CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

केचरसंहितामाहात्म्यम्

50

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऋक्संहिताभाष्यम्

50

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

तंमंर्मृजानंमंहिषंनसानांवंशुंदुंहन्त्युक्षणंगिरिष्ठाम् ।
तंवांवशानंमतयंःसचन्तेत्रितोबिंभर्तिवरुंणंसमुद्रे ॥ ४ ॥

तम् । मर्मृजानम् । महिषम् । न । सानौ । अंशुम् । दुहन्ति ।
उक्षणंम् । गिरिऽस्थाम् । तम् । वावशानम् । मतयंः ।
सचन्ते । त्रितः । बिभर्ति । वरुंणम् । समुद्रे ॥ ४ ॥

मर्मृजानं यष्टृभिःपरिचर्यमाणं महिषंन महिषाख्यंमृगमिव सानौ समुच्छ्रितेदेशे वर्तमानं उक्षणं कामानांसेक्तारं गिरिष्ठां अभिषवार्थं ग्रावसुनिष्ठितं तं तादृशं प्रसिद्धं अंशुं सोमं दुहन्ति ऋत्विजोदुहते । ग्रावाणंवत्साः ऋत्विजोदुहन्तीति तैत्तिरीयब्राह्मणं । तं तादृशं वावशानं कामयमानं सोमं मतयोमन्तव्याः स्तुतयः सचन्ते समवयन्ति सेवन्तेइतियावत् । ततः त्रितः त्रिषुस्थानेषु वर्तमानः इन्द्रः वरुणं शत्रूणांनिवारकमेनंसोमं समुद्रे अन्तरिक्षे बिभर्ति शत्रुवधार्थं धारयति यद्वा त्रितः त्रिषु स्थानेषु द्रोणाधवनीयपूतभृदाख्येषु कलशेषुस्थितःसोमः शत्रूणांनिवारकमिन्द्रं द्युलोकेबिभर्ति पोषयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी— [१]

इष्यन्वाचंमुपवक्तेवहोतुंःपुनानइंन्दोविष्यांमनीषाम् ।
इन्द्रंश्चयत्क्षयंथःसौभंगायसुवीर्यस्यपतंयःस्याम ॥ ५ ॥ ५ ॥

इष्यंन् । वाचंम् । उपवक्ताऽइंव । होतुंः । पुनानः । इन्दो इतिं । वि । स्य । मनीषाम् । इन्द्रंः । च । यत् । क्षयंथः ।
सौभंगाय । सुऽवीर्यस्य । पतंयः । स्याम ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्दो सोम वाचं स्तुतिमिष्यन् प्रेरयन् होतुरुपवक्तेव यथा अध्वर्युः प्रतिगरंकुर्वन् प्रोत्साहयति तद्वत् स्तोतॄणां शंसनाय प्रोत्साहंकुर्वन् पुनानः पूयमानस्त्वं मनीषांबुद्धिं विष्य विमुंच । किंतु बुद्धिं धनप्रदानाभिमुखीं कुरु । किंच यद्यदाइन्द्रश्च त्वं सह यज्ञे क्षयथः निवसथः तदा

---

१ तै० सं० ६. २. ११. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्तोतारोवयंसौभगाय सौभाग्याय स्याम । किंच सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतस्य धनस्य पतयः स्वामिनः स्याम भवेम ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसेनानीरिति चतुर्विंशत्यृचमेकादशंसूक्तं दिवोदासपुत्रस्य प्रतर्दनाख्यस्य राजर्षेरिदं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—प्रसेनानीश्चतुर्विंशतिर्दैवोदासिःप्रतर्दनइति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसेनानीःशूरोअग्रेरथानांगव्यन्नेतिहर्षतेअस्यसेना ।
भद्रान्कृण्वन्निन्द्रहवान्त्सखिभ्यआसोमोवस्त्रारभसानिदत्ते ॥ १॥

प्र । सेनाऽनीः । शूरः । अग्रे । रथानाम् । गव्यन् । एति ।
हर्षते । अस्य । सेना । भद्रान् । कृण्वन् । इन्द्रऽहवान् । सखिऽभ्यः ।
आ । सोमः । वस्त्रा । रभसानि । दत्ते ॥ १ ॥

सेनानीः सेनानामग्रे उपनेताशूरः शत्रूणांबाधकः सोमः गव्यन् शत्रूणांगाइच्छन् यद्वा यजमानानां पश्वादिकमिच्छन् रथानामग्रे रथानांपुरतः प्रैति प्रकर्षेण संग्रामं गच्छति । अस्यसोमस्य सेनाच हर्षते हृष्यति वाक्यभेदादनिघातः । किंच सखिभ्यः समानख्यानेभ्यः यजमानेभ्यः इन्द्रहवान् तैःकृतान् इन्द्रस्याह्वानानि भद्रान् कल्याणानि यथार्थानिकृण्वन् कुर्वन् आहूतोहीन्द्रः सोमंपीत्वा कामान् प्रयच्छतीति । रभसानि इन्द्रस्य वेगेनागमनेनिमित्तानि वस्रा वस्त्राणि आच्छादकानि पयःप्रभृतीन्याश्रयणानि आदत्ते आगृह्णाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समस्यहरिंहरयोमृजन्त्यश्वहयैरनिशितंनमोभिः ।
आतिष्ठतिरथमिन्द्रस्यसखाविद्वाँएनासुमतिंयात्यच्छ॥ २ ॥

सम् । अस्य । हरिम् । हरयः । मृजन्ति । अश्वऽहयैः ।
अनिऽशितम् । नमःऽभिः । आ । तिष्ठति । रथम् । इन्द्रस्य ।
सखा । विद्वान् । एन । सुऽमतिम् । याति । अच्छ ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हरयः हरंत्यभिषुण्वन्ति सोममित्यृत्विजोंगुलयोवा हरिं हरितवर्णमस्य सोमस्य कारणमंशुं संमृजन्ति सम्यगभिषुण्वंति । ततः सोमः नमोभिः नामयितृभिः अश्वहयैर्यंतैरपि अनिशितं असंस्कृतं अयुक्तमननुगतं रथं रमणसाधनमात्मीयं दशापवित्रं आतिष्ठति आसीदति । अनन्तरं इन्द्रस्य सखा सखिभूतः विद्वान् प्राज्ञः सोमः एना एतेन रथेन पवित्रेण सुमतिं शोभनस्तुतिकं स्तोतारं अच्छयाति अभिगच्छति अस्मिन् काले तेनक्रियमाणां स्तुतिमभिगच्छतीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

स नो॑ देव दे॒वता॑ते पवस्व म॒हे सो॑म॒ प्सर॑स इन्द्र॒पानः॑ ।
कृ॒ण्वन्न॒पो व॒र्षय॒न्द्यामु॒तेमामु॒रोरा नो॑ वरिव॒स्या पु॑ना॒नः ॥ ३ ॥

सः । न॒ः । दे॒व॒ । दे॒वऽता॑ते । प॒व॒स्व॒ । म॒हे । सो॒म॒ । प्सर॑से ।
इ॒न्द्र॒ऽपानः॑ । कृ॒ण्वन् । अ॒पः । व॒र्षय॑न् । द्याम् । उ॒त । इ॒माम् ।
उ॒रोः । आ । न॒ः । व॒रि॒व॒स्य॒ । पु॒ना॒नः ॥ ३ ॥

हे देव द्योतमान हे सोम सतादृश इन्द्रपानः इन्द्रेणपातव्यस्त्वं नोस्माकं स्वभूते देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय इन्द्रस्य पानाय पवस्व ग्रहादिषुक्षर । किंच अपउदकानि कृण्वन् कुर्वन् उतापिच द्यामिमां द्यावापृथिव्यौ वर्षयन् भूमिं पर्जन्यरूपेण तर्पयति द्युलोकमग्निरूपेणेति । भूमिंपर्जन्याजिन्वंतिदिवंजिन्वंत्यग्नयइतिश्रवणात् । उरोः विस्तीर्णादन्तरिक्षात् आगच्छंस्त्वं पुनानः पूयमानःसन् नोस्मान् वरिवस्य धनादिप्रदानेन परिचरेति॥३॥

अथ चतुर्थी—

अजी॑तये॒ऽह॑तये पवस्व स्व॒स्तये॑ स॒र्वता॑तये बृह॒ते ।
तदु॑शन्ति॒ विश्व॑ इ॒मे सखा॑य॒स्तद॒हं व॑श्मि पवमान सोम ॥ ४ ॥

अजी॑तये । अह॑तये । प॒व॒स्व॒ । स्व॒स्तये॑ । स॒र्वऽता॑तये ।
बृ॒ह॒ते । तत् । उ॒श॒न्ति॒ । विश्वे॑ । इ॒मे । सखा॑यः । तत् ।
अ॒हम् । व॒श्मि॒ । प॒व॒मा॒न॒ । सो॒म॒ ॥ ४ ॥

---

1 ऋ० सं० २. ३. २३. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम अजीतये यथा वयंशत्रुभिरजिताभवेम तथा तेषामजयाय अहतये यथा तैरहताःस्याम तस्यैच अतएव स्वस्तये अविनाशाय । किंच बृहते सर्वतातये सर्वैरिन्द्रादिभिर्देवैःस्तूयमानाय यज्ञाय एतदर्थं पवस्व अस्मदभिमुखमागच्छ । पविर्गतिकर्मा । विश्वे सर्वे इमे मदीयाः सखायः स्तोतारः तव त्वदीयं रक्षणमुशन्ति कामयन्ते । हे पवमानसोम तद्रक्षणं अहमपि वश्मि कामये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः ।
जनिताग्नेर्जनिता सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितोत विष्णोः ॥ ५ ॥ ६ ॥

सोमः । पवते । जनिता । मतीनाम् । जनिता । दिवः ।
जनिता । पृथिव्याः । जनिता । अग्नेः । जनिता । सूर्यस्य ।
जनिता । इन्द्रस्य । जनिता । उत । विष्णोः ॥ ५ ॥ ६ ॥

सोमः अभिषूयमाणः पवते पात्रेषु क्षरति । कीदृशः मतीनां बुद्धीनां यद्वा मननीयानां स्तुतीनां जनिता जनयिता । जनितामंत्रइति निपातनाण्णिलोपः । किंच दिवोद्युलोकस्य जनिता प्रादुर्भावयिता । तथा पृथिव्या जनयिता अग्नेर्जनयिता प्रकाशयिता सूर्यस्य सर्वस्यप्रेरकस्यादित्यस्य जनिता इन्द्रस्यजनिता पानेन मदस्य जनयिता । उतापिच विष्णोः व्यापकस्य जनिता जनयिता एतत्सर्वं सोमेभिषूयमाणे भवतीति सोमोहि देवानाप्याययतीति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

देवसुवां हविष्षु सोमस्य वनस्पतेर्ब्रह्मादेवानामितियाज्या । सूत्र्यतेच–त्वंचसोमनोवशो ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामिति ।

सैषा सूक्ते षष्ठी–

ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् ।
श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ब्रह्मा । देवानाम् । पदऽवीः । कवीनाम् । ऋषिः । विप्राणाम् ।
महिषः । मृगाणाम् । श्येनः । गृध्राणाम् । स्वऽधितिः । वनानाम् ।
सोमः । पवित्रम् । अति । एति । रेभन् ॥ ६ ॥

सोमएवंरूपोभवति देवानां स्तोत्रकारिणामृत्विजां ब्रह्मा ब्रह्माख्यर्त्विक्स्थानीयोभवति यद्वा देवानां द्योतमानानामिन्द्रादीनां ब्रह्मा राजाभवति । तथा कवीनां क्रान्तप्रज्ञानां पदवीः स्खलन्ति पदानि साधुत्वेन योयोजयति सपदवीः । वीगत्यादिष्वित्येतस्माक्क्विपि रूपं । तथा विप्राणां मेधाविनांमध्ये ऋषिर्भवति । यः परोक्षंपश्यति सऋषिः । ऋषिर्दर्शनादिति । मृगाणां महिषोभवति महिषाख्योबलवान् राजाभवति । तथा गृध्राणां पक्षिविशेषाणां श्येनः शंसनीयः पक्षिराजोभवति । वनानां वनतिर्हिंसाकर्मा । हिंसकानां छेदकानांमध्ये स्वधितिः एतन्नामकः छेदकोसि । एवंप्रभावः सोमः रेभन् शब्दायमानःसन् पवित्रमूर्णास्तुकेन कृतमत्येति अतिगच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रावीविपद्वाचऊर्मिंनसिन्धुर्गिरःसोमःपवमानोमनीषाः ।
अन्तःपश्यन्वृजनेमावराण्यातिष्ठतिवृषभोगोषुजानन् ॥ ७ ॥

प्र । अवीविपत् । वाचः । ऊर्मिम् । न । सिन्धुः । गिरः । सोमः ।
पवमानः । मनीषाः । अन्तरिति । पश्यन् । वृजना । इमा ।
अवराणि । आ । तिष्ठति । वृषभः । गोषु । जानन् ॥ ७ ॥

पवमानः सोमः मनीषाः मनसईशिताः हृदयंगमाः गिरः स्तुतीः प्रावीविपत् प्रकर्षेणावपयति प्रेरयति । कथमिव सिन्धुः स्यन्दमानानदीव वाचः शब्दस्य ऊर्मिंन संघंयथा प्रेरयति तद्वत् । किंच वृषभः कामानामुदकानांवा वर्षकः सोमः अन्तः अन्तर्हितं वस्तुजातं पश्यन् अवराणि दुर्बलैर्वारयितुमशक्यानि इमा वृजना इमानि बलानि आतिष्ठति आसीदति। किंकुर्वन् गोषुजानन् गवांजानानःसन् परबलानि प्रविशति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

समत्सरःपृत्सुवन्वन्नवातःसहस्ररेताअभिवाजमर्ष ।
इन्द्रायेन्दोपवमानोमनीष्यं१शोरूर्मिमीरयगाइषण्यन् ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सः । मत्सरः । पृत्ऽसु । वन्वन् । अवातः । सहस्रऽरेताः । अभि । वाजम् । अर्ष । इन्द्राय । इन्दो इति । पवमानः । मनीषी । अंशोः । ऊर्मिम् । ईरय । गाः । इषण्यन् ॥ ८ ॥

मत्सरोमदकरः पृत्सुसंग्रामेषु वन्वन् शत्रून्हिंसन् अतएव अवातः अन्यैर्गन्तुमशक्यः सहस्ररेताः सहस्रोदकधारोपेतः ससोमः वाजं शत्रूणांबलमभ्यर्ष अभिगच्छ । हे इन्दो सोम पवमानः पूयमानः मनीषी प्राज्ञस्त्वं गाइषण्यन् शब्दान् प्रेरयन् । यद्वा यजमानानां यज्ञसाधनभूताः गाःप्रेरयन् इन्द्राय इन्द्रार्थं अंशोरभिषूयमाणस्यसोमस्य ऊर्मिं संघमीरय प्रेरय ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

परिप्रियःकलशेदेववातइन्द्रायसोमोरण्योमदाय ।
सहस्रधारःशतवाजइन्दुर्वाजीनसप्तिःसमनाजिगाति ॥ ९ ॥

परि । प्रियः । कलशे । देवऽवातः । इन्द्राय । सोमः । रण्यः । मदाय । सहस्रऽधारः । शतऽवाजः । इन्दुः । वाजी । न । सप्तिः । समना । जिगाति ॥ ९ ॥

प्रियः प्रीणयिता अतएव देववातः देवैरभिगतः रण्यः रमणीयः सोमः इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं कलशे द्रोणाभिधाने परिजिगाति परिगच्छति । कीदृशः सहस्रधारोबहुविधधारोपेतः शतवाजः बहुबलः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् । तत्रदृष्टान्तः–वाजीन यथावाजी बलवान् सप्तिरश्वः समना संग्रामनामैतत् समष्टमअवैक्लव्ये । समन्ति धृष्टाभवन्ति योद्धारोत्रेति तस्मिन्संग्रामे यथाश्वोजिगाति गच्छति तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

सपूर्व्योवसुविज्जायमानोमृजानोअप्सुदुदुहानोअद्रौ ।
अभिशस्तिपाभुवनस्यराजाविदद्गातुंब्रह्मणेपूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सः । पूर्व्यः । वसुऽवित् । जायमानः । मृजानः । अप्ऽसु ।
दुदुहानः । अद्रौ । अभिशस्तिऽपाः । भुवनस्य । राजा ।
विदत् । गातुम् । ब्रह्मणे । पूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥

पूर्व्यः पुराणः यद्वा पूर्वैःकृतोभिषुतः वसुवित् धनानांलंभकः जायमानः अप्सु वसतीवर्याख्येषूदकेषु मृजानोमृज्यमानःअद्रौ अभिषवग्रावणि दुदुहानोदुह्यमानः अभिशस्तिपाः अभितः शस्तिर्हिंसा येषां तेअभिशस्तयः शत्रवः तेभ्यः परिरक्षकः भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामी एवंविधः सतादृशः सोमः ब्रह्मणे कर्मार्थं पूयमानः सन् गातुं मार्गं समीचीनं विदत् यजमानेभ्यः प्रयच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

महापितृयज्ञेपितरः सोमवन्तइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या त्वयाहिनःपितरइत्येषा। सूत्रितंच—पितरोग्निष्वात्तायम उदीरतामवरउत्परासस्त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वइति ।

सैषा सूक्ते एकादशी—

त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वेकर्माणिचक्रुःपवमानधीराः ।
वन्वन्नवातःपरिधीँरपोर्णुवीरेभिरश्वैर्मघवाभवानः ॥ ११ ॥

त्वया । हि । नः । पितरः । सोम । पूर्वे । कर्माणि । चक्रुः ।
पवमान । धीराः । वन्वन् । अवातः । परिऽधीन् । अप । ऊर्णु ।
वीरेभिः । अश्वैः । मघऽवा । भव । नः । ॥ ११ ॥

हे पवमान पूयमानसोम धीराः कर्मणिकुशलाः प्राज्ञाः नोस्माकं पितरः पूर्वे पुरातनाः अंगिरसस्त्वया हिरवधारणे त्वयासहायेनैवकर्माणि अग्निष्टोमादीनि चक्रुः कृतवन्तः। किंच वन्वन् स्तोतॄन् संभजन्। यद्वा वनतिर्हिंसार्थः। शत्रून् हिंसन् अवातः तैरभिगतस्त्वंवीरेभिर्वेगवद्भिः अश्वैः व्यापकैः परिधीन् परिधीयते एभिः सर्वमिति परिधयोराक्षसाः तान् अपोर्णु अपोर्णुहि अपच्छादय जहीतियावत्। ऊर्णोतेर्लोटिछान्दसोहेर्लुक्। एतादृशस्त्वं नोस्माकं मघवा इन्द्रोभव भूयाः। पुत्रादियुक्तं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

यथापवथामनवेवयोधाअमित्रहावरिवोविद्धविष्मान् ।
एवापवस्वद्रविणंदधानइन्द्रेसंतिष्ठजनयायुधानि ॥ १२ ॥

यथा । अपवथाः । मनवे । वयःऽधाः । अमित्रऽहा । वरिवःऽवित् ।
हविष्मान् । एव । पवस्व । द्रविणम् । दधानः । इन्द्रे ।
सम् । तिष्ठ । जनय । आयुधानि ॥ १२ ॥

हे सोम यथा पुरा त्वं मनवेराज्ञे वयोधाः अन्नस्यधाता तथा अमित्रहा शत्रूणांहन्ता वरिवोवित् धनस्यलंभयिता हविष्मान् पुरोडाशादियुक्तःसन् अपवथाः तस्मैधनादिकं प्रदातुंयथागच्छः एव एवमस्मभ्यमपि द्रविणं धनं दधानः प्रयच्छन् पवस्व अस्मदभिमुखमागच्छ।किंच अस्माभिर्दीयमानस्त्वं इन्द्रेसन्तिष्ठ सम्यक्तिष्ठ । अपिच आयुधानि त्वदीयानि जनय तस्मै प्रकाशय वाक्यभेदादनिघातः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

पवस्वसोममधुमाँऋतावापोवसानोअधिसानोअव्ये ।
अवद्रोणानिघृतवान्तिसीदमदिन्तमोमत्सरइन्द्रपानः ॥ १३ ॥

पवस्व । सोम । मधुऽमान् । ऋतऽवा । अपः । वसानः ।
अधि । सानौ । अव्ये । अव । द्रोणानि । घृतऽवन्ति ।
सीद । मदिन्ऽतमः । मत्सरः । इन्द्रऽपानः ॥ १३ ॥

हे सोम मधुमान् मदकररसोपेतः ऋतावा यज्ञवान् छन्दसीवनिपाविति वनिप् मत्वर्थीयः तादृशस्त्वं अपोवसतीवरीरेकधनाश्च वसानः आच्छादयन् अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे पवस्व क्षर। ततोमदिन्तमः अतिशयेनमदकरः इन्द्रपानः इन्द्रेणपातव्यो- मत्सरोमादयिता सोमः घृतवन्ति उदकवन्ति द्रोणानि द्रोणकलशान् अवसीद अवतिष्ठस्व॥१३॥

अथ चतुर्दशी–

वृष्टिंदिवःशतधारःपवस्वसहस्रसावाजयुर्देववीतौ ।
संसिन्धुभिःकलशेवावशानःसमुस्रियाभिःप्रतिरन्नआयुः ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृष्टिम् । दिवः । शतऽधारः । पवस्व । सहस्रऽसाः । वाजऽयुः ।
देवऽवीतौ । सम् । सिन्धुंऽभिः । कलशे । वावशानः ।
सम् । उस्रियाभिः । प्रऽतिरन् । नः । आयुः ॥ १४ ॥

हेसोम शतधारः बहुधोदकधारोपेतस्त्वं दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वा वृष्टिंपवस्व कुरु । यद्वा शतधारः बहुधात्मीयधारोपेतस्त्वं दिवोद्योतमानात् पवित्रात् वृष्टिमविच्छिन्नधारां पवस्व पात्रेषुकुरु । कीदृशः देववीतौ देवानांवीतिः हविर्भक्षणं यस्मिन् सदेववीतिर्यज्ञः । तस्मिन् सहस्रसाः यजमानानां सहस्रस्य धनस्यदाता वाजयुः तेषामन्नंकामयमानस्त्वं सिन्धुभिः स्यन्दमानाभिः वसतीवरीभिः कलशेद्रोणाभिधानेसंवावशानः संगच्छस्व । तथात्वं नोस्माकमायुर्जीवनं प्रतिरन्वर्धयन् उस्रियाभिः गोविकारैः क्षीरादिभिश्च कलशे संगच्छस्व ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

एषस्यसोमोमतिभिःपुनानोत्योनवाजीतरतीदरातीः ।
पयोनदुग्धमदितेरिषिरमुर्विवगातुःसुयमोनवोळ्हा ॥ १५ ॥ ८ ॥

एषः । स्यः । सोमः । मतिऽभिः । पुनानः । अत्यः । न । वाजी ।
तरति । इत् । अरातीः । पयः । न । दुग्धम् । अदितेः । इषिरम् ।
उरुऽइव । गातुः । सुऽयमः । न । वोळ्हा ॥ १५ ॥ ८ ॥

एषस्यः एतादृशः सोमः मतिभिर्मननसाधनैः स्तोत्रैः पुनानः पूयमानोभवति । यः सोमः अत्योन अतनशीलोवाजी अश्वइव संग्रामे अरातीः अरातीन् शत्रून् तरति इद्वधारणे तरत्येव हिनस्त्येव । यद्वृत्तयोगादनिघातः । किंच अदितेर्गोनामैतत् अदीनायाः गोः इषिरं अन्वेषणीयं दुग्धंपयोन क्षीरं यथा पूतं भवति एवं सोमः परिशुद्धः । अपिच उर्वीव सुपांसुलुगिति सोर्लुक् । उरुविस्तीर्णो गातुः मार्गइव सर्वैः समाश्रयणीयः तथा वोळ्हान वोढाअश्वइव सुयमः सुष्ठुनियन्तुं शक्योयथाभवति तद्वदयंसोमः सोतृभिर्नियन्तव्योभवति ॥ १५॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षोडशी–

स्वायुधःसोतृभिःपूयमानोभ्यर्षगुह्यंचारुनाम ।
अभिवाजंसप्तिरिवश्रवस्याभिवायुमभिगादेवसोम ॥ १६ ॥

सुऽआयुधः । सोतृऽभिः । पूयमानः । अभि । अर्ष । गुह्यम् ।
चारु । नाम । अभि । वाजम् । सप्तिःऽइव । श्रवस्या ।
अभि । वायुम् । अभि । गाः । देव । सोम ॥ १६ ॥

स्वायुधः शोभनायुधोपेतः । यद्वा यज्ञे स्फ्यकपालादीनि दशायुधानिसन्ति तद्वान् सोतृभिरभिषुण्वद्भिः पूयमानस्त्वं गुह्यं गुहायांनिहितं चारु कमनीयंनाम त्वदीयं रसात्मकंशरीरं स्तुतिभिः सहाभ्यर्ष कलशादीन्यभिगमय । किंच सप्तिरिव अश्वइव वर्तमानस्त्वं श्रवस्या। सुपांसुलुगिति सप्तम्याआजादेशः । अस्मदीयायामन्नेच्छायां वाजं अन्नमस्मभ्यमभिगमय । अपिच हेदेवस्तोतव्य हेसोम वायुं प्राणं जीवनं अभिगमय गाः पशूंश्च अस्मभ्यमभिगमय॥१६॥

अथ सप्तदशी–

शिशुंजज्ञानंहर्यतंमृजन्तिशुंभन्तिवह्निंमरुतोगणेन ।
कविर्गीर्भिःकाव्येनाकविःसन्त्सोमःपवित्रमत्येतिरेभन् ॥ १७ ॥

शिशुम् । जज्ञानम् । हर्यतम् । मृजन्ति । शुंभन्ति । वह्निम् ।
मरुतः । गणेन । कविः । गीःऽभिः । काव्येन । कविः । सन् ।
सोमः । पवित्रम् । अति । एति । रेभन् ॥ १७ ॥

शिशुं इदानीमुत्पन्नत्वात् शिशुवत्तिष्ठन्तं यद्वा पापानि तनूकुर्वन्तं विनाशयन्तंजज्ञानं प्रादुर्भूतं अतएवहर्यतं हर्यगतिकान्त्योः । भृमृदृशीत्यादिनाअतच् । सर्वैःकाम्यमानं सोमं मृजन्ति मरुतः शोधयन्ति । किंच वह्निं वोढारं सोमं गणेनात्मीयेन सप्तसंख्याकेनगणेन शुंभन्ति अलंकुर्वन्ति । ततः कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः काव्येन कविकर्मणैव कविः शब्दोपेतःसन् रेभन् शब्दायमानः गीर्भिः स्तुतिभिः सह पवित्रं अत्येति अतीत्यगच्छति ॥ १७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टादशी—

ऋषिमना य ऋषिकृत्स्वर्षाः सहस्रणीथः पदवीः कवीनाम् ।
तृतीयं धाम महिषः सिषासन्त्सोमो विराजमनु राजति ष्टुप् ॥ १८ ॥

ऋषिऽमनाः । यः । ऋषिऽकृत् । स्वःऽसाः । सहस्रऽनीथः ।
पदऽवीः । कवीनाम् । तृतीयम् । धाम । महिषः । सिसासन् ।
सोमः । विऽराजम् । अनु । राजति । स्तुप् ॥ १८ ॥

ऋषिमनाः सर्वदर्शनशीलमनस्कः अतएव ऋषिकृत् सर्वस्य दर्शनकर्ता प्रकाशनस्यकर्ता स्वर्षाः सर्वस्यसूर्यस्य वा संभक्ता सहस्रणीथः नीथा स्तुतिः बहुविधस्तुतिकः कवीनां क्रान्तप्रज्ञानांमध्ये पदवीः स्खलतांपदानां साधुत्वेन संयोजयिता यः सोमोविद्यते समहिषो महान् पूज्योवा सोमः तृतीयंधाम द्युलोकं सिषासन् संभक्तुमिच्छन् स्तुप् स्तूयमानःसन् विराजं विशेषेणराजन्तं दीप्यमानमिन्द्रं अनुराजति प्रकाशयति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

चमूषच्छ्येनः शकुनो विभृत्वा गोविन्दुर्द्रप्स आयुधानि बिभ्रत् ।
अपामूर्मिं सचमानः समुद्रं तुरीयं धाम महिषो विवक्ति ॥ १९ ॥

चमूऽसत् । श्येनः । शकुनः । विऽभृत्वा । गोऽविन्दुः ।
द्रप्सः । आयुधानि । बिभ्रत् । अपाम् । ऊर्मिम् । सचमानः ।
समुद्रम् । तुरीयम् । धाम । महिषः । विवक्ति ॥ १९ ॥

चमूषत् चमन्ति भक्षयंत्यत्रेति चम्वश्चमसाः तेषु सीदन् यद्वा चम्वौ अधिषवणफलके तयोर्वर्तमानः श्येनः शंसनीयः शकुनः शक्तः सामर्थ्यकारी विभृत्वा हरतेः आतोमनिन्क्वनिब्वनिपश्चेत्यादिनाक्वनिप् । पात्रेषु विहरणशीलः गोविन्दुः यजमानानां गवां लंभकः विन्दुरिच्छुरिति उप्रत्ययान्तत्वेननिपातितः द्रप्सः द्रवणशीलः आयुधानि स्फ्यकपालादीनि बिभ्रत् धारयन् अपामुदकानामूर्मिं प्रेरकं समुद्रं अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षलोकं सचमानः सेवमानः महिषोमहान् यएवंविधः सोमः ससोमः तुरीयं चतुर्थंधाम चान्द्रमसंस्थानं विवक्ति सेवते । सूर्यलोकस्योपरि

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

चंद्रमसोलोकोविद्यतेइति—यमःपृथिव्याअधिपतिःसमावर्त्वित्यादिभिः चन्द्रमानक्षत्राणामधिपतिः समावर्त्वित्यन्तैर्मंत्रैर्ज्ञायते ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मर्यो॒न शु॒भ्रस्त॒न्वं॑मृजा॒नोऽत्यो॒न सृत्वा॑स॒नये॒धना॑नाम् ।
वृषे॑व यू॒था परि॒कोश॒मर्ष॒न्कनि॑क्रदच्च॒म्वो॒३॑रावि॑वेश ॥ २० ॥ १ ॥

मर्यः॑ । न । शु॒भ्रः । त॒न्व॑म् । मृ॒जा॒नः । अत्यः॑ । न । सृत्वा॑ । स॒नये॑ । धना॑नाम् । वृषा॑ऽइव । यू॒था । परि॑ । कोश॑म् । अर्ष॑न् । कनि॑क्रदत् । च॒म्वोः॑ । आ । वि॒वे॒श॒ ॥ २० ॥ ९ ॥

शुभ्रोदीप्यमानोलंकृतः मर्योन मनुष्यइव तन्वमात्मीयंशरीरं मृजानः वसतीवरीभिःशोधयन् किंच धनानां सनये संभजनाय लाभाय अत्योन अतनशीलोऽश्वइव सृत्वा सरणशीलः अपिच वृषेव वृषा यथा यूथा यूथानि प्रतिगच्छन् शब्दंकरोति तद्वत् कोशं अधिषवणचर्मणा कृतंपात्रं परि अर्षन् प्रतिगच्छन् सोमः कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दं कुर्वन् चम्वोः अधिषवणफलकयोराविवेश आविशति । कनिक्रदत् क्रदेर्यङ्लुकि दाधर्तिदर्धर्तीत्यादिनानिपातनादभ्यासस्य निगागमः तस्यशतरि अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकविंशी—

पव॑स्वेन्दो॒ पव॑मानो॒ महो॑भिः॒ कनि॑क्रद॒त्परि॒ वारा॑ण्यर्ष ।
क्रीळ॑ञ्च॒म्वो॒३॑रा वि॑श पू॒यमा॑न॒ इन्द्रं॑ ते॒ रसो॑ मदि॒रो म॑मत्तु ॥ २१ ॥

पव॑स्व । इ॒न्दो॒ इति॑ । पव॑मानः । महः॑ऽभिः । कनि॑क्रदत् । परि॑ । वारा॑णि । अ॒र्ष॒ । क्रीळ॑न् । च॒म्वोः॑ । आ । वि॒श॒ । पू॒यमा॑नः । इन्द्र॑म् । ते॒ । रसः॑ । म॒दि॒रः । म॒म॒त्तु॒ ॥ २१ ॥

१ तै० सं० ३. ४. ५. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्दो सोम महोभिः पूजकैर्ऋत्विग्भिः पवमानः पूयमानस्त्वं पवस्व । ततः कनिक्रदत् भृशंशब्दंकुर्वन् वाराणि अवेर्वालानि पवित्राणि पर्यर्ष परिगच्छ ।किंच पूयमानस्त्वं चम्वोरधिषवणफलकयोः क्रीळन् संक्रीडमानःसन् आविश पात्राणि प्रविश । अनन्तरं मदिरः मदकरस्ते त्वदीयोरसःइन्द्रं ममत्तु मोदयतु माद्यतेः बहुलंछन्दसीतिश्लुः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

प्रास्यधारांबृहतीरंसृग्रन्नक्तोगोभिःकलशाँआविवेश ।
सामंकृण्वन्त्सामन्योविपश्चित्क्रन्दन्नेत्यभिसख्युर्नजामिम् ॥२२॥

प्र । अस्य । धाराः । बृहतीः । असृग्रन् । अक्तः । गोभिः । कलशान् । आ । विवेश । साम । कृण्वन् । सामन्यः । विपःऽचित् । क्रन्दन् । एति । अभि । सख्युः । न । जामिम् ॥ २२ ॥

अस्य सोमस्य बृहतीर्बृहत्योमहत्योधाराः प्रासृग्रन् प्रसृज्यन्ते सृजेः कर्मार्थेलङि व्यत्ययेन झेरनादेशः बहुलंछन्दसीति रुडागमः ।ततः सोयंसोमः गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अक्तःसन् कलशान् द्रोणाभिधानान् आविवेश आविशति । साम सामानि कृण्वन् कुर्वन् सोमः सामन्यः सामगानकुशलः सुष्ठुशब्दायमानइत्यर्थः विपश्चित् सर्वंजानानः सोमः क्रन्दन् [illegible]नाह्वयन् अभ्येति ग्रहादीनि त्वरया अभिगच्छति । तत्रदृष्टान्तः–सख्युर्न सख्युर्जामिं जायां यथा इतरोलंपटोवेगेनाभिगच्छति तद्वत् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

अपघ्नन्नेषिपवमानशत्रून्प्रियांनजारोअभिगीतइन्दुः ।
सीदन्वनेषुशकुनोनपत्वासोमःपुनानःकलशेषुसत्ता ॥ २३ ॥

अपऽघ्नन् । एषि । पवमान । शत्रून् । प्रियाम् । न । जारः । अभिऽगीतः । इन्दुः । सीदन् । वनेषु । शकुनः । न । पत्वा । सोमः । पुनानः । कलशेषु । सत्ता ॥ २३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम अभिगीतः सोतृभिरभिष्टुतः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् त्वंशत्रूनपघ्नन् अपहिंसन् एषि आगच्छसि । कथमिव जारः प्रियांन प्रियतमामसतीस्त्रीं अन्यान् बाध-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मानःसन् यथाभिगच्छति तद्वत्। पत्वा पतनशीलः शकुनोन यथा शकुनोवनेषु वृक्षेषु सीदन् भवति तद्वत् पतनशीलः पुनानः पूयमानः सोमः कलशेषु सत्ता सदनशीलो निषण्णोभवति। सदेस्ताच्छीलिकस्तृन् एकाचइतीट्प्रतिषेधः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

आतेरुचःपवमानस्यसोमयोषेवयन्तिसुदुघाःसुधाराः।
हरिरानीतःपुरुवारोअप्स्वचिंक्रदत्कलशेदेवयूनाम् ॥ २४ ॥ १० ॥

आ। ते। रुचः। पवमानस्य। सोम। योषाऽइव। यन्ति।
सुऽदुघाः। सुऽधाराः। हरिः। आऽनीतः। पुरुऽवारः। अप्ऽसु।
अचिक्रदत्। कलशे। देवऽयूनाम् ॥ २४ ॥ १० ॥

हे सोम पवमानस्य पूयमानस्य ते तव स्वभूताः योषेव स्त्रीयथा पुत्राणां पयोदोग्धि तद्वत् यजमानानां धनादिकस्य सुदुघाः सुष्टुदोग्ध्र्यः सुधाराः शोभनधारोपेताः रुचोदीप्तयः आयन्तिपात्रादीन्यागच्छन्ति। किंच हरिर्हरितवर्णः आनीतः ऋत्विग्भिः पुरुवारः बहुधावरणीयः सोमः अप्सु वसतीवरीषु देवयूनां देवानिच्छतां यजमानानां स्वभूते कलशे द्रोणाख्येच अचिक्रदत् पुनःपुनः क्रन्दते शब्दायते ॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इति नवमे मंडले पंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

षष्ठेनुवाके सप्तसूक्तानि। तत्र अस्यप्रेषेत्यष्टापंचाशदृचं प्रथमंसूक्तं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं ततः आद्यस्यतृचस्य मैत्रावरुणोवसिष्ठऋषिः द्वितीयस्येन्द्रप्रमतिर्नाम तृतीयस्यवृषगणाः चतुर्थस्यमन्युः पंचमस्योपमन्युः षष्ठस्यव्याघ्रपात् सप्तमस्यशक्तिः अष्टमस्यकर्णश्रुत् नवमस्य मृळीकः दशमस्यवसुक्रः एतेसर्वेवसिष्ठगोत्राः एवंत्रिंशदृचोगताः अथ चतुर्दशानामृचां शक्तिपुत्रः पराशरऋषिः शिष्टानामांगिरसःकुत्सः। तथानुक्रम्यते—अस्यप्रेषाष्टापंचाशदाद्यंतृचं वसिष्ठोपश्यदुत्तरान्नव पृथग्वसिष्ठाः इन्द्रप्रमतिर्वृषगणोमन्युरुपमन्युर्व्याघ्रपाच्छक्तिःकर्णश्रुन्मृळीकोवसुक्रइति चतुर्दशपराशरोंत्याःकुत्सइति। गतोविनियोगः।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

अस्यप्रेषाहेमनांपूयमांनोदेवोदेवेभिःसमंपृक्तरसंम् ।
सुतःपवित्रंपर्येतिरेभंन्मितेवसद्मंपशुमान्तिहोतां ॥ १ ॥

अस्य । प्रेषा । हेमनां । पूयमांनः । देवः । देवेभिः । सम् ।
अपृक्त । रसंम् । सुतः । पवित्रंम् । परिं । एति । रेभंन् ।
मिताऽइंव । सद्मं । पशुऽमन्ति । होतां ॥ १ ॥

अस्य सोमस्य प्रेषा प्रेषतिर्गत्यर्थः क्विपिरूपं सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वं । प्रेषा प्रेरकेण हेमना हिरण्येन पूयमानः हिरण्यपाणिरभिषुणोतीति हिरण्यसंबन्धः । तादृशः देवोदीप्यमानांशुः रसमात्मीयं देवेभिःदेवैः सह समपृक्त संपर्चयति संयोजयति । पृचीसंपर्के ततः सुतोभिषुतः सोमः रेभन् शब्दायमानःसन् पवित्रं ऊर्णास्तुकेननिर्मितं पर्येति परिगच्छति । कथमिव होता देवानामाह्वाता ऋत्विक् मितेव निर्मितान् पशुमन्ति बद्धपशून् सद्म सदनानि यज्ञगृहान् यथा पर्येति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भद्रावस्त्रांसमन्या३वसांनोमहान्कविर्निवचंनानिशंसंन् ।
आवंच्यस्वचम्वोःपूयमांनोविचक्षणोजागृविर्देववीतौ ॥ २ ॥

भद्रा । वस्त्रां । समन्यां । वसांनः । महान् । कविः । निऽवचंनानि ।
शंसंन् । आ । वच्यस्व । चम्वोः । पूयमांनः । विऽचक्षणः ।
जागृविः । देवऽवींतौ ॥ २॥

भद्रा भद्राणि कल्याणानि समन्या समनमिति संग्रामनाम तत्र साधुरिति यत् संग्रामयोग्यानि वस्त्रा वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि वसानः आच्छादयन् महान् पूज्यः कविः क्रान्तदर्शी अतएव निवचनानि नितरांवक्तव्यानि ऋत्विक्कृतानि स्तोत्राणि शंसन् विचक्षणः विशेषेण सर्वस्यद्रष्टा जागृविर्जागरणशीलः सोमः त्वं देववीतौ देवानांवीतिर्भक्षणं यस्मिन्त्सदेववीतिर्यज्ञः तस्मिन् चम्वोरधिषवणफलकयोः आवच्यस्व पात्राण्याविश । वचिर्गत्यर्थः व्यत्ययेन श्यन् पूयमानः सन् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

समुं प्रियो मृज्यते सानो अव्ये यशस्तरो यशसां क्षैतो अस्मे ।
अभि स्वर धन्वा पूयमानो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

सम् । ऊँ इति । प्रियः । मृज्यते । सानौ । अव्ये । यशःऽतरः ।
यशसाम् । क्षैतः । अस्मे इति । अभि । स्वर । धन्व ।
पूयमानः । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

यशसां यशस्विनांमध्ये यशस्तरः अतिशयेनयशस्वी क्षैतः क्षितौभवः प्रियः प्रीणयिता सोमः सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे अस्मे अस्मदर्थं संमृज्यते ऋत्विग्भिः परिपूयते । उ अवधारणे । पूयमानस्त्वं धन्वान्तरिक्षे अभिस्वर अभितः शब्दय यूयं पूजायां बहुवचनं हे सोम त्वं नोस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणतमैः पालनैः सदा सर्वदा पात रक्षत पालयत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्र गायताभ्यर्चाम देवान्त्सोमं हिनोत महते धनाय ।
स्वादुः पवाते अति वारमव्यमा सीदाति कलशं देवयुर्नः ॥ ४ ॥

प्र । गायत । अभि । अर्चाम । देवान् । सोमम् । हिनोत ।
महते । धनाय । स्वादुः । पवाते । अति । वारम् । अव्यम् ।
आ । सीदाति । कलशम् । देवऽयुः । नः ॥ ४ ॥

हेस्तोतारः प्रगायत सोमं प्रकर्षेणाभिष्टुत । तथा देवान् अभ्यर्चाम अभ्यर्चत पुरुषव्यत्ययः। यद्वा वयं देवानभिष्टुमः यूयं सोमंस्तुतेति । किंच महते महत् प्रभूतधनाय धनं प्राप्तुं सोमं हिनोत अभिषवार्थं प्रेरयत । क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति धनशब्दस्य चतुर्थी । ततः स्वादुः स्वादुकरः सोमः अव्यमविभवं वारं वालं पवित्रमतिपवाते अतीत्यपवते । किंच देवयुः देवानकामयमानः नोस्मदीयः सोमः कलशं पात्रमासीदाति आसीदति प्रविशति । उभयत्रलेटचडागमः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चमी—

इन्दुर्देवानामुपंसख्यमायन्त्सहस्रंधारःपवतेमदाय ।
नृभिःस्तवानोअनुधामपूर्वमगन्निन्द्रंमहतेसौभंगाय ॥ ५ ॥११॥

इन्दुः । देवानाम् । उपं । सख्यम् । आऽयन् । सहस्रंऽधारः ।
पवते । मदाय । नृऽभिः । स्तवानः । अनु । धामं । पूर्वम् ।
अगन् । इन्द्रम् । महते । सौभंगाय ॥ ५ ॥ ११ ॥

देवानामिन्द्रादीनां सख्यं सखिभावं उपायन् उपगच्छन् सहस्रधारः बहुविधधारः इन्दुः सोमः मदाय देवानांमदार्थं पवते कलशादिषुक्षरति । नृभिः कर्मनेतृभिः स्तवानः स्तूयमानः सोमः पूर्वं पुरातनं धाम द्युलोकमनुगच्छति । तदेवाह—महते प्रभूताय सौभगाय सौभाग्याय इन्द्रं अगन् गच्छति । सोमे इन्द्रेण पीते सति यजमानानां महासौभाग्यं भवति खलु । अगन् गमेर्लुङि घसेति चेर्लुक् मोनोधातोरिति नत्वं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

स्तोत्रेरायेहरिरर्षापुनानइन्द्रंमदोगच्छतुतेभराय ।
देवैर्याहिसरथंराधोअच्छायूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥

स्तोत्रे । राये । हरिः । अर्ष । पुनानः । इन्द्रम् । मदः । गच्छतु ।
ते । भराय । देवैः । याहि । सऽरथम् । राधः । अच्छं ।
यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

हे सोम हरिर्हरितवर्णः पुनानः पूयमानस्त्वं स्तोत्रे अस्माभिः क्रियमाणेसति रायेधनार्थं अर्ष आगच्छ । ततस्ते त्वदीयोमदोमदकरोरसः भराय भभर्त्सने । भर्त्सयन्ति शत्रूनत्रयोद्धार-इति भरःसंग्रामः । तदर्थमिन्द्रंगच्छतु । किंच सरथं देवैःसमानरथमास्थाय राधः अच्छ अस्माकं धनार्थंयाहि आगच्छ । यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः सदा पात त्वं रक्ष ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

प्रकाव्यमुशनेवब्रुवाणोदेवोदेवानांजनिमाविवक्ति ।
महिव्रतःशुचिबन्धुःपावकःपदावराहोअभ्येतिरेभन् ॥ ७ ॥

प्र । काव्यम् । उशनाःइव । ब्रुवाणः । देवः । देवानाम् ।
जनिम । विवक्ति । महिऽव्रतः । शुचिऽबन्धुः । पावकः ।
पदा । वराहः । अभि । एति । रेभन् ॥ ७ ॥

उशनेव एतन्नामकऋषिरिव काव्यं कविकर्म स्तोत्रं ब्रुवाणः उच्चारयन् देवःस्तोता अयमृषिः वृषगणोनाम देवानामिन्द्रादीनां जनिम जन्मानि प्रविवक्ति प्रकर्षेण ब्रवीति । वचपरिभाषणे व्यत्ययेनविकरणस्य श्लुः बहुलंछंदसीतिअभ्यासस्येत्वं । महिव्रतः प्रभूतकर्मा शुचिबन्धुः बध्नन्तिशत्रूनिति बन्धूनि तेजांसि बलानिवा दीप्ततेजस्कः पावकः पापानां शोधकः वराहः वरं च तदहः वराहः राजाहःसखिभ्यष्टजिति टच्समासान्तः । तस्मिन्नहनि अभिषूयमाणत्वेन तद्वान् अर्शआदित्वान्मत्वर्थीयःअच् तादृशःसोमः रेभन् शब्दंकुर्वन् पदा पदानि स्थानानि पात्राणि अभ्येति अभिगच्छति । यद्वा यथाकश्चनवराहः पदा पादेन भूमिं विक्रममाणः शब्दंकरोति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रहंसासस्तृपलंमन्युमच्छामादस्तंवृषगणाअयासुः ।
आङ्गूष्यं१पवमानंसखायोदुर्मर्षंसाकंप्रवदन्तिवाणम् ॥ ८ ॥

प्र । हंसासः । तृपलम् । मन्युम् । अच्छ । अमात् । अस्तम् ।
वृषऽगणाः । अयासुः । आङ्गूष्यम् । पवमानम् । सखायः ।
दुःऽमर्षम् । साकम् । प्र । वदन्ति । वाणम् ॥ ८ ॥

हंसासः शत्रुभिर्हन्यमानाः हंसाइव चरन्तोवावृषगणाः एतन्नामकाऋषयः अमात् शत्रूणां बलात् त्रासिताःसन्तः तृपलं तृपलशब्दःक्षिप्रचारी तदुक्तंयास्केन—तृपलप्रभर्माक्षिप्रप्रहारीति । क्षि-

१ नि० ५. १२.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रप्रहारिणंमन्युं शत्रूनभिहन्यमानं सोमं अच्छ अभिलक्ष्य अस्तं यज्ञगृहं प्रायासुः प्रयासिषुः प्रगच्छन्ति । ततः सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वलक्षणेन संबन्धेन सखिभूताः स्तोतारः आंगूष्यं सर्वैरभिगंतव्यं यद्वा घोषशब्दस्य पृषोदरादित्वादांगूषइत्यादेशः आङ्अनुनासिकश्छान्दसः स्तोत्राई दुर्मर्षं शत्रुभिर्दुर्धरं दुःसहं एवंविधंसोमं पवमानमुद्दिश्य वाणं वाद्यविशेषं साकं सहैवप्रवदन्ति प्रवादयन्ति तदुपलक्षितं गानंकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

सरंहतउरुगायस्यंजूतिंवृथाक्रीळन्तंमिमतेनगावः ।
परीणसंकृणुतेतिग्मशृंङ्गोदिवाहरिर्ददृशेनक्तमृज्रः ॥ ९ ॥

सः । रंहते । उरुऽगायस्यं । जूतिम् । वृथा । क्रीळन्तम् ।
मिमते । न । गावः । परीणसम् । कृणुते । तिग्मऽशृंङ्गः ।
दिवा । हरिः । ददृशे । नक्तम् । ऋज्रः ॥ ९ ॥

ससोमः रंहते अतिशीघ्रं गच्छतीत्यर्थः। उरुगायस्य बहुभिःस्तुत्यस्यात्मनोजूतिं गतिमनुसरन् तंवृथा अनायासेन क्रीळंतं विहरन्तं गच्छन्तंसोमं गावः अन्येगन्तारः न[illegible] नपरिच्छिन्दन्ति तमनुगन्तुं नशक्नुवन्तीत्यर्थः । किंच तिग्मशृंगः शृणन्तिहिंसन्ति तमांसीति शृंगाणि तेजांसि तीक्ष्णतेजस्कः परीणसं बहुनामैतत् बहुविधतेजः कृणुते करोति अन्तरिक्षे वर्तमानोयः सोमः दिवा अहनि हरिर्हरितवर्णः ददृशे दृश्यते नप्रकाशतेइत्यर्थः । नक्तं रात्रौतु ऋज्रः ऋजुगामी विस्पष्टः प्रकाशयुक्तोदृश्यते दृशेः कर्मणिलिटिरूपं ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

इन्दुर्वाजीपवतेगोन्योघाइन्द्रेसोमःसहइन्वन्मदाय ।
हन्तिरक्षोबाधतेपर्यरातीर्वरिवःकृण्वन्वृजनस्यराजा ॥ १०॥१२॥

इन्दुः । वाजी । पवते । गोऽन्योघाः । इन्द्रे । सोमः । सहः ।
इन्वन् । मदाय । हन्ति । रक्षः । बाधते । परि । अरातीः ।
वरिवः । कृण्वन् । वृजनस्य । राजा ॥ १० ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इन्दुः क्षरणशीलः वाजी बलवान् गोन्योघाः गमनशीलनीचीनाग्ररससंघातः इन्द्रे सहोबलकररसं इन्वन् प्रेरयन् सोमः मदाय तस्यमदार्थं पवते क्षरति। किंच रक्षःकुलं हन्ति हिनस्ति। किंच अरातीः अरातीन् शत्रून्परिबाधते परितः संहरति। कीदृशः वरिवोवरणीयं धनं कृण्वन् स्तोतॄणां कुर्वन् वृजनस्य बलस्यराजा ईशितासोमइति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी—

अधधारयामध्वापृचानस्तिरोरोमपवतेअद्रिदुग्धः।
इन्दुरिन्द्रस्यसख्यंजुषाणोदेवोदेवस्यमत्सरोमदाय ॥ ११ ॥

अध। धारया। मध्वा। पृचानः। तिरः। रोम। पवते। अद्रिऽदुग्धः।
इन्दुः। इन्द्रस्य। सख्यम्। जुषाणः। देवः। देवस्य। मत्सरः। मदाय॥११॥

अधाथानन्तरं अद्रिदुग्धः ग्रावभिर्दुग्धोभिषुतः सोमः मध्वा मदकारिण्याधारया पृचानः देवान्संपर्चयन् संयोजयन् रोम अविरोमभिः कृतं पवित्रं तिरस्तिरस्कृत्य व्यवधायकंकृत्वा पवते कलशेषु क्षरति। किंच इन्द्रस्यसख्यं सखिभावंकर्मवा जुषाणः सेवमानः देवोद्योतमानः मत्सरोमदकरइन्दुः सोमः देवस्येन्द्रस्य मदाय मदार्थं पवते क्षरति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अभिप्रियाणिपवतेपुनानोदेवोदेवान्त्स्वेनरसेनपृञ्चन्।
इन्दुर्धर्माण्यृतुथावसानोदशक्षिपोअव्यतसानोअव्ये ॥ १२ ॥

अभि। प्रियाणि। पवते। पुनानः। देवः। देवान्। स्वेन। रसेन।
पृञ्चन्। इन्दुः। धर्माणि। ऋतुऽथा। वसानः। दश।
क्षिपः। अव्यत। सानौ। अव्ये ॥ १२ ॥

प्रियाणि प्रीणयितॄणि धर्माणि धारकाणि तेजांसि ऋतुथा कालेकाले वसान आच्छादयन् इन्दुः सोमः पुनानः पूयमानः सन् अभिपवते कलशानभिलक्ष्य क्षरति। कीदृशः देवः संक्रीडनशीलः स्वेन आत्मीयेनरसेन देवानिन्द्रादीन् पृंचन् संपर्चयन् संयोजयन् तमिमं दश दशसंख्याकाः क्षिपः अंगुलिनामैतत् कर्मार्थं प्रेर्यंतइति तत्संख्याकाअंगुलयः सानौ समुच्छ्रिते अव्ये

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अविभवेपवित्रे अव्यत गमयन्ति यद्वा अत्र पवित्रे पूयमानंसोमं अव्यत गच्छन्ति वीगत्यादिषु लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वृषाशोणोअभिकनिक्रदद्गानदयन्नेतिपृथिवीमुतद्याम् ।
इन्द्रस्येववग्नुराशृण्वआजौप्रचेतयन्नर्षतिवाचमेमाम् ॥ १३ ॥

वृषा । शोणः । अभिऽकनिक्रदत् । गाः । नदयन् । एति । पृथिवीम् ।
उत । द्याम् । इन्द्रस्यऽइव । वग्नुः । आ । शृण्वे । आजौ ।
प्रऽचेतयन् । अर्षति । वाचम् । आ । इमाम् ॥ १३ ॥

शोणः शोणवर्णोवृषा कश्चिद्वृषभः गाः पशून् अभिकनिक्रदत् अभिलक्ष्य शब्दंकरोति । एवं गाः स्तुतीः विश्रयणार्थं पयसोदोग्ध्रीर्धेनूः वा अभिकनिक्रदत् अभिशब्दायमानः तदेवाह नदयन् शब्दमुत्पादयन् सोमः पृथिवीं उतापिच द्यां एतौलोकौ एति गच्छति । किंच वग्नुः वाङ्नामैतत् तस्य वाक् सुशब्दः आजौ संग्रामे इन्द्रस्येव इन्द्रस्यशब्दइव आशृण्वे सर्वैः श्रूयते । ततः प्रचेतयन् आत्मानं सर्वेषां प्रज्ञापयन् इमां वाचमार्षति समंताद्गमयति उच्चैः शब्दायतेइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

रसाय्यःपयसापिन्वमानईरयन्नेषिमधुमन्तमंशुम् ।
पवमानःसन्तनिमेषिकृण्वन्निन्द्रायसोमपरिषिच्यमानः ॥ १४ ॥

रसाय्यः । पयसा । पिन्वमानः । ईरयन् । एषि । मधुऽमन्तम् ।
अंशुम् । पवमानः । सम्ऽतनिम् । एषि । कृण्वन् ।
इन्द्राय । सोम । परिऽसिच्यमानः ॥ १४ ॥

हे सोम रसाय्यः रसेरौणादिकआय्यप्रत्ययः । आस्वाद्यः पयसायुक्तः पिन्वमानः क्षरन् त्वं ईरयन् शब्दंप्रेरयन् मधुमन्तं माधुर्योपेतं अंशुं रसभावं एषि प्राप्नोषि । अंशुःशमष्टमात्रोभवतीतियास्कः । अनेन सोमरसोभिधीयते । किंच हेसोम परिषिच्यमानः अद्भिः परिषिक्तस्त्वं प-

१ नि० २. ५. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वमानः पवित्रेपूयमानःसन् संतनिं तनुविस्तारे इप्रत्ययः संततांधारां कृण्वन्कुर्वन्निन्द्राय इंद्रार्थं एषि गच्छसि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

एवापंवस्वमदिरोमदांयोदग्राभस्यंन्नमयंन्वधस्नैः ।
परिवर्णंभरंमाणोरुशंन्तंगव्युर्नोअर्षपरिंसोमसिक्तः ॥ १५ ॥ १३॥

एव । पवस्व । मदिरः । मदाय । उदऽग्राभस्यं । नमयंन् ।
वधऽस्नैः । परिं । वर्णम् । भरंमाणः । रुशंन्तम् । गव्युः ।
नः । अर्ष । परिं । सोम । सिक्तः ॥ १५ ॥ १३ ॥

हेसोम मदिरोमदकरस्त्वं उदग्राभस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थेबहुलमितिषष्ठी । उदग्राभं उदकग्राहिणंमेघं वधस्नैः हननसाधनैरायुधैः नमयन् वृष्ट्यर्थंप्रह्वीकुर्वन् मदाय मदार्थमेव पवस्व एवं पात्रेषुक्षर । किंच रुशंतं आरोचमानं श्वेतं वर्णं परिभरमाणः परितोबिभ्रत् सिक्तः पवित्रेसिच्यमानस्त्वं गव्युः नोस्माकं गाइच्छन् पर्यर्ष परिगच्छ॥ १५॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षोडशी—

जुष्ट्वीनंइन्दोसुपथांसुगान्युरौपंवस्ववरिंवांसिकृण्वन् ।
घनेवविष्वंग्दुरितानिविघ्नन्नधिष्णुनाधन्वसानोअव्ये ॥ १६ ॥

जुष्ट्वी । नः । इन्दो इति । सुऽपथा । सुऽगानि । उरौ । पवस्व ।
वरिवांसि । कृण्वन् । घनाऽइंव । विष्वक् । दुःऽइतानि ।
विऽघ्नन् । अधि । स्नुना । धन्व । सानौ । अव्ये ॥ १६ ॥

हे इन्दो दीप्त पवमान जुष्ट्वी स्नात्व्यादयश्चेतिनिपातितः स्तुतिभिः प्रीतोभूत्वा नोस्माकं सुपथा सुपथानि वैदिकमार्गान् तथा वरिवांसि वरणीयानि धनानि सुगानि सुगमनानि सुप्राप्तव्यानि कृण्वन् कुर्वन् । उरौ विस्तीर्णे द्रोणकलशे पवस्व क्षर । किंच घनेव घनीभूतेन लोहमयेनायुधेनेव विष्वक् सर्वतोदुरितानि दुःप्राप्तव्यानि रक्षांसि विघ्नन् हिंसन् सानौ समुच्छ्रितेदेशे अव्येअविभवे स्नुना स्रवता धारासंघेन अधिधन्व अधिगच्छ । धविर्गत्यर्थः ॥१६॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तदशी–

वृष्टिंनोअर्षदि॒व्यांजि॑ग॒त्नुमिळा॑वतींशं॒गयीं॑जी॒रदा॑नुम् ।
स्तुके॑ववी॒ताधन्वा॑विचि॒न्वन्बन्धूँ॑रि॒माँअव॑राँइन्दोवा॒यून् ॥ १७ ॥

वृ॒ष्टिम् । नः॒ । अ॒र्ष॒ । दि॒व्याम् । जि॒ग॒त्नुम् । इळा॑ऽवतीम् ।
श॒म्ऽग॒यीम् । जी॒रऽदा॑नुम् । स्तुका॑ऽइव । वी॒ता । ध॒न्व॒ । वि॒ऽचि॒न्वन् ।
बन्धू॑न् । इ॒मान् । अव॑रान् । इ॒न्दो॒ इति॑ । वा॒यून् ॥ १७ ॥

हे सोम नोस्माकं वृष्टिं अर्ष गमय। कीदृशीं दिव्यां दिविभवां जिगत्नुं गमनशीलां इरावतीं अन्नवतीं शंगयीं सुखस्यनिवासभूतां जीरदानुं क्षिप्रदानोपेतां। किंच हे इन्दो त्वं स्तुकेववीता कांतानि स्तुकशब्दोपत्यवचनः अपत्यानि यथाविचिनोषि तद्वत् बन्धून् स्तुत्यस्तोतृत्वेन बन्धुभूतान् अवरान् अवरदेशेस्थितान् पार्थिवान् वायून् त्वां अभिगच्छत इमानस्मान्विचिन्वन् धनादिप्रदानार्थं गवेषमाणःसन् धन्व गच्छ ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

ग्र॒न्थिंनविष्य॑ग्रथि॒तंपु॑ना॒नऋ॒जुंचंगा॒तुंवृ॒जि॒नंच॑सोम ।
अत्यो॒नक्रं॑दो॒हरि॒रासृ॑जा॒नोमर्यो॑देवधन्वप॒स्त्यावा॑न् ॥ १८ ॥

ग्र॒न्थिम् । न । वि । स्य॒ । ग्र॒थि॒तम् । पु॒ना॒नः । ऋ॒जुम् । च॒ ।
गा॒तुम् । वृ॒जि॒नम् । च॒ । सो॒म॒ । अत्यः॑ । न । क्र॒दः॒ । हरिः॑ ।
आ । सृ॒जा॒नः । मर्यः॑ । दे॒व॒ । ध॒न्व॒ । प॒स्त्य॑ऽवान् ॥ १८ ॥

पुनानः पूयमानस्त्वं ग्रथितं पापैर्बद्धं मां विष्य मुंच पापेभ्योविश्लेषय। कथमिव ग्रंथिंन यथाकश्चित् ग्रंथिंविश्लेषयति षोन्तकर्मणीति अस्यलोटिरूपं । किंच हेसोम त्वं ऋजुं अवक्रं गातुं मार्गं च वृजिनं बलं च मह्यं देहि । हरिर्हरितवर्णस्त्वं आसृजानः पात्रेष्वासृज्यमानःसन् अत्योन अतनशीलोश्वइव क्रदः क्रंदसि शब्दायसे । किंच हेदेव मर्त्योमनुष्यहितो मारकोहिंसकोवा शत्रूणां पस्त्यवान् पस्त्यंगृहं तद्वांस्त्वं धन्व मामभिगच्छ कलशान्वा ॥ १८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकोनविंशी—

जुष्टोमदायदेवतातइन्दोपरिष्णुनाधन्वसानोअव्ये ।
सहस्रधारःसुरभिरदब्धःपरिस्रववाजसातौनृषह्ये ॥ १९ ॥

जुष्टः । मदाय । देवऽताते । इन्दो इति । परि । स्नुना ।
धन्व । सानौ । अव्ये । सहस्रऽधारः । सुरभिः । अदब्धः ।
परि । स्रव । वाजऽसातौ । नृऽसह्ये ॥ १९ ॥

हेइन्दो मदाय जुष्टः पर्याप्तस्त्वं देवताते देवैस्तततेयज्ञे सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविभवे स्नुनाश्रयणशीलेन धारासंघेन सह परिधन्व परिगच्छ सहस्रधारः बहुधारोपेतः सुरभिः सुगन्धिभिः त्वं अदब्धः नकैश्चित् हिंसितः सन् वाजसातौ अन्नलाभाय निमित्ते नृसह्ये नृभिः सोढव्येयुद्धे परिस्रव परितोगच्छ ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अरश्मानोयेरथाअयुक्ताअत्यासोनसंसृजानासआजौ ।
एतेशुक्रासोधन्वन्तिसोमादेवासस्ताँउपयातापिबध्यै ॥ २० ॥ १४ ॥

अरश्मानः । ये । अरथाः । अयुक्ताः । अत्यासः । न ।
ससृजानासः । आजौ । एते । शुक्रासः । धन्वन्ति । सोमाः ।
देवासः । तान् । उप । यात । पिबध्यै ॥ २० ॥ १४ ॥

अरश्मानोरश्मिवर्जिता रज्जुवर्जिताइतियावत् अरथारथवर्जिताः अयुक्ताः कुत्रापिननियुक्ताः अबद्धाइत्यर्थः एतादृशाये आजौ युद्धे ससृजानासः सृज्यमानाः अत्यासोन अश्वायथा त्वरयालक्ष्यं गच्छन्ति तद्वत् आजौ अजन्ति कर्मकरणार्थमृत्विजोनेति आजिर्यज्ञस्तस्मिन् सृज्यमानाः शुक्रासः शुक्रादीप्यमाना एतेसोमाः धन्वन्ति क्षिप्रं कलशानभिगच्छन्ति । अथप्रत्यक्षः हेदेवासोदेवाः तानागच्छतः सोमान्पिबध्यैपानायउपयातउपगच्छत ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकविंशी—

एवानंइन्दोअभिदेववीतिंपरिंस्रवनभोअर्णश्चमूषुं ।
सोमोंअस्मभ्यंकाम्यंबृहन्तंरयिंदंदातुवीरवंन्तमुग्रम् ॥ २१ ॥

एव । नः । इन्दो इति । अभि । देवऽवीतिम् । परिं । स्रव ।
नभः । अर्णः । चमूषुं । सोमः । अस्मभ्यंम् । काम्यंम् । बृहन्तंम् ।
रयिम् । ददातु । वीरऽवंन्तम् । उग्रम् ॥ २१ ॥

हे इन्दो सोम नोस्मदीयमेव देववीतिं देवानांवीतिर्भक्षणं गमनंवा यस्मिन् देववीतिर्यज्ञः तमभिलक्ष्य नभोनभसोद्युलोकात् अर्णउदकं अनेनपवित्रान्निर्गतः सोमरसोभिधीयते तं रसं चमूषु चमसेषु परिस्रव परितःक्षर । ततः सोमः काम्यं काम्यमानं बृहन्तं प्रवृद्धं वीरवन्तं पुत्रयुक्तं उग्रमुदूर्णबलं रयिं धनं अस्मभ्यं ददातु प्रयच्छतु ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

तक्षद्यदीमनंसोवेनंतोवाग्ज्येष्ठंस्यवाधर्मंणिक्षोरनींके ।
आदींमायन्वरमावांवशानाजुष्टंपतिंकलशेगावइन्दुंम् ॥ २२ ॥

तक्षंत् । यदिं । मनंसः । वेनंतः । वाक् । ज्येष्ठंस्य । वा । धर्मंणि ।
क्षोः । अनींके । आत् । ईम् । आयन् । वरंम् । आ । वावशानाः ।
जुष्टंम् । पतिंम् । कलशें । गावंः । इन्दुंम् ॥ २२ ॥

वेनतः वेनोवेनतेःकान्तिकर्मणइतियास्कः[1] । कामयमानस्य मनसः मन्यतेःस्तुतिकर्मणः स्तोतुर्वाक् स्तुतिलक्षणायद्येनंतक्षत् संस्करोति वाशब्दउपमार्थे यथा धर्मणि निमित्तात्कर्मसंयोगइतिसप्तमी धारकं योगक्षेमविषयं कर्मोद्दिश्य क्षोःशब्दायमानस्य अनीके संग्राममुखे तत्र स्थितस्य जानपदिकस्थ वाक् ज्येष्ठस्य द्वितीयार्थेषष्ठी प्रशस्यतमं राजानं यथास्तौति तथास्तोतुर्वाक् सोमंस्तौतीत्यर्थः । आदनंतरमेव वरं वरणीयं जुष्टं देवानां मदायपर्याप्तं पतिं सर्वस्य पालकं कलशे स्थितं इन्दुं ईमेनं सोमं वावशानाः कामयमानाः गावआयन् पयसा स्वीये नमि श्रयितुमागच्छंति ॥ २२ ॥

---

1 नि० १०. ३८.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ त्रयोविंशी—

प्रदानुदोदिव्योदानुपिन्वऋतमृतायपवतेसुमेधाः ।
धर्माभुवद्वृजन्यस्यराजाप्ररश्मिभिर्दशभिर्भारिभूम ॥ २३ ॥

प्र । दानुऽदः । दिव्यः । दानुऽपिन्वः । ऋतम् । ऋताय । पवते ।
सुऽमेधाः । धर्मा । भुवत् । वृजन्यस्य । राजा । प्र ।
रश्मिऽभिः । दशऽभिः । भारि । भूम ॥ २३ ॥

दिव्योदिविभवः दानुदः दातृभ्योधनादीनांदाता तदेवाह दानुपिन्वः पिविसेचने कर्मण्यणित्यण् दातृभ्यः कामानां रक्षयिता सुमेधाः शोभनप्रज्ञः सोमः ऋताय सत्यभूतायेन्द्राय तं सत्यभूतमात्मीयं रसंपवते प्रकर्षेण क्षरति । राजा दीप्यमानः सोमः वृजन्यस्य साधुबलस्य धर्मा धारयिता भुवद्भवति । किंच दशभिः एतत्संज्ञकाभीरश्मिभिः कर्मकरणार्थमश्नुवानाभिः अंगुलिभिः भूम प्रभूतं प्रभारि प्रभार्यते चिणिरूपं ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

पवित्रेभिःपवमानोनृचक्षाराजादेवानामुतमर्त्यानाम् ।
द्विताभुवद्रयिपतीरयीणामृतंभरत्सुभृतंचार्विन्दुः ॥ २४ ॥

पवित्रेभिः । पवमानः । नृऽचक्षाः । राजा । देवानाम् । उत ।
मर्त्यानाम् । द्विता । भुवत् । रयिऽपतिः । रयीणाम् ।
ऋतम् । भरत् । सुऽभृतम् । चारु । इन्दुः ॥ २४ ॥

पवित्रेभिः पवित्रैः पवमानः पूयमानः नृचक्षाः नृणांफलाफलयोः द्रष्टा अथ देवानामिन्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानां मनुष्याणां एवमुभयेषां जनानां राजा रयिपतिः धनस्यपतिः नत्वल्पस्यपतिः किंतु रयीणां बहूनां धनानांस्वामी । वृत्यवृत्तिभ्यांस्वामित्वं बाहुल्यंच विवक्ष्यते । ईदृशः सोमः द्विता द्विधा देवेष्वपिच मनुष्येषु भुवत् भवति । सोयमिन्दुः सोमः सुभृतं संभृतं चारु कल्याणं ऋतमुदकं भरत् बिभर्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

अर्वाइवश्रवसेसातिमच्छेन्द्रस्यवायोरभिवीतिमर्ष ।
सनःसहस्राबृहतीरिषोदाभवासोमद्रविणोवित्पुनानः ॥ २५ ॥ १५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अर्वान्ऽइव । श्रवसे । सातिम् । अच्छ । इन्द्रस्य । वायोः । अभि । वीतिम् । अर्ष । सः । नः । सहस्रा । बृहतीः । इषः । दाः । भव । सोम । द्रविणःऽवित् । पुनानः ॥ २५ ॥ १५ ॥

हेसोम अन्नार्थं युद्धे अर्वानिव अश्वोयथा गच्छति तद्वत् त्वं श्रवसे अस्माकमन्नार्थं तथा सातिमच्छ धनलाभंप्रति इन्द्रस्य वायोश्चवीतिं पानमभ्यर्ष अभिगच्छ । ऐन्द्रवायवग्रहे हि इन्द्रवायू सह सोमंपिबतइति सहोपादानं । सत्वं सहस्रा सहस्राणि बहुविधानि बृहतीः बृंहितानि प्रवृद्धानि इषोन्नानि नोस्मभ्यं दाः प्रयच्छ । हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं द्रविणोवित् धनस्य लंभयिता भव । द्रविणशब्दात्सर्वप्रातिपदिकेभ्योलालसायांसुग्वक्तव्यइति सुगागमः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षड्विंशी—

देवाव्योनःपरिषिच्यमानाःक्षयंसुवीरंधन्वन्तुसोमाः । आयज्यवःसुमतिंविश्ववाराहोतारोनदिवियजोमन्द्रतमाः॥२६॥

देवऽअव्यः । नः । परिऽसिच्यमानाः । क्षयम् । सुऽवीरम् । धन्वन्तु । सोमाः । आऽयज्यवः । सुऽमतिम् । विश्वऽवाराः । होतारः । न । दिविऽयजः । मन्द्रऽतमाः ॥ २६ ॥

देवाव्यः अवतेस्तर्पणार्थस्य अवितृस्तृतन्त्रिभ्यईरिति ईप्रत्ययः । उदात्तस्वरितयोर्यणइति जसःस्वरितत्वं । देवानां तर्पयितारः परिषिच्यमानाः परितः पात्रेषु सिच्यमानाः सोमाः नोस्माकं सुवीरंशोभनपुत्रं क्षयं गृहं धन्वन्तु प्रेरयन्तु । कीदृशाः सुमतिं शोभनमतिं यजमानं आयज्यवः यष्टुमिच्छवः विश्ववाराः विश्वैर्वरणीयाः होतारोन होतारोयथा देवानिन्द्रादीन् स्तुवन्ति एवं दिवियजः दिवि द्युलोकस्थितानिन्द्रादीन् देवान् यजन्तः । दिवूशब्दे तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति सप्तम्याअलुक् । मन्द्रतमाः अत्यन्तंमदकराः ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तविंशी—

एवादेवदेवतातेपवस्वमहेसोमप्सरसेदेवपानः ।
महश्चिद्धिष्मसिहिताःसमर्येकृधिसुष्ठानेरोदसीपुनानः ॥ २७ ॥

एव । देव । देवऽताते । पवस्व । महे । सोम । प्सरसे । देवऽपानः ।
महः । चित् । हि । स्मसि । हिताः । सऽमर्ये । कृधि ।
सुस्थाने इति सुऽस्थाने । रोदसी इति । पुनानः ॥ २७ ॥

हेदेव द्योतमान स्तोतव्य वा हेसोम देवपानः देवैःपातव्यस्त्वं देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय देवानांपानाय एव एवं पवस्व क्षर । ततोवयं हिताः त्वयाप्रेरिताःसन्तः समर्ये मरणधर्मरहिते संग्रामे महश्चित् महतोबलाधिकानपि शत्रून् स्मसिहि अभिभवेम खलु । किंच पुनानः पूयमानस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुस्थाने अस्माकं शोभनावासस्थाने सत्यौ कृधि कुरु ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

अश्वोनक्रंदोवृषभिर्युजानःसिंहोनभीमोमनसोजवीयान् ।
अर्वाचीनैःपथिभिर्येरजिष्ठाआपवस्वसौमनसंनइन्दो ॥ २८ ॥

अश्वः । न । क्रदः । वृषऽभिः । युजानः । सिंहः । न । भीमः ।
मनसः । जवीयान् । अर्वाचीनैः । पथिऽभिः । ये । रजिष्ठाः ।
आ । पवस्व । सौमनसम् । नः । इन्दो इति ॥ २८ ॥

हेसोम वृषभिर्ऋत्विग्भिः सोममभिषुण्वद्भिः युजानोयोज्यमानस्त्वं अश्वोन अश्वइव क्रदः क्रन्दसि शब्दायसे । कीदृशः सिंहोन सिंहइव भीमः शत्रूणां भयंकरः तथा मनसोपि जवीयान् वेगवत्तरः अर्वाचीनैः अभिमुखैः पथिभिर्मार्गैः येमार्गाः रजिष्ठाः अत्यन्तमृजवोभवन्ति विभाषर्जोश्छन्दसीतिऋकारस्यरादेशः । हेइन्दो दीप्यमान सोम तैर्मार्गैः नोस्माकं सौमनसं सौमनस्यं आपवस्व आप्रापय ॥ २८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकोनत्रिंशी—

शतंधारादेवजाताअसृग्रन्त्सहस्रमेनाःकवयोमृजन्ति ।
इन्दोसनित्रंदिवआपवस्वपुरएतासिमहतोधनस्य ॥ २९ ॥

शतम् । धाराः । देवऽजाताः । असृग्रन् । सहस्रम् । एनाः ।
कवयः । मृजन्ति । इन्दो इति । सनित्रम् । दिवः । आ ।
पवस्व । पुरःऽएता । असि । महतः । धनस्य ॥ २९ ॥

हे सोम देवजाताः देवार्थं प्रादुर्भूताः शतं शतसंख्याकाः त्वदीयाधाराः असृग्रन् सृज्यन्ते । ततः कवयः क्रान्तदर्शिनः ऋत्विजः सहस्रं बहुविधाः एनाः त्वदीयाधाराः मृजन्ति अलंकुर्वन्ति यद्वा सहस्रमनेकधामृजन्ति शोधयन्ति । हेइन्दो सनित्रं भजनसाधनं दिवोद्युलोकात् अस्माकं पुत्रादीनांच आपवस्व आप्रापय । कुतोस्यधनमितिचेत् तत्राह महतः प्रभूतधनस्य पुरएता पुरतोगंतासि भवसि तस्माद्देहि इति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

दिवोनसर्गाअससृग्रमह्नांराजानमित्रंप्रमिनातिधीरः ।
पितुर्नपुत्रःक्रतुभिर्यतानआपवस्वविशेअस्याअजीतिम् ॥३०॥१६॥

दिवः । न । सर्गाः । अससृग्रम् । अह्नाम् । राजा । न । मित्रम् ।
प्र । मिनाति । धीरः । पितुः । न । पुत्रः । क्रतुऽभिः । यतानः ।
आ । पवस्व । विशे । अस्यै । अजीतिम् ॥ ३० ॥ १६ ॥

दिवोन यथादिवोद्योतमानस्य आदित्यस्याह्नां संबन्धिनः सर्गारश्मयः अससृग्रं विसृज्यन्ते तद्वत् सोमस्य सर्गाः सृज्यन्ते इतिसर्गाधाराः विसृज्यन्ते सृजेर्व्यत्ययेनकर्मार्थेलङिबहुलंछन्दसीतिशस्यश्लुः झेरमादेशश्छांदसः । धीरः प्राज्ञोराजा अयंसोमः मित्रं सखायं नप्रमिनाति नहिनस्ति क्रतुभिः कर्मभिर्यतानोयतमानः पुत्रः पितुर्न पितुर्यथा अपराभवंकरोति तद्वत् कर्मभिर्यतमानस्त्वं अस्यै विशे प्रजायै अजीतिं अपराजितिं अपराभवं आपवस्व आप्रापय यथा नपराजिताभवन्ति तथाकुर्वित्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकत्रिंशी—

प्रतेधारामधुमतीरसृग्रन्वारान्यत्पूतोअत्येष्यव्यान् ।
पवमानपवसेधामगोनांजज्ञानःसूर्यमपिन्वोअर्कैः ॥ ३१ ॥

प्र । ते । धाराः । मधुऽमतीः । असृग्रन् । वारान् । यत् । पूतः ।
अतिऽएषि । अव्यान् । पवमान । पवसे । धाम । गोनाम् ।
जज्ञानः । सूर्यम् । अपिन्वः । अर्कैः ॥ ३१ ॥

ते तव स्वभूता मधुमतीः मधुमत्योधाराः प्रासृग्रन् तदाप्रसृज्यन्ते यद्यदा पूतोवसतीवरीभिः त्वं अव्यानविभवान् वारान् वालान् पवित्राण्यत्येषि अतीत्य गच्छसि । किंच हेपवमान गोनां गवांधाम धारकं पयोलक्षीकृत्य पवसे ततः जज्ञानः जायमानस्त्वं अर्कैरर्चनीयैः स्वतेजोभिः सूर्यमादित्यमपिन्वः पूरयसि ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी—

कनिक्रददनुपन्थामृतस्यशुक्रोविभास्यमृतस्यधाम ।
सइन्द्रायपवसेमत्सरवान्हिन्वानोवाचंमतिभिःकवीनाम् ॥ ३२ ॥

कनिक्रदत् । अनु । पन्थाम् । ऋतस्य । शुक्रः । वि । भासि ।
अमृतस्य । धाम । सः । इन्द्राय । पवसे । मत्सरऽवान् ।
हिन्वानः । वाचम् । मतिऽभिः । कवीनाम् ॥ ३२ ॥

अभिषूयमाणः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गमनु कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दायते । अथप्रत्यक्षः अमृतस्यामरणधर्मस्य धाम स्थानभूतः मरणरहितइत्यर्थः । तादृशः शुक्रः शुक्लवर्णः त्वं विभासि विशेषेणराजसि मत्सरवान् मदकररसयुक्तः सत्वं इन्द्रायेन्द्रार्थं पवसे क्षरसि । कीदृशः कवीनां स्तोतॄणां मतिभिः सह वाचं शब्दं हिन्वानः प्रेरयन् पवसे ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

दिव्यःसुपर्णोवचक्षिसोमपिन्वन्धाराःकर्मणादेववीतौ ।
एन्दोविशकलशंसोमधानंक्रन्दन्निहिसूर्यस्योपरश्मिम् ॥ ३३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दि॒व्यः । सु॒ऽप॒र्णः । अव॑ । च॒क्षि॒ । सो॒म॒ । पिन्व॑न् । धाराः॑ ।
कर्म॑णा । दे॒वऽवी॑तौ । आ । इ॒न्दो॒ इति॑ । वि॒श॒ । क॒लश॑म् ।
सो॒म॒ऽधान॑म् । क्रन्द॑न् । इ॒हि॒ । सूर्य॑स्य । उप॑ । र॒श्मिम् ॥ ३३ ॥

हे सोम दिव्योदिविभवः सुपर्णः सुपतनस्त्वं अवचक्षि अवस्तात् पश्य च । चष्टेर्लेटिसिपिव्यत्ययेनपरस्मैपदं । किंकुर्वन् देववीतौ देवानां हविर्भक्षणस्थानेयज्ञे कर्मणा धाराः पिन्वन् क्षरन् । किंच हे इन्दो सोमधानं कलशं आविश क्रन्दन्शब्दायमानस्त्वं सूर्यस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिकान्तिमुपोहि उपगच्छ ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी—

ति॒स्रोवाच॑ईरयति॒प्रवह्नि॑र्ऋ॒तस्य॑धी॒तिंब्रह्म॑णोमनी॒षाम् ।
गावो॑यन्ति॒गोप॑तिंपृ॒च्छमा॑ना॒ःसोमं॑यन्तिम॒तयो॑वावशा॒नाः ॥ ३४ ॥

ति॒स्रः । वाचः॑ । ई॒र॒य॒ति॒ । प्र । वह्निः॑ । ऋ॒तस्य॑ । धी॒तिम् ।
ब्रह्म॑णः । म॒नी॒षाम् । गावः॑ । य॒न्ति॒ । गोऽप॑तिम् । पृ॒च्छमा॑नाः ।
सोम॑म् । य॒न्ति॒ । म॒तयः॑ । वा॒व॒शा॒नाः ॥ ३४ ॥

वह्निर्वोढा यजमानः तिस्रोवाचः ऋग्यजुःसामात्मिकाः स्तुतीः प्रेरयति । तथा ऋतस्य यज्ञस्यधीतिं धारयित्रीं ब्रह्मणःपरिवृढस्य सोमस्य मनीषां मनसईशित्रीं कल्याणीं वाचं च प्रेरयति । किंच गोपतिं वृषभंयथा गावोभिगच्छन्ति तद्वत् । गवांस्वामिनं सोमं गावः पृच्छमानाः पृच्छंत्यः सत्योयन्ति स्वपयसामिश्रयितुमभिगच्छन्ति । तथा वावशानाः कामयमानाः मतयः स्तोतारः सोमं यन्ति स्तोतुमभिगच्छन्ति ॥ ३४ ॥

अथ पंचत्रिंशी—

सोमं॒गावो॑धे॒नवो॑वावशा॒नाःसोमं॒विप्रा॑म॒ति॒भिः॑पृ॒च्छमा॑नाः ।
सोमः॑सु॒तःपू॑यतेअ॒ज्यमा॑नः॒सोमे॑अ॒र्कास्त्रि॒ष्टुभ॒ःसंन॑वन्ते ॥ ३५ ॥ १७ ॥

सोम॑म् । गावः॑ । धे॒नवः॑ । वा॒व॒शा॒नाः । सोम॑म् । विप्राः॑ ।
म॒तिऽभिः॑ । पृ॒च्छमा॑नाः । सोमः॑ । सु॒तः । पू॒य॒ते॒ । अ॒ज्यमा॑नः ।
सोमे॑ । अ॒र्काः । त्रि॒ऽस्तुभः॑ । सम् । न॒व॒न्ते॒ ॥ ३५ ॥ १७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धेनवः प्रीणयित्र्योगावः सोमं वावशानाः कामयमानाभवन्तिविप्रामेधाविनःस्तोतारः मतिभिः पृच्छमानाः पृच्छन्तोभवन्ति। अज्यमानः गोभिः सिच्यमानः सुतोभिषुतः सोमः ऋत्विग्भिः परिपूयते। तथा त्रिष्टुभः त्रिष्टुब्रूपाः अर्काः अस्माभिः क्रियमाणाः एतेमंत्राः सोमे संनवन्ते संगच्छन्ते ॥ ३५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥१७॥

अथ षट्त्रिंशी—

एवानःसोमपरिषिच्यमानआपवस्वपूयमानःस्वस्ति।
इन्द्रमाविंशबृहतारवेणवर्धयावाचंजनयापुरंन्धिम् ॥ ३६ ॥

एव। नः। सोम। परिऽसिच्यमानः। आ। पवस्व। पूयमानः।
स्वस्ति। इन्द्रम्। आ। विश। बृहता। रवेण। वर्धय।
वाचंम्। जनयं। पुरम्ऽधिम् ॥ ३६ ॥

हेसोम परिषिच्यमानः परितः पात्रेषु सिच्यमानः पूयमानस्त्वं नोस्माकमेव स्वस्ति अविनाशमापवस्व समाप्नुय। किंच बृहता महता रवेण शब्देनसह इन्द्रमाविश प्रविश तथा वाचं स्तुतिलक्षणां वर्धय। किंच पुरंधिं बहुधियं प्रज्ञानं जनय अस्मभ्यं उत्पादय। वाक्यभेदादनिघातः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी—

आजागृंविर्विप्रंऋतामंतीनांसोमंःपुनानोअंसदच्चमूषुं।
सपंन्तियंमिथुनासोनिकांमाअध्वर्यवोरथिरासंःसुहस्तांः ॥ ३७॥

आ। जागृंविः। विप्रंः। ऋता। मतीनाम्। सोमंः। पुनानः।
असदत्। चमूषुं। सपंन्ति। यम्। मिथुनासंः। निऽकांमाः।
अध्वर्यवंः। रथिरासंः। सुऽहस्तांः ॥ ३७॥

जागृविर्जागरणशीलः ऋता सुपांसुलुगितिषष्ठ्याआकारः। ऋतानां सत्यानां मतीनां स्तुतीनां विप्रोज्ञाता ससोमः पुनानः पूयमानःसन् चमूषु चमसेष्वासदत् आसीददिति। मिथुनासः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परस्परंसंगताः निकामाः नितरांकामयमानाः रथिरासः यज्ञस्यनेतारः सुहस्ताः कल्याणपाणयः अध्वर्यवः पवित्रे यं सोमंसपन्ति स्पृशन्ति । षपसमवाये । सपतिःस्पृशतिकर्मेतिनैरुक्ताः ॥३७॥

अथाष्टात्रिंशी—

सपुंनानउपसूरेनधातोभेअंप्रारोदंसीविषआंवः ।
प्रियाचिद्यस्यंप्रियसासंऊतीसतूधनंकारिणेनप्रयंसत् ॥ ३८ ॥

सः । पुनानः । उपं । सूरें । न । धातां । आ । उभे इतिं । अप्राः ।
रोदंसी इतिं । वि । सः । आवरित्यांवः । प्रिया । चित् । यस्यं ।
प्रियसासंः । ऊती । सः । तु । धनंम् । कारिणें । न । प्र । यंसत् ॥३८॥

पुनानः पूयमानः ससोमः इन्द्रे उपगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—सूरेन यथा सूर्ये धाता संवत्सरउपगच्छति । ससंवत्सरोविधातारं । संवत्सरेणैवास्मैप्रजाःप्रजनयतीत्याम्नानात् । किंचोभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ आप्राः स्वमहिम्ना आपूरयति । तथा ससोमः व्यावः स्वतेजसा तमांसि विवृणोति । वृणोतेर्मंत्रेघसेतिचेर्लुक् छन्दस्यपिदृश्यतेइत्यडागमः पूर्वपदादितिसइत्यस्यसांहितिकंषत्वं । प्रिया षष्ठ्याआकारः प्रियस्य यस्यसोमस्य यद्वा प्रियाणि प्रयच्छतः यस्यसोमस्य प्रियसासः अत्यन्तं प्रियतमाधाराः ऊती ऊत्यै रक्षणाय भवन्ति स तु क्षिप्रं अस्मभ्यं धनं प्रयंसत् प्रयच्छतु । यच्छतेर्लेटिसिप्यडागमः । तत्रदृष्टान्तः—कारिणेन यथा कारिणे च कृतकाय भृतिं प्रयच्छन्ति तद्वत् ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशी—

सवर्धितावर्धनःपूयमानःसोमोमीढ्वाँअभिनोज्योतिषावीत् ।
येनानःपूर्वेपितरःपदज्ञाःस्वर्विदोअभिगाअद्रिमुष्णन् ॥ ३९ ॥

सः । वर्धिता । वर्धनः । पूयमानः । सोमः । मीढ्वान् । अभि । नः ।
ज्योतिषा । आवीत् । येनं । नः । पूर्वे । पितरः । पदऽज्ञाः ।
स्वःऽविदः । अभि । गाः । अद्रिम् । उष्णन् ॥ ३९ ॥

---

१ नि०५. १६. । २ तै० ब्रा० १. ७. २ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वर्धिता देवानां स्वकलाप्रदानेन वर्धयिता वर्धनः स्वयंवर्धमानः पवित्रेण पूयमानः मीढ्वान् कामानांसेक्ता ससोमः नोस्माकं ज्योतिषा स्वतेजसा अभ्यावीत् अभिरक्षतु । येन सोमेन पदज्ञाः पणिभिरपहतानां गवांपदानि जानन्तः स्वर्विदः सर्वज्ञाः सूर्यंजानन्तोवा नोस्माकंपूर्वे चिरन्तनाः पितरोंगिरसःगाः पशूनभिलक्ष्य अद्रिमुष्णन् शिलोच्चयमुष्णन् सोमतेजसा अंधकारावृतं शिलोच्चयंगत्वा पशूनाहरन्नित्यर्थः । उषिरिहमुष्णातिसमानकर्मा । यद्वा मुष्णातेर्लङि वर्णलोपः ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी–

अक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मञ्जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा ।
वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः ॥४०॥१८॥

अक्रान् । समुद्रः । प्रथमे । विऽधर्मन् । जनयन् । प्रऽजाः ।
भुवनस्य । राजा । वृषा । पवित्रे । अधि । सानौ । अव्ये ।
बृहत् । सोमः । ववृधे । सुवानः । इन्दुः ॥ ४० ॥ १८ ॥

समुद्रः यस्मादापः समुद्रवन्ति ससमुद्रः अपांवर्षकोराजासोमः प्रथमे विस्तृते भुवनस्योदकस्य विधर्मन् विधारकेन्तरिक्षे प्रजा जनयन् । उत्पादयन् अक्रान् सर्वमतिक्रामति । क्रमतेर्लुङि तिपीडभावे वृद्धौ च कृतायां सिजूलोपे मकारस्य मोनोधातोरितिनकारेरूपं । वृषा कामानां वर्षिता सुवानोभिषूयमाणः इन्दुर्दीप्तः ससोमः अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे बृहत् प्रभूतं ववृधे वर्धते ॥ ४० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकचत्वारिंशी–

महत्तत्सोमो महिषश्चकारापां यद्गर्भोऽवृणीत देवान् ।
अदधादिन्द्रे पवमान ओजोऽजनयत्सूर्ये ज्योतिरिन्दुः ॥ ४१ ॥

महत् । तत् । सोमः । महिषः । चकार । अपाम् । यत् । गर्भः ।
अवृणीत । देवान् । अदधात् । इन्द्रे । पवमानः । ओजः ।
अजनयत् । सूर्ये । ज्योतिः । इन्दुः ॥ ४१ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

महिषो महान्पूज्योवा सोमो महत्प्रभूतं तत्कर्म चकार अकरोत्। किंतत् अपांगर्भः उदकानांगर्भभूतः जनयितृत्वाज्जन्यत्वाच्च ससोमः देवानवृणीत समभजतेतियत् तत्कृतवानिति। किंच पवमानः पूयमानः सोमः ओजः सोमपानेन जन्यं बलं इन्द्रे अदधात् व्यदधात्।तथा इन्दुः सोमः सूर्येज्योतिस्तेजःअजनयत्॥ ४१॥

अथ द्विचत्वारिंशी—

मत्सिवायुमिष्टयेराधसेचमत्सिमित्रावरुणापूयमानः।
मत्सिशर्धोमारुतंमत्सिदेवान्मत्सिद्यावापृथिवीदेवसोम॥ ४२॥

मत्सि। वायुम्। इष्टये। राधसे। च। मत्सि। मित्रावरुणा। पूयमानः। मत्सि। शर्धः। मारुतम्। मत्सि। देवान्। मत्सि। द्यावापृथिवी इति। देव। सोम॥ ४२॥

हे सोम त्वं वायुं मत्सि मादय। किमर्थं इष्टये अस्माकमेषणाय अन्नाय राधसे धनाय च। तथा पूयमानः पवित्रेण त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौ च मत्सि तर्पयसि। किंच मारुतं मरुतां स्वभूतं शर्धोबलं च मत्सि।तथा देवानिन्द्रादीन् मत्सि हर्षयसि। हेदेव स्तोतव्य हेसोम द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ च मत्सि मादय एतान् हर्षयुक्तान् कृत्वास्मभ्यंधनं प्रयच्छेत्यर्थः॥४२॥

अथ त्रिचत्वारिंशी—

ऋजुःपवस्ववृजिनस्यहन्तापामीवांबाधमानोमृधश्च।
अभिश्रीणन्पयःपयसाभिगोनामिन्द्रस्यत्वंतववयंसखायः॥४३॥

ऋजुः। पवस्व। वृजिनस्य। हन्ता। अप। अमीवाम्। बाधमानः। मृधः। च। अभिऽश्रीणन्। पयः। पयसा। अभि। गोनाम्। इन्द्रस्य। त्वम्। तव। वयम्। सखायः॥ ४३॥

हेसोम ऋजुः ऋजुगमनःसन् पवस्व क्षर। किंकुर्वन् वृजिनस्य उपद्रवस्य हन्ता अमीवां रोगरूपं राक्षसं अपबाधमानः तथा अस्मदीयान् मृधोहिंसकान् शत्रूंश्च बाधमानः सन् प-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वस्व ततः पयआत्मीयंरसं गोनां गवांपयसाक्षीरेण अभिश्रीणन् अभिसंयोजयन् पात्राण्यभिगच्छसि । अपिच त्वं इन्द्रस्य सखासि हेसोम तव वयं सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वयष्टृयष्टव्यत्वलक्षणेन सखिभूताः स्मः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी—

मध्वः॒सूदं॑पवस्व॒वस्व॒उत्सं॑वी॒रं॑चं॑न॒आपं॑वस्वा॒भगं॑च ।
स्वद॒स्वेन्द्रा॑य॒पवं॑मानइन्दो॒र॒यिं॑चं॑न॒आपं॑वस्वासमु॒द्रात् ॥ ४४ ॥

मध्वः॑ । सूदम् । पव॒स्व॒ । वस्वः॑ । उत्सम् । वी॒रम् । च॒ । न॒ः । आ ।
पव॒स्व॒ । भगम् । च॒ । स्वदस्व । इन्द्राय । पवमानः ।
इ॒न्दो॒ इति॑ । र॒यिम् । च॒ । न॒ः । आ । पव॒स्व॒ । स॒मु॒द्रात् ॥ ४४ ॥

हे सोम मध्वोमाधुर्यस्य सूदं क्षारयितारं घनीभूतं आपवस्व । वस्वो वसु धनस्य उत्सं उत्स्यन्दकं रसं पवस्व । किंच नोस्मभ्यं वीरं पुत्रं आपवस्व आप्रापय । तथा भगं भजनीयं धनंच देहि । हेइन्दो पवमानः पूयमानः सन् इन्द्राय स्वदस्व रुचितोभव । ततस्त्वं नोस्मभ्यं समुद्रादन्तरिक्षात् रयिं धनं पुत्रंवा राति ददाति क्षीरमिति रयिर्गौर्वा तांवा पवस्व देहि ॥४४॥

अथ पञ्चचत्वारिंशी—

सोमः॑सु॒तोधार॒यात्यो॒नहि॒त्वा॒सिन्धु॒र्न॒नि॒म्नम॒भिवा॒ज्य॑क्षाः ।
आयोनिं॒वन्य॑मसदत्पु॒ना॒नः॒समिन्दु॒र्गोभि॑रसर॒त्सम॒द्भिः॥४५॥१९॥

सोमः॑ । सु॒तः । धार॑या । अत्यः॑ । न । हि॒त्वा । सिन्धुः॑ । न ।
नि॒म्नम् । अ॒भि । वा॒जी । अ॒क्षा॒रि॒ति । आ । योनि॑म् । वन्य॑म् ।
अ॒स॒द॒त् । पु॒ना॒नः । सम् । इन्दुः॑ । गोभिः॑ । अ॒स॒र॒त् ।
सम् । अ॒त्ऽभिः ॥ ४५ ॥ १९ ॥

सुतोभिषुतः सोमोधारयास्वीययाअत्योनअतनशीलोश्वइव हित्वागत्वा हिनोतेः क्तिनिरूपं । किंच वाजी बलवान् सोमः सिन्धुर्न यथासिन्धुः स्यन्दमाना नदी निम्नं प्रदेशमभिगच्छति तद्वत् निम्नमधरभाविनं कलशमभ्यक्षाः अभिक्षरति । ततः पुनानः पूयमानः सोमः वन्यं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृक्षभवं योनिं योनिस्थानं कलशं आसदत् आसीदति । सोयमिन्दुः सोमः गीर्भिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः श्रयणैः सं असरत् संसरति तथा अद्भिर्वसतीवरीभिश्च संगच्छते ॥ ४५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षट्चत्वारिंशी—

एषस्यतेंपवतइन्द्रसोमंश्चमूषुधीरंउशतेतवंस्वान् ।
स्वंर्चक्षारथिरःसत्यशुंष्मःकामोनयोदेंवयतामसंर्जि ॥ ४६ ॥

एषः । स्यः । ते । पवते । इन्द्र । सोमः । चमूषुं । धीरः ।
उशते । तवंस्वान् । स्वंःऽचक्षाः । रथिरः । सत्यऽशुंष्मः ।
कार्मः । न । यः । देवऽयताम् । असंर्जि ॥ ४६ ॥

हे इन्द्र उशते कामयमानाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीरः प्राज्ञः तवस्वान् वेगवान् स्यः सएषसोमः चमूषु चमसेषु पवते क्षरति स्वर्चक्षाः सर्वदर्शिनः रथिरोरथवान् सत्यशुष्मः यथार्थबलोयः सोमः देवयतां देवानिच्छतां यजमानानां कामोन कामदइवासर्जि असृज्यत अदीयतइत्यर्थः ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी—

एषप्रत्नेनवयंसापुनानस्तिरोवर्पांसिदुहितुर्दधांनः ।
वसांनःशर्मंत्रिवरूंथमप्सुहोतेंवयातिसमंनेषुरेभंन् ॥ ४७ ॥

एषः । प्रत्नेनं । वयंसा । पुनानः । तिरः । वर्पांसि । दुहितुः ।
दधानः । वसानः । शर्मं । त्रिऽवरूंथम् । अप्ऽसु ।
होताऽइव । याति । समंनेषु । रेभंन् ॥ ४७ ॥

प्रत्नेन पूर्वकालीनेन वयसा अन्नेन पुनानः पूयमानः अन्नात्मिकया धारया क्षरन्नित्यर्थः तादृशः दुहितुः सर्वस्यदोग्ध्र्याः पृथिव्यां वर्पांसि वर्पइतिरूपनाम वृणोति शरीरमिति रूपाणि तिरोदधानः स्वतेजसा तिरस्कुर्वन् आच्छादयन् तथा त्रिवरूथं त्रिभूमिकोपेतं यद्वा त्रयः शीतातपवर्षाः तेषां निवारकं शर्म यज्ञगृहं वसानः आच्छादयन् अप्सु वसतीवरीषुस्थि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तः एषसोमः होतेव यथाहोता स्तुतिध्वनिं कुर्वन् यज्ञेषु याति तद्वत् रेभन् शब्दायमानःसन् समनेषु समन्ति कर्माणिधृष्टाः प्रगल्भायंत्यत्रेति समना यज्ञाः तेषु याति गच्छति ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी–

नूनस्त्वंरथिरोदेवसोमपरिस्रवचम्वोःपूयमानः ।
अप्सुस्वादिष्ठोमधुमाँऋतावादेवोनयःसवितासत्यमन्मा ॥ ४८ ॥

नु । नः । त्वम् । रथिरः । देव । सोम । परि । स्रव ।
चम्वोः । पूयमानः । अप्ऽसु । स्वादिष्ठः । मधुऽमान् ।
ऋतऽवा । देवः । न । यः । सविता । सत्यऽमन्मा ॥ ४८ ॥

हे देव काम्यमान हेसोम रथिरोरथवांस्त्वं नोस्माकं स्वभूतेयज्ञे चम्वोरधिषवणफलकयोः पूयमानः सन् अप्सु वसतीवरीषु नुक्षिप्रं परिस्रव परितः क्षर । स्वादिष्ठः स्वादुतमः अतएव मधुमान् माधुर्ययुक्तः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् सविता सर्वस्यप्रेरकोयस्त्वं देवोन देवइव सत्यमन्मा सत्यस्तुतिकोभवसि सत्वं परिस्रवेति ॥ ४८ ॥

अथैकोनपंचाशी–

अभिवायुंवीत्यर्षागृणानोऽभिमित्रावरुणापूयमानः ।
अभीनरंधीजवनंरथेष्ठामभीन्द्रंवृषणंवज्रबाहुम् ॥ ४९ ॥

अभि । वायुम् । वीती । अर्ष । गृणानः । अभि ।
मित्रावरुणा । पूयमानः । अभि । नरम् । धीऽजवनम् ।
रथेऽस्थाम् । अभि । इन्द्रम् । वृषणम् । वज्रऽबाहुम् ॥ ४९ ॥

हेसोम गृणानः स्तूयमानः त्वं वीती सुपांसुलुगिति चतुर्थ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः । वीत्यै पानाय वायुमभ्यर्ष अभिगच्छ । तथा पवित्रेण पूयमानस्त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौच पानायाभिगच्छ । किंच नरं सर्वस्यनेतारं धीजवनं बुध्यासमंवेगं कुर्वाणं रथेष्ठां रथेस्थां रथेतिष्ठन्तं अनेनाश्विनावभिधीयेते । एकवचनं प्रत्येकविवक्षया समुदायविवक्षयावा। एतादृशावश्विनौचाभिगच्छ । तथा वृषणं कामानां वर्षकं वज्रबाहुं वज्रयुक्तबाहुं इन्द्रंच त्वंपानायाभिगच्छ॥४९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचाशी–

अभिवस्त्रांसुवसनान्यंर्षाभिधेनूःसुदुघाःपूयमानः ।
अभिचन्द्राभर्तवेनोहिरण्याभ्यश्वान्रथिनोदेवसोम ॥ ५०॥२०॥

अभि । वस्त्रा । सुऽवसनानि । अर्ष । अभि । धेनूः । सुऽदुघाः ।
पूयमानः । अभि । चन्द्रा । भर्तवे । नः । हिरण्या ।
अभि । अश्वान् । रथिनः । देव । सोम ॥ ५० ॥ २० ॥

हेसोम त्वमस्माकं सुवसनानि सुपरिधानानि वस्त्रा वस्त्राणि अभ्यर्ष. अभिगमय । यद्वा सुवसनानि शोभनवस्त्रसहितानि वस्त्रा आच्छादकानि धनान्यभिगमय । किंच पूयमानः पवित्रेण त्वं सुदुघाः सुष्ठुपयसोदोग्ध्रीः धेनूः नवप्रसूतिकागाः अभिप्रापय । अपिच चन्द्रा चन्द्राण्याह्लादकानि हिरण्या हिरण्यानि भर्तवे भरणाय पोषणाय नोस्माकमभिगमय । तथा हेदेव स्तोतव्य हेसोम रथिनोरथवतोश्वान् अस्माकमभिप्रापय ॥ ५० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकपंचाशी–

अभीनोअर्षदिव्यावसून्यभिविश्वापार्थिवापूयमानः ।
अभियेनद्रविणमश्नवामाभ्यार्षेयंजमदग्निवन्नः ॥ ५१॥

अभि । नः । अर्ष । दिव्या । वसूनि । अभि । विश्वा । पार्थिवा ।
पूयमानः । अभि । येन । द्रविणम् । अश्नवाम ।
अभि । आर्षेयम् । जमदग्निऽवत् । नः ॥ ५१ ॥

हे सोम पवित्रेण पूयमानस्त्वं दिव्या दिव्यानि दिविभवानि वसूनि धनानि नोस्माकमभ्यर्ष अभिगमय । तथा पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि विश्वा सर्वाणि धनान्यभिगमय । तथा येन त्वदीयेन सामर्थ्येन द्रविणं धनं वयमभ्यश्नवाम अभिव्याप्नुयाम तत्सामर्थ्यमभिगमय । किंच आर्षेयं आर्षाणामृषिपुत्राणां योग्यंधनं जमदग्निवत् जमदग्नेर्यथा त्वंप्रापयः एवं नोस्माकमपि अभ्यर्ष । यद्वा आर्षेयं आर्षाणां योग्यं मंत्रं जमदग्नेःस्वभूतंमंत्रं यथा स्वादुतममकार्षीः एवमस्माकं तादृशंमंत्रं स्वादुतमंकुर्विति कुत्सोनामऋषिःप्रार्थयते ॥ ५१ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्विपंचाशी—

अयापवापवस्वैनावसूनिमांश्चत्वइंन्दोसरसिप्रधंन्व ।
ब्रध्नश्चिदत्रवातोनजूतःपुरुमेधश्चित्तकवेनरंदात् ॥ ५२ ॥

अया । पवा । पवस्व । एना । वसूनि । मांश्चत्वे । इन्दो इति । सरसि । प्र । धन्व । ब्रध्नः । चित् । अत्र । वातः । न । जूतः । पुरुऽमेधः । चित् । तकवे । नरम् । दात् ॥ ५२ ॥

हे सोम अया अनया पवा पवमानया धारया सह एना एनानि वसूनि धनानि पवस्व क्षर । पवा पूङ्पवने अन्येभ्योदृश्यन्तइतिविच्प्रत्ययः आर्धधातुकलक्षणोगुणः सावेकाचइतितृतीयायाउदात्तत्वं । तथा हेइन्दो तथा त्वं मांश्चत्वे मन्यमानानां चातके सरसि उदके वसतीवर्याख्ये प्रधन्व प्रगच्छ । ततः अत्र अस्मिन्सोमे पूयमानेसति ब्रध्नःचित् सर्वेषां प्रज्ञापकः मूलभूतोवा आदित्योपि वातोन वातइव जूतः वेगितःसन् किंच पुरुमेधःचित् बहुविधयज्ञइन्द्रश्चित् इन्द्रोपि तकवे तकतिर्गतिकर्मसुपठितः अस्मादौणादिकऊन्प्रत्ययः सोममभिगच्छते स्तुतिभिः मह्यं नरं कर्मनेतारं पुत्रं दात् प्रयच्छतु हेसोम त्वया तर्पितौ सन्ताविन्द्रादित्यौ मह्यं पुत्रं प्रयच्छतामित्यर्थः ॥ ५२ ॥

अथ त्रिपंचाशी—

उतनंएनापंवयापंवस्वाधिश्रुतेश्रवाय्यंस्यतीर्थे ।
षष्टिंसहस्रानैगुतोवसूंनिवृक्षंनपक्कंधूनवद्रणाय ॥ ५३ ॥

उत । नः । एना । पवया । पवस्व । अधि । श्रुते । श्रवाय्यस्य । तीर्थे । षष्टिम् । सहस्रा । नैगुतः । वसूनि । वृक्षम् । न । पक्कम् । धूनवत् । रणाय ॥ ५३ ॥

हेसोम उतापिच श्रवाय्यस्य सर्वैः श्रवणीयस्य सोमस्य तव श्रुते प्रसिद्धौ यद्वा षष्ठ्यर्थेचतुर्थी श्रुतः शब्दस्य तीर्थे स्थाने नोस्माकं स्वभूतेयज्ञे एना अनया पवया पूयमानया धारया अधि अधिकं पवस्व क्षर। नैगुतः नीचीनं गवन्ते शब्दायन्तइति निगुतः शत्रवः। तेषां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हन्तृत्वेन संबन्धी सोयंसोमः षष्टिं सहस्रा षष्टिसंख्याकानि सहस्राणि वसूनि धनानि रणाय शत्रूणां जयार्थं धूनवत् अस्माकमकंपयत् प्रायच्छदितियावत्। कथमिव वृक्षंनपक्कं पक्कफलं वृक्षं यथा कंपयति फलार्थी तद्वत्॥ ५३॥

अथ चतुःपंचाशी–

महीमेअस्यवृषनामशूषेमांश्चत्वेवापृशनेवावधत्रे।
अस्वापयन्निगुतःस्नेहयच्चापामित्राँअपाचितोअचेतः॥ ५४॥

महि। इमे इति। अस्य। वृषनाम। शूषे इति। मांश्चत्वे।
वा। पृशने। वा। वधत्रे इति। अस्वापयत्। निऽगुतः।
स्नेहयत्। च। अप। अमित्रान्। अप। अचितः। अच। इतः॥५४॥

महि महती प्रभूते वृषनाम सुपांसुलुगितिसुपोलुक् वृषनामनी वर्षणनमने शराणां वर्षणं शत्रूणां नमनं इमे एते द्वेकर्मणी अस्यसोमस्य शूषे सुखकरेभवतः। येच कर्मणी मांश्चत्वे अश्वनामैतत्। मक्षू चरतीति अश्वैःक्रियमाणेयुद्धे तत्साध्यत्वात् युद्धमिहगृह्यते। वा अपिवा पृशने स्पर्शनसाध्ये बाहुयुद्धे वधत्रे शत्रूणांहिंसनशीले भवतः सोयं निगुतः नीचैः शब्दायमानान् शत्रून् अस्वापयत् ताभ्यामसूषुपत्। अवधीदित्यर्थः। किंच स्नेहयत् प्राद्रवयत् संग्रामाच्छत्रून्। अथप्रत्यक्षकृतः हेसोम सत्वं अमित्रान् शत्रून् अपाच अपागमय। तथा अचितः अग्निचयनमकुर्वतो नास्तिकांश्च इतोस्मत्सकाशात् अपाच अपगमय अचतिर्गतिकर्मा॥ ५४॥

अथ पंचपंचाशत्तमी–

संत्रीपवित्रावितंतान्येष्यन्वेकंधावसिपूयमानः।
असिभगोअसिदात्रस्यदातासिमघवामघवद्भ्यइन्दो॥५५॥२१॥

सम्। त्री। पवित्रा। विऽतंतानि। एषि। अनु। एकम्।
धावसि। पूयमानः। असि। भगः। असि। दात्रस्य।
दाता। असि। मघऽवा। मघवत्ऽभ्यः। इन्दो इति॥ ५५॥ २१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेसोम विततानि विस्तृतानि त्री त्रीणि पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि पवित्राणि समेषि सम्यक्प्राप्नोषि। किंच पूयमानस्त्वं एकमविवालकृतंपवित्रं अनुधावसि अनुगच्छसि। किंच त्वं भगोभजनीयोसि तथा दात्रस्यदेयस्यधनस्य दातासि । कथमस्यधनदत्वमितिचेत्तदुच्यते। हेइन्दो सोम मघवद्भ्योन्येभ्योपित्वं मघवासि अतिशयेन धनवान्भवसि ॥ ५५॥

॥ इतिसप्तमस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः॥ २१॥

अथ षट्पंचाशत्तमी–

एषविश्ववित्पवतेमनीषीसोमोविश्वस्यभुवनस्यराजा।
द्रप्साँईरयन्विदथेष्विन्दुर्विवारमव्यंसमयातियाति ॥ ५६ ॥

एषः। विश्वऽवित्। पवते। मनीषी। सोमः। विश्वस्य।
भुवनस्य। राजा। द्रप्सान्। ईरयन्। विदथेषु। इन्दुः।
वि। वारम्। अव्यम्। समया। अति। याति ॥ ५६ ॥

विश्ववित् सर्वस्यवेत्ता अतएव मनीषी मेधावी विश्वस्य भुवनस्य सर्वस्य लोकस्य राजा स्वामी एषसोमः पवते क्षरति। एतदेव विवृणोति। विदथेषु विन्दन्ति जानंत्यत्रदेवानिति। यद्वा विन्दन्ति लभन्ते विदथायज्ञास्तेषु द्रप्सान् रसकणान् ईरयन् प्रेरयन्। इन्दुः सोमः अव्यं अविभवं वारं वालं पवित्रं समया उभयतः व्यतियाति व्यतीत्यगच्छति ॥५६॥

अथ सप्तपंचाशत्तमी–

इन्दुंरिहन्तिमहिषाअदब्धाःपदेरेभन्तिकवयोनगृध्राः।
हिन्वन्तिधीरादशभिःक्षिपाभिःसमञ्जतेरूपमपांरसेन ॥ ५७॥

इन्दुम्। रिहन्ति। महिषाः। अदब्धाः। पदे। रेभन्ति।
कवयः। न। गृध्राः। हिन्वन्ति। धीराः। दशऽभिः।
क्षिपाभिः। सम्। अञ्जते। रूपम्। अपाम्। रसेन ॥ ५७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

महिषा महान्तः पूज्यावा अतएवादब्धाः कैश्चिदप्यहिंसिता देवा इन्दुं सोमं रिहन्ति लिहंत्यास्वादयन्ति । किंच देवाः सोममुशन्तः सन्तः पदे तस्यास्य सोमस्य धारास्थाने रेभन्ति शब्दायन्ते । तत्र दृष्टान्तः—कवयोनगृध्राः धनमभिकांक्षमाणाः कवयः स्तोतारोयथा स्तुवन्तः शब्दायन्ते तद्वत् धीराः कर्मणिकुशला ऋत्विजः दशभिः एतत्संख्याकाभिः क्षिपाभिरंगुलीभिः तमिमंसोमं हिन्वंति अभिषवार्थं प्रेरयन्ति । अपिच रूपं अंशुं अपां वसतीवर्याख्यानां रसेन समंजते सम्यक्सेवयन्ति ॥ ५७ ॥

अथाष्टापंचाशत्तमी—

त्वयांवयंपवंमानेनसोमभरेंकृतंविचिंनुयामशश्वंत् ।
तन्नोंमित्रोवरुंणोमामहन्तामदितिःसिन्धुंःपृथिवीउतद्यौः ॥५८॥२२॥

त्वयां । वयम् । पवंमानेन । सोम । भरें । कृतम् । वि । चिनुयाम ।
शश्वंत् । तत् । नः । मित्रः । वरुंणः । ममहन्ताम् । अदिंतिः ।
सिन्धुंः । पृथिवी । उत । द्यौः ॥ ५८ ॥ २२ ॥

हेसोम पवमानेन पवित्रेण पूयमानेन त्वया सहायेन भरे संग्रामनाम संग्रामे शश्वद्बहु कृतं कर्तव्यं वयं विचिनुयाम विशेषेणकुर्याम । यस्मात्तवसहायेन कर्माणिकुर्मः तत्तस्मात् नोस्मान् मित्रोवरुणः अदितिः एतन्नामका सिंधुः एतदभिधानाच पृथिवी उतापिच द्यौः एतेमित्रादयोनोस्मान् मामहंतां पूजयन्तु धनादिदानेन ॥ ५८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अभिनइति द्वादशर्चं द्वितीयंसूक्तं वृषागिरोराज्ञःपुत्रअंबरीषः भरद्वाजपुत्रऋजिश्वाच उभौसहितावस्यऋषी इदमुत्तराणिचत्रीण्यानुष्टुभानि अत्रत्वेकादशीबृहती पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—अभिनोद्वादशांबरीषऋजिश्वाचानुष्टुभंह बृहत्युपांत्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभिनोंवाजसातमंरयिमंर्षपुरुस्पृहम् ।
इन्दोंसहस्रंभर्णसंतुविद्युम्नंविभ्वासहम् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अभि । नः । वाजऽसातमम् । रयिम् । अर्ष । पुरुऽस्पृहम् ।
इन्दो इति । सहस्रऽभर्णसम् । तुविऽद्युम्नम् । विभ्वऽसहम् ॥ १ ॥

हे इन्दो दीप्त वाजसातमं अत्यन्तं बलप्रदं अन्नप्रदंवा रयिं धनं पुत्रंवानोस्माकमभ्यर्ष अभिगमय । कीदृशं पुरुस्पृहं बहुभिःस्पृहणीयं सहस्रभर्णसं बहुविधभरणं अनेकपोषणयुक्तमित्यर्थः । तुविद्युम्नं द्युम्नंद्योततेर्यशोवान्नंवेतियास्कः । बह्वन्नं बहुयशोयुक्तंवा विभ्वसहं विभ्वइतिमहन्नाम महतोभिभवितारं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

परिष्यसुवानोअव्ययंरथेनवर्माव्यत ।
इन्दुरभिद्रुणाहितोहियानोधाराभिरक्षाः ॥ २ ॥

परि । स्यः । सुवानः । अव्ययम् । रथे । न । वर्म । अव्यत ।
इन्दुः । अभि । द्रुणा । हितः । हियानः । धाराभिः । अक्षारिति ॥ २ ॥

सुवानः सूयमानः स्यः ससोमः अव्ययमविमयं पवित्रं परिपवते । तत्रदृष्टान्तः–रथेन यथा रथेस्थितः पुरुषः वर्मकवचमव्यत परिव्ययति । व्ययतेर्लुङिवर्णलोपश्छान्दसः । अभिहितः अभितः प्रेरितः । यद्वा स्तोतृभिरभिष्टुतः सइन्दुः सोमः द्रुणा द्रुममयेन द्रोणकलशेन हियानः हि गतौवृद्धौच तेन पूर्यमाणःसन् धाराभिः अक्षाः क्षरति । क्षरतेर्लुङिरूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

परिष्यसुवानोअक्षाइन्दुरव्येमदच्युतः ।
धारायऊर्ध्वोअध्वरेभ्राजानैतिगव्ययुः ॥ ३ ॥

परि । स्यः । सुवानः । अक्षारिति । इन्दुः । अव्ये । मदऽच्युतः ।
धारा । यः । ऊर्ध्वः । अध्वरे । भ्राजा । न । एति । गव्यऽयुः ॥ ३ ॥

---

१ नि० ५. ५.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुवानः सूयमानः स्यः सइन्दुः सोमः मदच्युतः मदार्थं देवैः प्रेरितःसन् अव्ये अविभवे पवित्रे पर्यक्षाः परितःक्षरति अध्वरे। ऊर्ध्वः समुच्छ्रितः सर्वेषांमुख्योयः सोमः गव्ययुः गोकामः। यद्वाक्षीरादिकं कामयमानःसन् धारा धारया सह एति गच्छति। भ्राजा न भ्राजमानया दीप्त्या यथान्तरिक्षे गच्छति तद्वत्॥ ३॥

अथ चतुर्थी–

सहित्वंदेवशश्वतेवसुमर्तायदाशुषे।
इन्दोसहस्रिणंरयिंशतात्मानंविवाससि॥ ४॥

सः। हि। त्वम्। देव। शश्वते। वसु। मर्ताय। दाशुषे। इन्दो इति। सहस्रिणम्। रयिम्। शतऽआत्मानम्। विवाससि॥ ४॥

हे देव सोम सत्वं शश्वते पुत्रादिमत्वेन बहवे मर्ताय मनुष्याय दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वसु धनं विवाससि। हेइन्दो सोम त्वं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं रयिं धनं शतात्मानं अपरिमितपुत्रपौत्राद्युपेतं मह्यंच विवाससि प्रेरयसि। एकवाक्यतापक्षेहि तिङन्तस्यहियोगादनिघातः स्यात्॥ ४॥

अथ पंचमी–

वयंतेअस्यवृत्रहन्वसोवस्वःपुरुस्पृहः।
निनेदिष्ठतमाइषःस्यामसुम्नस्याध्रिगो॥ ५॥

वयम्। ते। अस्य। वृत्रऽहन्। वसो इति। वस्वः। पुरुऽस्पृहः। नि। नेदिष्ठऽतमाः। इषः। स्याम। सुम्नस्य। अध्रिगो इत्यध्रिऽगो॥५॥

हे वृत्रहन् शत्रूणांहन्तः सोम अस्यैतादृशस्य ते तव स्वभूतावयं स्मः। ततः हेवसो वासयितः पुरुस्पृहः बहुभिः स्पृहणीयस्य वस्वोवसुनोधनस्य त्वयादीयमानस्य वयं नितरां नेदिष्ठतमाः अत्यंतमन्तिकतमाः स्याम। तथा इषोन्नस्य। किंच हे अध्रिगो अधृतगमनसोम सुम्नस्य सुखस्य वयमन्तिकतमाः स्याम भवेम॥ ५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी—

द्विर्यंपञ्चस्वयंशसंस्वसारोअद्रिसंहतम् ।
प्रियमिन्द्रस्यकाम्यंप्रस्नापयन्त्यूर्मिणम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः । यम् । पञ्च । स्वऽयंशसम् । स्वसारः । अद्रिऽसंहतम् । प्रियम् ।
इन्द्रस्य । काम्यम् । प्रऽस्नापयन्ति । ऊर्मिणम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः पञ्च दशसंख्याकाः स्वसारः कर्मकरणार्थमितस्ततोगच्छंत्योंगुलयः स्वयशसं स्वभूतयशस्कं अद्रिसंहतं ग्रावभिरभिषुतं इन्द्रस्य प्रियं काम्यं सर्वैःकाम्यमानं ऊर्मिणं धाराभिस्तद्वन्तं यं सोमं प्रस्नापयन्ति वसतीवरीभिः प्रकर्षेण सेवयन्ति यजमानाः तं पुनन्तीत्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ सप्तमी—

परित्यंहर्यतंहरिंबभ्रुंपुनन्तिवारेण ।
योदेवान्विश्वाँइत्परिमदेनसहगच्छति ॥ ७ ॥

परि । त्यम् । हर्यतम् । हरिम् । बभ्रुम् । पुनन्ति । वारेण । यः ।
देवान् । विश्वान् । इत् । परि । मदेन । सह । गच्छति ॥ ७ ॥

हर्यतं सर्वैःस्पृहणीयं हरिं हरितवर्णं बभ्रुं बभ्रुवर्णंच त्यं तं सोमं वारेण वालेन पवित्रेण परिपुनन्ति परिशोधयन्ति । यः सोमः विश्वान् सर्वानिन्द्रादीन् देवानित् देवानेव मदेन मादकेन रसेन सह परिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अस्यवोह्यवसापान्तोदक्षसाधनम् ।
यःसूरिषुश्रवोबृहद्दधेस्वर्णहर्यतः ॥ ८ ॥

अस्य । वः । हि । अवसा । पान्तः । दक्षऽसाधनम् । यः ।
सूरिषु । श्रवः । बृहत् । दधे । स्वः । न । हर्यतः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वः इति छान्दसोवसादेशः हिरवधारणे वोयूयं अस्यसोमस्य अवसा रक्षणेन दक्षसाधनं बलस्यसाधनं रसं पान्तः पिबन्तोभवथ। स्वर्ण आदित्यइव हर्यतः सर्वैःकाम्यमानोयोयंसोमः सूरिषु स्तोत्राणि प्रेरयत्सु स्तोतृषु बृहन्महत् प्रभूतं श्रवोन्नं दधे विदधे स्थापयन्तीतियावत् ॥८॥

अथ नवमी–

सवांयज्ञेषुमानवीइन्दुर्जनिष्टरोदसी।
देवोदेवीगिरिष्ठाअस्रेधन्तंतुविष्वणिं ॥ ९ ॥

सः। वाम्। यज्ञेषु। मानवी इति। इन्दुः। जनिष्ट।
रोदसी इति। देवः। देवी इति। गिरिऽस्थाः। अस्रेधन्।
तम्। तुविऽस्वनिं ॥ ९ ॥

हे मानवी मानव्यौ मनोःस्वभूते हेदेवी द्योतमाने हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः यज्ञेषुसइन्दुः सोमः जनिष्ट अजनि अन्तरिक्षे देवः स्वतेजसा सर्वंप्रकाशयन् पृथिव्यां गिरिष्ठाः ग्रावसुतिष्ठन् तंजातं सोमं तुविस्वनि बहुस्वने उपरे यज्ञेवा अस्रेधन् ऋत्विजोग्रावभिः अघ्नन् अभ्यषुण्वन्नितियावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

इन्द्रायसोमपातवेवृत्रघ्नेपरिषिच्यसे।
नरेचदक्षिणावतेदेवायसदनासदे ॥ १० ॥

इन्द्राय। सोम। पातवे। वृत्रऽघ्ने। परि। सिच्यसे। नरे।
च। दक्षिणाऽवते। देवाय। सदनऽसदे ॥ १० ॥

हे सोम वृत्रघ्ने वृत्रस्यहंत्रे इन्द्राय षष्ठ्यर्थेचतुर्थी इन्द्रस्य पातवे पानार्थं परिषिच्यसे परितः पात्रेषु सिच्यसे। वसतीवरीभिर्वा। किंच दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदक्षिणादानेन तद्वते देवाय देवार्थं हवींषिदातुं सदनसदे यज्ञगृहे सीदते नरे मनुष्याय यजमानाय तस्मै फलदानार्थंपरिषिच्यसे ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी–

तेप्रत्नासोव्युंष्टिषुसोमाःपवित्रेंअक्षरन् ।
अपप्रोथन्तःसनुतर्हुरश्चितःप्रातस्तांअप्रंचेतसः ॥ ११ ॥

ते । प्रत्नासः । विऽउंष्टिषु । सोमाः । पवित्रे । अक्षरन् ।
अपऽप्रोथंन्तः । सनुतः । हुरःऽचितः । प्रातरिति ।
तान् । अप्रंऽचेतसः ॥ ११ ॥

व्युष्टिषु उषसां व्युच्छनेषु प्रकाशनेषु प्रत्नासः प्रत्नाः ते सोमाः पवित्रे अक्षरन् क्षरन्ति । येसोमाःसनुतःअन्तर्हितान् अप्रचेतसः प्रज्ञारहितान् हुरश्चितः स्तेननामैतत् कौटिल्येन चिन्वन्तीति तान् मायाविनः स्तेनान् प्रातः प्रातःकालएव अपप्रोथन्तः अपप्रोथनं चापप्रेरणं अपप्रेरयन्तः शब्देननिराकुर्वन्तोभवन्ति तेक्षरन्तीतिसमन्वयः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

तंसंखायःपुरोरुचंयूयंवयंचसूरयंः ।
अश्यामवाजंगन्ध्यंसनेमवाजंपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

तम् । सखायः । पुरःऽरुचंम् । यूयम् । वयम् । च । सूरयंः । अश्यामं ।
वाजंऽगन्ध्यम् । सनेमं । वाजंऽपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

हे सखायः स्तोतारः सूरयः प्राज्ञा यूयं वयंच यजमानाः पुरोरुचं पुरतोरोचमानं वाजगंध्यं बलकरसाधुगंधोपेतं तत्रभवं सोमं अश्याम अश्नीम पिबेम । किंच वाजपस्त्यं अन्नयुक्तगृहसहितं । यद्वा बलकरं सोमं सनेम संभजेमहि सोमेन बलान्नगृहादीनि भवन्तीत्यर्थः॥१२॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आहर्यतायेत्यष्टर्चं तृतीयंसूक्तं कश्यपगोत्रौरेभसूनू एतत्संज्ञौ द्वावृषी आद्याबृहती सप्तानुष्टुभः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं–आहर्यतायाष्टौ रेभसूनूकाश्यपौबृहत्याद्येति । गतो विनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

आहर्यताय॑धृष्णवे॒धनु॑स्तन्वन्ति॒पौंस्य॑म् ।
शु॒क्रांव॑य॒न्त्यसु॑राय॒नि॒र्णिज॑वि॒पाम॒ग्रे॑मही॒युव॑ः ॥ १ ॥

आ । ह॒र्य॒ताय॑ । धृ॒ष्णवे॑ । धनु॑ः । त॒न्व॒न्ति॒ । पौंस्य॑म् । शु॒क्राम् ।
व॒य॒न्ति॒ । असु॑राय । नि॒ःऽनिज॑म् । वि॒पाम् । अग्रे॑ । म॒ही॒युव॑ः ॥ १॥

हर्यताय सर्वैःस्पृहणीयाय धृष्णवे शत्रूणांधर्षणशीलाय सोमाय पौंस्यं पुंस्त्वस्याभिव्यंजकं धनुरातन्वंति धनुषि ज्यांकुर्वन्तीति सोमस्य धाराविसर्गार्थे वितायमानं पवित्रमभिधीयते। तदेव विवृणोति महीयुवः पूजाकामा ऋत्विजः विपां मेधाविनां देवानामग्रे पुरस्तात् शुक्रां शुक्लवर्णां निर्निजं ययासोमोनिर्निज्यते तां असुराय बलवते वयन्ति वितन्वंति । दशापवित्रं विस्तारयन्तीत्यर्थः । वयतिर्गतिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अध॑क्ष॒पापरि॑ष्कृ॒तो॒वाजाँ॑अ॒भिप्रगा॑हते ।
यदी॑वि॒वस्व॑तो॒धियो॒हरि॑हि॒न्वन्ति॒यात॑वे ॥ २ ॥

अध॑ । क्ष॒पा । परि॑ऽकृतः । वाजा॑न् । अ॒भि । प्र । गा॒ह॒ते॒ ।
यदि॑ । वि॒वस्व॑तः । धिय॑ः । हरि॑म् । हि॒न्वन्ति॑ । यात॑वे ॥ २ ॥

क्षपा सुपांसुलुगितिपंचम्याआकारः क्षपाया रात्रेः अध अनन्तरं प्रातःकाले परिष्कृतः भूषणार्थे संपर्युपेभ्यइति करोतेःसुडागमः । अद्भिरलंकृतः यद्वा क्षपयित्र्यां सेनायां अलंकृतः सोमः वाजान् अन्नानि बलानिवा अभिलक्ष्य प्रगाहते प्रगच्छति । विवस्वतः परिचरणवतोयजमानस्य धियः कर्मसाधनभूता अंगुलयः हरिं हरितवर्णं एतमंशुं यातवे पात्राण्यभिगमनाय यदि हिन्वन्ति प्रेरयन्ति तर्हि सवनानि गच्छतीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तम॑स्यमर्जयामसि॒मदो॒यइन्द्र॒पात॑मः ।
यंगाव॑आ॒सभि॑र्द॒धुःपु॒रानू॒नंच॑सू॒रय॑ः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तम् । अस्य । मर्जयामसि । मदः । यः । इन्द्रऽपातमः ।
यम् । गावः । आसऽभिः । दधुः । पुरा । नूनम् । च । सूरयः ॥ ३ ॥

अस्य सोमस्य तं रसं मर्जयामसि मर्जयामः अलंकुर्मोवा योमदोमदकरोरसः इन्द्रपातमः इन्द्रेणात्यन्तं पातव्योभवति । किंच गावोगन्तारः सूरयः स्तोतारः पुराच नूनमिदानींच यंसोमरसं आसभिः आस्यैः दधुर्धारयन्ति पिबन्तीतियावत् । यद्वा गावोधेनवः यंसोमं तृणादिष्ववस्थितमासभिरास्यैः दधुर्धारयन्ति तृणरूपेण भक्षयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तंगाथयापुराण्यापुनानमभ्यनूषत ।
उतोकृपन्तधीतयोदेवानांनामबिभ्रतीः ॥ ४ ॥

तम् । गाथया । पुराण्या । पुनानम् । अभि । अनूषत ।
उतो इति । कृपन्त । धीतयः । देवानाम् । नाम । बिभ्रतीः ॥ ४ ॥

पुनानं पूयमानं तं सोमं पुराण्या पुराकृतया गाथया स्तुत्या अभ्यनूषत स्तोतारोभिष्टुवन्ति । नुस्तवने लुङिरूपं । उतो अपिच नामकर्मार्थं नमनं बिभ्रतीर्बिभ्राणाः धीतयोंगुलयः देवानां सोमरूपहविःप्रदानाय कृपन्त कल्पयन्ति समर्थाभवन्ति । कृपूसामर्थ्ये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तमुक्षमाणमव्ययेवारेपुनन्तिधर्णसिम् ।
दूतंनपूर्वचित्तयआशासतेमनीषिणः ॥ ५ ॥ २५ ॥

तम् । उक्षमाणम् । अव्यये । वारे । पुनन्ति । धर्णसिम् । दूतम् ।
न । पूर्वऽचित्तये । आ । शासते । मनीषिणः ॥ ५ ॥ २५ ॥

उक्षमाणं अद्भिःसिच्यमानं धर्णसिं सर्वस्यधारकं सोमं अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे पुनन्ति शोधयन्ति । ततः मनीषिणोमेधाविनोयजमानाः तमिमंसोमं दूतंन दूतमिव पूर्वचित्तये देवानां पूर्वमेव प्रज्ञापनाय आशासते प्रार्थयते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी—

सपुंनानोमदिन्तमःसोमंश्चमूषुसीदति ।
पशौनरेतंआदधत्पतिर्वचस्यतेधियः ॥ ६ ॥

सः । पुनानः । मदिन्ऽतमः । सोमः । चमूषु । सीदति । पशौ ।
न । रेतः । आऽदधत् । पतिः । वचस्यते । धियः ॥ ६ ॥

मदिन्तमः अत्यन्तं मादयितासस्सोमः पुनानः पूयमानःसन् चमूषु चमसेषु सीदति । ततः पशौन यथापशौ कश्चिद्वृषभोरेतआदधत् आदधाति तद्वच्चमसादिषु रेतः स्वीयंरसं आदधव आदधानः धियः कर्मणः पतिः पालयिता यं सोमोवचस्यते अभिषूयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समृंज्यतेसुकर्मभिर्देवोदेवेभ्यःसुतः ।
विदेयदांसुसंददिर्महीरपोविगाहते ॥ ७ ॥

सः । मृज्यते । सुकर्मऽभिः । देवः । देवेभ्यः । सुतः । विदे ।
यत् । आसु । सम्ऽददिः । महीः । अपः । वि । गाहते ॥ ७ ॥

देवेभ्योदेवार्थं सुतोभिषुतः देवोद्योतमानः स्तोतव्योवा ससोमः सुकर्मभिः ऋत्विग्भिः मृज्यते परिपूयते यद्यदायंसोमः आसु प्रजासु संददिः सम्यग्धनदानशीलइति विदे ज्ञायते तदानीं महीर्महतीरपोवसतीवरीः विगाहते विशेषेणाभिगच्छति यदासोममभिषुण्वन्ति तदा तेभ्योधनं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुतइन्दोपवित्रआनृभिर्यतोविनीयसे ।
इन्द्रायमत्सरिन्तमश्चमूष्वानिषीदसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

सुतः । इन्दो इति । पवित्रे । आ । नृऽभिः । यतः । वि । नीयसे ।
इन्द्राय । मत्सरिन्ऽतमः । चमूषु । आ । नि । सीदसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्दो सुतोभिषुतः यतः आयतः सर्वतोविस्तृतस्त्वं नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः पवित्रे विनीयसे विशेषेण नीयमानोभवसि । ततः मत्सरिन्तमः अतिशयेन मादयिता त्वं इन्द्रायेन्द्रार्थं चमूषु चमसेष्वानिषीदसि ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अभीनवन्तइति नवर्चंचतुर्थंसूक्तं पूर्ववदृषिदेवते सर्वाअनुष्टुभः । तथाचानुक्रम्यते—अभीनवन्तेनवेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभीनवन्तेअद्रुहःप्रियमिन्द्रस्यकाम्यम् ।
वत्संनपूर्वआयुनिजातंरिहन्तिमातरः ॥ १ ॥

अभि । नवन्ते । अद्रुहः । प्रियम् । इन्द्रस्य । काम्यम् । वत्सम् ।
न । पूर्वे । आयुनि । जातम् । रिहन्ति । मातरः ॥ १ ॥

यथा मातरोगावः पूर्वे प्रथमे आयुनि वयसि जातंवत्सं रिहंतिलिहन्ति तथा अद्रुहः अद्रोहाः वसतीवर्याख्याः आपः इन्द्रस्यप्रियं काम्यं सर्वैःकाम्यमानं सोममभिनवन्ते अभिगच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुनानइन्दवाभरसोमद्विबर्हसंरयिम् ।
त्वंवसूनिपुष्यसिविश्वानिदाशुषोगृहे ॥ २ ॥

पुनानः । इन्दो इति । आ । भर । सोम । द्विऽबर्हसम् । रयिम् ।
त्वम् । वसूनि । पुष्यसि । विश्वानि । दाशुषः । गृहे ॥ २ ॥

हे इन्दो दीप्यमान हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं द्विबर्हसं द्वयोःस्थानयोः परिबृंहणशीलं रयिं धनं अस्मभ्यमाभराहर देहि त्वं हि दाशुषोहविर्दत्तवतोयजमानस्य गृहेस्थित्वा विश्वानि सर्वाणि वसूनि धनानि पुष्यसि पोषयसि ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

त्वंधियंमनोयुजंसृजावृष्टिंनतन्यतुः ।
त्वंवसूनिपार्थिवादिव्याचसोमपुष्यसि ॥ ३ ॥

त्वम् । धियम् । मनःऽयुजम् । सृज । वृष्टिम् । न । तन्यतुः ।
त्वम् । वसूनि । पार्थिवा । दिव्या । च । सोम । पुष्यसि ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं मनोयुजं मनसा युज्यमानां मनोवेगां धियं ध्यातव्यां धारां सृज पात्रेषु विसृज । तत्रदृष्टान्तः—वृष्टिंन तन्यतुः तनुविस्तारे ऋतन्यञ्जीत्यादिनायतुच्प्रत्ययः तनोति विस्तारयतीति तन्यतुर्मेघः यथा मेघोवृष्टिं सृजति तद्वत् । ततोहेसोम त्वं पार्थिवा पृथिव्यांभवानि वसूनि धनानि तथा दिव्यानि दिविभवानि धनानिच पुष्यसि अस्मभ्यं पोषयसि प्रयच्छसीत्यर्थः ॥३॥

अथ चतुर्थी—

परितेजिग्युषोयथाधारासुतस्यधावति ।
रंहमाणाव्य१व्ययंवारंवाजीवसानसिः ॥ ४ ॥

परि । ते । जिग्युषः । यथा । धारा । सुतस्य । धावति । रंहमाणा ।
वि । अव्ययम् । वारम् । वाजीऽइव । सानसिः ॥ ४ ॥

सुतस्य ते त्वदीया सानसिः संभजनशीला यद्वा स्तोतृभिः संभजनीया रंहमाणा वेगंकुर्वाणा धारा अव्ययं अविमयं वारं वालं पवित्रं विपरिधावति विशेषेणपरितोगच्छति तत्रदृष्टान्तः—जिग्युषः शत्रूणांजेतुः वीरस्य वाजीव अश्वोयथा युद्धं परितोधावति तद्वत् । जयतेः क्वसौ सन्लिटोर्जेरिति कुत्वं यथेतिपूरकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

क्रत्वेदक्षायनःकवेपवस्वसोमधारया ।
इन्द्रायपातवेसुतोमित्रायवरुणायच ॥ ५ ॥ २७ ॥

क्रत्वे । दक्षाय । नः । कवे । पवस्व । सोम । धारया । इन्द्राय ।
पातवे । सुतः । मित्राय । वरुणाय । च ॥ ५ ॥ २७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे कवे क्रान्तदर्शन हे सोम नोस्मभ्यं क्रत्वे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय च त्वं धारया पवस्व क्षर। कीदृशः इन्द्राय पातवे पानार्थं तथा मित्राय वरुणायच सुतोभिषुतः खलु॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः॥ २७॥

अथ षष्ठी—

पव॑स्ववाज॒सात॑मः प॒वित्रे॒धार॑यासु॒तः।
इन्द्रा॑यसोम॒विष्ण॑वेदे॒वेभ्यो॒मधु॑मत्तमः॥ ६॥

पव॑स्व। वा॒ज॒ऽसात॑मः। प॒वित्रे॑। धार॑या। सु॒तः। इन्द्रा॑य।
सोम॒। विष्ण॑वे। दे॒वेभ्यः॑। मधु॑मत्ऽतमः॥ ६॥

हे सोम वाजसातमः अतिशयेनान्नस्यदाता सुतोभिषुतस्त्वं पवित्रे धारयासह पवस्व क्षर। ततः हे सोम त्वं इन्द्राय विष्णवेच अन्येभ्योमित्रादिभ्योदेवेभ्यश्च मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपेतोभव॥ ६॥

अथ सप्तमी—

त्वांरि॑हन्तिमा॒तरो॒हरिं॑प॒वित्रे॑अ॒द्रुहः॑।
व॒त्संजा॒तंन॒धेनवः॒पव॑मान॒विध॑र्मणि॥ ७॥

त्वाम्। रि॒ह॒न्ति॒। मा॒तरः॑। हरि॑म्। प॒वित्रे॑। अ॒द्रुहः॑। व॒त्सम्।
जा॒तम्। न। धे॒नवः॑। पव॑मान। विऽध॑र्मणि॥ ७॥

हे पवमानसोम विधर्मणि विविधं हविषांधारके यज्ञे अद्रुहः द्रोहवर्जितः मातरोमातृभूता वसतीवर्यः हरिं हरितवर्णं त्वां पवित्रे स्थितं रिहन्ति लिहन्ति आस्वादयन्ति। कथमिव यथा धेनवोजातंवत्सं लिहन्ति तथा॥ ७॥

अथाष्टमी—

पव॑मान॒महि॒श्रव॑श्चि॒त्रेभि॑र्यासिर॒श्मिभिः॑।
शर्ध॒न्तमां॑सिजिघ्नसे॒विश्वा॑निदा॒शुषो॑गृ॒हे॥ ८॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पवमान । महि । श्रवः । चित्रेभिः । यासि । रश्मिऽभिः । शर्धन् ।
तमांसि । जिघ्नसे । विश्वानि । दाशुषः । गृहे ॥ ८ ॥

हे पवमान महि महत् श्रवः श्रवणीयमन्तरिक्षं चित्रेभिश्चित्रैर्नानाविधैश्चायनीयैर्वा रश्मिभिः परियासि परिगच्छसि । तथा शर्धन् वेगंकुर्वंस्त्वं दाशुषो हविर्दत्तवतोयजमानस्यगृहे स्थित्वा विश्वानि सर्वाणि तमांसि तमोरूपाणि रक्षांसि जिघ्नसे हंसि एवं द्यावापृथिव्योः वर्तसे इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वंद्यांचमहिव्रतपृथिवींचातिजभ्रिषे ।
प्रतिद्रापिममुञ्चथाःपवमानमहित्वना ॥ ९ ॥ २८ ॥

त्वम् । द्याम् । च । महिऽव्रत । पृथिवीम् । च । अति । जभ्रिषे ।
प्रति । द्रापिम् । अमुञ्चथाः । पवमान । महिऽत्वना ॥ ९ ॥ २८ ॥

हे महिव्रत महाकर्मन् बहुविधकर्मन् सोम त्वं द्यां द्युलोकंचपृथिवींच अतिजभ्रिषे अत्यन्तंबिभर्षि । डुभृञ्धारणपोषणयोः । तस्यछन्दसिलिटि सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पितत्वादत्र इडागमः । अन्तरिक्षे सोमात्मनेति पृथिव्यां लतारूपेणेति एवंलोकद्वयवर्तित्वं । हे पवमान क्षरन् सोम त्वं महित्वना महत्त्वेनयुक्तःसन् द्रापिं कवचं प्रत्यमुंचथाः प्रतिमुंचसि संवृणोषि ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे अष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके चतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत्। निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

विज्ञातवेदगांभीर्यस्तुर्यं व्याख्यायसप्तमे । सायणार्यस्ततोध्यायं पंचमंव्याचिकीर्षति ॥२॥

तत्र पुरोजितीवइति षोडशर्चं अनुवाकापेक्षया पंचमंसूक्तं आद्यस्यतृचस्य श्यावाश्वपुत्राअंधीगुर्नामर्षिः द्वितीयस्य नहुषस्यराज्ञःपुत्रोययातिर्नाम तृतीयस्य मनोःपुत्रोनहुषोनामराजर्षिः चतुर्थस्य संवरणाख्यस्यराज्ञःपुत्रोमनुः एवं द्वादशगताः शिष्टस्यचतुर्ऋचस्य वाचःपुत्रोवैश्वामित्रोवा प्रजापतिर्ऋषिः द्वितीयातृतीयेगायत्र्यौ शिष्टाश्चतुर्दशानुष्टुभः। तथाचानुक्रम्यते—पुरोजितीषोळशांधीगुः श्यावाश्विर्ययातिर्नाहुषो नहुषोनाममानवो मनुःसांवरणइतितृचाः शेषेप्रजापतिरुपाद्येगायत्र्याविति गतःसूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

पुरोजितीवोअन्धसःसुतायमादयित्नवे ।
अपश्वानंश्नथिष्टनसखायोदीर्घजिह्व्यम् ॥ १ ॥

पुरःऽजिती । वः । अन्धसः । सुताय । मादयित्नवे । अप ।
श्वानम् । श्नथिष्टन । सखायः । दीर्घऽजिह्व्यम् ॥ १ ॥

हे सखायः सखिभूताः समानख्यानावा हे स्तोतारः वो यूयं पुरोजिती षष्ठ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः पुरःस्थितस्य जयस्य अंधसो अदनीयस्य सोमस्य स्वभूताय सुतायाभिषुताय मादयित्नवे अत्यन्तं मदकराय रसाय दिर्घजिह्वं दीर्घाजिह्वा यस्यसः दीर्घजिह्वीचच्छंदसीतिङीषंतत्वेन निपातितः तादृशं श्वानंच अपश्नथिष्टन अपश्नथयत अपबाधध्वं यथा श्वा राक्षसावा सुतं सोमं नलिहन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

पवित्रेष्ट्यां द्वितीयस्याज्यभागस्य योधारयेत्येषानुवाक्या सूत्रितंच—पावकवन्तावाज्यभागावग्नीरक्षांसिसेधतियोधारयापावकयेति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा सूक्ते द्वितीया—

योधारयापावकयापरिप्रस्यन्दतेसुतः । इन्दुरश्वोनकृत्व्यः ॥२ ॥

यः । धारया । पावकया । परिऽप्रस्यन्दते । सुतः ।
इन्दुः । अश्वः । न । कृत्व्यः ॥ २ ॥

सुतोभिषुतः कृत्व्यः कृत्वीति कर्मनाम कर्मणि साधुर्यइन्दुः सोमः पावकया पापानां शोधकया धारया परिप्रस्यन्दते परितः प्रक्षरति । कथमिव अश्वोन अश्वोयथा वेगेन प्रगच्छंति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तंदुरोषमभीनरःसोमंविश्वाच्याधिया । यज्ञंहिन्वन्त्यद्रिभिः ॥ ३ ॥

तम् । दुरोषम् । अभि । नरः । सोमम् । विश्वाच्या ।
धिया । यज्ञम् । हिन्वन्ति । अद्रिऽभिः ॥ ३ ॥

नरः कर्मनेतार ऋत्विजः दुरोषं रोषतेर्हिंसार्थस्यरेफलोपे दीर्घाभावे ओषतेर्दाहार्थस्य वा खलु रूपमितिसंदेहादनवग्रहः । तं दुर्दहं दुर्वधंवा यज्ञं यष्टव्यं तंवा सोमं विश्वाच्या सर्वान् कामानंचित्र्या धिया बुध्या अद्रिभिर्ग्रावभिरभिहिन्वन्ति अभिप्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीति यावत् ॥३॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे सुतासइति तिस्रः । सूत्रितंच—दधिक्राव्णोअकारिषमित्यनुष्टुप् सुतासोमधुमत्तमाइति च तिस्रइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

सुतासोमधुमत्तमाःसोमाइन्द्रायमन्दिनः ।
पवित्रवन्तोअक्षरन्देवान्गच्छन्तुवोमदाः ॥ ४ ॥

सुतासः । मधुमत्ऽतमाः । सोमाः । इन्द्राय । मन्दिनः । पवित्रऽवन्तः ।
अक्षरन् । देवान् । गच्छन्तु । वः । मदाः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मधुमत्तमाः अतिशयेन माधुर्योपेताः अतएव मंदिनोमदकराः सुतासोभिषुताः सोमाः पवित्रवन्तः पवित्रे वर्तमानाः सन्तः इन्द्राय इन्द्रार्थं अक्षरन् पात्रेषु क्षरन्ति । अथ प्रत्यक्षकृतः वोयुष्माकं मदामदकरारसाः देवानिन्द्रादीनागच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्दुरिन्द्रा॑यपवत॒इति॑दे॒वासो॑अब्रुवन् ।
वा॒चस्पति॑र्मखस्यते॒विश्व॒स्येशा॑न॒ओज॑सा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्दुः॑ । इन्द्रा॑य । प॒व॒ते॒ । इति॑ । दे॒वासः॑ । अ॒ब्रु॒व॒न् । वा॒चः ।
पतिः॑ । म॒ख॒स्य॒ते॒ । विश्व॑स्य । ईशा॑नः । ओज॑सा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्राय इन्द्रार्थं पवते कलशे क्षरति इति देवासः स्तुतिकारिणः स्तोतारोब्रुवन् वदन्ति । यदा स्तोतार एवंवदन्ति तदानीं वाचः स्तुतेः पतिः पालयिता यद्वा शब्दस्य स्वामी अत्यन्तं शब्दायमानइत्यर्थः । तादृशः सोमः मखस्यते स्तुतिभिः पूजामिच्छति लालसायां सुगागमः । कीदृशः ओजसा बलेन विश्वस्य सर्वस्येशानः प्रभुः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

स॒हस्र॑धारःपवतेसमु॒द्रोवा॑चमीङ्ख॒यः ।
सोम॒ःपती॑रयी॒णांसखेन्द्र॑स्यदि॒वेदि॑वे ॥ ६ ॥

स॒हस्र॑ऽधारः । प॒व॒ते॒ । स॒मु॒द्रः । वा॒च॒म्ऽई॒ङ्ख॒यः । सोमः॑ ।
पतिः॑ । र॒यी॒णाम् । सखा॑ । इन्द्र॑स्य । दि॒वेऽदि॑वे ॥ ६ ॥

सहस्रधारः बहुविधधारोपेतः सोमः पवते क्षरति । कीदृशः समुद्रः यस्मात्समुद्रवन्ति रसाः रसस्थानीयः वाचमीङ्खयः ईखतेर्ण्यन्तस्य सुप्युपपदे खच्प्रत्ययः । स्तुतीनां प्रेरयिता रयीणां धनानां पतिः प्रभुः यद्वा रयीणां हविषोदातॄणां यजमानानां पतिः पालयिता दिवेदिवे प्रत्यहं इन्द्रस्य सखामित्रभूतः सोमः पवते ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

अयंपूषारयिर्भगःसोमःपुनानोअर्षति ।
पतिर्विश्वस्यभूमनोव्यख्यद्रोदसीउभे ॥ ७ ॥

अयम् । पूषा । रयिः । भगः । सोमः । पुनानः । अर्षति । पतिः ।
विश्वस्य । भूमनः । वि । अख्यत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ ७ ॥

पूषा पोषकः सर्वेषां भगोभजनीयः रयिर्धनहेतुः अयं सोमः पुनानः पूयमानः सन् अर्षति कलशे गच्छति । तथा विश्वस्य सर्वस्य भूमनोभूतजातस्य पतिः पालयिता सोमः उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यख्यत् स्वतेजसा प्रकाशयति । अनेन लोकद्वयवर्तित्वं सूचितं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

समुंप्रियाअनूषतगावोमदायघृष्वयः ।
सोमासःकृण्वतेपथःपवमानासइन्दवः ॥ ८ ॥

सम् । ॐ इति । प्रियाः । अनूषत । गावः । मदाय । घृष्वयः ।
सोमासः । कृण्वते । पथः । पवमानासः । इन्दवः ॥ ८ ॥

प्रियाः प्रियतमाः घृष्वयः अत्यन्तदीप्ताः यद्वा अहं प्रथमतः स्तौमि अहं पुरस्तात् स्तौमीति परस्परं स्पर्धमानाः गावः स्तुतिलक्षणावाचः सोमस्य मदाय मदार्थं समनूषत संस्तुवन्ति । उःप्रसिद्धौ । यद्वा गावोधेनवः सोमस्य मदाय शब्दायन्ते ततः पवमानासः पूयमानाः इन्दवोदीप्ताः सोमासः सोमाः पथोमार्गान् कृण्वते रक्षणार्थं कुर्वन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यओजिष्ठस्तमाभरपवमानश्रवाय्यम् ।
यःपञ्चचर्षणीरभिरयिंयेनवनामहे ॥ ९ ॥

यः । ओजिष्ठः । तम् । आ । भर । पवमान । श्रवाय्यम् । यः ।
पञ्च । चर्षणीः । अभि । रयिम् । येन । वनामहे ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे पवमान पूयमान सोम ओजिष्ठःओजस्वितमोयस्त्वदीयोरसोस्ति तं श्रवाय्यं श्रवणीयं रसं आभर अस्मभ्यमाभर। किंच योरसः पञ्चचर्षणीः पञ्चजनान् निषादपञ्चमान् चतुरोवर्णान् अभितिष्ठति । अपिच येन रसेन वयं रयिं धनं च वनामहै संभजामहै यद्वा येन त्वां रयिं याचामहै तमाभर ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोमाःपवन्तइन्दवोस्मभ्यंगातुवित्तमाः ।
मित्राःसुवानाअरेपसःस्वाध्यःस्वर्विदः ॥ १० ॥ २ ॥

सोमाः । पवन्ते । इन्दवः । अस्मभ्यम् । गातुवित्ऽतमाः । मित्राः ।
सुवानाः । अरेपसः । सुऽआध्यः । स्वःऽविदः ॥ १० ॥ २ ॥

गातुवित्तमाः अतिशयेन मार्गस्य लंभकाः इन्दवोदीप्ताः सोमाः पवन्ते अस्मभ्यं अस्मदर्थं क्षरन्ति आगच्छन्तिवा । कीदृशाः मित्रादेवानां सखिभूताः सुवानाः अभिषूयमाणाः अरेपसः पापरहिताः अतएव स्वाध्यः शोभनध्यानाः स्वर्विदः सर्वज्ञाः सर्वप्रापकावा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

सुष्वाणासोव्यद्रिभिश्चितानागोरधित्वचि ।
इषमस्मभ्यमभितःसमस्वरन्वसुविदः ॥ ११ ॥

सुस्वानासः । वि । अद्रिऽभिः । चितानाः । गोः । अधि । त्वचि ।
इषम् । अस्मभ्यम् । अभितः । सम् । अस्वरन् । वसुऽविदः ॥ ११ ॥

गोः अनडुहः अधित्वचि अधिषवणचर्मणि चितानाः ज्ञायमानाः अद्रिभिर्ग्रावभिः विविधं सुष्वाणासः सूयमानाः वसुविदोवसुनोलंभकाः एते सोमाः अस्मभ्यमिषमन्नमभितः समस्वरन् सम्यक्शब्दयन्ति प्रयच्छन्तीतियावत् ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

एतेपूताविपश्चितःसोमासोदध्याशिरः ।
सूर्यासोनदर्शतासोजिगत्नवोध्रुवाघृते ॥ १२ ॥

एते । पूताः । विपःऽचितः । सोमासः । दधिऽआशिरः । सूर्यासः ।
न । दर्शतासः । जिगत्नवः । ध्रुवाः । घृते ॥ १२ ॥

पूताः पवित्रेण परिपूताः विपश्चितोमेधाविनोदध्याशिरः दध्यामिश्रणाः घृते वसतीवर्याख्ये उदके जिगत्नवोगमनशीला ध्रुवाः तत्र स्थैर्येण वर्तमानाः एते सोमासः सोमाः सूर्यासोन सूर्याइव दर्शतासः पात्रेषु सर्वैर्दर्शनीया भवन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

प्रसुन्वानस्यान्धसोमर्तोनवृततद्वचः ।
अपश्वानमराधसंहतामखंनभृगवः ॥ १३ ॥

प्र । सुन्वानस्य । अन्धसः । मर्तः । न । वृत । तत् । वचः ।
अप । श्वानम् । अराधसम् । हत । मखम् । न । भृगवः ॥ १३ ॥

सुन्वानस्याभिषूयमाणस्य अन्धसोदनीयस्य सोमस्य तत्प्रसिद्धं वचः वचनं घोषं मर्तो-मारकः कर्मविघ्नकारी श्वा न प्रवृत नभजतां नश्शृणोत्विति यावत् । तथा हे स्तोतारः अराधसं राधककर्मरहितं तं श्वानं अपहत । तत्र दृष्टान्तः–मखं न यथा पुरा अपराद्धमखं एतन्नामानं भृगवोपहतवन्तः तथा अपहतेत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

आजामिरत्केअव्यतभुजेनपुत्रओण्योः ।
सरज्जारोनयोषणांवरोनयोनिमासदम् ॥ १४ ॥

आ । जामिः । अत्के । अव्यत । भुजे । न । पुत्रः । ओण्योः ।
सरत् । जारः । न । योषणाम् । वरः । न । योनिम् । आऽसदम् ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जामिर्बंधुभूतो देवानां सोमः अत्के आच्छादके पवित्रे आव्यत आवृणोति संबद्धोभवति। तत्र दृष्टान्तः—भुजेन यथा ओण्योः रक्षकयोः मातापित्रोर्भुजे पुत्र आवृणोति तद्वत् । ततः सोयं सोमः योनिं स्वस्थानभूतं कलशमासदं आसत्तुं सरत् सरति । तत्र दृष्टान्तद्वयं—जारोन यथा जारोयोषणां असतीं स्त्रियं प्राप्तुं सरति यथावा वरः कन्यां प्राप्तुं गच्छति तद्वत् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सवीरोदक्षसाधनोवियस्तस्तम्भरोदसी ।
हरिःपवित्रेअव्यतवेधानयोनिमासदम् ॥ १५ ॥

सः । वीरः । दक्षऽसाधनः । वि । यः । तस्तम्भ । रोदसी इति ।
हरिः । पवित्रे । अव्यत । वेधाः । न । योनिम् । आऽसदम् ॥ १५ ॥

दक्षसाधनः बलसाधनः ससोमः वीरः समर्थो भवति । यः सोमः रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितस्तंभ स्वतेजसा व्यस्तभ्नात् आच्छादयतीत्यर्थः । किंच हरिर्हरितवर्णः सोमः वेधान विधाता यजमानः यथा स्वगृहं आसीदति तद्वत् योनिं स्वस्थानं कलशमासदं आसत्तुं पवित्रे अव्यत आवृणोति संबद्धोभवति ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

अव्योवारेभिःपवतेसोमोगव्येअधित्वचि ।
कनिक्रदद्वृषाहरिरिन्द्रस्याभ्येतिनिष्कृतम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अव्यः । वारेभिः । पवते । सोमः । गव्ये । अधि । त्वचि । कनिक्रदत् ।
वृषा । हरिः । इन्द्रस्य । अभि । एति । निःऽकृतम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अयं सोमः अव्यः अवेर्वारेभिः वालैः पवित्रैः तेभ्यः पवते कलशं प्रति क्षरति । गव्ये आनडुहे अधित्वचि चर्मणि कनिक्रदत् शब्दायमानः वृषा कामानां वर्षकः हरिर्हरितवर्णः सोमः इन्द्रस्य स्वभूतं निष्कृतं संस्कृतं स्थानं अभ्येति अभिगच्छति ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

क्राणाशिशुरित्यष्टर्चं षष्ठं सूक्तं।आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं । इदमुत्तराणि चत्वारिसूक्तानि औष्णिहानि । पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—क्राणाष्टौत्रितऔष्णिहंवैऽइति । गतोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

क्राणाशिशुर्महीनांहिन्वन्नृतस्यदीधितिम् ।
विश्वापरिंप्रियाभुवदधद्विता ॥ १ ॥

क्राणा । शिशुः । महीनाम् । हिन्वन् । ऋतस्य । दीधितिम् ।
विश्वा । परि । प्रिया । भुवत् । अध । द्विता ॥ १ ॥

क्राणा करोतेः शानचि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् सुपांसुलुगिति सुपआकारादेशः । यज्ञं कुर्वाणः महीनां महतीनां मंहनीयानांवा अपां शिशुः पुत्रस्थानीयः सोमः ऋतस्य यज्ञस्य दीधितिं प्रकाशकं धारकं वा स्वीयं रसं हिन्वन् प्रेरयन् विश्वा सर्वाणि प्रिया प्रियाणि हवींषि परिभुवत् परिभवति व्याप्नोति । अधापिच द्विता द्विधाभवति दिविच पृथिव्यां च वर्ततइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उपत्रितस्यपाष्योरभक्तयद्गुहापदम् ।
यज्ञस्यसप्तधामभिरधप्रियम् ॥ २ ॥

उप । त्रितस्य । पाष्योः । अभक्त । यत् । गुहा । पदम् । यज्ञस्य ।
सप्त । धामऽभिः । अध । प्रियम् ॥ २ ॥

त्रितस्य मम यज्ञे गुहा गुहायां हविर्धाने वर्तमानयोः पाष्योः पाषाणवत् दृढयोः अधिषवणफलकयोः पदं स्थानं सोमो यद्यदा उपाभक्त समभजत । अधानन्तरं यज्ञस्य धामभिर्धारकैः सप्त सप्तभिः छन्दोभिः गायत्र्यादिभिः प्रियं प्रीणयितारं सोममभिष्टुवन्ति ऋत्विजः । अपिवा सप्तसर्पणशीलैः वसतीवर्यादिभिरुदकैः सोममभिषुण्वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रीणित्रितस्यधारयापृष्ठेष्वेरयारयिम् ।
मिमीतेअस्ययोजनाविसुक्रतुः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्रीणि । त्रितस्य । धारया । पृष्ठेषु । आ । ईरय । रयिम् ।
मिमीते । अस्य । योजना । वि । सुऽक्रतुः ॥ ३ ॥

हे सोम त्रितस्य मम यज्ञस्य स्वभूतानि त्रीणिसवनानि धारया आत्मीयया विधारय । किंच पृष्ठेषु सामसु रयिं दातारमिन्द्रं एरय आगमय सुक्रतुः सुप्रज्ञः स्तोता अस्येन्द्रस्य योजना योजनानि योजनकारीणि स्तोत्राणि विमिमीते करोति यस्मादेवं तस्मादिन्द्रं सामसु प्रेरयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जज्ञानंसप्तमातरोवेधामशासतश्रिये ।
अयंध्रुवोरयीणांचिकेतयत् ॥ ४ ॥

जज्ञानम् । सप्त । मातरः । वेधाम् । अशासत । श्रिये । अयम् ।
ध्रुवः । रयीणाम् । चिकेत । यत् ॥ ४ ॥

जज्ञानं प्रादुर्भूतं वेधां कर्मणोविधातारं सोमं सप्त सप्तसंख्याकामातरो गंगाद्यानद्यः सप्तच्छंदांसिवा श्रिये यजमानानां ऐश्वर्यार्थं आशासत अनुशासन्ति अनुशासनं कुर्वन्ति । शास्तेर्लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं । यद्यस्मात् ध्रुवोयं सोमः रयीणां धनानि चिकेत जानाति । तस्मादस्यानुशासने कृते यजमानानां धनादिसमृद्धिर्भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अस्यव्रतेसजोषसोविश्वेदेवासोअद्रुहः ।
स्पार्हाभवन्तिरन्तयोजुषन्तयत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अस्य । व्रते । सऽजोषसः । विश्वे । देवासः । अद्रुहः । स्पार्हाः ।
भवन्ति । रन्तयः । जुषन्त । यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अद्रुहोद्रोहवर्जिताः विश्वे सर्वे देवासोदेवाः अस्य सोमस्य व्रते कर्मणि सजोषसः संगताः सन्तः स्पार्हाः स्पृहणीयाभवन्ति । रन्तयो रमणशीलाः देवाः सुतमेनं सोमं यद्यदि जुषन्त सेवन्ते तर्हि स्पृहणीया भवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी—

यमीं॒ गर्भ॑मृता॒वृधो॑ दृ॒शे चारु॑मजीजनन् ।
क॒विं मंहि॑ष्ठमध्व॒रे पु॑रु॒स्पृह॑म् ॥ ६ ॥

यम् । ई॒म् इति॑ । गर्भ॑म् । ऋ॒त॒ऽवृधः॑ । दृ॒शे । चारु॑म् । अजीजनन् ।
क॒विम् । मंहि॑ष्ठम् । अ॒ध्व॒रे । पु॒रु॒ऽस्पृह॑म् ॥ ६ ॥

ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयित्र्यः वसतीवर्याख्याआपः गर्भं गर्भस्थानीयं ईमेनं यं सोमं अध्वरे यज्ञे दृशे दर्शनाय अजीजनन् उदपादयन् । कीदृशं चारुं सर्वेषां कल्याणरूपं कविं क्रान्तप्रज्ञं मंहिष्ठं पूज्यतमं दातृतमंवा । अतएव पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं सोमं देवाः सेवन्तइति पूर्वेण समन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

स॒मी॒ची॒ने अ॒भि त्मना॑ य॒ह्वी ऋ॒तस्य॑ मा॒तरा॑ ।
त॒न्वा॒ना य॒ज्ञमा॑नु॒षग्यद॑ञ्ज॒ते ॥ ७ ॥

स॒मी॒ची॑ने इति॑ स॒म्ऽई॒ची॒ने । अ॒भि । त्मना॑ । य॒ह्वी इति॑ । ऋ॒तस्य॑ ।
मा॒तरा॑ । त॒न्वा॒नाः । य॒ज्ञम् । आ॒नु॒षक् । यत् । अ॒ञ्ज॒ते ॥ ७ ॥

ससोमः समीचीने परस्परं संगते यह्वी महत्यौ ऋतस्य यज्ञस्य मातरा निर्मात्र्यौ द्यावापृथिव्यौ त्मना आत्मना स्वयमेव तदाभिगच्छति । यद्यदा यज्ञं तन्वानाः अध्वर्यव आनुषक् अनुषक्तं च वसतीवरीभिरंजते सोमं मिश्रयन्ति तदा स्वयमभिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

क्रत्वा॑ शु॒क्रेभि॑र॒क्षभि॑ऋ॒णोरप॑ व्र॒जं दि॒वः ।
हि॒न्वन्नृ॒तस्य॒ दीधि॑तिं॒ प्राध्व॒रे ॥ ८ ॥ ५ ॥

क्रत्वा॑ । शु॒क्रेभिः॑ । अ॒क्षऽभिः॑ । ऋ॒णोः । अप॑ । व्र॒जम् । दि॒वः ।
हि॒न्वन् । ऋ॒तस्य॑ । दीधि॑तिम् । प्र । अ॒ध्व॒रे ॥ ८ ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम त्वं क्रत्वा कर्मणा ज्ञानेनवा शुक्रेभिः शुक्रैर्दीप्यमानैः अक्षभिरक्षैः इन्द्रियैरिवाश्नुवानैः स्वतेजोभिः व्रजं अंधकारसमूहं दिवोन्तरिक्षात् अपऋणोः अपगमय विनाशय । ऋणुगतौ तानादिकः । किंकुर्वन् अध्वरे हिंसारहिते यज्ञे ऋतस्य यज्ञस्य दीधितिं धारकं स्वीयं रसं प्रहिन्वन् प्रेरयन् अनेन लोकद्वयवर्तित्वमभिहितं ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रपुनानायेति षळृचं सप्तमं सूक्तं । आप्त्यस्य द्वितस्यार्षं पूर्ववत् छंदोदेवते । तथाचानुक्रम्यते—प्रपुनानायषट्द्वितआप्त्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रपुंनानायवेधसेसोमायवचउद्यंतम् ।
भृतिंनभंरामतिभिर्जुजोषते ॥ १ ॥

प्र । पुनानायं । वेधसें । सोमाय । वचः । उत्ऽयंतम् । भृतिम् ।
न । भर । मतिऽभिः । जुजोषते ॥ १ ॥

द्वितोनामऋषिः स्वात्मानं प्रत्याह । पुनानाय पवित्रेण पूयमानाय वेधसे कर्मणोविधात्रे मतिभिर्जुजोषते प्रीयमाणाय । यद्वा मतिभिः स्तुतिभिः स्तोतृभिः सह जुजोषते प्रीणयित्रे सोमाय उद्यतमुद्युक्तं वचः प्रभर प्रकर्षेण संपादय अभिष्टुहीत्यर्थः। तत्र दृष्टान्तः—भृतिंन यथा भृतकाभृतिं संपादयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिवाराण्यव्ययागोभिरञ्जानोअर्षति ।
त्रीषधस्थापुनानःकृणुतेहरिः ॥ २ ॥

परिं । वारांणि । अव्यया । गोभिः । अञ्जानः । अर्षति । त्री ।
सधऽस्था । पुनानः । कृणुते । हरिः ॥ २ ॥

गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अंजानः अज्यमानः सोमः अव्यया अविमयानि वाराणि वालानि पवित्राणि पर्यर्षति परिगच्छति । अपिच हरिर्हरितवर्णः सोमः पुनानः पूयमानः सन्

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्री त्रीणि सधस्था सहतिष्ठंत्यत्रेति सधस्थं स्थानं द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मकानि त्रीणि स्थानानि कृणुते करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

परिकोशंमधुश्चुतंमव्ययेवारेअर्षति ।
अभिवाणीर्ऋषींणांसप्तनूंषत ॥ ३ ॥

परि । कोशंम् । मधुऽश्चुतंम् । अव्यये । वारें । अर्षति । अभि ।
वाणीः । ऋषींणाम् । सप्त । नूषत ॥ ३ ॥

ससोमः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे मधुश्चुतं मधुररसस्य च्यावयितारं कोशं द्रोणकलशं प्रति आत्मीयं रसं पर्यर्षति गमयति तमिमं सोमं ऋषीणां सप्तवाणीः छन्दांसि अभिनूषत अभिष्टुवन्ति । नूस्तवने कुटादिः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

परिणेतामंतीनांविश्वदेंवोअदांभ्यः ।
सोमःपुनानश्चम्वोंर्विशद्धरिः ॥ ४ ॥

परि । नेता । मतीनाम् । विश्वऽदेंवः । अदांभ्यः । सोमः ।
पुनानः । चम्वोः । विशत् । हरिः ॥ ४ ॥

हरिर्हरितवर्णः ससोमः पुनानः पूयमानः सन् चम्वोरधिषवणफलकयोः परिविशत परिविशति। कीदृशः मतीनां स्तुतीनां नेता यद्वा मतीनां स्तोतॄणां स्वकर्मणि उपनेता विश्वदेवः सर्वदेवः सोमेभिषूयमाणे सति इन्द्रादयः सर्वेदेवाः सोमं प्रत्यागच्छन्तिखलु तस्मात् सर्वदेवोपेतः अतएव अदाभ्यः अहिंस्यः कैश्चिदपि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

परिदैवीरनुंस्वधाइन्द्रेंणयाहिसरथंम् ।
पुनानोवाघद्वाघद्भिरमर्त्यः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परि॑ । दे॒वीः । अनु॑ । स्व॒धाः । इन्द्रे॑ण । या॒हि॒ । स॒ऽरथ॑म् ।
पु॒ना॒नः । वा॒घत् । वा॒घत्ऽभिः । अम॑र्त्यः ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं इन्द्रेण सरथं समानं रथमारुह्य दैवीः देवानां संबन्धीनि स्वधाः बलानि अनु देवसेनाः परियाहि परिगच्छ। कीदृशः पुनानः पूयमानः वाघद्भिः वाघतइति ऋत्विङ्नाम हविषां प्रेरकैर्ऋत्विग्भिर्वाघव ऊह्यमानां अमर्त्यः मनुष्यधर्मरहितः यद्वा वाघद्भिर्ऋत्विग्भिः पुनानः पूयमानः वाघत स्तोतॄणां यष्टॄणां धनादीनि प्रापयन् परिगच्छ ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

परि॒सप्ति॒र्नवा॑ज॒युर्दे॒वोदे॒वेभ्यः॑सु॒तः । व्या॒न॒शिः॒पव॑मानो॒विधा॑वति ॥६॥६

परि॑ । सप्तिः॑ । न । वा॒ज॒ऽयुः । दे॒वः । दे॒वेभ्यः॑ । सु॒तः ।
वि॒ऽआ॒न॒शिः । पव॑मानः । वि । धा॒व॒ति॒ ॥ ६ ॥ ६ ॥

सप्तिर्न अश्वइव वाजयुः युद्धमिच्छन् देवोदीप्यमानः देवेभ्योदेवार्थं सुतोभिषुतः व्यानशिः पात्रेषु व्यापी पवमानः पवित्रेण पूयमानः एतादृशः सोमः विविधं परिधावति परितः पात्राण्यभिगच्छति। व्यानशिः अशूव्याप्तौ आदृगमहनेत्यत्र उत्सर्गश्छन्दसि सदादिभ्यो दर्शनादिति किव प्रत्ययः अश्नोतेश्चेति नुडागमः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इति नवमे मंडले षष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेनुवाके एकादशसूक्तानि तत्र सखायइति षळृचं प्रथमं सूक्तं काण्वौ पर्वतनारदावृषी। अथवा कश्यपस्यपुत्र्यौ शिखंडिन्याख्ये द्वे अप्सरसावस्य सूक्तस्य द्रष्ट्र्यौ पूर्ववच्छन्दोदेवते। तथानुक्रम्यते—सखायः पर्वतनारदौ काश्यपौ द्वेशिखंडिन्यौ वाप्सरसाविति। गतः सूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

सखा॑य॒आनिषी॑दत॒पुना॒नाय॒प्रगा॑यत । शिशुं॒नय॒ज्ञैः॒परि॑भूषत॒श्रिये ॥१॥

सखा॑यः । आ । नि । सी॒द॒त॒ । पु॒ना॒नाय॑ । प्र । गा॒य॒त॒ ।
शिशु॑म् । न । य॒ज्ञैः । परि॑ । भू॒ष॒त॒ । श्रि॒ये ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सखायः सखिभूताः स्तोतारऋत्विजः आनिषीदत स्तोतुं उपविशत। अथ पुनानाय पूयमानाय सोमाय प्रगायत प्रकर्षेण गायत तमभिष्टुत। ततः अभिषुतं सोमं यज्ञैर्यजनीयैः हविर्भिः मिश्रणैश्च श्रिये शोभनार्थं परिभूषत परितोलंकुरुत। तत्र दृष्टान्तः—शिशुंन यथा शिशुं बालं पुत्रं पितर आभरणैरलंकुर्वन्ति तद्वत्॥ १॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे समीवत्समित्येका। सूत्रितंच—समीवत्संनमातृभिःसंवत्सइवमातृभिरिति।

सैषा द्वितीया—

समीँवत्संनमातृभिःसृजतांगयसाधनम्।
देवाव्यं१मदमभिद्विशवसम्॥ २॥

सम्। ईमिति। वत्सम्। न। मातृऽभिः। सृजत। गयऽसाधनम्।
देवऽअव्यम्। मदम्। अभि। द्विऽशवसम्॥ २॥

हे ऋत्विजः गयसाधनं गृहस्य साधनं ईमेनं सोमं मातृभिर्मातृभूताभिर्वसतीवरीभिः संसृजत संमिश्रयत। कथमिव वत्संन यथावत्सं मातृभिर्गोभिः संयोजयन्ति तद्वत्। कीदृशं देवाव्यं देवानां रक्षकं मदं मदनहेतुं द्विशवसं द्विगुणवेगं अतिशयितबलंवा यद्वा द्वयोर्लोकयोः तत्र स्थितादेवमनुष्याइत्यर्थः। तेषां हविर्धनप्रदानेन वर्धयितारं तं सोमम्भिसंसृजत॥ २॥

अथ तृतीया—

पुनातांदक्षसाधनंयथाशर्धायवीतये।
यथांमित्रायवरुणायशंतमः॥ ३॥

पुनात। दक्षऽसाधनम्। यथा। शर्धाय। वीतये। यथा।
मित्राय। वरुणाय। शम्ऽतमः॥ ३॥

दक्षसाधनं बलस्य साधनं धनादिवृद्धेर्वा साधकं सोमं पुनात पवित्रेण पुनीत। पूञ् पवने क्र्यादिः तस्माल्लोटि तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तबादेशः पित्वादीत्वाभावः। असौ सोमः शर्धाय वेगार्थं वीतये देवानां पानार्थं यथा भवति यथावा मित्राय वरुणायच शंतमः अतिशयेन सुखं करोति तथा पुनीतेत्यर्थः॥ ३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

अस्मभ्यंत्वावसुविदंमभिवाणीरनूषत ।
गोभिष्टेवर्णमभिवासयामसि ॥ ४ ॥

अस्मभ्यम् । त्वा । वसुऽविदम् । अभि । वाणीः । अनूषत ।
गोभिः । ते । वर्णम् । अभि । वासयामसि ॥ ४ ॥

हे सोम वसुविदं धनस्य दातारं त्वा त्वामस्मभ्यं धनादिप्रदानार्थं वाणीः अस्मदीयाः वाचो अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति नूस्तवने । वयं ते तव वर्णं आवरकं रसं गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अभिवासयामसि अभिवासयामः अभितआच्छादयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सनोमदानांपतइन्दोदेवप्सराअसि ।
सखेवसख्येगातुवित्तमोभव ॥ ५ ॥

सः । नः । मदानाम् । पते । इन्दो इति । देवऽप्सराः । असि ।
सखाऽइव । सख्ये । गातुवित्ऽतमः । भव ॥ ५ ॥

नः अस्मदादीनां मदानां मदकानां पते स्वामिन् हे इन्दो सोम सत्वं देवप्सराअसि प्सरइति रूपनाम दीप्तरूपोभवसि । सत्वं सखेव यथा सखा सुहृत् सख्ये मित्राय सत्यं मार्गं ज्ञापयति तद्वत् अस्माकमपि गातुवित्तमःअत्यन्तं मार्गस्य लंभकोभव ज्ञापकोभव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सनेमिकृध्य१स्मदारक्षसंकंचिदत्रिणम् ।
अपादेवंद्वयुमंहोयुयोधिनः ॥ ६ ॥ ७ ॥

सनेमि । कृधि । अस्मत् । आ । रक्षसम् । कम् । चित् । अत्रिणम् ।
अप । अदेवम् । द्वयुम् । अंहः । युयोधि । नः ॥ ६ ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम अस्मत् अस्मासु सनेमि पुराणनामैतत् पुराणं सख्यं कृधि कुरु। आ अपिच अत्रिणमदनशीलं कंचिद्रक्षसं अपयुध्यस्व । कीदृशं अदेवं अदेवनशीलं द्वयुंद्वयवन्तं सत्यानृतयुक्तंबाह्याभ्यन्तरमायायुक्तंवा । किंच नोस्माकमंहः पापंच अपयुयोधि संप्रहर युध्यतेर्बहुलंछन्दसीति शपःश्लुः वाछन्दसीति हेर्ङित्त्वाद्गुणः धलोपश्छान्दसः यौतेर्वाश्लौ पूर्ववद्रूपं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

तंवइति षळृचं द्वितीयंसूक्तं पर्वतनारदयोरार्षं अन्यत्पूर्ववत् । तंवइत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्तविनियो[गः]

तत्र प्रथमा—

तंवः॑सखायो॒मदा॑यपुना॒नम॒भिगा॑यत ।
शिशुं॒नय॒ज्ञैः॒स्वद॑यन्तगू॒र्तिभिः॑ ॥ १ ॥

तम् । व॒ः । स॒खा॒य॒ः । मदा॑य । पु॒ना॒नम् । अ॒भि । गा॒य॒त॒ ।
शिशु॑म् । न । य॒ज्ञैः । स्व॒द॒य॒न्त॒ । गू॒र्तिऽभिः॑ ॥ १ ॥

हे सखायः ऋत्विजोवोयूयं मदाय देवानां मदार्थं पुनानं पूयमानं तं सोममभिगायत अभिष्टुत तमिमं सोमं शिशुंन शिशुमिवालंकारैः क्षीरादिभिश्च यथा स्वादूकुर्वन्ति तद्वत्। यज्ञैर्हविर्भिर्मिश्रणैः गूर्तिभिः स्तुतिभिश्च स्वदयन्त स्वादूकुर्वन्ति ॥ १ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे संवत्सइवमातृभिरित्येका । सूत्रंच—समीवत्समित्यनया सहोक्तं ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

सं॒व॒त्सइ॑व॒मा॒तृभि॒रिन्दु॑र्हि॒न्वा॒नोअ॑ज्यते ।
दे॒वा॒वीर्मदो॑म॒तिभिः॒परि॑ष्कृतः ॥ २ ॥

सम् । व॒त्सःऽइ॑व । मा॒तृऽभिः॑ । इन्दुः॑ । हि॒न्वा॒नः । अ॒ज्य॒ते॒ ।
दे॒व॒ऽअ॒वीः । मदः॑ । म॒तिऽभिः॑ । परि॑ऽकृतः ॥ २ ॥

हिन्वानः प्रेर्यमाणः इंदुःसोमः वसतीवरीभिः समज्यते सम्यक्सिक्तोभवति । तत्र दृष्टान्तः—वत्सइव वत्सोयथा मातृभिः गोभिः समक्तोभवति तद्वत् । कीदृशः देवावीः देवानां र-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्षकः मदोमदकरः मतिभिः स्तुतिभिः परिष्कृतोलंकृतः भूषणार्थे संपर्युपेभ्यइति सुडागमः परिनिविभ्यइतिसुटः षत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अयंदक्षायसाधनोयंशर्धायवीतये ।
अयंदेवेभ्योमधुमत्तमःसुतः ॥ ३ ॥

अयम् । दक्षाय । साधनः । अयम् । शर्धाय । वीतये ।
अयम् । देवेभ्यः । मधुमत्ऽतमः । सुतः ॥ ३ ॥

अयं सोमः दक्षाय बलाय वर्धनाय वा साधनः साधयिता भवति । तथा यं सोमः शर्धाय वेगार्थं वीतये देवानां भक्षणार्थंच भवति सुतः अभिषुतोयं सोमः देवेभ्यइन्द्रादिभ्योमधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्ययुक्तोभवति । अत्यन्तं मदकरोभवतीतिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

गोमन्नइन्दोअश्ववत्सुतःसुदक्षधन्व ।
शुचिंतेवर्णमधिगोषुदीधरम् ॥ ४ ॥

गोऽमत् । नः । इन्दो इति । अश्वऽवत् । सुतः । सुऽदक्ष ।
धन्व । शुचिम् । ते । वर्णम् । अधि । गोषु । दीधरम् ॥ ४ ॥

हे सुदक्ष सुबल हे इन्दो सोम सुतोभिषुतस्त्वं नोस्माकं गोमत् यज्ञसाधनगोयुक्तं अश्ववदश्वयुक्तं धनं धन्व गमय धविर्गत्यर्थः भ्वादिः । ततोहं शुचिं पूतं दीप्यमानंवा ते तव वर्णं रसं गोषु गव्येषु क्षीरादिषु अधिदीधरं अधिधारयामि मिश्रयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सनोहरीणांपतइन्दोदेवप्सरस्तमः ।
सखेवसख्येनर्योरुचेभव ॥ ५ ॥

सः । नः । हरीणाम् । पते । इन्दो इति । देवप्सरःऽतमः ।
सखाऽइव । सख्ये । नर्यः । रुचे । भव ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे हरीणां पते नः अस्मदीयानां हरितवर्णानां पशूनां स्वामिन् हे इन्दो सोम देवप्सरस्तमः अतिशयेन दीप्तरूपोपेतः सत्वं नर्यः कर्मनेतृभ्यः ऋत्विग्भ्यः हितः सत्वं नोस्माकं रुचे भव दीप्तिकरोभव । किमिव सखेव यथा सखासख्ये मित्राय दीप्तिकरोभवति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सनेमित्वमस्मदाँअदेवंकंचिदत्रिणम् ।
साह्वाँइन्दोपरिबाधोअपद्वयुम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

सनेमि । त्वम् । अस्मत् । आ । अदेवम् । कम् । चित् । अत्रिणम् ।
सह्वान् । इन्दो इति । परि । बाधः । अप । द्वयुम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

हे सोम त्वं सनेमि पुराणं सख्यं अस्मदस्मासु कुरु । आ अपिच अदेवं अदेवनशीलं कंचिदपि अत्रिणमदनशीलं राक्षसं अस्मदस्मत्तोपगमय । किंच हे इन्दो साह्वान् शत्रूनभिभवन् बाधोबाधमानान् परिजहि । तथा द्वयुं द्वयवंतं सत्यानृतयुक्तं बाह्याभ्यन्तरमायाद्वयोपेतं वा राक्षसं अस्मत्तोपगमय ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इन्द्रमच्छेति चतुर्दशर्चं तृतीयं सूक्तं औष्णिहं पवमानसोमदेवताकं । प्रथमतृचस्य चक्षुराख्यपुत्रोग्निर्ऋषिः द्वितीयस्य मनुपुत्रश्चक्षुर्नामा अप्सुनाम्नः पुत्रोमनुस्तृतीयस्य एवंनवर्चोगताः शिष्टानामपि पंचानां चाक्षुषोग्निः । तथाचानुक्रम्यते–इन्द्रमच्छषळूनाग्निश्चाक्षुषश्चक्षुर्मानवोमनुराप्सवइति तृचाः पंचाग्निरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

इन्द्रमच्छंसुताइमेवृषणंयन्तुहरयः ।
श्रुष्टीजातासइन्दवःस्वर्विदः ॥ १ ॥

इन्द्रम् । अच्छ । सुताः । इमे । वृषणम् । यन्तु । हरयः ।
श्रुष्टी । जातासः । इन्दवः । स्वःऽविदः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्रुष्टी श्रुष्टीति क्षिप्रनाम क्षिप्रं जातासोजाताः इन्दवः पात्रेषु क्षरन्तः स्वर्विदः सर्वज्ञाः हरयोहरितवर्णाः सुताअभिषुताः इमे सोमाः वृषणं कामानां सेक्तारमिन्द्रं अच्छयन्तु अभिगच्छन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयंभरायसानसिरिन्द्रायपवतेसुतः ।
सोमोजैत्रस्यचेततियथाविदे ॥ २ ॥

अयम् । भराय । सानसिः । इन्द्राय । पवते । सुतः ।
सोमः । जैत्रस्य । चेतति । यथा । विदे ॥ २ ॥

भराय संग्रामाय तदर्थं सानसिर्भजनीयः सुतोभिषुतोयं सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते ग्रहादिषु क्षरति । ततः सोमः जैत्रस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी । जयशीलमिन्द्रं चेतति जानाति यथा इन्द्रोविदे लोकैर्ज्ञायते तथा जानाति ॥२॥

अथ तृतीया—

अस्येदिन्द्रोमदेष्वाग्राभंगृभ्णीतसानसिम् ।
वज्रंचवृषणंभरत्समप्सुजित् ॥ ३ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । मदेषु । आ । ग्राभम् । गृभ्णीत । सानसिम् ।
वज्रम् । च । वृषणम् । भरत् । सम् । अप्सुऽजित् ॥ ३ ॥

आअनन्तरं इन्द्रः अस्येत् अस्य सोमस्यैव मदेषु संजातेषु सानसिं सर्वैः संभजनीयं ग्राभं ग्राहं गृहीतव्यं धनुर्गृभ्णीत गृह्णाति हृग्रहोर्भइति भत्वं । किंच अप्सुजित् उदकार्थवृत्रस्य जेता । यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम अन्तरिक्षे अहिनामकस्य जेता इन्द्रः वृषणं वर्षितारं वज्रं च संभरत् संबिभर्तु बिभर्तेर्लेटचडागमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रधन्वासोमजागृविरिन्द्रायेन्दोपरिस्रव ।
द्युमन्तंशुष्ममाभरास्वर्विदम् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्र । धन्व । सोम । जागृविः । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ।
द्युऽमन्तम् । शुष्मम् । आ । भर । स्वःऽविदम् ॥ ४ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलस्त्वं प्रधन्व प्रक्षर । हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव परितः पात्रेषु क्षर । किंच द्युमन्तं दीप्तियुक्तं स्वर्विदं सर्वस्य लंभकं शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलं आभराहर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रायवृषणंमदंपवस्वविश्वदर्शतः ।
सहस्रयामापथिकृद्विचक्षणः ॥ ५ ॥ ९ ॥

इन्द्राय । वृषणम् । मदम् । पवस्व । विश्वऽदर्शतः ।
सहस्रऽयामा । पथिऽकृत् । विऽचक्षणः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे सोम त्वं वृषणं वर्षितारं मदं मदहेतुं रसं इन्द्रायेन्द्रार्थं पवस्व क्षर । कीदृशः विश्वदर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः सहस्रयामा बहुमार्गः पथिकृत् यजमानानां सन्मार्गकरणशीलः विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मभ्यंगातुवित्तमोदेवेभ्योमधुमत्तमः ।
सहस्रंयाहिपथिभिःकनिक्रदत् ॥ ६ ॥

अस्मभ्यम् । गातुवित्ऽतमः । देवेभ्यः । मधुमत्ऽतमः ।
सहस्रम् । याहि । पथिऽभिः । कनिक्रदत् ॥ ६ ॥

हे सोम अस्मभ्यं गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकः तथा देवेभ्यश्च मधुमत्तमः अत्यन्तं स्वादुकारी त्वं कनिक्रदत् शब्दंकुर्वन् सहस्रं पथिभिर्बहुभिर्मार्गैः याहि कलशमागच्छ ॥६॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

पवस्व देववीतय इन्दो धाराभिरोजसा ।
आ कलशं मधुमान्त्सोम नः सदः ॥ ७ ॥

पवस्व । देवऽवीतये । इन्दो इति । धाराभिः । ओजसा । आ ।
कलशम् । मधुऽमान् । सोम । नः । सदः ॥ ७ ॥

हे इन्दो सोम देववीतये देवानां भक्षणार्थं ओजसा बलेन धाराभिरात्मीयाभिः पवस्व क्षर । हे सोम मधुमान् मदकररसवांस्त्वं नोस्मदीयं कलशं द्रोणाभिधानं आसदः । सदेर्लुङि रूपं । आसीद ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तव द्रप्सा उदप्रुत इन्द्रं मदाय वावृधुः ।
त्वां देवासो अमृताय कं पपुः ॥ ८ ॥

तव । द्रप्साः । उदऽप्रुतः । इन्द्रम् । मदाय । ववृधुः । त्वाम् ।
देवासः । अमृताय । कम् । पपुः ॥ ८ ॥

उदप्रुतः वसतीवर्याख्यमुदकं प्रति गच्छंतः यद्वा उदकस्य निर्गमयितारः तव स्वभूताद्रप्साः द्रुतगामिनोरसाः मदाय मदार्थं इन्द्रं वावृधुर्वर्धयन्ति । ततः देवासोदेवाः इन्द्रादयः कं सुखकरं त्वां अमृताय अमरणार्थं पपुः पिबन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आ नः सुतास इन्दवः पुनाना धावता रयिम् ।
वृष्टिद्यावो रीत्यापः स्वर्विदः ॥ ९ ॥

आ । नः । सुतासः । इन्दवः । पुनानाः । धावत । रयिम् ।
वृष्टिऽद्यावः । रीतिऽआपः । स्वःऽविदः ॥ ९ ॥

हे सुतासः अभिषूयमाणाः हे इन्दवः दीप्ताः पात्रेषु क्षरन्तोवा हे रीत्यापः यैः पृथिवीं प्रति स्रवणशीलाआपः कृताः तादृशाः हे सोमाः पुनानाः पूयमानाः यूयं नोस्मभ्यं रयिं आधा-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वत आगमयत । कीदृशाः वृष्टिद्यावः वृष्टिभिर्द्यौः यैः क्रियते वृष्ट्यभिमुखद्युलोकवन्तः स्वर्विदः सर्वस्य लंभकाः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोमः॑पुना॒नऊ॒र्मिणाऽव्यो॒वारं॒विधा॑वति ।
अग्रे॑वा॒चःपव॑मान॒ःकनि॑क्रदत् ॥ १० ॥ १० ॥

सोमः॑ । पु॒ना॒नः । ऊ॒र्मिणा॑ । अव्यः॑ । वार॑म् । वि । धा॒व॒ति॒ ।
अग्रे॑ । वा॒चः । पव॑मानः । कनि॑क्रदत् ॥ १० ॥ १०॥

पुनानः पूयमानः सोमः ऊर्मिणा स्वीयया धारया अव्यः अवेर्वारं वालं पवित्रं विधावति विविधं गच्छति । कीदृशः पवमानः पूतः वाचः स्तोत्रस्याग्रे कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दंकुर्वन् विधावति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

धी॒भिर्हि॑न्वन्तिवा॒जिनं॒वने॒क्रीळ॑न्त॒मत्य॑विम् ।
अ॒भित्रि॑पृ॒ष्ठंम॒तय॒ःसम॑स्वरन् ॥ ११ ॥

धी॒भिः । हि॒न्व॒न्ति॒ । वा॒जिन॑म् । वने॑ । क्रीळ॑न्तम् । अति॑ऽअविम् ।
अ॒भि । त्रि॒ऽपृ॒ष्ठम् । म॒तयः॑ । सम् । अ॒स्व॒र॒न् ॥ ११ ॥

वाजिनं बलवन्तं वननीये वसतीवर्याख्ये उदके क्रीळन्तं संक्रीडमानं अत्यविं अविशब्देन तद्रोमकृतं पवित्रमभिधीयते अतिक्रान्तपवित्रं सोमं ऋत्विजोधीभिः स्तुतिभिः हिन्वन्ति वर्धयन्ति। यद्वा धीभिर्वर्णलोपश्छान्दसः धीतिभिरंगुलीभिः हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । हिगतौ वृद्धौच स्वादिः ।किंच त्रिपृष्ठं त्रीणि पवित्राणि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मकानि पात्राणि त्रीणि सवनानि वा स्पृशतीति सतथोक्तः तं सोमं मतयः स्तुतयः अभिसमस्वरन् अभितः संस्तुवन्ति ॥११॥

अथ द्वादशी—

अस॑र्जिक॒लशाँ॑अ॒भिमी॒ळ्हेसप्ति॒र्नवा॑ज॒युः ।
पु॒ना॒नोवाचं॑ज॒नय॑न्नसिष्यदत् ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

असर्जि । कलशान् । अभि । मीळ्हे । सप्तिः । न । वाजऽयुः ।
पुनानः । वाचम् । जनयन् । असिस्यदत् ॥ १२ ॥

वाजयुः यजमानानामन्नमिच्छन् ससोमः कलशानभिलक्ष्य कलशेषु असर्जि सृज्यते । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिर्न यथा अश्वोमीळ्हे संग्रामनामैतत संग्रामे सृज्यतेतद्वत् । ततः पुनानः पूयमानः सोमः वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत् पात्रेषु स्यन्दते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पवतेहर्यतोहरिरतिह्वरांसिरंह्या ।
अभ्यर्षन्त्स्तोतृभ्योवीरवद्यशः ॥ १३ ॥

पवते । हर्यतः । हरिः । अति । ह्वरांसि । रंह्या ।
अभिऽअर्षन् । स्तोतृऽभ्यः । वीरऽवत् । यशः ॥ १३ ॥

हर्यतः स्पृहणीयः हरिर्हरितवर्णः सोमः रंह्या तृतीयाया आकारः साधुवेगेनह्वरांसि कुटिलानि अमृजूनि पवित्राणि अतिपवते अतीत्यगच्छति । किंकुर्वन् स्तोतृभ्यो वीरवत् पुत्रयुक्तं यशः अभ्यर्षन् अभिगमयन् पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अयापवस्वदेवयुर्मधोर्धाराअसृक्षत ।
रेभन्पवित्रंपर्येषिविश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

अया । पवस्व । देवऽयुः । मधोः । धाराः । असृक्षत । रेभन् ।
पवित्रम् । परि । एषि । विश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

हे सोम देवयुर्देवान् कामयमानस्त्वं अया अनया धारया पवस्व क्षर । ततः मधोर्मदकरस्य तव धाराआत्मीयाः असृक्षत सृज्यन्ते । अनन्तरं रेभन् शब्दायमानः पवित्रं विश्वतः पर्येषि सर्वतः परिगच्छसि ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परीतइति षड्विंशत्यृचंचतुर्थं सूक्तं । त्वंसोमासीत्यत्रउक्ताभरद्वाजकश्यपाद्याः सप्तर्षयः । आद्याबृहती द्वितीयासतोबृहती अयमेकः प्रगाथः परिस्रुवानइत्येषा तृतीया एकविंशत्यक्षरा भुरिक्विराट् द्विपदा नृभिर्येमानइति षोडशो विंशत्यक्षराद्विपदाविराट् चतुर्थ्यादिद्वौ प्रगाथौ दशम्यादित्रयः सप्तदश्यादिपंचप्रगाथाः पवमानसोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—परितः षड्विंशतिः सप्तऋषयः प्रागाथं तृतीयाषोडश्यौ द्विपदे अष्टम्याद्येबृहत्याविति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परीतोषिंञ्चतासुतंसोमोयउत्तमंहविः ।
दधन्वाँयोनर्योअप्स्व१न्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ १ ॥

परि । इतः । सिञ्चत । सुतम् । सोमः । यः । उत्ऽतमम् । हविः ।
दधन्वान् । यः । नर्यः । अप्ऽसु । अन्तः । आ । सुसाव ।
सोमम् । अद्रिऽभिः ॥ १ ॥

हेऋत्विजः सुतमभिषुतं सोमं इतः अस्मात्कर्मणऊर्ध्वं अथवा अस्मात् प्रदेशादूर्ध्वं परिषिंचत वसतीवरीभिः । इतोषिंचतेत्यत्र संहितायां छन्दसीति रोरुत्वं । यः सोमः देवानामुत्तमं प्रशस्यं हविर्भवति । आ अपिच नर्योमनुष्यहितोयश्चसोमः अप्सु वसतीवरीषु अन्तरिक्षेवा अन्तर्दधन्वान् गच्छन् भवति तं सोममद्रिभिर्ग्रावभिः अध्वर्युः सुषाव अभिषुतं चकार तं परिषिंचतेति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नूनंपुनानोविभिःपरिस्रवादब्धःसुरभिंतरः ।
सुतेचित्त्वाप्सुमदामोअन्धसाश्रीणन्तोगोभिरुत्तरम् ॥ २ ॥

नूनम् । पुनानः । अविऽभिः । परि । स्रव । अदब्धः ।
सुरभिम्ऽतरः । सुते । चित् । त्वा । अप्ऽसु । मदामः । अन्धसा ।
श्रीणन्तः । गोभिः । उत्ऽतरम् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम अदब्धः कैश्चिदप्यहिंसितः सुरभिन्तरः अत्यन्तं सुगन्धिः त्वं नूनमिदानीं पुनानः पूयमानः सन् अविभिरविवालकृतैः पवित्रैः तेभ्यः परिस्रव परितः क्षर सुतेचित् अभिषुते सति अंधसा सक्तुलक्षणेनान्नेन गोभिर्गोविकारैःक्षीरादिभिः श्रीणन्तः मिश्रयन्तोवयं उत्तर-मुद्गततरं अप्सु वसतीवरीषु संस्थितं त्वां मदामः मंदामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिसुवानश्चक्षसेदेवमादनःक्रतुरिन्दुर्विचक्षणः ॥ ३ ॥

परि । सुवानः । चक्षसे । देवऽमादनः । क्रतुः । इन्दुः ।
विऽचक्षणः ॥ ३ ॥

सुवानोभिषूयमाणःसोमः चक्षसे सर्वेषां दर्शनाय परिस्रवति । कीदृशः देवमादनः देवानां तर्पयिता क्रतुः कर्ता इन्दुः पात्रेषु क्षरणशीलः दीप्तोवा विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पुनानःसोमधारयापोवसानोअर्षसि ।
आरत्नधायोनिमृतस्यसीदस्युत्सोदेवहिरण्ययः ॥ ४॥

पुनानः । सोम । धारया । अपः । वसानः । अर्षसि । आ ।
रत्नऽधाः । योनिम् । ऋतस्य । सीदसि । उत्सः ।
देव । हिरण्ययः ॥ ४ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं अपउदकानि वसतीवर्याख्यानि वसानः आच्छादयन् धारया अर्षसि पवित्रं गच्छसि । ततः रत्नधाः रत्नानां दाता त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमासीदसि हे देव द्योतमान सोम उत्सः प्रस्यन्दनशीलस्त्वं हिरण्ययः हिरण्मयः हिरण्यस्योत्पत्तिस्थानं खलु यद्वा देवानां हितरमणीयोभवसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दुहानऊधर्दिव्यंमधुप्रियंप्रत्नंसधस्थमासदत् ।
आपृच्छ्यंधरुणंवाज्यर्षतिनृभिर्धूतोविचक्षणः ॥५॥१२॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दुहानः । ऊधः । दिव्यम् । मधु । प्रियम् । प्रत्नम् । सधऽस्थम् ।
आ । असदत् । आऽपृच्छ्यम् । धरुणम् । वाजी । अर्षति ।
नृऽभिः । धूतः । विऽचक्षणः ॥ ५ ॥ १२ ॥

मधु मदकरं प्रियं प्रीणनकारि दिव्यं दिविभवं ऊधः सोमवल्लीलक्षणं दुहानः सोमः प्रत्नं पुरातनं सधस्थं सहतिष्ठन्तं स्थानमन्तरिक्षमासदव आसीदति सदेर्लुङि रूपं । अतः आपृच्छ्यं कर्मण्याप्रष्टव्यं धरुणं कर्मणोधारयितारं यजमानं वाजी अन्नवान् सोमःअर्षति तस्मै अन्नं दातुमभिगच्छति । कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः धूतः अदाभ्यः ग्रहे परिशोधितः । तैरेनं चतुराधूनोति पंचकृत्वः सप्तकृत्वोवेति आपस्तंबेन सूत्रितं । विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

पुनानःसोमजागृविरव्योवारेपरिप्रियः ।
त्वंविप्रोअभवोङ्गिरस्तमोमध्वायज्ञंमिमिक्षनः ॥ ६ ॥

पुनानः । सोम । जागृविः । अव्यः । वारे । परि । प्रियः ।
त्वम् । विप्रः । अभवः । अङ्गिरःऽतमः । मध्वा ।
यज्ञम् । मिमिक्ष । नः ॥ ६ ॥ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलः प्रियः प्रीणयिता त्वं पुनानः पूयमानः सन् अव्यः अवेर्वारे वाले पवित्रे परिक्षरसि । किंच विप्रोमेधावी त्वं अंगिरस्तमः अंगिरसां वरिष्ठः पितॄणां नेता भवोभवसि सत्वं नोस्मदीयं यज्ञं मध्वा मधुना आत्मीयेन रसेन मिमिक्ष सिंच मिहेः सेचनार्थस्य सनि रूपं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सोमोमीढ्वान्पवतेगातुवित्तमऋषिर्विप्रोविचक्षणः ।
त्वंकविरभवोदेववीतमआसूर्यंरोहयोदिवि ॥ ७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सोमः । मीढ्वान् । पवते । गातुवित्ऽतमः । ऋषिः । विप्रः ।
विऽचक्षणः । त्वम् । कविः । अभवः । देवऽवीतमः । आ ।
सूर्यम् । रोहयः । दिवि ॥ ७ ॥

मीढ्वान् कामानां सेक्ता सोमोभवन् पवते क्षरति । कीदृशः गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकः ऋषिः सर्वस्य प्रदर्शकः विप्रोमेधावी विचक्षणोविद्रष्टा । किंच कविः क्रान्तप्रज्ञस्त्वं देववीतमः अत्यन्तं देवकामो भवोभवसि । अपिच दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयः प्रादुर्भावयसि ॥७॥

अथाष्टमी–

सोमंउषुवाणःसोतृभिरधिष्णुभिरवीनाम् ।
अश्वयेवहरितायातिधारयामन्द्रयायातिधारया ॥ ८ ॥

सोमः । ऊँ इति । सुवानः । सोतृऽभिः । अधि । स्नुऽभिः । अवीनाम् ।
अश्वयाऽइव । हरिता । याति । धारया । मन्द्रया । याति । धारया ॥ ८ ॥

सोतृभिरभिषुण्वद्भिर्ऋत्विग्भिः सुवानोभिषूयमाणः सोमः अवीनां स्नुभिः । मांस्पृत्स्नूनामुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्नुभावः समुच्छ्रितैर्वालैः पवित्रैरधियाति अधिकं गच्छति । उइति प्रसिद्धौ । अश्वयेव वडवयेव हरिता हरितवर्णया धारया याति मन्द्रया मदकारिण्या धारया द्रोणकलशमधिगच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

अनूपेगोमान्गोभिरक्षाःसोमोदुग्धाभिरक्षाः ।
समुद्रंनसंवरणान्यग्मन्मन्दीमदायतोशते ॥ ९ ॥

अनूपे । गोऽमान् । गोभिः । अक्षारिति । सोमः । दुग्धाभिः ।
अक्षारिति । समुद्रम् । न । सम्ऽवरणानि । अग्मन् ।
मन्दी । मदाय । तोशते ॥ ९ ॥

गोमान् गोयुक्तः सोमः अनूपे निम्ने देशे कलशे गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः सह अक्षाः क्षरति । तदेवोच्यते ससोमः आत्मनोमिश्रणार्थं दुग्धाभिर्गोभिः सह अक्षाः क्षरति क्षर-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तेर्लुङि रूपं । किंच समुद्रं न यथा समुद्रमुदकानि गच्छन्ति तद्वत्संवरणानि संभजनीयानि रसरूपाण्यन्नानि द्रोणकलशमग्मन् गच्छन्ति गमेर्लुङि चेर्लुकि रूपं । किंच मन्दी मदकरः सोमः मदाय मदार्थं तोशते हन्यते अभिषूयते तोशतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आसोमसुवानोअद्रिभिस्तिरोवाराण्यव्यया ।
जनोनपुरिचम्वोर्विशद्धरिःसदोवनेषुदधिषे ॥१०॥१३॥

आ । सोम । सुवानः । अद्रिऽभिः । तिरः । वाराणि ।
अव्यया । जनः । न । पुरि । चम्वोः । विशत् । हरिः ।
सदः । वनेषु । दधिषे ॥ १० ॥ १३ ॥

हे सोम अद्रिभिर्ग्रावभिः सुवानोभिषूयमाणस्त्वं अव्यया अविमयानि वाराणि वालानि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः। हरिर्हरितवर्णः ससोमः चम्वोरधिषवणफलकयोः उपरिस्थिते कलशे विशत् प्रविशति । तत्र दृष्टान्तः—जनोन यथाजनः पुरि पुरे प्रविशति । सत्वं वनेषु काष्ठनिर्मितेषु पात्रेषु सदः स्थानं दधिषे करोषि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥१३॥

अथैकादशी—

समामृजेतिरोअण्वानिमेष्योमीळ्हेसप्तिर्नवाजयुः ।
अनुमाद्यःपवमानोमनीषिभिःसोमोविप्रेभिर्ऋक्वभिः ॥११॥

सः । ममृजे । तिरः । अण्वानि । मेष्यः । मीळ्हे । सप्तिः ।
न । वाजऽयुः । अनुऽमाद्यः । पवमानः । मनीषिऽभिः ।
सोमः । विप्रेभिः । ऋक्वऽभिः ॥ ११ ॥

वाजयुरन्नकामः अण्वानि अणूनि सूक्ष्माणि मेष्यः मेष्याःअवेः रोमाणि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः। हरिर्हरितवर्णः ससोमः ममृजे परिशोध्यते अलंक्रियतेवा । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिर्न यथा जयकामैः अश्वोमीळ्हे संग्रामे अलंक्रियते ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कीदृशः अनुमाद्यः अनुमोदनीयः सर्वैः पवमानः मनीषिभिः ऋत्विग्भिः पूयमानः तथा ऋक्वभिः छन्दसि वनिपाविति वनिप् स्तुतिमद्भिः विप्रैर्मेधाविभिः अभिष्टुतः मृज्यते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

प्र सो॑म दे॒ववी॑तये॒ सिन्धु॒र्न पि॑प्ये॒ अर्ण॑सा ।
अं॒शोः पय॑सा मदि॒रो न जागृ॑वि॒रच्छा॒ कोशं॑ मधु॒श्चुत॑म् ॥१२॥

प्र । सो॒म॒ । दे॒व॒ऽवी॑तये । सिन्धुः॑ । न । पि॒प्ये॒ । अर्ण॑सा ।
अं॒शोः । पय॑सा । म॒दि॒रः । न । जागृ॑विः । अच्छ॑ ।
कोश॑म् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् ॥ १२ ॥

हे सोम देववीतये देवानां पानाय तदर्थं अर्णसा वसतीवर्याख्येनोदकेन प्रपिप्ये प्रप्यायसे । तत्र दृष्टान्तः—सिन्धुर्न यथा सिन्धुरुदकेनप्रपिप्ये प्रप्यायते तद्वत् । प्यायतेर्लिटि लिङ्यङोश्चेति पीभावः । ततः सत्वं मदिरो न मदकरः सुरादिरिव जागृविर्जागरणशीलः यद्वा नः संप्रत्यर्थे इदानीं मदकरोजागरणशीलस्त्वं अंशोः लताखंडस्य पयसा रसेन मधुश्चुतं रसस्य क्षारयितारं कोशं द्रोणकलशं अच्छाभिगच्छसि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

आ ह॑र्य॒तो अर्जु॑ने॒ अत्के॑ अव्यत प्रि॒यः सू॒नुर्न मर्ज्यः॑ ।
तमीं॑ हिन्वन्त्य॒पसो॒ यथा॒ रथं॑ न॒दीष्वा गभ॑स्त्योः ॥ १३ ॥

आ । ह॒र्य॒तः । अर्जु॑ने । अत्के॑ । अ॒व्य॒त॒ । प्रि॒यः । सू॒नुः ।
न । मर्ज्यः॑ । तम् । ई॒म् । हि॒न्व॒न्ति॒ । अ॒पसः॑ । यथा॑ । रथ॑म् ।
न॒दीषु॑ । आ । गभ॑स्त्योः ॥ १३ ॥

हर्यतः स्पृहणीयः प्रियः प्रीणयितासूनुर्न सूनुरिव मर्ज्योमार्जनीयः सोमः अर्जुने अर्जुनवर्णे अत्के रूपे पवित्रे आव्यत आवृणोति तमीमेनं सोमं अंगुलयः नदीषु नदमानासु वसतीवरीषु गभस्त्योर्बाह्वोराभिमुख्येन हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—अपसो यथा वेगवन्तोजना रथं संग्रामेषु प्रेरयन्ति तद्वत् ॥१३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्दशी–

अभिसोमासआयवःपवन्तेमद्यंमदम् ।
समुद्रस्याधिविष्टपिमनीषिणोमत्सरासःस्वर्विदः ॥ १४ ॥

अभि । सोमासः । आयवः । पवन्ते । मद्यम् । मदम् । समुद्रस्य ।
अधि । विष्टपि । मनीषिणः । मत्सरासः । स्वःऽविदः ॥ १४ ॥

आयवः गमनशीलाः सोमासः सोमाः मद्यं मदकरं मदंआत्मीयं रसं ग्रामेषु प्रेरयन्ति अभिपवन्ते अभितोनिर्गमयन्ति । कुत्रेत्युच्यते–समुद्रस्य अन्तरिक्षस्य अधि विष्टपि अधिकं समुच्छ्रिते पवित्रे यद्वा समुद्रस्य यस्मात्समुद्रवन्ति रसास्तस्य कलशस्य अधिउपरि विष्टपि स्थाने पवित्रे निर्गमयन्ति । कीदृशाः मनीषिणः मनसईशितारः मत्सरासः मदकराः स्वर्विदः सर्वस्य लंभकाः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी–

तरत्समुद्रंपवमानऊर्मिणाराजादेवऋतंबृहत् ।
अर्षन्मित्रस्यवरुणस्यधर्मणाप्रहिन्वानऋतंबृहत् ॥ १५॥१४॥

तरत् । समुद्रम् । पवमानः । ऊर्मिणा । राजा । देवः ।
ऋतम् । बृहत् । अर्षन् । मित्रस्य । वरुणस्य । धर्मणा ।
प्र । हिन्वानः । ऋतम् । बृहत् ॥ १५ ॥ १४ ॥

पवमानः पूयमानः देवोद्योतमानः बृहत् अत्यन्तं ऋतं सत्यभूतं राजा सोमः समुद्रमन्तरिक्षं कलशंवा ऊर्मिणा धारया तरत् तरति । हिन्वानः प्रेर्यमाणः ऋतं बृहत् अत्यन्तं सत्यभूतः ससोमः मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः धर्मणा धारणार्थं प्रार्षन् प्रगच्छति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी–

नृभिर्येमानोहर्यतोविचक्षणोराजादेवःसंमुद्रियः ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नृऽभिः । येमानः । हर्यतः । विऽचक्षणः । राजा । देवः ।
समुद्रियः ॥ १६ ॥

नृभिः कर्मनेतृभिः येमानः नियम्यमानः हर्यतः स्पृहणीयः विचक्षणोविद्रष्टा देवोदीप्यमानः समुद्रियः अन्तरिक्षेभवः राजा सोमः इन्द्रार्थं पवतइत्युत्तरेण संबन्धः समुद्राभ्राद्घइति भावार्थे घप्रत्ययः ॥१६॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रायपवतेमदःसोमोमरुत्वतेसुतः ।
सहस्रधारोअत्यव्यमर्षतितमींमृजन्त्यायवः ॥ १७ ॥

इन्द्राय । पवते । मदः । सोमः । मरुत्वते । सुतः । सहस्रऽधारः ।
अति । अव्यम् । अर्षति । तम् । ईम् । इति । मृजन्ति ।
आयवः ॥ १७ ॥

मदोमादकः सुतोभिषुतः सोमः मरुत्वते मरुद्भिस्तद्वते इन्द्रायेद्रार्थं पवते क्षरति ततः सहस्रधारः बहुधारोपेतः सोमः अव्यं अविमयं पवित्रमत्यर्षति अतिगच्छति तं ईमिमं सोमं आयवोमनुष्याऋत्विजः भृजन्ति शोधयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पुनानश्चमूजनयन्मतिंकविःसोमोदेवेषुरण्यति ।
अपोवसानःपरिगोभिरुत्तरःसीदन्वनेष्वव्यत ॥ १८ ॥

पुनानः । चमू इति । जनयन् । मतिम् । कविः । सोमः ।
देवेषु । रण्यति । अपः । वसानः । परि । गोभिः ।
उत्ऽतरः । सीदन् । वनेषु । अव्यत ॥ १८ ॥

चमू सप्तम्याः पूर्वसवर्णदीर्घः चम्वोरधिषवणफलकयोः पुनानः पूयमानः अभिषूयमाणः मतिं स्तुतिं जनयन् उत्पादयन् कविः क्रान्तप्रज्ञः एतादृशः सोमः देवेष्विन्द्रादिषु रण्यति । किंच अपोवसतीवरीर्वसानः आच्छादयन् वनेषु काष्ठेषु पात्रेषु सीदन् उत्तरः उत्कृष्टतरः सोमः गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः पर्यव्यत परिदीयते आच्छाद्यते ॥ १८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकोनविंशी—

तवाहंसोमरारणसख्यइंन्दोदिवेदिवे ।
पुरूणिबभ्रोनिचरन्तिमामवपरिधीँरतिताँइहि ॥ १९ ॥

तव । अहम् । सोम । रारण । सख्ये । इन्दो इति । दिवेऽदिवे ।
पुरूणि । बभ्रो इति । नि । चरन्ति । माम् । अव ।
परिऽधीन् । अति । तान् । इहि ॥ १९ ॥

हे इन्दो हे सोम तव सख्ये सखिकर्मण्यहं दिवेदिवे अन्वहं रारण रमे रणेर्लिटउत्तमे णलि रूपं । हे बभ्रो बभ्रुवर्ण सोम पुरूणि बहूनि रक्षांसि मां तव सख्ये स्थितं न्यवचरन्ति नीचीनं चरन्ति बाधन्ते ये मां बाधन्ते तान् परिधीन् राक्षसांस्त्वं अतीहि अतीत्य गच्छ जहीति यावत् ॥१९॥

अथ विंशी—

उताहंनक्तमुतसोमतेदिवासख्यायबभ्रऊधनि ।
घृणातपन्तमतिसूर्यंपरःशकुनाइवपप्तिम ॥ २० ॥ १५ ॥

उत । अहम् । नक्तम् । उत । सोम । ते । दिवा । सख्याय ।
बभ्रो इति । ऊधनि । घृणा । तपन्तम् । अति । सूर्यम् ।
परः । शकुनाःऽइव । पप्तिम । २० ॥ १५ ॥

हे बभ्रो बभ्रुवर्ण हे सोम उतापिच नक्तं उतापिच दिवा अहोरात्रयोः सख्याय सख्यार्थं तव ऊधनि समीपे अहं रमइति शेषः । ते वयं घृणा दीप्त्या तपन्तं ज्वलन्तं परः परमस्थानस्थितं सूर्यं तदात्मकं त्वां प्राप्तुं अतिपप्तिम । कथमिव शकुनाइव यथा सुपर्णादयः पक्षिणः सूर्यं अतिगच्छन्ति तद्वत् पतॄगतौ अस्माच्छान्दसे लिटि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

ग्रावस्तोत्रेभिरूपकरणे सोमेमृज्यमानेएकस्तृचः तत्र मृज्यमानइत्येषा तृतीया । सूत्रितंच— मृज्यमानःसुहस्त्यादशभिर्विवस्वतइति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा सूक्ते एकविंशी—

मृज्यमानःसुहस्त्यसमुद्रेवाचमिन्वसि ।
रयिंपिशङ्गंबहुलंपुरुस्पृहंपवमानाभ्यर्षसि ॥ २१ ॥

मृज्यमानः । सुऽहस्त्य । समुद्रे । वाचम् । इन्वसि । रयिम् ।
पिशङ्गम् । बहुलम् । पुरुऽस्पृहम् । पवमान । अभि । अर्षसि ॥२१॥

हे सुहस्त्य हस्ते भवाहस्त्या अंगुलयः शोभनांगुलिक सोम मृज्यमानः शोध्यमानस्त्वं समुद्रेन्तरिक्षे कलशे वा वाचं शब्दमिन्वसि प्रेरयसि । किंच हे पवमान पूयमान सोम पिशंगं हिरण्यैः पिशंगवर्णं बहुलं प्रभूतं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं रयिं धनं अभ्यर्षसि स्तोतॄणांअभिक्षरसि प्रयच्छसि ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

मृजानोवारेपवमानोअव्ययेवृषावचक्रदोवने ।
देवानांसोमपवमाननिष्कृतंगोभिरञ्जानोअर्षसि ॥ २२ ॥

मृजानः । वारे । पवमानः । अव्यये । वृषा । अव । चक्रदः । वने ।
देवानाम् । सोम । पवमान । निःऽकृतम् । गोभिः ।
अञ्जानः । अर्षसि ॥ २२ ॥

हे सोम वृषा वर्षिता त्वं मृजानः वसतीवरीभिर्मृज्यमानः अलंक्रियमाणः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे पवमानः पूयमानः सन् वने वननीये उदके काष्ठे कलशेवा अवचक्रदः अवक्रन्दसि शब्दायसे । ततो हे सोम हे पवमान त्वं गोभिर्गव्यैः क्षीरादिभिः अंजानःअज्यमानः सन् निःकृतं संस्कृतं देवानां स्थानं अर्षसि गच्छसि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

पवस्ववाजसातयेभिविश्वानिकाव्या ।
त्वंसमुद्रंप्रथमोविधारयोदेवेभ्यःसोममत्सरः ॥ २३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पवस्व । वाजऽसातये । अभि । विश्वानि । काव्या । त्वम् ।
समुद्रम् । प्रथमः । वि । धारयः । देवेभ्यः । सोम । मत्सरः ॥ २३ ॥

हे सोम विश्वानि सर्वाणि काव्या कविकर्माणि स्तोत्राणि अभिलक्ष्य वाजसातये अन्नलाभाय पवस्व क्षर । हे सोम देवेभ्यः देवानां मत्सरोमदकरः प्रथमः सर्वदेवानां मुख्यः त्वं समुद्रं अन्तरिक्षं कलशं वा विधारयः विशेषेण धारयसि ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

सतूपवस्वपरिपार्थिवंरजोदिव्याचसोमधर्मभिः ।
त्वांविप्रासोमतिभिर्विचक्षणशुभ्रंहिन्वन्तिधीतिभिः॥२४॥

सः । तु । पवस्व । परि । पार्थिवम् । रजः । दिव्या ।
च । सोम । धर्मऽभिः । त्वाम् । विप्रासः । मतिऽभिः । विऽचक्षण ।
शुभ्रम् । हिन्वन्ति । धीतिऽभिः ॥ २४ ॥

हे सोम सतादृशस्त्वं पार्थिवं रजोलोकं प्रति दिव्या दिव्यानि च रक्षांसि प्रति धर्मभिर्धारकैः सह तुक्षिप्रं परिपवस्व परितः क्षर । हे विचक्षण विद्रष्टः सोम विप्रासोविप्रामेधाविनोमतिभिः स्तुतिभिः धीतिभिरंगुलीभिश्च शुभ्रं श्वेतवर्णं त्वां हिन्वन्ति प्रेरयन्ति ॥२४ ॥

अथ पंचविंशी—

पवमानाअसृक्षतपवित्रमतिधारया ।
मरुत्वन्तोमत्सराइन्द्रियाहयामेधामभिप्रयांसिच ॥२५॥

पवमानाः । असृक्षत । पवित्रम् । अति । धारया । मरुत्वन्तः ।
मत्सराः । इन्द्रियाः । हयाः । मेधाम् । अभि । प्रयांसि । च ॥२५॥

पवमानाः पूयमानाः सोमाः धारया आत्मीयया पवित्रं अतीत्यासृक्षत सृज्यन्ते । कीदृशामरुत्वन्तः मरुद्भिर्युक्तामत्सराः मदकराः इन्द्रियाः इन्द्रजुष्टाः मेधां स्तुतिं प्रयांस्यन्नानिच अभिलक्ष्य स्तोतृभ्यउभयं कर्तुं वा हयाः गन्तारः एते सृज्यन्ते ॥ २५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षड्विंशी—

अपोवसानःपरिकोशमर्षतीन्दुर्हियानःसोतृभिः।
जनयञ्ज्योतिर्मन्दनाअवीवशद्गाःकृण्वानोननिर्णिजम्॥२६॥१६॥

अपः। वसानः। परि। कोशम्। अर्षति। इन्दुः। हियानः।
सोतृऽभिः। जनयन्। ज्योतिः। मन्दनाः। अवीवशत्। गाः।
कृण्वानः। न। निःऽनिर्जम्॥ २६ ॥ १६ ॥

अपोवसतीवरीर्वसानआच्छादयन् सोतृभिरभिषुण्वद्भिर्हियानः प्रेर्यमाणइन्दुः सोमः कोशं कलशं पर्यर्षति प्रतिगच्छति। किंच ज्योतिर्दीप्तिं जनयन् उत्पादयन् गाः गव्यानि क्षीरादीनि निर्णिजं आत्मानं रूपं कृण्वानः कुर्वन् मिश्रयन् सोयं सोमः नः संप्रत्यर्थे इदानीं मन्दानाः स्तुतीः अवीवशत् कामयते। वशकान्तौ लुङि चङि रूपं॥ २६॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

पवस्वेति षोडशर्चं पंचमं सूक्तं। आद्यद्वृचस्य गौरिवीतिर्नामशक्तिपुत्रऋषिः तृतीयायाः शक्तिर्नामवासिष्ठः ततः पंचानां द्वृचानां ऊरुर्नामांगिरसः ऋजिश्वानाम भारद्वाजः ऊर्ध्वसद्मानामांगिरसः कृतयशानामकश्चित् सोप्यांगिरसः ऋणंचयोनामराजर्षिः इत्येते क्रमेण ऋषयः। एवं त्रयोदशगताः। ततस्तिसृणां वासिष्ठः शक्तिः प्रथमातृतीयाद्ययुजः ककुभः द्वितीयाचतुर्थ्याद्यायुजः सतोबृहत्यः। सस्तुन्वेयोवसूनामित्येषातु यवमध्या गायत्री। पवमानः सोमोदेवता। तथाचानुक्रम्यते—पवस्वषोळशगौरिवीति द्वृचंशक्तिरेकामूरुर्ऋजिश्वोर्ध्वसद्माकृतयशाऋणंचयइत्यृषयोद्वृचास्तिस्रः शक्तिः काकुभाः प्रगाथाः सस्तुन्वे गायत्रीयवमध्येति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

पवस्वमधुमत्तमइन्द्रायसोमक्रतुवित्तमोमदः। महिद्युक्षतमोमदः॥१॥

पवस्व। मधुमत्ऽतमः। इन्द्राय। सोम। क्रतुवित्ऽतमः।
मदः। महि। द्युक्षऽतमः। मदः॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम मधुमत्तमः अत्यन्तं माधुर्योपेतः त्वं इन्द्राय इन्द्रार्थं मदोमदकरः सन् पवस्व क्षर। कीदृशः क्रतुवित्तमः अत्यन्तं प्रज्ञायाः कर्मणोवा लंभकः महि महान् मंहनीयोवा द्युक्षतमः अत्यन्तं दीप्तः मदः मदहेतुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

यस्यंतेपीत्वावृंषभोवृंषायतेस्यपीतास्वर्विदंः।
ससुप्रकेंतोअभ्यंक्रमीदिषोच्छावाजंनैतंशः॥ २ ॥

यस्यं। ते। पीत्वा। वृषभः। वृषऽयतें। अस्य। पीता।
स्वःऽविदंः। सः। सुऽप्रकेंतः। अभि। अक्रमीत्। इषंः।
अच्छं। वाजंम्। न। एतंशः॥ २ ॥

वृषभः कामानां वर्षकइन्द्रः यस्य ते त्वां पीत्वा वृषायते वृषभइवाचरति। किंच स्वर्विदः सर्वस्य दर्शकस्यास्य ते तव पीता पानेसति सुप्रकेतः सुप्रज्ञः सइन्द्रः इषः शत्रूणामन्नानि अभ्यक्रमीत् अभिक्रामति। तत्र दृष्टान्तः–वाजं नैतशः एतशः इत्यश्वनाम यथाश्वोवाजं संग्रामं अभिगच्छति तद्वत्॥ २ ॥

अथ तृतीया–

त्वंह्यं१ङ्गदैव्यापवंमानजनिमानिद्युमत्तंमः।
अमृतत्वायंघोषयंः॥ ३ ॥

त्वम्। हि। अङ्ग। दैव्यां। पवंमान। जनिमानि। द्युमत्ऽतंमः।
अमृतऽत्वायं। घोषयंः॥ ३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम द्युमत्तमः अतिशयेन दीप्तिमान् त्वं हि त्वमेव दैव्या देवसंबन्धीनि जनिमानि जन्मानि देवानित्यर्थः तानभिलक्ष्य अमृतत्वाय तेषाममरणाय अंग क्षिप्रं घोषयः शब्दायसे। घुषिरविशब्दने ण्यन्तस्य लेटि रूपं हियोगादनिघातः॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

येनानवंग्वोदध्यङ्ङंपोर्णुतेयेनविप्रांसआपिरे।
देवानांसुम्नेअमृतंस्यचारुंणोयेनश्रवांस्यानशुः॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

येन॑ । नव॑ऽग्वः । द॒ध्यङ् । अ॒प॒ऽऊ॒र्णु॒ते । येन॑ । विप्रा॑सः ।
आ॒पि॒रे । दे॒वाना॑म् । सु॒म्ने । अ॒मृत॑स्य । चारु॑णः । येन॑ ।
श्रवां॑सि । आ॒न॒शुः ॥ ४ ॥

नवग्वोनवनीयगतिः यद्वा नवभिर्मासैः सत्रस्यानुष्ठाता दध्यङ् एतन्नामकोंगिरा येन सोमेन पणिभिरपहृतानां गवां द्वारमपोर्णुते अपाच्छादयति विवृतमकार्षीत् विप्रासः तन्मुखाः सर्वे मेधाविनोंगिरसः येनवा सोमेनापिरे एतैरपहृतागाः आप्नुवन् । किंच देवानामिन्द्रादीनां सुम्ने सुखे यज्ञेन संजाते सति चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य संबन्धीनि श्रवांस्यन्नानि येन सोमेन यजमानाः आनशुः अन्नानिव्यापुवन् अलभन्त सत्वं देवानाममृतत्वाय शब्दायसइति पूर्वेण समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒षस्यधार॑यासु॒तोऽव्यो॒वारे॑भिःपवतेम॒दिन्त॑मः ।
क्रीळ॑न्नू॒र्मिर॒पामि॑व ॥ ५ ॥ १७ ॥

ए॒षः । स्यः । धार॑या । सु॒तः । अव्यः॑ । वारे॑भिः । प॒व॒ते ।
म॒दिन्ऽत॑मः । क्रीळ॑न् । ऊ॒र्मिः । अ॒पाम्ऽइ॑व ॥ ५ ॥ १७ ॥

स्यः सएषसुतोभिषुतः सोमः अव्यः अवेर्वारेभिर्वालैः तेभ्यः पवित्रेभ्यः धारया आत्मीयया पवते कलशमभिलक्ष्य क्षरति । कीदृशः मदिन्तमः मादयितृतमः अपामिव उदकानां ऊर्मिः संघातइव क्रीळन् इतस्ततः संक्रीडमानः पवते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

यउ॒स्रिया॒अप्या॒अ॒न्तरश्म॑नो॒निर्गाअकृ॑न्त॒दोज॑सा ।
अ॒भिव्र॒जंत॑त्नि॒षेगव्य॒मश्व्यं॑व॒र्मीव॑धृष्ण॒वारु॑ज ॥ ६ ॥

यः । उ॒स्रियाः॑ । अप्याः॑ । अ॒न्तः । अश्म॑नः । निः । गाः ।
अकृ॑न्तत् । ओज॑सा । अ॒भि । व्र॒जम् । त॒त्नि॒षे । गव्य॑म् ।
अश्व्य॑म् । व॒र्मीऽइ॑व । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । आ । रु॒ज ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः सोमः उस्रियाः उत्सरणशीलाः अप्याः अपइत्यन्तरिक्षनाम तस्माद्भवेश्छन्दसीति यत् अन्तरिक्षस्थाः अहिप्रभृतिभिरसुरैः अपहृत्य निहितागाः अपः अश्मनः मेघनामैतत् मेघादन्तः ओजसा बलेन निरकृंतत् निरच्छिनत् अन्तरिक्षाद्वृष्टिमकार्षीदित्यर्थः। सत्वं असुरैरपहृतं गव्यं गोसंबन्धिनं अश्व्यं अश्वेषु भवं व्रजं समूहं अभितन्निषे अभितोव्याप्तोषि तनुविस्तारे छान्दसे लिटि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः। किंच हे धृष्णो शत्रुधर्षणशील सोम सत्वं वर्मीव कवचीव शूरः आरुज असुरानाजहि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आसोंतापरिषिञ्चताश्वंनस्तोमंमप्तुरंरजस्तुरंम्। वनक्रक्षमुंदप्रुतंम्॥७॥

आ। सोत। परिं। सिञ्चत। अश्वंम्। न। स्तोमंम्। अप्ऽतुरंम्। रजःऽतुरंम्। वनऽक्रक्षम्। उदऽप्रुतंम्॥ ७॥

हे ऋत्विजः आसोत सोममभिषुणुत षुञ् अभिषवे लोटि छान्दसोविकरणस्य लुक् तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्यतबादेशः। किंच परिषिंचत परितस्तं वसतीवर्यादिभिः सिंचत। कीदृशं अश्वंन अश्वमिव वेगिनं स्तोमं स्तव्यं अप्तुरं अन्तरिक्षस्थितानामुदकानांमेरकं रजस्तुरं तेजसांच प्रेरकं वनक्रक्षं उदकानां वर्षकं यद्वा काष्ठेषु पात्रेषु विप्रकीर्णं उदप्रुतं उदके गच्छन्तं प्लवमानं सोममभिषुणुत अभिषिंचत ॥ ७॥

अथाष्टमी—

सहस्रंधारंवृषभंपयोवृधंप्रियंदेवायजन्मंने।
ऋतेनयऋतजांतोविवावृधेराजादेवऋतंबृहत् ॥ ८ ॥

सहस्रंऽधारम्। वृषभम्। पयःऽवृधम्। प्रियम्। देवायं। जन्मंने। ऋतेनं। यः। ऋतऽजांतः। विऽववृधे। राजा। देवः। ऋतम्। बृहत्॥ ८॥

सहस्रधारं बहुधारोपेतं वृषभं कामानां वर्षकं पयोवृधं उदकानां वर्धकं प्रियं प्रीणयितारं तं सोमं देवाय देवसंबन्धिने जन्मने देवेभ्यस्तदर्थं अभिषुणुत ऋतजातः उदकाज्जातोयोराजा सोमः ऋतेन वसतीवर्याख्येनोदकेन विववृधे विशेषेण वर्धते। कीदृशः देवोद्योतमानः स्तोतव्योवा ऋतं सत्यभूतः सन् बृहत् महान्तमासुनुतेति पूर्वेण समन्वयः ॥ ८॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

अभिद्युम्नंबृहद्यशइषस्पतेदिदीहिदेवदेवयुः। विकोशंमध्यमंयुव ॥९॥

अभि। द्युम्नम्। बृहत्। यशः। इषः। पते। दिदीहि।
देव। देवऽयुः। वि। कोशम्। मध्यम्। युव ॥ ९ ॥

हे इषस्पते अन्नस्य पते हे देव स्तोतव्य सोम देवयुः देवकामस्त्वं द्युम्नं द्योतमानं बृहत् प्रभूतं यशोन्नं अस्मभ्यमभिदीदिहि आभिमुख्येन प्रकाशय प्रयच्छेत्यर्थः। आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादनिघातः। किंच मध्यमं अन्तरिक्षस्थितं कोशं मेघं वियुववृष्ट्यर्थंविगमय विश्लेषय ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आवच्यस्वसुदक्षचम्वोःसुतोविशांवह्निर्नविश्पतिः।
वृष्टिंदिवःपवस्वरीतिमपांजिन्वागविष्टयेधियः॥१०॥१८॥

आ। वच्यस्व। सुऽदक्ष। चम्वोः। सुतः। विशाम्। वह्निः। न। विश्पतिः।
वृष्टिम्। दिवः। पवस्व। रीतिम्। अपाम्। जिन्व।
गोऽइष्टये। धियः ॥ १० ॥ १८ ॥

हे सुदक्ष सुबल सोम चम्वोरधिषवणफलकयोः सुतोभिषुतस्त्वं विशां प्रजानां वह्निर्वोढा विश्पतीराजेव सर्वासां प्रजानां वोढा त्वं आवच्यस्व आगच्छ कलशमापवस्व। वचेर्गत्यर्थस्य व्यत्ययेन श्यनि रूपं। किंच त्वं वृष्टिंवृष्यमाणामपामुदकानां रीतिं गतिं दिवोद्युलोकात् पवस्व कुरु। ततः गविष्टये गामात्मनइच्छते यजमानाय धियः कर्माणि जिन्व पूरय ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

एतमुत्यंमदच्युतंसहस्रधारंवृषभंदिवोदुहुः।
विश्वावसूंनिबिभ्रतम् ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एतम् । ॐ इति । त्यम् । मदऽच्युतम् । सहस्रऽधारम् । वृषभम् ।
दिवः । दुहुः । विश्वा । वसूनि । बिभ्रतम् ॥ ११ ॥

दिवः देवान् कामयमानाऋत्विजः एतं त्यं तमिमं सोममेव दुहुः दुदुहुः दुहन्ति । ग्रावाणोवत्साऋत्विजोदुहन्तीतितैत्तिरीयकब्राह्मणं । कीदृशं सोमं मदच्युतं मदस्य प्रेरकं सहस्रधारं बहुधारं वृषभं कामानां वर्षकं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि बिभ्रतं धारयन्तं सोमं दुहन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

वृषाविजज्ञेजनयन्नमर्त्यःप्रतपञ्ज्योतिषातमः ।
ससुष्टुतःकविभिर्निर्णिजंदधेत्रिधात्वस्यदंससा ॥ १२ ॥

वृषा । वि । जज्ञे । जनयन् । अमर्त्यः । प्रऽतपन् । ज्योतिषा ।
तमः । सः । सुऽस्तुतः । कविऽभिः । निःऽनिजम् । दधे ।
त्रिऽधातु । अस्य । दंससा ॥ १२ ॥

वृषा कामानां वर्षकः अमर्त्योमनुष्यधर्मरहितः सोमः विजज्ञे विज्ञायते । किंकुर्वन् जनयन् शब्दं ज्योतिर्वा उत्पादयन् ज्योतिषा स्वीयेन तमः प्रतपन् प्रज्वलयन् विनाशयन् प्रादुर्भवति । ततः कविभिर्मेधाविभिः स्तोतृभिः सुष्टुतः ससोमः निर्निजं निर्णेजनहेतुं मिश्रणं गव्यं दधे धारयति । अथ त्रिधातु त्रिषु सवनेषु देवानां पोषकं यद्वा त्रयः सोमधारकाः द्रोणकलशादयः यस्मिन् तद्यज्ञाख्यं कर्म अस्य सोमस्य दंससा कर्मणा ध्रियते खलु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ससुन्वेयोवसूनांयोरायामानेतायइळानाम् । सोमोयःसुक्षितीनाम् ॥ १३ ॥

सः । सुन्वे । यः । वसूनाम् । यः । रायाम् । आऽनेता । यः ।
इळानाम् । सोमः । यः । सुऽक्षितीनाम् ॥ १३ ॥

१ तै० सं० ६. २. ११. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ससोमः सुन्वे अभिसुषुवे ऋत्विग्भिः। यः सोमः वसूनां धनानां आनेता यश्च रायां रांति प्रयच्छन्ति क्षीरादिकमिति रायोगावः तेषामानेता यश्च इळानामन्नानां च यश्च सोमः सुक्षितीनां सुनिवासानां शोभनमनुष्ययुक्तानां गृहाणां आनेता विद्यते सोभिषूतोभूदिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्यंनइन्द्रःपिबाद्यस्यंमरुतोयस्यंवार्यमणाभगः।
आयेनंमित्रावरुणाकरांमहएन्द्रमवंसेमहे ॥ १४ ॥

यस्यं। नः। इन्द्रंः। पिबांत्। यस्यं। मरुतंः। यस्यं। वा।
अर्यमणां। भगंः। आ। येनं। मित्रावरुणा। करांमहे।
आ। इन्द्रंम्। अवंसे। महे ॥ १४ ॥

नोस्मदीयं यस्य यं सोमं इन्द्रः पिबात् पिबति। पा पाने लेट्यडागमः। यंच सोमं मरुतः पिबन्ति वा। अपिच अर्यमणा एतन्नामकेन देवेन सह भगोदेवोयं सोमं पिबति। येन सोमेन मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वयमाकरामहे अभिमुखीकुर्महे। तथा महे महते अवसे रक्षणाय येन च सोम्नेन इन्द्रमभिमुखीकुर्महे ससोमोभिषूयते ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

इन्द्रांयसोमपातंवेनृभिर्यतःस्वांयुधोमदिन्तंमः।
पवंस्वमधुंमत्तमः ॥ १५ ॥

इन्द्रांय। सोम। पातंवे। नृऽभिः। यतः। सुऽआयुधः।
मदिन्ऽतंमः। पवंस्व। मधुंमत्ऽतमः ॥ १५ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपेतस्त्वं इन्द्राय पातवे पानार्थं पवस्व कलशे क्षर। कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः स्वायुधः शोभनस्फ्यकपालाद्यायुधोपेतः मदिन्तमः मादयितृतमः ॥ १५॥

अथ षोडशी—

इन्द्रंस्यहार्दिसोमधानमाविंशसमुद्रमिंवसिन्धंवः।
जुष्टोंमित्रायवरुंणायवायवेंदिवोविष्टंभउत्तमः ॥१६॥२०॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इन्द्रस्य । हार्दि । सोमऽधानम् । आ । विश । समुद्रम्ऽइव ।
सिन्धवः । जुष्टः । मित्राय । वरुणाय । वायवे । दिवः ।
विष्टम्भः । उत्ऽतमः ॥ १६ ॥ १९ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं हृदयभूतंवा सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति सोमधानः कलशः तमाविश प्रविश । तत्र दृष्टान्तः—समुद्रमिव यथा समुद्रं सिन्धवोनद्यः प्रविशन्ति तद्वत् । कीदृशः त्वं मित्राय वरुणाय वायवे तेभ्यो जुष्टः दिवोद्युलोकस्य विष्टंभः विष्टंभयिता स्थापयिता उत्तमः सर्वेषामुत्कृष्टतमः त्वं कलशमाविश ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

परिप्रेति द्वाविंशत्यृचं द्वैपदं षष्ठं सूक्तं यज्ञे सदस्यवस्थितहोत्रीयादिधिष्ण्योपेताअग्नयोनामईश्वरपुत्राऋषयः विंशतिकाद्विपदाविराजः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—परिप्र द्व्यधिकाग्नयोधिष्ण्याऐश्वराद्वैपदमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परिप्रधन्वेन्द्रायसोमस्वादुर्मित्रायपूष्णेभगाय ॥ १ ॥
परि । प्र । धन्व । इन्द्राय । सोम । स्वादुः । मित्राय ।
पूष्णे । भगाय ॥ १ ॥

हे सोम स्वादुः स्वादुरसः त्वं इन्द्राय मित्राय पूष्णे भगाय एतेभ्योदेवेभ्यः परिप्रधन्व परितः पात्रेषु क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्तेसोमसुतस्यपेयाःक्रत्वेदक्षायविश्वेचदेवाः ॥ २ ॥
इन्द्रः । ते । सोम । सुतस्य । पेयाः । क्रत्वे । दक्षाय । विश्वे ।
च । देवाः ॥ २ ॥

हे सोम सुतस्याभिषुतस्य ते तव स्वं भागं इन्द्रः पेयाः पेयात् पिबतु पातेराशीर्लिङि रूपं पुरुषव्यत्ययः । किमर्थं क्रत्वे क्रतवे प्रज्ञानाय दक्षाय बलायच । किंच अमी सर्वे विश्वे देवाश्च त्वदीयमंशं पिबंतु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ससोमः सुन्वे अभिसुषुवे ऋत्विग्भिः। यः सोमः वसूनां धनानां आनेता यश्च रायां राति प्रयच्छन्ति क्षीरादिकमिति रायोगावः तेषामानेता यश्च इळानामन्नानां च यश्च सोमः सुक्षितीनां सुनिवासानां शोभनमनुष्ययुक्तानां गृहाणां आनेता विद्यते सोभिषूतोभूदिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्यंनइन्द्रःपिबाद्यस्यंमरुतोयस्यंवार्यमणाभगः।
आयेनंमित्रावरुणाकरांमहएन्द्रमवंसेमहे ॥ १४ ॥

यस्यं। नः। इन्द्रः। पिबात्। यस्यं। मरुतः। यस्यं। वा।
अर्यमणा। भगः। आ। येनं। मित्रावरुणा। करांमहे।
आ। इन्द्रम्। अवंसे। महे ॥ १४ ॥

नोस्मदीयं यस्य यं सोमं इन्द्रः पिबात् पिबति। पा पाने लेट्यडागमः। यंच सोमं मरुतः पिबन्ति वा। अपिच अर्यमणा एतन्नामकेन देवेन सह भगोदेवोयं सोमं पिबति। येन सोमेन मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वयमाकरामहे अभिमुखीकुर्महे। तथा महे महते अवसे रक्षणाय येन च सोमेन इन्द्रमभिमुखीकुर्महे ससोमोभिषूयते ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

इन्द्रांयसोमपातंवेनृभिर्यतःस्वायुधोमदिन्तंमः।
पवंस्वमधुंमत्तमः ॥ १५ ॥

इन्द्राय। सोम। पातंवे। नृऽभिः। यतः। सुऽआयुधः।
मदिन्ऽतंमः। पवंस्व। मधुंमत्ऽतमः ॥ १५ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपेतस्त्वं इन्द्राय पातवे पानार्थं पवस्व कलशे क्षर। कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः स्वायुधः शोभनस्फ्यकपालाद्यायुधोपेतः मदिन्तमः मादयितृतमः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

इन्द्रंस्यहार्दिसोमधानमाविंशसमुद्रमिंवसिन्धंवः।
जुष्टोमित्रायवरुणायवायवेंदिवोविष्टंभउत्तमः ॥ १६ ॥ १९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इन्द्रस्य । हार्दि । सोमऽधानम् । आ । विश । समुद्रम्ऽइव ।
सिन्धवः । जुष्टः । मित्राय । वरुणाय । वायवे । दिवः ।
विष्टम्भः । उत्ऽतमः ॥ १६ ॥ १९ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं हृदयभूतंवा सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति सोमधानः कलशः तमाविश प्रविश । तत्र दृष्टान्तः—समुद्रमिव यथा समुद्रं सिन्धवोनद्यः प्रविशन्ति तद्वत् । कीदृशः त्वं मित्राय वरुणाय वायवे तेभ्यो जुष्टः दिवोद्युलोकस्य विष्टंभः विष्टंभयिता स्थापयिता उत्तमः सर्वेषामुत्कृष्टतमः त्वं कलशमाविश ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

परिप्रेति द्वाविंशत्यृचं द्वैपदं षष्ठं सूक्तं यज्ञे सदस्यवस्थितहोत्रीयादिधिष्ण्योपेताअग्नयोनामईश्वरपुत्राऋषयः विंशतिकाद्विपदाविराजः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—परिप्रद्व्यधिकाग्नयोधिष्ण्याऐश्वराद्वैपदमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परिप्रधन्वेन्द्रायसोमस्वादुर्मित्रायपूष्णेभगाय ॥ १ ॥
परि । प्र । धन्व । इन्द्राय । सोम । स्वादुः । मित्राय ।
पूष्णे । भगाय ॥ १ ॥

हे सोम स्वादुः स्वादुरसः त्वं इन्द्राय मित्राय पूष्णे भगाय एतेभ्योदेवेभ्यः परिप्रधन्व परितः पात्रेषु क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्तेसोमसुतस्यपेयाःक्रत्वेदक्षायविश्वेचदेवाः ॥ २ ॥
इन्द्रः । ते । सोम । सुतस्य । पेयाः । क्रत्वे । दक्षाय । विश्वे ।
च । देवाः ॥ २ ॥

हे सोम सुतस्याभिषुतस्य ते तव स्वं भागं इन्द्रः पेयाः पेयात् पिबतु पातेराशीर्लिङि रूपं पुरुषव्यत्ययः । किमर्थं क्रत्वे क्रतवे प्रज्ञानाय दक्षाय बलायच । किंच अमी सर्वे विश्वे देवाश्च त्वदीयमंशं पिबंतु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

एवामृतायमहेक्षयायसशुक्रोअर्षदिव्यःपीयूषः ॥ ३ ॥

एव । अमृताय । महे । क्षयाय । सः । शुक्रः । अर्ष । दिव्यः । पीयूषः ॥ ३ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तः दिव्योदिविभवः पीयूषः देवैः पातव्यः सत्वं अमृताय अमरणाय महे महते क्षयाय निवासायच एवार्ष एवं पवस्व क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

पवस्वसोममहान्त्समुद्रःपितादेवानांविश्वाभिधाम ॥ ४ ॥

पवस्व । सोम । महान् । समुद्रः । पिता । देवानाम् । विश्वा । अभि । धाम ॥ ४ ॥

हे सोम महान् देवेभ्योदीयमानत्वेन महत्त्वयुक्तः समुद्रः समुन्दनः यस्मात् समुद्रवन्ति रसास्तादृशः पिता सर्वेषां पालयिता त्वं देवानां विश्वा विश्वानि सर्वाणि धाम धामानि शरीराणि अभिलक्ष्य पवस्व ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

शुक्रःपवस्वदेवेभ्यःसोमदिवेपृथिव्यैशंचप्रजायै ॥ ५ ॥

शुक्रः । पवस्व । देवेभ्यः । सोम । दिवे । पृथिव्यै । शम् । च । प्रऽजायै ॥ ५ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तस्त्वं देवेभ्योदेवार्थं पवस्व क्षर । किंच दिवे पृथिव्यैच द्यावापृथिवीभ्यांच ततः प्रजायै प्रजाभ्यश्च शं सुखं च कुरु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

दिवोधर्तासिशुक्रःपीयूषःसत्येविधर्मन्वाजीपवस्व ॥ ६ ॥

दिवः । धर्ता । असि । शुक्रः । पीयूषः । सत्ये । विऽधर्मन् । वाजी । पवस्व ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सोम शुक्रोदीप्तः पीयूषः पातव्यस्त्वं दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारकोसि । वाजी बलवान् सत्वं सत्ये सत्यभूते विधर्मन् विधर्मणि विविधकर्माणः ऋत्विजोयस्मिन् यद्वा विविधसोमादिहविषां धारकेस्मिन्यज्ञे पवस्व क्षर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

पवंस्वसोमद्युम्नीसुंधारोमहामवींनामनुंपूर्व्यः ॥ ७ ॥

पवंस्व । सोम । द्युम्नी । सुऽधारः । महाम् । अवींनाम् । अनुं । पूर्व्यः ॥ ७ ॥

हेसोम द्युम्नी । द्युम्नं द्योततेर्यशोवान्नंवेतियास्कः । अन्नवान् यशस्वी वा सुधारः शोभनधारायुक्तः पूर्व्यः पुरातनस्त्वं महां महांतं अवीनां रोम्णां रोमभ्यः सकाशादनुक्रमेण पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

नृभिर्येमानोजंज्ञानःपूतःक्षरद्विश्वांनिमन्द्रःस्वर्वित् ॥ ८ ॥

नृऽभिः । येमानः । जज्ञानः । पूतः । क्षरंत् । विश्वांनि ।
मन्द्रः । स्वःऽवित् ॥ ८ ॥

नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः येमानोनियम्यमानः जज्ञानः जायमानः पूतः पवित्रेण शोधितः मन्द्रोमोदमानः स्वर्वित् सर्वज्ञः एतादृशः सोमः विश्वानि सर्वाणि धनान्यस्मभ्यं क्षरत् क्षरतु ददातु ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

इन्दुंःपुनानःप्रजामुंराणःकरद्विश्वांनिद्रविंणानिनः ॥ ९ ॥

इन्दुंः । पुनानः । प्रऽजाम् । उराणः । करंत् । विश्वांनि ।
द्रविंणानि । नः ॥ ९ ॥

---

१ नि० ५.५.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुनानः पूयमानः। उराणः उरुकुर्वाणइतियास्कः। देवान् बहुकुर्वाणः इन्दुः सोमः नोस्माकं प्रजामपत्यादिकां विश्वानि व्याप्तानि द्रविणानि धनानि करत् करोतु। करोतेर्लेङि रूपं॥ ९॥

अथ दशमी—

पवस्वसोमक्रत्वेदक्षायाश्वोननिक्तोवाजीधनाय॥ १०॥ २०॥

पवस्व। सोम। क्रत्वे। दक्षाय। अश्वः। न। निक्तः।
वाजी। धनाय॥ १०॥ २०॥

हे सोम अश्वोन अश्वइव निक्तः वसतीवरीभिरद्भिः निक्तः वाजी वेगवांस्त्वं क्रत्वे क्रतवे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय धनाय धनार्थं च पवस्व क्षर॥ १०॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे विंशोवर्गः॥ २०॥

अथैकादशी—

तंतेसोतारोरसंमदायपुनन्तिसोमंमहेद्युम्नाय॥ ११॥

तम्। ते। सोतारः। रसम्। मदाय। पुनन्ति। सोमम्।
महे। द्युम्नाय॥ ११॥

सोतारः अभिषोतारः ऋत्विजः हे सोम ते तव स्वभूतं रसं मदाय मदार्थं पुनन्ति। तदेवोच्यते—महे महते द्युम्नाय द्युम्नं द्योततेर्यशोवान्नंवा।[1] अन्नाय यशसेवा सोमं पुनन्ति शोधयन्ति। यद्वा सोममभिषूयमाणं तं रसं पुनन्तीति एकवाक्यतया योजनीयं॥ ११॥

अथ द्वादशी—

शिशुंजज्ञानंहरिंमृजन्तिपवित्रेसोमंदेवेभ्यइन्दुम्॥ १२॥

शिशुम्। जज्ञानम्। हरिम्। मृजन्ति। पवित्रे।
सोमम्। देवेभ्यः। इन्दुम्॥ १२॥

शिशुमपां पुत्रभूतं जज्ञानं जायमानं हरिं हरितवर्णं इन्दुं दीप्तं सोमं देवेभ्योदेवार्थं पवित्रे मृजन्ति ऋत्विजोमार्जयन्ति॥ १२॥

---

१ नि० ६. १७.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ त्रयोदशी—

इन्दुः॑पवि॒ष्टचा॑रु॒र्मदा॑या॒पामु॒पस्थे॑क॒विर्भगा॑य ॥ १३ ॥

इन्दुः॑ । प॒वि॒ष्ट । चारुः॑ । मदा॑य । अ॒पाम् । उ॒पऽस्थे॑ ।
क॒विः । भगा॑य ॥ १३ ॥

चारुः कल्याणरूपः कविः क्रान्तप्रज्ञः इन्दुः अपामुदकानामुपस्थे उपस्थाने अन्तरिक्षे पवित्रे वा मदीय मदार्थं भगाय भजनीयधनार्थंच पविष्ट पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

बिभ॑र्ति॒चार्विन्द्र॑स्य॒नाम॒येन॒विश्वा॑निवृ॒त्राज॒घान॑ ॥ १४ ॥

बिभ॑र्ति । चारु॑ । इन्द्र॑स्य । नाम॑ । येन॑ । विश्वा॑नि ।
वृ॒त्रा । ज॒घान॑ ॥ १४ ॥

ससोमः चारु कल्याणं इन्द्रस्य नाम शरीरं बिभर्ति धारयति पोषयति । तेन शरीरेण इन्द्रः विश्वानि सर्वाणि वृत्रा वृत्राणि पापरूपाणि रक्षांसि जवान हतवान् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिब॑न्त्यस्य॒विश्वे॑दे॒वासो॒गोभिः॑श्री॒तस्य॒नृभिः॑सु॒तस्य॑ ॥ १५ ॥

पिब॑न्ति । अ॒स्य॒ । विश्वे॑ । दे॒वासः॑ । गोभिः॑ ।
श्री॒तस्य॑ । नृऽभिः॑ । सु॒तस्य॑ ॥ १५ ॥

विश्वे सर्वे देवासोदेवाः गोभिर्गोविकारैः श्रीतस्य मिश्रितं नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः सुतस्याभिषुतस्यामुं सोमं पिबन्ति । द्वितीयार्थे षष्ठ्यः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

प्रसु॑वा॒नोअ॑क्षाः॒सह॒स्र॑धारास्ति॒रः॒प॒वित्रं॒विवा॒रमव्य॑म् ॥ १६ ॥

प्र । सु॒वा॒नः । अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒हस्र॑ऽधारः । ति॒रः ।
प॒वित्र॑म् । वि । वार॑म् । अव्य॑म् ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुवानोभिषूयमाणः अतएव सहस्रधारः बहुधारायुक्तः सोमः अव्यं अविभवं वारं वालं पवित्रं तिरः व्यवधायकं कुर्वन् प्र अक्षाः विविधं प्रक्षरन्ति क्षरतेर्लुङि रूपं ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी–

सवाज्यंक्षाःसहस्रंरेताअद्भिर्मृजानोगोभिंःश्रीणानः ॥ १७ ॥

सः । वाजी । अक्षारितिं । सहस्रंऽरेताः । अत्ऽभिः ।
मृजानः । गोभिंः । श्रीणानः ॥ १७ ॥

वाजी वेगवान् बलवान् वा ससोमः अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्ररेताः बहुरेतस्कः बहूदकः अद्भिर्वसतीवरीभिः मृजानोमृज्यमानोगोभिर्गोविकारैःक्षीरादिभिः श्रीणानःश्रीयमाणः ॥१७॥

अथाष्टादशी–

प्रसोंमयाहीन्द्रंस्यकुक्षानृभिर्येमानोअद्रिंभिःसुतः ॥ १८ ॥

प्र । सोम । याहि । इन्द्रंस्य । कुक्षा । नृऽभिंः ।
येमानः । अद्रिंऽभिः । सुतः ॥ १८ ॥

हे सोम नृभिर्ऋत्विग्भिः येमानोनियम्यमानः अद्रिभिर्ग्रावभिः सुतोभिषुतस्त्वं इन्द्रस्य कुक्षा सप्तम्याडादेशः कुक्षौ उदरभूते कलशेवा प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छ ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

असर्जिवाजीतिरःपवित्रमिन्द्रांयसोमःसहस्रंधारः ॥ १९ ॥

असर्जि । वाजी । तिरः । पवित्रंम् । इन्द्रांय ।
सोमः । सहस्रंऽधारः ॥ १९ ॥

वाजी बलवान् वेगवान्वा पवित्रं तिरः तिरस्कुर्वन् सहस्रधारोबहुधारः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं असर्जि सृज्यते ॥ १९ ॥

अथ विंशी–

अञ्जन्त्येनंमध्वोरसेनेन्द्रांयवृष्णइन्दुंमदांय ॥ २० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अञ्जन्ति । एनम् । मध्वः । रसेन । इन्द्राय ।
वृष्णे । इन्दुम् । मदाय ॥ २० ॥

वृष्णे कामानां वर्षित्रे इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं मध्वोमधुनोरसेन गव्येन एनमिन्दुं सोममृत्विजो अंजन्ति संयोजयन्ति ॥ २०॥

अथैकविंशी–

देवेभ्यस्त्वावृथापाजसेपोवसानंहरिंमृजन्ति ॥ २१ ॥

देवेभ्यः । त्वा । वृथा । पाजसे । अपः ।
वसानम् । हरिम् । मृजन्ति ॥ २१ ॥

हे सोम अपः उदकानि वसानमाच्छादयन्तं हरिं हरितवर्णं त्वा त्वां वृथा अनायासेन ऋत्विजोमृजन्ति शोधयन्ति । किमर्थं देवेभ्यः देवानां पानार्थं पाजसे तेषां बलार्थं ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

इन्दुरिन्द्रायतोशतेनितोशतेश्रीणन्नुग्रोरिणन्नपः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः । इन्द्राय । तोशते । नि । तोशते । श्रीणन् ।
उग्रः । रिणन् । अपः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं तोशते हन्यते अभिषूयते नितोशते नितरामभिषूयते तोशतिर्वधकर्मा । कीदृशः श्रीणन् प्रेरयन् उग्रउद्गूर्णः सोमोभिषूयते ॥ २२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥२१॥

पर्यूष्विति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं त्र्यरुणत्रसदस्यू राजर्षी अस्यसूक्तस्य द्रष्टारौ आदितस्तिस्रः पिपीलिकमध्याअनुष्टुभः द्वादशकाष्टकद्वादशकवत्यः ततः षडूर्ध्वबृहत्यः द्वादशकत्रयवत्यः अथ दशम्याद्यास्तिस्रोविराजः पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं–पर्यूषु द्वादशत्र्यरुणत्रसदस्यू तिस्रोनुष्टुभः पिपीलिकमध्याः षडूर्ध्वबृहत्यस्तिस्रश्चविराजइति । गतोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

पर्यू॒षु प्र ध॑न्व॒ वाज॑सातये॒ परि॑ वृ॒त्राणि॑ स॒क्षणिः॑ ।
द्वि॒षस्त॒रध्या॑ ऋण॒या न॑ ईयसे ॥ १ ॥

परि॑ । ऊँ॒ इति॑ । सु । प्र । ध॒न्व॒ । वाज॑ऽसातये । परि॑ । वृ॒त्राणि॑ ।
स॒क्षणिः॑ । द्वि॒षः । त॒रध्यै॑ । ऋ॒ण॒ऽयाः । न॒: । ई॒य॒से॒ ॥ १ ॥

हे सोम सु सुष्ठु वाजसातये अस्मभ्यमन्नदानायैव परिप्रधन्व परितः प्रगच्छ । यद्वा वाजसातये अन्नलाभाय संग्रामं प्रगच्छ । किंच सक्षणिः सहनशीलस्त्वं वृत्राणि शत्रून्परिगच्छ । तदेवोच्यते—नोस्माकं ऋणयाः ऋणानां यापयिता त्वं द्विषः शत्रून् तरध्यै तरीतुं हन्तुं ईयसे परिगच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

अनु॒ हि त्वा॑ सु॒तं सो॑म॒ मदा॑मसि म॒हे स॑म॒र्य॒राज्ये॑ ।
वाजाँ॑ अ॒भि प॑वमान॒ प्र गा॑हसे ॥ २ ॥

अनु॑ । हि । त्वा॒ । सु॒तम् । सो॒म॒ । मदा॑मसि । म॒हे । स॒म॒र्य॒ऽराज्ये॑ ।
वाजा॑न् । अ॒भि । प॒व॒मा॒न॒ । प्र । गा॒ह॒से॒ ॥ २ ॥

हे सोम सुतमभिषुतं त्वा त्वां वयमनुमदामसिहि अनुमदामः अनुक्रमेणाभिष्टुमः खलु । हे पवमानसोम सत्वं महे महति समर्यराज्ये महत् समनुष्यं त्वदीयं राज्यमनुपालयितुं वाजान् शत्रुबलान्यभिलक्ष्य प्रगाहसे प्रगच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अजी॑जनो॒ हि प॑वमान॒ सूर्यं॑ वि॒धारे॒ शक्म॑ना॒ पयः॑ ।
गोजी॑रया॒ रंह॑माणः॒ पुरं॑ध्या ॥ ३ ॥

अजी॑जनः । हि । प॒व॒मा॒न॒ । सूर्य॑म् । वि॒ऽधारे॑ । शक्म॑ना ।
पय॑: । गोऽजी॑रया । रंह॑माणः । पुर॑म्ऽध्या ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे पवमान सोम त्वं पयः पयसउदकस्य विधारे विधारके अन्तरिक्षे शक्मना समर्थेन बलेन सूर्यमजीजनोहि उत्पादितवान् भवसि खलु। कीदृशः गोजीरया स्तोतृभ्योगवां प्रेरकेण स्तोतॄणां प्रेरितपशुकेनेत्यर्थः। तादृशेन पुरंध्या बहुविधप्रज्ञानेन युक्तः रंहमाणः वेगं कुर्वाणस्त्वं सूर्यमजीजनः॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

अजीजनोअमृतमर्त्येष्वाँऋतस्यधर्मन्नमृतस्यचारुणः।
सदासरोवाजमच्छासनिष्यदत्॥ ४॥

अजीजनः। अमृत। मर्त्येषु। आ। ऋतस्य। धर्मन्। अमृतस्य। चारुणः। सदा। असरः। वाजम्। अच्छ। सनिस्यदत्॥ ४॥

हे अमृत मरणधर्मरहित सोम त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य धर्मन् धारके अन्तरिक्षे सूर्यमजीजनः किमर्थं मर्त्येष्वामनुष्येष्वभिमुखीभवनाय। किंच सनिष्यदत् संभजन् सत्वं वाजं अच्छ संग्राममभिलक्ष्य सदा असरः सरसि गच्छसि॥ ४॥

अथ पंचमी—

अभ्यभिहिश्रवसाततर्दिथोत्सन्नकंचिज्जनपानमक्षितम्।
शर्याभिर्नभरमाणोगभस्त्योः॥ ५॥

अभिऽअभि। हि। श्रवसा। ततर्दिथ। उत्सम्। न। कम्। चित्। जनऽपानम्। अक्षितम्। शर्याभिः। न। भरमाणः। गभस्त्योः॥ ५॥

हे सोम त्वं श्रवसान्नेन हेतुना अभ्यभि ततर्दिथ हि पवित्रमभितृणवानसि छिन्नवानसि। तत्र दृष्टान्तद्वयं—उत्सं यथा कश्चित् जनपानं अस्मिन् जनाउदकं पिबन्ति तमक्षितं अक्षीणं कंचित् कंचन उत्सरणशीलं वाप्यादिकं अभितृणत्ति अथवा कश्चित् गभस्त्योर्बाह्वोः शर्याभिरंगुलीभिर्भरमाणउदकं संभरन् कंचिदभितृणत्ति तद्वत्॥ ५॥

अथ षष्ठी—

आदींकेचित्पश्यमानासआप्यंवसुरुचोदिव्याअभ्यनूषत।
वारंनदेवःसवितान्यूर्णुते॥ ६॥ २२॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आत् । ईम् । के । चित् । पश्यमानासः । आप्यम् । वसुऽरुचः ।
दिव्याः । अभि । अनूषत । वारम् । न । देवः । सविता । वि । ऊर्णुते ॥६॥२२॥

आदनन्तरं पश्यमानास एनं पश्यन्तोदिव्याः दिविभवाः वसुरुचोनामकेचित् आप्यं बन्धुं साधुं ईमेनं सोमं अभ्यनूषत अभ्यस्तुवन्। कस्मादनन्तरमिति उच्यते देवोद्योतमानः सविता सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः वारं आवरकं अंधकारं नव्यूर्णुते नापगमयति तदा एनमस्तुवन् सूर्योदयात् प्रागेवहि सोमं स्तुवन्ति खलु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

त्वेसोमप्रथमावृक्तबर्हिषोमहेवाजायश्रवसेधियंदधुः ।
सत्वंनोवीरवीर्यायचोदय ॥ ७ ॥

त्वे इति । सोम । प्रथमाः । वृक्तऽबर्हिषः । महे । वाजाय । श्रवसे ।
धियम् । दधुः । सः । त्वम् । नः । वीर । वीर्याय । चोदय ॥ ७ ॥

हे सोम प्रथमाः पुरातनाः यद्वा यष्टृत्वेन सर्वेषां जनानां मुख्याः वृक्तबर्हिषः वृक्तं छिन्नं बर्हिर्यैर्यज्ञार्थमिति वृक्तबर्हिषोयजमानाः महे महते वाजाय बलाय श्रवसेन्नायच धियं बुद्धिं त्वे त्वयि दधुः निहितवन्तः। तस्मात् हे वीर समर्थ सोम सतादृशस्त्वं नोस्मानपि संग्रामे वीर्याय सामर्थ्याय चोदय प्रेरय यद्वा वीर्याय वीरपुत्रे भवाय सुखायास्मान् प्रेरय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दिवःपीयूषंपूर्व्यंयदुक्थ्यंमहोगाहाद्दिवआनिरधुक्षत ।
इन्द्रमभिजायमानंसमस्वरन् ॥ ८ ॥

दिवः । पीयूषम् । पूर्व्यम् । यत् । उक्थ्यम् । महः । गाहात् । दिवः । आ ।
निः । अधुक्षत । इन्द्रम् । अभि । जायमानम् । सम् । अस्वरन् ॥८॥

दिवोद्युलोकात् तत्र स्थितैर्देवैः पीयूषं पातव्यं पूर्व्यं प्रत्नं यत्सोमरूपमन्नं उक्थ्यं प्रशस्यमस्ति तं सोमं महो महतोगाहात् गहनात् दिवोद्युलोकात् आनिरधुक्षत आभिमुख्येन निर्दुहन्ति। ततः दुग्धमिन्द्रं अभिलक्ष्य जायमानं तं सोमं समस्वरन् स्तोतारः संस्तुवन्ति ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी–

अधयदिमेपवमानरोदसीइमाचविश्वाभुवनाभिमज्मना ।
यूथेननिःष्ठावृषभोवितिष्ठसे ॥ ९ ॥

अधं । यत् । इमे इति । पवमान । रोदसी इति । इमा । च । विश्वा ।
भुवना । अभि । मज्मना । यूथे । न । निःऽस्थाः । वृषभः । वि । तिष्ठसे ॥९॥

हे पवमान सोम अध अथ अनन्तरं यद्यदा इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ इमा इमानि विश्वा विश्वानि भुवना भूतजातानिच मज्मना बलेन अभितिष्ठसि सत्वं तथाकुर्वन् भुवनेषु वितिष्ठसे । तत्र दृष्टान्तः–यूथे न यथाकश्चिद्वृषभः गवां यूथे वृन्दे निःष्ठाः निःष्ठितोवर्तते तद्वत् यूथस्थानीयेषु भूतजातेषु निःष्ठितोभवसि ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

सोमःपुनानोअव्ययेवारेशिशुर्नक्रीळन्पवमानोअक्षाः ।
सहस्रधारःशतवाजइन्दुः ॥ १० ॥

सोमः । पुनानः । अव्यये । वारे । शिशुः । न । क्रीळन् । पवमानः ।
अक्षारिति । सहस्रऽधारः । शतऽवाजः । इन्दुः ॥ १० ॥

पुनानः पूयमानः पवमानः पूतः सोमः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे शिशुर्न शिशुरिव क्रीळन् इतस्ततः संक्रीडमानः सन् अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्रधारः बहुधारायुक्तः शतवाजोबहुबलः इन्दुर्दीप्तः ॥ १० ॥

अथैकादशी–

एषपुनानोमधुमाँऋतावेन्द्रायेन्दुःपवतेस्वादुरूर्मिः ।
वाजसनिर्वरिवोविद्वयोधाः ॥ ११ ॥

एषः । पुनानः । मधुऽमान् । ऋतऽवा । इन्द्राय । इन्दुः । पवते ।
स्वादुः । ऊर्मिः । वाजऽसनिः । वरिवःऽवित् । वयःऽधाः ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुनानः पूयमानः मधुमान् माधुर्योपेतः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् इंदुः क्षरणशीलः स्वादुः स्वादुकरः ऊर्मिः एषरसधारासंघः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते क्षरति । कीदृशः वाजसनिः अन्नस्य दाता वरिवोवित् धनस्य लंभकः वयोधाः आयुषोदाता ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सपंवस्वसहंमानःपृतन्यून्त्सेधन्रक्षांस्यपंदुर्गहांणि ।
स्वायुधःसांसह्वान्त्सोंमशत्रून् ॥ १२ ॥ २३ ॥

सः । पवस्व । सहंमानः । पृतन्यून् । सेधंन् । रक्षांसि । अपं ।
दुःऽगहांनि । सुऽआयुधः । ससह्वान् । सोम । शत्रून् ॥ १२ ॥ २३ ॥

हे सोम तादृशस्त्वं पवस्व किंकुर्वन् पृतन्यून् कव्यध्वरपृतनस्यर्चिलोपइति क्यचि परलोकारलोपः संग्रामकामान् शत्रून् सहमानोभिभवन् तथा दुर्गहाणि कैश्चिदपि दुर्गमानि रक्षांसि अपसेधन् अपगमयन् हिंसन् किंच स्वायुधः शोभनायुधः सन् शत्रून् सासह्वान् अभिभवन् अभितपन् पवस्व ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अयारुचेति तृचमष्टमं सूक्तं परुच्छेपपुत्रस्य अनानताख्यस्यार्षं अत्यष्टिच्छन्दस्कं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—अयारुचातृचमनानतः पारुच्छेपिरात्यष्टमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अयारुचाहरिंण्यापुनानोविश्वाद्वेषांसितर
तिस्वयुग्वंभिःसूरोनस्वयुग्वंभिः ।
धारांसुतस्यंरोचतेपुनानोअंरुषोहरिंः ।
विश्वायद्रूपापंरियात्यृक्वंभिःसप्तास्येभिर्ऋक्वंभिः ॥ १ ॥

अया । रुचा । हरिंण्या । पुनानः । विश्वां । द्वेषांसि । तरति ।
स्वयुग्वंऽभिः । सूरः । न । स्वयुग्वंऽभिः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धारा॑ । सु॒तस्य॑ । रो॒च॒ते॒ । पु॒ना॒नः । अ॒रु॒षः । हरिः॑ । विश्वा॑ ।
यत् । रू॒पा । प॒रि॒ऽयाति॑ । ऋक्व॑ऽभिः । स॒प्तऽआ॑स्येभिः । ऋक्व॑ऽभिः ॥१॥

पुनानः पूयमानः सोमः हरिण्या हरितवर्णया अया अनया रुचा रोचमानया धारया विश्वा सर्वाणि द्वेषांसि द्वेष्टॄणि रक्षांसि तरति विनाशयति । तत्र दृष्टान्तः—सूरोन यथा सूर्यः स्वयुग्वभिःस्वयं युक्तैः रश्मिभिस्तमांसि हिनस्ति तद्वत् स्वयुग्वभिरिति द्विरुक्तिरादरार्थां। यद्वा धारया युक्तः सोमः स्वीयैर्युक्तैस्तेजोभिः रक्षांसि तरति तस्य सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य धारा रोचते दीप्यते । पुनानः पूयमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः अरुषः आरोचमानोभवति यत् यः सोमः सप्तास्येभिः रसहरणशीलास्यैः ऋक्वभिः स्तुतिमद्भिः ऋक्वभिस्तेजोभिः विश्वा विश्वानि व्याप्तानि रूपा रूपाणि नक्षत्राणि परियाति गच्छति व्याप्नोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंत्यत्प॒णी॒नांवि॑दो॒वसु॒संमा॒तृभि॑र्मर्जय
सि॒स्वआद॑मंऋ॒तस्य॑धी॒तिभि॒र्दमे॑ ।
प॒रा॒वतो॒नसाम॒तद्यत्रा॒रणं॑न्तिधी॒तयः॑ ।
त्रि॒धातु॑भि॒ररु॑षीभि॒र्वयो॑द॒धेरोच॑माना॒वयो॑दधे ॥ २ ॥

त्वम् । त्यत् । प॒णी॒नाम् । वि॒दः॑ । वसु॑ । सम् । मा॒तृऽभिः॑ ।
म॒र्ज॒य॒सि॒ । स्वे । आ । दमे॑ । ऋ॒तस्य॑ । धी॒तिऽभिः॑ । दमे॑ । प॒रा॒ऽवतः॑ ।
न । साम॑ । तत् । यत्र॑ । रणं॑न्ति । धी॒तयः॑ । त्रि॒धातु॑ऽभिः ।
अरु॑षीभिः । वयः॑ । द॒धे॒ । रोच॑मानः । वयः॑ । द॒धे॒ ॥ २ ॥

हे सोम त्वं त्यत्पणीनां वसु पणिभिरपहृतं गवात्मकं धनं विदः अलभथाः । आ अपिच ऋतस्य यज्ञस्य धीतिभिः धात्रीभिर्मातृभिः वसतीवरीभिः स्वे आत्मीये दमे गृहभूते दमे यज्ञे संमर्जयसि सम्यक् शुद्धोभवसि । परावतोन दूरस्थाद्देशात् यथा साम सामध्वनिः श्रूयते तथा तव तत्साम ध्वनिः सर्वैः श्रूयते । असौ सोमाभिषवाभिप्रायेणोक्तः । यत्र यस्मिन् शब्दे धीतयः कर्मणोधर्तारोयजमानाः रणंति रमन्ते । रोचमानः सोमः त्रिधातुभिः त्रयाणां लोकानां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धारयित्रीभिः मातृभिः वसतीवरीभिः अरुषीभिः आरोचमानाभिर्दीप्तिभिः वयोन्नं दधे स्तोतृभ्यः प्रयच्छति पुनर्वयोदधइत्यादरार्थे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पूर्वामनुप्रदिशंयातिचेकितत्संरश्मिभिर्य
ततेदर्शतोरथोदैव्योदर्शतोरथः ।
अग्मन्नुक्थानिपौंस्येन्द्रंजैत्रायहर्षयन्‌ ।
वज्रश्चयद्भवथोअनपच्युतासमत्स्वनपच्युता ॥३॥२४॥

पूर्वाम् । अनु । प्रऽदिशम् । याति । चेकितत् । सम् । रश्मिऽभिः ।
यतते । दर्शतः । रथः । दैव्यः । दर्शतः । रथः । अग्मन् ।
उक्थानि । पौंस्या । इन्द्रम् । जैत्राय । हर्षयन् । वज्रः ।
च । यत् । भवथः । अनपऽच्युता । समत्ऽसु । अनपऽच्युता॥३॥२४॥

चेकितत् जानानः सोमः पूर्वां प्राचीं प्रदिशं प्रकृष्टां दिशं अनुयाति अनुगच्छति । किंच दर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः दैव्यः देवेषु भवः तव रथः सूर्यरश्मिभिः संयतते संगच्छते पुनर्दर्शतोरथइत्यादरार्थे। ततः पौंस्या पुंस्त्वावगमानि उक्थानि स्तोत्राण्यग्मन् इन्द्रं गच्छन्ति तथा जैत्राय जयार्थं तानि स्तोत्राणि इन्द्रं हर्षयन् हर्षयन्ति । तथा तस्य वज्रश्च तमिन्द्रं गच्छति । यद्यदा समत्सु संग्रामेषु अनपच्युता अनपच्युतौ शत्रुभिः अपराजितौ सोमश्च त्वंच इन्द्रश्च युवां सहभवथः तदा स्तोत्रागमनादीनि भवन्ति पुनरनपच्युतेत्यादरार्था ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

नानानमिति चतुर्ऋचं नवमं सूक्तं आंगिरसस्य शिशुनाम्नआर्षं पंचपदापंक्तिश्छन्दः पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—नानानं चतुष्कं शिशुः पांक्तंहीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नानानंवाउनोधियोविव्रतानिजनानाम्‌ ।
तक्षारिष्टंरुतंभिषग्ब्रह्मासुन्वन्तमिच्छतीन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नानानम् । वै । ऊँ इति । नः । धियः । वि । व्रतानि । जनानाम् ।
तक्षा । रिष्टम् । रुतम् । भिषक् । ब्रह्मा । सुन्वन्तम् ।
इच्छति । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ १ ॥

ऋषिः एतदादिभिः त्रिभिः सूक्तैः अपरिस्रवतः सोमस्य जामित्वाय मनसोविनोदनं कुर्वन्नाह । हे सोम नोस्माकं धियः कर्माणि नानानं नानाजातीयकानि बहूनि भवन्ति वैशब्दः प्रसिद्धार्थद्योतनार्थः उइति पूरणः । तथा अन्येषामपि जनानां व्रतानि कर्माणि विविधानि भवंति तक्षा त्वष्टा रिष्टं दारुतक्षणमिच्छति तथा भिषक् वैद्यः चिकित्सकः रुतं रोगमिच्छति ब्रह्मा ब्राह्मणः सुन्वन्तं सोमाभिषवं कुर्वन्तं यजमानमिच्छति । तथा अहं त्वत्परिस्रवणं इच्छामि । तस्मात् हे इन्दो सोम इन्द्रायेन्द्रार्थं परिस्रव परितः क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

जरतीभिरोषधीभिः पर्णेभिः शकुनानाम् ।
कार्मारो अश्मभिर्द्युभिर्हिरण्यवन्तमिच्छतीन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥२॥

जरतीभिः । ओषधीभिः । पर्णेभिः । शकुनानाम् । कार्मारः ।
अश्मऽभिः । द्युऽभिः । हिरण्यऽवन्तम् । इच्छति ।
इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ २ ॥

जरतीभिः जीर्णाभिः याभिरोषधीभिः इषवः क्रियन्ते । तथा शकुनानां पर्णेभिः इषूणां पक्षभूतैः पर्णैश्च क्रियन्ते । तथा द्युभिर्दीप्ताभिरिषूणां तेजनार्थाभिरश्मभिः शिलाभिश्च क्रियन्ते तएतैः कार्मारोयस्कारः हिरण्यवन्तं आढ्यं पुरुषमिच्छति तथाहं त्वत्परिस्रवणमिच्छामि । तस्मात् इन्दो इन्द्राय परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

कारुरहं ततो भिषगुपलप्रक्षिणी नना ।
नानाधियो वसूयवोनु गा इव तस्थिमेन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कारुः । अहम् । ततः । भिषक् । उपलऽप्रक्षिणी । नना ।
नानाऽधियः । वसुऽयवः । अनु । गाःऽइव । तस्थिम ।
इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ३ ॥

ऋषिः प्रवृत्तसोमयागः सन् दशापवित्रात् सोमे क्षरति तत्प्रतिबन्धकपापापनुत्तये पुरश्चरितानुकीर्तनपुरःसरं अध्येषणां चकार । तावदहं कारुः स्तोमानां कर्तास्मि ततइति सन्ताननाम । तन्यतेस्मादिति ततः पिता तन्यते साविति वा ततः पुत्रः भिषक् भेषजकृत् यज्ञस्य ब्रह्मेत्यर्थः । सर्वं त्रय्या विद्यया भिषज्यतीतिश्रुतेः । तथा उपलप्रक्षिणी उपलेषु वालुकासु प्रक्षिणोति यवान् हिनस्ति भृज्जतीति यद्वा दृषदादिषूपलेषु भृष्टान् यवान् हिनस्ति चूर्णयतीति । अथवा धानासक्तुकरंभादीनां कारिकावा असौ नना माता दुहिता वा नमनक्रियायोग्यत्वात् माता खलु अपत्यं प्रति स्तनपानादिना नमनशीला भवति दुहितावा शुश्रूषार्थं एवं सर्वेषां परिचरणेन नानाधियः नानाकर्माणः वसूयवोधनकामावयं अनुतस्थिम लोकमन्वास्थितास्मः । तत्र दृष्टान्तः—गाइव छान्दसोजसःशसादेशः गावोयथा गोष्ठमनुतिष्ठन्ति स्वपयःप्रदानेन परिचरन्तिवा एवं वयमपि परिचरामः । एतद् ज्ञात्वा हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव दशापवित्रात् क्षर एवमेषाध्येषणा सत्कारपूर्विका व्यापारणा । अत्र निरुक्तं[1]—उपलप्रक्षिण्युपलेषु प्रक्षिणात्युपलप्रक्षेपिणीवाकारुरहमस्मिकर्तास्तोमानांततोभिषक्ततइतिसंताननामपितुर्वापुत्रस्यवोपलप्रक्षिणीसक्तुकारिकाननानमतेर्मातावादुहितावानानाधियोनानाकर्माणोवसूयवोवसुकामाअन्वास्थितास्मोगावइवलोकमिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अश्वो वोळ्हा सुखं रथं हसनामुपमन्त्रिणः ।
शेपो रोमण्वन्तौ भेदौ वारिन्मण्डूक इच्छतीन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥ ४ ॥ २५ ॥

अश्वः । वोळ्हा । सुऽखम् । रथम् । हसनाम् । उपऽमन्त्रिणः ।
शेपः । रोमण्ऽवन्तौ । भेदौ । वाः । इत् । मण्डूकः ।
इच्छति । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ४ ॥ २५ ॥

---

1 नि० ६. ५.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वोह्ळा लक्षं देशं प्रापयन्नश्वः सुखं कल्याणं रथमिच्छति उपमंत्रिणः उपमंत्रवन्तो नर्मसचिवाः हसनां उपहसनां वाचमिच्छन्ति तथा शेपः। शेपोवैतसइतिपुंस्प्रजननस्येतियास्कः। यथा शेपः रोमण्वन्तौ भेदाविच्छति। मंडूकः वारित् इदवधारणे उदकमेवेच्छति तथा हं त्वत्परिस्रवणमिच्छामि तस्मादिन्द्रायेन्दोपरिस्रवेति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

शर्यणावतीत्येकादशर्चं दशमं सूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्षं पूर्वत्रहीत्युक्तत्वात् इदमुत्तरंच पांक्तं पवमानसोमदेवताकं। तथाचानुक्रम्यते—शर्यणावत्येकादशकाश्यपइति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

शर्यणावतिसोममिन्द्रःपिबतुवृत्रहा।
बलंदधानआत्मनिकरिष्यन्वीर्यंमहदिन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ १ ॥

शर्यणाऽवति। सोमम्। इन्द्रः। पिबतु। वृत्रऽहा। बलम्।
दधानः। आत्मनि। करिष्यन्। वीर्यम्। महत्।
इन्द्राय। इन्दो इति। परि। स्रव ॥ १ ॥

शर्यणावति शर्यणावन्नामकुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे सरः तत्र स्थितं सोमं वृत्रहा इन्द्रः पिबतु। कीदृशः आत्मनि बलंदधानः बलं निदधानः अतएव महद्वीर्यं करिष्यन् शत्रून् प्रति तस्मादिन्द्रायेन्दो परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आपवस्वदिशांपतआर्जीकात्सोममीढ्वः।
ऋतवाकेनसत्येनश्रद्धयातपसासुतइन्द्रायेन्दोपरिस्रव॥२॥

आ। पवस्व। दिशाम्। पते। आर्जीकात्। सोम। मीढ्वः।
ऋतऽवाकेन। सत्येन। श्रद्धया। तपसा। सुतः। इन्द्राय।
इन्दो इति। परि। स्रव ॥ २ ॥

१. नि० ३. २१.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे दिशां पते प्राच्यादीनां दिशां प्रकाशकत्वेन स्वामिन् हे मीढ्वः कामानां सेक्तः हेसोम आर्जीकात् ऋजीकानामदूरभवः आर्जीकोजनपदः तस्मादापवस्व अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छ। यद्वा आर्जीकात् ऋजोरकुटिलात् पवित्रात् क्षर। कीदृशः ऋतवाकेन ऋतस्य वचनेन सत्येन सत्यर्तयोरल्पोभेदोद्रष्टव्यः श्रद्धया तपसा युक्तैः दीक्षितैः सुतोभिषुतस्त्वं पवस्व ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

पर्जन्यंवृद्धंमहिषंतंसूर्यस्यदुहिताभरत्।
तंगन्धर्वाःप्रत्यंगृभ्णन्तंसोमेरसमादधुरिन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ३ ॥

पर्जन्यऽवृद्धम्। महिषम्। तम्। सूर्यस्य। दुहिता। आ। अभरत्।
तम्। गन्धर्वाः। प्रति। अगृभ्णन्। तम्। सोमे। रसम्। आ।
अदधुः। इन्द्राय। इन्दो इति। परि। स्रव ॥ ३ ॥

सूर्यस्य दुहिताश्रद्धावैसूर्यस्य दुहितेति वाजसनेयकं। सा पर्जन्यवृद्धं पर्जन्यवत्समर्थं यद्वा पर्जन्येन तत्कार्यत्वेनोदकेन प्रवृद्धं महिषं महान्तं पूज्यंवा तं सोममाभरत् आहरत् द्युलोकादाहृतवती तमाह्रियमाणं सोमं गंधर्वाः विश्वावसुप्रभृतयः प्रत्यगृभ्णन् प्रत्यगृह्णन् प्रतिगृहीतवन्तः हृग्रहोर्भः। ततः गंधर्वाः प्रतिगृहीतं रसं सोमे प्रत्यक्षमादधुः। दधातेर्लङि। तस्मात् परिस्रव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

ऋतंवदन्नृतद्युम्नसत्यंवदन्त्सत्यकर्मन्।
श्रद्धांवदन्त्सोमराजन्धात्रासोमपरिष्कृतइन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ४ ॥

ऋतम्। वदन्। ऋतऽद्युम्न। सत्यम्। वदन्। सत्यऽकर्मन्। श्रद्धाम्।
वदन्। सोम। राजन्। धात्रा। सोम। परिऽकृतः। इन्द्राय। इन्दो
इति। परि। स्रव ॥ ४ ॥

हे ऋतद्युम्न ऋतेन द्योतमान सत्ययशस्कवा सत्यकर्मन् हे सोम अभिषूयमाण राजन् सर्वेषां यज्ञनिष्पादकत्वेन स्वामिन् हे सोम ऋतं यज्ञं वदन् सत्यं वदन् उच्चारयन् श्रद्धां य-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जमानानां आत्मनोपेक्षितां वदन् धात्रा कर्मणा धारकेण देवानां पोषकेणवा यजमानेन परिष्कृतोलंकृतस्त्वं इन्द्राय परिस्रव । संपर्युपेभ्यइति भूषणार्थे करोतेः सुट् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सत्यमुग्रस्यबृहतःसंस्रवन्तिसंस्रवाः ।
संयन्तिरसिनोरसाःपुनानोब्रह्मणाहरइन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥५॥२६॥

सत्यम्ऽउग्रस्य । बृहतः । सम् । स्रवन्ति । सम्ऽस्रवाः ।
सम् । यन्ति । रसिनः । रसाः । पुनानः । ब्रह्मणा । हरे ।
इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ५ ॥ २६ ॥

सत्यमुग्रस्य संग्रामे सत्येन शत्रूणामुद्गारयितुः यद्वा उद्गूर्णसत्यस्य यद्वा यथार्थभूतमुद्गूर्णं बलं यस्य तस्य पृषोदरादित्वात् रूपसिद्धिः बृहतोमहतः सोमस्य तव संस्रवाः सम्यक् स्रवणशीलाः धाराः संस्रवन्ति सम्यक्गच्छन्ति । किंच रसिनोरसवतस्तव स्वभूतारसाः संयन्ति संगच्छन्ते तस्मात् हे हरे हरितवर्ण सोम ब्रह्मणा ब्राह्मणेन मंत्रेणवा पुनानः पूयमानः सत्वमिन्द्रार्थं परिस्रव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६॥

अथ षष्ठी—

यत्रब्रह्मापवमानछन्दस्यांवाचंवदन् ।
ग्राव्णासोमेमहीयतेसोमेनानन्दंजनयन्निन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ६ ॥

यत्र । ब्रह्मा । पवमान । छन्दस्याम् । वाचम् । वदन् ।
ग्राव्णा । सोमे । महीयते । सोमेन । आऽनन्दम् । जनयन् ।
इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ६ ॥

हे पवमान पूयमान सोम त्वदर्थं छन्दस्यां सप्तच्छन्दोभिः कृतां तेषु भवां वाचं स्तुतिं वदन् उच्चारयन् सोमे सोमाभिषवार्थं ग्राव्णाभिषवं कुर्वतायुक्तः तेनाभिषुतेन सोमेन देवाना-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मानन्दं सन्तोषं जनयन्नुत्पादयन् ब्रह्मा ब्राह्मणः यत्र यस्मिन्देशे महीयते देवैः पूज्यते तत्र हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

यत्रज्योतिरजस्रंयस्मिँल्लोकेस्वर्हितम् ।
तस्मिन्मांधेहिपवमानामृतेलोकेअक्षितइन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ७॥

यत्र । ज्योतिः । अजस्रम् । यस्मिन् । लोके । स्वः । हितम् ।
तस्मिन् । माम् । धेहि । पवमान । अमृते । लोके । अक्षिते ।
इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ७ ॥

हे पवमान यत्र यस्मिन्लोके ज्योतिः सर्वं तेजः अजस्रं सर्वदा अविनश्वरं वर्तते । यस्मिंश्च लोके स्वरादित्याख्यं ज्योतिर्हितं निहितमस्ति तस्मिन् अमृते मरणधर्मरहिते अतएव अक्षिते अक्षीणलोके मां सोमाभिषवं कुर्वन्तं धेहि तस्मान्मामुत्तमलोकं प्रापयितुं त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यत्रराजावैवस्वतोयत्रावरोधनंदिवः ।
यत्रामूर्यह्वतीरापस्तत्रमाममृतंकृधीन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ८ ॥

यत्र । राजा । वैवस्वतः । यत्र । अवऽरोधनम् । दिवः ।
यत्र । अमूः । यह्वतीः । आपः । तत्र । माम् । अमृतम् ।
कृधि । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ८ ॥

यत्र यस्मिन्लोके वैवस्वतः विवस्वत्पुत्रोराजा भवति यत्रच लोके दिवआदित्यस्यावरोधनं भूतानां प्रवेशनं। किंच यत्र लोके यह्वतीर्महत्यः अमूरिमागंगाद्याः आपस्तिष्ठन्ति । तत्र तादृशे लोके मां अमृतं मरणधर्मरहितं कृधि कुरु मम देवत्वं प्रापयेत्यर्थः । ततः कारणात् परिस्रव ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

यत्रा॑नुका॒मं॑चर॑णंत्रिना॒केत्रि॑दि॒वेदि॒वः ।
लो॒काय॒त्र॒ज्योति॑ष्मन्त॒स्तत्र॒मामृत॑॑कृधीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ९ ॥

यत्र॑ । अ॒नु॒ऽका॒मम् । चर॑णम् । त्रि॒ऽना॒के । त्रि॒ऽदि॒वे । दि॒वः ।
लो॒काः । यत्र॑ । ज्योति॑ष्मन्तः । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ९ ॥

यत्र त्रिदिवे तृतीयस्यां दिवि द्युलोके त्रिनाके तत्र अधरमध्यमोत्तमभावेन त्रीणिस्थानानि सन्ति । तत्र तृतीयेनाके उत्तमे स्थाने दिवआदित्यस्यानुकामं कामानुगुणं चरणमस्ति । किंच यत्र यस्मिन्लोके लोकाः ज्योतिष्मन्तः ज्योतिर्युक्तास्तिष्ठन्ति तत्र तादृशे लोके माममृतं कृधि यथाममोत्तमलोकोभवति तथा त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यत्र॒कामा॑निका॒माश्च॒यत्र॑ब्र॒ध्नस्य॑वि॒ष्टप॑म् ।
स्व॒धाच॒यत्र॒तृप्ति॑श्च॒तत्र॒माम॒मृत॑॑कृधीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १० ॥

यत्र॑ । कामाः॑ । नि॒ऽका॒माः । च॒ । यत्र॑ । ब्र॒ध्नस्य॑ । वि॒ष्टप॑म् ।
स्व॒धा । च॒ । यत्र॑ । तृप्तिः॑ । च॒ । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १० ॥

यत्र यस्मिन्लोके कामाः काम्यमानाः देवाः निकामानितरामवश्यं प्रार्थ्यमानाइन्द्रादयश्च विद्यन्ते यद्वा सूर्येण विना कर्माणि नवटन्ते इति सर्वेषां कर्मणां मूलभूतस्यादित्यस्य विष्टपं सहस्थानं विद्यते यत्र लोके स्वधान्नं स्वधाकारेण दत्तमन्नं तृप्तिस्तर्पणं यत्रविद्यते तत्र लोके माममृतं कृधि ॥ १० ॥

अथैकादशी—

यत्रा॑न॒न्दाश्च॒मोदा॑श्च॒मुदः॑प्र॒मुद॒आस॑ते ।
काम॑स्य॒यत्रा॒प्ताः॒कामा॒स्तत्र॒माम॒मृत॑॑कृधीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव॥ ११॥२७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यत्र॑ । आ॒ऽन॒न्दाः । च॒ । मोदाः॑ । च॒ । मुदः॑ । प्र॒ऽमुदः॑ । आस॑ते ।
काम॑स्य । यत्र॑ । आ॒प्ताः । कामाः॑ । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ११ ॥ २७ ॥

यत्र यस्मिन् लोके आनन्दादयआसते तेषामल्पोभेदोद्रष्टव्यः यत्र लोके कामस्य काम्यमानस्य देवस्य सर्वेकामाआप्ताः प्राप्ताभवन्ति तत्र माममृतं कृधि एतत्तु त्वयाविना नघटतइति हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

यइन्दोइति चतुर्ऋचमेकादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । तथाचानुक्रम्यते—यइन्दोश्चतुष्कमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यइन्दो॒ःपव॑मान॒स्यानु॒धामा॒न्यक्र॑मीत् ।
तमा॑हुःसु॒प्र॒जाइति॒यस्ते॑सो॒मावि॑ध॒न्मन॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १ ॥

यः । इन्दोः॑ । पव॑मानस्य । अनु॑ । धामा॑नि । अक्र॑मीत् ।
तम् । आ॒हुः॒ । सु॒ऽप्र॒जाः । इति॑ । यः । ते॒ । सो॒म॒ । अवि॑धत् ।
मनः॑ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १ ॥

पवमानस्य पूयमानस्य इन्दोः सोमस्य धामानि स्थानानि द्रोणकलशादीनि यद्वा धामानि तेजांसि योब्राह्मणः अन्वक्रमीत् अनुक्रामति अनुगच्छति तमनुजनं सुप्रजाः शोभनप्रजननः कल्याणपुत्रादिप्रजायुक्तइत्याहुः । नित्यमसिच्प्रजामेधयोरित्यसिच्समासान्तः । यः सोमभिषुणोति सपुत्रादियुक्तोभवतीत्यर्थः । किंच हे सोम योमनुष्यः ते त्वदर्थं मनः अविधत् करोति यद्वा ते त्वदीयं मनः अविधत् परिचरति विधतिः परिचरणकर्मा तमपि कल्याणजननमित्याहुः तस्मात् त्वं परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋषे॑मन्त्र॒कृतां॒स्तोमैः॒कश्य॑पोद्व॒र्धय॒न्गिरः॑ ।
सोमं॑नमस्य॒राजा॑नं॒योज॒ज्ञेवी॒रुधां॒पति॒रिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऋषे । मन्त्रऽकृताम् । स्तोमैः । कश्यप । उत्ऽवर्धयन् । गिरः ।
सोमम् । नमस्य । राजानम् । यः । जज्ञे । वीरुधाम् ।
पतिः । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ २ ॥

ऋषिः स्वात्मानं प्रत्याह हे ऋषे सूक्तद्रष्टः हे कश्यप आत्मन् त्वं मंत्रकृतामृषीणां स्तोमैः स्तोत्रैः गिरः स्तुतिरूपावाचः उद्वर्धयन्नुपर्युपरिवर्धन् राजानं सर्वेषां स्वामिनं तं सोमं नमस्य मनसा पूजय नमसः पूजायां नमोवरिवइति क्यच् । यः सोमः वीरुधां वनस्पतीनां पतिः पालकः सजज्ञे जातः तं नमस्य हे सोम यथा आत्मना सुतोभवसि तथा परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सप्तदिशोनानासूर्याःसप्तहोतारऋत्विजः ।
देवाआदित्यायेसप्ततेभिःसोमाभिरक्षनइन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ३ ॥

सप्त । दिशः । नानाऽसूर्याः । सप्त । होतारः । ऋत्विजः ।
देवाः । आदित्याः । ये । सप्त । तेभिः । सोम । अभि ।
रक्ष । नः । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ३ ॥

सप्तदिशः सोमोयस्यां दिशि वर्तते तद्व्यतिरिक्ताः सप्तभवन्ति ताः नानासूर्याः नानाविधैः सूर्यैरधिष्ठिताऋतवोभवन्ति नानालिंगत्वादृतूनां नानासूर्यत्वमित्याम्नानात् । यद्वा नानासूर्याइति दिग्विशेषणं । तथा होतारः वषट्कर्तारोहोत्रादयः सप्तऋत्विजोभवन्ति किंच सप्तआदित्याः अदितेः पुत्राधात्रादयोमार्तंडवर्जिताः ये सप्तदेवाः सन्ति । एतत्तु—अष्टौ पुत्रासोअदितेः[1] । इत्यत्र प्रपंचयिष्यते । हे सोम तेभिस्तैः दिगादिभिः सर्वैर्नोस्मानभिरक्ष।एतत्तु त्वया विना नघटतइति तस्मादिन्द्रायेन्दो परिस्रव ॥ ३ ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यन्तहोमे यत्तेराजन्नित्येषा । सूत्रितंच—यत्तेराजन्नितिद्वृचाः समानीवआकूतिरित्येकेति ।

---

१ ऋ० सं०८. ३. १. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र एषा सूक्ते चतुर्थी—

यत्तेराजञ्छृतंहविस्तेनसोमाभिरक्षनः।

अरातीवामानस्तारीन्मोचनःकिंचनाममदिन्द्रायेन्दोपरिस्रव॥४॥२८॥

यत्। ते। राजन्। शृतम्। हविः। तेन। सोम। अभि। रक्ष। नः।
अरातिऽवा। मा। नः। तारीत्। मो इति। च। नः। किम्। चन।
आममत्। इन्द्राय। इन्दो इति। परि। स्रव॥ ४ ॥ २८ ॥

हे राजन् सर्वेषां कर्मसाधनत्वेन स्वामिन् हे सोम ते त्वदर्थं शृतं पक्वं यत् हविरस्ति शृतं। शृतं पाकेइति निष्ठायां निपातितः। तेन हविषा नोस्मानभिरक्ष अभिपालय। तस्मात् त्वदभिरक्षितानस्मान् अरातीवा अरातित्ववान् शत्रुः नोस्मान् मातारीत् मावधीत्। किंच नोस्माकं किंचन किंचिदपि धनादिकं शत्रुः मोआममत् माहिंसीत्। यदेतत् एतैः सूक्तैरुक्तं तद्यथास्माकं भवति तथा हे इन्दो इन्द्राय परिस्रव। एवं स्वादिष्ठयेत्यादिभिरेतदन्तैः सूक्तैर्बहुविधं सोममाहात्म्यं अभ्यधायि तस्मात् ऐहिकामुष्मिकफलसिद्धये सोमयागः करणीयइत्युक्तं भवति॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टाविंशोवर्गः॥ २८ ॥

॥ इति नवमे मंडले सप्तमोनुवाकः॥ ७ ॥

॥ इति पावमानसौम्यं नवमं मंडलं समाप्तं ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दशमे मंडले द्वादशानुवाकाः तत्र प्रथमानुवाके षोडशसूक्तानि तत्राग्नेबृहन्निति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता। तथाचानुक्रम्यते—अग्नेसप्तत्रितइति। प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेक्रतौ त्रैष्टुभेछन्दसि इद-मादीन्यष्टसूक्तानि अष्टमस्यांत्यास्तिस्रोवर्जयित्वा। सूत्र्यते हि—अनेनयोग्नेबृहन्नित्यष्टानामुत्तमादु-त्तमास्तिस्रउद्धरेदितित्रैष्टुभमिति । प्रातरनुवाकन्यायेन तस्यैव समाम्नायस्य सहस्रावममोदेतोः शंसेदितिच होमार्थं प्रणीते आहवनीये प्राक्होमादुपशान्ते ज्योतिष्मद्गुणकाग्निदेवताका काचि-दिष्टिस्तत्राद्या याज्या। सूत्रितंच—इष्टिरग्निर्ज्योतिष्मान्वरुणउदग्नेशुचयस्तवाग्नेबृहन्नुषसामूर्ध्वो-अस्थादिति। उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलादिहोमेप्येषा सूत्रमुदाहृतं।

तत्र प्रथमा—

अग्नेबृहन्नुषसांमूर्ध्वोअस्थान्निर्जगन्वान्तमसोज्योतिषागात्।
अग्निर्भानुनारुशताखङ्गआजातोविश्वासद्मान्यप्राः ॥ १ ॥

अग्ने । बृहन् । उषसाम् । ऊर्ध्वः । अस्थात् । निःऽजगन्वान् । तमसः । ज्योतिषा । आ । अगात् । अग्निः । भानुना । रुशता । सुऽअङ्गः । आ । जातः । विश्वा । सद्मानि । अप्राः ॥ १ ॥

बृहन्महानेषोग्निः उषसामग्रे उषसामुपरि उषःकाले ऊर्ध्वः प्रज्वलितः सन् ज्वालारूपेण अस्थात् तिष्ठति ततस्तमसः रात्रिनामैतत् रात्रेर्निर्जगन्वान् निर्गतः गमः क्वसाविडभावे रूपं निर्गतः निष्क्रान्तवान् सोग्निर्ज्योतिषा स्वीयेन तेजसा लक्षितः सन् आगात् गार्हपत्यात् वि-ह्रियमाणआहवनीयं प्रत्यागच्छति। अनन्तरं स्वंगः शोभनज्वालावयवः जातः कर्मार्थं स-मुत्पन्नएषोग्निः रुशता रोचतेर्ज्वलतिकर्मणइदं रूपं आरोचमानेन यद्वा रुशतिर्हिंसार्थः तमसां हिं-सकेन भानुना तेजसा विश्वा सद्मानि सर्वान् लोकान् यद्वा सदनानि यज्ञगृहाणि आप्राः आ-पूरयति। प्रापूरणे तिङांतिङोभवन्तीति तिपः सिबादेशः। अत्र वाजसनेयकम्—अग्ने बृहन्नु-षसामूर्ध्वोअस्थादित्यग्नेह्येषबृहन्नुषसामूर्ध्वस्तिष्ठतिनिर्जगन्वान्तमसोज्योतिषागादितिनिर्जगन्वा-न्रात्रेस्तमसोज्योतिषेतिअग्निर्भानुनारुशतास्वंगइत्यग्निर्वाएषभानुनारुशतास्वंगआजातोविश्वास-द्मान्यप्राइतिइमेवैलोकाविश्वासद्मानितानेषजातआपूरयतीति ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया–

सजातोगर्भोअसिरोदस्योरग्नेचारुर्विभृतओषधीषु।
चित्रःशिशुःपरितमांस्यक्तून्प्रमातृभ्योअधिकनिक्रदद्गाः ॥ २ ॥

सः। जातः। गर्भः। असि। रोदस्योः। अग्ने। चारुः। विऽभृतः।
ओषधीषु। चित्रः। शिशुः। परि। तमांसि। अक्तून्। प्र।
मातृऽभ्यः। अधि। कनिक्रदत्। गाः ॥ २ ॥

हे अग्ने जातउत्पन्नः चारुः कल्याणरूपः ओषधीषु ओषधिविकारेष्वरणीषु विभृतः विशेषेण मथितः आहवनीयाद्यात्मना विविधं ह्रियमाणः ओषधीषु वर्तमानः सत्वं रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्गर्भोसि गर्भोभवसि अग्निरूपआदित्यरूपश्चेति। किंच चित्रश्चित्रवर्णः काली करालीचमनोजवेत्यादिसप्तजिह्वादिभिर्नानारूपः यद्वा चित्रश्चायनीयः शिशुः ओषधीनां शिशुः अग्निः तमांसि अक्तून् रात्रिवत् कृष्णान् शत्रूंश्च परिभवसि स्वतेजसा अभिभवसि सत्वं मातृभ्यः मातृरूपाभ्यः ओषधीभ्यः अधिः पंचम्यर्थद्योतकः ताभ्यः कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दंकुर्वन् प्रगाः प्रगच्छसि प्रजायसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

विष्णुरित्थापरममस्यविद्वाञ्जातोबृहन्नभिपातितृतीयम्।
आसायदस्यपयोअक्रतस्वंसचेतसोअभ्यर्चन्त्यत्र ॥ ३ ॥

विष्णुः। इत्था। परमम्। अस्य। विद्वान्। जातः। बृहन्। अभि।
पाति। तृतीयम्। आसा। यत्। अस्य। पयः। अक्रत।
स्वम्। सऽचेतसः। अभि। अर्चन्ति। अत्र ॥ ३ ॥

परमं उत्कृष्टं विद्वान् जानानः जातः प्रादुर्भूतोबृहन् महान् इत्था इत्थमनेन प्रकारेण विष्णुः व्यापनशीलः ज्ञानादिगुणयुक्तोग्निः अस्य इमे तृतीयं त्रयाणां पूरकं त्रितं मां अभिपाति अभिर-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्षतु । एकतोद्वितस्त्रितइति त्रयोबभूवुरिंति यास्केनोक्तं । किंच अस्याग्नेः स्वमात्मीयं पयउदकं आसा आस्येन यद्यदा अकृत कुर्वन्ति यजमानायाचन्ते तदानीं अत्रास्मिन्लोके स्थिताः स्तोतारः सचेतसः समानमनस्काभूत्वा एनमभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अतंउत्वापितुभृतोजनित्रीरन्नावृधंप्रतिंचरन्त्यन्नैः ।
ताईंप्रत्येषिपुनंरन्यरूंपाअसित्वंविक्षुमानुंषीषुहोता ॥ ४ ॥

अतः । ऊँ इति । त्वा । पितुऽभृतः । जनित्रीः । अन्नऽवृधम् । प्रति । चरन्ति । अन्नैः । ताः । ईम् । प्रति । एषि । पुनः । अन्यऽरूपाः । असि । त्वम् । विक्षु । मानुषीषु । होता ॥ ४ ॥

हे अग्ने अतउइत्यवधारणे अस्मादेवकारणात् पितुभृतः पितुनान्नेन सर्वस्य जगतोधारयित्र्यः पोषयित्र्योवा जनित्रीः जनयित्र्यः ओषधयः अन्नावृधं अन्नस्य वर्धकं त्वा त्वां अन्नैर्हेतुभिः प्रतिचरन्ति परिचरन्ति । अभिगच्छन्ति ततस्त्वं ईमेनास्ताओषधीः प्रत्येषि प्रतिगच्छसि। पुनरपि अन्यरूपाः जीर्णाः ओषधीः दावभूतस्त्वं गच्छसि । किंच मानुषीषु मनुष्यजातिषु विक्षु प्रजासु यद्वा विक्षु अग्निहोत्रादिक्रियास्वभिनिविशन्तीषु मानुषीषु मनुष्यजातिषु होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा असि भवसि । मनुष्येषु स्थितइत्यर्थे ब्राह्मणम्—देवोह्येषमर्त्येष्विति ॥ ४ ॥

आतिथ्यायां स्विष्टकृतोनुवाक्या होतारमित्येषा । सूत्रितंच—होतारं चित्ररथमध्वरस्य प्रप्रायमग्निर्भरतस्यशृण्वइति संयाज्येइति ।

सैषा सूक्ते पञ्चमी—

होतांरंचित्ररंथमध्वरस्यंयज्ञस्यंयज्ञस्यकेतुंरुशंन्तम् ।
प्रत्यंर्धिदेवस्यंदेवस्यमह्नाश्रियात्वं१ग्निमतिथिंजनानाम् ॥ ५ ॥

---

१ नि० ४. ६. ।   २ तै० सं० ६. १. ४. ।

४४

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

होतारम् । चित्रऽरथम् । अध्वरस्य । यज्ञस्यऽयज्ञस्य । केतुम् ।
रुशन्तम् । प्रतिऽअर्धिम् । देवस्यऽदेवस्य । मह्ना । श्रिया ।
तु । अग्निम् । अतिथिम् । जनानाम् ॥ ५ ॥

अध्वरस्य यज्ञस्य होतारं एतन्नामानं ऋत्विजं यद्वा होतारं देवानामाह्वातारं चित्ररथं नानारूपरथं अध्वरस्य रक्षोभिरहिंसितस्य यज्ञस्ययज्ञस्य सर्वस्य यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं पताकास्थानीयंवा रुशंतं श्वेतवर्णं मह्ना स्वमहत्वेन देवस्यदेवस्य सर्वेषां देवानां प्रत्यर्धिं इन्द्रं प्रति भवन्तं । यत् सर्वेषामार्धिमिन्द्रंप्रतीतिंब्राह्मणं । तादृशं जनानां यजमानानामतिथिं अतिथिवत्पूज्यं अग्निं तु क्षिप्रं श्रिया श्रियेर्थं वयं स्तुमः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सतुवस्त्राण्यधपेशनानिवसानोअग्निर्नाभापृथिव्याः ।
अरुषोजातःपदइळायाःपुरोहितोराजन्यक्षीहदेवान् ॥ ६ ॥

सः । तु । वस्त्राणि । अध । पेशनानि । वसानः । अग्निः । नाभा ।
पृथिव्याः । अरुषः । जातः । पदे । इळायाः । पुरःऽहितः ।
राजन् । यक्षि । इह । देवान् ॥ ६ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि अध अपिच पेशनानि तेषां तेजसां कार्ष्ण्यशौक्ल्यादीनि रूपाणि यद्वा अधानन्तरं पेशनानि पेशइति हिरण्यनाम हिरण्यवत् हिरण्यसदृशानि भास्वराणि तेजांसि वसान आच्छादयन् पृथिव्यानाभा नाभौ नाभिस्थानीये इळायास्पदे उत्तरवेद्यां। एतद्वा इळायास्पदंयदुत्तरवेदीनाभिरित्याम्नानात्। तस्यां जातः समुत्पन्नः अरुषः आरोचमानोयोग्निः एवं विधोसि सत्वं पुरोहितः पुरतोनिहितः पूर्वस्यां दिशि आहवनीयायतने स्थापितः सन् इहास्मिन्यज्ञे देवान् इन्द्रादीन् यक्षि पूजय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आहिद्यावापृथिवीअग्नउभेसदापुत्रोनमातरांततन्थं ।
प्रयाह्यच्छोशतोयविष्ठाथावहसहस्येहदेवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

---

१ तै० सं० ५. ४. ८. । २ ऐ० ब्रा० १. २८. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । हि । द्यावापृथिवी इति । अग्ने । उभे इति । सदा । पुत्रः ।
न । मातरा । ततन्थ । प्र । याहि । अच्छ । उशतः । यविष्ठ ।
अथ । आ । वह । सहस्य । इह । देवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं उभे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ सदा सर्वदा आततन्थ आतेनिथ स्वतेजोभिर्विस्तारयसि हिखलु । बभूथाततंथेति थलि निपातितः । तत्र दृष्टान्तः-पुत्रोन यथा पुत्रो मातरा मातापितरौ क्षीणौ धनैस्तनोति तद्वत् । किंच हे यविष्ठ युवतम त्वं उशतः कामयमानानच्छाभिलक्ष्य प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छ । अथानन्तरं हे सहस्य सहसोबलस्य पुत्र हे अग्ने त्वं इहास्मदीये यज्ञे देवानिन्द्रादीन् आवह प्रापय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

पिप्रीहीति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पिप्रीहीत्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तः सूक्तविनियोगः । दर्शपूर्णमासयोराद्या स्विष्टकृतोनुवाक्या । सूत्रितंच— अथ स्विष्टकृतः पिप्रीहिदेवाँ उशतोयविष्ठेत्यनुवाक्येति ।

तत्र प्रथमा—

पिप्रीहिदेवाँउशतोयविष्ठविद्वाँऋतूँर्ऋतुपतेयजेह ।
येदैव्याऋत्विजस्तेभिरग्नेत्वंहोतॄणामस्यायजिष्ठः ॥ १ ॥

पिप्रीहि । देवान् । उशतः । यविष्ठ । विद्वान् । ऋतून् । ऋतुऽपते ।
यज । इह । ये । दैव्याः । ऋत्विजः । तेभिः । अग्ने । त्वम् ।
होतॄणाम् । असि । आऽयजिष्ठः ॥ १ ॥

हे यविष्ठ युवतम अग्ने उशतः स्तुतीः श्रोतुं कामयमानान् देवान् पिप्रीहि हविर्भिः प्रीणय । हे ऋतुपते ऋतूनां देवयागकालानां स्वामिन् अग्ने ऋतून् यागकालान् विद्वान् जानानः त्वं इहास्मिन् यज्ञे तान् यज पूजय । किंच हे अग्ने दैव्याः देवेषु भवाः अग्निर्होताश्विनावध्वर्यूत्वष्टाग्नीन्मित्रउपवक्तेत्यत्रोक्ताये ऋत्विजः सन्ति तेभिस्तैः सह देवान्यज यद्वा दैव्याः देवेषु भवाऋत्विजः आश्वलायनेनोक्ताः चंद्रमाब्रह्मादित्योध्वर्युः पर्जन्यउद्गातेति । तैः सह यज । यस्मात्त्वं होतॄणां मध्ये आयजिष्ठः आभिमुख्येन देवानां यष्टृतमोसि भवसि ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया–

वेषिहोत्रमुतपोत्रंजनानांमन्धातासिद्रविणोदाऋतावा ।
स्वाहावयंकृणवामाहवींषिदेवोदेवान्यजत्वग्निरर्हन् ॥ २ ॥

वेषि । होत्रम् । उत । पोत्रम् । जनानाम् । मन्धाता । असि ।
द्रविणःऽदाः । ऋतऽवा । स्वाहा । वयम् । कृणवाम । हवींषि ।
देवः । देवान् । यजतु । अग्निः । अर्हन् ॥ २ ॥

हे अग्ने जनानां यजमानार्थं होत्रं होतुः कर्म तेन क्रियमाणं स्तोत्रं वेषि कामयसे । उतापिच पोत्रं पोतुः कर्म तेन क्रियमाणां स्तुतिं कामयसे । किंच मन्धाता मेधावी ऋतावा सत्यवांस्त्वं द्रविणोदा असि धनस्य प्रदाता भवसि।अथ परोक्षः वयं देवेभ्यः हवींषि स्वाहाकृणवाम स्वाहाकरवाम प्रयच्छाम । ततोदेवोदीप्यमानः अर्हन् प्रशस्यः यजमानयोग्योवाग्निः देवान्यजतु तैर्हविर्भिः पूजयतु ॥ २ ॥

दर्शपूर्णमासातिपत्यादौ निमित्ते पाथिकृतीष्टिः कर्तव्या । तत्र आदेवानामित्येषा याज्या । सूत्रितंच–वेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपिपन्थामगन्मेति । प्रायणीयायामप्येषैव याज्या उदयनीयायां सैवानुवाक्या। सूत्रितंच–अग्नेनयसुपथारायेअस्मानादेवानामपिपंथामगन्मेति विपरीताश्चयाज्यानुवाक्याइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया–

आदेवानामपिपन्थामगन्मयच्छक्नवामतदनुप्रवोळ्हुम् ।
अग्निर्विद्वान्त्सयजात्सेदुहोतासोअध्वरान्त्सऋतून्कल्पयाति ॥३॥

आ । देवानाम् । अपि । पन्थाम् । अगन्म । यत् ।
शक्नवाम । तत् । अनु । प्रऽवोळ्हुम् ।
अग्निः । विद्वान् । सः । यजात् । सः । इत् । ऊँ इति । होता ।
सः । अध्वरान् । सः । ऋतून् । कल्पयाति ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवानां देवलोकादिगमनसाधनं देवानां स्वभूतं पंथां पंथानं तमपि वैदिकमार्गं वयमागन्म आगतवन्तोभवेम । येन देवान् प्राप्नुमः तथा वयं यत्कर्मानुष्ठातुं शक्नुवाम शक्नुमः समर्थाभवामः तत्कर्म अनुक्रमेण प्रवोळ्हुं प्रकर्षेण वोढुं समाप्तिं प्रापयितुं समर्थाभवामः अनन्तरं विद्वान् तं पंथानं जानानः सोग्निः यजात् देवान् यजतु सेत् उ सएव खलु होता मनुष्याणां होमनिष्पादकः ततः सएवाग्निः अध्वरान् यज्ञान् किंच सएव ऋतून् कालान् कल्पयाति कल्पयतु करोतु ॥ ३ ॥

व्रतप्रतिपत्तौ व्रातपतीष्टिः कर्तव्या तत्र यद्वोवयमित्येषा याज्या। सूत्रितंच—त्वमग्नेव्रतपाअसि यद्वोवयंप्रमिनामव्रतानीति ।

सैषा चतुर्थी—

यद्वोवयंप्रमिनामंव्रतानिविदुषांदेवाअविदुष्टरासः ।
अग्निष्टद्विश्वमापृणातिविद्वान्येभिर्देवाँऋतुभिःकल्पयाति ॥४॥

यत् । वः । वयम् । प्रऽमिनाम । व्रतानि । विदुषाम् । देवाः ।
अविदुःऽतरासः । अग्निः । तत् । विश्वम् । आ । पृणाति ।
विद्वान् । येभिः । देवान् । ऋतुऽभिः । कल्पयाति ॥ ४ ॥

हे देवाः अविदुष्टरासः अविद्वत्तराः अत्यन्तमजानन्तोवयं वः युष्माकं यत् यत्किंचित् व्रतानि कर्माणि विदुषां भवतां जानतामेव प्रमिनाम प्राहिंसितवन्तः भवत्सु जानत्सु नित्यनैमित्तिककर्माणि विलोपितवन्तइत्यर्थः । विद्वान् एतत्सर्वं जानानः अग्निः तत् स्विष्टकृतं विश्वं सर्वं कर्मजातं आपृणाति आपूरयतु फलसहितं करोत्वित्यर्थः । केनापूरयतु तत्राह येभिर्ऋतुभिः यागयोग्यैः कालैः देवान् कल्पयाति कल्पयति कर्मांगभावाय समर्थयति तैरापूरयतु ॥४॥

अथ पञ्चमी—

यत्पाकत्रामनसादीनदक्षानयज्ञस्यमन्वतेमर्त्यासः ।
अग्निष्टद्धोताक्रतुविद्विजानन्यजिष्ठोदेवाँऋतुशोयजाति॥५॥

यत् । पाकऽत्रा । मनसा । दीनऽदक्षाः । न । यज्ञस्य ।
मन्वते । मर्त्यासः । अग्निः । तत् । होता । क्रतुऽवित् ।
विऽजानन् । यजिष्ठः । देवान् । ऋतुऽशः । यजाति ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दीनदक्षाः दीनबलाः दीनोत्साहावा मर्त्यासोमर्त्याः मनुष्याऋत्विजः पाकत्रा पाकेन बहुलग्रहणादस्मादपि तृतीयार्थे त्राप्रत्ययः। पाकेन पक्तव्येन विशिष्टज्ञानरहितेन अल्पेन वा मनसा युक्ताः सन्तः यज्ञस्य यज्ञसंबन्धि यत्कर्म न मन्वते नविजानन्तः तदा होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा ऋतुवित् कर्मवित् यजिष्ठः देवानामतिशयेन यष्टा अग्निः तत् तेन कर्मणा ऋतुशः ऋतावृतौ स्वेस्वे यागयोग्ये काले देवान् यजाति यजतु हविर्भिः पूजयतु ॥५॥

अथ षष्ठी—

विश्वेषांह्यध्वराणामनीकंचित्रंकेतुंजनितात्वाजजान।
सआयजस्वनृवतीरनुक्षाःस्पार्हाइषःक्षुमतीर्विश्वजन्याः ॥ ६ ॥

विश्वेषाम्। हि। अध्वराणाम्। अनीकम्। चित्रम्। केतुम्। जनिता। त्वा। जजान। सः। आ। यजस्व। नृऽवतीः। अनु। क्षाः। स्पार्हाः। इषः। क्षुऽमतीः। विश्वऽजन्याः ॥ ६ ॥

हे अग्ने विश्वेषां सर्वेषां अध्वराणां यज्ञानां अनीकं मुखं प्रधानं चित्रं चायनीयं नानारूपं केतुं प्रज्ञापकं त्वा त्वां जनिता जनयिता प्रजापतिर्यजमानोवा जजान जनयामास। उत्पादितः सत्वं नृवतीः दासादियुक्ताः क्षाः पृथिवीनामैतत् क्षयंत्यत्रेति क्षा भूमिः अन्वायजस्व अनुप्रयच्छ। यद्वा नृवतीः नृभिः संस्कृतानि क्षां अनु पृथिवीं वेदिलक्षणां अनुगतानि वेद्यामासादितानि स्पार्हाः स्पृहणीयानि क्षुमतीः स्तुतिमंत्रलक्षणशब्दवन्ति विश्वजन्याः सर्वजनहितानि वृष्टयन्नहेतुत्वात्। तानि इषोन्नानि हविर्लक्षणानि आयजस्व देवेभ्यः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यंत्वाद्यावापृथिवीयंत्वापस्त्वष्टायंत्वासुजनिमाजजान।
पन्थामनुप्रविद्वान्पितृयाणंद्युमदग्नेसमिधानोविभाहि ॥७॥३०॥

यम्। त्वा। द्यावापृथिवी इति। यम्। त्वा। आपः। त्वष्टा। यम्। त्वा। सुऽजनिमा। जजान। पन्थाम्। अनु। प्रऽविद्वान्। पितृऽयानम्। द्युऽमत्। अग्ने। सम्ऽइधानः। वि। भाहि ॥७॥३०॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने यं त्वा त्वां द्यावापृथिवी जनितवत्यौ आदित्यात्मना अग्न्यात्मना च तथायं त्वां आपः मेघोदरगताः विद्युदात्मना स्थितं जनितवत्यः यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम द्यावापृथिवी अन्तरिक्षंच इमे त्रयोलोकाः यंत्वामजीजनन्। किंच सुजनिमाशोभनजननः त्वष्टा प्रजापतिः यं त्वां जजान जनयामास हे अग्ने पितृयानं पितरोयेन मार्गेण गच्छन्ति तं पंथां हविर्वहनमार्गं अनुप्रविद्वान् प्रजानंस्त्वं समिधानः समिध्यमानः सन् द्युमत् दीप्तियुक्तं यथा भवति तथा विभाहि विशेषेण दीप्यसे ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

इनइति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् इनइत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

इनोराजन्नरतिःसमिद्धोरौद्रोदक्षायसुषुमाँअदर्शि।
चिकिद्विभातिभासाबृहतासिक्नीमेतिरुशतीमपाजन् ॥ १ ॥

इनः। राजन्। अरतिः। सम्ऽइद्धः। रौद्रः। दक्षाय। सुसुऽमान्। अदर्शि। चिकित्। वि। भाति। भासा। बृहता। असिक्नीम्। एति। रुशतीम्। अपऽअजन् ॥ १ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने त्वं इनः ईश्वरः सर्वस्य भवसि। अथपरोक्षः अरतिः हविरादाय देवान् प्रति गन्ता समिद्धः संदीप्तः रौद्रः शत्रूणां भयंकरः सुषुमान् ओषध्यात्मनास्थितोंशुः सुषुसूयते इतिसुषुः सोमः तेन तद्वान् शोभनप्रसवोवा सोग्निः दक्षाय यजमानानां धनादिवृध्यर्थं वा अदर्शि सर्वैर्दृश्यते। किंच चिकित् सर्वं जानानोग्निर्विभाति विशेषेण दीप्यते तथा बृहता महता भासा तेजसा ज्वालालक्षणेन असिक्नीं रात्रिं एति सायं होमसिध्यर्थमेति गच्छति। किं कुर्वन् रुशतीं श्वेतवर्णां दीप्तिं अपाजन् अपगमयन् रात्रिं गच्छति सामर्थ्यात् रात्रिं परित्यजन् उषसं प्रातर्होमसिध्यर्थं गच्छतीत्यर्थोलभ्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कृष्णांयदेनीमभिवर्पसाभूज्जनयन्योषांबृहतःपितुर्जाम्।
ऊर्ध्वंभानुंसूर्यस्यस्तभायन्दिवोवसुभिररतिर्विभाति ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कृष्णाम् । यत् । एनीम् । अभि । वर्पसा । भूत् । जनयन् । योषाम् ।
बृहतः । पितुः । जाम् । ऊर्ध्वम् । भानुम् । सूर्यस्य । स्तभायन् ।
दिवः । वसुऽभिः । अरतिः । वि । भाति ॥ २ ॥

सोग्निर्यद्यदा कृष्णां कृष्णवर्णां एनीं गच्छन्तीं रात्रिं वर्पसा आत्मीयेन ज्वालालक्षणेन रूपेण अभिभूव अभिभवति । किंकुर्वन् बृहतोमहतः पितुः सर्वस्य जगतः पालयितुः पितृभूताद्वा आदित्यात् जां जायमानां योषां उषसं जनयन् अभिव्यंजयन् रात्रिमभ्यभूत् तदानीमरतिः गमनशीलोग्निः दिवोद्युलोकस्य वसुभिः वासयितृभिः आच्छादकैः संधुक्षणसमर्थैरात्मीयैः तेजोभिः सूर्यस्य भानुं दीप्तिं ऊर्ध्वमुपरिष्टात् स्तभायन् स्तंभयन् विभाति विशेषेण दीप्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

भद्रोभद्रयासचमानआगात्स्वसारंजारोअभ्येतिपश्चात् ।
सुप्रकेतैर्द्युभिरग्निर्वितिष्ठन्रुशद्भिर्वर्णैरभिराममस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रः । भद्रया । सचमानः । आ । अगात् । स्वसारम् । जारः । अभि ।
एति । पश्चात् । सुऽप्रकेतैः । द्युऽभिः । अग्निः । विऽतिष्ठन् ।
रुशत्ऽभिः । वर्णैः । अभि । रामम् । अस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रोभजनीयः कल्याणः भद्रया भजनीयया दीप्त्या उषसावा सचमानः सेव्यमानः संगच्छमानोवाग्निः आगात् आजगाम गार्हपत्यादाहवनीयमागच्छति । ततः पश्चात् जारोजरयिता शत्रूणां सोग्निः स्वसारं स्वयंसारिणीं भगिनींवा आगतामुषसं अभ्येति अभिगच्छति । तथा सुप्रकेतैः सुप्रज्ञानैः द्युभिर्दीप्तैस्तेजोभिः सह वितिष्ठन् सर्वतोवर्तमानः सोग्निः रुशद्भिः श्वेतवर्णैः वर्णैः वारकैरात्मीयैस्तेजोभिः रामं कृष्णवर्णं शार्वरं तमः अभ्यस्थात् सायं होमकाले अभिभूय तिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अस्ययामासोबृहतोनवग्नूनिन्धानाअग्नेःसख्युःशिवस्य ।
ईड्यस्यवृष्णोबृहतःस्वासोभामासोयामन्नक्तवश्चिकित्रे ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्य । यामांसः । बृहतः । न । वग्नून् । इन्धानाः । अग्नेः ।
सख्युः । शिवस्य । ईड्यस्य । वृष्णः । बृहतः । सुऽआसः ।
भामांसः । यामन् । अक्तवः । चिकित्रे ॥ ४ ॥

बृहतोमहतोस्याग्नेः संबन्धिनइन्धानाः दीप्यमानायामासः यान्ति गच्छन्तीति यामारश्मयः वग्नून् स्तुतिकारिणोजनान् नबाधन्ते । किंच सख्युः स्तुत्यस्तोतृयष्टृयष्टव्यलक्षणेन सख्येन सखिभूतस्य शिवस्य कल्याणस्य भक्तानां सुखकरस्य ईडचस्य स्तोतव्यस्य वृष्णः कामानां वर्षितुः बृहतोमहतः स्वासः शोभनास्याः अस्याग्नेः स्वभूताअक्तवः तमांसि अंजन्तः अपगमयन्तः आहुतिभिः संगतावा भामासः भामक्रोधे तीक्ष्णा अप्रसह्या रश्मयोयामन् याति देवान् प्रति तर्पणाय यांति देवाएतं प्रत्यंगभावायेति यामोयज्ञः तस्मिन् चिकित्रे सर्वतोजज्ञिरे प्रथिताअभूवन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

स्वनानयस्यभामांसःपवंन्तेरोचंमानस्यबृहतःसुदिवः ।
ज्येष्ठेभिर्यस्तेजिंष्ठैःक्रीळुमद्भिर्वर्षिष्ठेभिर्भानुभिर्नक्षंतिद्याम् ॥५॥

स्वनाः । न । यस्यं । भामांसः । पवंन्ते । रोचंमानस्य । बृहतः ।
सुऽदिवः । ज्येष्ठेभिः । यः । तेजिंष्ठैः । क्रीळुमत्ऽभिः ।
वर्षिष्ठेभिः । भानुऽभिः । नक्षंति । द्याम् ॥ ५ ॥

रोचमानस्य दीप्यमानस्य बृहतोमहतः सुदिवः शोभनदीप्तेर्वा यस्याग्नेः स्वभूताभामासः भादीप्तौ दीप्तारश्मयः स्वनान स्वनन्तोमरुतइव पवन्ते सर्वतः शब्दंकुर्वंतोगच्छन्ति । किंच योग्निः ज्येष्ठेभिः अत्यंतं प्रशस्तैः तेजिष्ठैः तेजस्वितमैः क्रीळुमद्भिः क्रीडनवद्भिः वर्षिष्ठेभिर्वृद्धतमैः भानुमद्भिः आत्मीयैस्तेजोभिः द्यां द्युलोकं नक्षति व्याप्नोतीति । सत्वं देवानावहेति उत्तरेण संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

अस्यशुष्मांसोददृशानपंवेर्जेहंमानस्यस्वनयन्नियुद्भिः ।
प्रत्नेभिर्योरुशंद्भिर्देवतंमोविरेभंद्भिररतिर्भातिविभ्वां ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्य । शुष्मासः । ददृशानऽपवेः । जेहमानस्य । स्वनयन् ।
नियुत्ऽभिः । प्रत्नेभिः । यः । रुशत्ऽभिः । देवऽतमः ।
वि । रेभत्ऽभिः । अरतिः । भाति । विऽभ्वा ॥ ६ ॥

ददृशानपवेः दर्शनीयज्वालाग्नेः यद्वा पविर्वज्रआयुधं दृश्यमानायुधस्य जेहमानस्य जेहतिर्गतिकर्मा हविरादाय देवान् प्रति गच्छतः अस्याग्नेः स्वभूताः शुष्मासः शोषकाः नियुद्भिर्नियुतो वायोरिति वायोरश्वानियुतः तद्युक्तैर्वायुभिः संयुक्तारश्मयः स्वनयन् शब्दायन्ते । किंच देवतमः देवानां मुख्यः अरतिः गन्ता विभ्वा विभवनशीलोमहान् योग्निः प्रत्नेभिः पुराणैः रुशद्भिः श्वेतवर्णैः रेभद्भिः शब्दायमानैस्तेजोभिः विभाति विविधं दीप्यते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सआवक्षिमहिनआचसत्सिदिवस्पृथिव्योररतिर्युवत्योः ।
अग्निःसुतुकःसुतुकेभिरश्वैरभस्वद्भीरभस्वाँएहगम्याः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

सः । आ । वक्षि । महि । नः । आ । च । सत्सि । दिवःपृथिव्योः ।
अरतिः । युवत्योः । अग्निः । सुऽतुकः । सुऽतुकेभिः । अश्वैः ।
रभस्वत्ऽभिः । रभस्वान् । आ । इह । गम्याः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

हे अग्ने सतादृशस्त्वं नोस्मदीये यज्ञे महि महान् देवान् आवक्षि आवह प्रापय । किंच युवत्योः परस्परं मिश्रितयोः तरुण्योर्वा दिवस्पृथिव्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये अरतिः अग्निः सूर्यात्मनागन्ता त्वं आसत्सि अस्माकं यज्ञमासीद । तथा सुतुकः तुकिर्गत्यर्थः सुगमः स्तोतृभिर्यष्टृभिश्च सुखेन प्राप्तव्यः रभस्वान् वेगवान् अग्निः अंगनादिगुणयुक्तस्त्वं सुतुकेभिः सुगमैः रभस्वद्भिर्वेगवद्भिरश्वैरोहिदाख्यैः सह इहास्मदीये यज्ञे आगम्याः आगच्छ ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

प्रतइति सप्तर्चं चतुर्थं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रतइत्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

प्रतेयक्षिप्रतंइयर्मिमन्मभुवोयथावन्द्योंनोहवेषु ।
धन्वंन्निवप्रपाअसित्वमंग्नइयक्षवेपूरवेप्रत्नराजन् ॥ १ ॥

प्र । ते । यक्षि । प्र । ते । इयर्मि । मन्म । भुवः । यथा । वन्द्यः ।
नः । हवेषु । धन्वन्ऽइव । प्रऽपा । असि । त्वम् । अग्ने ।
इयक्षवे । पूरवे । प्रत्न । राजन् ॥ १ ॥

हे अग्ने ते तुभ्यं हविः प्रयक्षि प्रयच्छामि यजिर्दानार्थः । तथा मन्म मननीयां स्तुतिं ते त्वदर्थं प्रेयर्मि प्रेरयामि । प्रोच्चारयामि वंद्यः सर्वैर्वंदनीयस्त्वं नोस्मदीयेषु हवेषु देवाह्वानेषु यथा त्वं सन्निहितोभुवोभवसि तथा हविः प्रयच्छामि स्तौमिच । हे प्रत्न पुराण राजन् सर्वस्य जगतः स्वामिन् हे अग्ने सत्वं इयक्षवे यष्टुमिच्छवे पूरवे पूरुरिति मनुष्यनाम मनुष्याय यजमानाय यद्वा पूरवे हविर्भिर्देवान् पूरयित्रे जनाय धन्वन् इव प्रपाअसि यथा । धन्वन् धन्वनि मरौ निरुदकप्रदेशे प्रपा प्रपिबंत्यत्रेति प्रपा सा यथा उदकप्रदानेन जनेभ्यः सुखदाभवति एवं त्वं धनदानेन तस्मै सुखदाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यंत्वाजनांसोअभिसंचरंन्तिगावंउष्णमिवव्रजंयंविष्ठ ।
दूतोदेवानांमसिमर्त्यांनामन्तर्महाँश्चरसिरोचनेन ॥ २ ॥

यम् । त्वा । जनासः । अभि । सम्ऽचरन्ति । गावः ।
उष्णम्ऽइव । व्रजम् । यविष्ठ । दूतः । देवानाम् । असि ।
मर्त्यानाम् । अन्तः । महान् । चरसि । रोचनेन ॥ २ ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने यं त्वा त्वां जनासोजनाः यजमानाः फलप्राप्त्यर्थं अभिसंचरन्ति अभितः परिचरन्ति सेवन्ते । तत्र दृष्टान्तः—गावउष्णमिव यथागावः शीतार्ताउष्णं शीतजनितदुःखापनोदनार्थं उष्णं व्रजं गोष्ठमभिगच्छंति । सत्वं देवानामिन्द्रादीनां मर्त्यानां मनुष्याणां च दूतोसि हविः प्रापणद्वारा । ततोमहांस्त्वं अन्तः द्यावापृथिव्योर्मध्ये हवींष्यादाय रोचनेनांतरिक्षेण लोकेन चरसि गच्छसि तं त्वां स्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

शिशुंनत्वाजेन्यंवर्धयन्तीमाताबिभर्तिसचनस्यमाना ।
धनोरधिप्रवतायासिहर्यञ्जिगीषसेपशुरिवावसृष्टः ॥ ३ ॥

शिशुम् । न । त्वा । जेन्यम् । वर्धयन्ती । माता । बिभर्ति ।
सचनस्यमाना । धनोः । अधि । प्रऽवता । यासि ।
हर्यन् । जिगीषसे । पशुःऽइव । अवऽसृष्टः ॥ ३ ॥

हे अग्ने जेन्यं जयशीलं त्वा त्वां शिशुंन पुत्रमिव वर्धयन्ती पोषयन्ती माता पृथिवी सचनस्यमाना संपर्कमिच्छन्ती सती बिभर्ति धारयति । सत्वं हर्यन् कामयमानः तस्मिन् लोके धनोरधि अधिःसप्तम्यर्थद्योतकः धनोः अन्तरिक्षात् प्रवता प्रवणेन मार्गेण यासि यज्ञं प्रत्यागच्छसि । किंच त्वं अवसृष्टो यष्टृभिः हविरादाय जिगीषसे देवान् प्रतिगन्तुमिच्छसि । कथमिव पशुरिव यथा विमुक्तः पशुः गोष्ठं प्रत्यागच्छति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मूराअमूरनवयंचिकित्वोमहित्वमग्नेत्वमङ्गवित्से ।
शयेवव्रिश्चरतिजिह्वयादन्रेरिह्यतेयुवतिंविश्पतिःसन् ॥ ४ ॥

मूराः । अमूर । न । वयम् । चिकित्वः । महिऽत्वम् । अग्ने ।
त्वम् । अङ्ग । वित्से । शये । वव्रिः । चरति । जिह्वया ।
अदन् । रेरिह्यते । युवतिम् । विश्पतिः । सन् ॥ ४ ॥

हे अमूर अमूढ अतएव चिकित्वः चेतनावन् हे अग्ने मूरामूढावयं तव माहात्म्यं नजानीमः । किंतु हे अग्ने त्वमंग अंगेतिनिपातएवार्थे त्वमेव तव महित्वं माहात्म्यं वित्से जानासि त्वत्तः कोन्योवेदितुमर्हति । किंच वव्रिः जीर्णओषधीसंगः शये शेते तिष्ठति । यद्वा वव्रिरिति रूपनाम सामर्थ्याच्चान्तर्णीतमत्वर्थं द्रष्टव्यं आहवनीयाख्येन रूपेण रूपवान् शये चरति । अथ जिह्वया जिह्वाज्वालाख्यया अदन् हवींषि भक्षयन् चरति वाक्यभेदादनिघातः । किंच विश्पतिः विशां स्वामीसन्नग्निर्युवतिं आत्मनोमिश्रयित्रीमाहुतिं दीर्घप्रसृतया ज्वालया जिह्वया

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रेरिह्यते अत्यर्थं लेढि आस्वादयति । लिह आस्वादने यङि रूपं । यद्वा सोग्निर्युवतिं तरुणीं जीर्णौषधिकां पृथिवीं आस्वादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

कूचिज्जायतेसनयासुनव्योवनेतस्थौपलितोधूमकेतुः ।
अस्नातापोवृषभोनप्रवेतिसचेतसोयंप्रणयन्तमर्ताः ॥ ५ ॥

कूऽचित् । जायते । सनयासु । नव्यः । वने । तस्थौ ।
पलितः । धूमऽकेतुः । अस्नाता । आपः । वृषभः । न । प्र ।
वेति । सऽचेतसः । यम् । प्रऽनयन्त । मर्ताः ॥ ५ ॥

नव्योनवतरः स्तुत्योवाग्निः कूचित् क्वचित् प्रदेशे जायते कुत्र सनयासु पुराणीषु जीर्णास्वोषधीषु अरण्योः तथा पलितः पालयिताश्वेतवर्णोधूमकेतुः धूमप्रज्ञानोग्निः वने सर्वस्मिन्नरण्ये तस्थौ तिष्ठति । यद्वा वने उदके मेघगते विद्युदात्मना तिष्ठतिच अस्नाता स्नानमकुर्वन् अनपेक्षितस्नानः सर्वदा शुद्धः सोग्निः आपः सुबूव्यत्ययः अपउदकानि शांत्यर्थं प्रवेति प्रगच्छति । तत्र दृष्टान्तः—वृषभोन यथावृषभः तृष्णोपशमनार्थमरण्यमध्यस्थान्युदकानि प्रगच्छति तद्वत् मर्ता मनुष्याऋत्विजः सचेतसः समानमनस्काः समानप्रज्ञानाः सन्तः यमग्निं प्रणयन्त हविर्भिः प्रीणयन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तनूत्यजेवतस्करावनर्गूरशनाभिर्दशभिरभ्यधीताम् ।
इयंतेअग्नेनव्यसीमनीषायुक्ष्वारथंनशुचयद्भिरङ्गैः ॥ ६ ॥

तनूत्यजाऽइव । तस्करा । वनर्गू इति । रशनाभिः । दशऽभिः । अभि ।
अधीताम् । इयम् । ते । अग्ने । नव्यसी । मनीषा । युक्ष्व ।
रथम् । न । शुचयत्ऽभिः । अङ्गैः ॥ ६ ॥

हे अग्ने वनर्गू वनगामिनौ तनूत्यजेव चौर्ये मर्तुं कृतनिश्चयो धृष्टौ तस्करा तस्करौ यथा पथिकं मोषणार्थं रज्ज्वा बध्वाकृष्यच क्वचित् प्रदेशे स्थापयतः तद्वत् । तथायास्कः—तनूत्यकृतनूत्यक्तावनर्गूवनगामिनावग्निमंथनौबाहूतस्कराभ्यामुपमिमीतेइत्यादि[1] । रशनाभिः दश-

[1] नि० ३.१४.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भिरंगुलिभिः कृत्वा रज्जुभिः अभ्यधीतां अभ्यधायि। अधीतां दधातेर्लुङि सिचोलुकि छन्दस्युभयथेति तसआर्धधातुकत्वेन ङित्वाद्घुमास्थेतीकारः। ततः हे अग्ने ते त्वदर्थं नव्यसी नवतरा इयं मनीषा स्तुतिः मया क्रियते एतद् ज्ञात्वा शुचयद्भिः सर्वं प्रकाशयद्भिः आत्मीयैरंगैस्तेजोभि आत्मानं मदीयं यज्ञं प्रति युक्ष्व योजय। कथमिव रथं न यथा रथमश्वैः संयोजयंति तद्वद्॥ ६॥

उखासंभरणीयेष्टौग्नेर्ब्रह्मण्वतोयाज्या ब्रह्मचतइत्येषा। सूत्रितंच—ब्रह्मचतेजातवेदोनमश्चपुरूण्यग्नेपुरुधात्वायेति।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

ब्रह्मंचतेजातवेदोनमंश्चेयंचगीःसदमिद्वर्धनीभूत्।
रक्षांणोअग्नेतनंयानितोकारक्षोतनंस्तन्वो३अप्रंयुच्छन्॥७॥३२॥

ब्रह्मं। च। ते। जातऽवेदः। नमंः। च। इयम्। च। गीः।
सदम्। इत्। वर्धनी। भूत्। रक्षं। नः। अग्ने। तनंयानि।
तोका। रक्षं। उत। नः। तन्वंः। अप्रंऽयुच्छन्॥ ७॥ ३२॥

हे जातवेदः जातप्रज्ञाग्ने ते त्वदर्थं ब्रह्मास्माभिर्दीयमानं हवीरूपमद्भुतमन्नं वर्धनीभूद् भवतु। तथा नमोनमस्कारश्च। किंच इयमिदानींक्रियमाणा एषा स्तुतिः सदमित् सदैव वर्धयित्री भूद् भवतु। तस्माद् हे अग्ने नोस्माकं तनयानि पुत्रान् तोकापौत्रांश्च रक्ष पालय। उतापिच अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यंस्त्वं नोस्माकं तन्वोंगानि रक्ष॥ ७॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वात्रिंशोवर्गः॥ ३२॥

एकःसमुद्रइति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववद् विनियोगश्च एकइत्यनुक्रान्तं।

तत्र प्रथमा—

एकंःसमुद्रोधरुणोरयीणामस्मद्धृदोभूरिंजन्माविचंष्टे।
सिषक्त्यूधर्निण्योरुपस्थउत्संस्यमध्येनिहिंतंपदंवेः॥ १॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एकः । समुद्रः । धरुणः । रयीणाम् । अस्मत् । हृदः ।
भूरिऽजन्मा । वि । चष्टे । सिसक्ति । ऊधः । निण्योः । उपऽस्थे ।
उत्सस्य । मध्ये । निऽहितम् । पदम् । वेरिति वेः ॥ १ ॥

समुद्रः यस्माद्धनान्युदकानि समुद्रवन्तीति तादृशः रयीणां धनानां धरुणोधारयिता एकः असहायः भूरिजन्मा बहुविधजननः नानायज्ञेष्वाहवनीयादिभावेन बहुजननः सोग्निः अस्मत् सुपांसुलुगिति षष्ठ्यालुक् अस्माकं हृदोहृदयान्यभिलषितानि विचष्टे विपश्यति जानाति । उक्तंच—मनोवैदेवामनुष्यस्यजानन्तीति। किंच निण्योः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितयोर्ज्योतिस्तमोभ्यामाच्छादितयोः प्रातःसायंकालयोः उपस्थे उपस्थाने समीपे वर्तमानमूधोरात्रिं सिषक्ति सेवते उपजीवति। यद्वा निण्योः अन्तर्हितस्यान्तरिक्षस्य समीपे वर्तमानमूधोमेघं सेवते । अथ प्रत्यक्षः हे अग्ने उत्सस्य उदकधारकस्य लोकस्य मध्ये पदमपां स्थानं निहितं तन्माध्यमिकां वाचं वेः गच्छ । यद्वा उत्सस्य मेघस्य मध्ये निहितं पदं विद्युदाख्यं तव स्वात्मतया गच्छ । वेः वीगत्यादिषु लङि सिपि रूपं वाक्यभेदादनिघातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समानंनीळंवृषणोवसानाःसंजग्मिरेमहिषाअर्वतीभिः ।
ऋतस्यपदंकवयोनिपान्तिगुहानामानिदधिरेपराणि ॥ २ ॥

समानम् । नीळम् । वृषणः । वसानाः । सम् । जग्मिरे ।
महिषाः । अर्वतीभिः । ऋतस्य । पदम् । कवयः । नि ।
पान्ति । गुहा । नामानि । दधिरे । पराणि ॥ २ ॥

वृषणः आहुतीनां सेक्तारः समानमेकं नीलंस्थानमग्निं वसानाः मंत्रतआच्छादयन्तोमहिषामहान्तोयजमानाः अर्वतीभिर्वडवाभिः संजग्मिरे समगच्छन्त । अश्ववन्तोभूवन् यद्वा अग्निमेव आत्मीययज्ञं प्रत्यागन्तुं रोहिदाख्याभिर्वडवाभिः संयोजितवन्तः तथा कवयोमेधाविनः ऋतस्योदकस्य पदमावासस्थानमग्निं निपान्ति नितरां रक्षन्ति हविर्भिः स्तुतिभिश्चाराधयंतीत्यर्थः । ततोगुहा गुहायामन्तरिक्षे स्थितानि पराणि दिव्यानि नामानि उदकानि दधिरे धारय-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्ति । यद्वा गुहा गूढे संवृते हृदये पराणि प्रधानानि अग्निर्जातवेदावैश्वानरइत्यादीनि नामानि दधिरे कुर्वन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

ऋतायिनीमायिनीसंदधातेमित्वाशिशुंजज्ञतुर्वर्धयन्ती ।
विश्वस्यनाभिंचरतोध्रुवस्यकवेश्चित्तन्तुंमनसावियन्तः ॥ ३ ॥

ऋतयिनीइत्यृतऽयिनी । मायिनी इति । सम् । दधाते इति ।
मित्वा । शिशुम् । जज्ञतुः । वर्धयन्ती इति । विश्वस्य । नाभिम् ।
चरतः । ध्रुवस्य । कवेः । चित् । तन्तुम् । मनसा । विऽयन्तः ॥ ३ ॥

ऋतायिनी ऋतवत्यौ सत्यवत्यौ अतएव मायिनी प्रज्ञावत्यौ कर्मयुक्तेवा द्यावापृथिव्यौ यज्ञसाधनभूते अरणी वा इममग्निं संदधाते सम्यक् धारयतः अग्निसूर्यात्मना केवलाग्न्यात्मनावा संदधाते । मित्वा कालपरिमाणं कृत्वा यद्वा संपरिच्छिद्यशिशुं शंसनीयं बालमग्निं जज्ञतुः जनयतः वर्धयन्ती वर्धन्त्यौ द्यावापृथिव्यौ लोके यथा परिच्छेदाय पुत्रं पितरौ जनयतः तद्वत् । ततः विश्वस्य सर्वस्य चरतोजंगमस्य ध्रुवस्य स्थावरस्यच जगतोनाभिं नाभिभूतं मध्यं प्रधानभूतं वा कवेर्मेधाविनोग्नेस्तन्तुं तनितारं वैश्वानराख्यमंशुं चित् मनसा वियन्तोविविधं गच्छन्तोमनुष्याः सुखेन युज्यन्ते इतिशेषः तं वयं यजामइतिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

ऋतस्यहिवर्तनयःसुजातमिषोवाजायप्रदिवःसचन्ते ।
अधीवासंरोदसीवावसानेघृतैरन्नैर्वावृधातेमधूनाम् ॥ ४ ॥

ऋतस्य । हि । वर्तनयः । सुऽजातम् । इषः । वाजाय । प्रऽदिवः ।
सचन्ते । अधीवासम् । रोदसी इति । ववसाने इति ।
घृतैः । अन्नैः । ववृधाते इति । मधूनाम् ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य वर्तनयः प्रवर्तकाइषअभिलषितानीच्छन्तः प्रदिवः पुरातनाऋत्विग्यजमानाः सुजातमाधानकाले सुष्ठूत्पन्नमग्निं वाजाय बलार्थं अन्नार्थंवा सचन्तेहि सेवन्तेखलु । अपिच वावसाने सर्वस्य जगतआच्छादयित्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ अधीवासं ओषधिनक्षत्रा-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

द्यात्मना निवसन्तं यद्वा अधिरुपर्यर्थे त्रयाणां लोकानामुपरि अग्निविद्युदादित्यात्मना निवसन्तमग्निं मधूनामुदकानां जन्यत्वेन संबन्धिभिर्घृतैरन्नैः पुरोडाशादिभिश्च वावृधते वर्धयांचक्रतुः वर्धयतः तस्माद्वयमपि तमग्निमभिष्टुम इत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

स॒प्त स्वसॄ॒ररु॑षीर्वावशा॒नो वि॒द्वान्मध्व॒ उज्ज॑भारा दृ॒शे कम् ।
अ॒न्तर्ये॑मे अ॒न्तरि॑क्षे पु॒रा॒जा इ॒च्छन्व॒व्रिम॑विदत्पूष॒णस्य॑ ॥ ५ ॥

स॒प्त । स्वसॄः॑ । अरु॑षीः । वा॒व॒शा॒नः । वि॒द्वान् । मध्वः॑ । उत् । ज॒भा॒र॒ । दृ॒शे । कम् । अ॒न्तः । ये॒मे॒ । अ॒न्तरि॑क्षे । पु॒रा॒ऽजाः । इ॒च्छन् । व॒व्रिम् । अ॒वि॒द॒त् । पू॒ष॒णस्य॑ ॥ ५ ॥

वावशानः कामयमानः वाश्यमानः वेष्टयमानः स्तोतृभिः स्तूयमानोवा विद्वान् सर्वं जानानः सोग्निः अरुषीरारोचमानाः सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसॄः स्वयंसारिणीः कालीकरालीचेत्यादिकाः सप्तजिह्वाः मध्वोमदकराद्यज्ञात् उज्जभार उज्जहार ऊर्ध्वं हृतवान् यज्ञे स्वतेजसा प्रादुर्भूत इत्यर्थः । किमर्थं कं सुखेन दृशे सर्वेषामेव पदार्थानां दर्शनार्थं । किंच पुराजाः पुराजातः सोग्निः द्यावापृथिव्योरन्तर्मध्ये अन्तरिक्षे तस्मिन् ताजिह्वायेमे नियमितवान् सर्वत्र तेजोयुक्तोवर्ततेइत्यर्थः। अपिच इच्छन् यजमानान् कामयमानोग्निः पूषणस्य पूषेति पृथिवीनाम पार्थिवस्य लोकस्य वव्रिं रूपं पृश्निवर्णं अविदत् प्रायच्छत् । यद्वा मूर्धाभुवोभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्योजायतेप्रातरुद्यन्निति मंत्रान्तरे दर्शनादादित्यात्मनाग्निः स्तूयते । कामयमानः सूर्यात्मनाग्निः सप्त संख्याकान् स्वसॄः रश्मीन् मध्वः समुद्रोदकादुद्धृतवान् प्राप्तः अन्तरिक्षे विद्युदात्मना स्थित्वा वृष्टिलक्षणं रूपं पृथिव्याः प्रायच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स॒प्त म॒र्यादाः॑ क॒वय॑स्ततक्षु॒स्तासा॒मेका॒मिद॒भ्यं॑हु॒रो गा॑त् ।
आ॒योर्ह॑ स्क॒म्भ उ॑प॒मस्य॑ नी॒ळे प॒थां वि॑स॒र्गे ध॒रुणे॑षु तस्थौ ॥ ६ ॥

१ ऋ० सं० ८. ४. ११.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सप्त । मर्यादाः । कवयः । ततक्षुः । तासाम् । एकाम् । इत् ।
अभि । अंहुरः । गात् । आयोः । ह । स्कम्भः । उपऽमस्यं ।
नीळे । पथाम् । विऽसर्गे । धरुणेषु । तस्थौ ॥ ६ ॥

कवयोमेधाविनऋषयः सप्तमर्यादाः कामजेभ्यः क्रोधजेभ्यश्चोत्थिताः । पानमक्षाःस्त्रियोमृगया दंडः पारुष्यमन्यदूषणमिति सप्तमर्यादाः । यद्वा स्तेयं गुरुतल्पारोहणं ब्रह्महत्यां सुरापानं दुष्कृतकर्मणः पुनःपुनः सेवां पातकेनृतोद्यमिति[1] निरुक्तेनिर्दिष्टाः । सप्तमर्यादाअवस्थिताः ततक्षुः तक्षतिः करोतिकर्मा सुष्ठु लंघनीयाश्चक्रुः त्यक्तवन्तइत्यर्थः । तासां मर्यादानां एकामिव एकामेव अंहुरः पापवान् पुरुषः अभिगात् अभिगच्छति यस्त्वेवं करोति सपापवान् भवतीत्यर्थः । किंच आयोः तस्य मनुष्यस्य स्कंभः स्कंभयिता निरोधकोग्निः उपमस्य समीपभूतस्य आयोर्नीळे स्थाने पथां आदित्यरूपस्य स्वस्य रश्मीनां विसर्गे विसर्जनस्थानेन्तरिक्षमध्ये वर्तमाने धरुणेषूदकेषु तस्थौ विद्युदात्मना तिष्ठति अनेन लोकत्रयवर्तित्वमिति ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

असच्चसच्चपरमेव्योमन्दक्षस्यजन्मन्नदितेरुपस्थे ।
अग्निर्हनःप्रथमजाऋतस्यपूर्वआयुनिवृषभश्चधेनुः ॥ ७ ॥ ३३ ॥

असत् । च । सत् । च । परमे । विऽओमन् । दक्षस्य । जन्मन् ।
अदितेः । उपऽस्थे । अग्निः । ह । नः । प्रथमऽजाः । ऋतस्य ।
पूर्वे । आयुनि । वृषभः । च । धेनुः ॥ ७ ॥ ३३ ॥

असदव्याकृतं सच्चव्याकृतं असदेवेदमग्रआसीत् ततसदासीत् तत्समभवदिति श्रुतेः । सदसदात्मकं जगत्सर्वं परमे उत्तमे ज्ञानसहिते व्योमन् व्योमनि कारणात्मनि जातमभूत्तदा अदितेः पृथिव्याउपस्थे उपस्थाने समीपे दक्षस्य प्रजापतेः यद्वा दक्षस्य सत्रेधात्मानं बिभजतादित्यंतृतीयंवायुंतृतीयमितिश्रुतेः । तृतीयस्य द्युलोकस्याधिष्ठातृत्वादादित्यस्य जन्मन् जन्मनि ततएवं सति मनुष्यस्य सृष्टिक्रमात् पूर्वं अग्निर्ह अग्निरेव ऋतस्य कर्मफलस्य भोक्तॄणां नोस्माकं प्रथमजाः

1 नि० ६. २७.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रथमजातः समुत्पन्नः तेजोरसोनिरवर्ततताग्निरितिश्रवणात् । पश्चात्तत्प्रकरणे ततोमनुष्याअजायन्तेति प्रथमतएव मनुष्यसृष्टेरभिहितत्वात् अनन्तरं पूर्वे उत्तरसृष्टिमपेक्ष्य पूर्वत्वं आयुनि काले अयमग्निरेव वृषभश्चासीत् धेनुश्चाभवत् स्त्रीपुंसवत् स्त्रीपुंसात्मकोभवदित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके पंचमोध्यायः ॥ ५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

सप्तमस्याष्टकस्येत्थं व्याकार्षीत्पंचमंसुधीः । सायणाह्वस्ततःषष्ठमध्यायंव्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

दशमे मंडले प्रथमेनुवाके षोडश सूक्तानि तत्रायंसयस्येति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं त्रिष्टुभमाग्नेयं । अयमित्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओम् अयंसयस्यशर्मन्नवोभिरग्नेरेधतेजरिताभिष्टौ ।
ज्येष्ठेभिर्योभानुभिर्ऋषूणांपर्येतिपरिवीतोविभावा ॥ १ ॥

अयम् । सः । यस्य । शर्मन् । अवःऽभिः । अग्नेः । एधते । जरिता ।
अभिष्टौ । ज्येष्ठेभिः । यः । भानुऽभिः । ऋषूणाम् । परिऽएति ।
परिऽवीतः । विभाऽवा ॥ १ ॥

जरिता स्तोता अभिष्टौ यागे कृते यस्याग्नेरवोभिः पालनैः शर्मन् शर्मणि स्वगृहे एधते वर्धते । सोयमग्निर्यागार्थमस्माभिराहूतइतिशेषः । विभावा दीप्तिमान् योग्निःऋषूणां सूर्यरश्मीनां ज्येष्ठेभिः प्रशस्तैः भानुभिस्तेजोभिः परिवीतः परिवृतः पर्येति सर्वतोगच्छति । यत्रयत्र गंतव्यं तत्रतत्राप्रतिहतगतिर्गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योभानुभिर्विभावाविभात्यग्निर्देवेभिर्ऋतावाजस्रः ।
आयोविवायसख्यासखिभ्योपरिह्वृतोअत्योनसप्तिः ॥ २ ॥

यः । भानुऽभिः । विभाऽवा । विऽभाति । अग्निः । देवेभिः ।
ऋतऽवा । अजस्रः । आ । यः । विवाय । सख्या । सखिऽभ्यः ।
अपरिऽह्वृतः । अत्यः । न । सप्तिः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्वा अजस्रः अनुपक्षीणः अहिंसितोवा केनचिदनभिभूतइत्यर्थः । विभावा दीप्तिमान् योग्निः देवेभिर्देवैर्द्योतमानैः भानुभिस्तेजोभिर्विभाति विविधंदीप्यते । किंच योग्निः सख्या सख्यानि सखिभिः कर्तव्यानि कर्माणि हविरादीनि कर्तुमितिशेषः सखिभ्यः सखिभूतानां यजमानानामर्थाय अपरिहृतः अपरिहिंसितः अपरिश्रान्तइत्यर्थः आविवाय आभिमुख्येन गच्छति । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिः सदासर्पणइत्यर्थः अत्योन यथा सततगमनसमर्थोश्वः अपरिश्रान्तोगच्छति तद्वत् सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइति पूर्ववद्योज्यं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ईशेयोविश्वंस्यादेववींतेरीशेविश्वायुरुषसोव्युंष्टौ ।
आयस्मिन्मनाहवींष्यग्नावरिष्टरथःस्कभ्नातिशूषैः ॥ ३ ॥

ईशे । यः । विश्वंस्याः । देवऽवींतेः । ईशे । विश्वऽआयुः ।
उषसंः । विऽउंष्टौ । आ । यस्मिन् । मना । हवींषि । अग्नौ ।
अरिंष्टऽरथः । स्कभ्नाति । शूषैः ॥ ३ ॥

योग्निर्विश्वस्य देववीतेः सर्वस्य यज्ञस्य ईशे ईष्टे । अपिच विश्वायुः सर्वत्राप्रतिहतगमनः उषसोव्युष्टौ विवासने उदयकाले होमार्थं यजमानानामीशे ईष्टे । शूषैः शत्रुबलैः अरिष्टरथः अहिंसितयज्ञरथः सर्वएव यजमानः यस्मिन्नग्नौ मना मननीयानि हवींषि आस्कभ्नाति आदरेण प्रतिबध्नाति प्रक्षिपति सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शूषेभिर्वृधोजुषाणोअर्कैर्देवाँअच्छारघुपत्वांजिगाति ।
मन्द्रोहोतासजुह्वा३यजिष्ठःसंमिश्लोअग्निराजिघर्तिदेवान् ॥४॥

शूषेभिंः । वृधः । जुषाणः । अर्कैः । देवान् । अच्छं । रघुऽपत्वां ।
जिगाति । मन्द्रः । होतां । सः । जुह्वां । यजिष्ठः । समऽमिश्लः ।
अग्निः । आ । जिघर्ति । देवान् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृधः वर्धितोग्निः शूषेभिर्हविर्लक्षणैर्बलैः बलनिमित्तैर्हविर्भिरित्यर्थः अर्कैः स्तोत्रैश्च जुषाणः सेव्यमानः सन् देवानिन्द्रादीनच्छाप्तुं रघुपत्वा लघुपतनः शीघ्रगामी जिगाति। गत्वाच मन्द्रः स्तुत्यः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा जुह्वा यजिष्ठः यष्टृतमः संमिश्लः सगुणैर्देवैर्वा संप्रयुक्तः सोग्निर्देवान्प्रति हविराजिघर्ति आहारयति देवेभ्योहविर्ददातीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तमु॒स्राामिन्द्रं॒नरेजं॑मानम॒ग्निंगी॒र्भिर्नमो॑भि॒राकृ॑णुध्वम् ।
आयंविप्रा॑सोम॒तिभि॑र्गृ॒णन्ति॑जा॒तवे॑दसंजु॒हुं॑स॒हाना॑म् ॥ ५ ॥

तम् । उ॒स्राम् । इन्द्र॑म् । न । रेजं॑मानम् । अ॒ग्निम् । गीः॒ऽभिः ।
नमः॑ऽभिः । आ । कृ॒णु॒ध्व॒म् । आ । यम् । विप्रा॑सः । म॒तिऽभिः॑ ।
गृ॒णन्ति॑ । जा॒तऽवे॑दसम् । जु॒हुं॑म् । स॒हाना॑म् ॥ ५ ॥

हे ऋत्विजोयूयं उस्रां भोगानामुत्स्राविणं दातारं रेजमानं ज्वालात्मना कंपमानं तमग्निं इन्द्रंन इन्द्रमिव गीर्भिः स्तुतिभिर्नमोभिर्हविर्भिश्च आकृणुध्वं अस्मदभिमुखं कुरुत । विप्रासो-मेधाविनः स्तोतारः सहानां शत्रुबलाद्यभिभवितॄणां देवानां जुहुमाह्वातारं जातवेदसं जातधनं जातप्रज्ञंवा यमग्निं आगृणन्ति आदरेण स्तुवन्ति तमाकृणुध्वमिति पूर्वेण संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

संयस्मि॒न्विश्वा॒वसू॑निज॒ग्मुर्वाजे॒नाश्वाः॒सप्ती॑वन्त॒एवैः॑ ।
अ॒स्मेऊ॒तीरिन्द्र॑वाततमाअर्वा॒ची॒नाअ॑ग्न॒आकृ॑णुष्व ॥ ६ ॥

सम् । यस्मि॑न् । विश्वा॑ । वसू॑नि । ज॒ग्मुः । वाजे॑ । न । अश्वाः॑ ।
सप्ति॑ऽवन्तः । एवैः॑ । अ॒स्मे इति॑ । ऊ॒तीः । इद्र॑वातऽतमाः ।
अर्वा॒ची॒नाः । अ॒ग्ने॒ । आ । कृ॒णु॒ष्व॒ ॥ ॥ ६ ॥

हे अग्ने यस्मिन् त्वयि विश्वा विश्वानि वसूनि धनानि संजग्मुः स्वत्वेन संगतानि भवन्ति। तत्र दृष्टान्तः—एवैर्गमनैः सप्तीवन्तः सर्पणवन्तः शीघ्रगमनशीलाः समर्थाः अश्वाः वाजे न यथा संग्रामे संगतास्तद्वत् । हेअग्ने सत्वं इन्द्रवाततमाः इन्द्रेणाभिगताः ऊतीः रक्षाः अस्मे अस्मासु अर्वाचीनाः अभिमुखीः आकृणुष्व आदरेण कुरु ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

अधाह्यग्नेमह्नानिषद्यांसद्योजंज्ञानोहव्योंबभूथं।
तंतेदेवासोअनुकेतंमायन्नधांवर्धन्तप्रथमासऊमाः ॥ ७ ॥ १ ॥

अधं। हि। अग्ने। मह्ना। निऽसद्यं। सद्यः। जज्ञानः।
हव्यः। बभूथं। तम्। ते। देवासः। अनुं। केतम्। आयन्।
अधं। वर्धन्त। प्रथमासः। ऊमाः ॥ ७ ॥ १ ॥

अध अथानन्तरं हियस्मात् अग्ने त्वं मह्ना महत्वेन जज्ञानोजायमानः ज्वलन्निषद्य उपविश्य सद्यस्तस्मिन् प्रजननकालएव हव्योहवनार्हः आहुतिप्रक्षेपार्हः बभूथ भवसि। तस्मात् कारणात् देवासः हविषां दातारः ऋत्विग्यजमानाः ते तव स्वभूतं तं तादृशं केतं प्रज्ञानलक्षणं अन्वायन् अनुगच्छन्ति दीप्ते त्वयि हवींषि जुह्वतीत्यर्थः। अध अथानन्तरं ऋत्विगादयः प्रथमासः क्रियाभिजनविद्यागुणैरुत्कृष्टाः ऊमाः त्वयारक्षिताः सन्तः अवर्धन्त वर्धन्ते ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

स्वस्तिनइति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत्। स्वस्तीत्यनुक्रान्तं। उक्तः सूक्तविनियोगः। स्वस्त्ययन्यां प्रधानस्य स्वस्तिनइत्येषानुवाक्या। सूत्रितंच—अग्निः स्वस्तिमान् स्वस्तिनोदिवोअग्नेपृथिव्याइति।

तत्र प्रथमा—

स्वस्तिनोंदिवोअंग्नेपृथिव्याविश्वायुर्धेहियजथांयदेव।
सचेमहितवंदस्मप्रकेतैरुरुष्याणंउरुभिर्देवशंसैः ॥ १ ॥

स्वस्ति। नः। दिवः। अग्ने। पृथिव्याः। विश्वऽआयुः।
धेहि। यजथाय। देव। सचेमहि। तवं। दस्म। प्रऽकेतैः।
उरुष्य। नः। उरुऽभिः। देव। शंसैः ॥ १ ॥

हे देव दानादिगुणविशिष्टाग्ने त्वं दिवः पृथिव्याः द्यावापृथिव्योः सकाशात् नोस्मभ्यं विश्वायुः सर्वान्नं स्वस्ति पुत्रादि यजथाय देवयागार्थं धेहि प्रयच्छ सर्वोपद्रवरहिताः सर्वान्न-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुत्रयुक्ताश्वसन्तोवयं यथा यज्वानोभवेम तथास्मान् कुर्विति वाक्यशेषः । अपिच वयं सचेमहि हे दस्म दर्शनीय देवाग्ने उरुभिर्बहुभिः शंसैः शंसनीयैस्तवसंबन्धिभिः प्रकेतैः पालनोपायप्रज्ञानैः नोस्मानुरुष्य रक्ष ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमा अग्ने मतयस्तुभ्यं जाता गोभिरश्वैरभि गृणन्ति राधः ।
यदा ते मर्तो अनु भोगमानड्वसो दधानो मतिभिः सुजात ॥ २ ॥

इमाः । अग्ने । मतयः । तुभ्यम् । जाताः । गोभिः । अश्वैः ।
अभि । गृणन्ति । राधः । यदा । ते । मर्तः । अनु । भोगम् ।
आनट् । वसो इति । दधानः । मतिऽभिः । सुऽजात ॥ २ ॥

हे अग्ने इमा ईदृश्यः मतयः स्तुतयः तुभ्यं त्वदर्थं जाताः अस्मदादिस्तोतृमुखात् उत्पन्ना उच्चारिताइत्यर्थः गोभिरश्वैश्च सहितं राधः त्वया दीयमानं हिरण्यादिकं धनं अभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति । अस्मत्स्तुत्यनुरूपान्नमस्मभ्यं त्वया दत्तमिति प्रशंसन्ति यदा मर्तोस्मदादिकोमनुष्यः ते त्वया दीयमानं भोगं भोगार्हं धनं अन्वानट् प्राप्नोति लभते तदा हे वसो प्रशस्यवसुमन् यद्वा स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः हे सुजात शोभनकर्मार्थमुत्पन्नाग्ने त्वं दधानोस्मभ्यं धनं प्रयच्छन् मतिभिरस्मदीयाभिः स्तूयसे इति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्निं मन्ये पितरमग्निमापिमग्निं भ्रातरं सदमित्सखायम् ।
अग्नेरनीकं बृहतः सपर्यं दिवि शुक्रं यजतं सूर्यस्य ॥ ३ ॥

अग्निम् । मन्ये । पितरम् । अग्निम् । आपिम् । अग्निम् ।
भ्रातरम् । सदम् । इत् । सखायम् । अग्नेः । अनीकम् । बृहतः ।
सपर्यन् । दिवि । शुक्रम् । यजतम् । सूर्यस्य ॥ ३ ॥

अहं स्तोता पितरं अग्निमेव मन्ये जाने आपिं बन्धुं अग्निमेव मन्ये भ्रातरमग्निमेव मन्ये सदमित् सदैव आवसंवादिनं सखायं अग्निमेव जानामि बृहतोमहतोग्नेः अनीकं आहवनीया-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ख्यं मुखं सपर्यं परिचरामि । तत्र लुप्तोपममेतत् दिवि द्युलोके स्थितं यजतं यष्टव्यं पूजनीयं सूर्यस्य संबन्धि शुक्रं दीप्तिमन्मंडलं यथा कश्चिदभिप्रेतार्थसिद्धये आराधयति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सिध्राअ॑ग्ने॒धियो॑अ॒स्मेसनु॑त्री॒र्यंत्राय॑से॒दम॒आनित्य॑होता ।
ऋ॒तावा॒सरो॒हिद॑श्वःपुरु॒क्षुर्द्युभि॑रस्मा॒अह॑भिर्वा॒मम॑स्तु ॥ ४ ॥

सि॒ध्राः । अ॒ग्ने॒ । धियः॑ । अ॒स्मे इति॑ । सनु॑त्रीः । यम् ।
त्राय॑से । दमे॑ । आ । नित्य॑ऽहोता । ऋ॒तऽवा॑ । सः । रो॒हित्ऽअ॑श्वः ।
पु॒रु॒ऽक्षुः । द्युऽभिः॑ । अ॒स्मै॒ । अह॑ऽभिः । वा॒मम् । अ॒स्तु ॥ ४ ॥

हे अग्ने सनुत्रीः संभक्त्यः अस्मे अस्माकं संबंधिन्यः धियः स्तुतयः सिध्राः सिद्धानिष्पन्नाः त्वदर्थमस्माभिः कृताइत्यर्थः दमआ अस्मद्यज्ञगृहे मर्यादतयावस्थितस्त्वं नित्यहोता सततं होमनिष्पादकोदेवानामाह्वातावासन् यंत्रायसे कर्मवैगुण्यात् रक्षसि सोहं त्वत्प्रसादात् त्वत्सायुज्यं गतः सन् ऋतवा यज्ञवान् सत्यवान्वा स्यामितिशेषः । रोहिदश्वः रोहित्संज्ञकाश्वः पुरुक्षुः बह्वन्नश्चस्यां । किंच अस्मै ईदृग्भूताय तुभ्यं द्युभिर्दीप्तेषु अहभिरहःसु दिवसेषु वामं वननीयं हविरस्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

द्युभि॑र्हि॒तंमि॒त्रमि॑वप्र॒योगं॑प्र॒त्नमृ॒त्विजं॑मध्व॒रस्य॑जा॒रम् ।
बा॒हुभ्या॑म॒ग्निमा॒यवो॑जनन्त॒वि॒क्षुहोता॑रं॒न्य॑सादयन्त ॥ ५ ॥

द्युऽभिः॑ । हि॒तम् । मि॒त्रम्ऽइ॑व । प्र॒ऽयोग॑म् । प्र॒त्नम् । ऋ॒त्विज॑म् ।
अ॒ध्व॒रस्य॑ । जा॒रम् । बा॒हुऽभ्या॑म् । अ॒ग्निम् । आ॒यवः॑ ।
अ॒ज॒न॒न्त॒ । वि॒क्षु । होता॑रम् । नि । अ॒सा॒द॒य॒न्त॒ ॥ ५ ॥

द्युभिर्हितं दीप्तैराहितं मित्रमिवस्निग्धमिव प्रयोगं प्रयोक्तव्यं प्रत्नं पुराणं ऋत्विजं होतृसंज्ञकं । अग्निर्वैदेवानांहोतासीदितिश्रुतेः[1] । अध्वरस्य यज्ञस्य जारं समापयितारं एवंभूतम-

१ ऐ० ब्रा० ३. १४. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ग्निं आयवोयजमानाः मनुष्याः बाहुभ्यामजनन्त जनितवन्तः। किंच विक्षु विशोमनुष्याः तदाकारेषु देवेष्वित्यर्थः होतारं आह्वातारं न्यसादयन्त नियमेन सादितवन्तः देवानां यागार्थं निरूपितवन्तइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्वयंयजस्वदिविदेवदेवान्किंतेपाकःकृणवदप्रचेताः।
यथायजऋतुभिर्देवदेवानेवायजस्वतन्वंसुजात ॥ ६ ॥

स्वयम्। यजस्व। दिवि। देव। देवान्। किम्। ते। पाकः।
कृणवत्। अप्रऽचेताः। यथा। अयजः। ऋतुऽभिः। देव।
देवान्। एव। यजस्व। तन्वम्। सुऽजात ॥ ६ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने त्वं दिवि द्युलोके स्थितान् देवानिन्द्रादीन् स्वयमात्मनैव यजस्व पाकः पक्तव्यप्रज्ञः अप्रचेताः अप्रकृष्टज्ञानोमनुष्यः ते तव किंकृणवत् किंकरोति त्वयानधिष्ठितः किंचिदपि नजानातीत्यर्थः। किंच हेदेव त्वं ऋतुभिः कालविशेषैः देवान् यथा अयजः इष्टवानसि एव एवं हेसुजात शोभनजन्मन्नग्ने तन्वं आत्मानमपि यजस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

भवानोअग्नेवितोतगोपाभवावयस्कृदुतनोवयोधाः।
रास्वाचनःसुमहोहव्यदातिंत्रास्वोतनस्तन्वोअप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

भव। नः। अग्ने। अविता। उत। गोपाः। भव। वयःऽकृत्। उत।
नः। वयःऽधाः। रास्व। च। नः। सुऽमहः। हव्यऽदातिम्।
त्रास्व। उत। नः। तन्वः। अप्रऽयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं नोस्माकं अवितादृष्टभयेभ्यो रक्षको भव भूयाः। उतापिच गोपा अदृष्टभयेभ्यो-गोपा रक्षकोभव। उतापिच वयस्कृत् अन्नस्य कर्ता भव वयोधाः अन्नस्य दाता भव। हेसुमहः सुष्ठु पूजनीयाग्ने त्वं स्वभूतां हव्यदातिं हविषोदातिं नोस्मभ्यं रास्वच प्रयच्छ। उतापिच नोस्माकं स्वभूतास्तन्वः शरीराणि अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् त्रास्व पालय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रकेतुनेतिनवर्चं अष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं त्वष्टृपुत्रस्त्रिशिरानामकऋषिः आदितः षडाग्नेय्यः ततस्तिस्रः ऐन्द्र्यः। तथाचानुक्रान्तं—प्रकेतुनानवत्रिशिरास्त्वाष्ट्रस्तृचोन्त्यऐन्द्रइति। आदितः षण्णां प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयक्रतावुक्तोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

प्रकेतुनांबृहतायांत्यग्निरारोदंसीवृषभोरोरवीति।
दिवश्चिदन्ताँउपमाँउदांनळपामुपस्थेमहिषोववर्ध॥ १॥

प्र। केतुना। बृहता। याति। अग्निः। आ। रोदसी इति। वृषभः। रोरवीति। दिवः। चित्। अन्तान्। उपऽमान्। उत्। आनट्। अपाम्। उपऽस्थे। महिषः। ववर्ध॥ १॥

अग्निं बृहता महता केतुना प्रज्ञानेन युक्तः सन् आ इदानीं रोदसी द्यावापृथिव्यौ प्रयाति प्रकर्षेण गच्छति। किंच देवानामाह्वानकाले वृषभइव रोरवीति अत्यर्थं शब्दं करोति दिवश्चित् द्युलोकस्यापि अन्तानवसानान् उपमान् समीपांश्च प्रदेशान् ज्वलनात्मनादित्यात्मना वा स्थितः उदानट् ऊर्ध्वं व्यामोति अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानामुपस्थे उपस्थानेन्तरिक्षे वैद्युतात्मना महिषो महान् ववर्ध वर्धते॥ १॥

अथ द्वितीया—

मुमोदगर्भोवृषभःककुद्मानस्रेमावत्सःशिमींवाँअरावीत्।
सदेवतात्युद्यंतानिकृण्वन्स्वेषुक्षयेषुप्रथमोजिगाति॥ २॥

मुमोद। गर्भः। वृषभः। ककुत्ऽमान्। अस्रेमा। वत्सः। शिमीऽवान्। अरावीत्। सः। देवऽताति। उत्ऽयंतानि। कृण्वन्। स्वेषु। क्षयेषु। प्रथमः। जिगाति॥ २॥

गर्भः द्यावापृथिव्योरन्तर्गतः वृषभः कामानां वर्षिताग्निः ककुद्मान् उन्नततेजस्कः मुमोद मोदते। किंच अस्रेमा प्रशस्यनामैतत् प्रशस्तः वत्सः नक्तोषसोर्वत्सभूतः सायंप्रातराहुत्युपजीवनात् शिमीवान् हविर्वहनदेवाह्वानादिकर्मवान् अग्निः अरावीत् देवाह्वानादिशब्दं करोति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सोऽग्निः देवताति यज्ञे उद्यतानि उद्यमान्युत्साहानि कर्माणि कृण्वन् स्वेषु क्षयेषु आत्मीयेष्वाहवनीयादिस्थानेषु स्थितः प्रथमोदेवानां स्थानेषु मुख्यः जिगाति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयोमूर्धानंपित्रोररब्धन्यध्वरेदधिरेसूरोअर्णः ।
अस्यपत्मन्नरुषीरश्वबुध्नाऋतस्ययोनौतन्वोजुषन्त ॥ ३ ॥

आ । यः । मूर्धानम् । पित्रोः । अरब्ध । नि । अध्वरे । दधिरे ।
सूरः । अर्णः । अस्य । पत्मन् । अरुषीः । अश्वऽबुध्नाः ।
ऋतस्य । योनौ । तन्वः । जुषन्त ॥ ३ ॥

योऽग्निः पित्रोः मातापितृभूतयोर्द्यावापृथिव्योः मूर्धानं आअरब्ध स्वतेजोभिरारभते यद्वा मातापितृभूतयोररण्योर्मूर्धानं शिरोवत् प्रधानभूतं मथनप्रदेशं आङीषदर्थे आरब्धईषद्दिनस्ति निर्मथनकालेपि दाहेन दग्धुं समर्थः सूरः सुवीर्यस्याग्नेः अर्णः गमनशीलं तेजः अध्वरे यज्ञे निदधिरे यष्टारोनियमेन धारयन्ति अस्याग्नेः पत्मन् पतने अरुषीरारोचमानाः ऋतस्य यज्ञस्य योनौ स्थाने अश्वबुध्नाः व्याप्तमूलाः अशनबन्धनावा हविराहारान्विताइत्यर्थः तन्वः त्वदीयास्तनूर्जुषन्त कवयः सेवन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उषउषोहिवसोअग्रमेषित्वंयमयोरभवोविभावा ।
ऋतायसप्तदधिषेपदानिजनयन्मित्रंतन्वेस्वायै ॥ ४ ॥

उषःऽउषः । हि । वसो इति । अग्रम् । एषि । त्वम् । यमयोः ।
अभवः । विभाऽवा । ऋताय । सप्त । दधिषे । पदानि ।
जनयन् । मित्रम् । तन्वे । स्वायै ॥ ४ ॥

हेवसो स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः वसुमन्वा प्रशस्यवाग्ने त्वं उषउषः सर्वस्याएवोषसः अग्रं पूर्वं एषि प्राप्नोषि । अपिच यमयोर्युग्मयोः परस्परमवियुक्तयोः अहोरात्रयोः वि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भावा दीप्तिमान् अभवः भवसि । तन्वे स्वायै आत्मीयात् शरीरात् मित्रमादित्यं जनयन् उत्पादयन् सप्तपदानि सप्तसंख्याकानि धिष्ण्यादिस्थानानि ऋताय यज्ञार्थं दधिषे धारयसि ॥४॥

अथ पंचमी—

भुवश्चक्षुर्मह ऋतस्यगोपाभुवोवरुणोयदृतायवेषि ।
भुवोअपांनपाज्जातवेदोभुवोदूतोयस्यहव्यंजुजोषः ॥ ५ ॥ ३ ॥

भुवः । चक्षुः । महः । ऋतस्य । गोपाः । भुवः । वरुणः । यत् ।
ऋताय । वेषि । भुवः । अपाम् । नपात् । जातऽवेदः । भुवः ।
दूतः । यस्य । हव्यम् । जुजोषः ॥ ५ ॥ ३ ॥

महोमहतः ऋतस्य यज्ञस्य हेअग्ने त्वं चक्षुरिव प्रकाशकोभुवः भवसि गोपाः यज्ञस्य रक्षकस्त्वमेव भवसि यद्यदा ऋताय सोमरसलक्षणस्योदकस्यादानार्थं वरुणः आदित्यः वेषि गच्छसि तदा त्वमेव भुवोभवसि । हेजातवेदः जातप्रज्ञाग्ने अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानां नपात् पौत्रः त्वमेव भुवोभवसि अद्भ्योहि मेघोजायते मेघादग्निर्विद्युद्रूपोजायते इत्यपां पौत्रत्वमुच्यते यस्य यजमानस्य हव्यं हविः जुजोषः सेवसे तस्य दूतोभुवोभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासयोराग्नेयस्य याज्या भुवोयज्ञस्येत्येषा । सूत्रितंच—तासांयाज्यानुवाक्या अग्निर्मूर्धाभुवोयज्ञस्येति । आग्नेयीकाचित्काम्येष्टिः तस्यामेषैव याज्या । सूत्रितंच—आग्नेय्याउत्तरे नित्येमूर्धन्वतइति ।

सैषा सूक्ते षष्ठी—

भुवोयज्ञस्यरजसश्चनेतायत्रानियुद्भिःसचसेशिवाभिः ।
दिविमूर्धानंदधिषेस्वर्षांजिह्वामग्नेचकृषेहव्यवाहम् ॥ ६ ॥

भुवः । यज्ञस्य । रजसः । च । नेता । यत्र । नियुत्ऽभिः । सचसे ।
शिवाभिः । दिवि । मूर्धानम् । दधिषे । स्वःऽसाम् ।
जिह्वाम् । अग्ने । चकृषे । हव्यऽवाहम् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने त्वं यत्र यस्मिन्नन्तरिक्षे शिवाभिः कल्याणीभिर्नियुद्भिः नियुत्संज्ञकाभिरश्वजातिभिः संबद्धं वायुं सचसे संगच्छसे तस्मिन्नन्तरिक्षे यज्ञस्य रजसश्चोदकस्यच नेता प्रापयिता भुवोभवसि। अग्निर्वा इतोवृष्टिमुदीरयतीतिश्रुतेः। किंच दिवि द्युलोके मूर्धानं शिरोवत्प्रधानभूतं स्वर्षां सर्वस्य संभक्तारमादित्यं दधिषे हविर्वहनद्वारेण धारयसि। हेअग्ने त्वं जिह्वां ज्वालां हव्यवाहं हविषोवोढ्रीं चकृषे करोषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अस्यत्रितःक्रतुनावव्रेअन्तरिच्छन्धीतिंपितुरेवैःपरस्य।
सचस्यमानःपित्रोरुपस्थेजामिब्रुवाणआयुधानिवेति ॥ ७ ॥

अस्य। त्रितः। क्रतुना। वव्रे। अन्तः। इच्छन्। धीतिम्। पितुः। एवैः। परस्य। सचस्यमानः। पित्रोः। उपऽस्थे। जामि। ब्रुवाणः। आयुधानि। वेति ॥ ७ ॥

अस्मिन्नृचे इन्द्रइममर्थं ब्रवीति। हे त्रित सर्वेषामायुधानि वेत्ता त्वं त्वष्टृपुत्रस्य त्रिशिरसोवधार्थं मम साहाय्यं कुर्वितीन्द्रेणैवं पृष्टस्त्रितः स्ववीर्यवृद्ध्यर्थं यज्ञभागं वव्रे। सचेन्द्रस्तस्मै पाणिप्रक्षालनार्थं जलं यज्ञभागंच दत्तवान् अनेन यज्ञभागेन वृद्धवीर्यस्त्रितः एतत्संज्ञकऋषिः एवैः आत्मनोरक्षणैर्युक्तः अन्तर्यज्ञस्य मध्ये धीतिं भागमिच्छन् परस्योत्कृष्टस्य पितुः सर्वस्य जगतः पालयितुरस्येन्द्रस्य क्रतुना त्रिशिरसोमम वधार्थं साहाय्यभूतेन कर्मणा निमित्तेन वव्रे सखायं वृतवान्। किंच पित्रोर्मातापितृभूतयोर्द्यावापृथिव्योः उपस्थे समीपस्थे यज्ञे सचस्यमानः ऋत्विग्भिः सेव्यमानस्त्रितः जामि योग्यं इन्द्रस्यानुरूपं स्तोत्रं ब्रुवाणइन्द्रस्य बलवृद्ध्यर्थमुच्चारयन् आयुधानि स्वभूतानि वेति त्वष्टृपुत्रस्य मम वधार्थं आगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सपित्र्याण्यायुधानिविद्वानिन्द्रेषितआप्त्योअभ्ययुध्यत्।
त्रिशीर्षाणंसप्तरश्मिंजघन्वान्त्वाष्ट्रस्यचिन्निःससृजेत्रितोगाः॥८॥

1 तै० सं० २. ४. १०.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सः । पित्र्याणि । आयुधानि । विद्वान् । इन्द्रऽइषितः । आप्त्यः । अभि । अयुध्यत् । त्रिऽशीर्षाणम् । सप्तऽरश्मिम् । जघन्वान् । त्वाष्ट्रस्य । चित् । निः । ससृजे । त्रितः । गाः ॥ ८ ॥

आप्त्यः आप्त्यस्य पुत्रः अपां पुत्रोवा तकारोपजनश्छान्दसः सत्रितः पित्र्याणि स्वपितृसबन्धीन्यायुधानि विद्वान् जानन् इन्द्रेषितः त्रिशिरसामयासह युद्धार्थमिन्द्रेण प्रेषितः सन् अभ्ययुध्यत् आभिमुख्येन युद्धवान् । तदनन्तरं सप्तरश्मिं शत्रुनियमनार्थं सप्तप्रग्रहहस्तं यद्वा सप्तरश्मिरादित्यः तत्सदृशं त्रिशीर्षाणं त्रिशिरस्कं मां जघन्वान् हतवान् मूर्छितं कृतवानित्यर्थः। किंच त्रितः त्वाष्ट्रस्य चित् त्वष्टृपुत्रस्य ममापि गाः पशून् निःससृजे विसृष्टवान् अपहृतवानित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

भूरीदिन्द्र॑उ॒दिन॑क्षन्त॒मोजोवा॑भिन॒त्सत्प॑ति॒र्मन्य॑मानम् ।
त्वा॒ष्ट्रस्य॑चिद्वि॒श्वरू॑पस्य॒गोना॑माच॒क्रा॒णस्त्रीणि॑शी॒र्षापरा॑वर्क्॥९॥४॥

भूरि॑ । इत् । इन्द्रः॑ । उ॒त्ऽइन॑क्षन्तम् । ओज॑: । अव॑ । अ॒भि॒न॒त् । सत्ऽप॑तिः । मन्य॑मानम् । त्वा॒ष्ट्रस्य॑ । चि॒त् । वि॒श्वऽरू॑पस्य । गोना॑म् । आ॒ऽच॒क्रा॒णः । त्रीणि॑ । शी॒र्षा । परा॑ । व॒र्गिति॑ वर्क् ॥ ॥ ९ ॥ ४ ॥

सत्पतिः सतां पालकः इन्द्रः भूरीत् बह्वेव पूर्वतुल्यमतिरिक्तंवा ओजोबलं उदिनक्षन्तं व्याप्नुवन्तं मन्यमानं शूरमित्यात्मानं चिंतयन्तं यद्वा मन्यतिर्दीप्तिकर्मा क्रोधकर्मावा दीप्यमानं क्रुध्यन्तंवा त्वष्टृपुत्रं मां अवाभिनत् वज्रेण विदारितवान् । विदार्यत्वाष्ट्रस्यचित् त्वष्टृपुत्रस्यापि गोनां गवां स्वामिनमितिशेषः विश्वरूपस्य मम त्रीणि शीर्षा शीर्षाणि आचक्राणः आसमन्तात् शब्दं कुर्वन् परावर्क् पराङ्मुखस्य वृक्णवान् छिन्नवानित्यर्थः । ईदृशं भाविवस्तु विश्वरूपः स्वमांते अनेन तृचेन दृष्टवान् ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आपोहिष्ठेति नवर्चं नवमं सूक्तं अंबरीषस्य राज्ञः पुत्रःसिंधुद्वीपः ऋषिः त्वष्टृपुत्रस्त्रि· शिरावा इदमापइत्यादिकेद्वे अनुष्टुभौ ईशानाइति वर्धमाना आपः पृणीतेति प्रतिष्ठा शिष्टागायत्र्यः आपोदेवता। तथाचानुक्रान्तं–आपोहिसिन्धुद्वीपोवांबरीषआपं गायत्रं ह्यनुष्टुबन्तं पंचमी वर्धमाना सप्तमी प्रतिष्ठेति। गतः सूक्तविनियोगः। आग्निमारुते आपोहिष्ठेत्याद्यास्तिस्रः। सूत्रितंच–आपोहिष्ठेति तिस्रोवियतमपउपस्पृशन्निति।

तत्र प्रथमा–

आपो॒हि॒ष्ठाम॑यो॒भुव॒स्तान॑ऊ॒र्जेद॑धातन। म॒हेरणा॑य॒चक्ष॑से॥ १॥

आप॑ः। हि। स्थ। म॒य॒ःऽभुव॑ः। ताः। न॒ः। ऊ॒र्जे। द॒धा॒त॒न॒। म॒हे। रणा॑य। चक्ष॑से॥ १॥

हियस्मात् कारणात् आपःयायूयं मयोभुवः सुखस्य भावयित्र्यः स्थ भवथ तास्तादृश्योयूयं नोस्मान् ऊर्जे अन्नाय दधातन धत्त अन्नप्राप्तियोग्यानस्मान् कुरुत अन्नमस्मभ्यं दत्तेत्यर्थः। महे महते रणाय रमणीयाय चक्षसे दर्शनाय सम्यक् ज्ञानायच धत्त अस्मान् सम्यक्ज्ञानं प्रतियोग्यान् कुरुतेत्यर्थः॥ १॥

अथ द्वितीया–

योव॑ःशि॒वत॑मो॒रस॒स्तस्य॑भाजयते॒हन॑ः। उ॒श॒तीरि॑वमा॒तर॑ः॥ २॥

यः। व॒ः। शि॒वऽत॑मः। रस॑ः। तस्य॑। भा॒ज॒य॒त॒। इ॒ह। न॒ः। उ॒श॒तीःऽइ॑व। मा॒तर॑ः॥ २॥

हेआपः वोयुष्माकं स्वभूतोयोरसः शिवतमः सुखतमः इहास्मिन् लोके तस्य तं रसं नोस्मान् भाजयत सेवयत उपयोजयतेत्यर्थः। तत्र दृष्टान्तः–उशतीरिव उशत्यइव पुत्रसमृद्धिं कामयमाना मातरः स्तन्यं रसं यथा भाजयन्ति प्रापयन्ति तद्वत्॥ २॥

अथ तृतीया–

तस्मा॒अर॑ङ्गमामवो॒यस्य॒क्षया॑य॒जिन्व॑थ। आपो॑ज॒नय॑थाचनः॥ ३॥

तस्मै॑। अर॑म्। ग॒मा॒म॒। व॒ः। यस्य॑। क्षया॑य। जिन्व॑थ। आप॑ः। ज॒नय॑थ। च॒। न॒ः॥ ३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेआपोयूयं यस्य पापस्य क्षयाय विनाशाय अस्मान् जिन्वथ प्रीणयथ तस्मै तादृशाय पापक्षयाय अरं क्षिप्रं वोयुष्मान् गमाम गमयाम वयं शिरसि प्रक्षिपामेत्यर्थः। यद्वा यस्यान्नस्य क्षयाय निवासार्थं यूयमोषधीर्जिन्वथ तर्पयथ तस्मै तदन्नमुद्दिश्य वयं अरं अलं पर्याप्तं यथा भवति तथा वोयुष्मान् गमाम गच्छाम। किंच हे आपः नोस्मान् जनयथ च पुत्रपौत्रादिजनने प्रयोजयतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शंनोदेवीरभिष्टयआपोभवन्तुपीतये। शंयोरभिस्रवन्तुनः ॥ ४ ॥

शम्। नः। देवीः। अभिष्टये। आपः। भवन्तु। पीतये।
शम्। योः। अभि। स्रवन्तु। नः ॥ ४ ॥

नोस्माकं पापापनोदद्वारेण शं सुखं भवन्तु देवीर्देव्यः आपः अभिष्टये अस्मद्यज्ञाय भवन्तु यज्ञांगभावायच भवन्तुइत्यर्थः। पीतये पानायच भवन्तु। तथा शं उत्पन्नानां रोगाणां शमनं योः यावनं अनुत्पन्नानां पृथक्करणं च कुर्वन्तु। अपिच नोस्माकं अभि उपरि स्रवन्तु शुध्यर्थं सिंचन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ईशानावार्याणांक्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपोयाचामिभेषजम् ॥५॥

ईशानाः। वार्याणाम्। क्षयन्तीः। चर्षणीनाम्।
अपः। याचामि। भेषजम् ॥ ५ ॥

वार्याणां वारिप्रभवानां व्रीहियवादीनां यद्वा वरणीयानां धनानां ईशाना ईश्वराश्चर्षणीनां मनुष्याणां क्षयन्तीः निवासयित्रीः अपउदकानि भेषजं सुखनामैतत् पापापनोदनं सुखं याचामि अहं प्रार्थये ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अप्सुमेसोमोअब्रवीदन्तर्विश्वानिभेषजा। अग्निंचविश्वशम्भुवम् ॥६॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अप्ऽसु । मे । सोमः । अब्रवीत् । अन्तः । विश्वानि ।
भेषजा । अग्निम् । च । विश्वऽशम्भुवम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

आपःपृणीतभेषजंवरूथंतन्वे३ममं । ज्योक्चसूर्यंदृशे ॥ ७ ॥

आपः । पृणीत । भेषजम् । वरूथम् । तन्वे । ममं ।
ज्योक् । च । सूर्यम् । दृशे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इदमापःप्रवहतयत्किञ्चदुरितंमयि ।
यद्वाहमभिदुद्रोहयद्वाशेपउतानृतम् ॥ ८ ॥

इदम् । आपः । प्र । वहत । यत् । किम् । च । दुःऽइतम् । मयि ।
यत् । वा । अहम् । अभिऽदुद्रोह । यत् । वा ।
शेपे । उत । अनृतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आपोअद्यान्वचारिषंरसेनसमगस्महि ।
पयस्वानग्नआगहितमासंसृजवर्चसा ॥ ९ ॥ ५ ॥

आपः । अद्य । अनु । अचारिषम् । रसेन । सम् । अगस्महि ।
पयस्वान् । अग्ने । आ । गहि । तम् । मा । सम् । सृज ।
वर्चसा ॥ ९ ॥ ५ ॥

अप्सुमे सोमोअब्रवीदित्यादिकाश्चतस्रऋचः प्रथमाष्टके द्वितीयाध्याये विनियोगपुरःसरं व्याख्याताः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ओचिदितिचतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं अत्रानुक्रम्यते—ओचित्षळूनावैवस्वतयोर्यमयम्योः संवादः षष्ठ्ययुग्भिर्यमीमिथुनार्थं यमंप्रोवाच स तां नवमीयुग्भिरनिच्छन् प्रत्याचष्टइति । ततः षष्ठ्यां प्रथमातृतीयाद्ययुक्षु विवस्वतः पुत्री यमी ऋषिः यमोदेवता । यस्यवाक्यं सऋषिः यातेनोच्यते सादेवतेति न्यायात् । तथा नवम्यां द्वितीयाचतुर्थीप्रभृतिषु युक्षु वैवस्वतोयमऋषिः यमी देवता । अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप्छन्दः गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओ॒चि॒त्सखा॑यंस॒ख्या॑ववृत्यां॒ति॒रः पु॒रू चि॑द॒र्ण॒वंज॑ग॒न्वान् ।
पि॒तुर्नपा॑त॒मा द॑धीतवे॒धाअधि॒क्षमि॑प्रत॒रंदीध्या॑नः ॥ १ ॥

ओ इति॑ । चि॒त् । सखा॑यम् । स॒ख्या । व॒वृ॒त्या॒म् । ति॒रः ।
पु॒रु । चि॒त् । अ॒र्ण॒वम् । ज॒ग॒न्वान् । पि॒तुः । नपा॑तम् । आ ।
द॒धी॒त॒ । वे॒धाः । अधि॑ । क्षमि॑ । प्र॒ऽत॒रम् । दीध्या॑नः ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्सूक्ते वैवस्वतयोर्यमयम्योः संवादउच्यते—अस्यामृचि यमं प्रति यमीप्रोवाच । तिरः अन्तर्हितं अप्रकाशमानं निर्जनप्रदेशमित्यर्थः पुरुचित् बह्वपि विस्तीर्णंच अर्णवं समुद्रैकदेशं अवान्तरद्वीपं जगन्वान् गतवती यमी चिदिति पूजार्थे पूजितमिष्टं श्रेष्ठमित्यर्थः सखायं गर्भवासादारभ्य सखिभूतं यमं सख्या सख्याय स्त्रीपुरुषसंपर्कजनितमित्रत्वाय ओववृत्यां आवर्तयामि आभिमुख्येन स्थित्वा लज्जां परित्यज्य त्वत्संभोगं करोमीत्यर्थः । धर्मस्य त्वरिता गतिरिति न्यायेन कामस्य त्वरितत्वात् । अपिच पितुः आवयोर्भविष्यतः पुत्रस्य पितृभूतस्य तवार्थाय अधिक्षमि अधि पृथिव्यां पृथिवीस्थानीये नभोदरेइत्यर्थः प्रतरं प्रकृष्टं सर्वगुणोपेतमित्यर्थः । नपातं गर्भलक्षणमपत्यं वेधा विधाता प्रजापतिः दीध्यानः आवयोरनुरूपस्य पुत्रस्य जननार्थं आवां ध्यायन् आदधीत प्रजापतिः । धातागर्भंदधातुतइत्युक्तत्वात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नते॒सखा॑स॒ख्यं॑वष्ट्ये॒तत्सल॑क्ष्मा॒यद्विषु॑रूपा॒भवा॑ति ।
म॒हस्पु॒त्रासो॒असु॑रस्यवी॒रादि॒वोध॒र्ता॑रउर्वि॒यापरि॑ख्यन् ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. ८. ४२. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न । ते । सखा । सख्यम् । वष्टि । एतत् । सऽलक्ष्मा । यत् ।
विषुऽरूपा । भवाति । महः । पुत्रासः । असुरस्य ।
वीराः । दिवः । धर्तारः । उर्विया । परि । ख्यन् ॥ २ ॥

यमः आत्मानं परोक्षीकृत्य यमीं प्रत्युवाच । हेयमि ते तव सखा गर्भवासलक्षणेन सखिभूतोयमः एतदीदृशं त्वयोक्तं स्त्रीपुरुषलक्षणं सख्यं न वष्टि न कामयते । यद्यस्मात् कारणात् यमी सलक्ष्मा समानयोनित्वलक्षणा विषुरूपा भगिनीत्वात् विषमरूपा भवाति भवति तस्मान्न वष्टीत्यर्थः । इदानीं तिरः पुरूचिदर्णवंजगन्वानित्यस्य प्रतिवचनमुच्यते । महोमहतः असुरस्य प्राणवतः प्रज्ञावतोवा प्रजापतेः पुत्रासः पुत्रभूताः वीराः । वीरोवीरयत्यमित्रान् वेतेर्वा स्याद्गतिकर्मणोवीरयतेर्वेतिनिरुक्तं[1] । शत्रूणां विविधमीरयितारः धर्तारः धारयितारः दिवः द्युलोकस्य प्रदर्शनमेतत् द्युप्रभृतीनां लोकानामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उशन्तिघातेअमृतासएतदेकस्यचित्त्यजसंमर्त्यस्य ।
नितेमनोमनसिधाय्यस्मेजन्युःपतिस्तन्वमाविविश्याः ॥ ३ ॥

उशन्ति । घ । ते । अमृतासः । एतत् । एकस्य । चित् । त्यजसम् ।
मर्त्यस्य । नि । ते । मनः । मनसि । धायि । अस्मे इति । जन्युः ।
पतिः । तन्वम् । आ । विविश्याः ॥ ३ ॥

पुनरपि यमी यमं प्रत्युवाच—घेति निपातोऽप्यर्थे हेयम ते प्रसिद्धाः अमृतासः प्रजापत्यादयोदेवाएतदीदृशं शास्त्रेणागम्यत्वेनोक्तं त्यजसं त्यज्यते परस्मैप्रदीयतइति त्यजसं दुहितृभगिन्यादिस्त्रीजातं उशन्ति कामयन्ते एकस्यचित् सर्वस्यजगतोमुख्यस्यापि प्रजापत्यादेः स्वदुहितृभगिन्यादिना संबन्धोस्तीति शेषः । अतः कारणात्ते तव मनश्चित्तं अस्मे अस्माकं ममेत्यर्थः । मनसि चित्ते निधायि निधीयतां अहं त्वां कामये त्वं मामपि कामयस्वेत्यर्थः । अपिच जन्युरिति लुप्तोपममेतत् जन्युरिव यथा जनयिता प्रजापतिः पतिर्भर्ता भूत्वा स्वदुहितुः शरीरं संभोगेनाविष्टवान् तथा त्वमपि मम पतिर्भूत्वा तन्वं मदीयं शरीरं आविविश्याः संभोगेनाविश योनौ प्रजननप्रक्षेपोपगूहचुंबनादिना मां संभुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

---

1 नि० १. ७. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

नयत्पुराचकृमाकद्धनूनमृतावदन्तोअनृतंरपेम।
गन्धर्वोअप्स्वप्याचयोषासानोनाभिःपरमंजामितन्नौ ॥ ४ ॥

न। यत्। पुरा। चकृम। कत्। ह। नूनम्। ऋता। वदन्तः।
अनृतम्। रपेम। गन्धर्वः। अप्ऽसु। अप्या। च। योषा।
सा। नः। नाभिः। परमम्। जामि। तत्। नौ ॥ ४ ॥

यमः यमीं पुनर्ब्रूते—पुरा पूर्वं प्रजापतेः यदगम्यागमनं अपरिमितसामर्थ्योपेतत्वात् कृतं तथा वयं नचकृम नाकुर्म। वयं ऋता ऋतानि सत्यानि वदन्तोब्रुवन्तः अनृतमसत्यं कद्ध कदा खलु नूनं निश्चितं रपेम वदेम नकदाचिदपीत्यर्थः। अगम्यागमनं नकुर्मइति यावत्। अपिच अप्सु अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षे स्थितः गन्धर्वः गवां रश्मीनामुदकानांवा धारयिता आदित्यः अप्या अन्तरिक्षस्था सा प्रसिद्धा योषा आदित्यस्य भार्या सरण्यूश्च नौ आवयोर्नाभिरुत्पत्तिस्थानं मातापितरावित्यर्थः तत्तस्मात्कारणात् नौ आवयोः जामि बांधवं परमं उत्कृष्टं एवं सति आवयोरगम्यागमनरूपत्वात् कर्तुमयुक्तं तस्मादेतन्नकरोमीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

गर्भेनुनौजनितादंपतीकर्देवस्त्वष्टासविताविश्वरूपः।
नकिरस्यप्रमिनन्तिव्रतानिवेदनावस्यपृथिवीउतद्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

गर्भे। नु। नौ। जनिता। दम्पती इति दम्ऽपती। कः। देवः। त्वष्टा
सविता। विश्वऽरूपः। नकिः। अस्य। प्र। मिनंति। व्रतानि।
वेद। नौ। अस्य। पृथिवी। उत। द्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

त्वष्टा रूपाणां कर्ता सविता सर्वेषां शुभाशुभस्य प्रेरकः विश्वरूपः सर्वात्मकः देवोदानादिगुणयुक्तः जनिता जनयिता प्रजापतिः गर्भेनु गर्भावस्थायामेव नौ आवां दंपती कः कृतवान् एकोदरे सहवासित्वात्। अस्य प्रजापतेः व्रतानि कर्माणि नकिः प्रमिनन्ति नकेचित् प्रहिंसन्ति नलोपयन्तीत्यर्थः। अतः कारणात् गर्भावस्थायामेवावयोः प्रजापतिकृते दंपतित्वे सति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

संभोगं कुरु इत्यर्थः । अपिच नौ आवयोः अस्येदं मातुरुदरे सहवासजनितं दंपतित्वं पृथिवी भूमिः वेद जानाति उतापिच द्यौर्द्युलोकोपि जानाति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

कोअस्यवेदप्रथमस्याह्नःकईंददर्शकइहप्रवोचत् ।
बृहन्मित्रस्यवरुणस्यधामकदुंब्रवआहनोवीच्यानॄन् ॥ ६ ॥

कः । अस्य । वेद । प्रथमस्यं । अह्नः । कः । ईम् । ददर्श । कः । इह । प्र । वोचत् । बृहत् । मित्रस्यं । वरुणस्य । धामं । कत् । ऊँ इतिं । ब्रवः । आहनः । वीच्यां । नॄन् ॥ ६ ॥

प्रथमस्याह्नः संबन्धि अस्येदं अन्योन्यं संगमनं कोवेद जानाति । प्रथमेहनि यत् क्रियते तदनुमानमाश्रित्य नकश्चिदपि ज्ञातुं शक्नोतीत्यर्थः । इहास्मिन् प्रदेशे प्रत्यक्षतः कईमिदं संगमनं ददर्श पश्यति कः प्रवोचत् प्रख्यापयति नकोपीत्यर्थः । मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः बृहत् महत् धाम स्थानं अहोरात्रं यदस्ति तत्र नॄन् मनुष्यान् वीच्या नरकेण हे आहनः आहन्तः मर्यादयाहिंसितः स्वकृतशुभाशुभकर्मापेक्षया मनुष्यादिप्राणिनां नरकपातेन स्वर्गप्रापणेन निग्रहानुग्रहयोः कर्तरित्यर्थः एवंभूत हेयम त्वं कदुब्रवः किंवा ब्रवीषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यमस्यंमायम्यं१कामआगन्त्समानेयोनौसहशेय्यांय ।
जायेवपत्येतन्वंरिरिच्यांविचिद्वृहेवरथ्येवचक्रा ॥ ७ ॥

यमस्यं । मा । यम्यंम् । कामः । आ । अगन् । समाने । योनौ । सहऽशेय्यांय । जायाऽइंव । पत्ये । तन्वंम् । रिरिच्याम् । वि । चित् । वृहेव । रथ्याऽइव । चक्रा ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यमस्य तव कामोभिलाषः यम्यं यमीं मा मां प्रति आगन् आगच्छतु ममोपरि तव यमस्य संभोगेच्छा जायतामित्यर्थः। किमर्थं समाने योनौ एकस्मिन् स्थाने शय्याख्ये सह शेय्याय सहशयनार्थं तदनन्तरं पूर्णमनोरथासती जायेव पत्ये यथा भार्या पत्युरर्थाय परया प्रीत्या विश्वस्ता सती रतिकामा स्वशरीरं प्रकाशयति एवं तन्वं आत्मीयं शरीरं रिरिच्यां विविच्यां त्वदर्थं प्रकाशयेयमित्यर्थः। किंच चिदिति पूरणः विवृहेव वृहउद्यमे धर्मार्थकामान् विविधमुद्यच्छावः। तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव चक्रा रथस्यावयवभूते चक्रे यथा रथं उद्यच्छतः तद्वत्॥ ७॥

अथाष्टमी—

नतिष्ठन्तिननिमिषन्त्येतेदेवानांस्पशइहयेचरन्ति।
अन्येनमदाहनोयाहितूयंतेनविवृहरथ्येवचक्रा॥ ८॥

न। तिष्ठन्ति। न। निमिषन्ति। एते। देवानाम्। स्पशः। इह।
ये। चरन्ति। अन्येन। मत्। आहनः। याहि। तूयम्।
तेन। वि। वृह। रथ्याऽइव। चक्रा॥ ८॥

यम्या प्रख्यातोयमः पुनराह—इहास्मिन् लोके देवानां संबन्धिनोये स्पशः अहोरात्रादयश्चाराश्चरन्ति सर्वेषां शुभाशुभलक्षणकर्मप्रत्यवेक्षणार्थं परिभ्रमन्ति एतेचाराः क्षणमात्रमपि चरणव्यापाररहिताः नतिष्ठन्ति ननिमिषन्ति मेषणंनकुर्वन्ति शुभमशुभंवा यः करोति तं निरीक्षन्ते चेत्यर्थः। हेआहनः ममापहंत्रि असद्यभाषणेन दुःखयित्रि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वत्सदृशेनसह तूयं क्षिप्रं याहि संगच्छ। गत्वाच तेन विवृह धर्मार्थकामानुद्यच्छ। तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव चक्रा यथा रथावयवभूते चक्रे रथमुद्यच्छतः तद्वत्॥ ८॥

अथ नवमी—

रात्रीभिरस्माअहभिर्दशस्येत्सूर्यस्यचक्षुर्मुहुरुन्मिमीयात्।
दिवापृथिव्यामिथुनासबन्धूयमीर्यमस्यबिभृयादजामि॥ ९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रात्रीभिः । अस्मै । अहंऽभिः । दशस्येत् । सूर्यस्य । चक्षुः । मुहुः ।
उत् । मिमीयात् । दिवा । पृथिव्या । मिथुना । सबंन्धू इति
सऽबंन्धू । यमीः । यमस्यं । बिभृयात् । अजांमि ॥ ९ ॥

रात्रीभिः रात्रिभिः अहभिः अहोरात्रयोः अस्मै यमाय कल्पितं भागं सर्वे यजमानाः दशस्येत् प्रयच्छन्तु सूर्यस्य संबन्धि चक्षुस्तेजः मुहुर्मुहुः अस्मै यमाय उन्मिमीयात् उदेतु दिवा पृथिव्या द्यावापृथिवीभ्यां सह मिथुना मिथुनौ सबन्धू समानबन्धू अहोरात्रे अस्मै यमाय एतत् ज्ञात्वा इयं यमीः यमस्य अजामि भ्रातरं बिभृयात् धारयतु यत्नेन परिगृह्णावित्यर्थः ॥९॥

अथ दशमी—

आघातागंच्छानुत्तंरायुगानियत्रंजामयंःकृणवन्नजांमि ।
उपंबर्बृहिवृषभायंबाहुमन्यमिंच्छस्वसुभगेपतिंमत् ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । घ । ता । गच्छान् । उत्ऽतंरा । युगानि । यत्रं । जामयंः ।
कृणवंन् । अजांमि । उपं । बर्बृहि । वृषभायं । बाहुम् । अन्यम् ।
इच्छस्व । सुऽभगे । पतिंम् । मत् ॥ १० ॥ ७ ॥

यत्र येषु कालेषु जामयोभगिन्यः अजामि अभ्रातरं पतिं कृणवन् करिष्यन्ति ता तानि उत्तराणि युगानि कालविशेषाः आगच्छान् आगमिष्यन्ति । घेतिपूरणः । यस्मादेवं तस्मात् हे सुभगे त्वं इदानीं मत् मत्तः अन्यं पतिं भर्तारं इच्छस्व कामयस्व । तदनन्तरं वृषभाय तव योनौ रेतः सेक्रे पुरुषाय आत्मीयं बाहुं उपबर्बृहि शयनकाले उपबर्हणं कुरु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी—

किंभ्रातांसद्यदंनाथंभवांतिकिमुस्वसायंन्निर्ऋतिर्निगच्छांत् ।
कामंमूताबह्वे३तद्रंपामितन्वांमेतन्वं१संपिपृग्धि ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

किम् । भ्राता । असत् । यत् । अनाथम् । भवाति । किम् । ॐ इति । स्वसा । यत् । निःऽऋतिः । निऽगच्छात् । कामऽमूता । बहु । एतत् । रपामि । तन्वा । मे । तन्वम् । सम् । पिपृग्धि ॥ ११ ॥

यमी यमेन प्रत्याख्याता पुनराह—यत् यस्मिन् भ्रातरि सति स्वस्रादिकं अनाथं नाथरहितं भवाति भवति सभ्राता किमसत् किं भवति नभवतीत्यर्थः । किंच यत् यस्यां भगिन्यां सत्यां भ्रातरं निर्ऋतिर्दुःखं निगच्छात् नियमेन गच्छति प्राप्नोति सा स्वसा किमु किंवा भवति भ्रातृभगिन्योश्च परस्परं प्रीतिर्येन केनचित् उपायेनावश्यं कार्येत्यभिप्रायः । साहं कामभूता कामेन मूर्छिता सती बहु नानाप्रकारं एतदीदृशमुक्तं वक्ष्यमाणं च रपामि प्रलपामि एतत् ज्ञात्वा मे मम तन्वा शरीरेण तन्वंच शरीरं संपिपृग्धि संपर्चय संभोगेन संश्लेषय मां सम्यक् भुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

नवाउंतेतन्वांतन्वं१संपंपृच्यांपापमांहुर्यःस्वसांरंनिगच्छांत् ।
अन्येनमत्प्रमुदंःकल्पयस्वनतेभ्रातांसुभगेवष्टचे॒तत् ॥ १२ ॥

न । वै । ॐ इति । ते । तन्वा । तन्वम् । सम् । पपृच्याम् । पापम् । आहुः । यः । स्वसारम् । निऽगच्छात् । अन्येन । मत् । प्रऽमुदः । कल्पयस्व । न । ते । भ्राता । सुऽभगे । वष्टि । एतत् ॥ १२ ॥

यमः यमीं प्रत्युक्तवान् हेयमि ते तव तन्वा शरीरेण तन्वमात्मीयं शरीरं नवै संपपृच्यां नैव संपर्चयामि नैवाहं त्वां संभोक्तुमिच्छामीत्यर्थः । योभ्राता स्वसारं भगिनीं निगच्छात् नियमेनोपगच्छति संभुंक्तइत्यर्थः तं पापं पापकारिणं आहुः शिष्टावदन्ति एतत् ज्ञात्वा हेसुभगे सुष्टु भजनीये हे यमि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वद्योग्येन पुरुषेण सह प्रमुदः संभोगलक्षणान् प्रहर्षान् कल्पयस्व समर्थय । ते तव भ्राता यमः एतदीदृशं त्वया सह मैथुनं कर्तुं नवष्टि नकामयते नेच्छति ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ त्रयोदशी–

ब॒तोब॑तासियम॒नैवते॒मनो॒हृद॑यंचाविदाम ।
अ॒न्याकिल॒त्वांक॒क्ष्ये॑वयु॒क्तंपरि॑ष्वजाते॒लिबु॑जेववृ॒क्षम् ॥ १३ ॥

ब॒तः । ब॒त॒ । अ॒सि॒ । य॒म॒ । न । ए॒व । ते॒ । मनः॑ । हृद॑यम् । च॒ ।
अ॒वि॒दा॒म॒ । अ॒न्या । किल॑ । त्वाम् । क॒क्ष्या॑ऽइव । यु॒क्तम् ।
परि॑ । स्व॒जा॒ते॒ । लिबु॑जाऽइव । वृ॒क्षम् ॥ १३ ॥

यमी प्रत्युवाच–हेयम त्वं बतोदुर्बलोसि । बतेति निपातः खेदानुकंपयोः । अनुकंप्यश्चासि ते त्वदीयं मनः मनोगतं संकल्पं हृदयंच बुद्धिगतमध्यवसायंच नैवाविदाम वयं नजानीम एवं मत्तोन्या काचित् स्त्री त्वां परिष्वजातेकिल । तत्र दृष्टान्तद्वयमुच्यते–कक्ष्येवयुक्तं यथाकक्ष्या-रज्जुः युक्तं आत्मना संबद्धं अश्वं परिष्वजते तद्वत् लिबुजेव वृक्षं यथा लिबुजा व्रततिः गाढं वृक्षं परिष्वजाते तद्वच्च अन्यस्यां स्त्रियां आसक्तस्त्वं मां परिष्वक्तुं नेच्छसीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

अ॒न्यमू॒षुत्वंय॑म्य॒न्यउ॒त्वांपरि॑ष्वजाते॒लिबु॑जेववृ॒क्षम् ।
तस्यं॑वा॒त्वंमनं॑इ॒च्छासवा॒तवाधा॑कृ॒णुष्वसं॒विदं॒सुभ॑द्राम् ॥ १४ ॥८॥

अ॒न्यम् । ऊँ इति॑ । सु । त्वम् । य॒मि॒ । अ॒न्यः । ऊँ इति॑ । त्वाम् । परि॑ ।
स्व॒जा॒ते॒ । लिबु॑जाऽइव । वृ॒क्षम् । तस्य॑ । वा॒ । त्वम् । मनः॑ । इ॒च्छ॑ ।
सः । वा॒ । तव॑ । अध॑ । कृ॒णु॒ष्व॒ । स॒म्ऽविद॑म् । सु॒ऽभ॑द्राम् ॥ १४ ॥८॥

यमः पुनरप्याह–हेयमि त्वं अन्यमु अन्यं पुरुषमेव सु सुष्ठु परिष्वज अन्यउ अन्योपि पुरुषः त्वां परिष्वजाते । तत्र दृष्टान्तः–लिबुजेव वृक्षं यथा वल्ली गाढं वृक्षं परिष्वजते तद्वत् । तथासति वाशब्दः समुच्चये । त्वं तस्यच पुरुषस्य मनः इच्छ कामय । तस्य त्वं वशवर्तिनी भवेत्यर्थः । सच पुरुषः तव मनइच्छतु । अध अथ परस्परवशवर्तित्वानन्तरं त्वं तेनसह सुभद्रां सुकल्याणीं संविदं परस्परसंभोगसुखसंवित्तिं कृणुष्व कुरुष्व ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृषेतिनवर्चमेकादशं सूक्तं आंगिरहविर्धानस्यार्षं आग्नेयं सप्तम्याद्यास्तिस्रः त्रिष्टुभः शिष्टाजगत्यः तथाचानुक्रान्तं—वृषानवांगिर्हविर्धानआग्नेयंतु त्रिष्टुबन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वृषावृष्णेंदुदुहेदोहसादिवःपयांसियह्वोअदितेरदाभ्यः ।
विश्वंसवेदवरुणोयथाधियासयज्ञियोयजतुयज्ञियाँऋतून् ॥ १ ॥

वृषा । वृष्णे । दुदुहे । दोहसा । दिवः । पयांसि । यह्वः । अदितेः ।
अदाभ्यः । विश्वम् । सः । वेद । वरुणः । यथा । धिया ।
सः । यज्ञियः । यजतु । यज्ञियान् । ऋतून् ॥ १ ॥

वृषा आहुतिद्वारेण वृष्टेः वर्षिता यह्वो महान् अदाभ्यः केनाप्यहिंस्योग्निः अदितेरक्षीणयागक्रियस्य वृष्णेः यज्ञद्वारेण स्तुतीनां हविषां वा वर्षितुर्यजमानस्यार्थाय दोहसा दोहनेन महता प्रक्षारणेन दिवः सकाशात् पयांसि वृष्टिलक्षणान्युदकानि दुदुहे दोग्धि प्रक्षारयति । किंच यथा वरुणआदित्यः धिया आत्मानुरूपया प्रज्ञया विश्वं सर्वं वेद जानाति तथासोयमग्निर्जानातीत्यर्थः । यज्ञियोयज्ञार्हः सोग्निः यज्ञियान् यज्ञार्हान् ऋतून् यजतु पूजयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रपंद्गन्धर्वीरप्यांचयोषंणानदस्यंनादेपरिपातुमेमनः ।
इष्टस्यमध्येअदितिर्निधांतुनोभ्रातांनोज्येष्ठःप्रंथमोविवोंचति॥२॥

रपंत् । गन्धर्वीः । अप्यां । च । योषणा । नदस्यं । नादे । परि ।
पातु । मे । मनः । इष्टस्यं । मध्ये । अदितिः । नि । धातु । नः ।
भ्राता । नः । ज्येष्ठः । प्रथमः । वि । वोचति ॥ २ ॥

रपत् रपितवती अग्निगुणानुक्तवती गंधर्वी गंधर्वस्य स्त्री अप्या अद्भिः संस्कृतयोषणा आहुतिलक्षणा स्त्री च अग्निं तर्पितवतीति शेषः । नदस्य स्तोतृनामैतत् स्तोतुर्मे मम स्वभूतं मनः नादे स्तुतिलक्षणे शब्दे परिपातु अग्निः सम्यग्रक्षतु अहं समाहितमनाभूत्वा सम्यक् स्तुतिं करोमीत्यर्थः । किंच अदितिरखंडनीयोग्निः नोस्मान् इष्टस्य यागस्य मध्ये निधातु निदधातु नितरां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्थापयतु । प्रथमः सर्वेषां यजमानानां मुख्यः नोस्माकं ज्येष्ठोभ्राता विवोचति विशेषेण ब्रवीति स्तौतीत्यर्थः । नाहमेव केवलोयजनशीलः किन्तु सर्वेएवास्मत्कुलीनोदेवयागप्रियइत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

सोचिन्नुभद्राक्षुमतीयशंस्वत्युषाउंवासमनंवेस्वंर्वती ।
यदीमुशन्तंमुशतामनुक्रतुंमग्निंहोतारंविदथायजीजंनन् ॥ ३ ॥

सो इति । चित् । नु । भद्रा । क्षुऽमती । यशस्वती । उषाः । उवास ।
मनवे । स्वःऽवती । यत् । ईम् । उशन्तम् । उशताम् । अनु ।
क्रतुम् । अग्निम् । होतारम् । विदथाय । जीजनन् ॥ ३ ॥

भद्रा भजनीया क्षुमती शब्दवती यशस्वती अन्नवती कीर्तिमती वा सोचित् सैव प्रसिद्धा उषाः मनवे मनुष्याय यजमानाय स्वर्वती आदित्यवती सती नु क्षिप्रं उवास उषितवती उदितवतीत्यर्थः । कदोदितवती उच्यते—यद्यदा उशन्तं स्तुतिं हविश्च कामयमानं उशतां यष्टुं कामयमानानां संबन्धिनं होतारं देवानामाह्वातारं होमनिष्पादकं वा ईमेनमग्निं अनुक्रतुं स्तुतिकर्मणः पश्चात् विदथाय यजनीयाय यज्ञार्थं जीजनन् ऋत्विग्यजमानाः जनयन्तीत्यर्थः । तदोदितवतीतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अधत्यंद्रप्संविभ्वंविचक्षणंविराभंरदिषितःश्येनोअंध्वरे ।
यदीविशोवृणतेंदस्ममार्याअग्निंहोतारमधधीरंजायत ॥ ४ ॥

अधं । त्यम् । द्रप्सम् । विऽभ्वंम् । विऽचक्षणम् । विः । आ ।
अभरत् । इषितः । श्येनः । अध्वरे । यदि । विशः । वृणते ।
दस्मम् । आर्याः । अग्निम् । होतारम् । अधं । धीः । अजायत ॥४॥

अध अथानंतरं श्येनः श्येनाख्यः विः पक्षी अध्वरेयागे इषितः अग्निप्रेषितः विभ्वं महान्तं विचक्षणं सर्वस्य विशेषेण द्रष्टारं त्यं तं प्रसिद्धं द्रप्सं नात्यल्पं नातिबहुलं सोमं आभरत् आहृतवान् । अपिच यदि यदा आर्या अभिगमनीयं तं व्रजन्तोविशोयजमानामनुष्यादस्मं दर्श-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नीयं शत्रूणामुपक्षपयितारं वा होतारं अग्निं वृणते प्रार्थयन्ते । अध अथ तदाधीः यागादिक्रिया अजायत यज्वभिः प्रतायतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सदा॑सिर॒ण्वोयव॑सेव॒पुष्य॑ते॒होत्रा॑भिरग्ने॒मनु॑षःस्वध्व॒रः ।
विप्र॑स्यवा॒यच्छ॑शमा॒नउ॒क्थ्यं१॒वाजं॑सस॒वाँउ॑प॒यासि॒भूरि॑भिः ॥५॥९॥

सदा॑ । अ॒सि॒ । र॒ण्वः । यव॑साऽइव । पुष्य॑ते । होत्रा॑भिः । अ॒ग्ने॒ ।
मनु॑षः । सु॒ऽअ॒ध्व॒रः । विप्र॑स्य । वा॒ । यत् । श॒श॒मा॒नः । उ॒क्थ्य॑म् ।
वाज॑म् । सस॒ऽवान् । उ॒प॒ऽयासि॑ । भूरि॑ऽभिः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं सदा सततं रण्वोसि रमणीयोभवसि । तत्र दृष्टान्तः—युवसे वपुष्यते यथा यवसानि तृणानि स्वपुष्टिं कुर्वते हस्त्यश्वगोमहिषादिचतुष्पदाय सर्वदा रमणीयानि भवन्ति तद्वत् । अपिच हे अग्ने मनुषोमनुष्यस्य स्वभूतैः होत्राभिः होत्रेति यज्ञनामैतत् यज्ञैः स्वध्वरः शोभनयज्ञोभवेति शेषः विप्रस्य वा स्तोतुर्वा यत् यस्य यजमानस्य वा स्वभूतं उक्थ्यं स्तोत्रं शशमानः प्रशंसन् वाजं हविर्लक्षणमन्नं ससवान् संभजमानश्च भूरिभिर्बहुभिःदेवैः सह उपयासि उपगच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

उदी॑रयपि॒तरा॑जा॒रआभग॒मियं॑क्षतिहर्य॒तोह॒त्तइ॑ष्यति ।
विव॑क्ति॒वह्निः॑स्वप॒स्यते॑म॒खस्त॑वि॒ष्यते॒असु॑रो॒वेप॑तेम॒ती ॥ ६ ॥

उत् । ई॒र॒य॒ । पि॒तरा॑ । जा॒रः । आ । भग॑म् । इय॑क्षति ।
ह॒र्य॒तः । हृ॒त्तः । इ॒ष्य॒ति॒ । विव॑क्ति । वह्निः॑ । सु॒ऽअ॒प॒स्यते॑ ।
म॒खः । त॒वि॒ष्यते॑ । असु॑रः । वेप॑ते । म॒ती ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वदीयं ज्योतिः पितरा पितरौ सर्वप्राणिनां मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ प्रति उदीरय उद्गमय । तत्र दृष्टान्तः—आकारउपमार्थे रात्रेर्नक्षत्रादिदीप्तीनां च जरयितृत्वाज्जारआ-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दित्यः सयथा द्यावापृथिव्यौ प्रति भगं भजनीयं स्वयं ज्योतिः उद्गमयति तद्वत् हर्यतः यागं कामयमानान् प्रति इयक्षति यजमानोयष्टुमिच्छति हृत्तः हृदयेनेव इष्यति इषिरयं गत्यर्थः शुद्धोप्युपसर्गपूर्वोद्रष्टव्यः अधीष्यति देवान् यष्टुमधिगच्छति विवक्ति विवक्षति शस्त्रलक्षणाः स्तुतीर्वक्तुमिच्छति च वह्निर्वोढा स्तुतीनां देवान् प्रति प्रापयिता होता च स्वपस्यते शोभनमात्मीयं कर्म कर्तुमिच्छति। मखः यज्ञनामैतत् अत्र तत् प्रयोक्ताध्वर्युरुच्यते सच तविष्यते तविषिर्वृध्यर्थः सचात्रान्तर्णीतसनर्थश्चद्रष्टव्यः तुतुविषति स्तोतृलक्षणाः स्तुतीः वर्धयितुमिच्छतीत्यर्थः। असुरः प्राणवान् प्रज्ञावान्वा ब्रह्मेति शेषः मती मत्या बुध्या वेपते कर्मवैगुण्यात् बिभ्यत् कंपते। हे अग्ने यतोयजमानः सर्वर्त्विजश्च स्वकर्मकर्तुं त्वामागच्छन्ति अतस्त्वं शीघ्रमुद्गमयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

यस्तेअग्नेसुमतिंमर्तोअक्षत्सहसःसूनोअतिसप्रशृण्वे।
इषंदधानोवहमानोअश्वैरासद्युमाँअमवान्भूषतिद्यून् ॥ ७ ॥

यः। ते। अग्ने। सुऽमतिम्। मर्तः। अक्षत्। सहसः। सूनो इति। अति। सः। प्र। शृण्वे। इषम्। दधानः। वहमानः। अश्वैः। आ। सः। द्युऽमान्। अमऽवान्। भूषति। द्यून् ॥ ७ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते त्वदीयां सुमतिं शोभनामनुग्राहिकां बुद्धिं मर्तोमनुष्योयजमानः अक्षत् अश्नुते अनुग्रहशीलं त्वां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च परिचरतीत्यर्थः। सयजमानः अतिसप्रशृण्वे सर्वान् लोकानतीत्यप्रकर्षेण श्रूयते प्रख्यातोभवतीत्यर्थः। कीदृशः इषमन्नं दधानः अर्थिभ्यः प्रयच्छन् अश्वैर्वहमानः। किंच सएव द्युमान् दीप्तिमान् शरीरपतनानन्तरं द्युस्थानवान्वा अमवान् बलवान् आद्यून् द्युरित्यहर्नाम कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगइत्येषा द्वितीया आदित्यकर्तृकाण्यहानि आचन्द्रार्कमित्यर्थः भूषति भवति ॥ ७ ॥

महाव्रते संस्थिते मरुत्वतीये यदग्नएषेत्यनया चतुर्गृहीतमाज्यं जुहुयात्। तथैवपञ्चमारण्यके सूत्रितं—यदग्नएषासमितिर्भवातीति।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

यदंग्नएषासमितिर्भवांतिदेवीदेवेषुंयजतायंजत्र ।
रत्नांचयद्विभजांसिस्वधावोभागंनोअत्रवसुंमन्तंवीतात् ॥ ८ ॥

यत् । अग्ने । एषा । सम्ऽइंतिः । भवांति । देवी । देवेषुं ।
यजता । यजत्र । रत्नां । च । यत् । विऽभजांसि । स्वधाऽवः ।
भागम् । नः । अत्रं । वसुंऽमन्तम् । वीतात् ॥ ८ ॥

हे यजत्र यष्टव्याग्ने यद्यदा एषा समितिः अस्मत्कर्तृका स्तुतिः संहतिश्च यजता यजतेषु यष्टव्येषु देवेषु मध्ये देवी द्योतमाना भवाति यष्टव्यादेवाः अस्माभिः स्तूयन्ते इज्यन्ते चेत्यर्थः।हे स्वधावः हविर्लक्षणान्नवन्नग्ने त्वं यद्यदा रत्ना च रत्नानि रमणीयानि धनानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च विभजासि विभजसि अत्र तदानीं तथा नोस्मान् प्रति वसुमन्तं धनवन्तं नानाधनावयवभूतं भागमंशं वीतात् वी गत्यादिषु तुह्योस्तातङाशिष्यन्यतरस्यामिति हेः स्थाने तातङ् अन्तर्णीतण्यर्थश्चात्र द्रष्टव्यः वयय आगमय अस्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

श्रुधीनोंअग्नेसदंनेसधस्थेयुक्ष्वारथंममृतंस्यद्रवित्नुम् ।
आनोंवहरोदंसीदेवपुंत्रेमाकिर्देवानामपंभूरिहस्याः ॥ ९ ॥ १० ॥

श्रुधि । नः । अग्ने । सदंने । सधऽस्थे । युक्ष्व । रथंम् ।
अमृतंस्य । द्रवित्नुम् । आ । नः । वह । रोदंसी इतिं । देवपुंत्रे इतिं
देवऽपुंत्रे । माकिः । देवानांम् । अपं । भूः । इह । स्याः ॥ ९ ॥ १० ॥

हे अग्ने सधस्थे सहस्थाने सर्वदेवतासाधारणे सदने यज्ञगृहे स्थितः सन् नोस्मदीयं वचनंश्रुधि शृणु।किंतद्वचनं उच्यते अमृतस्यदेवपानस्य मधुनः द्रवित्नुं द्रावकं रथमात्मीयं युक्ष्व आह्वानार्थं देवान्प्रति गमनाय अश्वैः संयुक्ष्व। संयुक्तेन रथेन गत्वा नोस्माकं यज्ञं प्रति देवपुत्रे देवस्य प्रजापतेर्दुहितरौ यद्वा देवाः पुत्रायोस्ते रोदसी द्यावापृथिव्यौ आवह प्रापय

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवानां मध्ये कश्चिद्देवः अपभूः अपभविता अस्मद्यज्ञमपगन्ता माकिः स्यात् त्वं च इहास्मिन्यज्ञे स्याः सन्निहितोभव ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

द्यावेति नवर्चं द्वादशं सूक्तं आंगिरर्हविर्धानस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । द्यावेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

द्यावा॑ह॒क्षामा॑प्र॒थ॒मेऋ॒तेना॑भिश्रा॒वेभ॑वतःसत्य॒वाचा॑ ।
दे॒वोयन्मर्ता॑न्य॒जथा॑यकृ॒ण्वन्त्सीद॒द्धोता॑प्र॒त्यङ्स्वमसुं॑यन् ॥ १ ॥

द्यावा॑ । ह॒ । क्षामा॑ । प्र॒थ॒मे इति॑ । ऋ॒तेन॑ । अ॒भि॒श्रा॒वे । भ॒व॒तः ।
स॒त्य॒ऽवाचा॑ । दे॒वः । यत् । मर्ता॑न् । य॒जथा॑य । कृ॒ण्वन् ।
सीद॑त् । होता॑ । प्र॒त्यङ् । स्वम् । असु॑म् । यन् ॥ १ ॥

सत्यवाचा सत्यवाचौ सत्यवादिन्यौ प्रधानभूते द्यावाक्षामा द्युक्षामे द्यावापृथिव्यौ ऋतेन सत्यभूतेन देवयजनेन सह अभिश्रावे आभिमुख्येन श्रूयते इत्यभिश्रावआह्वानं तस्मिन्नस्मद्यज्ञनिमित्ते अग्नेः संबन्धिनि आह्वाने भवतः लोडर्थे लट् भवतां यद्यदा देवोद्योतमानोग्निः यजथाय यज्ञाय मर्तान् मनुष्यान् कृण्वन् प्रेरयन् प्रत्यङ् आह्वानार्थं देवानां प्रत्यंचितास्वमसुं आत्मीयं ज्वालालक्षणं प्राणं यन् प्राप्नुवन् होता देवानामाह्वाता सीदत् वेद्यां निषीदति तदास्मद्यागकाले द्यावापृथिवी प्रमुखोग्निराह्वयत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दे॒वोदे॒वान्परि॑भू॒र्ऋ॒तेन॒वहा॑नोह॒व्यंप्र॑थ॒मश्चि॑कि॒त्वान् ।
धू॒मके॑तुःस॒मिधा॒भाऋ॑जीकोम॒न्द्रोहोता॒नित्यो॑वा॒चायजी॑यान् ॥ २ ॥

दे॒वः । दे॒वान् । प॒रि॒ऽभूः । ऋ॒तेन॑ । वह॑ । नः॒ । ह॒व्यम् ।
प्र॒थ॒मः । चि॒कि॒त्वान् । धू॒मऽके॑तुः । स॒म्ऽइधा॑ । भाःऽऋ॑जीकः ।
म॒न्द्रः । होता॑ । नित्यः॑ । वा॒चा । यजी॑यान् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवोद्योतमानोऽग्निस्त्वं देवानिन्द्रादीन् परिभूः आह्वानहविर्नयनद्वारेण परिभूः परिगृह्णन् ऋतेन यज्ञेन सह नोस्माकं हव्यं हविः वह प्रापय। कीदृशस्त्वं प्रथमोदेवानां मुख्यः चिकित्वान् सर्वं जानन् धूमकेतुः धूमस्य कर्ता वा धूमध्वजोवा धूमप्रज्ञानोवा समिधा समिंधनेन संदीपनेन भाऋजीकः ऋजुदीप्तिरूर्ध्वज्वलनइत्यर्थः मन्द्रः स्तुत्यः होता आह्वाता नित्योध्रुवः वाचा यजीयान् अतिशयेन यष्टा च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्वावृ॑ग्दे॒वस्या॒मृतं॒यदी॒गोरतो॑जा॒तासो॑धारयन्तउ॒र्वी ।
विश्वे॑दे॒वाअनु॒तत्ते॒यजु॑र्गु॑र्दु॒हेयदेनी॑दि॒व्यंघृ॒तंवाः ॥ ३ ॥

स्वावृ॑क् । दे॒वस्य॑ । अ॒मृतं॑म् । यदि॑ । गोः । अतः॑ । जा॒तासः॑ ।
धा॒र॒य॒न्ते॒ । उ॒र्वी इति॑ । विश्वे॑ । दे॒वाः । अनु॑ । तत् । ते॒ । यजुः॑ ।
गुः॒ । दु॒हे । यत् । एनी॑ । दि॒व्यम् । घृ॒तम् । वारि॑ति॒वाः ॥ ३ ॥

देवस्याग्नेः स्वावृक् स्वार्जनं अमृतमुदकं स्वतेजसः सकाशाद्यदि यदा उत्पद्यते तदा अतोस्मात् गोरुदकाज्जातासउत्पन्नाओषधयः उर्वी द्यावापृथिव्यौ धारयन्ते विश्वेदेवाः सर्वे स्तोतारः ते तव संबन्धि तद्यजुः उदकस्य तद्दानं अनुगुः अनुगायन्ति एनी श्वेता दीप्तिः दिव्यं दिविभवं घृतं क्षरत् यद्वा वृष्टिलक्षणं यदुदकं दुहे दोग्धि ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अर्चा॑मिवां॒वर्धा॒यापो॑घृतस्नू॒द्यावा॑भूमीशृणु॒तंरो॑दसीमे ।
अहा॒यद्यावोसु॑नीति॒मय॒न्मध्वा॑नो॒अत्र॑पि॒तरा॑शिशीताम् ॥ ४ ॥

अर्चा॑मि । वा॒म् । वर्धा॑य । अपः॑ । घृ॒त॒स्नू॒ इति॑ घृतऽस्नू ।
द्यावा॑भूमी॒ इति॑ । शृ॒णु॒तम् । रो॒द॒सी॒ इति॑ । मे॒ । अहा॑ । यत् ।
द्यावः॑ । असु॑ऽनीतिम् । अय॑न् । मध्वा॑ । नः॒ । अत्र॑ ।
पि॒तरा॑ । शि॒शी॒ता॒म् ॥ ४ ॥

५०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने त्वं अपः मदीयं यज्ञरूपं कर्म वर्धाय प्रोत्सर्पिते सति हे घृतस्नू वृष्ट्युदकस्य प्रसवित्र्यौ हे द्यावाभूमी द्यावापृथिव्यौ वां युवां अर्चामि ऋचस्तुतौ स्तौमि । हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युवां मे मदीयं स्तोत्रं श्रृणुतं यद्यस्मिन् अहा अहःशब्दः सामर्थ्यादहोरात्रसाध्यं कर्मोच्यते सुपांसुलुगिति सप्तम्येकवचनस्याजादेशः अहनि अहोरात्रस्य साध्यकर्मणि द्यावः स्तोतारः असुनीतिं असुः प्रज्ञा तया नीयतेइत्यसुनीतिः स्तुतिः तां अयन् गच्छन्ति अत्रास्मिन् कर्मणि पितरा सर्वस्य मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ नोस्मान् मध्वा वृष्ट्युदकेन शिशीतां स्नानपानादिना संस्कुरुतां ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

किंस्वि॒न्नो॒राजा॑जगृहे॒कद॒स्याति॑व्र॒तंच॑कृमा॒कोविवे॑द ।
मि॒त्रश्चि॒द्धिष्मा॑जुहुरा॒णोदे॒वाञ्छ्लोको॒नया॒ताम॑पि॒वाजो॒अस्ति॑॥५॥११॥

किम् । स्वि॒त् । नः॒ । राजा॑ । ज॒गृ॒हे॒ । कत् । अ॒स्य॒ । अति॑ ।
व्र॒तम् । च॒कृ॒म॒ । कः । वि । वे॒द॒ । मि॒त्रः । चि॒त् । हि । स्म॒ ।
जु॒हु॒रा॒णः । दे॒वान् । श्लोकः॑ । न । या॒ताम् । अपि॑ ।
वाजः॑ । अस्ति॑ ॥ ५॥ ११ ॥

किंस्विच्छब्दोवितर्कार्थे किंवा राजा दीप्यमानोग्निः नोस्माकं स्वभूतानि हवींषि स्तुतीश्च जगृहे परिगृह्णीयात् कत् किंवाअस्याग्नेः अतिव्रतं अतिपूजितं व्रतं परिचरणाख्यं कर्म चकृम वयं क्रियास्म कर्मवैगुण्यात् भीतस्य पूर्वार्धे एतद्वचनमुक्तं उत्तरार्धे इदानीं तन्निराक्रियते। हिस्मेतीमौ पूरणौ चिदित्युपमार्थे जुहुराणः स्निग्धमाहूयमानः मित्रः स्निग्धोयथा आगच्छेत तथा नेति संप्रत्यर्थे श्लोकः अस्मदीया स्तुतिलक्षणा वाक्देवानिन्द्रादीन् यातां गच्छतु। अपि वाजः हविराख्यं चान्नं यदस्ति तदपि देवान् प्रति गच्छतु देवाः स्तुतिं हविश्च प्रतिगृह्णंत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

दु॒र्मन्त्वत्रा॒मृत॑स्य॒नाम॒सल॑क्ष्मा॒यद्विषु॑रूपा॒भवा॑ति ।
य॒मस्य॒योम॒नव॑तेसु॒मन्त्वग्ने॒तमृ॑ष्वपा॒ह्यप्र॑युच्छन् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दुःऽमन्तुं । अत्रं । अमृतंस्य । नामं । सऽलंक्ष्मा । यत् । विषुंऽरूपा । भवांति । यमस्यं । यः । मनवंते । सुऽमन्तुं । अग्ने । तम् । ऋष्व । पाहि । अप्रंऽयुच्छन् ॥ ६ ॥

यत् यस्य अमृतस्य मरणधर्मरहितस्य सूर्यस्य अस्य मरणधर्मराहित्यंतु—सूर्येविषमासजामीत्यमृस्याचि प्रसिद्धं । तादृशस्य संबन्धिनाम नामकमुदकं अत्र अस्यां पृथिव्यां विषुरूपा नानारूपं भवीति भवति। उदकस्य नानारूपत्वं—याआपोदिव्योइतिमंत्रे स्फुटमुक्तं। कीदृशं तत् दुर्मन्तु निरपराधं मह्वस्वभावत्वात् । पुनः कीदृशं सलक्ष्मा मधुररसलक्षणोपेतं । किंच यः सूर्यः यमस्य संयमिनीपतेः सुमन्तु सुतरामपराधं मातृताडनरूपं मनवते अवबुध्यते यद्वा धातूनामनेकार्थत्वात् क्षमतइत्यर्थः । तं तादृशं जलजनकं सर्वज्ञं क्षमाशीलं सूर्यं हे ऋष्व महन्नग्ने अप्रयुच्छन्नप्रमाद्यन् त्वं पाहि आहुतिप्रदानेन रक्षणद्वारा आत्मरक्षणं प्रार्थयते ऋषिः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यस्मिन्देवाविदथेमादयन्तेविवस्वतःसदनेधारयन्ते ।
सूर्येज्योतिरदधुर्मास्य[1]क्तून्परिद्योतनिंचरतोअजस्रा ॥ ७ ॥

यस्मिन् । देवाः । विदथे । मादयन्ते । विवस्वतः । सदने । धारयन्ते । सूर्ये । ज्योतिः । अदधुः । मासि । अक्तून् । परि । द्योतनिम् । चरतः । अजस्रा ॥ ७ ॥

यस्मिन्नग्नौ यज्ञस्य प्रधानांशे सति देवाइन्द्रादयोविदथे यज्ञे मादयन्ते । हविषात्मानं तर्पयन्ति तृप्यन्तिवा । अपिच विवस्वतोमनुष्यस्य यजमानस्य स्वभूते सदने वेद्याख्ये स्थाने धारयन्ते आत्मानं स्थापयन्तिच। किंच सूर्ये ज्योतिरहराख्यं तेजः अदधुः स्थापितवन्तः। मासि चन्द्रमसि अक्तून् रात्रीः स्थापितवन्तः। तदनंतरं अजस्रा अनुपक्षीणौ सूर्याचन्द्रमसौ द्योतनिं दीप्तिं परिचरतः परिगच्छतः सर्वत्र प्राप्नुतः ॥ ७ ॥

---

१ ऋ० सं० २. ५. १५. । २ ऋ० सं० ५. ४. १६. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

यस्मिन्देवामन्मनिसंचरन्त्यपीच्येनवयमस्यविद्म।
मित्रोनोअत्रादितिरनागान्त्सवितादेवोवरुणायवोचत् ॥ ८ ॥

यस्मिन् । देवाः । मन्मनि । सम्ऽचरन्ति । अपीच्ये । न । वयम् ।
अस्य । विद्म । मित्रः । नः । अत्र । अदितिः । अनागान् ।
सविता । देवः । वरुणाय । वोचत् ॥ ८ ॥

देवाइन्द्रादयः यस्मिन्नग्नौ मन्मनि ज्ञानभूते ज्ञानवत्सर्वप्रकाशके सति संचरन्ति स्वाधिकारे संप्रवर्तन्ते । अपीच्येन्तर्हिते स्थितमस्याग्नेः स्वरूपं वयं नविद्म तत्वतोनजानीमः अत्रास्मिन्यज्ञे अंगभावाय वर्तमानोमित्रः वरुणाय सर्वेषां पापानां निवारयित्रे अग्नये नोस्मान् अनागानपापान् वोचत् ब्रवीतु । तथा अदितिर्देवमाता सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवश्च ब्रवीतु ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

श्रुधीनोअग्नेसदनेसधस्थेयुक्ष्वारथममृतस्यद्रवित्नुम् ।
आनोवहरोदसीदेवपुत्रेमाकिर्देवानामपभूरिहस्याः ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रुधि । नः । अग्ने । सदने । सधऽस्थे । युक्ष्व । रथम् । अमृतस्य ।
द्रवित्नुम् । आ । नः । वह । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवऽपुत्रे ।
माकिः । देवानाम् । अप । भूः । इह । स्याः ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रुधीनइत्येषा नवमी पूर्वसूक्ते व्याख्याता ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

युजेवामिति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं अदितेः पुत्रस्य विवस्वतआर्षं हविर्धानाख्ये ये द्वे-शकटे तद्देवत्यमिदं अन्त्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं– युजेपंचविवस्वानादित्यो-हविर्धानंजगत्यन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः । हविर्धानप्रवर्तने युजेवामित्येका । सूत्रितंच– अन्तरावर्त्मपादयोर्युजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिरिति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

युजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिर्विश्लोकएतुपथ्येवसूरेः ।
शृण्वन्तुविश्वेअमृतस्यपुत्राआयेधामानिदिव्यानितस्थुः ॥ १ ॥

युजे । वाम् । ब्रह्म । पूर्व्यम् । नमःऽभिः । वि । श्लोकः । एतु ।
पथ्याऽइव । सूरेः । शृण्वन्तु । विश्वे । अमृतस्य । पुत्राः । आ ।
ये । धामानि । दिव्यानि । तस्थुः ॥ १ ॥

हेहविर्धान शकटे वां युवां अहं पूर्व्यं पूर्वस्मिन्काले भवं अनादिकालप्रवृत्तमित्यर्थः एवंभूतं ब्रह्म मंत्रमुच्चार्येतिशेषः नमोभिः सोमादिहविर्लक्षणैरन्नैर्युजे युनज्मि युवयोरुपरिसोमादिकमारोप्य पत्नीशालांते हविर्धानंप्रति युवांनयामीत्यर्थः । एवंभूतयोर्युवयोः श्लोकः शब्दः व्येतु विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छतु । तत्र दृष्टान्तः— पथ्येव सूरेः यथा स्तोतुः स्वभूता पथ्या परिणामसुखावहाहुतिः विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छति तद्वत् अमृतस्यामरणधर्मणः प्रजापतेः पुत्राविश्वेदेवाः एवंभूतं शब्दं शृण्वन्तु । ये देवाः दिव्यानि दिविभवानि धामानि स्थानानि आतस्थुः अधिष्ठितवन्तः ते शृण्वन्त्वित्यर्थः॥ १ ॥

अत्रैव हविर्धानप्रवर्तने यमेइवेत्येषा । सूत्रितंच—यमेइवयतमानेयदैतमधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचइत्यर्धर्चआरमेदिति ।

तत्रैषा द्वितीया—

यमेइवयतमानेयदैतंप्रवांभरन्मानुषादेवयन्तः ।
आसीदतंस्वमुंलोकंविदानेस्वासस्थेभवतमिन्दवेनः ॥ २ ॥

यमेइवेति यमेऽइव । यतमाने इति । यत् । ऐतम् । प्र । वाम् । भरन् ।
मानुषाः । देवऽयन्तः । आ । सीदतम् । स्वम् । ऊँ इति । लोकम् ।
विदाने इति । स्वासस्थे इति सुऽआसस्थे । भवतम् । इन्दवे । नः ॥२॥

यमे इव यथा सहोत्पन्ने अपत्ये संचरतः तथा यतमाने गमनहविर्धारणादिस्वाधिकारकर्मणि प्रवर्तमाने हविर्धानशकटे युवां यद्यदा एतं हविर्धानस्थानं प्रतिगच्छतः । तथा देवय-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्तोदेवकामाः मानुषायजमानाः वां युवां प्रभरन् प्रभरन्ति । किंच युवां स्वमु लोकं आत्मीयमेव हविर्धानाख्यं स्थानं विदाने जानती आसीदतं ततः नोस्माकं इन्दवे सोमार्थं स्वासस्थे शोभननिवासस्थाने भवतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पञ्चपदानिरुपोअन्वरोहञ्चतुष्पदीमन्वेमिव्रतेन ।
अक्षरेणप्रतिमिमएतामृतस्यनाभावधिसंपुनामि ॥ ३ ॥

पञ्च । पदानि । रुपः । अनु । अरोहम् । चतुःऽपदीम् । अनु ।
एमि । व्रतेन । अक्षरेण । प्रति । मिमे । एताम् । ऋतस्य ।
नाभौ । अधि । सम् । पुनामि ॥ ३ ॥

रुपः यष्टॄणां स्वर्गमारोपयितुर्यज्ञस्यांगत्वेन संबन्धीनि पंचसंख्याकानि धानासोमपशुपुरोडाशाज्याख्यानि पदानि वृत्तिहेतुत्वेन देवान् प्रति गन्तॄणि हवींषि अन्वरोहं अनुरोहामि शकटे युवयोः स्थापनवहनानन्तरं करणे करोमीत्यर्थः । किंच चतुष्पदीं चतुर्भिः पदैर्युक्तां त्रिष्टुबादिछन्दसं क्रियां व्रतेन प्रयोगकर्मणा अन्वेमि अनुगच्छामि यथाकालं प्रयुनज्मीत्यर्थः। अक्षरेण प्रणवाख्येन एतामुपस्थितां प्रतिगरक्रियां प्रतिमिमे निर्ममे । अपिच ऋतस्य यज्ञस्य अधीति सप्तम्यर्थानुवादी नाभौ नाभिभूते वेद्याख्ये स्थाने संपुनामि संशोधयामि दशापवित्रेण सोमं संस्करोमीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

देवेभ्यःकमवृणीतमृत्युंप्रजायैकममृतंनावृणीत ।
बृहस्पतिंयज्ञमकृण्वतऋषिंप्रियांयमस्तन्वं१प्रारिरेचीत् ॥ ४ ॥

देवेभ्यः । कम् । अवृणीत । मृत्युम् । प्रऽजायै । कम् । अमृतम् ।
न । अवृणीत । बृहस्पतिम् । यज्ञम् । अकृण्वत । ऋषिम् ।
प्रियाम् । यमः । तन्वम् । प्र । अरिरेचीत् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवेभ्योदेवानां मृत्युं मारयितारं कं स्वपुरुषं आवृणीत प्रार्थयते प्रयुंक्ते। किंच प्रजायै देवव्यतिरिक्तायामनुष्यादिकायाः प्रजायाः अमृतममारकं अविनाशकं वा स्वपुरुषं नावृणीत नप्रयुंक्ते हविर्धारणीक्रियायां प्रवृत्तायां सत्यां पूर्वोक्तानां सर्वेषां स्थितेरवश्यंभावित्वात् न कंचिदपि विनाशकं स्वपुरुषं यमोनिरूपयतीत्यर्थः। अपिच बृहस्पतिं बृहतां देवानां हविर्धारणे पालकं बृहतां मंत्राणां स्वामिनं वा ऋषिं सर्वस्य दृष्टादृष्टफलस्य द्रष्टारं यज्ञं अकृण्वत ऋत्विग्यजमानाः कुर्वन्ति। अपिच यमः प्रियां तन्वं अस्मदीयमिष्टं शरीरं प्रारिरेचीत् धातूनामनेकार्थत्वात् रिचिरत्र परिहारार्थे वर्तते प्ररेचयति मृत्योः सकाशात्परिहरति कर्मवैगुण्यजनितदोषाभावादस्माकं जीवितं नापहरतीत्यर्थः॥ ४॥

अथ पंचमी—

सप्तक्षरन्तिशिशवेमरुत्वंतेपित्रेपुत्रासोअप्यवीवतंनृतम्।
उभेइदस्योभयस्यराजतउभेयतेतेउभयस्यपुष्यतः॥ ५॥ १३॥

सप्त। क्षरन्ति। शिशवे। मरुत्वंते। पित्रे। पुत्रासः। अपि।
अवीवतन्। ऋतम्। उभे इति। इत्। अस्य। उभयस्य। राजतः।
उभे इति। यतेते इति। उभयस्य। पुष्यतः॥ ५॥ १३॥

मरुत्वते मरुतः स्तोतारः स्तुतिद्वारेण तद्वते पित्रे ऋत्विजां पितृभूताय शिशवे शंसनीयाय हविर्धानशकटयोः सुखासीनभूताय सोमाय सप्तच्छन्दांसि क्षरंति स्तुतित्वेन गच्छन्ति। अपिच पुत्रासोपि सोमस्य पुत्रभूताः ऋत्विजोपि ऋतं सत्यभूतं स्तोत्रं अप्यवीवतन् संगमयन्ति सद्गुणग्राहिणीं स्तुतिं कुर्वन्तीत्यर्थः। उभेइत् द्वेएव हविर्धानशकटे अस्योभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्य च राजतः ईशाने उभे एव शकटे यतेते कर्मानुष्ठाने प्रयत्नं कुरुतः उभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्यच पुष्यतः हविर्धारणद्वारेण पुष्टिं कुरुतइत्यर्थः॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे त्रयोदशोवर्गः॥ १३॥

परेयिवांसमितिषोडशर्चं चतुर्दशं सूक्तं विवस्वतः पुत्रस्य यमस्यार्षं अंगिरसोनःपितरोनवग्वाइति षष्ठ्याअंगिरःपित्रथर्वभृगुलक्षणालिंगोक्तदेवताः प्रेहीत्याद्यास्तिस्रोलिंगोक्तदेवताकाः पितृदेवताकावा अतिद्रवसारमेयावित्यादिकस्तृचः सरमापुत्रौ यौ श्वानौ परलोकमार्गमभितःस्थि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तौ तद्देवताकः शिष्टायमदेवत्याः यमायसोममिति त्रयोदश्याद्याअनुष्टुभः यमायमधुमत्तममित्येषा बृहती आदितोद्वादशत्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—परेयिवांसंषोडशयमोयामं षष्ठी लिंगोक्तदेवता पराश्चतिस्रः पित्र्यावा तृचःश्वभ्यां पराअनुष्टुभोबृहत्युपान्त्येति।गतः सूक्तविनियोगः। महापितृयज्ञे यमयागाख्यायाज्या।सूत्रितंच—इमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिद्वेपरेयिवांसंप्रवतोमहीरन्विति।

तत्र प्रथमा—

परेयिवांसंप्रवतोमहीरनुंबहुभ्यःपन्थांमनुपस्पशानम् ।
वैवस्वतंसंगमनंजनानांयमंराजानंहविषादुवस्य ॥ १ ॥

परेयिऽवांसम् । प्रऽवतः । महीः । अनु । बहुऽभ्यः । पन्थाम् ।
अनुऽपस्पशानम् । वैवस्वतम् । सम्ऽगमनम् । जनानाम् ।
यमम् । राजानम् । हविषा । दुवस्य ॥ १ ॥

हे मदीयान्तरात्मन् यजमान वा त्वं राजानं पितॄणां स्वामिनं यमं हविषा पुरोडाशादिना दुवस्य परिचर । कीदृशं प्रवतः प्रकृष्टकर्मवतोभूलोकवर्तिभोगसाधनं पुण्यमनुष्ठितवतः पुरुषान्महीः तत्तद्भोगोचितभूप्रदेशविशेषान् अनुपरेयिवांसं क्रमेण मरणादूर्ध्वं प्रापितवन्तं तथाबहुभ्यः स्वर्गार्थिभ्यः पुण्यकृद्भ्यः पुण्यकृतार्थे पंथां स्वर्गस्योचितमार्गं अनुपस्पशानं अबाधमानं पापिनएव पुरुषान् स्वर्गमार्गबाधेन नरकं प्रापयन्ति नतु पुण्यकृतइत्यर्थः वैवस्वतं विवस्वतः सूर्यस्य पुत्रं जनानां पापिनांसंगमनं गन्तव्यस्थानरूपं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यमोनोगातुंप्रथमोविवेदनैषागव्यूतिरपंभर्तवाउं ।
यत्रानःपूर्वेपितरःपरेयुरेनाजंज्ञानाःपथ्याउअनुस्वाः ॥ २ ॥

यमः । नः । गातुम् । प्रथमः । विवेद । न । एषा । गव्यूतिः ।
अपऽभर्तवै । ऊँ इति । यत्र । नः । पूर्वे । पितरः । पराऽईयुः ।
एना । जज्ञानाः । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रथमः सर्वेषां मुख्योयमः नोस्माकं प्रजानां गातुं शुभाशुभनिमित्तं विवेद जानाति । एषा गव्यूतिः नापभर्तवा उ अतिशयज्ञानयोगाद्यमस्य एषा गव्यूतिः अयं मार्गः नकेनचिदपहर्तुमपनेतुं शक्यतइत्यर्थः । यत्र यस्मिन्मार्गेनोस्माकं पूर्वे पितरः परेयुः एनानेन मार्गेण गच्छन्तः जज्ञानाः जाताः सर्वे स्वाः स्वभूताः पथ्याः स्वकर्ममार्गभूतागतीः अनुगच्छन्ति ॥ २ ॥

आग्निमारुते मातलीकव्यैरित्येषा धाय्या । सूत्रितंच—इमंयमप्रस्तरमाहिसीदमातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया—

मातली कव्यैर्यमोअङ्गिरोभिर्बृहस्पतिर्ऋक्वभिर्वावृधानः ।
यांश्चदेवावावृधुर्येचदेवान्त्स्वाहान्येस्वधयान्येमदन्ति ॥ ३ ॥

मातली । कव्यैः । यमः । अङ्गिरःऽभिः । बृहस्पतिः । ऋक्वऽभिः ।
ववृधानः । यान् । च । देवाः । ववृधुः । ये । च । देवान् ।
स्वाहा । अन्ये । स्वधया । अन्ये । मदन्ति ॥ ३ ॥

मातली मातलिरिन्द्रस्य सारथिः तद्वानिन्द्रोमातली सच कव्यैः कव्यभागिभिः पितृभिः सह ववृधानोवर्धमानोभवति यमश्चांगिरोभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति । तथा बृहस्पतिः ऋक्वभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति तत्र देवाइन्द्रादयो यांश्च कव्यभागादीन् पितॄन् ववृधुर्वर्धयन्ति येच कव्यभागादयः पितरः देवानिन्द्रादीन् वर्धयन्ति तेषां मध्ये अन्ये इन्द्रादयः स्वाहामदन्ति स्वाहाकारेण हृष्यन्ति अन्ये पितरः स्वधया स्वधाकारेण हृष्यन्ति ॥ ३ ॥

महापितृयज्ञे यमस्य इमंयमेत्यादिके द्वे अनुवाक्ये इमंयमेत्येषा आग्निमारुतेपि धाय्या । सूत्रंतुपूर्वमेवोदाहृतं ।

सैषा सूक्ते चतुर्थी—

इमंयमप्रस्तरमाहिसीदाङ्गिरोभिःपितृभिःसंविदानः ।
आत्वामन्त्राःकविशस्तावहन्त्वेनाराजन्हविषामादयस्व ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इमम् । यम । प्रऽस्तरम् । आ । हि । सीद । अंगिरःऽभिः ।
पितृऽभिः । सम्ऽविदानः । आ । त्वा । मन्त्राः । कविऽशस्ताः ।
वहन्तु । एना । राजन् । हविषा । मादयस्व ॥ ४ ॥

हे यमांगिरोभिः एतन्नामकैः पितृभिः संविदानः ऐकमत्यं गतस्त्वं इमं प्रस्तरं विस्तीर्णं यज्ञविशेषं आसीद आगत्योपविश । हि यस्मादेवं तस्मात् कविशस्ताः विद्वद्भिः ऋत्विग्भिः प्रयुक्तामंत्राः त्वा त्वां आवहन्तु।हेराजन् एना एतेन हविषा तुष्टोमादयस्व यजमानं हर्षय॥४॥

अथ पञ्चमी–

अङ्गिरोभिरागंहियज्ञियेभिर्यमवैरूपैरिहमादयस्व ।
विवस्वन्तंहुवेयःपितातेस्मिन्यज्ञेबर्हिष्यानिषद्यं ॥ ५ ॥ १४ ॥

अङ्गिरःऽभिः । आ । गहि । यज्ञियेभिः । यम । वैरूपैः ।
इह । मादयस्व । विवस्वन्तम् । हुवे । यः । पिता । ते ।
अस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि । आ । निऽसद्य ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे यम वैरूपैः विविधरूपयुक्तैः वैरूपसामप्रियैर्वा यज्ञियेभिः यज्ञयोग्यैः अंगिरोभिः सहागहि आगच्छ । आगत्य च इहास्मिन् यज्ञे मादयस्व यजमानं हर्षय योविवस्वान् ते तव पितास्ति अस्मिन् यज्ञे तं विवस्वन्तं हुवे आह्वया[मि] सचास्तीर्णे बर्हिषि आनिषद्योपविश्य यजमानं हर्षयतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी–

आङ्गिरसोनःपितरोनवग्वाअथर्वाणोभृगवःसोम्यासः ।
तेषांवयंसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ ६ ॥

अङ्गिरसः । नः । पितरः । नवऽग्वाः । अथर्वाणः । भृगवः ।
सोम्यासः । तेषाम् । वयम् । सुऽमतौ । यज्ञियानाम् ।
अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अंगिरसः अंगिरोनामकाः अथर्वाणःअथर्वनामकाः भृगवोभृगुनामकाश्च नोस्माकं पितरो-नवग्वाः अभिनवगमनयुक्ताः सदा नूतनवत् प्रीतिजनकाइत्यर्थः ते च सोम्यासः सोममर्हन्तीति सोम्याः यज्ञियानां यज्ञार्हाणां तेषां सुमतौ अनुग्रहयुक्तायां बुद्धौ वयं स्याम सर्वदा तिष्ठेम। अपिच सौमनसे भद्रे सौमनस्य कारणे कल्याणे फले स्याम सर्वदा तिष्ठेम ॥ ६ ॥

सत्रमध्ये दीक्षितस्य मरणे प्रेहिप्रेहीत्याद्याः पञ्चर्चस्तृतीयावर्जिता होत्राशंसनीयाः सूत्रितंच—प्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्येभिरितिपञ्चानां तृतीयामुद्धरेदिति ।

तत्रैषा सप्तमी—

प्रेहि॒प्रेहि॑प॒थिभि॑ःपू॒र्व्येभि॒र्यत्रा॑न॒ःपूर्वे॑पि॒तर॑ःपरे॒युः ।
उ॒भाराजा॑नास्व॒धया॒मद॑न्ताय॒मंप॑श्यासि॒वरु॑णंचदे॒वम् ॥ ७ ॥

प्र । इ॒हि॒ । प्र । इ॒हि॒ । प॒थिऽभि॑ः पू॒र्व्येभि॑ः । यत्र॑ । न॒ः । पूर्वे॑ ।
पि॒तर॑ः । प॒रा॒ऽई॒युः । उ॒भा । राजा॑ना । स्व॒धया॑ । मद॑न्ता ।
य॒मम् । प॒श्या॒सि॒ । वरु॑णम् । च॒ । दे॒वम् ॥ ७ ॥

यत्र यस्मिन् स्थाने नोस्माकं पूर्वे पुरातनाः पितरः पितामहादयः परेयुः पूर्व्येभिः पूर्वस्मिन् कालेभवैः अनादिकालप्रवृत्तैरित्यर्थः पथिभिर्मार्गैः हे मत्पितः तत्स्थानं प्रेहिप्रेहि प्रगच्छ। गत्वा च स्वधया अमृतान्नेन मदन्ता मदन्तौ तृप्यन्तौ राजाना राजानौ उभा उभौ यमं देवं द्योतमानं वरुणं पश्यासि पश्य ॥ ७॥

अथाष्टमी—

सं ग॑च्छस्वपि॒तृभि॒ःसंय॒मेने॑ष्टापू॒र्तेन॑पर॒मेव्यो॑मन् ।
हि॒त्वाया॑व॒द्यंपुन॒रस्त॒मेहि॒संग॑च्छस्वत॒न्वा॑सु॒वर्चा॑ः ॥ ८ ॥

सम् । ग॒च्छ॒स्व॒ । पि॒तृऽभि॑ः । सम् । य॒मेन॑ । इ॒ष्टा॒पू॒र्तेन॑ । प॒र॒मे ।
विऽओ॑मन् । हि॒त्वाय॑ । अ॒व॒द्यम् । पुन॑ः । अस्त॑म् । आ ।
इ॒हि॒ । सम् । ग॒च्छ॒स्व॒ । त॒न्वा॑ । सु॒ऽवर्चा॑ः ॥ ८ ॥

हे मदीयपितः अतस्त्वं परमे उत्कृष्टे व्योमन् व्योमनि स्वर्गाख्ये स्थाने स्वभूतैः पितृभिः सह संगच्छस्व इष्टापूर्तेन श्रौतस्मार्तदानफलेन संगच्छस्व । ततइष्टापूर्तेन सहागम्य अवद्यं पा-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पं हित्वाय हित्वा परित्यज्य अस्तं म्रियमाणाख्यं गृहं एहि आगच्छ । ततः सुवर्चाः तृतीयार्थे प्रथमा सुवर्चसा शोभनदीप्तियुक्तेन तन्वा स्वशरीरेण संगच्छस्व ॥ ८ ॥

पैतृमेधिके कर्मणि श्मशानायतनं प्रोक्षत्यपेतवीतेति । सूत्रितंच—गर्तोदकेन शमीशाखया त्रिः प्रसव्यमायतनं परिव्रजन् प्रोक्षत्यपेतवीतविचसर्पतातेति ।

सैषा नवमी—

अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ऽस्मा ए॒तं पि॒तरो॑ लो॒कम॑क्रन् ।
अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तुभि॒र्व्य॑क्तं य॒मो द॑दात्यव॒सान॑मस्मै ॥ ९ ॥

अप॑ । इ॒त॒ । वि । इ॒त॒ । वि । च॒ । स॒र्प॒त॒ । अतः॑ । अ॒स्मै । ए॒तम् ।
पि॒तरः॑ । लो॒कम् । अ॒क्र॒न् । अहः॑ऽभिः । अ॒त्ऽभिः । अ॒क्तुऽभिः॑ ।
विऽअ॑क्तम् । य॒मः । द॒दा॒ति॒ । अव॑ऽसानम् । अ॒स्मै ॥ ९ ॥

श्मशाने पूर्वं स्थिताः हे पिशाचादयः अतोस्मात् मृतयजमानदहनस्थानात् अपेत अपगच्छत विशेषेणगच्छत विसर्पत च इदं स्थानं परित्यज्य नानाभावेन दूरतरं देशं गच्छतेत्यर्थः । पितरः अस्मै मृतयजमानस्यार्थाय एतं लोकं इदं दहनस्थानं अक्रन् परित्यज्य नानाभावेन यमस्याज्ञया अन्वकुर्वन् यमोपि अहोभिर्दिवसैः अद्भिः अभ्युक्षणोदकैः अक्तुभीरात्रिभिः व्यक्तं संगतं शुद्धिनिमित्तैः कालोदकादिभिः शोधितमित्यर्थः अवसानं दहनस्थानं अस्मै मृतयजमानस्यार्थाय ददाति दत्तवान् ॥ ९ ॥

अनुस्तरण्यावृक्कौ पार्श्वयोराम्रफलाकृती तावुद्धृत्य प्रेतस्यहस्तयोर्निदधात्यतिद्रवसारमेयाविति द्वाभ्यां । सूत्रितंच—वृक्कावुद्धृत्यपाण्योरादध्यादतिद्रवसारमेयौश्वानाविति ।

तत्रैषा दशमी—

अति॑ द्रव सार॒मे॒यौ श्वानौ॑ चतुर॒क्षौ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था ।
अथा॑ पि॒तॄन्त्सु॑वि॒दत्राँ॒ उपे॑हि य॒मेन॒ ये स॑ध॒मादं॒ मद॑न्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

अति॑ । द्र॒व॒ । सा॒र॒मे॒यौ । श्वानौ॑ । च॒तुः॒ऽअ॒क्षौ । श॒बलौ॑ । सा॒धुना॑ ।
प॒था । अथ॑ । पि॒तॄन् । सु॒ऽवि॒दत्रा॑न् । उप॑ । इ॒हि॒ । य॒मेन॑ ।
ये । स॒ध॒ऽमाद॑म् । मद॑न्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने साधुना पथा समीचीनेन मार्गेण उभौ सारमेयौ श्वानौ अतिद्रव श्वानावुभौ अतिद्रव अतिक्रम्यगच्छ। यमसंबन्धिनौ यौ श्वानौ प्रेतस्य बाधकौ तौ परित्यज्य समीचीनेन मार्गेण प्रेतं नयेत्यर्थः। कीदृशौ श्वानौ सारमेयौ सरमानाम काचित्प्रसिद्धा देवशुनी तस्याः पुत्रौ चतुरक्षौ उपरिभागे पुनरप्यक्षिद्वयं ययोस्तादृशौ शबरौ कर्बुरवर्णौ। अथ शोभनमार्गेण गमनानन्तरं ये पितरोयमेन सधमादं सहर्षं मदन्ति प्राप्नुवन्ति तान् सुविदत्रान् सुष्ठु अभिज्ञान् पितॄन् उपेहि उपगच्छ ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी–

यौतेश्वानौयमरक्षितारौचतुरक्षौपथिरक्षीनृचक्षसौ ।
ताभ्यांमेनंपरिदेहिराजन्स्वस्तिचास्माअनमीवंचंधेहि ॥ ११ ॥

यौ । ते । श्वानौ । यम । रक्षितारौ । चतुःऽअक्षौ ।
पथिरक्षी इति पथिऽरक्षी । नृऽचक्षसौ । ताभ्याम् । एनम् । परि । देहि ।
राजन् । स्वस्ति । च । अस्मै । अनमीवम् । च । धेहि ॥ ११ ॥

हे राजन् हे यम ते त्वदीयौ यौ श्वानौ विद्येते ताभ्यां श्वभ्यां हे राजन् यम एनं प्रेतं परिदेहि रक्षार्थं प्रयच्छ। कीदृशौ श्वानौ रक्षितारौ यमगृहस्य रक्षकौ चतुरक्षौ अक्षिचतुष्टययुक्तौ पथिरक्षी मार्गस्य रक्षकौ नृचक्षसौ मनुष्यैः ख्याप्यमानौ श्रुतिस्मृतिपुराणाभिज्ञाः पुरुषास्तौ प्रख्यापयन्ति ताभ्यां श्वभ्यां दत्वा अस्मै प्रेताय स्वस्ति च क्षेममपि अनमीवं च रोगाभावमपि धेहि संपादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

उरूणसावसुतृपांउदुंबलौयमस्यदूतौचरतोजनाँअनु ।
तावस्मभ्यंदृशयेसूर्यायपुनर्दातामसुमद्येहभद्रम् ॥ १२ ॥

उरुऽनसौ । असुऽतृपौ । उदुंबलौ । यमस्य । दूतौ । चरतः ।
जनान् । अनु । तौ । अस्मभ्यम् । दृशये । सूर्याय । पुनः ।
दाताम् । असुम् । अद्य । इह । भद्रम् ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यमस्य संबन्धिनौ दूतौ श्वानौ जनाननु प्राणिनौ लक्षीकृत्य सर्वस्य चरतः। कीदृशौ उरूणसौ दीर्घनासिकायुक्तौ असुतृपौ परकीयान् प्राणान् स्वीकृत्य तैस्तृप्यन्तौ उदुंबलौ उरुबलौ विस्तीर्णबलौ तावुभौ दूतौ सूर्याय दृशये सूर्यस्यदर्शनार्थं अद्य दिने इह कर्मणि भद्रमसुं समीचीनं प्राणं पुनरस्मभ्यं दातां अदत्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

यमायसोमंसुनुतयमायंजुहुताहविः।
यमंहयज्ञोगंच्छत्यग्निदूंतोअरंकृतः ॥ १३ ॥

यमायं। सोमंम्। सुनुत। यमायं। जुहुत। हविः। यमम्।
ह। यज्ञः। गच्छति। अग्निऽदूंतः। अरंम्ऽकृतः ॥ १३ ॥

हे ऋत्विजोयमाय यमदेवार्थं सोमं सुनुत लतात्मकं सोममभिषुणुत। तथा यमाय यमार्थं हविर्जुहुत अग्निदूतः अस्मिन्यज्ञे सोमोयमग्निदूतः। अग्नेर्दूतत्वमन्यत्राम्नातं–अग्निर्देवानांदूतआसीदिति। अरंकृतः बहुभिर्द्रव्यैरलंकाररूपैर्युक्तः तादृशोयज्ञोयमं ह यममेव गच्छति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

यमायंघृतवंद्धविर्जुहोतप्रचंतिष्ठत।
सनोदेवेष्वायंमद्दीर्घमायुःप्रजीवसें ॥ १४ ॥

यमायं। घृतऽवंत्। हविः। जुहोतं। प्र। च। तिष्ठत। सः। नः।
देवेषुं। आ। यमत्। दीर्घम्। आयुः। प्र। जीवसें ॥ १४ ॥

हे ऋत्विजोयूयं यमाय घृतवदाज्येन संयुक्तं हविः पुरोडाशादिकं जुहोत जुहुत प्रतिष्ठत च यमं यूयमुपतिष्ठध्वं च देवेषु मध्ये सयमोदेवः प्रजीवसे प्रकृष्टजीवनार्थं नोस्माकं दीर्घमायुः आयमत् प्रयच्छतु ॥ १४ ॥

---

१ तै० सं० २. ५. ८.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चदशी—

यमायमधुमत्तमंराज्ञेहव्यंजुहोतन।
इदंनमऋषिभ्यःपूर्वजेभ्यःपूर्वेभ्यःपथिकृद्भ्यः ॥ १५ ॥

यमाय। मधुमत्ऽतमम्। राज्ञे। हव्यम्। जुहोतन। इदम्। नमः। ऋषिऽभ्यः। पूर्वऽजेभ्यः। पूर्वेभ्यः। पथिकृत्ऽभ्यः ॥ १५ ॥

हे ऋत्विजोयमाय राज्ञे मधुमत्तमं अतिशयेन मधुरं हव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोतन जुहुत। पूर्वजेभ्यः सृष्ट्यादावुत्पन्नेभ्यः अतएव पूर्वेभ्यः अस्मत्तः पूर्वभाविभ्यः पथिकृद्भ्यः शोभनमार्गकारिभ्यः ऋषिभ्यः यइदं प्रत्यक्षं यथा भवति तथा नमोस्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

त्रिकंद्रुकेभिःपतनिषळुर्वीरेकमिद्बृहत्।
त्रिष्टुब्गायत्रीछन्दांसिसर्वातायमआहिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिऽकंद्रुकेभिः। पतति। षट्। उर्वीः। एकम्। इत्। बृहत्। त्रिस्तुप्। गायत्री। छन्दांसि। सर्वा। ता। यमे। आऽहिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिकद्रुकेभिः द्वितीयार्थे तृतीयैषा त्रिकद्रुकान् ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयोयागविशेषाउच्यन्ते तान् प्रत्यंगभावाय संरक्षणार्थं च पतति यमस्तान् प्राप्नोति षट्संख्याकाः उर्वीः भूमीः कृताकृतप्रत्यवेक्षणाय प्राप्नोति। ताश्चोर्व्यः शाखान्तरमंत्रेण समाम्नाताः—षण्मोर्वीरंहसस्पान्तुद्यौश्चपृथिवीचापश्चोषधयश्चोक्चसूनृताचेति। एकमित् एकमेव बृहत् महत् जगद्यमश्च प्रतिपालनीयः प्राप्नोति। किंच यानि त्रिष्टुप्गायत्र्यादीनि छन्दांसि सन्ति सर्वा ता सर्वाणि तानि छन्दांसि यमे आहिता आहितानि ऋत्विग्भिः स्तुतित्वेनावस्थितानि ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदीरतामिति चतुर्दशर्चं पंचदशं सूक्तम्। अत्रानुक्रम्यते—उदीरतां षळूना शंखः पित्र्यं जगत्येकादशीति। यामायनाः परे पंचेति वचनात् यमपुत्रः शंखाख्यऋषिः अग्निष्वात्ताद्यये-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कादशी जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः पितरोदेवता । गतः सूक्तविनियोगः।अष्टकायां उदीरतामवरइ-त्याद्याअष्टर्चंहोमार्थाः । सूत्रितंच–उदीरतामवरउत्परासइत्यष्टाभिर्हुत्वेति महापितृयज्ञे पितरः सोमवन्तइत्यस्यानुवाक्या उदीरतामित्येषा।सूत्रितंच–पितरोग्निष्वात्तायमउदीरतामवरउत्परास-इति । आग्निमारुतेप्येषा धाय्या । सूत्रितंच–मातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परा-सइति ।

तत्र प्रथमा–

उदी॑रता॒मव॑र॒उत्परा॑स॒उन्म॑ध्य॒माः पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑ ।
असुं॒यई॒युर॑वृ॒का ऋ॑त॒ज्ञास्तेनो॑ऽवन्तुपि॒तरो॒हवे॑षु ॥ १ ॥

उत् । ई॒रता॒म् । अव॑रे । उत् । परा॑सः । उत् । म॒ध्य॒माः । पि॒तरः॑ ।
सो॒म्यासः॑ । असु॑म् । ये । ई॒युः । अ॒वृ॒काः । ऋ॒त॒ऽज्ञाः ।
ते । नः॒ । अ॒व॒न्तु॒ । पि॒तरः॑ । हवे॑षु ॥ १ ॥

त्रिविधाः पितरः उत्तमामध्यमाअधमाश्चेति यथाविधिं श्रौतं कर्मानुष्ठाय पितृत्वं प्राप्ताउ-त्तमाः स्मार्तकर्मभात्रपरामध्यमाः अत्रापिकैश्चित् संस्कारैः विकलाअधमाः एतदेवाभिप्रेत्य ये अग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइत्यादिमंत्रे समाम्नाताः।तेष्ववरे निकृष्टाः उदीरतां उत्तमं हविः प्राप्नुव-न्तु । परासः उत्तमाः पितरः उदीरतां मध्यमाः पितरः उदीरतां ते सर्वेप्यस्मद्विषये सोम्यासः सोम्याअनुग्रहपराः सन्तु । ये पितरः अवृकाः वृकवदरण्यश्वावदस्मासु हिंसामकुर्वंतः ऋतज्ञाः अस्मदनुष्ठितं यज्ञं जानन्तः असुमस्मत्प्राणमीयुः रक्षितुं प्राप्तास्ते पितरः हवेष्वस्मदीयेष्वाह्वा-नेषु नोस्मानवन्तु रक्षन्तु ॥ १ ॥

महापितृयज्ञे पितरोबर्हिषदइत्यस्येदंपितृभ्यइति द्वितीयानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमेवोदाहृतं। आग्निमारुते इदंपितृभ्यइत्येषा धाय्या । सूत्रितंच–आहंपितॄन्त्सुविदत्राँअवित्सीदंपितृभ्योनमो-अस्त्वद्यस्वादुष्किलायमितिचतस्रइति । महापितृयज्ञे पितरोबर्हिषदइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

२ ऋ० सं० ७. ६. १९ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्रैषा द्वितीया—

इदंपितृभ्योनमोअस्त्वद्ययेपूर्वासोयउपरासईयुः ।
येपार्थिवेरजस्यानिषत्तायेवानूनंसुवृजनासुविक्षु ॥ २ ॥

इदम् । पितृऽभ्यः । नमः । अस्तु । अद्य । ये । पूर्वासः । ये । उपरासः । ईयुः । ये । पार्थिवे । रजसि । आ । निऽसत्ताः । ये । वा । नूनम् । सुऽवृजनासु । विक्षु ॥ २ ॥

पूर्वासः यजमानोत्पत्तेः पूर्वमुत्पन्नाः ज्येष्ठभ्रातृपितामहादयोये ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः येचान्ये उपरासो यजमान जन्मनउपर्युत्पन्नाः कनिष्ठभातृस्वपुत्रादयः ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः येप्यन्ये पार्थिवे पृथिवीसंबन्धिनि रजसि रजोगुणकार्येस्मिन्कर्मणि आनिषत्ताः हविः स्वीकर्तुमागत्योपविष्टाः ये वा केचिदन्ये बन्धुवर्गरूपाः पितरः विक्षु बन्धुरूपासु नूनं निश्चयेन आनिषत्ताः श्राद्धादिस्वीकारायागत्योपविष्टाः । कीदृशीषु विक्षु सुवृजनासु वृज्यते परित्यज्यते दारिद्र्यमनेनेति वृजनं धनं शोभनं वृजनं यासां ताः सुवृजनाः तादृशीषु धनसमृध्या श्राद्धादिकर्मपरास्वित्यर्थः। सर्वेभ्यउक्तेभ्यः पितृभ्यः अद्यास्मिन् कर्मणीदं नमोस्तु अयमाहुतिप्रदानपूर्वकोनमस्कारो भवतु ॥ २ ॥

सैषा तृतीया—

आहंपितॄन्त्सुविदत्राँअवित्सिनपातंचविक्रमणंचविष्णोः ।
बर्हिषदोयेस्वधयासुतस्यभजन्तपित्वस्तइहागमिष्ठाः ॥ ३ ॥

आ । अहम् । पितॄन् । सुऽविदत्रान् । अवित्सि । नपातम् । च । विऽक्रमणम् । च । विष्णोः । बर्हिऽसदः । ये । स्वधया । सुतस्य । भजन्त । पित्वः । ते । इह । आऽगमिष्ठाः ॥ ३ ॥

अहं यजमानः सुविदत्रान् मदीयां भक्तिं सुष्ठु जानतः पितॄन् आअवित्सि आभिमुख्येन लब्धवानस्मि । विष्णोर्व्यापिनोयज्ञस्य नपातं च विनाशाभावं च विक्रमणं विशेषेणप्रवृत्तिं च लब्धवानस्मि ये पितरोबर्हिषदः बर्हिषि सीदन्ति ते इहास्मिन्कर्मणि आगमिष्ठाः अतिशयेना-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गताः आदरपूर्वं समागत्य स्वधया पुरोडाशाद्यन्नेन सह सुतस्याभिषुतस्य सोमलक्षणस्य पित्वः पितोरन्नस्य भागं भजन्त सेवन्ते उपयुंजते ॥ ३ ॥

सैषा चतुर्थी—

बर्हिषदः पितर ऊत्य१र्वागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम् ।
त आ गतावसा शंतमेनाथा नः शं योररपो दधात ॥ ४ ॥

बर्हिऽसदः । पितरः । ऊती । अर्वाक् । इमा । वः । हव्या ।
चकृम । जुषध्वम् । ते । आ । गत । अवसा । शम्ऽतमेन ।
अथ । नः । शम् । योः । अरपः । दधात ॥ ४ ॥

हे बर्हिषदः बर्हिषि यज्ञे सीदन्तीति बर्हिषदः अत्रापि ये वैयज्वानस्तेपितरोबर्हिषदइत्यत्र श्रुतत्वात् । यागं कृत्वा प्रेत्य पितृलोकं प्राप्ताः बर्हिषदः तादृशा हे पितरः अर्वागर्वाचीनानामस्माकमूती रक्षा भवद्भिः कर्तव्येति शेषः । वोयुष्मदर्थं इमा हव्या एतानि हवींषि चकृम अतस्तानि जुषध्वं ते हविर्जुष्टवन्तोयूयं शंतमेन सुखतमेन अवसा रक्षणेन निमित्तभूतेन आगत आभिमुख्येनास्मान् प्राप्नुत । अथानन्तरं नोस्मभ्यं शं सुखं योः दुःखवियोगं अरपः पापरहितं च दधात दत्त ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञे पितरः सोमवन्तइत्यस्य याज्या उपहूताः पितरइत्येषा । सूत्रितंच—उपहूताः पितरः सोम्यासस्त्वंसोमप्रचिकितोमनीषेति ।

सैषा सूक्ते पंचमी—

उपहूताः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु ।
त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

उपऽहूताः । पितरः । सोम्यासः । बर्हिष्येषु । निऽधिषु ।
प्रियेषु । ते । आ । गमन्तु । ते । इह । श्रुवन्तु । अधि ।
ब्रुवन्तु । ते । अवन्तु । अस्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सोम्यासः सोम्याः अस्मदनुग्रहपराः सोमसंपादिनोवा पितरः बर्हिष्येषु यागार्हेषु प्रियेषु तृप्तिकरेषु निधिषु निधिसदृशेषु हविःषु निमित्तभूतेषु सत्सु उपहूताअस्माभिराहूतास्ते पितरः आगमन्तु आगच्छंतु आगत्य च इहास्मिन्कर्मणि अस्माभिः प्रयुक्ताः स्तुतीः श्रुवन्तु शृण्वन्तु। श्रुत्वा च अधिब्रुवन्तु साधुरयं यजमानइत्यादरेण कथयन्तु ते तादृशाः पितरः अस्मानवन्तु रक्षन्तु॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७॥

अथ षष्ठी—

आच्या॒जानु॑दक्षिण॒तोनि॒षद्ये॒मंय॒ज्ञम॒भिगृ॑णीत॒विश्वे॑।
मा॒हिंसिष्टपितर॒ः केन॑चिन्नो॒यद्व॒आग॑ःपुरु॒षता॒करा॑म॥ ६॥

आ॒ऽअच्य॑। जानु॑। द॒क्षि॒ण॒तः। नि॒ऽसद्य॑। इ॒मम्। य॒ज्ञम्। अ॒भि। गृ॒णी॒त॒। विश्वे॑। मा। हिं॒सि॒ष्ट॒। पि॒त॒रः॒। केन॑। चि॒त्। नः॒। यत्। व॒ः। आग॑ः। पु॒रु॒षता॑। करा॑म॥ ६॥

पितृणामयं स्वाभाविकोधर्मः अथैनं पितरः प्राचीनावीतिनः सव्यं जान्वाच्येति वचनात्। हे पितरः विश्वे सर्वे यूयं जानु आच्य भूमौ निपात्य दक्षिणतः दक्षिणपार्श्वे निषद्योपविश्य इममस्मदीयं यज्ञं अभिगृणीत अभिष्टुत विशिष्टतृप्तियोगात्परया प्रीत्या सगुणोयं यज्ञइति च शंसतेत्यर्थः। अपिच वोयुष्माकं यत्किंचित् कर्मवैगुण्यजनितं आगः अपराधं पुरुषता मनुष्यत्वेन हेतुना कराम वयं कृतवन्तः हे पितरः तेन केनचिदप्यपराधेन नोस्मान् माहिंसिष्ट॥ ६॥

अथ सप्तमी—

आसी॑नासोअ॒रु॒णीना॑मु॒पस्थे॑र॒यिंध॑त्तदा॒शुषे॒मर्त्या॑य।
पु॒त्रेभ्य॑ःपितर॒स्तस्य॒वस्व॒ःप्रय॑च्छत॒तइ॒होर्जं॑दधात॥ ७॥

आसी॑नासः। अ॒रु॒णीना॑म्। उ॒पऽस्थे॑। र॒यिम्। ध॒त्त॒। दा॒शुषे॑। मर्त्या॑य। पु॒त्रेभ्य॑ः। पि॒त॒रः॒। तस्य॑। वस्व॑ः। प्र। य॒च्छ॒त॒। ते। इ॒ह। ऊर्ज॑म्। द॒धा॒त॒॥ ७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अरुणीनामारोचमानानां ज्वालानां वा देवतानां वा उपस्थे समीपस्थाने वेद्याख्ये आसीनासः उपविष्टाः पितरोयूयं दाशुषे हविर्दत्तवते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रयिं धनं धत्त दत्त हे पितरोयूयं तस्य यजमानस्य पुत्रेभ्यः वस्वोवसु धनं प्रयच्छत ते तादृशायूयं इहास्मिन्नस्मदीये कर्मणि ऊर्जं धनं दधात निधत्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

येनः पूर्वेपितरः सोम्यासोनूहिरेसोमपीथंवसिष्ठाः ।
तेभिर्यमः संरराणोहवींष्युशन्नुशद्भिः प्रतिकाममत्तु ॥ ८ ॥

ये । नः । पूर्वे । पितरः । सोम्यासः । अनुऽऊहिरे । सोमऽपीथम् ।
वसिष्ठाः । तेभिः । यमः । सम्ऽरराणः । हवींषि । उशन् ।
उशत्ऽभिः । प्रतिऽकामम् । अत्तु ॥ ८ ॥

सोम्यासः सोमसंपादिनोवसिष्ठाः वस्तृतमाः कृताच्छादनाः धनवत्तमावा नोस्माकं ये पूर्वे पितरः सोमपीथं सोमपानं अनूहिरे आनुपूर्व्येण देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च प्रापुवन्तः दत्तवन्तइत्यर्थः । उशन् पितृभिः सहसंभोगं कामयमानोयमः पितृपतिः उशद्भिर्यमेन सह संभोगं कामयमानैस्तेभिस्तैरस्मदीयैः पितृभिः सह रराणोरममाणः हवींषि अस्माभिर्दत्तानि प्रतिकामं कामं प्रति अत्तु यानियानि हवींषि कामयते तानितानि भक्षयत्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

महापितृयज्ञे अग्नेः कव्यवाहनस्य येतातृषुरित्येषा प्रथमानुवाक्या । सूत्रितंच–येतातृषुर्देवत्राजेहमानास्त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषाइति ।

सैषा सूक्ते नवमी–

येतातृषुर्देवत्राजेहमानाहोत्राविदः स्तोमतष्टासोअर्कैः ।
आग्नेयाहिसुविदत्रेभिरर्वाङ्सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः ॥ ९ ॥

ये । ततृषुः । देवऽत्रा । जेहमानाः । होत्राऽविदः । स्तोमऽतष्टासः ।
अर्कैः । आ । अग्ने । याहि । सुऽविदत्रेभिः । अर्वाङ् ।
सत्यैः । कव्यैः । पितृऽभिः । घर्मसत्ऽभिः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवत्रा देवान् जेहमानाः क्रमेण गच्छन्तः क्रमेण देवत्वं प्राप्ताइत्यर्थः। होत्राविदः यज्ञान् सम्यक्कर्तुं वेदितारः अर्कैरर्चनीयैः स्तोत्रैः स्तोमतष्टासः स्तोमानां च सम्यक्कर्तारः ये पितरः तातृषुः तृष्यन्ति हे अग्ने त्वं तैः पितृभिः आ अर्वाङ् अस्मदभिमुखः आयाहि आगच्छ। कीदृशैः सुविदत्रेभिः सुविदत्रैः सत्यैरविसंवादिभिः कव्यैः कव्यं नाम पितृदेवत्यं हविः तत्संबन्धिभिः यद्वा कव्यैः कविभिर्मेधाविभिः स्वार्थिकोयत् घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

येस॒त्यासो॑हवि॒रदो॑हवि॒ष्पाइन्द्रे॑णदे॒वैःस॒रथं॒दधा॑नाः।
आग्ने॑याहिस॒हस्रं॑देववन्दैः॒परैः॒पूर्वैः॑पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑ ॥ १० ॥१८॥

ये। स॒त्यासः॑। ह॒वि॒ःऽअदः॑। ह॒वि॒ःऽपाः। इन्द्रे॑ण। दे॒वैः।
स॒ऽरथ॑म्। दधा॑नाः। आ। अ॒ग्ने॒। या॒हि॒। स॒हस्र॑म्। दे॒व॒ऽव॒न्दैः।
परैः। पूर्वैः॑ पि॒तृऽभिः॑। घ॒र्म॒सत्ऽभिः॑ ॥ १० ॥ १८ ॥

सत्यासः सत्याय पितरः हविरदः भक्षणयोग्यस्य हविषः अत्तारोभक्षयितारः हविष्पाः पानयोग्यस्य हविषः पातारः इन्द्रेण देवैः सरथं समानमेकं तुल्यं रथं दधानाः लडर्थे शानच् गमनाय सदा धारयन्ति हे अग्ने तैः पितृभिः सह आयाह्यागच्छ। कीदृशः सहस्रं तृतीयार्थे प्रथमा सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः देववन्दैः देवसंबन्धिभिः स्तोत्रैर्युक्ताः परैः परकालीनैः पूर्वैः पूर्वकालीनैः घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः महावीरसादिभिः आदित्यसादिभिर्वा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

महापितृयज्ञे पितरोग्निष्वात्ताइत्यस्य अग्निष्वात्ताः पितरइत्येषा प्रथमानुवाक्या। सूत्रितंच—अग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छत येचेहपितरोयेचनेहेति।

तत्रैषैकादशी—

अग्नि॑ष्वात्ताःपितर॒एहग॑च्छत॒सदः॑सदःसदतसुप्रणीतयः।
अ॒त्ताह॒वींषि॒प्रय॑तानिब॒र्हिष्यथा॑र॒यिंसर्व॑वीरंदधातन ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अग्निऽस्वात्ताः । पितरः । आ । इह । गच्छत । सदःऽसदः ।
सदत । सुऽप्रनीतयः । अत्त । हवींषि । प्रऽयतानि । बर्हिषि ।
अथ । रयिम् । सर्वऽवीरम् । दधातन ॥ ११ ॥

अग्निष्वात्ताः अग्निनास्वादिताः एतन्नामकाः पितरः यूयं इहास्मिन् पितृकर्मणि आगच्छत । आगत्य च हे सुप्रणीतयः अभिपूजितप्रणयनायूयं सदःसदः स्वस्वस्थानं सदत सीदत तत्रतत्र स्थाने यथेष्टमुपविशतेत्यर्थः । उपविश्य च बर्हिष्यासादितानि प्रयतानि शुचीनि हवींषि अत्त भक्षयत । अथानन्तरं सर्ववीरं सर्वैर्वीरैः पुत्रपौत्रैरुपेतं रयिं धनं दधातन अस्मभ्यंदत्त ॥ ११ ॥

महापितृयज्ञे वषट्कारक्रियायां त्वमग्नईळितइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या । सूत्रितंच—योग्निःकव्यवाहनस्त्वमग्नईळितोजातवेदइतिसंयाज्येति ।

सैषा द्वादशी—

त्वमग्नईळितोजातवेदोवाड्ढव्यानिसुरभीणिकृत्वी ।
प्रादाःपितृभ्यःस्वधयातेअक्षन्नद्धित्वंदेवप्रयताहवींषि ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । ईळितः । जातऽवेदः । अवाट् । हव्यानि ।
सुरभीणि । कृत्वी । प्र । अदाः । पितृऽभ्यः । स्वधया । ते ।
अक्षन् । अद्धि । त्वम् । देव । प्रऽयता । हवींषि ॥ १२ ॥

हे जातवेदः जातं सर्वं जगद्वेत्तीति जातवेदाः तथाविध हे अग्ने ईळितः अस्माभिः स्तुतस्त्वं हव्यानि अस्मदीयानि हवींषि सुरभीणि सुगन्धीनि कृत्वी कृत्वा अवाट् हवनं कृतवानसि । कृत्वाच पितृभ्यः प्रादाः । ते च पितरः स्वधया स्वधाकारेण दत्तं हविः अक्षन् अदन्तु हे देव त्वमपि प्रयता प्रयत्नसंपादितानि हवींषि अद्धि भक्षय ॥ १२ ॥

महापितृयज्ञे येचेहेतिद्वितीयानुवाक्या । सूत्रमुक्तं ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा त्रयोदशी—

येचेहपितरोयेचनेहयांश्चंविद्मयाँउचनप्रंविद्म ।
त्वंवेत्थयतितेजातवेदःस्वधाभिर्यज्ञंसुकृतंजुषस्व ॥ १३ ॥

ये । च । इह । पितरः । ये । च । न । इह । यान् । च । विद्म ।
यान् । ऊँ इति । च । न । प्रऽविद्म । त्वम् । वेत्थ । यति । ते ।
जातऽवेदः । स्वधाभिः । यज्ञम् । सुऽकृतम् । जुषस्व ॥ १३ ॥

ये च पितरः इहास्मत्समीपे वर्तन्ते येच इह न सन्ति यांश्च पितॄन् विद्म सन्निकृष्टत्वाज्जानीम यान् उचन अपिच न प्रविद्म विप्रकृष्टत्वात् वयं न विजानीमः यति ते यावन्तस्ते भवन्ति तान् सर्वान् यथोक्तान् हे जातवेदः उत्पन्नसर्ववस्तुविषयज्ञानाग्ने त्वं वेत्थ जानासि स्वधाभिर्हविर्लक्षणैरन्नैः सुकृतं साधुकृतं यज्ञं जुषस्व प्रीत्या गृहाण ॥ १३ ॥

पूर्वोक्तएव यागे येअग्निदग्धा इत्येषा याज्या । सूत्रितंच—येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धा इमंयमप्रस्तरमाहिसीदेति द्वे इति ।

सैषा सूक्ते चतुर्दशी—

येअंग्निदग्धायेअनंग्निदग्धामध्येंदिवःस्वधयांमादयंन्ते ।
तेभिःस्वराळसुंनीतिमेतांयथावशंतन्वंकल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये । अग्निऽदग्धाः । ये । अनंग्निऽदग्धाः । मध्ये । दिवः । स्वधयां ।
मादयंन्ते । तेभिः । स्वऽराट् । असुंऽनीतिम् । एताम् ।
यथाऽवशम् । तन्वंम् कल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये पितरः अग्निदग्धाः अग्निना भस्मीकृताः श्मशानं प्राप्ताइत्यर्थः ये च पितरः अनग्निदग्धाः श्मशानकर्म न प्राप्ताः मध्येदिवः द्युलोकस्य मध्ये स्वधया हविर्लक्षणेनान्नेन मादयन्ते तृप्यन्ति हे अग्ने स्वराट् स्वकर्मोपभोगेन दीप्यमानः तेभिस्तैः पितृभिः सहितः सन् असुनीतिं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्राणानां विषयेषु नेतारं अस्मत्पित्रन्तरात्मानं एतां तन्वं एतद्देवताशरीरं यथावशं यथाकामं कल्पयस्व समर्थयस्व ग्रासयेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

मैनमिति चतुर्दशर्चं षोडशं सूक्तं यमपुत्रस्य दमनस्यार्षं आदितोदश त्रिष्टुभः ततश्चतस्रोनुष्टुभः अग्निर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—मैनं दमनआग्नेयं चतुरनुष्टुबन्तमिति । दीक्षितमरणे आद्याः षळृचः शंसनीयाः । सूत्रितंच— मैनमग्नेविदहोमाभिशोचइति षट् पूषात्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वानिति । दह्यमानस्यप्रेतस्योपस्थानेप्येताः शंसनीयाः ।

तत्र प्रथमा—

मैनमग्नेविदहोमाभिशोचोमास्यत्वचंचिक्षिपोमाशरीरम् ।
यदाशृतंकृणवोजातवेदोथेमेनंप्रहिणुतात्पितृभ्यः ॥ १ ॥

मा । एनम् । अग्ने । वि । दहः । मा । अभि । शोचः । मा ।
अस्य । त्वचंम् । चिक्षिपः । मा । शरीरम् । यदा । शृतम् । कृणवः ।
जातऽवेदः । अथ । ईम् । एनम् । प्र । हिणुतात् । पितृऽभ्यः ॥ १ ॥

हे अग्ने एनं प्रेतं माविदहः विशेषेण दग्धं भस्मीभूतं माकुरु माभिशोचः अभितः शोकेन संतापेन युक्तं माकुरु । अस्य त्वचं माचिक्षिपः इतस्ततोविक्षिप्तां माकुरु शरीरमपि विक्षिप्तं माकुरु । हे जातवेदः अग्ने यदा त्वं शृतं पक्वं सुदग्धं कृणवः करिष्यसि अथ तदानीं ईमेनं प्रेतं पितृभ्यः प्रहिणुतात् पितृसमीपे प्रेरय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शृतंयदाकरसिजातवेदोथेमेनंपरिदत्तात्पितृभ्यः ।
यदागच्छात्यसुनीतिमेतामथादेवानांवशनीर्भवाति ॥ २ ॥

शृतम् । यदा । करसि । जातऽवेदः । अथ । ईम् । एनम् । परि ।
दत्तात् । पितृऽभ्यः । यदा । गच्छाति । असुऽनीतिम् । एताम् ।
अथ । देवानाम् । वशऽनीः । भवाति ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे जातवेदः यदा प्रेतशरीरं शृतं पक्कं करसि करिष्यसि अथ ईं तदानीमेव एनं प्रेतं पितृभ्यः परिदत्तात् प्रयच्छ यदा अयं प्रेतः एतामग्निना कृतामसुनीतिं प्राणस्य नयनं प्राणप्रेरणं गच्छाति गच्छति प्राप्नोति अथ तदानीमेव देवानां वाशनी देवानां वशं प्रापितोभवाति भवति ॥२॥

अथ तृतीया—

सूर्यं॒चक्षु॑र्गच्छतु॒वात॑मा॒त्माद्यां॑चं॒गच्छपृथि॒वींच॒धर्म॑णा ।
अ॒पोवा॑गच्छ॒यदि॒तत्र॑तेहि॒तमोष॑धीषु॒प्रति॑तिष्ठा॒शरी॑रैः ॥ ३ ॥

सूर्य॑म् । चक्षुः॑ । ग॒च्छ॒तु॒ । वात॑म् । आ॒त्मा । द्याम् । च॒ । ग॒च्छ॒ । पृ॒थि॒वीम् । च॒ । धर्म॑णा । अ॒पः । वा॒ । ग॒च्छ॒ । यदि॑ । तत्र॑ । ते॒ । हि॒तम् । ओष॑धीषु । प्रति॑ । ति॒ष्ठ॒ । शरी॑रैः ॥ ३ ॥

हे प्रेत ते त्वदीयं चक्षुरिन्द्रियं सूर्यं गच्छतु प्राप्नोतु आत्मा प्राणः वातं बाह्यं वायुं गच्छतु अपिच त्वमपि धर्मणा सुकृतेन तत्फलं भोक्तुं द्यां च अत्र च शब्दोविकल्पार्थे द्युलोकं वा पृथिवीं च पृथिवीं वा गच्छ प्राप्नुहि अपोवान्तरिक्षलोकं गच्छ प्राप्नुहि यदि तत्रान्तरिक्षे हितं स्थापितं ते तव कर्मफलं ओषधीषु शरीरैः शरीरावयवैः प्रतितिष्ठ प्रतितिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒जोभा॒गस्तप॑सा॒तंत॑पस्व॒तंते॑शो॒चिस्तंप॑तु॒तंते॑अ॒र्चिः ।
यास्ते॑शि॒वास्त॒न्वो॑जातवे॒द॒स्ताभि॑र्वहै॒नंसु॒कृता॑मु॒लो॒कम् ॥ ४ ॥

अ॒जः । भा॒गः । तप॑सा । तम् । त॒प॒स्व॒ । तम् । ते॒ । शो॒चिः । त॒प॒तु॒ । तम् । ते॒ । अ॒र्चिः । याः । ते॒ । शि॒वाः त॒न्वः॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ । ताभिः॑ । व॒ह॒ । ए॒न॒म् । सु॒ऽकृता॑म् । ऊँ इति॑ । लो॒कम् ॥ ४ ॥

अजः जननरहितः शरीरेन्द्रियादिभागव्यतिरिक्तः अन्तरपुरुषलक्षणोयोभागोस्ति हे अग्ने ते त्वदीयेन तपसा तापनेन तं तादृशं भागं तपस्व तप्तं कुरु तथा ते तव शोचिः शोकहेतुज्वालाविशेषः तं भागं तपतु संस्करोतु । अपिच ते तवार्चिर्भासकः ज्वालाविशेषः तं भागं तपतु । तपः—

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शोचिरर्चिःशब्दानां सन्तापतारतम्येनभेदः । जातवेदः ते तव यास्तन्वोमूर्तयः शिवाः सुखहेतवः नतु तापप्रदाः ताभिरेनं तनूभिः प्रेतं सुकृतां शोभनकर्मकारिणां लोकं स्थानं वह प्रापय। उशब्दः पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अवसृजपुनरग्नेपितृभ्योयस्तआहुतश्चरतिस्वधाभिः ।
आयुर्वसानउपवेतुशेषःसंगच्छतांतन्वाजातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

अव । सृज । पुनः । अग्ने । पितृऽभ्यः । यः । ते । आऽहुतः । चरति ।
स्वधाभिः । आयुः । वसानः । उप । वेतु । शेषः ।
सम् । गच्छताम् । तन्वा । जातऽवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने यः प्रेतः पुमान् ते तुभ्यं आहुतः चितौ मंत्रेण समर्पितः सन् स्वधाभिः स्वधाकारसमर्पितैरुदकादिभिः सह चरति तं प्रेतं पितृभ्यः पितृप्राप्त्यर्थं पुनरवसृज भूयः प्रेरय । अयं प्रेतआयुर्जीवनं वसानआच्छादयन् आयुषा युक्तइत्यर्थः । शेषः शिष्यमाणमस्थिलक्षणं यजनीयं शरीरं उपवेतु उपगच्छतु । हे जातवेदः तव प्रसादात् तन्वा शरीरेण संगच्छतां संगतोभवतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

यत्तेकृष्णःशकुनआतुतोदपिपीलःसर्पउतवाश्वापदः ।
अग्निष्टद्विश्वादगदंकृणोतुसोमश्चयोब्राह्मणाँआविवेश ॥ ६ ॥

यत् । ते । कृष्णः । शकुनः । आऽतुतोद । पिपीलः । सर्पः ।
उत । वा । श्वापदः । अग्निः । तत् । विश्वऽअत् । अगदम् ।
कृणोतु । सोमः । च । यः । ब्राह्मणान् । आऽविवेश ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे मृतशरीर ते तव संबन्धि यदंगं कृष्णः शकुनः काकाख्यः आतुतोद आङीषदर्थे ईषत्तुन्नवान् तथा पिपीलः पिपीलिका वा सर्पोवा उतवा अपिवा श्वापदः श्वशृगालादिः एतेषामन्यतमोयदि तुन्नवानित्यर्थः विश्वात् सर्वस्यात्ता अग्निः तत्तादृशमंगं अगदं कृणोतुदोषरहितं करोतु संस्करोत्वित्यर्थः । तथा सोमश्च देवतारूपः ओषधिरूपोवा संस्करोतु यः सोमः ब्राह्मणान् ऋत्विगादीन् आविवेश प्रविष्टवान् ॥ ६ ॥

अनुस्तरण्यावपया प्रेतस्य मुखमग्नेर्वर्मेत्यनया प्रोर्णुयात् । सूत्रितंच—अनुस्तरण्यावपामुत्खिद्य शिरोमुखं प्रच्छादयेदग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्वेतीति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

अ॒ग्नेर्वर्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रोर्णु॑ष्व॒ पीव॑सा॒ मेद॑सा च ।
नेत्त्वा॑ धृ॒ष्णुर्हर॑सा॒ जर्हृ॑षाणो द॒धृग्वि॑ध॒क्ष्यन्प॑र्य॒ङ्खया॑ते ॥ ७ ॥

अ॒ग्नेः । वर्म॑ । परि॑ । गोभिः॑ । व्य॒य॒स्व॒ । सम् । प्र । ऊ॒र्णु॒ष्व॒ । पीव॑सा । मेद॑सा । च॒ । न । इत् । त्वा॒ । धृ॒ष्णुः । हर॑सा । जर्हृ॑षाणः । द॒धृक् । वि॒ऽध॒क्ष्यन् । प॒रि॒ऽअ॒ङ्खया॑ते ॥ ७ ॥

हे प्रेत अग्नेः स्वभूतं वर्म ज्वालालक्षणं कवचं गोभिः अनुस्तरणीगोचर्मणा परिव्ययस्व परितः संवृणु । किंच पीवसा स्थूलेन मेदसा मांसेन च संसम्यक् प्रोर्णुष्व आच्छादय । एवंकृते सति हरसा तेजसा धृष्णुर्धर्षणशीलः जर्हृषाणः अत्यर्थं हृष्यन् दधृक् धृष्टः प्रगल्भः । ऋत्विगित्यादिनादधृक्शब्दोनिपातितः । विधक्ष्यन् विविधं भस्मीकरिष्यन् एवंभूतोग्निः त्वा त्वां नेत्पर्यंखयाते नैव सर्वतोविस्तारयति । अखेर्गत्यर्थाल्लेट्यडागमः ॥ ७ ॥

इममग्नेचमसमित्यनया प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयते । सूत्रितंच—इममग्नेचमसंमाविजिह्वरइति प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयतइति ।

सैषाष्टमी—

इ॒मम॑ग्ने च॒म॒सं मा वि जि॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म् ।
ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मादयन्ते ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इमम् । अग्ने । चमसम् । मा । वि । जिह्वरः । प्रियः । देवानाम् ।
उत । सोम्यानाम् । एषः । यः । चमसः । देवऽपानः ।
तस्मिन् । देवाः । अमृताः । मादयन्ते ॥ ८ ॥

हे अग्ने इमं चमसं प्रणीताप्रणयनं माविजिह्वरः माविचालीः । यश्चमसः देवानामिन्द्रादीनां प्रियः उतापिच सोम्यानां सोमार्हाणां पितॄणां प्रियः । किंच यएषचमसः देवपानः देवाः पिबंत्यस्मिन्निति देवपानस्थानीयोभवति तस्मिंश्चमसे अमृताः मरणवर्जितादेवाः पितरश्च मादयन्ते हव्यैः कव्यैश्च हृष्टाभवन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

क्रव्यादमग्निंप्रहिणोमिदूरंयमराज्ञोगच्छतुरिप्रवाहः ।
इहैवायमितरोजातवेदादेवेभ्योहव्यंवहतुप्रजानन् ॥ ९ ॥

क्रव्यऽअदम् । अग्निम् । प्र । हिणोमि । दूरम् । यमऽराज्ञः ।
गच्छतु । रिप्रऽवाहः । इह । एव । अयम् । इतरः । जातऽवेदाः ।
देवेभ्यः । हव्यम् । वहतु । प्रऽजानन् ॥ ९ ॥

आहिताग्निमरणेएतदादिद्वेऋचावौपासनोद्वासने विनियुक्ते । तत्र प्रथमायाः पूर्वार्धेन दक्षिणस्यां दिशि चतुष्पथादावौपासनाग्निं निरस्यति उत्तरेण शांतिकर्मार्थमादत्ते । क्रव्यादं क्रव्यमामिषं तस्यात्तारं तीव्रमग्निं दूरं विप्रकृष्टदेशे प्रहिणोमि प्रगमयामि । हि गतौ स्वादिः । रिप्रवाहः रिप्रं पापं तस्यवोढा सोग्निः यमराज्ञः यमोराजा येषां तान् यमराजकान् अन्यप्रदेशान् गच्छतु प्राप्नोतु । अथ शांति कर्मार्थमुपासनः इतरः क्रव्यादादन्योजातवेदाः जातानां वेदिता जातधनोवा प्रजानन् सर्वैर्विज्ञायमानोयमग्निः इहैव देशे देवेभ्योदेवार्थं हव्यं हवनयोग्यं हविः वहतु प्रापयतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

योअग्निःक्रव्यात्प्रविवेशवोगृहमिमंपश्यन्नितरंजातवेदसम् ।
तंहरामिपितृयज्ञायदेवंसघर्ममिन्वात्परमेसधस्थे ॥ १० ॥ २१ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । अ॒ग्निः । क्र॒व्य॒ऽअत् । प्र॒ऽवि॒वेश॑ । व॒ः । गृ॒हम् । इ॒मम् । पश्य॑न् ।
इत॑रम् । जा॒तऽवे॑दसम् । तम् । ह॒रा॒मि॒ । पि॒तृ॒ऽय॒ज्ञाय॑ । दे॒वम् ।
सः । घ॒र्मम् । इ॒न्वा॒त् । प॒र॒मे । स॒धऽस्थे॑ ॥ १० ॥ २१ ॥

यः क्रव्यादोग्निः वोयुष्माकं गृहिणां गृहं प्रविवेश प्रविष्टवान् तं क्रव्यादं देवं हरामि गृहाद्बहिर्निष्क्रमयामीत्यर्थः। किमर्थं पितृयज्ञाय तदर्थं । किंकुर्वन् इममितरं तस्मादन्यं हव्यवाहं जातवेदसं पश्यन् पर्यालोचयन् तथासति क्रव्यात् क्रव्यादात्परोग्निः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने घर्मं यज्ञमिन्वात् प्राप्नोतु पितृभिर्घर्मपैः सहेतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ २१॥

महापितृयज्ञे वषट्कारक्रियायां योअग्निःक्रव्यवाहनइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या । सूत्रितंच— योअग्निः क्रव्यवाहनस्त्वमग्नईळितइति संयाज्ये इति ।

सैषैकादशी—

योअ॒ग्निःक्र॑व्य॒वाह॑नःपि॒तॄन्यक्ष॑दृता॒वृध॑ः ।
प्रेदु॑ह॒व्यानि॑वोचतिदे॒वेभ्य॑श्चपि॒तृभ्य॒आ ॥ ११ ॥

यः । अ॒ग्निः । क्र॒व्य॒ऽवाह॑नः । पि॒तॄन् । यक्ष॑त् । ऋ॒त॒ऽवृध॑ः ।
प्र । इत् । ऊँ इति॑ । ह॒व्यानि॑ । वो॒च॒ति॒ । दे॒वेभ्य॑ः ।
च॒ । पि॒तृऽभ्य॑ः । आ ॥ ११ ॥

क्रव्यवाहनः क्रव्यस्य हविषोवोढायोग्निः पितॄन् ऋतावृधः ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा वर्धयितॄन् सत्येन वृद्धान्वा देवान् एतत्पितृविशेषणं वा स्तुतान् यक्षत् यजति यजेर्लेटि सिप् अडागमः । सोग्निः हव्यानि हवींषि प्रवोचतु पितृयज्ञे प्रब्रवीतु युष्मदर्थं मयानीतानीति । इदु पूरणौ केभ्यः देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च । आकारः समुच्चये ॥ ११ ॥

महापितृयज्ञे उशन्तस्त्वेत्येषा सामिधेनी । सूत्र्यतेहि—उशन्तस्त्वानिधीमहीत्येतां त्रिरनवानंताः सामिधेन्यइति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा द्वादशी—

उशन्तंस्त्वानिधीमह्युशन्तःसमिधीमहि ।
उशन्नुशतआवहपितॄन्हविषेअत्तवे ॥ १२ ॥

उशन्तः । त्वा । नि । धीमहि । उशन्तः । सम् । इधीमहि । उशन् ।
उशतः । आ । वह । पितॄन् । हविषे । अत्तवे ॥ १२ ॥

हे अग्ने उशन्तः कामयमानाः वयं त्वा त्वां निधीमहि कर्मार्थं स्थापितवन्तः । उशंतोवयं समिधीमहि संदीपयामः । त्वमपि उशन् कामयमानोहविरादिकं उशतः आगन्तुकामान् पितॄन् अस्मिन्यज्ञे आवह हविषे अस्माभिः प्रत्तं हविः अत्तवे अत्तुं । अदेस्तुमर्थे तवेन् प्रत्ययः क्रियाग्रहणंकर्तव्यमितिकर्मणः संप्रदानसंज्ञा ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यंत्वमग्नेसमदहस्तमुनिर्वापयापुनः ।
कियांब्वत्ररोहतुपाकदूर्वाव्यल्कशा ॥ १३ ॥

यम् । त्वम् । अग्ने । सम्ऽअदहः । तम् । ऊँ इति । निः । वापय ।
पुनरिति । कियाम्बु । अत्र । रोहतु । पाकऽदूर्वा । विऽअल्कशा॥१३॥

हे अग्ने त्वं पितृदहनकाले यं देशं समदहः पुरा सम्यक्दग्धवानसि । तिङ्चोदात्तवतीति समोनिघातः । तमु तमेव पुनर्निर्वापय अत्रास्मिन्देशे कियांबु कियत्प्रमाणमुदकं यस्मिन् तत्पुष्करिण्यादि रोहतु उत्पद्यतां । किंच व्यल्कशा विविधशाखा पाकदूर्वा परिपक्वदूर्वा च उत्पद्यतां ॥ १३ ॥

अस्थिसंचयने क्षीरोदकेन शमीशाखया त्रिः प्रसव्यं श्मशानायतनं प्रोक्षति शीतिकेशीतिकावतीत्यनया। सूत्रितंच—क्षीरोदकेनशमीशाखयात्रिःप्रसव्यंपरिव्रजन्प्रोक्षतिशीतिकेशीतिकावतीतीति ।

सैषा चतुर्दशी—

शीतिकेशीतिकावतिह्लादिकेह्लादिकावति ।
मण्डूक्याऽसुसंगमइमंस्वग्निंहर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शीतिके । शीतिकाऽवति । ह्लादिके । ह्लादिकाऽवति । मण्डूक्या ।
सु । सम् । गमः । इमम् । सु । अग्निम् । हर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥

हे शीतिके शैत्ययुक्ते हे शीतिकावति शीतिकाः शैत्ययुक्ताओषधयस्ताभिस्तद्वति हे ह्लादिके आह्लादयित्रि हे आह्लादिकावति आह्लादकफलयुक्तैर्वृक्षैस्तद्वति हे पृथिवि मंडूक्या मंडूकस्त्रिया वृष्टिप्रियया सु सुष्ठु संगमः संगच्छस्व । गमेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं ततइममग्निं सु सुष्ठु हर्षय ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इति दशमे मंडले प्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र त्वष्टादुहित्रइत्येतच्चतुर्दशर्चं प्रथमं सूक्तं यमपुत्रोदेवश्रवानाम ऋषिः आदितोद्वादश त्रिष्टुभः त्रयोदशीचतुर्दश्यावनुष्टुभौ यद्वा त्रयोदशी पुरस्ताद्बृहती आदितोद्वयोः सरण्यूर्देवता पूषात्वेतइत्याद्याश्चतस्रः पूषदेवत्याः सरस्वतीं देवयन्तइत्याद्यास्तिस्रः सरस्वतीदेवताकाः आपोअस्मानित्याद्याः पंचर्चोब्देवताकाः तत्र द्रप्सश्चस्कंदेत्याद्यास्तिस्रः सोमदेवत्यावा । तथाचानुक्रान्तं—त्वष्टादेवश्रवा द्वे सरण्यू देवते पौष्णयश्चतस्रः सारस्वत्यस्तिस्रः पंचाप्योद्रप्सस्तिस्रः सौम्योवांत्ये अनुष्टुभावुपान्त्यापुरस्ताद्बृहतीवेति । गतः सूक्तविनियोगः । अत्रेतिहासमाचक्षते—त्वष्टृनामकस्य देवस्य सरण्यूस्त्रिशिराश्चेति स्त्रीपुंसात्मकमपत्यद्वयमभूत् ततस्त्वष्टा सरण्यूनामिकां पुत्रीं विवस्वते प्रायच्छत् ततस्तस्यां विवस्वतः सकाशात् यमयम्यौ विजज्ञाते ततः कदाचिदात्मसदृश्यादेवजनितायाः स्त्रियः समीपे तदपत्यद्वयं निधाय स्वयमाश्वं रूपं कृत्वा उत्तरान् कुरून् प्रति जगाम । अथ विवस्वानेतां स्त्रियं सरण्यूमिति मन्वानामरंसीत् तस्यां मनुर्नाम राजर्षिरजायत । ततोविवस्वानेषा सरण्यूर्न भवतीति विज्ञाय स्वयमप्यश्वोभूत्वा तामश्वरूपिणीं प्रायासीत् ततः संक्रीडमानयोस्तयोः स्वभूतं रेतः पृथिव्यां पपात । अथ सागर्भकामनया तत्पतितं रेतः आजघ्रौ ततः तस्याः सकाशात् नासत्योदस्रश्चेत्युभावश्विनावजायेतामिति ।

तत्र प्रथमा—

त्वष्टादुहित्रेवंहतुंकृणोतीतीदंविश्वंभुवनंसमेति ।
यमस्यंमातापर्युह्यमानामहोजायाविवस्वतोननाश ॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वष्टा । दुहित्रे । वहतुम् । कृणोति । इति । इदम् । विश्वम् ।
भुवनम् । सम् । एति । यमस्य । माता । परिऽउह्यमाना ।
महः । जाया । विवस्वतः । ननाश ॥ १ ॥

त्वष्टा एतन्नामकोदेवः दुहित्रे षष्ठ्यर्थे चतुर्थी दुहितुः सरण्यूनामिकायाः वहतुं वहनं विवाहं एधिवह्योश्चतुरिति वहेश्चतुमत्ययः तं कृणोति करोतीति एतेन हेतुना इदं विश्वं सर्वं भुवनं भूतजातं समेति तं विवाहं समागमत् पर्युह्यमाना विवस्वता उद्वोढव्या यमस्य यम्याश्च माता महोमहतः विवस्वतोजाया भार्या सरण्यूः ननाश उत्तरान् कुरून् प्रतिनष्टा अगच्छदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अपागूहन्नमृतांमर्त्येभ्यःकृत्वीसवर्णामददुर्विवस्वते ।
उताश्विनावभरद्यत्तदासीदजहादुद्वामिथुनासरण्यूः ॥२॥

अप । अगूहन् । अमृताम् । मर्त्येभ्यः । कृत्वी । सऽवर्णाम् । अददुः ।
विवस्वते । उत । अश्विनौ । अभरत् । यत् । तत् । आसीत् ।
अजहात् । ऊँ इति । द्वा । मिथुना । सरण्यूः ॥ २ ॥

अमृतां मरणधर्मरहितां एतां सरण्यूं मर्त्येभ्योमनुष्येभ्यः तदुत्पत्त्यर्थं अपागूहन् अपगूहितवन्तः संवृतवन्तः देवाउपनीतवन्तइत्यर्थः । किंच सवर्णां सरण्यूसदृशां अन्यां स्त्रियं कृत्वी कृत्वा तस्मै विवस्वते देवाअददुः प्रायच्छन् । उतापिच सा अश्वरूपिणी सरण्यूः तदाश्विनावभरत् स्वोदरे गर्भभूतौ धारितवती यद्यदा तत् जायापतिभ्यां अश्वरूपात्मना संभोगकाले रेतः पतितमासीत् तदा अश्विनौ जनयामासेत्यर्थः । तथा सरण्यूः सरणवती एतन्नामिका द्वा मिथुना द्वौ मिथुनौ यममम्यौ अजहात् त्यक्तवती जनितवतीत्यर्थः । यद्वा सरण्यूः एतन्नामिका मध्यस्थाना देवता मध्यममाग्निं माध्यमिकां वाचं च उत्पादितवती ॥ २ ॥

दीक्षितमरणे पूषात्वेतइत्याद्याश्वतस्रः शंसनीयाः । सूत्रितंच— पूषात्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वानितिचतस्रइति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा सूक्ते तृतीया—

पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः ।
स त्वैतेभ्यः परि ददत्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रियेभ्यः ॥ ३ ॥

पूषा । त्वा । इतः । च्यवयतु । प्र । विद्वान् । अनष्टऽपशुः ।
भुवनस्य । गोपाः । सः । त्वा । एतेभ्यः । परि । ददत् ।
पितृऽभ्यः । अग्निः । देवेभ्यः । सुऽविदत्रियेभ्यः ॥ ३ ॥

पूषा पोषयिता एतन्नामको देवः त्वा त्वां इतोस्माद्देशात् लोकात् प्रच्यावयतु प्रकर्षेणोत्तमलोकं गमयतु । कीदृशः विद्वान् अस्मद्भक्ततां विजानानः अनष्टपशुः अविनश्वरपशुयुक्तः तस्मिन् सर्वेपशवस्तिष्ठन्ति नतु नश्यन्तीत्यर्थः भुवनस्य भूतजातस्य गोपाः गोपायिता । किंच प्रक्रमध्यसपूषा एतेभ्यः पितृभ्यः त्वा त्वां परिददत् परिप्रयच्छतु । तथा अग्निश्च सुविदत्रियेभ्यः सुविदत्रं ज्ञानं धनं वा तदर्हाः सुविदत्रियाः छान्दसोघप्रत्ययः शोभनज्ञानेभ्यः सुधनेभ्योवा देवेभ्यः त्वां प्रयच्छतु तेषां लोके स्थापयत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयुर्विश्वायुः परि पासति त्वा पूषा त्वा पातु प्रपथे पुरस्तात् ।
यत्रासते सुकृतो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु ॥ ४ ॥

आयुः । विश्वऽआयुः । परि । पासति । त्वा । पूषा । त्वा । पातु ।
प्रऽपथे । पुरस्तात् । यत्र । आसते । सुऽकृतः । यत्र । ते ।
ययुः । तत्र । त्वा । देवः । सविता । दधातु ॥ ४ ॥

विश्वायुः सर्वान्नः सर्वत्रगमनशीलोवा आयुः वकारलोपश्छान्दसः वायुः यद्वा छन्दसीणइति उणूप्रत्यये वृद्धौ च कृतायां रूपं । गन्ता वायुः त्वा त्वां परिपासति परिपातु पूषानुज्ञया परितोरक्षतु । पा रक्षणे लेटि सिप्यडागमः । प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे स्वर्गे पुरस्तात् सर्वेषां प्रथममेव वर्तमानः पूषा स्वयमेव त्वा त्वां प्रमितं यजमानं पातु रक्षतु । सुकृतः पुण्यकर्माणः यत्र य-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्मिन्देशे आसते तिष्ठन्ति यत्र वा ते सुकृतः ययुः प्राप्ताः तत्र तस्मिन् स्थाने देवोदीप्यमानः सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकः एतन्नामकोदेवः त्वा त्वां दधातु निदधातु ॥ ४ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोर्हविषः पूषेमाइत्यनुवाक्या । पूषेमाआशाअनुवेदसर्वाः शुक्रं-तेअन्यद्यजतमितिहि सूत्रितं ।

सैषा पञ्चमी—

पूषेमाआशाअनुवेदसर्वाःसोअस्माँअभयतमेननेषत् ।
स्वस्तिदाआघृणिःसर्ववीरोप्रयुच्छन्पुरएतुप्रजानन् ॥ ५ ॥२३॥

पूषा । इमाः । आशाः । अनु । वेद । सर्वाः । सः । अस्मान् । अभयऽतमेन । नेषत् । स्वस्तिऽदाः । आघृणिः । सर्वऽवीरः । अप्रऽयुच्छन् । पुरः । एतु । प्रऽजानन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूषा देवः इमाः सर्वाआशाः प्राच्याद्यादिशः अनुवेद आनुपूर्व्येण जानाति इमाः सुखेन गंतव्याः असुखेनेति वा एवमनुक्रमेण जानातीत्यर्थः ।एवं सति अस्मान्प्रमिते यजमानोब्रवी-ति पुत्रमुखेन याजकमुखेन वा सपूषा अस्मान् अभयतमेन अत्यन्तं भयरहितेन मार्गेण नेषत् नयतु । कथं स्वस्तिदाः कल्याणस्य दाता आघृणिः आगतदीप्तियुक्तः सर्ववीरः सर्वैःवीरैः कर्मणि समर्थैः ऋत्विग्भिरुपेतः अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् प्रजानन् अस्माकं फलाफले विजानानः सन् पुरएतु अस्माकं पुरस्ताद्गच्छतु यथा अस्माकं भयं न भवति तथा गच्छत्वि-त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोः पुरोडाशस्य प्रपथेपथामिति याज्या । सूत्रितंच— प्रपथेपथामजनिष्टपूषा पथस्पथःपरिपतिंवचस्येति ।

सैषा षष्ठी—

प्रपथेपथामजनिष्टपूषाप्रपथेदिवःप्रपथेपृथिव्याः ।
उभेअभिप्रियतमेसधस्थेआचपराचचरतिप्रजानन् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रऽपंथे । प्रथाम् । अजनिष्ट । पूषा । प्रऽपंथे । दिवः । प्रऽपंथे ।
पृथिव्याः । उभे इति । अभि । प्रियतमे इति प्रियऽतमे ।
सधस्थे इति सधऽस्थे । आ । च । परा । च । चरति । प्रऽजानन् ॥ ६ ॥

पथां अन्तरिक्षगमनहेतुभूतानां मार्गाणां मध्ये प्रपथे यः प्रकृष्टः पंथाअस्ति तत्र पूषा अजनिष्ट प्रादुरभूत् पुण्यकर्मणां सुगतिप्रापणार्थमवस्थितइतिभावः । तथा दिवोद्युलोकस्य च मार्गाणां मध्ये प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे जातः तथा पृथिव्याः प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे मनुष्याणां तत्तत्कर्मणि प्रवर्तनार्थं प्रादुर्भूतइत्यर्थः । सोयं पूषा प्रियतमे सर्वस्येष्टतमे सधस्थे सर्वेषां सहावस्थानभूते उभे द्यावापृथिव्यावभिलक्ष्य आचरति आभिमुख्येन चरति सुकृतिनां सुकृतफलप्रदर्शनायानुकूलं चरतीत्यर्थः । तथा पराचरति दुष्कर्मणां प्रतिकूलं गच्छति । किं कुर्वन् प्रजानन् अनेनेदं कर्म कृतं अस्य कर्मणइदं फलमिति अविशेषेण जानानः ॥ ६ ॥

व्यूळ्हस्य दशरात्रस्य तृतीये छन्दोमे प्रउगे सारस्वततृचस्य सरस्वतींदेवयन्तइत्येषा आद्या । सूत्र्यतेहि—प्रब्रह्माणोअंगिरसोनक्षंत सरस्वतींदेवयन्तोहवन्तइति ।

सैषा सप्तमी—

सरस्वतींदेवयन्तोहवन्तेसरस्वतीमध्वरेतायमाने ।
सरस्वतींसुकृतोअह्वयन्तसरस्वतीदाशुषेवार्यंदात् ॥ ७ ॥

सरस्वतीम् । देवऽयन्तः । हवन्ते । सरस्वतीम् । अध्वरे ।
तायमाने । सरस्वतीम् । सुऽकृतः । अह्वयन्त ।
सरस्वती । दाशुषे । वार्यम् । दात् ॥ ७ ॥

देवयन्तः देवान् यष्टुं स्तोतुं च कामयमानायजमानाः सरस्वतीं एतन्नामिकां मध्यमस्थानदेवतां हवन्ते कर्मावयवत्वायाह्वयन्ति । तथा तायमाने स्तुतिभिर्हविर्भिश्च विस्तार्यमाणे अध्वरे यज्ञे सरस्वतीं यजन्तीति शेषः । सुकृतः पुण्यकर्माणः सरस्वतीं अह्वयन्त फलप्रदानायाह्वयन्ते यतएवमतः कारणात् सरस्वती देवी दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय वार्यं वरणीयं कर्मफलं दात् प्रयच्छतु ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी—

सर॑स्वति॒या स॒रथं॑ य॒याथ॑ स्व॒धाभि॑र्देवि पि॒तृभि॒र्मद॑न्ती ।
आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयस्वानमी॒वा इष॒ आ धे॑ह्य॒स्मे ॥ ८ ॥

सर॑स्वति । या । स॒ऽरथ॑म् । य॒याथ॑ । स्व॒धाभिः॑ । दे॒वि॒ । पि॒तृऽभिः॑ ।
मद॑न्ती । आ॒ऽसद्य॑ । अ॒स्मिन् । ब॒र्हिषि॑ । मा॒द॒य॒स्व॒ ।
अ॒न॒मी॒वाः । इषः॑ । आ । धे॒हि॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ ८ ॥

हे सरस्वति हे देवि या त्वं सरथं पितृभिः सह समानेन रथेनयुक्तं यथा भवति तथा ययाथ अस्मदीयं यज्ञं प्राप्तासि । किंकुर्वती पितृभिः सह स्वधाभिर्हविर्लक्षणैरन्नैः मदन्तीमाद्यन्ती यज्ञं गच्छसीति संबन्धः । सा त्वं बर्हिषि अस्मिन् वेदिस्तरणे यज्ञे आसद्य उपविश्य मादयस्व हविर्भिस्तृप्ता भव आत्मानं तर्पय वा । ततस्तृप्ता सती त्वं अनमीवाः अमीवा रोगः तद्वर्जितानि आरोग्यजननानि इषोन्नानि अस्मे अस्मभ्यमाधेहि पर्याप्तं प्रयच्छ ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सर॑स्वतीं॒ यां पि॒तरो॒ हव॑न्ते दक्षि॒णा य॒ज्ञम॑भि॒नक्ष॑माणाः ।
स॒ह॒स्रा॒र्घमि॒ळो अत्र॑ भा॒गं रा॒यस्पोषं॑ यज॑मानेषु धेहि ॥ ९ ॥

सर॑स्वतीम् । याम् । पि॒तरः॑ । हव॑न्ते । द॒क्षि॒णा । य॒ज्ञम् ।
अ॒भि॒ऽनक्ष॑माणाः । स॒ह॒स्र॒ऽअ॒र्घम् । इ॒ळः । अत्र॑ । भा॒गम् ।
रा॒यः । पोष॑म् । यज॑मानेषु । धे॒हि॒ ॥ ९ ॥

यां त्वां सरस्वतीं पितरोहवन्ते आह्वयन्ति । कीदृशाः दक्षिणा । दक्षिणादाजितिआच् प्रत्ययः । दक्षिणतआगत्य यज्ञमभिनक्षमाणाः अभितोगच्छन्तोव्याप्नुवन्तः अत्रास्मिन् यज्ञे सहस्रार्घं बहुभिः पूजनीयं उपयोज्यं इळोन्नस्य भागं रायोधनस्य पोषं पुष्टिं च यजमानेषु त्वं धेहि स्थापय ॥ ॥ ९ ॥

अवभृथस्थाने आपोअस्मानित्येषा । सूत्रितंच—ततआचम्याप्लवन्तआपोअस्मान्मातरः शुंधयन्त्विति । दशमेहनि वपामार्जनेप्येषा । सूत्रितंच— इदमापःप्रवहतेत्येतस्याःस्थानेआपोअस्मान्मातरः शुंधयंत्विति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा दशमी–

आपो॑ अ॒स्मान्मा॒तरः॑ शुन्धयन्तु घृ॒तेन॑ नो घृत॒प्व॑: पुनन्तु ।
विश्वं॒ हि रि॒प्रं प्र॒वह॑न्ति दे॒वीरुदिदा॑भ्यः॒ शुचि॒रा पू॒त ए॑मि ॥१०॥२४॥

आप॑: । अ॒स्मान् । मा॒तर॑: । शु॒न्ध॒य॒न्तु॒ । घृ॒तेन॑ । न॒: । घृ॒त॒ऽप्व॑: ।
पु॒न॒न्तु॒ । विश्व॑म् । हि । रि॒प्रम् । प्र॒ऽवह॑न्ति । दे॒वीः । उत् ।
इत् । आ॒भ्य॒: । शुचि॑: । आ । पू॒त: । ए॒मि॒ ॥ १० ॥ २४ ॥

मातरः जगतोमातृस्थानीयाआपः अस्मान् शुंधयन्तु प्रोक्षणेन शोधयन्तु । तथा घृतप्वः घृतमुदकं तेनास्मान् पुनन्तीति तास्तथोक्ताआपः यद्वा घृतप्वः घृतं गव्यं तेन पुनन्ति । तथा ब्राह्मणं घृतेननोघृतप्वः पुनन्तीति । तद्वैसुपूतंयत्घृतेनपूयतेइति । ताआपः घृतेन प्रत्यक्षेणोदकेन नोस्मान् पुनन्तु हि यस्मात् देवीर्देव्यः देवनशीलाआपः विश्वं सर्वं रिप्रं पापं प्रवहन्ति पुरुषसकाशात् प्रगमयन्ति अपनयन्तीति यावत् । इत् अनन्तरं आभ्यः अद्भ्यः आपूतः आभिमुख्येन शुद्धः सन् स्तोता अहं उदैमि उद्गच्छामि ऊर्ध्वं स्वर्गं गच्छामीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

सुत्येहनि द्रप्सश्चस्कन्देत्यादिके द्वे विप्रुड्ढोमार्थे । सूत्रितंच–द्रप्सश्चस्कन्देति द्वाभ्यां विप्रुड्ढोमौ हुत्वेति । स्कन्नहविरभिमर्शनेपि द्रप्सइत्येषा । आहुतिर्बहिष्परिधि यदिस्कन्देत्तदा आग्नीध्रः अनया जुहुयात् । स्कन्नमभिमृशेदितिप्रकृत्य सूत्रितं–द्रप्सश्चस्कन्देत्याहुतिश्चेद्बहिष्परिध्याग्नीध्रएनां जुहुयादिति ।

सैषा एकादशी–

द्र॒प्सश्च॑स्कन्द प्रथ॒माँ अनु॒ द्यूनि॒मं च॒ योनि॒मनु॒ यश्च॒ पूर्व॑: ।
स॒मा॒नं योनि॒मनु॑ सं॒चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑हो॒म्यनु॑ स॒प्त होत्रा॑: ॥ ११ ॥

द्र॒प्सः । च॒स्क॒न्द॒ । प्र॒थ॒मान् । अनु॑ । द्यून् । इ॒मम् । च॒ । योनि॑म् ।
अनु॑ । यः । च॒ । पूर्व॑: । स॒मा॒नम् । योनि॑म् । अनु॑ । स॒म्ऽचर॑न्तम् ।
द्र॒प्सम् । जु॒हो॒मि॒ । अनु॑ । स॒प्त । होत्रा॑: ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

द्रप्सः अभिषूयमाणस्य सोमस्य रसः प्रथमान् पूर्वभाविनः पार्थिवान् लोकान् द्यून् दीप्यमानान् द्युलोकांश्च अनुलक्षीकृत्य चस्कन्द स्कन्नवान् गतवान्। तदेवाह इमं परिदृश्यमानं योनिं स्थानभूतं लोकं च यश्च अस्मात्पूर्वोस्ति तमनुगतवान् समानं साधारणं योनिं द्यावापृथिवीलक्षणं स्थानमनुसंचरन्तं सम्यग्गच्छन्तं द्रप्सं सोमरसं विप्रुल्लक्षणं सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकाः विप्रुड्ढोमस्य कर्तारः होतृप्रभृतयोवयं अनु आनुपूर्व्येण जुहोमि जुहुमः। यद्वा होत्राः सप्तहोतृभिः क्रियमाणायागक्रिया होत्रास्ता अनु पश्चात् अध्वर्युरहं जुहोमि। यद्वा द्रप्सः द्रुतगामित्वात् द्रप्सआदित्यउच्यते सआदित्यः पृथिवीं च दिवं च गच्छति समानं योनिमन्तरिक्षं लक्षीकृत्य सम्यक् चरन्तं द्रप्समादित्यमुद्दिश्य सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकादिशः यस्यां दिशिसूर्योवर्तते तद्व्यतिरिक्ताः सप्तसंख्याकादिशः सप्त अनु पश्चाज्जुहोमि यत्रयत्र वर्तते तां तां दिशं द्रव्यत्वेन प्रयच्छामि प्रतिष्ठापयामीत्यर्थः। अत्र वाजसनेयकं—असौवाआदित्योद्रप्सः सदिवंचपृथिवींच स्कन्दतीमंचयोनिमनुयश्चपूर्वइति। इमंचलोकममुंचेत्येतत् समानं योनिमनुसंचरन्तमिति। समानं ह्येषएतंयोनिमनुसंचरन्ति। द्रप्सं जुहोम्यनुसप्तहोत्राइत्यसौवाआदित्योद्रप्सोदिशः सप्तहोत्राअमुं तदादित्यं दिक्षुप्रतिष्ठापयतीति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यस्ते॑ द्र॒प्सः स्कन्द॑ति॒ यस्ते॑ अं॒शुर्बा॒हुच्यु॑तो धि॒षणा॑या उ॒पस्था॑त्।
अ॒ध्व॒र्योर्वा॒ परि॑ वा॒ यः प॒वित्रा॒त्तं ते॑ जुहोमि॒ मन॑सा॒ वष॑ट्कृतम् ॥ १२ ॥

यः। ते॒। द्र॒प्सः। स्कन्द॑ति। यः। ते॒। अं॒शुः। बा॒हुऽच्यु॑तः। धि॒षणा॑याः। उ॒पऽस्था॑त्। अ॒ध्व॒र्योः। वा॒। परि॑। वा॒। यः। प॒वित्रा॑त्। तम्। ते॒। जु॒हो॒मि॒। मन॑सा। वष॑ट्ऽकृतम् ॥ १२ ॥

हे सोम ते त्वदीयोयोद्रप्सोरसः स्कन्दति अधिषवणचर्मणोन्यत्र गच्छति यश्च ते त्वदीयः अंशुः रसादितरः सन् स्कन्दति बाहुच्युतः अध्वर्योर्बाहुभ्यां प्रच्युतः सन् स्कन्दति यद्वा बाहुवत् साधनभूताग्रावाणः तैः प्रच्युतोभिषुतः सन् धिषणायाः धिषणेत्यधिषवणफलकनाम तत्प्रत्येकविवक्षयैकवचनं अधिषवणफलकयोरुपस्थात् समीपस्थात् प्रदेशादन्यत्र गच्छति। तथा अध्वर्योर्वा अभिषुण्वतोध्वर्योर्हस्तात् स्कन्दति वापिवा योरसः पवित्राद्दशापवित्रात् परिस्कन्दति तं सर्वं द्रप्सं ते त्वदीयं रसं मनसा अन्तःकरणेन स्तोत्रेण वा सह वषट्कृतं वषट्कारेण स्वाहाकारेण कृतं जुहोमि अग्नौ प्रक्षिपामि ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ त्रयोदशी—

यस्तेद्रप्सःस्कन्नोयस्तेअंशुरवश्चयःपरःस्रुचा।
अयंदेवोबृहस्पतिःसंतंसिञ्चतुराधसे ॥ १३ ॥

यः। ते। द्रप्सः। स्कन्नः। यः। ते। अंशुः। अवः। च।
यः। परः। स्रुचा। अयम्। देवः। बृहस्पतिः।
सम्। तम्। सिञ्चतु। राधसे ॥ १३ ॥

हे सोम ते त्वदीयोयोद्रप्सोरसोन्यत्र स्कन्नोगतः यश्च ते त्वदीयः तव कारणभूतोंशुः लताखंडः रसादितरोभवति स्रुचा पात्रविशेषेण गृहीतः सोमः अवः अवस्तात् स्कन्दते परः परस्ताद्वा अतिरिक्तोभवति तमिमं सोमं अयं बृहस्पतिरेतन्नामकोदेवः संसिंचतु सम्यक् प्रक्षारयतु। किमर्थं राधसे अस्माकं धनार्थं स्कन्नेहि सोमे प्रजापश्वादिकमपस्कन्नं भवति खलु॥१३॥

अथ चतुर्दशी—

पयस्वतीरोषधयःपयस्वन्मामकंवचः।
अपांपयस्वदित्पयस्तेनमासहशुन्धत ॥ १४ ॥ २५ ॥

पयस्वतीः। ओषधयः। पयस्वत्। मामकम्। वचः। अपाम्।
पयस्वत्। इत्। पयः। तेन। मा। सह। शुन्धत ॥ १४ ॥ २५ ॥

इयं प्रत्यक्षकृता हे आपः ओषधयः पयस्वत्यः वृष्टिलक्षणेनोदकेन सारवत्योभवन्ति मामकं मदीयं वचः वचनं वृष्टिप्रार्थनवचनं पयस्वत् सारवत् भवति किं बहुना यच्चेह किंचिदपामुदकानां पयः क्षीरवत् सारभूतंयदस्ति तत्सर्वं पयस्वत् सारवदेव तेनोदकसारेण सह मा मां शुंधत यूयं शोधयत। आपोअद्यान्वचारिषंरसेनसमगस्महीतिंनिगमान्तरं[1] ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

परंमृत्योइति चतुर्दशर्चं द्वितीयं सूक्तं यमपुत्रस्य संकुसुकस्यार्षं एकादशी प्रस्तारपंक्तिः आद्यौ जागतौ ततो द्वौ गायत्रौ प्रस्तारपंक्तिःपुरतइति। त्रयोदशी जगती चतु-

१ ऋ० सं० १. २. १२.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दशी अनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः। तत्रादौ चतस्रोमृत्युदेवत्याः पञ्चमी धातृदेवताका षष्ठी त्वष्टृदेवत्या सप्तम्याद्याः शिष्टाःपितृमेधाभिधायिन्यः अतस्तद्देवताकाः अन्त्या तु अनिरुक्तत्वात् प्राजापत्या वा। तथाचानुक्रान्तं—परंमृत्योः संकुसुकश्चतस्रोमृत्युदेवताः पराधात्री परा त्वाष्ट्री पराः पितृमेधाएकादशी प्रस्तारपंक्तिर्जगत्युपान्त्यान्त्यानुष्टुप्प्राजापत्यावासानिरुक्तेति।

तत्र प्रथमा—

परंमृत्योअनुपरेहिपन्थांयस्तेस्वइतरोदेवयानात्।
चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांरीरिषोमोतवीरान्॥१॥

परम्। मृत्यो इति। अनु। परा। इहि। पन्थाम्। यः। ते।
स्वऽइतरः। देवऽयानात्। चक्षुष्मते। शृण्वते। ते। ब्रवीमि।
मा। नः। प्रऽजाम्। रिरिषः। मा। उत। वीरान्॥ १॥

हे मृत्यो सर्वेषां मारक एतन्नामक देव परमन्यं पंथां पंथानं अनु आनुपूर्व्येण परेहि पराङ्मुखोगच्छायजमानादितिशेषः। कोसौ पंथाः ते तव स्वः स्वभूतः देवयानात् देवाअनेन मार्गेण गच्छन्तीति देवयानोदेवमार्गः तस्मादितरोयः पंथाः तं प्रगच्छ। न केवलं मत्तः परागच्छ अपितु चक्षुष्मते दर्शनवते शृण्वते सर्वं अप्रतिहतसर्वेंद्रियविज्ञानायेत्यर्थः। ते तुभ्यं ब्रवीमि कथयामि नोस्माकं प्रजां दुहितृदौहित्रात्मिकां मारिरिषः माहिंसीः। उतापिच वीरान् पुत्रपौत्रादीन् माहिंसीः मत्परागमनेन रक्षेत्यर्थः॥ १॥

अथ द्वितीया—

मृत्योःपदंयोपयन्तोयदैतद्राघीयआयुःप्रतरंदधानाः।
आप्यायमानाःप्रजयाधनेनशुद्धाःपूताभवतयज्ञियासः॥२॥

मृत्योः। पदम्। योपयन्तः। यत्। ऐत। द्राघीयः। आयुः।
प्रऽतरम्। दधानाः। आऽप्यायमानाः। प्रऽजया। धनेन।
शुद्धाः। पूताः। भवत। यज्ञियासः॥ २॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे मृतस्य ज्ञातयः मृत्योः परागच्छतस्तस्य पदं पद्यतेस्मिन् इति पदं पितृयाणः तं योपयन्तः विमोहयन्तः परिवर्जयन्तः यद्यस्मात् एतदेव यानीयपथागतवन्तस्तस्मात् द्राघीयः दीर्घतरं आयुर्जीवनं प्रतरं प्रकृष्टतरमत्यर्थं दधानाः धारयन्तोभवथ। किंच हे यज्ञियासः यज्ञार्हा यज्ञसंपादिनोयजमानाः प्रजया पुत्रपौत्रादिकया धनेन गवाश्वादिकेन च आप्यायमानाः वर्तमानाः सन्तः शुद्धाः जन्मान्तरसंचितदुरितक्षयात् शुद्धाभवत पूताः वर्तमानजन्मोपचितदुरितक्षयाच्च पूताभवत ॥ २ ॥

पैतृमेधिकेकर्मणि अमात्याःइमेजीवाविमृतैरितिसव्यावृतोव्रजन्ति । सूत्रितंच—इमेजीवाविमृतैरितिसव्यावृतोव्रजन्तीति ।

सैषा तृतीया—

इ॒मेजी॒वावि॒मृ॒तै॒राव॑वृत्र॒न्नभू॑द्भ॒द्रादे॒वहू॑तिर्नो॒अ॒द्य ।
प्रा॒ञ्चो॒अगामनृ॒तये॒हसा॑य॒द्राघी॑य॒आयुः॑प्रत॒रंद॒धा॑नाः ॥ ३ ॥

इ॒मे । जी॒वाः । वि । मृ॒तैः । आ । अ॒व॒वृ॒त्र॒न् । अभू॑त् । भ॒द्रा । दे॒वऽहू॑तिः । नः॒ । अ॒द्य । प्राञ्चः॑ । अ॒गा॒म॒ । नृ॒तये॑ । ह॒सा॑य । द्राघी॑यः । आयुः॑ । प्र॒ऽत॒रम् । दधा॑नाः ॥ ३ ॥

इमे जीवाः जीवन्तः पुरुषाः मृतैः पित्रादिभिस्तेभ्यइत्यर्थः व्याववृतन् व्यावृत्ताभवन्तु एते नम्रियन्तामितिभावः । किंच अद्यास्मिन् दिने नोस्माकं अशौचे विसृष्टे देवहूतिः देवानामाह्वानं यत्र सदेवहूतिः पितृमेधाख्योयज्ञः भद्रा कल्याणोभूद्भवतु । ततउत्तरं वयं प्रांचः प्राङ्मुखांचनाः अयाम गच्छेम प्रत्यंचइतिभावः नृतये नर्तनाय कर्मणि गात्रविक्षेपाय स्वकर्मानुष्ठानायेतिभावः हसाय हसनाय पुत्रादिभिः सहक्रीडनाय । कीदृशावयं द्राघीयआयुः प्रतरं दधानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒मंजी॒वेभ्यः॑परि॒धिंद॑धामि॒मैषां॒नु॒गा॒दप॑रो॒अर्थ॑मे॒तम् ।
श॒तंजीव॑न्तुश॒रदः॑पु॒रू॒चीर॒न्तर्मृ॒त्युंद॑धतां॒पर्व॑तेन ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इमम् । जीवेभ्यः । परिऽधिम् । दधामि । मा । एषाम् । नु । गात् । अपरः । अर्थम् । एतम् । शतम् । जीवन्तु । शरदः । पुरूचीः । अन्तः । मृत्युम् । दधताम् । पर्वतेन ॥ ४ ॥

अनया जीवरक्षार्थं पाषाणं परिधिरूपेण स्थापयन्ति । जीवेभ्यः जीवद्भ्यः पुत्रपौत्रादिभ्यः तेषां रक्षणार्थं इमं परिधिं मृत्योः परिधानभूतं पाषाणं दधामि निदधामि ततएषां जीवतां मध्ये अपरोन्यः एनमिमं अर्थं अर्तेरिदं रूपं गन्तव्यं मरणाख्यंमार्गं नु क्षिप्रं मागात् मागच्छतु एतदर्थं परिधिं स्थापयामीतिसंबन्धः । किंच पुरूचीः बह्वंचनाः बहुगमनाः शतं शरदः एतत्संख्याकान् वर्षान् जीवन्तु स्वस्वप्राणान् धारयन्तु । तथा पर्वतेन शिलोच्चयेन मृत्युं सर्वेषां मारकमेतन्नामाकं अन्तर्दधतां अन्तर्हितं कुर्वन्तु यथा नागच्छति तथा कुर्वतामित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यथाहान्यनुपूर्वंभवन्तियथर्तवऋतुभिर्यन्तिसाधु ।
यथानपूर्वमपरोजहात्येवाधातरायूंषिकल्पयैषाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा । अहानि । अनुऽपूर्वम् । भवन्ति । यथा । ऋतवः । ऋतुऽभिः । यन्ति । साधु । यथा । न । पूर्वम् । अपरः । जहाति । एव । धातः । आयूंषि । कल्पय । एषाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा येन प्रकारेण अहानि अहोरात्रात्मकानि दिनानि अनुपूर्वं पूर्वमनुक्रमेण भवन्ति परिवर्तन्ते यथा च ऋतवोवसन्तादयऋतुभिः सह साधु शोभनं अविपर्यासेन यन्ति गच्छन्ति यथा च पूर्वं पूर्वकालीनं पितरं अपरः अर्वाक्कालीनः पुत्रोन जहाति न परित्यजति पूर्वमरणेन एव एवं तेनैवोक्तप्रकारेण हे धातः सर्वेषां धारयितरेतन्नामक देव एषामस्मत्कुलीनानां जीवानां आयूंषि जीवनानि कल्पय समर्थय कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी—

आरोहतायुर्जरसंवृणानाअनुपूर्वंयतमानायतिष्ठ ।
इहत्वष्टासुजनिमासजोषादीर्घमायुःकरतिजीवसेवः ॥ ६ ॥

आ । रोहत । आयुः । जरसम् । वृणानाः । अनुऽपूर्वम् । यतमानाः ।
यति । स्थ । इह । त्वष्टा । सुऽजनिम । सऽजोषाः ।
दीर्घम् । आयुः । करति । जीवसे । वः ॥ ६ ॥

हे मृतस्य स्वजनाः पुत्रपौत्रादयः जरसं जरां वृणानाः संभजमानायूयं आयुर्जीवनमारोहत अधितिष्ठत अनुपूर्वं आनुपूर्व्येण अव्ययीभावः पूर्वोज्येष्ठः ज्येष्ठानुपूर्व्या यतमानाः प्रयत्नं कुर्वन्तोयूयं यतिस्थ यत्संख्याकाभवथ यच्छब्दाच्छान्दसोडतिः सुजनिमा शोभनजननः त्वष्टा एतन्नामकोदेवः सजोषाभवद्भिः संगतः सन् इहास्मिन् कर्मणि प्रवृत्तानां वोयुष्माकं जीवसे जीवनाय दीर्घं प्रभूतमायुः करति करोतु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इमानारीरविधवाःसुपत्नीराञ्जनेनसर्पिषासंविशन्तु ।
अनश्रवोनमीवाःसुरत्नाआरोहन्तुजनयोयोनिमग्रे ॥ ७ ॥

इमाः । नारीः । अविधवाः । सुऽपत्नीः । आऽअञ्जनेन । सर्पिषा ।
सम् । विशन्तु । अनश्रवः । अनमीवाः । सुऽरत्नाः ।
आ । रोहन्तु । जनयः । योनिम् । अग्रे ॥ ७ ॥

अविधवाः धवः पतिः अविगतपतिकाः जीवद्भर्तृकाइत्यर्थः सुपत्नीः शोभनपतिकाः इमानारीः नार्यः आंजनेन सर्वतोंजनसाधनेन सर्पिषा घृतेन अक्तनेत्राः सत्यः संविशन्तु स्वगृहान् प्रविशन्तु । तथा अनश्रवः अश्रुवर्जिताः अरुदत्यः अनमीवाः अमीवारोगस्तद्वर्जिताः मानसदुःखवर्जिताइत्यर्थः सुरत्नाः शोभनधनसहिताः जनयः जनयन्त्यपत्यमितिजनयोभार्याः ताअग्रे सर्वेषां प्रथमतएव योनिं गृहं आरोहन्तु आगच्छन्तु ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवरादिकः प्रेतपत्नीमुदीर्ष्वनारीत्यनयाभर्तृसकाशादुत्थापयेत् । सूत्रितंच—तामुत्थापये-द्देवरःपतिस्थानीयोन्तेवासीजरद्दासोवोदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकमिति ।

सैषाष्टमी—

उदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकंगतासुमेतमुपशेषएहि ।
हस्तग्राभस्यदिधिषोस्तवेदंपत्युर्जनित्वमभिसंबभूथ ॥ ८ ॥

उत् । ईर्ष्व । नारि । अभि । जीवऽलोकम् । गतऽअसुम् । एतम् ।
उप । शेष । आ । इहि । हस्तऽग्राभस्य । दिधिषोः । तव ।
इदम् । पत्युः । जनिऽत्वम् । अभि । सम् । बभूथ ॥ ८ ॥

हे नारि मृतस्य पत्नि जीवलोकं जीवानां पुत्रपौत्रादीनां लोकं स्थानं गृहमभिलक्ष्य उदीर्ष्व अस्मात् स्थानादुत्तिष्ठ । ईर गतौ आदादिकः । गतासुं अपक्रान्तप्राणं एतं पतिं उपशेषे तस्य समीपे स्वपिषि तस्मात् त्वं एहि आगच्छ । यस्मात् त्वं हस्तग्राभस्य पाणिग्राहं कुर्वतः दिधिषोः गर्भस्यनिधातुः तवास्य पत्युः संबन्धादागतं इदं जनित्वं जायात्वं अभिलक्ष्य संबभूथ संभूतासि अनुमरणनिश्चयं अकार्षीः तस्मादागच्छ ॥ ८॥

क्षत्रियस्य धनुर्हस्तादित्यनया धनुःप्रहरेत् । सूत्रितंच—धनुर्हस्तादाददानोमृतस्येतिधनुरिति ।

सैषा नवमी—

धनुर्हस्तादाददानोमृतस्यास्मेक्षत्रायवर्चसेबलाय ।
अत्रैवत्वमिहवयंसुवीराविश्वास्पृधोअभिमातीर्जयेम ॥ ९ ॥

धनुः । हस्तात् । आऽददानः । मृतस्य । अस्मे इति । क्षत्राय ।
वर्चसे । बलाय । अत्र । एव । त्वम् । इह । वयम् । सुऽवीराः ।
विश्वाः । स्पृधः । अभिऽमातीः । जयेम ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मृतस्य क्षत्रियस्य हस्तात् धनुराददानः किमर्थं अस्मै अस्माकं क्षत्राय प्रजापालनसमर्थाय बलाय वर्चसे तेजसे बलाय सेनालक्षणाय च धनुराददानोहं ब्रवीमीति शेषः किमिति त्वं अत्रैवास्मिन् स्थाने एव भव । वयं च इहास्मिन् लोके सुवीराः सुपुत्रयुक्ताभवन्तः विश्वाः सर्वान् अभिमातीः अभिमन्यमानान् स्पृधः संघर्षयित्रीन् बाधकान् शत्रून् जयेम सहेमहि ॥ ९ ॥

दीक्षितमरणे उपसर्पमातरमित्याद्याश्चतस्रः शंसनीयाः । सूत्रितंच—उपसर्पमातरंभूमिमेतामितिचतस्रःसोमएकेभ्यइति । उपसर्पेत्यनया संचितान्यस्थीनिगर्तेनिदध्युः ।

सैषा दशमी—

उपंसर्पमातरंभूमिमेतामुंरुव्यचंसंपृथिवींसुशेवाम् ।
ऊर्णम्रदायुवतिर्दक्षिणावतएषात्वांपातुनिर्ऋतेरुपस्थात् ॥ १० ॥ २७ ॥

उप । सर्प । मातरम् । भूमिम् । एताम् । उरुऽव्यचसम् । पृथिवीम् ।
सुऽशेवाम् । ऊर्णऽम्रदाः । युवतिः । दक्षिणाऽवते ।
एषा । त्वा । पातु । निःऽऋतेः । उपऽस्थात् ॥ १० ॥ २७ ॥

मातरं मातृभूतां भूमिं अस्माभिर्भूमौ निधीयमानस्त्वं उपसर्प उपगच्छ अनुप्रविशेत्यर्थः। कीदृशीं उरुव्यचसं बहुव्याप्तिकां पृथिवीं विस्तीर्णां सुशेवां सुसुखां सर्वेषां सुखदानीमित्यर्थः तामुपगच्छ । युवतिः यौवनान्विता स्विरूपा इयं भूमिः दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदेयत्वेन धनवते यजमानाय ऊर्णम्रदाः ऊर्णेव ऊर्णास्तुकइव मृद्वी भवति सुकुमारा भवति न बाधयित्रीमित्यर्थः। सैषा पृथिवी निर्ऋतेः मृत्युदेवतायाः उपस्थात् समीपस्थानात् त्वा त्वां अस्थिरूपं यजमानं पातु रक्षतु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

सैषैकादशी—

उच्छ्वंचस्वपृथिविमानिबाधथाःसूपायनास्मैभवसूपवञ्चना ।
मातापुत्रंयथासिचाभ्येनंभूमऊर्णुहि ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उत् । श्वञ्चस्व । पृथिवि । मा । नि । बाधथाः । सुऽउपायना ।
अस्मै । भव । सुऽउपवञ्चना । माता । पुत्रम् । यथा ।
सिचा । अभि । एनम् । भूमे । ऊर्णुहि ॥ ११ ॥

हे पृथिवि उच्छ्वंचस्व ऊर्ध्वं गतोच्छ्वासमेनं कुरु अधस्तान्माकुथाइत्यर्थः । किंच मानिबाधथाः मा संपीडय । तथा अस्मै यजमानार्थं सूपायना शोभनोपगमना सूपचारिकाभवेत्यर्थः । सूपवंचना उपवंचनं प्रलंभनं शोभनप्रलंभा सुप्रतिष्ठा भव । अपिच माता पुत्रमात्मीयं बालकं सिचा वस्त्रांतेन यथा आच्छादयति तद्वत् हे भूमे एनं अस्थिरूपं यजमानं अभ्यूर्णुहि आभिमुख्येनाच्छादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उच्छ्वञ्चमानापृथिवीसुतिष्ठतुसहस्रंमितउपहिश्रयंन्ताम् ।
तेगृहासोघृतश्चुतोभवन्तुविश्वाहास्मैशरणाःसन्त्वत्र ॥ १२ ॥

उत्ऽश्वञ्चमाना । पृथिवी । सु । तिष्ठतु । सहस्रम् । मितः । उप ।
हि । श्रयन्ताम् । ते । गृहासः । घृतऽश्चुतः । भवन्तु ।
विश्वाहा । अस्मै । शरणाः । सन्तु । अत्र ॥ १२ ॥

पांसुभिः प्रच्छाद्य एतां पठन्ति उच्छ्वंचमानाअस्थिकुंभमवष्टभ्य ऊर्ध्वं गच्छन्ती पृथिवी सुतिष्ठतु प्रतिष्ठिता भवतु । किंच सहस्रं सहस्रसंख्याकाः मितः प्रक्षिप्ताः मिनोतेरौणादिके कर्मणि क्विपि तुगागमः ततोजस् यद्वा सहस्रं तृतीयार्थे प्रथमा मितइतिनिष्ठान्तं रूपं व्यत्ययेन बहुवचनस्य एकवचनं स्वरोवृषादित्वात् द्रष्टव्यः सहस्रेण संमिताः बहुसंख्याकाः पार्थिवाः पांसवः उपश्रयन्तां एनमुपसेवन्तां संपरिवार्यंतिष्ठन्त्वित्यर्थः । हिरवधारणे । तथा ते पांसवः अस्मै गृहासः गृहाभवन्तः घृतश्चुतः घृतस्योदकस्य सर्पिषोवा क्षारयितारोभवन्तु । अत्रास्मिन् लोके विश्वाहा सर्वेष्वहःसु सर्वदास्मै अस्य शरणाः सन्तु आश्रयभूताभवन्तु ॥ १२ ॥

उत्तेस्तभ्नामीति कपालेनास्थीन्यपिदध्यात् । सूत्रितंच—उत्तेस्तभ्नामीतिकपालेनापिधायेति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा त्रयोदशी—

उत्तेंस्तभ्नामिपृथिवींत्वत्परीमंलोगंनिदधन्मोअहंरिषम् ।
एतांस्थूणांपितरोंधारयन्तुतेत्रांयमःसादंनातेमिनोतु ॥ १३ ॥

उत् । ते । स्तभ्नामि । पृथिवीम् । त्वत् । परि । इमम् । लोगम् ।
निऽदधंत् । मो इतिं । अहम् । रिषम् । एताम् । स्थूणाम् । पितरः ।
धारयन्तु । ते । अत्रं । यमः । सदना । ते । मिनोतु ॥ १३ ॥

हे अस्थिकुंभ त्वत्परि परिशब्दयोगे पंचमी तवोपरि ते त्वदीयेन कपालेन पृथिवीमुत् स्तभ्नामि प्रतिबध्नामि यथा पृथिवी तवोपरिमागच्छति तथापिदधामीत्यर्थः । इमं लोगं कपाललक्षणं लोष्टं निदधत् उपरिस्थापयन्नहं मोरिषं माहिंसिषं । किंच एतां मया निहितां स्थूणां ते त्वदीयां पृथिव्याधारयित्रीं कपाललक्षणां पितरोधारयन्तु निश्चलां कुर्वंतु । ततः ते त्वदीये अत्र अस्मिन् स्थाने यमः पितृपतिः सदना सदनानि स्थानानि मिनोतु परिच्छिनत्तु करोत्वित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

प्रतीचीनेमामहनीष्वाःपर्णमिवादधुः ।
प्रतीचींजग्रभावाचमश्वंरशनयांयथा ॥ १४ ॥ २८ ॥

प्रतीचीने । माम् । अहंनि । इष्वाः । पर्णम्ऽइव । आ । दधुः ।
प्रतीचीम् । जग्रभ । वाचम् । अश्वम् । रशनयां । यथा ॥ १४॥२८॥

अनया प्रजापतिः प्रार्थ्यते हे प्रजापते प्रतीचीने प्रतिपूज्ये अहनि तदुपलक्षिते संवत्सरात्मके मां संकुसुकमृषिं आदधुः निहितवन्तः सर्वे देवाः । किमिव इष्वाः बाणस्य पर्णमिव पक्षमिव पक्षं यथा बाणस्य मूले स्थापयन्ति तद्वत् जगन्मूले त्वयि मां स्थापितवन्तः अतोम-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दीयां प्रतीचीं पूज्यां वाचं स्तुतिरूपां जगृभ गृहाण। कथमित्युच्यते अश्वं आशुगामिनं हयं रशनया रज्ज्वा यथा गृह्णन्ति तद्वत् कर्णाभ्यां मत्कृतां स्तुतिं गृहाणेत्यर्थः॥ १४॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टाविंशोवर्गः॥ २८॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन्। पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः॥ १॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके षष्ठोध्यायः॥ ६॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदेविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अष्टके सप्तमेषष्ठं व्याख्याय श्रुतिकोविदः । सायणार्यस्ततोध्यायं सप्तमं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

अथ द्वादशानुवाकात्मकस्य दशममंडलस्य द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र निवर्तध्वमित्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं अस्य यमपुत्रोमथिताख्यऋषिः वरुणपुत्रोभृगुर्वाथवा भार्गवश्च्यवनः षष्ठी गायत्री शिष्टाअनुष्टुभः इदं अब्देवताकं गोदेवताकं वा अग्नीषोमापुनर्वसू इत्यर्धर्चोग्नीषोमदेवताकः । तथाचानुक्रान्तं—निवर्तध्वमष्टौ मथितोभृगुर्वारुणिर्भार्गवश्च्यवनोवापं गव्यं वानुष्टुभमग्नीषोमीयोद्वितीयोर्धर्चः षष्ठी गायत्री । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओम् निवर्तध्वंमानुंगातास्मान्त्सिषक्तरेवतीः ।
अग्नीषोमापुनर्वसूअस्मेधारयतंरयिम् ॥ १ ॥

नि । वर्तध्वम् । मा । अनु । गात । अस्मान् । सिसक्त । रेवतीः ।
अग्नीषोमा । पुनर्वसू इति पुनःऽवसू । अस्मे इति ।
धारयतम् । रयिम् ॥ १ ॥

हे गावः हे आपोवा यूयं निवर्तध्वं अस्मान् प्रतिआगच्छत मानुगात अस्मद्व्यतिरिक्तं यजमानं मानुगच्छत । आगत्य च हेरेवतीः रेवत्योधनवत्यः यूयं अस्मान् सिषक्त सेचयत अवगाहत गोदोहनस्नानपानादिद्वारेण सेवध्वमित्यर्थः । हे पुनर्वसू पुनःपुनर्वस्तारौ स्तोतॄणां यष्टॄणामाच्छादयितारौ अग्नीषोमा अग्नीषोमौ एतन्नामकौ देवौ युवां अस्मे अस्मासु रयिं व्रीह्यादिलक्षणं धनं धारयतं स्थापयतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया--

पुनरेनानिवर्तयपुनरेनान्याकुरु । इन्द्रएणानियच्छत्वग्निरेनाउपाजतु॥२

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुनः । एनाः । नि । वर्तय । पुनः । एनाः । नि । आ । कुरु ।
इन्द्रः । एनाः । नि । यच्छतु । अग्निः । एनाः । उपऽअजंतु ॥ २॥

अत्र मंत्रद्रष्टा स्वात्मानं प्रति ब्रूते हे मदीयात्मन् त्वं एनाः एताः अन्यतोभिगंत्रीः गाआपोवा पुनर्निवर्तय पुनःपुनर्मदभिमुखीकुरु । तदनंतरं एनाः एताः पुनः भूयोभूयः निआकुरु नियताः आत्मायत्ताः कुरु । किंच इन्द्रोपि तव सहायभूतः सन् एनाएताः नियच्छतु त्वदायत्ताः करोतु। अग्निश्च एनाएताः गाः आपोवा उपाजतु उपगमयतु उपक्षिपतुवा उपयोग्याः करोत्वित्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया–

पुनरेतानिवर्तन्तामस्मिन्पुष्यन्तुगोपतौ ।
इहैवाग्नेनिधारयेहतिष्ठतुयारयिः ॥ ३ ॥

पुनः । एताः । नि । वर्तन्ताम् । अस्मिन् । पुष्यन्तु । गोऽपतौ ।
इह । एव । अग्ने । नि । धारय । इह । तिष्ठतु । या । रयिः ॥ ३ ॥

एनाएताःईदृश्योगावः आपोवा पुनर्निवर्तन्तां भूयोभूयोमां प्रत्यागच्छंतु आगत्य । च गोपतौ साक्षादिमा‌नां धेनूनां वृष्टिलक्षणानामपां च पालके अस्मिन्नीदृशे मयि पुष्यन्तु आत्मायत्तत्वेन स्थित्वा पुष्टाभवन्तु । पुष्टाः सतीस्ताः हे अग्ने त्वं इहैव अस्मिन्नेव मयि निधारय नियमेन स्थापय । या रयिः यदपि व्रीह्यादिकं ध‌मस्ति तदपि धनं गोसहितं इहास्मिन्नेव गोपतौ मयि तिष्ठतु निवसतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

यन्नियानंन्ययनंसंज्ञानंयत्परायणम् ।
आवर्तनंनिवर्तनंयोगोपाअपितंहुवे ॥ ४ ॥

यत् । निऽयानम् । निऽअयनम् । सम्ऽज्ञानम् । यत् । पराऽअयनम् ।
आऽवर्तनम् । निऽवर्तनम् । यः । गोपाः । अपि । तम् । हुवे ॥ ४ ॥

नियानं अधिकरणे ल्युट् नियमेन यान्त्यागच्छन्ति गावोत्रेति नियानं गोष्ठाख्यं स्थानं यदस्तीति शेषः । यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोध्याहर्तव्यः हुवइति क्रियापदं सर्वत्रानुषज्यते तत्स्थानं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हुवे आह्वयामि । आह्वानमभिमुखीकरणं तेन चात्र तत्पूर्विका प्रार्थना लक्ष्यते । गोसहितं गोष्ठं प्रार्थयइत्यर्थः । न्ययनं भावे ल्युट् नियमेन गृहं प्रति प्राप्तिलक्षणं गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये संज्ञानं गोभिः सह ऐकमत्यं यदस्ति तदपि प्रार्थये परायणं परागमनं वनं प्रति गवां चरणाय गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनं यदस्ति तदपि प्रार्थये निवर्तनं वने चरित्वा गृहं प्रति यदागमनमस्ति तदपि प्रार्थये योपि गोपाः गवां पालकोस्ति तमपि हुवे प्रार्थये सर्वगुणोपेतागाः प्रार्थयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यउदानड्व्ययंनंयउदानंट्परायणम् ।
आवर्तनंनिवर्तनमपिगोपानिवर्तताम् ॥ ५ ॥

यः । उत्ऽआनट् । विऽअयनम् । यः । उत्ऽआनट् । पराऽअयनम् ।
आऽवर्तनम् । निऽवर्तनम् । अपि । गोपाः । नि । वर्तताम् ॥ ५ ॥

योगोपाः गोपालः व्ययनं नष्टानां गवां अन्वेषणार्थं विविधगमनं उदानट् व्याप्नोति अनुभवति यः परायणं परागमनं उदानट् व्याप्नोति वनं प्रति गवां चरणाय गमनमित्यर्थः यश्च आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनमनुभवति योपि गोपाः निवर्तनं गोभिः सह वनात् गृहं प्रति गमनमनुभवति सोपि गोपालः निवर्ततां गोभिः सह वनात् गृहं प्रति क्षेमेणागच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आनिवर्तनिवर्तयपुनर्नइन्द्रगादेहि । जीवाभिर्भुनजामहै ॥ ६ ॥

आ । निऽवर्त । नि । वर्तय । पुनः । नः । इन्द्र । गाः । देहि ।
जीवाभिः । भुनजामहै ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं आनिवर्त आनिवर्तस्व अस्मदभिमुखोभव । ततः अन्यतोगच्छतीर्गाः निवर्तय अस्मदभिमुखीकुरु । एवं कृत्वा च हे इन्द्र त्वं पुनः पश्चात् नोस्मभ्यं गाः देहि प्रयच्छ । त्वया दत्ताभिः जीवाभिः चिरंजीवतीभिः सर्वस्य जीवयित्रीभिर्वा गोभिः भुनजामहै वयं भुंजीमहि । यद्वा भुजिरत्रान्तर्भावितण्यर्थः देवपितॄन् संभोजयेमहि ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी–

परिवोविश्वतोदधऊर्जाघृतेनपयसा ।
येदेवाःकेचयज्ञियास्तेरय्यासंसृजन्तुनः ॥ ७ ॥

परि । वः । विश्वतः । दधे । ऊर्जा । घृतेन । पयसा । ये । देवाः ।
के । च । यज्ञियाः । ते । रय्या । सम् । सृजन्तु । नः ॥ ७ ॥

हे देवाः विश्वतः सर्वतः स्थितान् वोयुष्मान् ऊर्जागोसंबन्धिना दधिलक्षणेनान्नेन घृतेनाज्येन च पयसा क्षीरेण च परिदधे संधारयामि युष्मभ्यं हविर्द्वारेण प्रयच्छामि न केवलमात्मानं पुष्णामीत्यर्थः। एतद् ज्ञात्वा ये के च देवाः यज्ञियायज्ञार्हाः सन्ति ते देवाः नोस्मान् रय्या गोलक्षणेन धनेन संसृजंतु संयोजयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी

आनिवर्तनिवर्तयनिनिवर्तनिवर्तय ।
भूम्याश्चतस्रःप्रदिशस्ताभ्यएनानिवर्तय ॥ ८ ॥ १ ॥

आ । निऽवर्तन । वर्तय । नि । निऽवर्तन । वर्तय । भूम्याः । चतस्रः ।
प्रऽदिशः । ताभ्यः । एनाः । नि । वर्तय ॥ ८ ॥ १ ॥

मंत्रद्रष्टा ऋषिः स्वात्मानं गाश्च संबोध्याह हे मदीयात्मन् त्वं गाः आवर्तय आकारोप्यनेनापि संबध्यते मदभिमुखीं कुरु स्तुत्या यागेन च ताः प्रसाद्योपनमयेत्यर्थः । हे गावोयूयमपि प्रसाद्यमानाआनिवर्तन आनिवर्तध्वं आभिमुख्येनागच्छत। पुनरप्याह हे मदीयात्मन् त्वं निवर्तय गोसंचरणस्थानादपगच्छन्तीर्गाः इतोभिगंत्रीः कुरु। यूयमपि हे गावः निवर्त्यमानाः सत्यः निवर्तन निवर्तध्वं । इदानीं स्वात्मागावश्च ऋषिं प्रति ब्रुवते हे ऋषे अहं कुतोगानिवर्तयामीति कुतोवयं निवर्तामहइत्यात्मना गोभिश्च पृष्टः सन्नाह–भूम्याः पृथिव्याः चतस्रः प्रदिशः चतुःसंख्यायुक्ताः प्रकृष्टायादिशः सन्ति ताभ्योदिग्भ्यः एनागाः निवर्तय हे आत्मन् मदभिमुखीः कुरु। हे गावोयूयमपि ताभ्योदिग्भ्योनिवर्तध्वमिति सामर्थ्याल्लभ्यं। यद्वा अग्देिवतपक्षेपि सूक्तार्थो यथाघटते तथा योजना कर्तव्या ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भद्रमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं आद्याएकपदा दशाक्षरा विराट् अग्निमीळेभुजामित्येषा अनुष्टुप् नवमीविराट् दशमीत्रिष्टुप् मध्येषड्गायत्र्यः इदमादीनां सप्तसुक्तानामिन्द्रपुत्रः प्रजापतिपुत्रोवा विमदऋषिः वसुकपुत्रोवसुकृदाख्योवा । इदमुत्तरं चाग्नेयं । तथाचानुक्रान्तं—सप्तोत्तराण्यैन्द्रोविमदः प्राजापत्योवा वासुक्रोवसुकृद्वा । भद्रं दशाग्नेयंतुगायत्रमाद्यैकपदा पादएव वा शांत्यर्थः परानुष्टुबंत्येविराट्त्रिष्टुभाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

भद्रंनोअपिवातयमनः ॥ १ ॥

भद्रंनोअपिवातयमनः ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं नोस्माकं मनः भद्रं शुभयुक्तं अपिवातय अपिरत्रधात्वर्थानुवादी आगमय त्वत्संबन्धिस्तोत्रकरणे प्रेरयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निमीळेभुजांयविष्ठंशासामित्रंदुर्धरीतुम् ।
यस्यधर्मन्त्स्वरेनीःसपर्यन्तिमातुरूधः ॥ २ ॥

अग्निम् । ईळे । भुजाम् । यविष्ठम् । शासा । मित्रम् । दुःऽधरीतुम् ।
यस्य । धर्मन् । स्वः । एनीः । सपर्यन्ति । मातुः । ऊधः ॥ २ ॥

भुजां हविर्भुजां देवानां मध्ये यविष्ठं अहन्यहनि अग्निहोत्रादिकर्मार्थं जायमानत्वादतिशयेन युवानं शासा अनुशासनेन मित्रं यस्मादिदं कर्तव्यं इदं न कर्तव्यमिति सर्वमनुशास्ति तस्मात् सर्वस्य मित्रभूतमित्यर्थः ।दुर्धरीतुं दुर्धरणीयं संग्रामे शत्रुभिर्दुर्निवारणीयं एवंभूतमग्निं ईळे स्तौमि। अपिच यस्याग्नेः धर्मन् धर्मणि अग्निहोत्रादिके कर्मणि स्वः द्युलोकमादित्यं सर्वं देवजातं वा एनीः एन्यः प्रतिगंत्र्यः आहुतयः स्तुतयश्च सपर्यन्ति परिचरन्ति सेवन्ते । यद्वा स्वः सपर्यन्तीत्यनयोः सामानाधिकरण्यं अत्र स्वरित्ययं सर्वशब्दोनिपातः स्वः सर्वे देवाः एनीः आत्मनः प्रतिगंत्रीः आहुतीः स्तुतीश्च सपर्यन्ति सेवन्ते उपजीवन्तीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—लुप्तोपममेतत् मातुः गोरूधः क्षीरोपसंहारस्थानं प्रति यथा वत्साउपजीवन्ति तद्वत् तमग्निमीळइति पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

यमासाकृपनीळंभासाकेतुंवर्धयन्ति ।
भ्राजंतेश्रेणिदन् ॥ ३ ॥

यम् । आसा । कृप्ऽनीळम् । भासाऽकेतुम् ।
वर्धयन्ति । भ्राजंते । श्रेणिऽदन् ॥ ३ ॥

स्तोतारोयष्टारश्च आसा स्तुतिहविर्लक्षणेनोपासनेन यमग्निं वर्धयन्ति कीदृशं कृपनीळं कर्मस्थानं कर्माधारमित्यर्थः भासाकेतुं ज्वालालक्षणज्ञापकं दीप्तेः कर्तारं यच्छब्दश्रुतेः तच्छब्दोध्याहार्यः सोग्निः श्रेणिदन् श्रोतृभ्योयष्टृभ्यः अभीष्टफलसमूहप्रदः शत्रुभ्योज्वालापंक्तिप्रदोवा एवंभूतः सन् भ्राजते भासते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अर्योविशांगातुरेतिप्रयदानंड्दिवोअन्तान् ।
कविरभ्रंदीद्यानः ॥ ४ ॥

अर्यः । विशाम् । गातुः । एति । प्र । यत् । आनंट् । दिवः ।
अन्तान् । कविः । अभ्रम् । दीद्यानः ॥ ४ ॥

विशां यजमानमनुष्याणांअर्योगन्तव्यः गातुर्गमनशीलोग्निर्दीद्यानोदीप्यमानः यद्यदा एति ऊर्ध्वं गच्छति तदा दिवोद्युलोकस्य अन्तान् पर्यन्तान् कविर्मेधावी सोग्निः प्रानट् प्रकर्षेण व्याप्नोति अभ्रं मेघोपलक्षितमन्तरिक्षं च व्याप्नोति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

जुषद्धव्यामानुंषस्योर्ध्वस्तंस्थादृभ्वायज्ञे ।
मिन्वन्त्सद्मंपुरएति ॥ ५ ॥

जुषत् । हव्या । मानुंषस्य । ऊर्ध्वः । तस्थौ । ऋभ्वां । यज्ञे ।
मिन्वन् । सद्म । पुरः । एति ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मानुषस्य यजमानस्य यज्ञे यजनीये यागे हव्या हव्यानि हवींषि जुषत् सेवमानोग्निः ऋभ्वा उरुभूतः बहुज्वालोपेतऊर्ध्वः तस्थौ उत्तिष्ठति ऊर्ध्वं ज्वलतीत्यर्थः । अपिच योग्निः पुरः प्राग्वंशादारभ्य सद्म सदनं सौमिकीं वेदिं मिन्वन् पुरः पुरस्तात् उत्तरवेदिशालामुखीयात् प्रणीयमानः सन् एति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सहिक्षेमोहविर्यज्ञःश्रुष्टीदस्यगातुरेति ।
अग्निंदेवावाशीमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

सः । हि । क्षेमः । हविः । यज्ञः । श्रुष्टी । इत् । अस्य । गातुः ।
एति । अग्निम् । देवाः । वाशीऽमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

यउक्तलक्षणविशिष्टोग्निः हीत्येतदवधारणे सएवाग्निः क्षेमः कुशलहेतुः सर्वस्य परिपालनहेतुरित्यर्थः हविः पुरोडाशादिकं च सएव हविषः तन्निमितत्वात् यज्ञः यागोपिसएव तस्यापि तद्धेतुत्वात् । किंच श्रुष्टीत् क्षिप्रमेव अस्याग्नेः गातुर्गमनशीलः अधिष्ठात्रात्मा एति देवानामाह्वानार्थं गच्छति । गत्वा च प्रत्यागच्छन्तं वाशीमन्तं स्तुतिलक्षणया वाचोपेतं अग्निं प्रतिदेवाः अपिगच्छन्तीतिशेषः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथ सप्तमी—

यज्ञासाहंदुवइषेग्निंपूर्वस्यशेवस्य । अद्रेःसूनुमायुमाहुः ॥ ७ ॥

यज्ञऽसहम् । दुवः । इषे । अग्निम् । पूर्वस्य । शेवस्य ।
अद्रेः । सूनुम् । आयुम् । आहुः ॥ ७ ॥

अत्रैकवाक्यतायै यत्तच्छब्दावध्याहार्यौ । अपरोर्धर्चः पूर्वं व्याख्येयः आयुं देवानामाह्वानार्थं दूत्येन गन्तारं यमग्निं अद्रेः सूनुं अश्मनः पुत्रं आहुः । त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परीत्येवमादयोमंत्राः वदन्ति । यज्ञसहं यागस्यवोढारं धारयितारमित्यर्थः तमग्निं अभिलक्ष्य दुवः प-

१ ऋ० सं० २. ५. १६. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रिचरणं इषे इच्छामि। किमर्थं पूर्वस्य अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टस्य शेवस्य स्वर्गापवर्ग-लक्षणसुखस्य माप्त्यर्थमिति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नरोयेकेचास्मदाविश्वेत्तेवामआस्युः। अग्निंहविषावर्धन्तः ॥ ८ ॥

नरः। ये। के। च। अस्मत्। आ। विश्वा। इत्। ते। वामे।
आ। स्युरिति स्युः। अग्निम्। हविषा। वर्धन्तः ॥ ८ ॥

नरोनेतारः ये के च ये केचित् पुत्रपौत्रादयः अस्मदस्माकं सन्ति आकारः पूरकः ते पुत्रपौत्रादयः वामे वननीये संभजनीये विश्वेत् विश्वस्मिन्नेव पश्वादिधने आस्युः आसमन्ताद्भवेयुः उपविशेयुरित्याशास्महे। किंकुर्वन्तः अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं देवं हविषा पुरोडाशादिकेन वर्धन्तः वर्धयन्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कृष्णश्वेतोरुषोयामोअस्यब्रध्नऋज्रउतशोणोयशस्वान्।
हिरण्यरूपंजनिताजजान ॥ ९ ॥

कृष्णः। श्वेतः। अरुषः। यामः। अस्य। ब्रध्नः। ऋज्रः। उत।
शोणः। यशस्वान्। हिरण्यऽरूपम्। जनिता। जजान ॥ ९ ॥

अत्र यच्छब्दमध्याहृत्य योज्यं यामः याति गच्छत्यस्मिन्निति यामोरथः प्रजापतिना निर्मितः कीदृशः कृष्णः असितवर्णः श्वेतः सितवर्णः अरुषः आरोचमानः ब्रध्नोमहान् ऋज्रः ऋजुगामी उतापिच शोणोरक्तवर्णः यशस्वान् कीर्तिमान् यद्वा यशइति धननाम हविर्लक्षणेन धनेन युक्तः हिरण्यरूपं सुवर्णसदृशं तं रथं अस्याग्नेरर्थाय जनिता सर्वस्य जगतोजनयिता प्रजापतिः जजान जनयामास अस्मै दत्तवानित्यर्थः। कथमेकस्यैव रथस्य कृष्णादिनानारूपत्वं संभवतीति चेत् अग्नेः सामर्थ्यातिशयेन संभवतीत्यर्थः। यद्वा हिरण्यरूपमिति रथवाचिना शब्देन सह सामानाधिकरण्यात् कृष्णादिशब्दाः द्वितीयान्तत्वेन योज्याः अत्र सर्वगुणोक्तरथवत्तयाग्निः स्तूयतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ दशमी—

एवातेअग्नेविमदोमनीषामूर्जोनपादमृतेभिःसजोषाः ।
गिरआवक्षत्सुमतीरियानइषमूर्जंसुक्षितिंविश्वमाभाः ॥ १०॥३॥

एव । ते । अग्ने । विऽमदः । मनीषाम् । ऊर्जः । नपात् । अमृतेभिः । सऽजोषाः । गिरः । आ । वक्षत् । सुऽमतीः । इयानः । इषम् । ऊर्जम् । सुऽक्षितिम् । विश्वम् । आ । अभारित्यभाः ॥ १० ॥ ३ ॥

एव एवमुक्तप्रकारेण हे ऊर्जोनपात् ओषधिवनस्पतिपितुभूतस्यान्नस्य पौत्र हे अग्ने अमृतेभिः अमृतैर्हविर्लक्षणैरन्नैः सजोषाः संगतोविमदोनाम ऋषिः मनीषां प्रकृष्टां बुद्धिं कामयमानः सन् ते तुभ्यं गिरः स्तुतिलक्षणावाचः आवक्षत् आभिमुख्येनोक्तवान् वक्तेश्छन्दसि लेटि रूपं ततस्त्वं एतत् ज्ञात्वा सुमतीरियानः शोभनलक्षणाबुद्धीस्तंगमयन् इषमन्नं ऊर्जं क्षीरादिकं रसं च सुक्षितिं शोभननिवासं यद्वा क्षितयोमनुष्याः शोभनपुत्रपौत्रादिकं यत्किंचिद्देयमस्ति तद्विश्वं धनं च आभाः तस्मै विमदाय आहर देहि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे तृतीयेवर्गः ॥ ३ ॥

आग्निंनइत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं आस्तारपंक्तिच्छन्दस्कं आद्यौ द्वौ गायत्रौ पादौ ततो द्वौ जागतौ सा आस्तारपंक्तिः ऋषिदेवते पूर्ववत् । तथाचानुक्रान्तं—आग्निंनाष्टावास्तारपांक्तमिति । पृष्ठ्यस्य चतुर्थेहनि आग्निंनस्ववृक्तिभिरित्याज्यमिति । महाव्रते आग्निमारुते यावतीस्वृक्षु इलांदं साम स्तुवीरन् तदानीमादितस्तावत्यृचोनुरूपार्थाः सूत्रितंच—यदिलांदं भूयसीषु चेव स्तुवीरन्नाग्निंनस्ववृक्तिभिरितितावतीरनुरूपइति ।

तत्र प्रथमा—

आग्निंनस्ववृक्तिभिर्होतारंत्वावृणीमहे ।
यज्ञायस्तीर्णबर्हिषेविवोमदेशीरंपावकशोचिषंविवक्षसे ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । अग्निम् । न । स्ववृक्तिऽभिः । होतारम् । त्वा । वृणीमहे ।
यज्ञाय । स्तीर्णऽबर्हिषे । वि । वः । मदे । शीरम् ।
पावकऽशोचिषम् । विवक्षसे ॥ १ ॥

हे अग्ने वः तव स्वभूते विमदे एतदाख्ये ऋषौ मयि इयं स्तुतिः प्रवृत्तास्ति नेति संप्रत्यर्थे अतोवयमिदानीं स्ववृक्तिभिः स्वयं कृताभिः दोषवर्जिताभिः स्तुतिभिः होतारं देवानामाह्वातारं होमनिष्पादकं वा अग्निं त्वा त्वां आवृणीमहे आभिमुख्येन संभजामहे । किमर्थं स्तीर्णबर्हिषे यज्ञाय तादर्थ्ये चतुर्थी यज्ञार्थं कीदृशं शीरं ओषध्यादिषु सर्वत्रानुशायिनं पावकशोचिषं शोधकदीप्तिं विवक्षसे महन्नामैतत् हे अग्ने त्वमपि महान् भवसि यद्वा विमदे यज्ञस्य संबन्धिनः सोमस्य पानजन्यविविधमदार्थं त्वामावृणीमहइति योज्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वामुतेस्वाभुवःशुंभन्त्यश्वराधसः ।
वेतित्वामुपसेचनीविवोमदऋजीतिरग्नआहुतिर्विवक्षसे ॥ २ ॥

त्वाम् । ऊँ इति । ते । सुऽआभुवः । शुम्भन्ति । अश्वऽराधसः । वेति ।
त्वाम् । उपऽसेचनी । वि । वः । मदे । ऋजीतिः ।
अग्ने । आऽहुतिः । विवक्षसे ॥ २ ॥

स्वाभुवः स्वप्रकाशेन दीप्यमानाः अश्वराधसोव्याप्तधनाः ते यजमानाः हे अग्ने त्वामु त्वामेव शुंभन्ति शोभयन्ति यज्ञेहविर्भिर्दीपयन्तीत्यर्थः । किंच उपसेचनी तवोपरिक्षरणशीला ऋजीतिः ऋजुगामिनी हूयमाना आहुतिःहे अग्ने त्वां वेति गच्छति । किमर्थं वस्तव विमदे मदनिमित्ते तृप्त्यर्थमित्यर्थः । किंच त्वमपि विवक्षसे महान् भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वेधर्माणआसतेजुहूभिःसिञ्चतीरिव ।
कृष्णारूपाण्यर्जुनाविवोमदेविश्वाअधिश्रियोधिषेविवक्षसे ॥३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वे इति । धर्माणः । आसते । जुहूभिः । सिञ्चतीःऽइंव । कृष्णा । रूपाणि । अर्जुना । वि । वः । मदे । विश्वाः । अधि । श्रियः । धिषे । विवक्षसे ॥ ३ ॥

धर्माणोयज्ञस्य धारयितारऋत्विजः जुहूभिः संपूर्णाहुतिभिर्होमपात्रैः त्वे त्वामेव आसते सेवन्ते । तत्रदृष्टान्तः—सिंचतीरिव वृष्टिलक्षणाः पृथिवीं सिंचंत्यआपः अग्नीन् यथा स्वपितृत्वेन सेवन्ते तद्वत् ।अग्नेरापइतिश्रुतेः। तस्यापां पितृत्वं । यद्वा जुहूभिः सिंचतीरिव सिच्यमानाआहुतयइव धर्मणः त्वया धार्यमाणारश्मयः त्वे त्वयि आसते निवसन्ति । हे अग्ने त्वं कृष्णा कृष्णवर्णानि अर्जुना अर्जुनानि श्वेतवर्णानिज्वालान्तर्गतरूपाणि च विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभा-अधिधिषे अधिकं यथा भवति तथा धारयसि किमर्थं वोयुष्माकं सर्वेषां देवानां विमदे विविधसोमपानजन्यमदार्थं यतएवमतः विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यमंग्नेमन्यंसेरयिंसहंसावन्नमर्त्य ।
तमानोवाजंसातयेविवोमदेयज्ञेषुचित्रमाभंराविवंक्षसे ॥ ४ ॥

यम् । अग्ने । मन्यंसे । रयिम् । सहंसाऽवन् । अमर्त्य । तम् आ । नः । वाजंऽसातये । वि । वः । मदे । यज्ञेषु । चित्रम् । आ । भर । विवंक्षसे ॥ ४ ॥

हे अमर्त्य अमरणधर्मन् सहसावन् बलवन् एवंभूत हे अग्ने त्वं यं रयिं मन्यसे सर्वेषु धनेषु यद्धनं वरिष्ठमिति जानासि चित्रं चायनीयं रयिं नोस्माकं । वाजसातये अन्नलाभाय आभर आहर प्रयच्छ । किमर्थं वोयुष्माकं सर्वेषां देवानां यज्ञेषु विमदे विविधसोमादिहविर्जन्यमदनिमित्ते यागेषु नानाप्रकारैर्हविर्भिर्युष्माकं तर्पणायेत्यर्थः । त्वमपि विवक्षसे महान् भवसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अग्निर्जातोअथर्वणाविदद्विश्वानिकाव्या ।
भुवंद्दूतोविवस्वंतोविवोमदेप्रियोयमस्यकाम्योविवंक्षसे ॥ ५ ॥४॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अ॒ग्निः । जा॒तः । अथ॑र्वणा । वि॒दत् । विश्वा॑नि । काव्या॑ ।
भुव॑त् । दू॒तः । वि॒वस्व॑तः । वि । वः॒ । मदे॑ । प्रि॒यः ।
य॒मस्य॑ । काम्यः॑ । विव॑क्षसे ॥ ५ ॥ ४ ॥

अथर्वणा एतन्नाम्ना ऋषिणा जातोजनितोग्निः कथमवगम्यते । त्वामग्नेपुष्करादध्यथर्वा-निरमन्थतेतिमंत्रान्तरात्[1] । विश्वानि समस्तानि काव्या काव्यानि स्तोतृकर्माणि विदत् वेत्ति विवस्वतोयजमानस्य दूतः देवानामाह्वानार्थं भुवत् भवति । किंच यमस्य संयन्तुः यजमानस्य प्रियः इष्टः सन् काम्यः कमनीयः प्रार्थनीयोभवतीत्यर्थः । शिष्टं स्पष्टं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी–

त्वांय॒ज्ञेष्वी॑ळ॒तेऽग्ने॑प्रय॒त्य॑ध्व॒रे ।
त्वंवसू॑नि॒काम्या॒विवो॒मदे॒विश्वा॑दधासिदा॒शुषे॒विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

त्वाम् । य॒ज्ञेषु॑ । ई॒ळ॒ते । अग्ने॑ । प्र॒ऽय॒ति । अ॒ध्व॒रे ।
त्वम् । वसू॑नि । काम्या॑ । वि । वः॒ । मदे॑ । विश्वा॑ ।
द॒धा॒सि॒ । दा॒शुषे॑ । विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां प्रयति प्रकर्षेण गच्छति वर्तमाने अध्वरे यागे यज्ञेषु यजनीयेषु हविःषु आसन्नेषु सत्सु ईळते ऋत्विग्यजमानाः स्तुवन्ति । अपिच हे अग्ने त्वं विश्वा विश्वानि काम्या काम्यानि कमनीयानि वसूनि धनानि दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय विमदे सोमा-दिहविर्जन्यतृप्तौ सत्यां दधासि प्रयच्छसि अतः कारणाद्विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

त्वांय॒ज्ञेष्वृ॒त्विजं॒चारु॑मग्ने॒निषे॑दिरे ।
घृतप्र॑तीकं॒मनु॑षो॒विवो॒मदे॑शु॒क्रंचेति॑ष्ठम॒क्षभि॒र्विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

---

[1] ऋ० सं० ४. ५. २३.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वाम् । य॒ज्ञेषु॑ । ऋ॒त्विज॑म् । चारु॑म् । अ॒ग्ने॒ । नि । से॒दि॒रे ।
घृ॒तऽप्र॑तीकम् । मनु॑षः । वि । वः॒ । मदे॑ । शु॒क्रम् ।
चेति॑ष्ठम् । अ॒क्षऽभिः॑ । वि॒वक्ष॑से ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वां मनुषोमनुष्याः यजमानायज्ञेषु यागेषु निषेदिरे नियमेन स्थापयन्ति । कीदृशं ऋत्विजं होतृनामकं चारुं रमणीयं घृतप्रतीकं आज्याहुतिपूर्णमुखं शुक्रं ज्वलन्तं अक्षभिर्व्याप्तैः तेजोभिः चेतिष्ठं अतिशयेन ज्ञातारं । किमर्थं विवोमदे तव सोमादिहविर्जन्यविविधतृप्त्यर्थं यस्मादेवं तस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अग्ने॑शु॒क्रेण॑शो॒चिषो॒रुप्र॑थयसेबृ॒हत् ।
अ॒भि॒क्रन्द॑न्वृषायसे॒विवो॒मदे॒गर्भं॑दधासिजा॒मिषु॒विव॑क्षसे ॥८॥५॥

अग्ने॑ । शु॒क्रेण॑ । शो॒चिषा॑ । उ॒रु । प्र॒थ॒य॒से॒ । बृ॒हत् ।
अ॒भिऽक्रन्द॑न् । वृ॒ष॒ऽय॒से॒ । वि । वः॒ । मदे॑ । गर्भ॑म् ।
द॒धा॒सि॒ । जा॒मिषु॑ । वि॒वक्ष॑से ॥ ८ ॥ ५ ॥

हे अग्ने बृहत् महांस्त्वं शुक्रेण दीप्तेन शोचिषा तेजसा उरु प्रथयसे विस्तीर्णं यथा भवति तथा प्रख्यातोभवसि । किंच अभिक्रन्दन् आभिमुख्येत युद्धार्थं शत्रूनाह्वयन् वृषायसे वृषइवाचरसि युद्धकाले दर्पितवृषइव रोरुवद्भवसीत्यर्थः । त्वं माध्यमिकः सन् जामिषु भगिनीभूतास्वोषधीषु गर्भं बीजलक्षणं दधासि वृष्टिद्वारेण धारयसि । एकस्माद् प्रजापतेः सकाशात् उद्भूतत्वादग्न्योषध्योर्जामित्वं उपचर्यते । कस्मिन् सति विवोमदे तव विविधसोमादिहविर्जन्यमदे संजाते सति । यस्मात् एवं कृतवानसि तस्मात् त्वं विवक्षसे महान्भवसि विवक्षसइति महन्नाम वक्तेर्वा सन्नन्तस्यरूपं इति ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

कुहेति पञ्चदशर्चं षष्ठं सूक्तं ऐन्द्रं पञ्चदशी त्रिष्टुप् पञ्चमीसप्तमीनवम्यस्तिस्रोनुष्टुभः शिष्टाः पुरस्ताद्बृहत्यः आद्यद्वादकव्यष्टकवतीपुरस्ताद्बृहती पूर्ववदृषिः । तथाचानुक्रान्तं–कुहपंचो-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ना पुरस्ताद्बार्हतं त्रिष्टुबन्तं त्वंत्याचिदानस्त्वंनोनुष्टुभइति । चतुर्थेहनि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—कुहश्रुतइन्द्रोयुध्मस्यतइति निष्केवल्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

कुहश्रुतइन्द्रःकस्मिन्नद्यजनेमित्रोनश्रूयते ।
ऋषीणांवायःक्षयेगुहावाचर्कृषेगिरा ॥ १ ॥

कुह । श्रुतः । इन्द्रः । कस्मिन् । अद्य । जने । मित्रः । न । श्रूयते ।
ऋषीणाम् । वा । यः । क्षये । गुहा । वा । चर्कृषे । गिरा ॥ १ ॥

अद्यास्मिन् दिने इन्द्रः कुह कुत्र स्थाने श्रुतो विश्रुतः प्रख्यातः कस्मिन् जने यजमाने इज्यत्वेन स्तुत्यत्वेनावस्थितः श्रूयते प्रख्यायते। तत्रदृष्टान्तः—मित्रोन सूर्यइव सखेव वा तद्वत् । यइन्द्रऋषीणां भृग्वादीनां क्षये निवासे आश्रमे गुहावा गुहायामरण्ये वा गिरा स्तुतिलक्षणया वाचा चर्कृषे अत्यर्थमाकृष्यते अतयर्थं स्तूयतइत्यर्थः।सइन्द्रः कुह श्रुतइति पूर्वेण संबन्धः ॥ १॥

अथ द्वितीया—

इहश्रुतइन्द्रोअस्मेअद्यस्तवेवज्यृचीषमः ।
मित्रोनयोजनेष्वायशश्चक्रेअसाम्या ॥ २ ॥

इह । श्रुतः । इन्द्रः । अस्मे इति । अद्य । स्तवे । वज्री । ऋचीषमः ।
मित्रः । न । यः । जनेषु । आ । यशः । चक्रे । असामि । आ ॥ २॥

इहास्मिन् यज्ञे इन्द्रः श्रुतः प्रख्यातः अद्यास्मिन् दिवसे अस्मे अस्माभिः स्तवे स्तूयते । कीदृशः वज्री वज्रवान् ऋचीषमः । यद्यावइन्द्रतेशतंशतंभूमीरुतस्युः नत्वावज्रिन्त्सिर्यादिकया स्तुत्या समानगुणइत्यर्थः । यइन्द्रः मित्रोन सूर्यइव स्निग्धइव वा जनेषु स्तोतृषु जनेषु यशः अन्नं कीर्तिं च वा चक्रे करोति । कीदृशं असामि असाधारणं सइन्द्रः अस्माभिः स्तूयतइति पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० ६. ५. ८ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

महोयस्पतिःशवसोअसाम्यामहोनृम्णस्यतूतुजिः ।
भर्तावज्रस्यधृष्णोःपितापुत्रमिवप्रियम् ॥ ३ ॥

महः । यः । पतिः । शवसः । असामि । आ । महः ।
नृम्णस्य । तूतुजिः । भर्ता । वज्रस्य । धृष्णोः ।
पिता । पुत्रम्ऽइव । प्रियम् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः महोमहतः शवसोबलस्य पतिः ईश्वरः असाम्या आङ् मर्यादायां आसमाप्तेः अनन्तगुणइत्यर्थः महोमहतोनृम्णस्य धनस्य च तूतुजिः स्तोतृभ्यः प्रेरकः । किंच धृष्णोः शत्रूणां धर्षकस्य वज्रस्य स्वकीयस्यायुधस्य भर्ता यइन्द्रोधारयिता सइन्द्रोस्मान्पात्विति शेषः। तत्रदृष्टान्तः—पिता पुत्रमिव प्रियं यथा पिता प्रियं ईप्सितं सुतं पाति तद्वत् ॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

युजानोअश्वावातस्यधुनीदेवोदेवस्यवज्रिवः ।
स्यन्तापथाविरुक्मतासृजानस्तोष्यध्वनः ॥ ४ ॥

युजानः । अश्वा । वातस्य । धुनी इति । देवः । देवस्य । वज्रिऽवः ।
स्यन्ता । पथा । विरुक्मता । सृजानः । स्तोषि । अध्वनः ॥ ४ ॥

हे वज्रिवः वज्रवन्निन्द्र एकोमत्वर्थीयोनुवादकः देवोद्योतमानस्त्वं देवस्य द्योतमानस्य वातस्य वायोः धुनी प्रेरकौ वायोरपिशीघ्रगामिनावित्यर्थः अश्वा अश्वौ त्वदीयौ हरिनामकौ युजानःस्वरथे संयोजयन् । कीदृशौ विरुक्मता विरोचनवता पथा मार्गेण स्यन्ता स्यन्तौ गच्छन्तौ अध्वनः युद्धे गमनमार्गान् सृजानः उत्पादयन् स्तोषि सततं स्तूयसे ॥४॥

अथ पंचमी—

त्वंत्याचिद्वातस्याश्वागाऋज्रात्मनावहध्यै ।
ययोर्देवोनमर्त्योयन्तानकिर्विदाय्यः ॥ ५ ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वम् । त्या । चित् । वातस्य । अश्वा । आ । अगाः । ऋज्रा ।
त्मना । वहध्यै । ययोः । देवः । न । मर्त्यः । यन्ता ।
नकिः । विदाय्यः ॥ ५ ॥ ६ ॥

यच्छब्दसंबन्धादुत्तरतोऽर्धर्चः पूर्वं व्याख्यायते—ययोस्त्वदीययोरश्वयोर्यन्ता नियन्ता निवारयिता देवोन देवानां मध्ये कश्चिदपि देवोनास्ति । नकिर्न कश्चिदपि विदाय्यः वेत्ता जवस्य बलस्येति वा शेषः । हे इन्द्र त्वं वातस्य वायोर्जवेन बलेन च युक्तौ ऋज्रा ऋजुगामिनौ त्या चित् तावपि अश्वात्वदीयावश्वौ त्मना आत्मनैव सारथिनिरपेक्षेणेत्यर्थः वहध्यै वहनार्थं अभिप्रेतदेशप्रापणायेत्यर्थः आगाः आभिमुख्येन गच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

अध॒ग्मन्तो॒शना॑पृच्छते॒वां॑कद॑र्था॒नआगृ॒हम् ।
आज॑ग्मथुःप॒रा॒काद्दि॒वश्च॒ग्मश्च॒मर्त्य॑म् ॥ ६ ॥

अध॑ । ग्मन्ता॑ । उ॒शना॑ । पृ॒च्छ॒ते॒ । वा॒म् । क॒त्ऽअ॑र्था ।
न॒ः । आ । गृ॒हम् । आ । ज॒ग्म॒थु॒ः । प॒रा॒कात् । दि॒वः ।
च॒ । ग्मः । च॒ । मर्त्य॑म् ॥ ६ ॥

अधाथ यज्ञसमाप्त्यनन्तरं उशना भार्गवऋषिः हे इन्द्राग्नी ग्मन्ता स्वस्थानं प्रतिगच्छन्तौ वांयुवां सर्वोयजमानः पृच्छते पृच्छतिस्म । यद्वा उशनेति विभक्तिव्यत्ययः उशनसं इन्द्रस्य सखिभूतं भार्गवं इन्द्रं च युवां सर्वोयजमानः पृच्छति । किं पृष्टवानिति उच्यते—युवां कदर्थौ कदर्थौ किंप्रयोजनवन्तौ सन्तौ नोस्मदीयं आकारः प्रतीत्यस्यार्थे गृहं प्रति पराकात् दूरनामैतत् दूरादाजग्मथुः आगतवन्तौ स्थः । तदेवोक्तं दिवश्च द्युलोकाच्च ग्मश्च भूलोकाच्च मर्त्यं मनुष्यं मां प्रत्यागतवन्तौ युवयोः कृतार्थत्वादत्रगमनमस्मदनुग्रहार्थमेव न स्वार्थमिति ब्रुवन्ननुव्रजतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

आनंइन्द्रपृक्षसेस्माकंब्रह्मोद्यंतम् ।
तत्त्वांयाचामहेवः शुष्णंयद्धन्नमांनुषम् ॥ ७ ॥

आ । नः । इन्द्र । पृक्षसे । अस्माकंम् । ब्रह्म । उत्ऽयंतम् । तत् ।
त्वा । याचामहे । अवंः । शुष्णंम् । यत् । हन् । अमांनुषम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं नइति तृतीयार्थे षष्ठी नोस्माभिः उद्यतं उत्क्षिप्तं दत्तमित्यर्थः । अस्माकमस्मदीयं ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नं आङ्मर्यादायां आतृप्तेरित्यर्थः पृक्षसे आत्मना संपर्चय । पृची-संपर्के इति धातोरूपं आभक्षयेत्यर्थः । किंच वयमपि त्वा एवंभूतं त्वां तव यदुत्कृष्टमस्तीति शेषः तत्तादृशमन्नं अवः तद्रक्षणं च याचामहे प्रार्थयामहे यथा यच्छुष्णंबलं अमानुषं मनुष्यादन्यं राक्षसादिकं हन् हन्ति तदुत्कृष्टं बलंच याचामहे । यद्वा हे इन्द्र त्वं शुष्णं एतन्नामानं अमानुषं मनुष्यव्यतिरिक्तमसुरं हन् हतवानसि । हत्वा यव येन रक्षणेन त्रैलोक्यं पालयितवानसि तदवः पालनमस्माकमपि भवेदिति त्वां याचामहइति वाक्यार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अकर्मादस्युरभिनोअमन्तुरन्यव्रंतोअमांनुषः ।
त्वंतस्यांमित्रहन्वधर्दासस्यंदम्भय ॥ ८ ॥

अकर्मा । दस्युः । अभि । नः । अमन्तुः । अन्यऽव्रंतः । अमांनुषः ।
त्वम् । तस्यं । अमित्रऽहन् । वधः । दासस्यं । दम्भय ॥ ८ ॥

अकर्मा अविद्यमानयागादिकर्मा दस्युः उपक्षपयिता अभि आभिमुख्येन स्वरूपतोनोस्मान् अमन्तुः अज्ञाता यद्वा अत्रावेत्युपसर्गस्य वकारलोपोद्रष्टव्यः अवमन्तुः अवमन्ता अभिभविता अन्यव्रतः श्रुतिस्मृतिव्यतिरिक्तकर्मा अमानुषः मनुष्यसंव्यवहाराद्बाह्यः असुरप्रकृतिरित्यर्थः एवंभूतोयोस्ति हे अमित्रहन् शत्रूणां हन्तरिन्द्र त्वं दासस्य उपक्षपयितव्यस्य तस्य वधः हन्ता सन् दंभय तं शत्रुं भिन्धि ॥ ८ ॥

५८

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

त्वंनंइन्द्रशूरशूरैरुतत्वोतांसोबर्हणां।
पुरुत्रातेविपूर्तयोनवंन्तक्षोणयोयथा॥ ९॥

त्वम्। नः। इन्द्र। शूर। शूरैः। उत। त्वाऽऊंतासः। बर्हणां।
पुरुऽत्रा। ते। वि। पूर्तयः। नवंन्त। क्षोणयः। यथा॥ ९॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र त्वं शूरैः भटैः मरुद्भिः सहितः सन् नोस्मान् पाहीति शेषः उत अपिच त्वोतासः त्वया रक्षितावयं बर्हणा परिबर्हणायां शत्रूणां हिंसायां समर्थाभवेम। किंच ते त्वदीया पूर्तयः कामानां पूरणानि ईप्सितार्थप्रदानानि पुरुत्रा बहून् स्तोतॄन् विनवन्त विविधं व्याप्नुवन्ति क्षोणयः मनुष्यनामैतत् मनुष्याः स्वकीयं स्वामिनं सेवार्थं यथा व्याप्नुवन्ति तद्वत्॥९॥

अथ दशमी—

त्वंतान्वृत्रहत्येचोदयोनॄन्कार्पाणेशूरवज्रिवः।
गुहायदींकवीनांविशांनक्षत्रशवसाम्॥ १०॥ ७॥

त्वम्। तान्। वृत्रऽहत्ये। चोदयः। नॄन्। कार्पाणे। शूर।
वज्रिऽवः। गुहा। यदि। कवीनाम्। विशाम्।
नक्षत्रऽशवसाम्॥ १०॥ ७॥

हे वज्रिवः वज्रधर शूरेन्द्र त्वं कार्पाणे असिः कृपाणः तेन कार्यं युद्धं कार्पाणं तस्मिन्वृत्रहत्ये शत्रुहननार्थं नॄन् नरान् तान् प्रसिद्धान् मरुद्गणान् चोदयः चोदयसि प्रेरयसि यदि यदा त्वं कवीनां मेधाविनां नक्षत्रशवसां देवान् प्रतिगच्छत् स्तोत्रबलानां विशां स्तोतृजनानां संबन्धीनि गुहा गुहानि गूढानि गुणैः संवृतानि स्तोत्राणि शृणोषीति शेषः तदाप्रेरयसीति पूर्वेणान्वयः॥ १०॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः॥ ७॥

अथैकादशी—

मक्षूतातंइन्द्रदानाप्नंसआक्षाणेशूरवज्रिवः।
यद्धशुष्णंस्यदम्भयोजातंविश्वंसयावंभिः॥ ११॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

म॒क्षु । ता । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । दा॒न॒ऽअ॑प्नसः । आ॒क्षा॒णे । शू॒र॒ ।
व॒ज्रि॒ऽव॒ः । यत् । ह॒ । शुष्ण॑स्य । द॒म्भय॑ः । जा॒तम् ।
विश्व॑म् । स॒याव॑ऽभिः ॥ ११ ॥

हे शूर विक्रान्त वज्रिवः वज्रोपेतेन्द्र दानाप्नसः दानकर्मणः स्तोतृभ्यः सततमभीष्टफलप्रदस्येत्यर्थः ते तव स्वभूतानि मक्षु क्षिप्राणि अविलंबितानि क्षिप्रकारणयुक्तानीत्यर्थः आक्षाणे योद्धृभिर्व्याप्यमाने त्वय्यवस्थितानि ता तानि कर्माणि स्तोतारः स्तुवन्तीति शेषः सयावभिः सह यातृभिर्मरुद्भिः सहितस्त्वं यद्ध यस्य प्रसिद्धस्य शुष्णस्यासुरस्य विश्वं जातं सर्वमपत्यजातं दंभयः अदंभयः हिंसितवानसि यद्वा एवमादीनि यानि खलु कर्माणि सन्ति तानि स्तुवन्तीति पूर्वेण संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

माकु॑ध्र्य॑गिन्द्रशूर॒वस्वी॑र॒स्मेभू॑वन्न॒भिष्ट॑यः ।
व॒यंव॑यन्तआ॒सांसु॒म्नेस्या॑मवज्रिवः ॥ १२ ॥

मा । अ॒कु॒ध्र्य॑क् । इ॒न्द्र॒ । शू॒र॒ । वस्वी॑ः । अ॒स्मे इति॑ । भू॒व॒न् । अ॒भिष्ट॑यः
व॒यम्ऽव॑यम् । ते॒ । आ॒सा॒म् । सु॒म्ने । स्या॒म॒ । व॒ज्रि॒ऽव॒ः ॥ १२ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः वस्वीर्महत्यः अभिष्टयः आभिमुख्येष्टयः इज्याः यद्वा आभिमुख्येच्छा अभीप्सितप्रार्थनाः कुध्र्यक् कुत्सिताः विफलाइत्यर्थः माभूवन् । किं तर्हि हे वज्रिवः वज्रिन्निन्द्र ते तव प्रसादात् वयंवयमृत्विग्यजमानाः द्विर्वचनमतित्वराप्रदर्शनार्थं आसामिज्यामिच्छानां वा संबन्धिनि सुम्ने सुखे अवस्थिताः स्याम भवेम वयमभिष्टिजन्येन दृष्टादृष्टसुखेन युक्ताः शीघ्रं भवेमेत्याशास्महे इत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अ॒स्मेतातइ॑न्द्रसन्तुस॒त्याहिं॑सन्तीरुप॒स्पृश॑ः ।
वि॒द्याम॒यासां॒भुजो॑धेनू॒नांन॑वज्रिवः ॥ १३ ॥

अ॒स्मे इति॑ । ता । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । स॒न्तु॒ । स॒त्या । अहिं॑सन्तीः । उ॒प॒ऽस्पृश॑ः ।
वि॒द्याम॑ । यासा॑म् । भुज॑ः । धे॒नू॒नाम् । न । व॒ज्रि॒ऽव॒ः ॥ १३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः ता सत्या इत्युभयत्र प्रथमाबहुवचनस्यछान्दसआकारः सनि निर्देशस्याविशेषणत्वात् तास्तादृश्यः उपस्पृशः त्वामुपगम्य स्पृशन्तीत्युपस्पृशः स्तुतयः ते तव प्रसादात् सत्या सत्याः सन्तु यथार्थाभवन्तु तव सद्गुणग्राहिण्यइत्यर्थः। अपिच अहिंसन्तीः त्वां अहिंसंत्यश्च भवन्तु सतिस्तुतित्वादनुद्वेजयन्त्यश्च भवन्त्वित्यर्थः। हे वज्रिव इन्द्र यासां स्तुतीनां संबन्धेन भुजोदृष्टादृष्टान् भोगान् विद्याम वयं लभेमहि। तत्र दृष्टान्तः—धेनूनां न गवां क्षीरादिभोगान् यथा गोस्वामी लभते तद्वत्। ताः सत्याभवन्त्विति पूर्वेणान्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अ॒ह॒स्ताय॑द॒प॒दी॒वर्ध॑त॒क्षाःशची॑भिर्वे॒द्याना॑म्।
शुष्णं॒परि॑प्रदक्षि॒णिद्वि॒श्वाय॑वे॒निशि॑श्नथः ॥ १४ ॥

अ॒ह॒स्ता। यत्। अ॒प॒दी। वर्ध॑त। क्षाः। शची॑भिः। वे॒द्याना॑म्।
शुष्ण॑म्। परि॑। प्र॒ऽद॒क्षि॒णित्। वि॒श्वऽआ॑यवे। नि। शि॒श्न॒थः॥ १४॥

हे इन्द्र यद्यदा क्षाः भूमिः अहस्ता पाणिरहिता अपदी चरणवर्जिता च अमनुष्यकर्मकेत्यर्थः वेद्यानां स्तोत्रयोग्यानां त्वत्प्रभृतीनां देवानां संबन्धिभिः शचीभिः कर्मभिर्वर्धत अवर्धत धनधान्यादिभिः समृद्धेत्यर्थः। तदा त्वं परिप्रदक्षिणित् एवंभूतां पृथिवीं परिवेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथा स्थितं शुष्णमसुरं विश्वायवे तादर्थ्ये चतुर्थी सर्वत्राप्रतिहतगामिनः एतदाख्यस्य और्वशेयराज्ञोर्थाय विशिश्नथः नितरां ताडितवानसि। यद्वा यदा शुष्णस्याच्छादनार्थं हस्तपादवर्जिता काचित् पृथिवी वेदितव्यानामसुराणां मायारूपैः कर्मभिः शुष्णं असुरं वेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथावस्थितावर्धत तदानीं तां मायोत्पादितां पृथिवीं विश्वायवे सर्वव्यापकस्य मरुद्गणस्य प्रवेशनार्थं निशिश्नथः नितरां हतवानसि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिबा॑पिबे॒दि॑न्द्रशूर॒सोमं॒मारि॑षण्योवसवा॒नव॑सुःसन्।
उ॒तत्रा॑यस्वगृण॒तोम॒घोनो॑म॒हश्च॑रा॒योरे॒वत॑स्कृधीनः ॥ १५ ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पिबं॑ऽपिब । इत् । इ॒न्द्र । शू॒र॒ । सोम॑म् । मा । रि॒ष॒ण्य॒ः ।
व॒स॒वा॒न॒ । वसुः॑ । सन् । उ॒त । त्रा॒य॒स्व॒ । गृ॒ण॒तः । म॒घोन॑ः ।
म॒हः । च॒ । रा॒यः । रे॒वतः॑ । कृ॒धि॒ । नः॒ ॥ १५ ॥ ८ ॥

पिबपिबेति वीप्सा अतित्वराप्रदर्शनार्थं हे शूर वीरेन्द्र त्वं अभिषुतं सोमं शीघ्रं पिब यागकालातिपातोयावन्न भवति तावच्छीघ्रं सोमं पिबेत्यर्थः । इदितिपूरणः । हे वसवान वसूनां धनानामानेतस्त्वं वसुः प्रशस्तः सन् मारिषण्यः यागकालातिक्रमजातेन दोषेण अस्मान्माहिंसीः प्रशस्तस्य तव कर्मवैगुण्येन हिंसितुमयुक्तमित्यर्थः । उतापिच हे इन्द्र त्वं गृणतस्त्वां स्तुवतः स्तोतॄन् मघोनः हविर्लक्षणधनवतोयजमानांश्च त्रायस्व प्रमादजनितकर्मवैगुण्यदोषात् पालयस्व । किंच महश्चरायइत्युभयत्र तृतीयार्थे षष्ठी महोमहता रायोधनेन च नोस्मान् रेवतः कृधि धनवतः कुरु ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

यजामहइति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं प्रथमासप्तम्यौ त्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणी द्विर्दशकवती द्विर्द्वादशकवतीत्यभिसारिणीत्युच्यते शिष्टाश्चतस्रोजगत्यः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं—यजामहेसप्ताद्यन्त्येत्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणीति । चतुर्थेहनि माध्यन्दिनसवने तृतीयापंचम्योरावसंनेन त्रीन् तृचान् होत्रकाएकैकं तृचंभावपेरन् । सूत्रितंच—यजामहइन्द्रंवज्रदक्षिणमिति द्वितीयानेवमेवेति ।

तत्र प्रथमा—

यजा॑मह॒ इन्द्रं॒ वज्र॑दक्षिणं॒ हरी॑णां॒ र॒थ्यं॑१॒ विव्र॑तानाम् ।
प्र श्मश्रु॒ दोधु॑व॒दूर्ध्वथा॑ भू॒द्वि सेना॑भि॒र्दय॑मानो॒ वि राध॑सा ॥ १ ॥

यजा॑महे । इन्द्र॑म् । वज्र॑ऽदक्षिणम् । हरी॑णाम् । र॒थ्य॑म् ।
विऽव्र॑तानाम् । प्र । श्मश्रु॑ । दोधु॑वत् । ऊ॒र्ध्वऽथा॑ । भू॒त् । वि ।
सेना॑भिः । दय॑मानः । वि । राध॑सा ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वयमिन्द्रं यजामहे सोमलक्षणैर्हविर्भिः पूजयामः। कीदृशं वज्रदक्षिणं शत्रुवधाय सततं वज्रोदक्षिणहस्ते यस्य तं विव्रतानां रथवहनादिविविधकर्मणां हरीणां एतत्संज्ञकानामश्वानां रथ्यं आनेतारं सइन्द्रः सोमपानानन्तरं श्मश्रु स्वकीयानि श्मश्रूणि दोधुवत् पुनः पुनर्धुन्वानः सन् ऊर्ध्वथा ऊर्ध्वं प्रभूत् प्रादुरभूत्। किंच सेनाभिः मरुदादिस्वकीयैः सैन्यैः विदयमानः विविधं शत्रून् हिंसन् राधसा द्वितीयार्थेतृतीया राधोधनं वीत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः विविधं स्तोतृभ्योददाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरी॒न्व॑स्य॒याव॑ने॑वि॒दे॑वस्वि॑न्द्रो॑म॒घैर्म॒घवा॑वृत्र॒हाभु॑वत् ।
ऋ॒भुर्वाज॑ऋ॒भुक्षाः॑पत्य॒ते॒शवोव॑क्ष्णौमि॒दास॑स्य॒नाम॑चित् ॥ २ ॥

हरी॒ इति॑ । नु । अ॒स्य॒ । या । वने॑ । वि॒दे । वसु॑ । इन्द्रः॑ । म॒घैः ।
म॒घऽवा॑ । वृ॒त्र॒ऽहा । भु॒व॒त् । ऋ॒भुः॑ । वाज॑ः । ऋ॒भु॒क्षाः॑ ।
प॒त्य॒ते॒ । शवः॑ । अव॑ । क्ष्णौ॒मि॒ । दास॑स्य । नाम॑ । चि॒त् ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ या यौ हरी अश्वौ वने वन्यन्ते संभज्यन्तेस्मिन् देवाइति वनं यज्ञः अरण्यं वा तस्मिन् वसु ऋजीकलक्षणं धूतं यवसलक्षणं वा नु क्षिप्रं विदे विन्देते लभेते। यद्वा यौ हरी अस्येन्द्रस्य वने संभजनार्थं वसुवसुनोलाभाय क्षिप्रं भवतइतिशेषः ताभ्यां हरिभ्यां मघैः धनैः मघवाधनवानिन्द्रः वृत्रहा वृत्राख्यासुरस्य मेघस्य वा हन्ता भुवत् भवति। अपिच ऋभुः दीप्तः वाजोबलवान् ऋभुक्षाः महानिन्द्रः शवः शवसोबलस्य धनस्य वा पत्यते ईष्टे। यद्वा शत्रूणां बलं प्रतिपत्यते पद्यतेगच्छति अहमपि तस्य प्रसादात् दासस्य उपक्षपयितव्यस्य शत्रोः नामचित् नम्यतेऽनेनेतिनाम शिरः तदपि अवक्ष्णौमि अवहन्मि किमुतान्यदंगं अथवा नामधेयमपि नाशयामि किमुत शत्रुं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

य॒दाव॒ज्रं॒हिर॑ण्य॒मिदथा॒र॒थं॒ह॒री॒यम॑स्य॒वह॑तो॒विसूरिभिः॑ ।
आति॑ष्ठतिम॒घवा॒सन॑श्रु॒त॒इन्द्रो॒वाज॑स्यदी॒र्घश्र॑वस॒स्पतिः॑ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यदा । वज्रम् । हिरण्यम् । इत् । अथ । रथम् । हरी इति ।
यम् । अस्य । वहतः । वि । सूरिऽभिः । आ । तिष्ठति ।
मघऽवा । सनऽश्रुतः । इन्द्रः । वाजस्य । दीर्घऽश्रवसः । पतिः ॥ ३॥

यदा इन्द्रोहिरण्यं हितरमणीयं वज्रं स्वकीयमायुधं शत्रुहननायगृह्णातीतिशेषः । इदिति पूरणः । अथ तदानीं अस्येन्द्रस्य हरी अश्वौ यं रथं विवहतः गन्तृप्रदेशं विशेषेण मापयतः मघवा धनवानिन्द्रः सूरिभिः स्तोतृभिः कुत्सादिभिः सह तं रथमातिष्ठति आरोहति ।कीदृशः सनश्रुतः चिरप्रख्यातः जगति स्वभावतएव विख्यातइत्यर्थः। दीर्घश्रवसः बहुकीर्तेः वाजस्यान्नस्य पतिः स्वामी एवंभूतइन्द्रस्ते रथमारोहतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सोचिन्नुवृष्टिर्यूथ्याऽस्वासचाँइन्द्रःश्मश्रूणिहरिताभिप्रुष्णुते ।
अववेतिसुक्षयंसुतेमधूदिद्धूनोतिवातोयथावनम् ॥ ४ ॥

सो इति । चित् । नु । वृष्टिः । यूथ्या । स्वा । सचा । इन्द्रः ।
श्मश्रूणि । हरिता । अभि । प्रुष्णुते । अव । वेति । सुऽक्षयम् ।
सुते । मधु । उत् । इत् । धूनोति । वातः । यथा । वनम् ॥ ४ ॥

तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोध्याहर्तव्यः या महती वृष्टिरस्ति सो सा वृष्टिः नु क्षिप्रं चिदित्युपमार्थे यथा सर्वं सिंचति तथा इन्द्रः स्वा स्वानि यूथ्या यूथ्यानि मरुदादिगणलक्षणानि सचा सह स्वानि श्मश्रूणि च हरिता हरिद्वर्णेन सोमेन च अभिप्रुष्णुते। प्रुषप्लुष स्नेहनसेचनपूरणेष्विविधातुः आभिमुख्येनस्थित्वा क्षिप्रं सिंचति सोमं पाययति पिबति चेत्यर्थः। अपिच सुक्षयं शोभनं यज्ञगृहं अववेति अभिगच्छति गत्वा च सुते सोमेभिषुते सति मधु मधुररसोपेतं सोमं पीत्वा मत्तः सन्निति शेषः उदिद्धूनोति स्वशरीरमुत्कंपयति । तत्र दृष्टान्तः—वातोवायुः यथा वनं वृक्षसमूहं उत्कंपयति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योवाचाविवाचोमृध्रवाचःपुरूसहस्राशिवाजघान ।
तत्तदिदस्यपौंस्यंगृणीमसिपितेवयस्तविषींवावृधेशवः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । वाचा । विऽवाचः । मृध्रऽवाचः । पुरु । सहस्रा । अशिवा । जघान । तत्ऽतत् । इत् । अस्य । पौंस्यम् । गृणीमसि । पिताऽइव । यः । तविषीम् । वटृधे । शवः ॥ ५ ॥

यइन्द्रः वाचा वाङ्मात्रेणैव विवाचः विविधवाचः स्वशत्रून् मृध्रवाचः हिंसितवाचः कृत्वेतिशेषः पुरु पुरूणि बहूनि अशिवा अशिवान्यसुखकराणि दुःखकराणीत्यर्थः सहस्रा शत्रूणां सहस्राणि जघान हन्ति अपिच यश्चेन्द्रः पितेव यथापिता पुत्रस्य तविषीं बलं अन्नप्रदानैर्ववृधे वर्धयति तथा वृष्टिद्वारेण सर्वस्य जगतः शवोबलं ववृधे वर्धयति । अस्येन्द्रस्य तत्तदित् तत्तदेव पौंस्यं बलं गृणीमसि वयं स्तुमः । इन्द्रोयेन येन बलेन शत्रून् हन्ति तस्य तत्तद्बलं वयं स्तुमइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्तोमंतइन्द्रविमदाअंजीजनन्नपूर्व्यंपुरुतमंसुदानवे ।
विद्माह्यस्यभोजनमिनस्ययदापशुंनगोपाःकरामहे ॥ ६ ॥

स्तोमम् । ते । इन्द्र । विऽमदाः । अजीजनन् । अपूर्व्यम् । पुरुऽतमम् । सुऽदानवे । विद्म । हि । अस्य । भोजनम् । इनस्य । यत् । आ । पशुम् । न । गोपाः । करामहे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं सुदानवे शोभनदानस्यार्थाय विमदा विमदनामानोवयं स्तोमं स्तोत्रविशेषंअजीजनन् जनितवन्तः कृतवन्तइत्यर्थः । अत्रपूर्वोत्तरयोरेकवाक्ययोः पुरुषव्यत्ययः । कीदृशं अपूर्व्यं अपूर्वं अन्यैः पूर्वमकृतं उत्कृष्टमित्यर्थः । पुरुतमं बहुतमं नानाप्रकारोपेतमित्यर्थः । हि यस्मात्कारणात् हे इन्द्र इनस्येश्वरस्य अस्य ईदृशस्य तव यद्भोजनं धनमस्ति तत् विद्म वयं जानीमः । तस्मात्कारणात् त्वदीयं तद्धनं आकरामहे वयं अस्मदभिमुखं कुर्महे । तत्र दृष्टान्तः— पशुं न गोपाः यथा गोपालः धेनुमाह्वयन् स्वस्याभिमुखीं करोति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

माकिर्नएनासख्याविर्यौषुस्तवंचेन्द्रविमदस्यंचऋषेः ।
विद्माहितेप्रमतिंदेवजामिवदस्मेतेसन्तुसख्याशिवानि ॥ ७ ॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

माकिः । नः । एना । सख्या । वि । यौषुः । तवं । च । इन्द्र ।
विऽमदस्यं । च । ऋषेः । विद्म । हि । ते । प्रऽमंतिम् । देव ।
जामिऽवत् । अस्मे इति । ते । सन्तु । सख्या । शिवानि ॥७॥९॥

हे इन्द्र ते तव च विमदस्य ऋषेर्मम च नः अस्मदोद्वयोश्चेतिद्वयोर्बहुवचनं आवयोः एना एनानि सख्या सख्यानि स्तुत्यस्तोतृत्वेन यष्टव्ययष्टृत्वेन च सखिकर्माणि माकिर्वियौषुः केचिदपि न विश्लथयेयुः । अपिच हि यस्मात्कारणात् हे देव द्योतमानेन्द्र ते तव प्रममिं प्रकृष्टांमतिं अनुग्राहिकां बुद्धिं विद्म जानीमः । तत्र दृष्टान्तः—जामिवत् यथा भ्राता स्वभगिन्या स्नेहयुक्तां मतिं जानाति तद्वत् तस्मात्कारणात् अस्मे अस्माकं ते तव च सख्या सख्यानि शिवानि सन्तु मंगलानि भवन्तु अनपायानीत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

इन्द्रसोममिति षळृचमष्टमं सूक्तं चतुर्थ्याद्यास्तिस्रोनुष्टुभोश्विदेवत्याः आदितस्तिस्रऐन्द्यः आस्तारपंक्तिच्छन्दकाः । आदितोद्वौ गायत्रौ ततोद्वौ जागतौ सा आस्तारपंक्तिः । ऋषिः पूर्ववत् । तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रसोमंषळास्तारपांक्तंत्वाश्विन्योन्त्यास्तिस्रोनुष्टुभइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रसोमंमिमंपिबमधुमन्तंचमूसुतम् ।
अस्मेरयिंनिधारयविवोमदेंसहस्रिणंपुरूवसोविवंक्षसे ॥ १ ॥

इन्द्रं । सोमंम् । इमम् । पिब । मधुंऽमन्तम् । चमू इति । सुतम् ।
अस्मे इति । रयिम् । नि । धारय । वि । वः । मदें । सहस्रिणंम् ।
पुरुवसो इति । पुरुऽवसो । विवंक्षसे ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वं इममीदृशं सोमं पिब । कीदृशं मधुमन्तं मधुररसोपेतं चमू चम्वोः अधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतं तदनंतरं पुरुवसो बहुधन हे इंद्र वः तव विमदे विशेषेण सोमजन्यमदे सति अस्मे अस्मासु रयिं धनं निधारय नितरां स्थापय कीदृशं सहस्रिणं सहस्रसं-

 ऋग्भाष्य

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्व्यायुक्तं प्रभूतमित्यर्थः। त्वया दत्तेन धनेन यस्माद्वयं पुनरपि त्वदर्थं यागं कुर्मः तस्मादस्मासु धनं निधेहीत्यर्थः। अतः कारणाद्विवक्षसे महन्नामैतत् त्वं महान् भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वांयज्ञेभिरुक्थैरुपंहव्येभिरीमहे।
शचींपतेशचीनांविवोमदेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यंविवंक्षसे ॥ २ ॥

त्वाम्। यज्ञेभिः। उक्थैः। उप। हव्येभिः। ईमहे। शचींऽपते।
शचीनाम्। वि। वः। मदे। श्रेष्ठम्। नः।
धेहि। वार्यम्। विवंक्षसे ॥ २ ॥

हे इन्द्र वयं यज्ञेभिर्यज्ञैः सोमयागादिभिः उक्थैः शस्त्रलक्षणैः स्तोत्रैः हव्येभिर्हव्यैः पुरोडाशादिभिश्च उपेत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यपदाध्याहारः त्वामुपेत्य ईमहे अभिलषितं धनं याचामहे। अतः हे शचीपते कर्मणां पालक यतः त्वं केषांचित्कर्मणां पालकोभवसि इति न किंतु शचीनां सर्वेषां कर्मणां पालकोभवसीत्यर्थः। एवं याचितस्त्वं नोस्मभ्यं वार्यं वरणीयं श्रेष्ठं प्रशस्यतमं पश्वादिधनं धेहि देहि। शिष्टं स्पष्टं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्पतिर्वार्याणामसिंरध्रस्यंचोदिता।
इन्द्रंस्तोतॄणामंविताविवोमदेद्विषोनःपाह्यंहंसोविवंक्षसे ॥ ३ ॥

यः। पतिः। वार्याणाम्। असि। रध्रस्यं। चोदिता।
इन्द्र। स्तोतॄणाम्। अविता। वि। वः। मदे। द्विषः।
नः। पाहि। अंहंसः। विवंक्षसे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यस्त्वं वार्याणां वरणीयानां धनानां पतिरसि स्वामी भवसि। रध्रस्य राधकस्य स्तोतुश्चोदिता धनदानेन कर्मसु नियोक्ता च भवसि। किंच हे इंद्र यस्त्वं स्तोतॄणां अविता रक्षकोसि सत्वं विवोमदे तत्र विविधे सोमजन्यमदे सति द्विषोद्वेष्टुः सकाशात् नोस्मान् पाहि रक्ष अंहसः पापाच्च तद्वज... देवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

युवंशक्रामायाविनासमीचीनिरमन्थतम् ।
विमदेनयदीळितानासत्यानिरमन्थतम् ॥ ४ ॥

युवम् । शक्रा । मायाविना । समीची इति सम्ऽईची । निः ।
अमन्थतम् । विऽमदेन । यत् । ईळिता ।
नासत्या । निःऽअमन्थतम् ॥ ४ ॥

हे शक्रा शक्तौ शत्रुवधादिकर्मसु समर्थौ हे अश्विनौ मायाविना मायाविनौ प्रज्ञावंतौ शत्रुवंचनकुशलौ वा युवं युवां समीची परस्परं संगतौ निरमन्थतं अग्निं निरमथ्नीतं। अश्विनावध्वर्यूइतिब्राह्मणोक्तत्वात् । अग्निमंथनमप्यश्विनोरुपपन्नमिति । कदाश्विनौ निर्मथितवंतौ उच्यते--यद्यदा नासत्या नासत्यौ युवां विमदेन मया ईळिता ईळितौ स्तुतौ निरमंथतं निरमथ्नीतं तदानीं युवां परस्परं संगतौ निर्मथितवन्तौ स्थइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

विश्वेदेवाअकृपन्तसमीच्योर्निष्पतन्त्योः ।
नासत्यावब्रुवन्देवाःपुनरावहतादिति ॥ ५ ॥

विश्वे । देवाः । अकृपन्त । सम्ऽईच्योः । निःऽपतन्त्योः । नासत्यौ ।
अब्रुवन् । देवाः । पुनः । आ । वहतात् । इति ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवाभ्यां अग्निमंथनकाले प्रेर्यमाणयोः समीच्योः परस्परेण संयुक्तयोररण्योर्निष्पतन्त्योः विस्फुलिंगान्निर्गमयन्त्योः सत्योः विश्वे सर्वे इन्द्रादयोदेवाः अकृपंत युवामस्तुवन् । किंच देवाः नासत्यावश्विनौ युवामब्रुवन् अवोचन् । किमिति पुनरावहतादिति पुनः पुनः ईदृशानि जगत्स्थितिहेतुभूतानि कर्माणि युवामाभिमुख्येन स्थित्वावहतां यद्वा युवाभ्यामुत्पाद्यमानः पुनश्चायमग्निः अस्मदीयानि हवींषि आवहत्विति देवानासत्यावब्रुवन् ॥ ५ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १. १७. ।   २ ऋग्भाष्य

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी–

मधुमन्मेपरायणंमधुमत्पुनरायनम् ।
तानोदेवादेवतयायुवंमधुमतस्कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

मधुऽमत् । मे । पराऽअयनम् । मधुऽमत् । पुनः । आऽअयनम् ।
ता । नः । देवा । देवतया । युवम् । मधुऽमतः । कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

हे अश्विनौ मे मदीयं परायणं गृहात्परागमनं मधुमत् अत्र रसविशेषवाचिना मधुशब्देन तद्गता प्रीतिर्लक्ष्यते युवयोः प्रसादात्प्रीतियुक्तं भवत्विति शेषः । पुनः आयनं गृहं प्रत्यागमनं मधुमत्प्रीतियुक्तं भवतु । अपिच हे देवा देवौ द्योतमानौ ता तौ युवं युवां नोस्मान् मधुमतः प्रीतियुक्तान् कृतं कुरुतं । केनेति उच्यते–देवतया देवत्वेन अणिमादिदेवतैश्वर्ययोगेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

भद्रमित्येकादशर्चं नवमं सूक्तं तुह्यादिपरिभाषयेदमप्यास्तारपाङ्क्तं सोमदेवताकं ऋषिश्चान्यस्मादितिपरिभाषया प्राजापत्यऐन्द्रोवा विमदोवा वसुक्रोवसुकृद्वा ऋषिः । तथाचानुक्रान्तम्–भद्रमेकादशसौम्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

भद्रंनोअपिवातयमनोदक्षमुतक्रतुम् ।
अधातेसख्येअन्धसोविवोमदेरणन्गावोनयवसेविवक्षसे ॥ १ ॥

भद्रम् । नः । अपि । वातय । मनः । दक्षम् । उत ।
क्रतुम् । अध । ते । सख्ये । अंधसः । वि । वः । मदे ।
रणन् । गावः । न । यवसे । विवक्षसे ॥ १ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीयं मनः भद्रं कल्याणं वातय गमय अस्माकं मनः शुभसंकल्पं कुर्वित्यर्थः । तथा दक्षमुत् दक्षमपि दक्षवृद्धौ वृद्धं सर्वव्यापिनं अन्तरात्मानमपि भद्रं शुभकारिलक्षणं प्रापय अस्मा[illegible]नं शुभकारिणं कुर्वित्यर्थः । उत अपिच क्रतुं प्रज्ञानं भद्रं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शुभाध्यवसायलक्षणं प्रापय शुभाध्यवसायिनं कुर्वित्यर्थः । अध अथ स्तोतारः ते तव सख्ये स्तुत्यस्तोतृत्वेज्ययष्टृत्वलक्षणे सखिकर्मणि रणन् रमंतां । तत्र दृष्टांतः—गावोन यवसे । यथा धेनवोघासे रमंते प्रीतिं कुर्वंति तद्वत् । कस्मिन् सति अन्धसः सोमाख्यस्यान्नस्य संबंधिनि वः तव विमदे विविधसोमजन्यमदनिमित्ते सति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

हृदिस्पृशंस्तआसतेविश्वेषुसोमधामंसु ।
अधाकामाइमेममविवोमदेवितिष्ठन्तेवसूयवोविवंक्षसे ॥ २ ॥

हृदिऽस्पृशंः । ते । आसते । विश्वेषु । सोम । धामंऽसु ।
अधं । कामाः । इमे । ममं । वि । वः । मदें ।
वि । तिष्ठन्ते । वसुऽयवंः । विवंक्षसे ॥ २ ॥

हे सोम ते तव हृदिस्पृशः स्तुतिभिः हृदयं स्पृशंतऋत्विजः वि[illegible]षु धामसु सर्वेषु स्थानेषु आसते त्वां स्तुवंतस्तिष्ठन्ति । अध अथ इमे ईदृग्भूताः कामाः अभिलाषाः विवोमदे तव सोमपानजन्यविविधे मदनिमित्ते सति सोमयागार्थमित्यर्थः । वसूयवोवसुकामाः धनमिच्छन्तः मम हृदयादितिशेषः वितिष्ठन्ते उत्तिष्ठन्ति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उतव्रतानिसोमतेप्राहंमिनामिपाक्यां ।
अधापितेवंसूनवेविवोमदेमृळानोअभिचिद्वधाद्विवंक्षसे ॥ ३ ॥

उत । व्रतानि । सोम । ते । प्र । अहम् । मिनामि । पाक्यां ।
अधं । पिताऽइव । सूनवें । वि । वः । मदें । मृळ ।
नः । अभि । चित् । वधात् । विवंक्षसे । ऋ[illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उतापिच हे सोम अहं ते तुभ्यं व्रतानि यागादिकर्माणि पाक्या परिपक्वया सर्वार्थदर्शिन्या प्रज्ञया । यद्वा पाक्येति व्रतविशेषणमेतत् पाक्यानि परिपक्वानि परिनिष्ठितानीत्यर्थः । प्रमिनामि प्रहिनस्मि प्रकर्षेण करोमीत्यर्थः । अधाथ यागानंतरं विवोमदे तव विविधे मदे सति नोस्मान् मृळ सुखय अभिचिद्वधात् आभिमुख्येन स्थित्वा शत्र्वादिवधाच्च अस्मान् पालयेतिशेषः । तत्र दृष्टांतः—पिते वसूनवे । यथा पिता पुत्रार्थं सुखयति सर्वस्मात् पुत्रमेव पालयति तद्वत् । यस्मात्सुख्यमानः पाल्यमानश्चाहं युष्मदर्थं पुनःपुनः सोमयागं करोमि तस्मान्मां सुखय पालय चेत्यर्थः । कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि महान्तश्च भक्तान् सुखयन्ति पालयन्ति चेति यावत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समुप्रयंन्तिधीतयःसर्गासोवताँइंव ।
क्रतुंनःसोमजीवसेविवोमदेंधारयांचमसाँइंवविवंक्षसे ॥ ४ ॥

सम् । ॐ इति । प्र । यन्ति । धीतयः । सर्गासः । अवतान्ऽइंव ।
क्रतुम् । नः । सोम । जीवसे । वि । वः । मदे ।
धारय । चमसान्ऽइंव । विवंक्षसे ॥ ४ ॥

हे सोम धीतयः देवतागुणान् दधति गृह्णन्तीति धीतयः स्तुतयः अस्मदीयाः समु संभूयैव प्रयन्ति । प्रकृष्टया गत्या त्वां गच्छन्ति तत्र दृष्टान्तः—सर्गासोवतानिव विसृज्यन्ते उदकपानार्थमिति सर्गागोसंघाः यत्रस्थाघटसंघावा ते यथा उदकपानार्थमादानार्थं वा अवतान् कूपनामैतत् कूपान् प्रतिगच्छन्ति तद्वत् त्वमप्येतत् ज्ञात्वा क्रतुं यागादिकं कर्म प्रज्ञां वा नोस्माकं जीवसे चिरंजीवनाय धारय महतादरेण स्थापय । तत्र दृष्टान्तः—चमसानिव यथा वस्तव विमदे विविधसोमजन्यमदेकर्तव्यत्वेन निमित्तभूते सति अध्वर्युर्हविर्धाने महता यत्नेन चमसान् सोमपात्राणिस्थापयति तद्वत् कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि । यद्वा-धीतयः अंगुलिनामैतत् धयन्ति पिबन्त्याभिरिति धीतयोङ्गुलयः हे सोम त्वां समुप्रयन्ति संहैव प्रकर्षेण त्वां प्राप्नुवन्ति । किमिव अवतानिव जलोद्धरणार्थं विसृज्यन्तइति सर्गाः रज्जवः यथा कूपान्प्रति गच्छन्ति तद्वत् । ततस्त्वं नोस्माकं जीवसे चिरं जीवनाय क्रतुं कर्म धारय यथा संपूर्णं भवति तथा पूर [illegible] द्वत् यथा चमसान् स्वयं पूरयसि तद्वत् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चमी–

तव॒त्येसो॑मश॒क्तिभि॒र्निका॑मासो॒व्यृ॑ण्विरे ।
गृत्सं॑स्य॒धीरा॑स्त॒वसो॒विवो॒मदे॑व्र॒जंगोम॑न्तम॒श्विनं॒विव॑क्षसे॥५॥११॥

तव॑ । त्ये । सो॒म॒ । श॒क्तिऽभिः॑ । निऽका॑मासः । वि । ऋ॒ण्वि॒रे ।
गृत्सं॑स्य । धीरा॑ः । त॒वसः॑ । वि । व॒ः । मदे॑ । व्र॒जम् ।
गोऽम॑न्तम् । अ॒श्विन॑म् । विव॑क्षसे ॥ ५ ॥ ११ ॥

निकामासः दृष्टादृष्टफले नियतकामाः त्ये ते प्रसिद्धाधीरा मेधाविनऋत्विजः शक्तिभिर्यागादिकर्मभिः सह हे सोम गृत्सस्य मेधाविनः तवसः महतस्तव व्यृण्विरे विविधाः स्तुतीर्गमयन्ति प्रापयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः । अतः कारणात् विवोमदे तव सोमपानजन्यविविधमदनिमित्तभूते सति अस्मभ्यं गोमंतं गोसहितं अश्विनं अश्वसहितं व्रजं गोष्ठं सामर्थ्यान्मन्दुरा लभ्यते मन्दुरां च देहीतिशेषः । कस्मादेवमुच्यसे यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी--

प॒शुंनः॑सोमरक्षसिपु॒रु॒त्राविष्ठि॑तं॒जग॑त् ।
स॒माकृ॑णोषिजी॒वसे॒विवो॒मदे॒विश्वा॑सं॒पश्य॒न्भुव॑ना॒विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

प॒शुम् । न॒ः । सो॒म॒ । र॒क्ष॒सि॒ । पु॒रु॒ऽत्रा । विऽस्थि॑तम् । जग॑त् ।
स॒म्ऽआकृ॑णोषि । जी॒वसे॑ । वि । व॒ः । मदे॑ । विश्वा॑ ।
स॒म्ऽपश्य॑न् । भुव॑ना । विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीयं पशुं देवयागार्थमुपाकृतं रक्षसि पालयसि न केवलं पशुं किंतु पुरुत्रा बहुधा विष्ठितं सुरनरतिर्यग्योन्यादिभावेनावस्थितं जगच्च रक्षसि। किंच सत्वं समाकृणोषि जगतोवृत्तिं सम्यगाकरोषीत्यर्थ । किमर्थं जीवसे जीवनार्थं । किं कुर्वन् विश्वा भुवना विश्वानि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् । किमर्थमेतदादिकं सर्वं करोषि । उच्यते–विवो मदे युष्माकंसर्वेषां देवानां विविधहविर्जन्यतृप्त्यर्थं । उक्तं ऋचाधन प्रदानमुतदेवाउपजीव-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्यमुतः प्रदानंमनुष्याउपजीवन्तीति। अतएव त्वं विवक्षसे महन् भवसि महतामेतत्सर्वमुचितमित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंनः॒सोम॑वि॒श्वतो॒गो॒पाअदा॑भ्योभव।
सेध॑राजन्नप॒स्रिधो॒विवो॒मदे॒मानो॑दुः॒शंस॒ईशता॒विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

त्वम्। नः॒। सो॒म॒। वि॒श्वतः॑। गो॒पाः। अदा॑भ्यः। भ॒व। सेध॑।
रा॒ज॒न्। अप॑। स्रिधः॑। वि। वः॒। मदे॑। मा। नः॒। दुः॒ऽशंसः॑।
ई॒श॒त॒। विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

हे सोम अदाभ्यः केनाप्यहिंस्यस्त्वं विश्वतः सर्वतः नोस्माकं गोपाः रक्षिता भव। अपिच हे राजन् राजमान सोम त्वं स्रिधः अस्माकमुपक्षपयितॄन् अपसेध अस्मत्तः अपगमय अपजहि च नोस्माकं दुःशंसः विद्यमानानां अविद्यमानानां कर्मणां शंसिता प्रख्यापयिता माईशत ईशिता माभूत् तव प्रसादादस्माकमपवक्ता कश्चिदपि माभूदित्यर्थः। किमर्थमेतत्सर्वंप्रार्थ्यसे विवोमदे तव विविधसोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थं। अतोविवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वंनः॒सोमसु॒क्रतु॑र्वयो॒धेया॑यजागृहि।
क्षे॒त्र॒वित्त॑रो॒मनु॑षो॒विवो॒मदे॑द्रु॒हो॒नः॒पा॒ह्यंह॑सो॒विव॑क्षसे ॥ ८ ॥

त्वम्। नः॒। सो॒म॒। सु॒ऽक्रतुः॑। व॒यः॒ऽधेया॑य। जा॒गृ॒हि॒।
क्षे॒त्र॒वित्ऽत॑रः। मनु॑षः। वि। वः॒। मदे॑। द्रु॒हः। नः॒। पा॒हि॒।
अंह॑सः। विव॑क्षसे ॥ ८ ॥

हे सोम सुक्रतुः शोभनप्रज्ञः क्षेत्रवित्तरः क्षेत्रस्यातिशयेन लंभकः त्वं नोस्माकं वयोधेयाय अन्नदानाय जागृहि। किंच द्रुहः द्रोग्धुः मनुषोमनुष्याच्छत्रोः सकाशान्नोस्मान्पाहि रक्ष अंहसः पापाच्च नोस्मान्पाहि। किमर्थं विवोमदे तव सोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थमित्यर्थः। विवक्षसे त्वं महान् भवसि [illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

त्वंनो॑वृत्रहन्तमेन्द्र॑स्येन्दोशि॒वःसखा॑ ।
यत्सीं॒हव॑न्तेसमि॒थेवि॒वो॒मदे॑युध्य॑मानास्तो॒कसा॑तौ॒विव॑क्षसे ॥ ९ ॥

त्वम् । न॒ः । वृ॒त्र॒ह॒न्ऽत॒म॒ । इन्द्र॑स्य । इ॒न्दो॒ इति॑ । शि॒वः । सखा॑ ।
यत् । सी॒म् । हव॑न्ते । स॒म्ऽइ॒थे । वि । व॒ः । मदे॑ । युध्य॑मानाः ।
तो॒क॒ऽसा॑तौ । विव॑क्षसे ॥ ९ ॥

हे वृत्रहन्तम शत्रूणामतिशयेन हंतः हे इन्दो हे सोम यस्त्वं इन्द्रस्य शिवः सुखकरः सखा मित्रभूतोसि सत्वं नोस्मान्पाहीतिशेषः। कदेति उच्यते—तोकसातौ तोकइत्यपत्यनाम सातिः षणुदाने इत्यस्माद्धातोरूपं दीयतेस्मिन्नपत्यमितितोकसातिः संग्रामविशेषणं तस्मिन् अतिमहतीत्यर्थः समिथे संग्रामे युद्धमानाः युद्धं कुर्वाणाः शत्रुजनाः सीं सर्वतः यद्यदा हवन्ते युद्धार्थमस्मानाह्वयन्ति तदास्माकं रक्षिताभवेत्यर्थः। कस्मिन्निमित्ते विवोमदे तव विविधहविर्जन्यहर्षनिमित्ते। विवक्षसे त्वं महान् भवसि महतां हि पालनं युक्तमेवेति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒यंघ॒सतु॒रोमद॒इन्द्र॑स्यवर्धतप्रि॒यः ।
अ॒यंक॒क्षीव॑तोम॒हो॒विवो॒मदे॑म॒तिंविप्र॑स्यवर्धय॒द्विव॑क्षसे ॥ १० ॥

अ॒यम् । घ॒ । सः । तु॒रः । मदः॑ । इन्द्र॑स्य । व॒र्ध॒त॒ । प्रि॒यः ।
अ॒यम् । क॒क्षीव॑तः । म॒हः । वि । व॒ः । मदे॑ । म॒तिम् ।
विप्र॑स्य । व॒र्धय॑त् । विव॑क्षसे ॥ १० ॥

अयं घ ईदृशः खलु सप्रसिद्धोस्माभिरभिषुतः सोमः तुरः सर्वकार्येषु त्वरणशीलः मदोमदकरः प्रियः इन्द्रस्य तर्पयिता वर्धत अस्मदीयां मतिं अवर्धयत्। अयं सोमः कक्षीवतः एतदाख्यस्य ऋषेः कीदृशस्य महोमहतः विप्रस्य मेधाविनः मतिं प्रज्ञां वर्धयत् अवर्धयत्। तद्वदस्माकमपि मतिमवर्धयदित्यर्थः। शिष्टं गतं ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

अयंविप्रा॑यदा॒शुषे॒वाजाँ॑इयर्ति॒गोम॑तः ।
अ॒यंस॒प्तभ्य॒आवरं॒विवो॒मदे॒प्रान्धंश्रो॒णंचंतारिष॒द्विवंक्षसे॥११॥१२॥

अ॒यम् । विप्रा॑य । दा॒शुषे॑ । वाजा॑न् । इ॒यर्ति॑ । गोऽम॑तः ।
अ॒यम् । स॒प्तऽभ्यः॑ । आ । वर॑म् । वि । वः॒ । मदे॑ । प्र । अ॒न्धम् ।
श्रो॒णम् । च॒ । ता॒रि॒ष॒त् । विवंक्षसे ॥ ११ ॥ १२ ॥

अयं सोमः विप्राय मेधाविने दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय गोमतः पशुयुक्तानि वाजान् अन्नानि इयर्ति प्रेरयति प्रयच्छतीत्यर्थः । किंच अयमेव सोमः सप्तभ्यः होत्राभ्यः वरं वरणीयं धनं आप्रयच्छति अन्धं नेत्रहीनं दीर्घतमसमृषिं चक्षुःप्रदानेन श्रोणं च पंगुं परावृजमृषिं चरणप्रदानेन एवमुभावृषी प्रतारिषत् प्रकर्षेण वर्धितवान् शिष्टं स्पष्टम् ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

प्रहीति नवर्चं दशमं सूक्तं आनुष्टुभं पूषदेवताकं आद्याचतुर्थ्यौ उष्णिहौ ऋषिः पूर्ववत् तथाचानुक्रान्तम्- प्रहिनवपौष्णमानुष्टुभमाद्याचतुर्थ्याउष्णिहाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रह्यच्छा॑मनी॒षाःस्पा॒र्हायन्ति॑नि॒युतः॑ ।
प्रद॒स्रानि॒युद्र॑थःपूषाअ॑विष्टुमाहि॑नः ॥ १ ॥

प्र । हि । अच्छ॑ । म॒नी॒षाः । स्पा॒र्हाः । यन्ति॑ । नि॒ऽयुतः॑ ।
प्र । द॒स्रा । नि॒युत्ऽर॑थः । पू॒षा । अ॒वि॒ष्टु । माहि॑नः ॥ १ ॥

हि यस्मात्कारणात् मनीषाः अस्मदीयाः स्तुतिलक्षणावाचः अच्छ गुणग्रहणद्वारेण पूषणमभिप्राप्तुं प्रयन्ति प्रकर्षेण गच्छन्ति । कीदृश्यः स्पार्हाः सर्वगुणोपेतत्वात् स्पृहणीयाः नियुतः नियमनाद्वा नियोजनाद्वेत्येतद्रूपं अस्माभिर्नियमितावानियुतावा उच्चारिताइत्यर्थः एतत् ज्ञात्वा उपकारस्य प्रत्युपकारं कर्तुं दस्रा दर्शनीयः नियुद्रथः गमनाय सर्वदानियुतरथोनियुक्तरथोवा माहिनः महान् पूषा देवः प्राविष्टु अस्मान्प्रकर्षेणरक्षतु । यद्वा दस्रा दंसयितारौ कर्मणामुपक्षपयितारौ परिस[illegible]वित्यर्थः एवं भूतौ पत्नीयजमानौ पूषा रक्षत्विति योज्यम्॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

यस्यत्यन्मंहित्वंवाताप्यंमयंजनंः ।
विप्रआवंसद्धीतिभिश्चिकेतसुष्टुतीनाम् ॥ २ ॥

यस्यं । त्यत् । महिऽत्वम् । वाताप्यंम् । अयम् । जनंः ।
विप्रंः । आ । वंसत् । धीतिऽभिंः । चिकेत । सुऽस्तुतीनाम् ॥ २ ॥

विप्रोमेधावी अयं यजमानजनः यस्य पूष्णः संबंधि त्यत्तत् प्रसिद्धं महित्वं महत्वं वाताप्यं मण्डले संभृतं परिपक्कमुदकंधीतिभिः यागादिकर्मभिः आवंसत् संभजते सदेवः सुष्टुतीनां तदीयाः शोभनाः स्तुतीः चिकेत जानातु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवेंदसुष्टुतीनामिन्दुर्नपूषावृषां ।
अभिप्सुरंःप्रुषायतिव्रजंनआप्रुंषायति ॥ ३ ॥

सः । वेद । सुऽस्तुतीनाम् । इन्दुंः । न । पूषा । वृषां ।
अभि । प्सुरंः । प्रुषायति । व्रजम् । नः । आ । प्रुषायति ॥ ३ ॥

यउक्तगुणः सपूषा सुष्टुतीनां शोभिनस्तोत्राणां स्वरूपमितिशेषः वेद जानाति अपिच इन्दुर्नं सोमइव तथा अयं पूषा वृषा कामानां वर्षिता भवति। प्सुरः रूपवान् सन् अभि अस्मानभिलक्ष्य प्रुषायति सिंचति । तथा नोस्मांकं व्रजं गोष्ठं च आप्रुषायति आभिमुख्येन सिंचति अस्मभ्यं हिरण्यपश्वादिकं ददातीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मंसीमहित्वावयमस्माकंदेवपूषन् ।
मतीनांचसाधंनंविप्राणांचाधवम् ॥ ४ ॥

मंसीमहि । त्वा । वयम् । अस्माकंम् । देव । पूषन् ।
मतीनाम् । च । साधंनम् । विप्राणाम् । चऽआधवम् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेदेव द्योतमान पूषन् वयं स्तोतारः त्वा त्वां मंसीमहि स्तुमः । कीदृशं अस्माकंअस्मदीयानां मतीनां च अभिलषितानां च साधनं साधयितारं विप्राणां च मेधाविनामपि आधवं परिचर्याद्वारेण कंपयितारं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

प्रत्यर्धिर्यज्ञानामश्वहयोरथानाम् ।
ऋषिःसयोमनुर्हितोविप्रस्ययावयत्सखः ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्रतिऽअर्धिः । यज्ञानाम् । अश्वऽहयः । रथानाम् ।
ऋषिः । सः । यः । मनुःऽहितः । विप्रस्य । यवयत्ऽसखः ॥५॥१३॥

ऋषिः सर्वस्य द्रष्टा सपूषा यज्ञानां प्रत्यर्धिः अर्धभाक् रथानां संबंधिभिः अश्वहयः हयतिर्गतिकर्मा अश्वैर्गमनशीलोभवति अश्वयुक्तेन रथेन सदागन्तेत्यर्थः । मनुर्हितः मनुष्यहितोयः विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः यावयत्सखः शत्रूणां पृथक्कर्ता सखा भवसि सइति पूर्वेण संबंधः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी–

आधीषमाणायाःपतिःशुचायाश्चशुचस्यच ।
वासोवायोवीनामावासांसिमर्मृजत् ॥ ६ ॥

आऽधीषमाणायाः । पतिः । शुचायाः । च । शुचस्य । च ।
वासःऽवायः । अवीनाम् । आ । वासांसि । मर्मृजत् ॥ ६ ॥

आधीषमाणायाआत्मार्थं धीयमानायाः शुचायाश्च दीप्तायाः अजायाश्च पतिः स्वामी न केवलं स्त्रीमात्रस्य किंतु शुचस्य दीप्तस्य पुंपशोश्च पतिरित्यर्थः एवंभूतः पूषा देवः अवीनामूरणानां संबंधिरोमभिः वासोवायः दशापवित्रादीनि वस्त्राणि प्रेरयन् वासांसि रजकशोध्यानि तानि वस्त्राणि [illegible] आसमंतात्प्रकाशोष्णाभ्यां शोधयन् भवति ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी–

इनोवाजानांपतिरिनःपुष्टीनांसखा ।
प्रश्मश्रुंहर्यतोदूधोद्विवृथायोअदाभ्यः ॥ ७ ॥

इनः । वाजानाम् । पतिः । इनः । पुष्टीनाम् । सखा । प्र । श्मश्रु ।
हर्यतः । दूधोत् । वि । वृथा । यः । अदाभ्यः ॥ ७ ॥

इनईश्वरः पूषा वाजानां हविरादीनां सर्वेषामन्नानां पतिः स्वामी इनः प्रभुः पुष्टीनां सर्वेषां प्राणिनां स्वभूतानां पोषकाणां करणे सखा मित्रभूतः सर्वस्योपकारित्वात् । किञ्च हर्यतः कामयमानस्य यजमानस्य स्वभूतं सोमं पिबन्निति शेषः । श्मश्रु श्मश्रूणि वृथा अनायासेन प्रयत्नेन प्रविदूधोत् प्रकर्षेण विविधं कंपयति । यः पूषा अदाभ्यः शत्रुभिरहिंस्यः सइति पूर्वेण संबंधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

आतेरथस्यपूषन्नजाधुरंववृत्युः ।
विश्वस्यार्थिनःसखासनोजाअनपच्युतः ॥ ८ ॥

आ । ते । रथस्य । पूषन् । अजाः । धुरम् । ववृत्युः । विश्वस्य ।
अर्थिनः । सखा । सनःऽजाः । अनपऽच्युतः ॥ ८ ॥

हे पूषन् देव ते त्वदीयस्य रथस्य धुरं अजावाहनत्वेन आववृत्युः आवर्तयन्ति आवहन्तीत्यर्थः । यस्त्वं विश्वस्य सर्वस्यार्थिनोयाचकस्य अभिलषितार्थप्रदातृत्वात् सखा सखिभूतः सनोजाः चिरजातः अनपच्युतः स्वाधिकारादनपगतः तस्य ते रथमिति संबंधः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

अस्माकमूर्जारथंपूषाअविष्टुमाहिनः ।
भुवद्वाजानांवृधइमंनःशृणवद्धवम् ॥ ९ ॥ १४ ॥

अस्माकम् । ऊर्जा । रथम् । पूषा । अविष्टु । माहिनः । भुवत् ।
वाजानाम् । वृधः । इमम् । नः । शृणवत् । हवम् ॥ ९ ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

माहिनोमहान् पूषा अस्माकं स्वभूतं रथं ऊर्जा बलेनान्नेन वा अविष्टु अवतु रक्षतु। किंच वाजानामन्नानां वृधोवर्धकोभुवत् भवतु नोस्मदीयं इममीदृग्भूतं हवमाह्वानं श्रृणवत् श्रृणोतु ॥ ९ ॥

इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

असत्सुमइति चतुर्विंशत्यृचमेकादशं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य वसुक्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथा चानुक्रान्तं—असत्सुचतुर्विंशतिरैन्द्रोवसुक्रइति। महाव्रते मरुत्वतीयशस्त्रे एतत्सूक्तम्। तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितञ्च—असत्सुमेजरितःसाभिवेगःपिबासोममभियमुग्रतर्दइति।

तत्र प्रथमा—

असत्सुमेजरितःसाभिवेगोयत्सुन्वतेयजमानायशिक्षम्।
अनाशीर्दामहमस्मिप्रहन्तासत्यध्वृतंवृजिनायन्तमाभुम् ॥ १ ॥

असत्। सु। मे। जरितरिति। सः। अभिऽवेगः। यत्। सुन्वते। यजमानाय। शिक्षम्। अनाशीःऽदाम्। अहम्। अस्मि। प्रऽहन्ता। सत्यऽध्वृतम्। वृजिनऽयन्तम्। आभुम् ॥ १ ॥

वासुक्रेषु सूक्तेषु बाहुल्येनेन्द्रः स्तूयते इदानीमिन्द्रोवसुक्रं स्तोतुमुद्यतं पुत्रं संबोध्य स्वसामर्थ्यं कथयति। येन विज्ञातदेवतारूपःसन् सुखेन स्तोष्यतीति यद्वा कार्यकारणयोरेकत्वोपचारात्। आत्मावैपुत्रनामासीतिवचनात्। इन्द्ररूपेणावस्थितोवसुक्रआत्मानं स्तौति क्वचित् क्वचिदिन्द्रं चेति। हे जरितः स्तोतः मे मम सुशोभनः सतादृशः अभिवेगः अभिगमनं मनसोवृत्तिविशेषः असत् अस्ति विद्यते यत् येनाभिवेगेन सुन्वते मदर्थं सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय यज्वने शिक्षं अभिलषितमर्थं ददामि। किंच अहं अनाशीर्दां आशीरन्यत्र प्रार्थना इह सामर्थ्यात्प्रार्थ्यमानं हविरुच्यते तत् मह्यं अददतं जनं यद्वा आशीरिति सोमाश्रयणं दध्युच्यते तस्यादातारं असोमयाजिनमित्यर्थः। प्रहन्तास्मि प्रकर्षेण हिंसिता भवामि। कीदृशं सत्यध्वृतं सत्यस्य हिंसकं अनृतवादिनं चेत्यर्थः वृजिनायन्तं पापं कर्तुमिच्छन्तं आभुं व्याप्तवन्तम् ॥१॥

---

१ आश्वलायगृह्यसूत्रे ... ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

यदीदहंयुधयेंसन्नयान्यदेंवयून्तन्वा३शूशुंजानान् ।
अमातेतुम्रंवृषभंपंचानितीव्रंसुतंपंञ्चदशंनिषिंञ्चम् ॥ २ ॥

यदिं । इत् । अहम् । युधयें । सम्ऽनयांनि । अदेंवऽयून् । तन्वां ।
शूशुंजानान् । अमा । ते । तुम्रम् । वृषभम् । पचानि ।
तीव्रम् । सुतम् । पञ्चऽदशम् । नि । सिञ्चम् ॥ २ ॥

यद्यदाहमित् अहमेव युधये युद्धार्थं अदेवयून् नदेवान्यष्टुमिच्छतः अयज्वनः संनयानि संगमयानि । कीदृशान् तन्वा स्वशरीरेण शूशुजानान् आत्मंभरित्वात् पुष्टिलक्षणया दीप्त्या युक्तान् पुष्टानित्यर्थः तदा हे इन्द्र अहं अमा ऋत्विगादिभिः सहितः ते तुभ्यं तुम्रं प्रेरकं बलिनं पीवानमित्यर्थः वृषभं सेचनसमर्थं पुंपशुं पचानि। किंच तीव्रं मदकरं रसं सुतं अभिषुतं पञ्चदशं प्रतिपत्प्रभृतिपञ्चदशसंख्याकासु तिथिषु शुक्लपक्षेएकोत्तरवृद्ध्यापर्णानि जायन्ते कृष्णपक्षेतु तद्वन्निहीयन्ते एवंभूतत्वात् पञ्चदशः सोमउच्यते तं यद्वा त्रिवृत्पञ्चदशस्तोमोपेतं माध्यंदिनसवनिकमित्यर्थः निषिंचं दशापवित्रेद्रोणकलशे चमसपात्रे अग्नौ च सिंचामि प्रक्षिपामीत्यर्थः॥२॥

अथ तृतीया—

नाहंतंवेंदयइतिब्रवीत्यदेंवयून्त्समरंणेजघन्वान् ।
यदावाख्यंत्समरंणमृघांवदादिद्धमेवृषभाप्रब्रुंवन्ति ॥ ३ ॥

न । अहम् । तम् । वेद । यः । इतिं । ब्रवीति । अदेंवऽयून् ।
सम्ऽअरंणे । जघन्वान् । यदा । अवऽअख्यंत् । सम्ऽअरंणम् ।
ऋघांऽवत् । आत् । इत् । ह । मे । वृषभा । प्र । ब्रुवन्ति ॥ ३ ॥

योजनः अदेवयून् देवानकामयमानान् देवद्विषोराक्षसादीन् समरणे संग्रामे जघन्वान् अहं हतवानिति ब्रवीति वदति तं तादृशं मद्व्यतिरिक्तं जनं अहं न वेद न जानामि। मत्तोन्यः संग्रामे शत्रूणां हन्ता नास्तीत्यर्थः। किञ्च यदा यस्मिन् काले समरणं संग्रामं अवाख्यत् अवाकृतं न्यक्कृतमहं पश्यामि । कीदृशं ऋघावत् ऋघावन्तं परस्परं हिंसायुक्तं अ-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्यंतक्रूरमित्यर्थः । आत् तदानीं मे मम स्वभूतानि वृषभा वृषभकर्माणि दर्पतोवृषभस्येव वि-क्रांतकर्माणि प्रब्रुवन्ति विद्वज्जनाइतिशेषः इद्धेतीमौ पदपूरणौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदज्ञातेषुवृजनेष्वासंविश्वेसतोमघवानोमआसन् ।
जिनामिवेत्क्षेमआसन्तमाभुंप्रतंक्षिणांपर्वतेपादगृह्य ॥ ४ ॥

यत् । अज्ञातेषु । वृजनेषु । आसम् । विश्वे । सतः । मघऽवानः ।
मे । आसन् । जिनामि । वा । इत् । क्षेमे । आ । सन्तम् । आभुम् ।
प्र । तम् । क्षिणाम् । पर्वते । पादऽगृह्य ॥ ४ ॥

यद्यदा अज्ञातेषु शरीरवस्त्रास्त्रबलादिभिः अपरिज्ञातेषु वृजनेषु संग्रामेषु आसं अहं यु-द्धार्थमुपविशामि तदा विश्वे सर्वे मघवानो हविर्लक्षणतपोलक्षणधनवन्तऋषयः सतः एवं व-र्तमानस्य मे ममेन्द्रस्य समीपे आसन् उपविशन्ति मम वीर्यवृद्ध्यर्थं मां स्तुवन्तस्तिष्ठन्तीत्यर्थः। अपिच क्षेमे जगत्पालने निमित्ते आसंतं आकारोभीत्यस्यार्थे वर्तते सर्वमभितः संतं आभुं म-हान्तं शत्रुं जिनामि वा विनाशयाम्येव नात्र विनाशे संशयः इदितिपूरणः । तं महान्तं शत्रुं पादगृह्य पादौ गृहीत्वा पर्वते गिरौ प्रदक्षिणां प्रहितवानस्मि प्रक्षिपामि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नवाउमांवृजनेवारयन्तेनपर्वतासोयदहंमनस्ये ।
ममस्वनात्कृधुकर्णोभयातएवेदनुद्यून्किरणःसमेजात् ॥ ५ ॥१५॥

न । वै । ऊँ इति । माम् । वृजने । वारयन्ते । न । पर्वतासः । यत् ।
अहम् । मनस्ये । मम । स्वनात् । कृधुऽकर्णः । भयाते । एव । इत् ।
अनु । द्यून् । किरणः । सम् । एजात् ॥ ५ ॥ १५ ॥

वैउ इत्येतैव वृजने संग्रामे मां युद्धार्थमुपस्थितं संतं न वारयन्ते केचिन्निवारयितुं सम-र्थान भवन्ति अहं यत्कर्म मनस्ये मनसा कर्तुमिच्छामि पर्वतासः अतितरणक्षमाहिमवदादयो-गिरयः तत्कर्म मनसा सोढुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः। किञ्च ममेन्द्रस्य स्वनात् शब्दादेव कृधुक-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

र्णोनामासुरः यद्वा कृधुकर्णोह्रस्वकर्णः मंदश्रवणेन्द्रियोबधिरः स्थावरपिपीलिकादिरपि भयाते बिभेति। अपिच एवेत्र एवमेव कृधुकर्णवत् अनुद्यून् प्रतिदिनमित्यर्थः किरणः अन्तर्णीतमत्वर्थमेतत् किरणवान्रश्मिवानादित्यः समेजात् सम्यक् कंपते चलति नियमेन प्रयातीत्यर्थः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

दर्शन्न्वत्रंशृतपाँअनिन्द्रान्बाहुक्षदःशरवेपत्यमानान्।
घृषुंवायेनिनिदुःसखायमध्यूष्वेषुपवयोववृत्युः ॥ ६ ॥

दर्शन्। नु। अत्र। शृतऽपान्। अनिन्द्रान्। बाहुऽक्षदः।
शरवे। पत्यमानान्। घृषुम्। वा। ये। निनिदुः। सखायम्।
अधि। ऊँ इति। नु। एषु। पवयः। ववृत्युः ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन्जगति शृतपान् शृतानि पक्वानि सोमादिहवींष्यपहृत्य पिबतः अनिन्द्रान् इन्द्रेण मया वर्जितान् बाहुक्षदः बाहुभिर्यजमानान् शकलीकुर्वतः शरवे हिंसार्थं पत्यमानान् अभिपततोऽसुरादीन् नु क्षिप्रं दर्शं अहमिन्द्रः पश्यामि एवं भूतेष्वेषु अधि उपरि पवयोमदीयान्यायुधानि ववृत्युः वर्तन्ते। वाशब्दः समुच्चये। घृषुं महान्तं च सखायं सखिवत्प्रियं हितस्य कर्तारं मां ये निनिदुः निंदंति उइति समुच्चये एषु चोपरिमदीयान्यायुधानि नु क्षिप्रं वर्तन्ते ॥६॥

अथ सप्तमी—

अभूर्वौक्षीर्व्यु१आयुरानड्दर्षन्नुपूर्वोअपरोनुदर्षत्।
द्वेपवस्तेपरितंनभूतोयोअस्यपारेरजसोविवेष ॥ ७ ॥

अभूः। ऊँ इति। औक्षीः। वि। ऊँ इति। आयुः। आनट्।
दर्षत्। नु। पूर्वः। अपरः। नु। दर्षत्। द्वे इति। पवस्ते इति।
परि। तम्। न। भूतः। यः। अस्य। पारे। रजसः। विवेष ॥७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अत्र मध्यमपुरुषेणेन्द्रस्योच्यमानत्वात् वसुक्रइन्द्रं स्तौति । उइत्यवधारणे । हे इन्द्र अभूः त्वमेव प्रादुर्भवसि औक्षीः कालेकाले त्वमेव पृथिवीं सिञ्चसि नान्यइत्यर्थः आनडित्यादौ सर्वत्र परोक्षनिर्देशे प्रत्यक्षीकरणार्थं मध्यमपुरुषेण प्रकृतत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्दसमानार्थोभवच्छब्दोध्याहर्तव्यः विइति वैविध्ये । उ इति वार्थे । आयुर्जीवितमुच्यते । इन्द्रोभवान्विविधमायुश्च आनट् व्याप्नोति आभूतसंप्लवाज्जीवतीत्यर्थः । किंच पूर्वः पुरातनोभवानिन्द्रः नु क्षिप्रं दर्षत् दृविदारणे सिब्बहुलं लेटि वज्रेण शत्रून् विदारयति अपरोन्यः शत्रुर्नुदर्षत् नु इति निषेधार्थेभवन्तमिन्द्रं नविदारयति भवानेव सर्वं शत्रुजातं हिनस्तीत्यर्थः । अपिच योभवानिन्द्रः अस्येदृशस्य रजसोलोकस्य त्रैलोक्यस्येत्यर्थः पारे परतः परमसूक्ष्मवायुरूपेण सृष्टिकारणात्मना स्थित्वेत्यर्थः विवेष सर्वतोव्याप्नोति तमिन्द्रं द्वेइति सामर्थ्यात् द्यावापृथिव्यौ न परिभूतः नपरिभवतः अभिभवितुं न शक्नुतइत्यर्थः । कीदृश्यौ पवस्ते पवतिर्गतिकर्मा अस्मादौणादिकोस्तप्रत्ययः अतः अजाद्यतष्टाबिति टापि कृते प्रथमाद्विवचने चैतद्रूपं भवति महत्त्वेन सर्वस्याभिभवनाय गन्त्र्यौ यद्वा सर्वस्य प्रकर्षेणाच्छादयित्र्यौ रेफलोपश्छान्दसः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गावोयवंप्रयुताअर्योअक्षन्ताअपश्यंसहगोपाश्चरन्तीः ।
हवाइदर्योअभितःसमायन्कियदासुःस्वपतिश्छन्दयाते ॥ ८ ॥

गावः । यवम् । प्रऽयुताः । अर्यः । अक्षन् । ताः । अपश्यम् ।
सहऽगोपाः । चरन्तीः । हवाः । इत् । अर्यः । अभितः । सम् ।
आयन् । कियत् । आसु । स्वऽपतिः । छन्दयाते ॥ ८ ॥

गावोधेनवः प्रयुताः प्रकर्षेण मिश्रिताः परस्परेण सहभूताः यवं मद्वृष्टिजनितयवादि घासं अक्षन् अदंति भक्षयन्ति अर्यः सर्वस्य स्वाम्यहं तागाः अपश्यं पश्यामि । कीदृशीः सहगोपाः पशुपालकेन सहिताः चरन्तीः घासं भक्षयन्तीः एवंभूतास्ताः परया प्रीत्या पश्यामीत्यर्थः। किञ्च हवाः वाहनदोहनार्थमाह्वानार्हाः गावः अर्यः द्वितीयार्थे प्रथमा अर्यं स्वामिनं प्रति अभितः सर्वतः समायन् समित्येकीभावे एकीभूय आगच्छन्ति । इदितिपूरणः । आगतास्वासु गोषु स्वपतिः स्वानां गवां स्वामी कियत् क्षीरं छन्दयाते दोग्धुं कामयते मदर्थं दोग्धीरित्यर्थः। गावआशिरं दुहे इतिवचनात् ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

संयद्वयंयवसादोजनानामहंयवादउर्वज्रेअन्तः ।
अत्रायुक्तोवसातारमिच्छादथोअयुक्तंयुनजद्ववन्वान् ॥ ९ ॥

सम् । यत् । वयम् । यवसऽअदः । जनानाम् । अहम् । यवऽअदः ।
उरुऽअज्रे । अन्तरिति । अत्र । युक्तः । अवऽसातारम् । इच्छात् ।
अथो इति । अयुक्तम् । युनजत् । ववन्वान् ॥ ९ ॥

अनया ऋषिरिन्द्रप्रसादलब्धं स्वस्य सार्वात्म्यं प्रकाशयति । जनानां लोकानां मध्ये ये यवसादः तृणस्यात्तारः पशवः ते वयमिति संसम्यक् जानीहि उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । ये च यवादः यवोपलक्षितस्यान्नस्यात्तारोमनुष्यास्तेपि वयमिति संजानीहि । वस्तुतस्तु उर्वज्रे विस्तीर्णे अजिरेंगणे हार्दाकाशरूपे यत् अंतः अंतर्यामिरूपं ब्रह्म तदहमस्मि अत्रास्मिन् हार्दाकाशे युक्तः समाहितोभवानिन्द्रः अवसातारं आत्मनः संभक्तारं इच्छात् इच्छति आत्मसाक्षात्कर्तुं । अथो अपिच अयुक्तं अयोगिनं ववन्वान् द्वितीयार्थे प्रथमा ववन्वतं अतिशयेन विषयान् सेवमानं पुरुषं युनजत् युनक्ति संसारे शापानुग्रहसमर्थोभवद्रूपोहमेवास्मीति भावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अत्रेदुमेमंससेसत्यमुक्तंद्विपाच्चयच्चतुष्पात्संसृजानि ।
स्त्रीभिर्योअत्रवृषणंपृतन्यादयुद्धोअस्यविभजानिवेदः॥१०॥१६॥

अत्र । इत् । ऊँ इति । मे । मंससे । सत्यम् । उक्तम् । द्विऽपात् ।
च । यत् । चतुःऽपात् । समऽसृजानि । स्त्रीभिः । यः । अत्र ।
वृषणम् । पृतन्यात् । अयुद्धः । अस्य । वि । भजानि । वेदः ॥१०॥१६॥

मे मम अत्रास्मिन्स्तोत्रे उक्तं मया कथितं सत्यमित् यथा भूतमेव मंससे त्वं जानीहि अर्थवादरूपेणनैतदध्यारोपितमित्यर्थः । उइति पूरणः । किञ्च द्विपाच्च मनुष्यादिकं च चतुष्पाच्च पश्वादिकं च यत्स्थावरजंगमात्मकं जगत्संसृजानि अहमुत्पादयामीति अत्रास्मिञ्जगति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्त्रीभिः स्त्रीसदृशैर्बलादिहीनैः पुरुषैः सह यः शूरंमन्योजनः वृषणंअभिलषितस्य वर्षितारं मां षरित्यज्येति शेषः । पृतन्यात् युद्धं कर्तुमिच्छति अहं अस्येदृशस्य स्वभूतं वेदोधनं अयुद्धः तेन पुरुषेणायोद्धासन् बलादपहृत्य विभजानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च ददामीत्यर्थः ॥१०॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी–

यस्यांनक्षादुहिताजात्वासकस्तांविद्वाँअभिमंन्यातेअन्धाम् ।
कतरोमेनिंप्रतितंमुंचातेयईंवहातेयईंवावरेयात् ॥ ११ ॥

यस्यं । अनक्षा । दुहिता । जातु । आसं । कः । ताम् । विद्वान् ।
अभि । मन्याते । अन्धाम् । कतरः । मेनिम् । प्रतिं । तम् ।
मुचाते । यः । ईम् । वहाते । यः । ईम् । वा । वरेऽयात् ॥ ११ ॥

यस्येन्द्रस्य मम कारणरूपेणावस्थितस्य अनक्षा अक्षिवर्जिता दर्शनहीना अचेतनेत्यर्थः दुहिता प्रकृत्याख्या जातु कदाचित् आस असतेर्गत्यर्थस्य लिटि रूपं सामर्थ्यात् महाप्रलये मय्येव लीना सती सर्वत्र वर्तते । तां प्रकृतिं विद्वान् मय्येव लीनांजानन् मत्तोन्योदेवः कोभवति न कोपीत्यर्थः । अपिच अंधां दर्शनहीनामचेतनां तां अभिमन्याते आत्मन्याश्रयप्रदानेन कोन्देवोभिपूजयति यद्वा क्षीरोदकवत् घटाकाशवच्च मया सहैकीभूतां तां आभिमुख्येन कोजानाति अहमेव सर्वज्ञः स्वात्मन्याश्रयप्रदानेनाभिपूजयामि मया सहैकीभूतां तां तत्वतोहमेव जानामि नान्यइति । किञ्च कतरोदेवः मेनिं वज्रं तं प्रसिद्धं वृत्रादिशत्रुंप्रतिमुचाते मुंचति स्वयमेव प्रश्नमुत्थाप्येदानीं प्रतिब्रूते योदेवईमेनं शत्रुं वहाते वहति अपिवा यईमेनं वरेयात् वारयितुमिच्छति सचाहमेव नान्योमत्सदृशोस्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

कियंतीयोषामर्यतोवधूयोःपरिप्रीतापन्यंसावार्येण ।
भद्रावधूर्भवतियत्सुपेशाःस्वयंसामित्रंवनुतेजनेचित् ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कियंती । योषा । मर्यतः । वधूऽयोः । परिऽप्रीता । पन्यसा ।
वार्येण । भद्रा । वधूः । भवति । यत् । सुऽपेशाः । स्वयं । सा ।
मित्रम् । वनुते । जने । चित् ॥ १२ ॥

कियती किं परिमाणा योषा स्त्रीजातिः मर्यतोमनुष्यसंबंधिनोभोगानाचरतः वधूयोः स्त्रीकामस्य सर्वात्मकस्यान्तर्यामिरूपेणावस्थितस्येन्द्रस्य परिप्रीता अनुरक्ता वशवर्तिनीत्यर्थः। कीदृशस्य वार्येण वरणीयेन पन्यसा स्तोत्रेण स्तुतस्य सतइतिशेषः। अपिच यत् या वधूः भद्रा कल्याणी सुपेशाः शोभनरूपा च भवति सा द्रौपदीदमयन्त्यादिका वधूः स्वयमात्मनैव जने चित् जनमध्येवस्थितमपि मित्रं प्रियमर्जुननलादिकं पतिं वनुते याचते स्वयंवरधर्मेण प्रार्थयते सच प्रीयमाणोवरजनोहमेवेत्यभिप्रायः। रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेतिमंत्रलिंगात्सर्वात्मकत्वादिति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पत्तोजंगारप्रत्यञ्चमत्तिशीर्ष्णाशिरःप्रतिदधौवरूथम् ।
आसीनऊर्ध्वामुपसिक्षिणातिन्यंङुत्तानामन्वेतिभूमिम् ॥ १३ ॥

पत्तः । जगार । प्रत्यञ्चम् । अत्ति । शीर्ष्णा । शिरः । प्रति ।
दधौ । वरूथम् । आसीनः । ऊर्ध्वाम् । उपसि । क्षिणाति ।
न्यङ् । उत्तानाम् । अनु । एति । भूमिम् ॥ १३ ॥

अत्रादित्यात्मनेन्द्रः स्तूयतेतदंशत्वात् आदित्यरूपीन्द्रः पत्तः रश्म्याख्यैः पादैः जगार वृष्टिलक्षणमुदकं गिरति गृह्णाति वा। गृहीत्वा च प्रत्यञ्चं आत्मानं प्रतिगतमुदकमत्ति भक्षयति मंडले अवस्थापयतीत्यर्थः। तदनंतरं वरूथं वरणीयं वृष्टिलक्षणमुदकं शीर्ष्णा शिरःस्थानीयेन रश्मिजालेन शिरः सर्वस्य लोकस्य मस्तकं प्रतिदधौ दधाति प्रतिक्षिपतीत्यर्थः। किञ्च उपसि उपस्थे स्वसमीपस्थाने मण्डले आसीनउपविष्टः सन् ऊर्ध्वामुद्गतां स्वदीप्तिं क्षिणाति हिनस्ति आलोककरणाय प्रक्षिपतीत्यर्थः न्यङ् रश्मिसमूहरूपेण नीचैरञ्चिता गन्ता सन् उत्तानां विस्तृतां भूमिं अन्वेति अनुगच्छति ॥ १३ ॥

१ ऋ० सं० ४. ७. ३३.।
२ प्रत्यञ्चं प्रतिकूलगन्तारमुदकसंघमत्तीति तस्यैव विशदीकरणं वरूथं तापनिवारकं तत्।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्दशी—

बृहन्नच्छायोअपलाशोअर्वातस्थौमाताविषितोअत्तिगर्भः ।
अन्यस्यावत्संरिहतीमिमायकयाभुवानिदधेधेनुरूधः ॥ १४ ॥

बृहन् । अच्छायः । अपलाशः । अर्वा । तस्थौ । माता ।
विऽसितः । अत्ति । गर्भः । अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती ।
मिमाय । कया । भुवा । नि । दधे । धेनुः । ऊधः ॥ १४ ॥

वसुक्रः अनयादित्यात्मानमिन्द्रं स्तौति । बृहन्महानादित्यः अच्छायः छायावर्जितः तमोरहितइत्यर्थः अपलाशः पर्णरहितः पराशदनवर्जितोविनाशरहितइत्यर्थः । अर्वा सततगामी तस्थौ तिष्ठति । किञ्च माता वृष्टिप्रदानद्वारेण सर्वस्य जगतोनिर्माता विषितोविमुक्तः निरालंबनइत्यर्थः गर्भः त्रैलोक्यस्य गर्भभूतः आदित्यात्मेन्द्रः अत्ति हवींषि भक्षयति । यद्वा अनेन विनाशः लक्ष्यते पापानि नाशयति किं अन्यस्याः अदित्याख्यायादेवमातुः वत्समपत्यभूतं आदित्यं रिहती आस्वादयन्ती उपजीवन्ती वर्धयन्ती मिमाय निर्मिमीते पूर्वस्यां दिश्यहन्यहनि उत्पादयतीत्यर्थः । कया भुवा केन भावेनाभिप्रायेण भक्त्या भयेन चेत्यर्थः धेनुर्द्यौः तं उदकस्याधारत्वात् क्षरितृत्वाच्च ऊधःस्थानीयमादित्यं निदधे स्थापयति यद्वा धेनुर्गौः ऊधोयथा तद्वदादित्यं द्यौर्धारयति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सप्तवीरासोअधरादुदायन्नष्टोत्तरात्तात्समजग्मिरन्ते ।
नवपश्चातात्स्थिविमन्तआयन्दशप्राक्सानुवितिरन्त्यश्नः ॥ १५ ॥ १७ ॥

सप्त । वीरासः । अधरात् । उत् । आयन् । अष्ट । उत्तरात्तात् ।
सम् । अजग्मिरन् । ते । नव । पश्चतात् । स्थिविऽमन्तः ।
आयन् । दश । प्राक् । सानु । वि । तिरन्ति । अश्नः ॥ १५ ॥ १७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अनयेन्द्रः प्रजापतिरूपेण स्तूयते सप्त सप्तसंख्याकाः वीरासः प्रजापतेः पुत्राविश्वामित्रादयः अधरात् प्रजापतेरधः कायादुदायन् उत्पन्नाबभूवुः अष्ट अष्टसंख्याकास्ते प्रसिद्धाः वालखिल्यादयः उत्तरात्तात् उत्तरात्कायप्रदेशात् समजग्मिरन् संजज्ञिरे । स्थिविमन्तः स्थानवन्तः नव नवसंख्याकाभृगवः पश्चात्तात् पृष्ठतः आयन् आगताउत्पन्नाइत्यर्थः । तथा दश दशसंख्याकाअङ्गिरसः प्राक् अग्रतउत्पन्नाः सन्तः अश्नः अशनवतोद्युलोकस्य सानु उन्नतप्रदेशं वितिरन्ति वर्धयन्ति । अपरआह सप्तसंख्योपेतावीरामरुतः अधरात् इन्द्रस्य दक्षिणभागात् उदगमन् अष्टसंख्याकास्ते मरुतः उत्तरभागात्संगच्छन्ते स्थानवन्तो नवसंख्याकास्ते मरुतः पृष्ठभागादागच्छन्ति दशसंख्याकास्ते अश्नः अशनवन्तइन्द्रस्य प्राक्प्रदेशस्थिताः समुच्छ्रितमुदकं तेजोवा वितरन्ति मरुतः प्रतिदिशमवस्थाय इन्द्रस्य सहायं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षोडशी—

दशानामेकंकपिलंसमानंतंहिन्वन्तिक्रतवेपार्याय ।
गर्भंमातासुधितंवक्षणास्ववेनन्तंतुषयन्तीबिभर्ति ॥ १६ ॥

दशानाम् । एकम् । कपिलम् । समानम् । तम् । हिन्वन्ति ।
क्रतवे । पार्याय । गर्भम् । माता । सुऽधितम् । वक्षणासु ।
अवेनन्तम् । तुषयन्ती । बिभर्ति ॥ १६ ॥

दशानां दशसंख्याकानां पूर्वोक्तानामेवाङ्गिरसां मध्ये एकं मुख्यं कपिलं एतन्नामानं तं प्रसिद्धमृषिं कीदृशं समानं सदृशं केन सामर्थ्यात्प्रजापतिना हिन्वन्ति अवशिष्टाअङ्गिरसः प्रेरयन्ति । किमर्थं क्रतवे यज्ञादिजगत्प्रवर्तनकर्मणे यद्वा सम्यक् ज्ञानलक्षणप्रज्ञानाय । कीदृशाय पार्याय परिसमापयितव्याय प्रणेतव्याय वा यज्ञादिकर्मणोपदेशनायेत्यर्थः माता प्रकृत्याख्या च वक्षणासु वक्षणाइति नद्यउच्यन्ते ताभिश्चात्रापोलक्ष्यन्ते प्रकृतिस्थासु सूक्ष्मास्वप्सु सुधितं सुहितं प्रजापतिना स्थापितमित्यर्थः अवेनन्तं वेनतिः कान्तिकर्मा गतिनिवासमकामयमानं तादृशं प्रजापतेः गर्भं तुषयन्ती तुष्यंती सम्यक् ज्ञानान्युपदेष्टुं योग्योयमिति प्रीता सती बिभर्ति प्रजापतेर्नियोगाद्धारयति ॥ १६॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तदशी–

पीवानंमेषमंपचन्तवीराऩ्युंप्ताअक्षाअनुंदीवआंसन् ।
द्वाधनुंबृहतीमप्स्व१न्तःपवित्रंवन्ताचरतःपुनन्तां ॥ १७ ॥

पीवानम् । मेषम् । अपचन्त । वीराः । निऽउंप्ताः । अक्षाः । अनुं । दीवे । आसन् । द्वा । धनुंम् । बृहतीम् । अप्ऽसु । अन्तरिति । पवित्रंऽवन्ता । चरतः । पुनन्तां ॥ १७ ॥

वीराः प्रजापतेः पुत्राः अङ्गिरसः पीवानं स्थूलं मेदोमांसादियुक्तमित्यर्थः मेषं अजं अपचन्त प्रजापतिरूपस्येन्द्रस्यार्थाय पक्कवन्तोभवन् पशुयागं कुर्वन्तइत्यर्थः । किञ्च लुप्तोपममेतत् । यथा देवानां अक्षाः दीवे देवने रमणस्थाने न्युप्ताः निक्षिप्ताः सन्तः अन्वासन् संक्रीडमानयोर्द्वयोरेकतरस्यानुगताभवन्ति तथा सर्वेङ्गिरसः प्रजापतेरनुगताभवन्ति । द्वा अङ्गिरसां मध्ये द्वावङ्गिरसौ धनुं धनुशब्दोत्र धनुःशब्दपर्यायोधनपर्यायोवा धनुर्यथा वधसाधनं तथा अज्ञानादिवधसाधनं धनवत् प्रीतिकरं वा कपिलमित्यर्थः बृहतीं प्रजापतेराज्ञयावर्धयित्रीं प्रकृतिं अप्सु अन्तः प्रकृतिस्थानां सूक्ष्माणामुदकानां मध्ये चरतः प्रजापत्यादेशादाराधयतः । कीदृशौ पवित्रवन्ता पवित्रवन्तौ मन्त्रः पवित्रमुच्यते ध्यानसाधनप्रणवमन्त्रवन्तौ पुनंता पुनन्तौ शुद्धौ प्रणवध्यानेनात्मानं संस्कुर्वंतावित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

विक्रोंशनासोविष्वंचआयन्पचांतिनेमोंनहिपक्षंदर्धः ।
अयंमेंदेवःसंवितातदांहद्रुंन्नइद्वंनवत्सर्पिरंन्नः ॥ १८ ॥

वि । क्रोशनासः । विष्वंञ्चः । आयन् । पचांति । नेमंः । नहि । पक्षंत् । अर्धः । अयम् । मे । देवः । सविता । तत् । आह । द्रुऽअंन्नः । इत् । वनवत् । सर्पिःऽअंन्नः ॥ १८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विक्रोशनासः विविधं प्रजापतिंपितरमाह्वयन्तः विष्वञ्चः नानागतयोनानापूजनावा सर्वेऽङ्गिरसआयन् आगच्छन् प्रजापतेः सकाशादुत्पन्नाइत्यर्थः। उत्पद्यमानो नेमः अर्धः अङ्गिरसां मध्ये एकोभागः पचाति प्रजापत्यर्थं हवींषि पचति अर्धः अपरोभागः नहि पक्षव् नहि पचति। एतत्सर्वं कथमज्ञायि उच्यते—अयमीदृशोदेवः द्योतमानः सविता सर्वस्य प्रेरकः आदित्योवा प्रजापतिर्वा मे मह्यं तत्सर्वं यथोक्तमाह। किञ्च सर्पिरन्नः घृतौदनः द्रुन्नः इव दार्वोदनोऽग्निरपि वनवत् हविर्द्वारेण प्रजापतिं वनति संभजते॥ १८॥

अथैकोनविंशी—

अप॑श्यं॒ ग्राम॒ं वह॑मानमा॒राद॑च॒क्रया॑ स्व॒धया॒ वर्त॑मानम्।
सिष॑क्त्य॒र्यः प्र यु॒गा जना॑नां स॒द्यः शि॒श्ना प्र॑मि॒नानो॒ नवी॑यान्॥ १९॥

अप॑श्यम्। ग्राम॑म्। वह॑मानम्। आ॒रात्। अ॒च॒क्रया॑। स्व॒धया॑।
वर्त॑मानम्। सिस॑क्ति। अ॒र्यः। प्र। यु॒गा। जना॑नाम्।
स॒द्यः। शि॒श्ना। प्र॒ऽमि॒ना॒नः। नवी॑यान्॥ १९॥

अपश्यं वसुक्रोहं प्रजापतिरूपमिन्द्रं सम्यक् ज्ञानेन दृष्टवानस्मि। कीदृ॰। ग्रामं भूतसंघं वहमानं वाहयन्तं सृजन्तमित्यर्थः। कुतः आरात् दूरात् उपादानकारणात् प्रकृतितइत्यर्थः अचक्रया चक्रवर्जितया रथहीनया स्वधया स्वयमात्मानं धारयन्त्या सेनया वर्तमानमागच्छन्तं एवंभूतमपश्यमित्यर्थः। किञ्च अर्यः सर्वस्य स्वामीन्द्रः जनानां यजमानानां कार्यत्वेन संबंधिनः युगा युग्मानि यज्ञकालविशेषान् प्रसिषक्ति प्रकर्षेण सेवते। कीदृशः सद्यस्तदानीमेव शिश्ना शिश्नानि शिश्नं श्नथतेरिंतिनिर्वचनात् श्नथितॄणि ताडयितॄणि राक्षसादिवृन्दानि प्रमिनानः प्रकर्षेण हिंसन् नवीयान् शरीरेण च बलपौरुषनयनादिभिश्च नवतरः॥ १९॥

अथ विंशी—

ए॒तौ मे॒ गावौ॑ प्रम॒रस्य॑ यु॒क्तौ मो षु प्र सें॑धी॒र्मुहु॒रिन्म॑मन्धि।
आप॑श्चिदस्य॒ वि न॑श॒न्त्यर्थं॒ सूर॑श्च म॒र्क उप॑रो बभू॒वान्॥ २०॥ १८॥

---

१ नि० ४.१९.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एतौ । मे । गावौ । प्रऽमरस्य । युक्तौ । मो इति । सु । प्र । सेधीः ।
मुहुः । इत् । ममन्धि । आपः । चित् । अस्य । वि । नशन्ति ।
अर्थम् । सूरः । च । मर्कः । उपरः । बभूवान् ॥ २० ॥ १८ ॥

कार्यकारणयोरुपचारात् आत्मावैपुत्रनामासीतिवचनात् चेन्द्ररूपेणावस्थितस्य प्रमरस्य प्रकर्षेण शत्रूणां मारयितुः मे मम स्वभूतौ एतावेतादृशौ युक्तौ सुष्ठुपूजितौ गावौ शत्रून् यज्ञांश्च प्रतिगन्तारौ हरी मोपसेधीः स्तुत्युपसंहारकरणेन अस्मद्यज्ञात् मागमय । किं तर्हिमुहुरिव मुहुर्मुहुः ममन्धि पुनःपुनः स्तुहि ममात्मन्नित्यर्थः । आपश्चिद्वृष्टिलक्षणान्युदकान्यपि अस्येन्द्रस्यार्थं गतिं विनशन्ति विनशतिर्व्याप्तिकर्मा व्याप्नुवन्ति । तथा सूरश्च सूर्यश्च व्याप्नोति । कीदृशः मर्कः मार्जयिता सर्वस्य शोधयिता उपरः मेघसदृशः बभूवान् भवन् मेघवच्छीघ्रगतिः सन्नित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकविंशी—

अयंयोवज्रःपुरुधाविवृत्तोवःसूर्यस्यबृहतःपुरीषात् ।
श्रवइदेनापरोअन्यदस्तितदव्यथीजरिमाणस्तरन्ति ॥ २१ ॥

अयम् । यः । वज्रः । पुरुधा । विऽवृत्तः । अवः । सूर्यस्य । बृहतः ।
पुरीषात् । श्रवः । इत् । एना । परः । अन्यत् । अस्ति ।
तत् । अव्यथीः । जरिमाणः । तरन्ति ॥ २१ ॥

योयं वज्रइन्द्रस्य स्वभूतः सूर्यस्यादित्यस्य बृहतोमहतः पुरीषात् पूरकात् मण्डलात् अवः अवस्तात् अधोभागे स्थितेषु पुरुधा बहुप्रकारेण विवृत्तः वृष्ट्यर्थं प्रवृत्तः पतितः इच्छब्दोप्यर्थे तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोध्याहार्यः परः परस्तात् अन्तरिक्षलोकस्योपरिस्थिते सूर्यमण्डले स्थितं एना एनत् श्रवइत्यन्ननाम तद्धेतुत्वात् उदकं श्रवइत्युच्यते यद्यप्युदकं मेघोदरगतादुदकादन्यदप्यस्ति अव्यथी व्यथारहिताः जरिमाणः स्तोतारोमरुदादयः तत्तादृशमुदकं तरन्ति अन्तरिक्षलोकं प्रत्यवतारयन्ति ॥ २१ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वाविंशी–

वृक्षेवृक्षेनियंतामीमयद्गौस्ततोवयःप्रपंतान्पूरुषादः ।
अथेदंविश्वंभुवनंभयातइन्द्रांयसुन्वदृषंयेचशिक्षंत् ॥ २२ ॥

वृक्षेऽवृक्षे । निऽयंता । मीमयत् । गौः । ततः । वयः । प्र । पतान् ।
पुरुषऽअदः । अथ । इदम् । विश्वंम् । भुवंनम् । भयाते ।
इन्द्राय । सुन्वत् । ऋषंये । च । शिक्षंत् ॥ २२ ॥

वृक्षेवृक्षे सर्वस्मिन्वृक्षमये धनुषि नियता संबद्धा गौः गोसंबंधिनी स्नायुमती मौर्वी मीमयत् मीमयतिः शब्दकर्मा आकृष्यमाणा सती शब्दं करोति । ततस्तस्माद्धनुषः पुरुषादः शत्रुजनानामत्तारोमारयितारइत्यर्थः वयः पक्षिसदृशाः गन्तारोबाणाः प्रपतान् शत्रून्प्रति प्रपतन्ति । अथ तदानीं इन्द्रायेन्द्रार्थं सुन्वत् सोमयागं कुर्वंत् ऋषये च शिक्षत् कर्मणां द्रष्ट्रेऋत्विजे च संपूर्णां दक्षिणां ददद्पि इदमीदृशं विश्वं समस्तं भुवनं भूतजातं भयाते इन्द्राद्बिभेति अन्यत्किमुतेत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

देवानांमानेप्रथमाअंतिष्ठन्कृन्तत्रादेषामुपंराउदांयन् ।
त्रयंस्तपन्तिपृथिवीमंनूपाद्वाबृबूंकंवहतःपुरीषम् ॥ २३ ॥

देवानांम् । मानें । प्रथमाः । अतिष्ठन् । कृन्तत्रात् । एषाम् ।
उपराः । उत् । आयन् । त्रयः । तपन्ति । पृथिवीम् ।
अनूपाः । द्वा । बृबूंकम् । वहतः । पुरीषम् ॥ २३ ॥

देवानां सर्वेषां माने निर्माणे सृष्टिकाले इत्यर्थः जगत्स्थितिहेतुभूतरसानुप्रदानकर्मणि स्रष्टव्यत्वेन प्रथमा अतिष्ठन् इन्द्रादेशादेते पूर्वे स्थिताः कएते मेघाः कुतएतदवगम्यते परस्मिन्पादे तेषामनुकथनात् । उक्तंहि–मेघाएवमाध्यमिकादेवगणाइति । एषामेवं भूतानां मेघानां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कृंतत्वात् छेदनात् उपराः मेघनामैतत् तत्रस्था आपउच्यन्ते मेघस्थाआपः उदायन् उत्पन्नाः वृष्टिभावेन भूमौ निपातिताइत्यर्थः। पातितास्वप्सु इन्द्रस्याज्ञया पर्जन्योवायुरादित्यइत्येते त्रयोदेवाः पृथिवीं भूमिं तत्रस्थाओषधीरित्यर्थः तपन्ति वृष्टिशीतोष्णैः सन्तापयन्ति पाचयन्तीत्यर्थः। कीदृशाः अनूपाः वर्षादीनामानुपूर्व्येण व्याप्तारः प्रभावयितारः प्रक्षेप्तारइत्यर्थः द्वा द्वौ वाय्वादित्यौ पाचितास्वोषधीषु स्थितं पुरीषं सर्वस्य पालयितृ प्रीणयितृ वा बृबूकं उदकं आदित्यमण्डलं प्रति वहत वायुः शोषयन् आदित्योरश्मिभिराददानइत्यर्थः॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

सातेंजीवातुरुततस्यंविद्धिमास्मैतादृगपंगूहःसमर्ये।
आविःस्वंःकृणुतेगूहंतेबुसंसपादुरंस्यनिर्णिजोनमुच्यते॥२४॥१९॥

सा। ते। जीवातुः। उत। तस्यं। विद्धि। मा। स्म। एतादृक्।
अपं। गूहः। सऽमर्ये। आविः। स्वं१रितिस्वंः। कृणुते। गूहंते।
बुसम्। सः। पादुः। अस्य। निःऽनिजंः। न। मुच्यते॥ २४॥१९॥

अत्रान्तरात्मनेन्द्रः स्तूयते। हे अन्तरात्मन् ते तव सा तादृशी आदित्यात्मिका देवता जीवातुः जीविका जीवनहेतुः उतापिच तस्यादित्यस्य च एतादृक् ईदृशं स्वरूपं समर्ये संग्रामवाचो समर्यशब्दोऽत्र यज्ञवाची यज्ञे विद्धि जानीहि स्तुत्यत्वेनेतिशेषः। मास्मापगूहः मा खल्वपवृणोः। किञ्च निर्निजः सर्वस्य शोधयितुरस्यादित्यस्य सपादुः तच्च पादनं गमनं रश्मिद्वारेण गत्वा स्वः सर्वं त्रैलोक्यं आविष्कृणुते प्रकाशीकरोति। बुसमुदकं गूहते संवृणोति आदत्ते इत्यर्थः। अस्मै प्रयोजनद्वयायादित्येन निर्वेदनात् श्रमेणवा गमनं न मुच्यते नकदाचित्परित्यज्यतइत्यर्थः॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः॥ १९ ॥

विश्वोहीति द्वादशर्चं द्वादशं सूक्तं त्रैष्टुभं इन्द्रवसुक्रयोः पितापुत्रयोः संवादोत्रक्रियते। पुरा वसुक्रे यज्ञं कुर्वाणे सति इन्द्रः प्रच्छन्नरूपआजगाम तं वसुक्रपत्नीन्द्रागमनकाङ्क्षिणी विप्रकृष्टमिवाग्रया अस्तौव। अतस्तस्याः साऋषिरिन्द्रोदेवता। अथ तस्याः प्रीत्यै वसु-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्रेण सहेन्द्रः संवादमकरोत् द्वितीयादियुजः चतुर्थीरहिताः पञ्चर्चइन्द्रवाक्यानि । अतस्तासां सत्रर्षिः । यद्यप्यासु वसुक्रः संबोध्यत्वाद्देवता तथापि ताऋचः ऐन्द्रे कर्मणि विनियोक्तव्याः इन्द्रलिंगसद्भावात् । चतुर्थीसहिताः शिष्टाः तृतीयाद्यावसुक्रवाक्यानि । अतः सत्रर्षिः तासामिन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तम्—विश्वोहिद्वादशेन्द्रवसुक्रयोः संवादऐन्द्रः सूक्तस्य प्रथमयेन्द्रस्य स्नुषा परोक्षवदिन्द्रमाहेन्द्रस्य युजः शेषाऋषेश्चतुर्थीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विश्वो॒ह्य१॒॑न्यो अ॒रिरा॑ज॒गाम॒ ममेदह॒ श्वशु॑रो॒ ना ज॑गाम ।
ज॒क्षी॒याद्धा॒ना उ॒त सोमं॑ पपीया॒त् स्वा॑शितः॒ पुन॒रस्तं॑ जगायात् ॥ १ ॥

विश्वः॑ । हि । अ॒न्यः । अ॒रिः । आ॒ऽज॒गाम॑ । मम॑ । इत् । अह॑ ।
श्वशु॑रः । न । आ । ज॒गा॒म॒ । ज॒क्षी॒यात् । धा॒नाः । उ॒त । सोम॑म् ।
प॒पी॒या॒त् । सुऽआ॑शितः । पुन॑ः । अस्त॑म् । ज॒गा॒या॒त् ॥ १ ॥

अनया वसुक्रपत्नीन्द्रं स्तौति—अन्यइन्द्रव्यतिरिक्तः अरिः अर्यः ईश्वरः विश्वोहि सर्वएव देवगणआजगाम अस्मद्यज्ञं प्रत्यायर्यौ । इदित्यवधारणे अहेत्यद्भुते । सर्वदेवगणे आगते सति ममैव श्वशुरः इन्द्रोनाजगाम सइन्द्रोयद्यागच्छेत्तर्हि धानाः भृष्टयवान् जक्षीयात् भक्षयेत् । उतापिच सोममभिषुतं पपीयात् ततः स्वाशितः सुष्ठु भुक्तः तृप्तः सन् पुनर्भूयः अस्तं स्वगृहं प्रति जगायात् गच्छेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स रोरु॑वद्वृष॒भस्ति॒ग्मशृ॑ङ्गो॒ वर्ष्म॑न्तस्थौ॒ वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः ।
विश्वे॑ष्वेनं वृ॒जने॑षु पामि॒ यो मे॑ कु॒क्षी सु॒तसो॑मः पृ॒णाति॑ ॥ २ ॥

सः । रोरु॑वत् । वृ॒ष॒भः । ति॒ग्मऽशृ॑ङ्गः । वर्ष्म॑न् । त॒स्थौ॒ । वरि॑मन् ।
आ । पृ॒थि॒व्याः । विश्वे॑षु । ए॒न॒म् । वृ॒जने॑षु । पा॒मि॒ । यः ।
मे॒ । कु॒क्षी इति॑ । सु॒तऽसो॑मः । पृ॒णाति॑ ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृषभः कामानां वर्षिता तिग्मशृंगः तीक्ष्णरश्मिः सइन्द्रोहं पृथिव्याअन्तरिक्षस्य वर्ष्मन् वर्ष्मनि वर्ष्मन्शब्दउन्नतवचनः स्थिरवचनोवा एवंभूते वरिमन् विस्तीर्णे प्रदेशे रोरुवत् भृशं शब्दायमानः सन् आतस्थौ आतिष्ठामि । एवंभूतोहं विश्वेषु सर्वेषु वृजनेषु संग्रामेषु एनमीदृशं वसुक्रं यजमानं पामि रक्षामि योयजमानः सुतसोमः अभिषुतसोमः मे मम कुक्षी उभौ पार्श्वौ पृणाति सोमरसपुरोडाशादिहविर्भिः पूरयति ईदृशं रक्षामीति संबंधः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अद्रिणातेमन्दिनंइन्द्रतूयान्त्सुन्वन्तिसोमान्पिबसित्वमेषाम् ।
पचन्तितेवृषभाँअत्सितेषांपृक्षेणयन्मघवन्हूयमानः ॥ ३ ॥

अद्रिणा । ते । मन्दिनः । इन्द्र । तूयान् । सुन्वन्ति । सोमान् ।
पिबसि । त्वम् । एषाम् । पचन्ति । ते । वृषभान् । अत्सि ।
तेषाम् । पृक्षेण । यत् । मघऽवन् । हूयमानः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं मन्दिनः मादयितॄन् तूयान् अविलंबितान् सोमान् अद्रिणा अभिषवग्राव्णा सुन्वन्ति यजमानाअभिषुण्वन्ति । एषामस्मदादियजमानानां संबंधीन् सोमान् त्वं पिबसि । किञ्च ते त्वदर्थं वृषभान् पशून् ये यजमानाः पचन्ति तेषां संबंधि हविर्भूतान् अत्सि भक्षयसि । हे मघवन् धनवन्निन्द्र त्वं यत् यदा पृक्षेण हविर्भूतेनान्नेन निर्मितेन हूयमानः यजमानैर्हूयसे तदेति पूर्वेण संबंधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इदंसुमेजरितराचिकिद्धिप्रतीपंशापंनद्योवहन्ति ।
लोपाशःसिंहंप्रत्यञ्चमत्साःक्रोष्टावराहंनिरतक्तकक्षात् ॥ ४ ॥

इदम् । सु । मे । जरितः । आ । चिकिद्धि । प्रतिऽईपम् । शापम् ।
नद्यः । वहन्ति । लोपाशः । सिंहम् । प्रत्यञ्चम् । अत्साः ।
क्रोष्टा । वराहम् । निः । अतक्त । कक्षात् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे जरितः शत्रूणां जरयितरिन्द्र त्वं मे मम सुशोभनमपि इदमीदृशं रूपं सामर्थ्यं आचिकिद्धि आसमंताज्जानीहि । कीदृशं नद्योगंगाद्याः सरितः प्रतीपं प्रतिकूलं शापं उदकं वहन्ति । अपिच लोपाशः लुप्यमानं तृणमश्नातीति लोपाशोमृगः मया प्रेषितः सन् प्रत्यञ्चं आत्मानं प्रतिगच्छन्तं सिंहं अत्साः अत्सात् आभिमुख्येन गच्छति । तथा क्रोष्टा शृगालः वराहं बलवन्तमपि सूकरं कक्षात् अभिगहनदेशान्निरतक्त निर्गमयति एतदपि सर्वं सामर्थ्यं त्वत्पुत्रे मयि त्वत्प्रसादाल्लब्धमपि जानीहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

कथा॒ त॑ ए॒तद॒हमा चि॑केतं॒ गृत्स॑स्य॒ पाक॑स्त॒वसो॑ मनी॒षाम् ।
त्वं नो॑ वि॒द्वाँ ऋ॑तु॒था वि वो॑चो॒ यमर्धं॑ ते मघवन्क्षे॒म्या धूः ॥ ५ ॥

कु॒था । ते॒ । ए॒तत् । अ॒हम् । आ । चि॒के॒त॒म् । गृत्स॑स्य । पाकः॑ ।
त॒वसः॑ । म॒नी॒षाम् । त्वम् । नः॒ । वि॒द्वान् । ऋ॒तु॒ऽथा । वि ।
वो॒चः॒ । यम् । अर्ध॑म् । ते॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । क्षे॒म्या । धूः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र पाकः पक्तव्यप्रज्ञोहं गृत्सस्य मेधाविनस्तवसोवृद्धस्य ते तव मनीषां स्तुतिं कर्तुमिति शेषः एतदीदृशं त्वदीयं सामर्थ्यं कथा कथं केन प्रकारेण आचिकेतं आसमंताज्जानामि। त्वदुपदेशं विना न जानामीत्यर्थः । तस्मात्कारणात् विद्वान्सर्वज्ञस्त्वमेव नोस्मभ्यं ऋतुथा काले विवोचः विशेषेण ब्रूहि । हे मघवन् धनवन्निन्द्र ते तव अर्धं यं स्तुत्यवयवं वयं कुर्मः सा स्तुतिः क्षेम्या क्षेमेभवा क्लेशरहिता वोढुं शक्या धूरस्ति यस्मात् अतः स्तुत्यवयवमेव वयमक्लेशेन कर्तुं न शक्नुमः अस्माकं मंदबुद्धित्वात् । तस्मात्त्वमेवास्मभ्यं स्वसामर्थ्यं स्तुतिप्रकारं च पुनरपि कथयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

ए॒वा हि मा॒न्तव॑सं व॒र्धय॑न्ति दि॒वश्चि॑न्मे बृह॒त उत्त॑रा॒ धूः ।
पु॒रू स॒हस्रा॒ नि शि॑शामि सा॒कम॑श॒त्रुं हि मा॒ जनि॑ता ज॒जान॑ ॥ ६ ॥ २० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एव । हि । माम् । तवसम् । वर्धयन्ति । दिवः । चित् । मे ।
बृहतः । उत्ऽतरा । धूः । पुरु । सहस्रा । नि । शिशामि ।
साकम् । अशत्रुम् । हि । मा । जनिता । जजान ॥ ६ ॥ २० ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमुक्तप्रकारेण तवसं प्रवृद्धं मां स्तोतारः स्तुतिभिः स्तुवन्तः वीर्येण वर्धयन्ति तस्मात्कारणात् बृहतोमहतो मे ममेन्द्रस्य दिवश्चित् द्युलोकादपि धूः स्तुतिः उत्तरा उद्गततरा अधिकतरा । किञ्च पुरु पुरूणि बहूनि मे सहस्रा शत्रूणां सहस्राणि साकं युगपत् निशिशामि तनूकरोमि हिनस्मीत्यर्थः । हि यस्मात्कारणात् जनिता सर्वस्य जनयिता प्रजापतिः मा मां इन्द्रं अशत्रुं अविद्यमानशत्रुं जजान जनितवान् ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी–

एवाहिमांतवसंजज्ञुरुग्रंकर्मन्कर्मन्वृषणमिन्द्रदेवाः ।
वधींवृत्रंवज्रेणमन्दसानोपव्रजंमहिनादाशुषेवम् ॥ ७ ॥

एव । हि । माम् । तवसम् । जज्ञुः । उग्रम् । कर्मन्ऽकर्मन् ।
वृषणम् । इन्द्र । देवाः । वधीम् । वृत्रम् । वज्रेण । मन्दसानः ।
अप । व्रजम् । महिना । दाशुषे । वम् ॥ ७ ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमनेनोक्तप्रकारेण हे इन्द्र देवाः मरुदादयः ऋत्विग्यजमानावा तवसं महान्तं त्वत्पुत्रं त्वद्रूपनिरूपणावस्थितं संतं वसुक्रं मां कर्मन्कर्मन् वृत्रवधाग्निहोत्रादौ सर्वस्मिन्कर्मणि उग्रं शूरमसह्यं वा वृषणं वर्षितारं हविषां दातारं जज्ञुः जानन्ति । अतः मन्दसानोमोदमानोहं वज्रेणायुधेन वृत्रं मेघमसुरं वावधीं अवधिषं । किञ्च दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वृष्टिप्रदानार्थं महिना महत्त्वेन व्रजं मेघसमूहं अपवं अपावं अपावृणोमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

देवासआयन्परशूँरबिभ्रन्वनावृश्चन्तोअभिविड्भिरायन् ।
निसुद्र्वं१दधतोवक्षणासुयत्राकृपीटमनुतद्दहन्ति ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवासः । आयन् । परशून् । अबिभ्रन् । वना । वृश्चन्तः ।
अभि । विट्ऽभिः । आयन् । नि । सुऽद्र्वम् । दधतः । वक्षणासु ।
यत्र । कृपीटम् । अनु । तत् । दहन्ति ॥ ८ ॥

देवासोदेवाः इन्द्रेण चोदिताः सन्तः आयन् गच्छन्ति मेघवधार्थं परशून् वज्रान् अबिभ्रन् धारयन्ति तदनंतरं विड्भिः मरुदादिप्रजाभिः सहितावृश्चन्तः मेघान् छिन्दन्तः वना वनानि वृष्टिलक्षणान्युदकानि अभ्यायन् आभिमुख्येन गच्छन्ति। ततः सुद्रं शोभनद्रवणं वृष्ट्युदकं वक्षणासु नदीषु निदधतः नियमेन स्थापयन्तः यत्र यस्मिन्मेघजाते कृपीटं उदकनामैतत् निगूढमुदकं तिष्ठति तइमे देवाः तन्मेघजातं अनुलक्षीकृत्य दहन्ति उदकनिर्गमनार्थं शोषयन्ति ॥८॥

अथ नवमी—

शशःक्षुरंप्रत्यञ्चंजगाराद्रिंलोगेनव्यभेदमारात् ।
बृहन्तंचिदृहतेरन्धयानिवयंद्वत्सोवृषभंशूशुवानः ॥ ९ ॥

शशः । क्षुरम् । प्रत्यञ्चम् । जगार । अद्रिम् । लोगेन । वि ।
अभेदम् । आरात् । बृहन्तम् । चित् । ऋहते । रन्धयानि ।
वयत् । वत्सः । वृषभम् । शूशुवानः ॥ ९ ॥

वसुक्रइन्द्रंप्रति ब्रूते—शशः एतत्संज्ञितोमया प्रेरितोमृगविशेषः प्रत्यञ्चं वधायात्मानं प्रतिगच्छन्तं क्षुरं क्षुरवन्तं दृढदीर्घतीक्ष्णनखं सिंहव्याघ्रादिकं बलवत्क्रूरमृगमित्यर्थः जगार गिरति गृह्णाति वा । किञ्च लोगेन लोष्टेन अद्रिं हिमवदादिकं पर्वतं आराद्दूरस्थितमपि व्यभेदं अहं भिनद्मि । बृहन्तं चित् महान्तमपि हस्त्यादिकं ऋहते ह्रस्वकाय अल्पाय शशकादिकाय रंधयानि वशंगमयानि । शूशुवानः वीर्येण वर्धमानोवत्सः वृषभं महोक्षं वयत् युद्धाय गच्छति। हे इन्द्र एतदपि सर्वं त्वत्प्रसादादहं करोमीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सुपर्णइत्थानखमासिषायावरुद्धःपरिपदंनसिंहः ।
निरुद्धश्चिन्महिषस्तर्ष्यावान्गोधातस्माअयथंकर्षदेतत् ॥१०॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुऽपर्णः । इत्था । नखम् । आ । सिसाय । अवऽरुद्धः । परिऽपदम् ।
न । सिंहः । निऽरुद्धः । चित् । महिषः । तृष्यांऽवान् ।
गोधा । तस्मै । अयथम् । कर्षत् । एतत् ॥ १० ॥

सुपर्णः पक्षिरूपा गायत्री इत्था अमुत्र द्युलोके नखमात्मीयं आसिषाय सोमाहरणकाले इन्द्रार्थमाबबन्ध इन्द्रस्य प्रसादात् दिवि पदं न्यस्तवतीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—अवरुद्धः पंजरेणावृतः परिवेष्टितः सिंहः परिपदं न यथा करस्योपरि सर्वतः पादमवबध्नाति । किञ्च चिदित्युपमार्थे यथा केनापि बद्धपादोनिरुद्धोमहिषः तृष्यांवान् उदकाभावे तृषावान्भवति एवमिन्द्रः सोमाहरणात्पूर्वं सोमाभावे तृषितवानितिशेषः । तस्मै तादर्थ्ये चतुर्थी तादृशस्य तृषितस्येन्द्रस्यार्थं गोधा गमयतिवर्णानिति गौर्वाक् तत्र निधीयमानत्वाद्गायत्री गोधा । यद्वा गुधिर्निष्कर्षणार्थः निष्कृष्यसोमाहरणात् गोधा गायत्री अयथं अयत्नेन लीलयेत्यर्थः एतत्सोमजातं कर्षत् आकृष्टवती दिवः सकाशादाहृतवतीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

तेभ्यो॒ गो॒धा अ॒यथं॑ कर्षदे॒तद्ये ब्र॒ह्मणः॑ प्रति॒पीय॒न्त्यन्नैः॑ ।
सि॒म उ॒क्ष्णोऽव॑सृष्टाँ अदन्ति॒ स्व॒यं बला॑नि त॒न्वः॑ शृणा॒नाः ॥ ११ ॥

तेभ्यः॑ । गो॒धाः । अ॒यथ॑म् । क॒र्षत् । ए॒तत् । ये । ब्र॒ह्मणः॑ ।
प्र॒ति॒ऽपीय॑न्ति । अन्नैः॑ । सि॒मः । उ॒क्ष्णः । अव॒ऽसृष्टान् ।
अ॒द॒न्ति॒ । स्व॒यम् । बला॑नि । त॒न्वः॑ । शृ॒णा॒नाः ॥ ११ ॥

ये मरुदादिदेवगणाः ब्रह्मणः परिवृढस्येन्द्रस्य स्वभूतैरन्नैः सोमाख्यैः तृप्ताः सन्तः इति शेषः प्रतिपीयन्ति । पीयतिर्हिंसाकर्मा इन्द्रादेशाद्धिंसकान्प्रतिहिंसन्ति । तेभ्यः तेषां देवगणानामर्थाय गोधाः पूर्वोक्ता गायत्री अयथं अनायासेन एतत्सोमजातं कर्षदाकृष्टवती । किञ्च सिमः सिमान् श्रेष्ठान् यद्वा सिमशब्दः सर्वशब्दपर्यायः सर्वानुक्ष्णः सिञ्चतः अवसृष्टान् इन्द्रेण निसृष्टान् अनुज्ञातान् हविर्भूतान् सोमान् यज्ञेष्वदन्ति । किंकुर्वन्तः स्वयमात्मनैव बलानि शत्रूणां सैन्यानि तन्वः शरीराणि च शृणानाः हिंसन्तः गायत्रीन्द्रादेशाद्देवेभ्यः सोममाहृतवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

एतेशमीभिःसुशमीअभूवन्येहिन्विरेतन्व१ःसोमउक्थैः ।
नृवद्वदन्नुपनोमाहिवाजान्दिविश्रवोदधिषेनामवीरः ॥१२॥२१॥

एते । शमीभिः । सुऽशमी । अभूवन् । ये । हिन्विरे । तन्वः । सोमे ।
उक्थैः । नृऽवत् । वदन् । उप । नः । माहि । वाजान् ।
दिवि । श्रवः । दधिषे । नाम । वीरः ॥ १२ ॥ २१ ॥

ये देवर्ष्यादयः तन्वः शरीराणि सोमे सोमयागे उक्थैः शस्त्रैः हिन्विरे वर्धयन्ति । एते देवादयः इन्द्रादेशात्सोमे आहृते सति शमीभिः सोमयागकर्मभिः सुशमी सुकर्माणः अभूवन् । नृवत् मनुष्यवद्वदन् इदं युष्मभ्यं मया दत्तमिति व्यक्तां वाचमुद्धारयन् नोस्मभ्यमुपमाहि उपगम्य वाजानन्नानि बलानि वा हे इन्द्र त्वं देहीतिशेषः । अतःकारणात् वीरः दानशूरस्त्वं दिवि द्युलोके श्रवः दानपतिरितिकीर्तितं नाम नामधेयं दधिषे धारयसि ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

वनेवेत्यष्टर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसुक्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच–वनेनाष्टाविति । चतुर्थेहनि स्तोमवृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिनएतत्सूक्तमावापार्थं । सूत्रितञ्च–स्तोमेवर्धमानेकोअद्यनर्योवनेनवायइति । महाव्रते निष्केवल्येप्येतत्सूक्तं । सूत्रितंच–प्रवोमहेमन्दमानायांधसइतिनिविद्धानंवनेनवायोन्यधायिचाकन्निति ।

तत्र प्रथमा–

वनेनवायोन्यधायिचाकञ्छुचिर्वांस्तोमोभुरणावजीगः ।
यस्येदिन्द्रःपुरुदिनेषुहोतानृणांनर्योनृतमःक्षपावान् ॥ १ ॥

वने । न । वा । यः । नि । अधायि । चाकन् । शुचिः । वाम् ।
स्तोमः । भुरणौ । अजीगरिति । यस्य । इत् । इन्द्रः । पुरुऽदिनेषु ।
होता । नृणाम् । नर्यः । नृऽतमः । क्षपाऽवान् ॥ १ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वनेनवायोन्यधायीति वने न वनइव वृक्ष इव शकुनिः स्वे नीडे वायमात्मीयं पुत्रं न्यधायि निदधाति शशुकमजातपक्षं सयथा तत्र निहितः चाकन् भयाद्दिशोनिरीक्षमाणआसीत्। अथवा कामयमानस्तदुत्सुकमनाआसीत् एवमयमस्मासु वृक्षस्यनीडभूतेषु शकुनिपुत्रभूतः शुचिर्व्यपगतसर्वदोषः वां युवयोः स्वभूतः स्तोमः हे भुरणौ भर्तारावश्विनौ शीघ्रौ वा भुरण्युरिति क्षिप्रनामेति। किञ्च यस्य स्तोमस्य पुरुदिनेषु बहुष्वहःसु इन्द्रो होता इन्द्रोप्याह्वाता भवति ममायं स्तोमः स्यादिति । किंलक्षणः पुनरिंद्रआह्वाता योनृणां मनुष्याणां नृतमः मनुष्याणामपि मनुष्यतमः शूराणामपि मध्ये शूरतमइत्यर्थः । नर्यश्च नृभ्योहितोयः क्षपावांश्च रात्रिपर्यायेषु सोमभागः एवं गुणयुक्तेन यः स्तोमः इन्द्रेणापि प्रार्थ्यतेस्मासु वर्तमानः सयुवां प्रत्यजीगः नित्यकालमेव गच्छतीत्यर्थः। एवं तावदेतामृचमाश्विनीमितिकृत्वा व्याचक्षते। तदसाधु। ऐन्द्रेहि सूक्ते प्रथमैवेयं भवति तच्च पुनः पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि स्तोमे वर्धमाने माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुज्यते। हे भुरणौ भर्तारौ देवानां पती यएषस्तोमोस्मासु निहितः शुचिर्व्यपगतदोषः शकुनिपुत्रइव वने वनावयवे वृक्षे चाकन्पश्यन्निव कामयमानइव वा इन्द्रमास्ते यस्य स्तोमस्य किमिति यस्येन्द्रः पुरुदिनेषु बहुष्वहःसु आह्वाताभूत्। अपिनाम मामनेन स्तोमेन स्तुयुरिति। किंलक्षणः पुनराह्वाता यस्येदिन्द्रइति नृणां नृतमः नर्यश्च क्षपावांश्च समानमेतत्पूर्वेणार्थेन। यमेवं इन्द्रः प्रार्थयते सएषस्तोमः तं प्रत्यजीगः गच्छतीत्यर्थः। अथवा सएषः स्तोमोस्माभिरुदीर्यमाणस्तस्येन्द्रस्य गुणान् गृह्णातीति स्यात् जिगर्तिर्गृह्णातिकर्मेतिह्युक्तं एवमत्र चाकन्नित्यस्य पश्यन्निति वा कामयमानइतिवेत्येतौ विपरिणामौ उपपद्येते शब्दसारूप्यादर्थाविरोधाच्च। एतस्मिन्निगमे पदविभागगतः कश्चिद्विचारोस्ति तमाह भाष्यकारः—वेति च यइतिच। चकारशाकल्यइति वा इति यइति च पदे चकारशाकल्यः पदकारः। तदेतद्विचार्यमाणं न साधु भवति। किं कारणं उदात्तंत्वेवमाख्यातमभविष्यत् एवमेतस्मिन्पदद्वये सति यदेतदाख्यातमधायीतिपदं उदात्तमभविष्यत् यद्वृत्तात्परस्य नित्यमाख्यातस्य निघातोन भवतीति लक्षणविदोमन्यन्ते। नचेदमुदात्तं तस्माद्यइति नेदं यद्वृत्तं किंतर्हि वायइत्येकमेवपदं। किञ्च असुसमाप्तश्च अर्थः अपुष्कलः एवमेतस्मिन्पदद्वये सति मन्त्रस्यार्थः असुसमाप्तो भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रतेअस्याउषसःप्रापरस्यानृतौस्यामनृतमस्यनृणाम् ।
अनुत्रिशोकःशतमावहन्नृन्कुत्सेनरथोयोअसत्ससवान् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्र । ते । अस्याः । उषसः । प्र । अपरस्याः । नृतौ । स्याम ।
नृऽतमस्य । नृणाम् । अनु । त्रिऽशोकः । शतम् । आ । अवहत् ।
नॄन् । कुत्सेन । रथः । यः । असत् । ससऽवान् ॥ २ ॥

अस्यावर्तमानायाः ईदृश्याउषसः नृतौ नृनये नयने प्रापणे उदयकाले इत्यर्थः नृणां नेतॄणां मध्ये नृतमस्य अतिशयेन नेतुस्ते तवेन्द्रस्य स्तुत्या यागेन च प्रस्याम वयं प्रकृष्टाभवेम। तथा हे इन्द्र अपरस्याआगामिन्याश्चोषसः नृतौ प्रापणे तव स्तुत्या यागेन च वयं प्रकृष्टाभवेमेत्याशास्महे । किञ्च त्रिशोकोनामऋषिः हे इन्द्र त्वामाराध्य त्वत्प्रसादात् शतं बहून् अनु अनुचरभूतान् नॄन् मनुष्यानावहत् प्रापितवान् लब्धवानित्यर्थः । तथा तव कुत्सस्य च ससवान् सनिता युगपदेव संभक्ता योरथः असत् अस्ति तं रथं कुत्सो लब्धवानितिशेषः । तथाच मन्त्रान्तरे श्रूयते—यासिकुत्सेनसरथमवस्युरिति[1] । यस्मादेवं तस्मात् त्वत्प्रसादाद्वयं प्रकृष्टाभवेमेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कस्तेमदइन्द्ररन्त्योभूद्दुरोगिरोअभ्युग्रोविधाव ।
कद्वाहोअर्वागुपमामनीषाआत्वाशक्यामुपमंराधोअन्नैः ॥ ३ ॥

कः । ते । मदः । इन्द्र । रन्त्यः । भूत् । दुरः । गिरः । अभि । उग्रः ।
वि । धाव । कत् । वाहः । अर्वाक् । उप । मा । मनीषा । आ ।
त्वा । शक्याम् । उपऽमम् । राधः । अन्नैः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव ईषन्मध्यमोत्तमानां सोमजन्यानां मदानां मध्ये कोमदः रन्त्योरमयिता प्रीतिकरोभूत् भवति त्वत्प्रीतिकरमदयोग्यसोमदानाभिप्रायेणायं प्रश्नः । उग्रः ओजस्वी त्वं दुरः यज्ञगृहद्वाराणि गिरः स्तुतिलक्षणावाचश्च अभिविधाव अभ्यागच्छ। किञ्च कत् कदा वाहः इन्द्रं प्रत्युह्यतइति वाहः सोमउच्यते एवं भूतः अर्वाक् त्वत्प्रसादात्फलदानायास्मदभिमुखोभवि-

1 ऋ० सं० ३. ५. १९. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ष्यतीतिशेषः। अपिच कदा मनीषा सर्वार्थदर्शनाप्रज्ञा सर्वगुणग्राहिणीस्तुतिर्वा मा मां त्वत्प्रसादादुपगमिष्यतीतिशेषः। कदा हे इन्द्र त्वा त्वां आइत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यपदाध्याहारः आराध्य वयं अन्नैः सह राधोधनं उपमं मत्समीपं शक्यां शकिरत्र गत्यर्थोन्तर्भावितण्यर्थः संगमयेयं॥३॥

अथ चतुर्थी—

कदुंद्युम्नमिन्द्रत्वावंतोनॄन्कयांधियाकंरसेकन्नआगंन्।
मित्रोनसत्यउंरुगायभृत्याअन्नेंसमस्ययदसंन्मनीषाः॥ ४ ॥

कत्। ऊँ इति। द्युम्नम्। इन्द्र। त्वाऽवंतः। नॄन्। कया।
धिया। करसे। कत्। नः। आ। अगन्। मित्रः। न। सत्यः।
उरुऽगाय। भृत्यै। अन्ने। समस्य। यत्। असंन्। मनीषाः॥ ४॥

हे इन्द्र त्वं कदु कदा वा द्युम्नं हविर्लक्षणमस्मदीयमन्नं भुक्त्वेतिशेषः कया धिया केन कर्मणा नॄन् नेतॄनस्मान् त्वावतः त्वत्सदृशान्करसे करिष्यसि। कत् कदा नोस्मान्प्रति आगन् आगमिष्यसि। सत्यः अनवद्यइत्यर्थः मित्रोन सखेव तथा हे उरुगाय बहुकीर्ते इन्द्र त्वं भृत्यै भरणाय पोषणाय भवसीति शेषः। यद्यदा समस्य अस्मदादिकस्य सर्वस्य जगतःअन्ने जगत्स्थितिनिमित्ते आहारे मनीषाः अन्नाभिलषणाबुद्धयः असन् भवेयुः तदा सर्वस्य पोषणाय त्वं भवसीत्यर्थः॥ ४॥

अथ पंचमी—

प्रेरंयसूरोअर्थंनपारंयेअंस्यकामंजनिधाइंवग्मन्।
गिरंश्चयेतेंतुविजातपूर्वीर्नरंइन्द्रप्रतिशिक्षन्त्यन्नैः॥ ५॥ २२॥

प्र। ईरय। सूरंः। अर्थम्। न। पारम्। ये। अस्य। कामंम्।
जनिधाःऽइंव। ग्मन्। गिरंः। च। ये। ते। तुविऽजात। पूर्वीः।
नरंः। इन्द्र। प्रतिऽशिक्षन्ति। अन्नैः॥ ५॥ २२॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सूरः सूर्यः अर्थेन यथा अर्तारं गन्तारं योगिनमनुगृह्णन् पारं संसारस्यान्तमपवर्गं गमयति तथा हे इन्द्र त्वं यजमानान् संसारस्यान्तं प्रेरय गमय ये अस्मदादयोयजमानाः अस्य क्षयेन्द्रस्य कामं सोमपानेच्छां ग्मन् गमिरत्र विपूर्वोन्तर्भावितण्यर्थश्च द्रष्टव्यः विगमयन्ति महता सोमपानेनापनयन्ति। तत्र दृष्टान्तः—जनिधाइव जनीनां जायानां संभोगकाले शय्यासु धारयितारः पतयोयथा प्रभूतसंभोगप्रदानेन मैथुनेच्छामपनयन्ति तद्वत्। किञ्च नरोनेतारोस्मदादयोये यजमानाः हे तुविजात बहुरूप रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेति वचनात्। सर्वात्मन्निन्द्र ते तुभ्यं पूर्वीः अनादिकालप्रवृत्तागिरश्च स्तुतिलक्षणावाचश्च अन्नैः पुरोडाशादिहविर्भिः सह प्रतिशिक्षन्ति प्रतिकालं प्रयच्छन्ति तानस्मदादीन्यजमानान् पारं गमयेति पूर्वेण संबंधः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥२२॥

अथ षष्ठी—

मात्रेनुतेसुमितेइन्द्रपूर्वीद्यौर्मज्मनांपृथिवीकाव्येन।
वरांयतेघृतवंन्तःसुतासःस्वाद्मंन्भवन्तुपीतयेमधूंनि ॥ ६ ॥

मात्रे इतिं। नु। ते। सुमिते इति सुऽमिते। इन्द्र। पूर्वी इति। द्यौः मज्मनां। पृथिवी। काव्येन। वरांय। ते। घृतऽवंन्तः। सुतासंः। स्वाद्मंन्। भवन्तु। पीतयें। मधूंनि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतेन मज्मना शत्रूणां मज्जकेन काव्येन कर्मणा द्यौः पृथिवी द्यावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं सुमिते निर्मिते। कीदृश्यौ मात्रे निर्मात्र्यौ पूर्वी पूर्व्यौ महत्यौ। यस्मादीदृशेन महत्त्वेन युक्तः तस्मात् घृतवन्तःअभिमुखत्वात् त्वां क्षरंतः दीप्तिमन्तोवा सुसंस्कृतत्वात्। यद्वा आज्यसंयुक्तावा सुतासः अभिषुताः सोमाः वराय श्रेष्ठाय ते तुभ्यमिन्द्राय स्वाद्मन् स्वाद्मानः स्वादिष्ठाः भवन्तु अस्माभिर्दत्ताः सन्तु। किमर्थं पीतये पानाय मधूनि मधुररसात्मकानि पुरोडाशादीन्यन्नानि हवींषि भक्षणार्थं दत्तानि भवन्तु ॥ ६॥

---

१ ऋ० सं ४. ७. ३३.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

आमध्वोअस्माअसिचन्नमंत्रमिन्द्रायपूर्णंसहिसत्यराधाः।
सवावृधेवरिमन्नापृथिव्याअभिक्रत्वानर्यःपौंस्यैश्च ॥ ७ ॥

आ। मध्वः। अस्मै। असिचन्। अमंत्रम्। इन्द्राय। पूर्णम्।
सः। हि। सत्यऽराधाः। सः। ववृधे। वरिमन्। आ। पृथिव्याः।
अभि। क्रत्वा। नर्यः। पौंस्यैः। च ॥ ७ ॥

अस्मै इन्द्राय अस्येन्द्रार्थं मध्वोमधुररसस्य सोमस्य पूर्णं अमत्रं ग्रहचमसादिकं पात्रं आअसिचन् असिञ्चन् आभिमुख्येन स्थित्वा परयाभक्त्या अस्मदीयाऋत्विजः सिक्तवन्तः अग्नौ प्रक्षिप्तवन्तः। हि यस्मात्कारणात्सइन्द्रः सत्यराधाः सत्यधनः यजमानेभ्योदातव्येनाविसंवादिधनइत्यर्थः। तस्मादसिञ्चन्निति संबंधः। अग्नावासिक्तेन तेन पात्रेण तृप्तः सइन्द्रः पृथिव्याः अन्तरिक्षस्य वरिमन्नतिशयेन विस्तीर्णस्थाने आगत्य अभिववृधे अभिवर्धते। कीदृशइन्द्रः नर्यः नृभ्योहितः क्रत्वा वृत्रवधादिकर्मणा प्रज्ञानेनवा पौंस्यैश्च युक्तइतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

व्यानळिन्द्रःपृतनाःस्वोजाआस्मैयतन्तेसख्यायपूर्वीः।
आस्मारथंनपृतनासुतिष्ठयंभद्रयासुमत्याचोदयासे ॥ ८ ॥ २३ ॥

वि। आनट्। इन्द्रः। पृतनाः। सुऽओजाः। आ। अस्मै। यतन्ते।
सख्याय। पूर्वीः। आ। स्म। रथम्। न। पृतनासु। तिष्ठ।
यम्। भद्रया। सुऽमत्या। चोदयासे ॥ ८ ॥ २३ ॥

स्वोजाः शोभनबलः इन्द्रः पृतनाः शत्रुसेनाः व्यानट् व्याप्नोति इन्द्रः संग्रामेषु केनाप्यप्रतिहन्यमानः सन् शत्रून् जयतीत्यर्थः। किञ्च पूर्वीः अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टाः शत्रुसेनाः अप्रभवन्त्यः सत्यः अस्मै अस्येन्द्रस्य सख्याय संबंधित्वलक्षणाय सखित्वाय आयतंते संधिं कर्तुमिच्छन्तीत्यर्थः। अपरोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतत्वात् भिन्नं वाक्यं। हे इन्द्र त्वं यं स्वी-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यं रथं भद्रया कल्याण्या सुमत्या शोभनया परानुग्रहयाबुद्ध्या चोदयासे चोदयसे यज्ञान् प्रति प्रेरयसि। तं रथमस्मद्यज्ञं प्रत्यागन्तुं महतादरेणातिष्ठ आरोह। तत्रदृष्टान्तः—पृतनासु संग्रामेषु रथं न यथा स्वरथं महतादरेणातिष्ठसि तद्वत्। स्मेति पादपूरणः॥ ८॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र प्रदेवत्रेति पञ्चदशर्चं प्रथमं सूक्तं इलूषपुत्रस्य कवषस्यार्षं त्रैष्टुभमब्देवत्यं अपान्नपाद्देवताकं वा। तथाचानुक्रान्तं—प्रदेवत्रापञ्चोना कवषऐलूषआपमपोनप्त्रीयं वेति। अपइष्यहोतरित्युक्तः सन् होता प्रदेवत्रेत्याद्यानवर्चोनुब्रूयात्। सूत्रितञ्च—प्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्विति नव हिनोतानोअध्वरंदेवयज्येति दशमीमिति।

तत्र प्रथमा--

प्रदे॑व॒त्राब्रह्म॑णेगा॒तुरे॑त्व॒पोअच्छा॒मन॑सो॒नप्रयु॑क्ति।
म॒हीं॑मि॒त्रस्य॒वरु॑णस्यधा॒सिंपृ॑थु॒ज्रय॑सेरीरधासुवृ॒क्तिम्॥ १॥

प्र। दे॒व॒ऽत्रा। ब्रह्म॑णे। गा॒तुः। ए॒तु। अ॒पः। अच्छ॑। मन॑सः।
न। प्रऽयु॑क्ति। म॒हीम्। मि॒त्रस्य॑। वरु॑णस्य। धा॒सिम्।
पृ॒थु॒ऽज्रय॑से। री॒र॒ध॒। सु॒ऽवृ॒क्तिम्॥ १॥

ब्रह्मणे तृतीयार्थे चतुर्थी ब्रह्मणा स्तोत्रेण स्तूयमानइतिशेषः गातुर्देवानपोवाप्रति गमनशीलः सोमः देवत्रा देवीर्द्योतमानाः अपः वसतीवर्येकधनालक्षणान्युदकानि अच्छाभिप्रैतु प्रकर्षेण गच्छतु। तत्र दृष्टान्तः— मनसोनप्रयुक्ति यथा मनसः प्रयुक्ति प्रयोगउद्योगः शीघ्रं गच्छति तद्वत्। एवं सोमे अपःप्रति गते सति हे मदीयात्मन् अध्वर्यो वा महीं धासिं महत्सोमलक्षणमन्नं मित्रस्य वरुणस्य चार्थाय पृथुज्रयसे विस्तीर्णजवाय महतइन्द्रस्य वार्थायेत्यर्थः रीरध संसाधय संस्कुरु दानयोग्यं कुरु। सुवृक्तिं सुष्ठु दोषैर्वर्जितां स्तुतिं च कुरु ॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया–

अध्वर्यवो हविष्मन्तो हि भूताच्छाप इतोशतीरुशन्तः ।
अव याश्चष्टे अरुणः सुपर्णस्तमास्यध्वमूर्मिमद्या सुहस्ताः ॥ २ ॥

अध्वर्यवः । हविष्मन्तः । हि । भूत । अच्छ । अपः । इत ।
उशतीः । उशन्तः । अव । याः । चष्टे । अरुणः । सुऽपर्णः । तम् ।
आ । अस्यध्वम् । ऊर्मिम् । अद्य । सुऽहस्ताः ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवः यूयं हविष्मन्तोहि अभिषोतव्येन सोमलक्षणेन हविषा युक्ताः खलु भूत भवत । किञ्च हे उशन्तः सोमाभिषवं कर्तुं कामयमानाः अध्वर्यवोयूयं उशतीः सोमाभिषवांगभावमभिलषन्तीः एकधनालक्षणाअपः अच्छाभिमुख्येन इत गच्छत । अरुणः रक्तवर्णः सुपर्णः सुपतनः सोमः अवाधस्तात् अन्तरिक्षे याः मेघान्तरगताः अपः चष्टे पश्यति । हे सुहस्ताः सोमाभिषवादिशोभनकर्मकारित्वात्सुवर्णमयपवित्राद्यलंकृताः । यद्वा शोभनहस्ताहे अध्वर्यवोयूयं अद्येदानीं तं तादृशं ऊर्मिं सोमसंघातं ताभिरद्भिः सह आ अस्यध्वं आभिमुख्येन स्थित्वा महतादरेण दशापवित्रे शोधनार्थं प्रक्षिपत ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अध्वर्यवोप इता समुद्रमपां नपातं हविषा यजध्वम् ।
स वो दददूर्मिमद्या सुपूतं तस्मै सोमं मधुमन्तं सुनोत ॥ ३ ॥

अध्वर्यवः । अपः । इत । समुद्रम् । अपाम् । नपातम् ।
हविषा । यजध्वम् । सः । वः । ददत् । ऊर्मिम् । अद्य ।
सुऽपूतम् । तस्मै । सोमम् । मधुऽमन्तम् । सुनोत ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवोयूयं अपः एकधनलक्षणान्युदकान्याहर्तुमितिशेषः समुद्रं उदधिस्थानीयं जलाशयं इत गच्छत । इदानीं उत्तरोर्धर्चोव्याख्यायते–पश्चाद्द्वितीयः पादः आर्थिकोयं क्रमः

---

१ अच्छाभिलक्ष्य इत ताआनेतुं गच्छत यतः अरुणवर्णः शोभनपतनः सोमः अवयाः स्वभामिकामाअपः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथेदानीं सोपान्नपात् वः जलाशयं प्रति गतेभ्योयुष्मभ्यं सुपूतं सुशुद्धं ऊर्मिं जलसमूहं ददत् ददातु यूयमपि तेन समूहेन तस्मै अपांनपाते मधुमन्तं मधुरस्वादूपेतं सोमं सुनोत अभिषुणुत अभिषुतेन सोमाख्येन हविषा अपांनपातं वृष्टिकर्मण्यधिकृतं देवं यजध्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योअ॑नि॒ध्मोदीद॑यद॒प्स्व१॒॑न्तर्यंविप्रा॑स॒ईळ॑तेअध्व॒रेषु॑ ।
अपा॑न्नपा॒न्मधु॑मतीर॒पोदा॒याभि॒रिन्द्रो॑वावृ॒धेवी॒र्या॑य ॥ ४ ॥

यः । अ॒नि॒ध्मः । दीद॑यत् । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तः । यम् । विप्रा॑सः । ईळ॑ते । अ॒ध्व॒रेषु॑ । अपा॑म् । न॒पा॒त् । मधु॑ऽमतीः । अ॒पः । दा॒ः । याभि॑ः । इन्द्र॑ः । व॒वृ॒धे । वी॒र्या॑य ॥ ४ ॥

उत्तरार्धस्य प्रत्यक्षकृतत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्देन समानार्थोभवच्छब्दः प्रथमार्धे आहार्यः योभवानपान्नपात् अप्सु अन्तः अपां मध्ये मेघस्थाने अनिध्मः काष्ठवर्जितः सन् दीदयत् दीप्यते विप्रासोमेधाविनऋत्विग्यजमानाअध्वरेषु यागेषु यं भवन्तं ईळते स्तुवन्ति । हे अपान्नपात् सत्वं मधुमतीः मधुररसयुक्ताः अपोवृष्टिलक्षणादाः अस्मभ्यं देहि याभिर्वसतीवर्येकधनारूपाभिः सोमेन श्रृताभिरद्भिः इन्द्रः वीर्याय वृत्रवधादिशूरकर्मणे ववृधे वर्धते ताअपोदेहीति संबंधः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

याभि॒ःसोमो॒मोद॑ते॒हर्ष॑तेचक॒ल्या॒णीभि॑र्यु॒व॒ति॒भि॒र्नमर्यः॑ ।
ताअ॑ध्वर्यो॒अ॒पोअ॒च्छा॒परे॑हि॒यदा॑सि॒ञ्चाओष॑धीभिः॒पुनीतात्॥५॥२४॥

याभिः॑ । सोम॑ः । मोद॑ते । हर्ष॑ते । च॒ । क॒ल्या॒णीभि॑ः । यु॒व॒तिऽभि॑ः । न । मर्यः॑ । ताः । अ॒ध्व॒र्यो॒ इति॑ । अ॒पः । अच्छ॑ । परा॑ । इ॒हि॒ । यत् । आ॒ऽसि॒ञ्चाः । ओष॑धीभिः । पु॒नी॒ता॒त् ॥ ५ ॥ २४ ॥

अभिषुतः सोमः याभिर्वसतीवर्येकधनाख्याभिरद्भिः सह मोदते मुदितोभवति हर्षते च पुनरुक्तिरादरार्था अत्यर्थं हृष्यतीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—कल्याणीभिः कमनीयाभिर्युवतिभिस्तरुणीभिः सह मर्योन यथा मनुष्योमोदते तद्वत् । हे अध्वर्यो त्वं तास्तादृशीरपः अच्छाभिप्राप्तुं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परेहि जलाशयं प्रति गच्छ । किञ्च यद्यदा आहृताभिस्ताभिः आसिंचाः आसमन्तात्सोमान्सिञ्चसि तदा ओषधीभिः सोमैः सह अपश्च पुनीतात् दशापवित्रेण पुनीहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

एवेद्यूनेयुवतयोनमन्तयदीमुशन्नुशतीरेत्यच्छं ।
संजानतेमनसासंचिकित्रेध्वर्यवोधिषणापश्चदेवीः ॥ ६ ॥

एव । इत् । यूने । युवतयः । नमन्त । यत् । ईम् । उशन् ।
उशतीः । एति । अच्छं । सम् । जानते । मनसा । सम् । चिकित्रे ।
अध्वर्यवः । धिषणा । आपः । च । देवीः ॥ ६ ॥

युवतयस्तरुण्यः स्त्रियः यूने तरुणाय नमंत यथा मह्वीभवन्ति एव एवं वसतीवर्येकधनाख्याआपः सोमाय मह्वीभवन्ति । यद्वा युवतयः सोमेन सह मिश्रयित्र्यः आपः यूने अभिषवादिकर्मणा आत्मना सह मिश्रयित्रे कर्त्रे अध्वर्यवे नमन्त मह्वीभवन्त्येव । इदितिपूरणः । कदा यद्यदा उशन् अभिषवार्थं वसतीवरीः कामयमानः सोमः सोमाभिषवं कर्तुं कामयमानोध्वर्युर्वा उशतीः सोमेन सह मिश्रीभावमभिषवादिकर्मांगभावं च कामयमानाः ईमेनाअपः अच्छ प्राप्तुं एति गच्छति तदा उपनमन्ते अध्वर्यवः धिषणा तदीया स्तुतिलक्षणा वाक्च देवीर्देव्यः अपः आपश्च मनसा विशिष्टया बुद्ध्या संजानते सम्यक् जानन्ति संचिकित्रे स्वं स्वमधिकारं परस्परोपकारं च चक्षुषा सम्यक् पश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

योवोवृताभ्योअकृणोदुलोकंयोवोमह्याअभिशस्तेरमुंचत् ।
तस्माइन्द्रायमधुमन्तमूर्मिंदेवमादनंप्रहिणोतनापः ॥ ७ ॥

यः । वः । वृताभ्यः । अकृणोत् । ऊँ इति । लोकम् । यः । वः ।
मह्याः । अभिऽशस्तेः । अमुंचत् । तस्मै । इंद्राय । मधुऽमन्तम् ।
ऊर्मिम् । देवऽमादनम् । प्र । हिनोतन । आपः ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यइन्द्रः वृताभ्यः मेघैरावृताभ्यः परिवेष्टिताभ्यः वोयुष्मभ्यं अद्भ्यः लोकं मेघोदरान्निर्गमनमार्गं अकृणोदकरोत्। उइतिपूरणः। किञ्च यः वोयुष्मान् मह्या महत्याः अभिशस्तेर्मेघपरिवेष्टनाभिहिंसनात् अमुंचत् मोचितवान्। हे आपः यूयं तस्मै तादृशायेन्द्राय मधुमन्तं मधुरस्वादयुक्तं देवमादनं इन्द्रादिदेवानां सोमेन सह मिश्रीभूय तर्पयितारं ऊर्मिं अप्संघातं प्रहिणोतन अस्मद्यज्ञं प्रतिगमयत सोमाभिषवकर्मांगभावाय प्रस्थापयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रास्मैहिनोतमधुंमन्तमूर्मिंगर्भोयोवंःसिन्धवोमध्वउत्सः ।
घृतपृष्ठमीड्यंमध्वरेष्वापोरेवतीःशृणुताहवंमे ॥ ८ ॥

प्र । अस्मै । हिनोत । मधुंऽमन्तम् । ऊर्मिम् । गर्भः । यः । वः ।
सिन्धवः । मध्वः । उत्सः । घृतऽपृष्ठम् । ईड्यम् । अध्वरेषु ।
आपः । रेवतीः । शृणुत । हवम् । मे ॥ ८ ॥

अत्र यच्छब्दसंबंधात् द्वितीयः पादः पूर्वं व्याख्येयः हे सिन्धवः स्यन्दनशीलाः आपः वोयुष्माकं योगर्भः मध्वोमधुररसस्य उत्सउत्स्यन्दनः प्रस्रवणः यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोऽध्याहार्यः तं मधुमन्तं मधुररसोपेतं ऊर्मिमप्संघातं सारमित्यर्थः अस्मै अस्येन्द्रस्यार्थाय प्रहिनोत प्रहिणुत प्रगमयत। कीदृशं अध्वरेषु यज्ञेषु घृतपृष्ठं घृतमाज्यं पृष्ठे यस्य तं पश्चाद्घृतपातिनमित्यर्थः। ईड्यं स्तुत्यं। किञ्च हे आपः यूयं रेवतीः रेवत्यः अस्मभ्यं यानि धनानि दातव्यानि तैर्धनवत्यः मे मदीयं हवमाह्वानं श्रृणुत ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तंसिन्धवोमत्सरमिन्द्रपानमूर्मिंप्रहेतयउभेइयर्ति ।
मदच्युतमौशाननंभोजांपरित्रितंतुंविचरन्तमुत्सम् ॥ ९ ॥

तम् । सिन्धवः । मत्सरम् । इन्द्रऽपानम् । ऊर्मिम् । प्र । हेत ।
यः । उभे इति । इयर्ति । मदऽच्युतम् । औशानम् । नभःऽजाम् ।
परि । त्रिऽतन्तुम् । विऽचरन्तम् । उत्सम् ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सिन्धवः स्यन्दनशीलाआपः योयुष्मदीयः सारभूतः समूहः उभे अस्मभ्यं दृष्टादृष्टफले दाता सन् इयर्ति कर्मांगभावं प्रतिपद्यते मत्सरं मादयितारं इन्द्रादिदेवानां तर्पयितारं इन्द्रपानं देवानां प्रमुखेनेन्द्रेण पानीयं तादृशं ऊर्मिमुदकसमूहं प्रहेत प्रगमयत अस्मद्यज्ञं प्रति प्रेरयत । कीदृशं मदच्युतं मदस्य च्यावकं औशानं सोमेन सह मिश्रीभावं कामयमानं नभोजां नभस्यन्तरिक्षे वृष्टिरूपेण जातं परि सर्वतः त्रितंतु त्रयाणां लोकानां तनितारं विस्तारयितारं विचरन्तं यज्ञपात्रेषु गच्छन्तं उत्सं उत्स्यन्दनं तर्पयितारं देवान्प्रतिऊर्ध्वं गन्तारमिमित्यर्थः ॥ ९ ॥

अपोनप्त्रीये एकधनास्वावृत्तासु आववृततीरित्येषा । सूत्रितश्च—आववृततीरधनुद्विधाराइत्यावृत्तास्वेकधनास्विति । तत्रैव हिनोतानइत्येषा । सूत्रंपूर्वमुदाहृतं ।

तत्रैषा सूक्ते दशमी—

आवर्वृततीरधनुद्विधारागोषुयुधोननियवंचरन्तीः ।
ऋषेजनित्रीर्भुवनस्यपत्नीरपोवन्दस्वसवृधःसयोनीः ॥ १० ॥२५॥

आऽवर्वृततीः । अधं । नु । द्विऽधाराः । गोषुऽयुधः । न ।
निऽयवम् । चरन्तीः । ऋषे । जनित्रीः । भुवनस्य । पत्नीः ।
अपः । वन्दस्व । सऽवृधः । सऽयोनीः ॥ १० ॥ २५ ॥

अधाथानन्तरं गोषु युधोन गोषु निमित्तभूतासु मेघैः सह युध्यतइति गोषुयुदिन्द्रः तस्य यथा वृष्टिलक्षणाआपः द्विधाराः द्विशब्दोनेकत्ववाची अनेकधाराः अपर्यन्तधाराइत्यर्थः अस्माकमप्येवं स्थिताः आववृततीः आवृत्ताः नियवं सोमं प्रतिनियतं यवं मिश्रीभावं चरन्तीः गच्छन्तीः भुवनस्य लोकस्य जनित्रीः जनयित्रीः पत्नीः पालयित्रीश्च सवृधः सह सोमस्य वर्धयित्रीः सयोनीः सोमेन सह समानस्थानाः हे ऋषे मदीयान्तरात्मन् अध्वर्यो वा त्वं एवंभूताअपः नु क्षिप्रं वन्दस्व स्तुहीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

हिनोतानोअध्वरंदेवयज्याहिनोतब्रह्मसनयेधनानाम् ।
ऋतस्ययोगेविष्यध्वमूधःश्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः ॥ ११ ॥

हिनोत । नः । अध्वरम् । देवऽयज्या । हिनोत । ब्रह्म । सनये ।
धनानाम् । ऋतस्य । योगे । वि । स्यध्वम् । ऊधः ।
श्रुष्टीऽवरीः । भूतन । अस्मभ्यम् । आपः ॥ ११ ॥

हे ऋत्विजः हिनोत प्रहिणुत प्रगमयत प्रोत्सर्पयत नोस्माकं एतमध्वरं यज्ञं देवयज्या देवयज्यायै देवयजनार्थं । किञ्च प्रहिणुतब्रह्मस्तुत्याख्यं यथाशास्त्रक्रमेण सनये लब्धयेस्माकं धनानां किञ्च ऋतस्य यज्ञस्य योगे संयोगे यदेतदूधरिव सोमपूर्णमधिषवणचर्म वर्तते । अथवा सोमसंबद्धशकटं योगः तद्धि तर्हि युज्यते तेनाधिषवणचर्मोधसोधस्तादवस्थितेनेति मन्यमानोनिरुक्तकारोब्रवीति याज्ञेशकटइति । यदेतद्यज्ञशकटस्याधस्तादुपरिवाधिषवणचर्मैतद्विष्यध्वं विमुंचध्वं ग्रहचमसस्थाल्यादिषु योनिषेकः सोमस्य एतद्विमोचनमधिषवणचर्मोधसः तद्धिसोमउत्सिच्यमाने श्लथीभवति । यथेतरं गोरूधोदुह्यमानायां गवि एवमृत्विजउक्त्वाधुनैवसोमसंमिश्राअपोब्रवीति यूयमपि हे आपः एभिर्ऋत्विग्भिरुत्सिच्यमानाः श्रुष्टीवरीः सुखवत्योभूतन भवतास्मभ्यम् । एवमत्र प्रशब्देनार्थस्य सुतरां प्रकटनाभवतीति भाष्यकारेण प्रशब्दोध्याहृतः प्रहिणुतेति अध्वरमित्यनेनसंबंधात् हिनोतेर्गत्यर्थत्वमुपपद्यते । एतस्याऋचोव्याख्यानं निरुक्तटीकायाउद्धृतं ॥ ११ ॥[1]

प्रातरनुवाकस्यापोरेवतीरित्येषा प्रतिपत् । सूत्रितंच—आपोरेवतीःक्षयथाहिवस्व उपप्रयन्तइतिसूक्ते इति ।

तत्रैषा द्वादशी—

आपोरेवतीःक्षयथाहिवस्वःक्रतुंचभद्रंबिभृथामृतंच ।
रायश्चस्थस्वपत्यस्यपत्नीःसरस्वतीतद्गृणतेवयोधात् ॥ १२ ॥

---

१ नि० ६.२२.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आपः। रेवतीः। क्षयथ। हि। वस्वः। क्रतुम्। च। भद्रम्।
बिभृथ। अमृतम्। च। रायः। च। स्थ। सुऽअपत्यस्य।
पत्नीः। सरस्वती। तत्। गृणते। वयः। धात्॥ १२॥

हे आपः रेवतीः रेवत्यो धनवत्यो यूयं वस्वः वसुनो धनस्य क्षयथ हि ईशिध्वे खलु। किञ्च भद्रं भजनीयं क्रतुं च सोमयागादिलक्षणं कर्म च अमृतं च अमृतममरणरूपं तज्जन्यफलं च बिभृथ धारयथ पुष्णीथ वा। तथा रायश्च धनस्य च स्वपत्यस्य शोभनपुत्रस्य च पत्नीः पत्न्यः पालयित्र्यः स्थ भवथ। तथा सरस्वती तदभिमानिनी देवता गृणते स्तुवते मह्यं तदिदं सर्वं वयोन्नलक्षणं धनं धात् दधातु॥ १२॥

अपोनप्त्रीये प्रतियदापइत्येषा। सूत्रितंच—प्रतियदापोअदृश्रमायतीरितिप्रतिदृश्यमानास्विति।

तत्रैषा त्रयोदशी—

प्रतियदापोअदृश्रमायतीर्घृतंपयांसिबिभ्रतीर्मधूनि।
अध्वर्युभिर्मनसासंविदानाइन्द्रायसोमंसुषुतंभरन्तीः॥ १३॥

प्रति। यत्। आपः। अदृश्रम्। आऽयतीः। घृतम्। पयांसि।
बिभ्रतीः। मधूनि। अध्वर्युऽभिः। मनसा। सम्ऽविदानाः।
इन्द्राय। सोमम्। सुऽसुतम्। भरन्तीः॥ १३॥

हे आपः आयतीः अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन्तीः यत् सुपांसुलुगितिविभक्तेर्लुक् याः युष्मान् प्रत्यदृश्रं प्रतिपश्यामि घृतं सोमसंसृष्टमाज्यं मधूनि मधुसदृशानि मृष्टरसानि पयांस्युदकानि संभूय बिभ्रतीः यागकाले धारयन्तीः तथा अध्वर्युभिः मनसा अन्तःकरणेन संविदानाः संभाषमाणाः। किञ्च इन्द्रायेन्द्रार्थं सुषुतं सुष्ठु सुतं सोमं भरन्तीः धारयन्तीः एवं भूतास्ताः युष्मान्स्तौमीतिशेषः॥ १३॥

अपोनप्त्रीये एमाअग्मन्निति द्वे। सूत्रितंच—एमाअग्मन्रेवतीर्जीवधन्याइति द्वे सन्नासूत्तरयापरिधायेति।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा चतुर्दशी—

एमाअंग्मन्रेवतीर्जीवधंन्याअध्वंर्यवःसादयंतासखायः ।
निबर्हिषिंधत्तनसोम्यासोपांनप्त्रांसंविदानासंएनाः ॥ १४ ॥

आ । इमाः । अग्मन् । रेवतीः । जीवऽधंन्याः । अध्वंर्यवः ।
सादयंत । सखायः । नि । बर्हिषि । धत्तन । सोम्यासः ।
अपाम् । नप्त्रा । सम्ऽविदानासः । एनाः ॥ १४ ॥

रेवतीरेवत्योधनवत्यः जीवधन्याः जीवानां पाययित्र्यः प्रीणयित्र्योवा इमाईदृग्भूताआपः आग्मन् अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन् एतज्ज्ञात्वा हे सखायः सखिभूताहे अध्वर्यवः यूयं अपांनप्त्रा वृष्टिकर्मस्वधिकृतेन देवेन सह संविदानासः संविदानाः संमंत्रयमाणाः एनाः एताअपः सादयत स्थापयत । कुत्र सादयामीति उच्यते—सोम्यासः सोमसंपादिनः अध्वर्यवोयूयं बर्हिषि वेद्यामास्तीर्णे कुशमये निधत्तन नियमेन स्थापयत ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी--

आग्मन्नापंउशतीर्बर्हिरेदंन्यंध्वरेअंसदन्देवयन्तीः ।
अध्वंर्यवःसुनुतेन्द्रांयसोमभूंदुवःसुशकांदेवयज्या ॥ १५ ॥ २६ ॥

आ । अग्मन् । आपंः । उशतीः । बर्हिः । आ । इदम् । नि ।
अध्वरे । असदन् । देवऽयन्तीः । अध्वंर्यवः । सुनुत । इन्द्रांय ।
सोमंम् । अभूत् । ऊँ इति । वः । सुऽशका । देवऽयज्या ॥ १५ ॥ २६ ॥

आपः वसतीवर्यैकधनाख्याः इदं ईदृशं बर्हिर्वेदिस्तरणं उशतीरुशत्यः कामयमाना आग्मन् आआगच्छन् अस्मद्यज्ञं प्रति आगत्य च अध्वरे अस्मदीये यज्ञे देवयन्तीः देवान्कामयमानाः तर्पयितुमिच्छन्त्यइत्यर्थः न्यसदन् निषीदन् एतज्ज्ञात्वा हे अध्वर्यवः यूयं इन्द्रायेन्द्रार्थं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सोमं सुनुत अभिषुणुत इदानीमपां प्रसादात् वोयुष्माकं देवयज्या देवानिन्द्रादीनुद्दिश्य क्रियमाणा यागक्रिया सुशका सुष्ठु कर्तुं शक्या अभूदासीदेव ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

आनइत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं कवषस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं अनुक्रान्तञ्च—आनएकादशवैश्वदेवमिति गतः सूक्तविनियोगः । एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोः पुरोडाशस्यानइत्येषानुवाक्या सूत्रितञ्च—विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्यानोदेवानामुपवेतुशंसइति ।

तत्र प्रथमा—

आनोदेवानामुपवेतुशंसोविश्वेभिस्तुरैरवसेयजत्रः ।
तेभिर्वयंसुषखायोभवेमतरन्तोविश्वादुरितास्याम ॥ १ ॥

आ । नः । देवानाम् । उप । वेतु । शंसः । विश्वेभिः । तुरैः ।
अवसे । यजत्रः । तेभिः । वयम् । सुऽसखायः । भवेम ।
तरन्तः । विश्वा । दुःऽइता । स्याम ॥ १ ॥

देवानां स्तोतॄणां नोस्माकं शंसः स्तोतव्यः यजत्रोयष्टव्यः एवंभूतः इन्द्रः तुरैः त्वरणशीलैः विश्वेभिः सर्वैर्मरुद्भिः सह अवसे अस्मद्यज्ञरक्षणार्थं आउपवेतु उपागच्छतु । वयमपि तेभिस्तैः सह सुसखायः शोभनसखायः स्याम भवेम । किञ्च विश्वा दुरिता विश्वानि दुरितानि पापानि तरन्तः स्याम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिचिन्मर्तोद्रविणंममन्यादृतस्यपथानमसाविवासेत् ।
उतस्वेनक्रतुनासंवदेतश्रेयांसंदक्षंमनसाजगृभ्यात् ॥ २ ॥

परि । चित् । मर्तः । द्रविणम् । ममन्यात् । ऋतस्य । पथा । नमसा ।
आ । विवासेत् । उत । स्वेन । क्रतुना । सम् । वदेत ।
श्रेयांसम् । दक्षम् । मनसा । जगृभ्यात् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मर्तोमनुष्योयजमानः परिचित्सर्वतः द्रविणं विश्वेषां देवानां यागार्थं धनं ममन्यात् मन्यात् मन्यतिः कान्तिकर्मा कामयेत लब्धुमिच्छेत् धनं लब्ध्वा च ऋतस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण नमसा हविराख्येनान्नेन आविवासेत् परिचरेत्। उतापिच स्वेनात्मीयेन क्रतुना मज्ञानेन मनसेत्यर्थः संवदेत संवादोत्र सम्यग्ध्यानमुच्यते हविर्गृहीत्वा वषट्करिष्यन् विश्वान्देवान्मनसा ध्यायेदित्यर्थः। विश्वेषां देवानां यागानन्तरं च तत्प्रसादात् श्रेयांसमतिशयेन प्रशस्यमात्मानं दक्षं प्रवृद्धं सर्वव्यापिनं मनसा ध्यानसाधनेनान्तःकरणेन जगृभ्यात् गृह्णीयात् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अधायिधीतिरसंसृग्रमंशास्तीर्थेनदस्ममुपयन्त्यूमाः ।
अभ्यानश्मसुवितस्यशूषंनवेदसोअमृतानामभूम ॥ ३ ॥

अधायि । धीतिः । असंसृग्रम् । अंशाः । तीर्थे । न । दस्मम् ।
उप । यन्ति । ऊमाः । अभि । आनश्म । सुवितस्य ।
शूषम् । नवेदसः । अमृतानाम् । अभूम ॥ ३ ॥

धीतिः देवयागक्रिया अधायि निहिता स्थापिता अस्माभिः प्रवर्तितेत्यर्थः तदनन्तरं ऊमाः अवितारः तर्पयितारः अंशाः अस्माभिर्दत्ताः हविर्भागाः दस्मं दर्शनीयं शत्रूणामुपक्षपयितारं वा अससृग्रं असमानसृष्टिं उग्रजन्मानमित्यर्थः एवंभूतं देवसंघं उपयन्ति उपगच्छन्तु। तत्र दृष्टान्तः— तीर्थे न यथा गंगादितीर्थे तर्पणमुखेन विसृष्टाअपामंशादेवसंघमुपगच्छन्ति तद्वत्। तदनन्तरं वयं सुवितस्य सुइतस्य सुष्ठु प्राप्तस्य स्वर्गादिकस्य शूषं सुखं अभ्यानश्म अभिप्राप्नवाम। किञ्च वयं अमृतानां देवानां नवेदसोनवेदेत्येतस्मिन्नर्थे नवेदः शब्दोनभ्राणनपान्नवेदाइति निपातितः न न वेत्तारः वेत्तारएव स्वरूपतोज्ञातारइत्यर्थः अभूम भवेमेत्याशास्महे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नित्यंश्चाकन्यात्स्वपतिर्दमूनायस्माउदेवःसविताजजान ।
भगोवागोभिरर्यमेमनज्यात्सोअस्मैचारुश्छदयदुतस्यात् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नित्यः । चाकन्यात् । स्वऽपतिः । दमूनाः । यस्मै । ऊँ इति । देवः । सविता । जजान । भर्गः । वा । गोभिः । अर्यमा । ईम् । अनज्यात् । सः । अस्मै । चारुः । छदयत् । उत । स्यात् ॥ ४ ॥

नित्यः कल्पावस्थायी प्रजापतिः चाकन्यात् तस्मै दृष्टादृष्टफलं चाकनतु कामयतां। कीदृशः स्वपतिः स्वीयानां प्रजानां स्वामी धनपतिर्वा दमूनाः दानमनाः । कस्मै कामयतामिति उच्यते । उ अपिच यस्मै यजमानाय मह्यं सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवः जजान जनितवान् दृष्टादृष्टफलं दत्तवानित्यर्थः । वाशब्दः समुच्चये । तथा भगोदेवश्च गोभिरस्मदीयाभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः अर्यमादेवश्च ईमीदृग्भूतं दृष्टादृष्टफलं अनज्यात् व्यक्तीकुर्यात् दद्यादित्यर्थः । उतापिच स्यात् अन्योपि योदेवगणोस्ति चारुः रमणीयः सोपिदेवगणः अस्मै यजमानाय मह्यं छदयत् दृष्टादृष्टफलं दातुं कामयतामित्येतदाशास्महे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इयंसाभूयाउषसामिवक्षायद्धक्षुमन्तःशवसासमायन् ।
अस्यस्तुतिंजरितुर्भिक्षमाणाआनःशग्मासउपयन्तुवाजाः॥५॥२७॥

इयम् । सा । भूयाः । उषसाम्ऽइव । क्षाः । यत् । ह । क्षुऽमन्तः । शवसा । सम्ऽआयन् । अस्य । स्तुतिम् । जरितुः । भिक्षमाणाः । आ । नः । शग्मासः । उप । यन्तु । वाजाः ॥ ५ ॥ २७ ॥

क्षुमन्तः क्षुशब्दोन्नवाची शब्दवाची वा अन्नवन्तः स्तुतिमन्तः कीर्तिमन्तोवेत्यर्थः एवंभूताः देवाः शवसा बलेन यत् यामस्मदीयां स्तुतिं प्रतिसमायन् समागच्छन्संप्राप्ताः सेयं स्तुतिर्देवानां प्राप्याभूयाः भूयात् भवतु उषसामिवक्षाः यथा पृथिवी उषसां व्याप्ता सर्वेषां प्राप्या भवति तद्वत् । किञ्च जरितुः स्तोतुरस्य मम स्तुतिं भिक्षमाणाः याचमानाः शग्मासः शग्ममिति सुखनाम सुखाः सुखकराः वाजाः सुधन्वनः पुत्राः त्रयोप्यृभुर्विभ्वावाजइत्येते नोस्मानाभिमुख्येन उपयन्तु उपगच्छन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

---

१ ऋ० सं० ३. ७. ३.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी–

अस्येदेषासुमतिःपप्रथानाभवत्पूर्व्याभूमनागौः ।
अस्यसनीळाअसुरस्ययोनौसमानआभरणेबिभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

अस्य । इत् । एषा । सुऽमतिः । पप्रथाना । अभवत् । पूर्व्या ।
भूमना । गौः । अस्य । सऽनीळाः । असुरस्य । योनौ ।
समाने । आ । भरणे । बिभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

इत् इदानीं अस्य देवगणस्य संबंधिनी एषा सुमतिः सुष्टु स्तुतिः पप्रथाना भवत् विस्तीर्यमाणाभूत् अस्माभिः क्रियमाणाइत्यर्थः । कीदृशी पूर्व्या पूर्वकालीना भूमना भूम्ना बहुत्वेन युक्तेतिशेषः सर्वदेवसंबंधित्वात् भृशं जातेत्यर्थः गौः देवान्प्रति गन्त्री एतज्ज्ञात्वा सर्वे देवाअसुरस्य प्रजारूपबलवतः अस्य मम संबंधिनि समाने सर्वदेवसाधारणे भरणे सर्वेषां देवानां पुष्टिकरणे योनौ यज्ञाख्ये स्थाने सनीळाः समानस्थानाः बिभ्रमाणाः अस्मदर्थं दृष्टादृष्टफलं धारयन्तः आगच्छन्त्विति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

किंस्विद्वनंकउसवृक्षआसयतोद्यावापृथिवीनिष्टतक्षुः ।
संतस्थानेअजरेइतऊतीअहानिपूर्वीरुषसोजरन्त ॥ ७ ॥

किम् । स्वित् । वनम् । कः । ऊँ इति । सः । वृक्षः । आस । यतः ।
द्यावापृथिवी इति । निःऽततक्षुः । सन्तस्थाने इति सम्ऽतस्थाने ।
अजरे इति । इतऊती इतीतःऽऊती । अहानि ।
पूर्वीः । उषसः । जरन्त ॥ ७ ॥

यतः यस्माद्वृक्षात् द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ निष्टतक्षुः देवाः निःशेषेण कृतवन्तः स तादृशोवृक्षः कउ आस कीदृग्वा बभूव तदुत्पादकं वनमरण्यं किंस्वित् सन्तस्थाने सम्यक् तिष्ठन्त्यौ अजरे जरावर्जिते इतऊती इतः एतेभ्योदेवेभ्योरक्षणं ययोस्ते । किञ्च अहानि सर्वाणि दिनानि पूर्वीर्बह्वीरुषसश्च देवाः निष्टतक्षुः एवंभूतान्देवान् जरन्तः स्तोतारः स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

नैतावंदेनापरोअन्यदंस्त्युक्षासद्यावांपृथिवीबिंभर्ति ।
त्वचंपवित्रंकृणुतस्वधावान्यदींसूर्यंनहरितोवहंन्ति ॥ ८ ॥

न । एतावंत् । एना । परः । अन्यत् । अस्ति । उक्षासः ।
द्यावांपृथिवी इतिं । बिभर्तिं । त्वचंम् । पवित्रंम् । कृणुत ।
स्वधाऽवांन् । यत् । ईम् । सूर्यंम् । न । हरितंः । वहंन्ति ॥ ८ ॥

द्यावापृथिव्योः निर्माणरूपं एतावद्देवजातं सामर्थ्येन युक्तं इति न अपितु एना एतेभ्योदेवेभ्यः परः उत्कृष्टः अन्यदन्योहिरण्यगर्भोस्ति उक्षा सेक्ता प्रजानां स्रष्टेत्यर्थः हिरण्यगर्भः परमसूक्ष्मोवायुरूपोलिङ्गात्मापः प्रविश्य द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ बिभर्ति धारयति । किञ्च स्वधावान् बलवान् अन्नवान्वा सहिरण्यगर्भः पवित्रं पवित्रमयं त्वचं आत्मीयं शरीरं दीप्तं मन्त्रं वा कृणुत करोति । कदेति उच्यते–यद्यदा ईमिमां त्वचं हरितोश्वाः सूर्यं न वहन्ति न प्रापयन्ति तदेति सृष्टेः प्रागित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

स्तेगोनक्षामत्येतिपृथ्वींमिहंनवातोविहंवातिभूमं ।
मित्रोयत्रवरुंणोअज्यमांनोग्निर्वनेनव्यसृंष्टशोकंम् ॥ ९ ॥

स्तेगः । न । क्षाम् । अतिं । एति । पृथ्वीम् । मिहंम् । न । वातंः ।
वि । ह्वाति । भूमं । मित्रः । यत्रं । वरुंणः । अज्यमांनः ।
अग्निः । वनें । न । वि । असृष्ट । शोकंम् ॥ ९ ॥

स्तेगः स्त्यै ष्ट्यै शब्दसंघातयोः रश्मिसंघातीआदित्यः पृथ्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं तेजसा नात्येति नातिगच्छति मर्यादया तिष्ठतीत्येवमादित्यः स्तूयते वातोवायुरपि खलु भूम भूमिं मिहं वृष्टिं न विवाति समर्थोपि सन् विविधं न गमयति भूमिं प्रति सावशेषमेव वर्षतीति वातः स्तूयते यत्र यस्मिन्प्रजापतौ मित्रोदेवः अज्यमानोव्यज्यमानः व्यक्तीभवन्नुत्पाद्यमानइत्यर्थः शोकं स्वदीप्तिं व्यसृष्ट विसृजति सर्वतोविक्षिपति । तथा वरुणश्च व्यक्तीभवन्स्वदीप्तिं विक्षिपति । तत्र

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दृष्टान्तः—अग्निर्दवानलः वने न यथा वृक्षसंघाते स्वदीप्तिं सर्वतोविसृजति तद्वत् तादृशं प्रजापतिं स्तौमीति शेषः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स्तरीर्यत्सूतसद्योअज्यमानाव्यथिरव्यथीःकृणुतस्वगोपा।
पुत्रोयत्पूर्वःपित्रोर्जनिष्टशम्यांगौर्जगारयद्धपृच्छान् ॥ १० ॥

स्तरीः। यत्। सूत। सद्यः। अज्यमाना। व्यथिः। अव्यथीः।
कृणुत। स्वऽगोपा। पुत्रः। यत्। पूर्वः। पित्रोः। जनिष्ट।
शम्याम्। गौः। जगार। यत्। ह। पृच्छान् ॥ १० ॥

अरण्याकारभूतां शमीं गोत्वेन निरूपयति स्तरीर्निवृत्तप्रसवागौः सद्यः शीघ्रं अज्यमाना निषिच्यमानरेतस्कासती यद्यदा सूत वत्सं प्रसूते तदा व्यथिर्दुःखानां बाधयित्री स्वगोपा स्वायत्तगोप्तृका स्वभूतरक्षणा वा सती सा गौः अव्यथीः व्यथारहिताः प्रजाः कृणुत करोति। यदा शमी पुत्रस्थानीयमश्वत्थं प्रसूते तदानीमरण्याहरणाय तादृशमश्वत्थमन्विष्यतामृत्विजां अश्वत्थस्य जनयित्री शमी सुखहेतुर्भवतीत्यर्थः। शमीगर्भादश्वत्थादरणीआहर्तव्ये। श्रूयतेहि— शमीगर्भादग्निं मथ्नन्तीति। अपिच पूर्वः पुरातनः पुत्रः पुन्नाम्नोनरकात्त्राता यद्वा पुत्रस्थानीयोग्निः पित्रोर्जनयित्र्योररण्योः सकाशाद्यद्यदा जनिष्टमन्थनेन प्रादुर्भवति तदानीं गौः पृथिवीतयोररण्योर्मातृभूतां शम्यां अश्वत्थगर्भां तां शमीं सुपांसुलुगितिसुपोडचादेशः जगार उद्गिरति यद्ध यां खलु शमीं पृच्छान् ऋत्विजः पृच्छन्ति जीप्सन्ति गवेषयन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

उतकण्वंनृषदःपुत्रमाहुरुतश्यावोधनमादत्तवाजी।
प्रकृष्णायरुशदपिन्वतोधर्ऋतमत्रनकिरस्माअपीपेत्॥ ११ ॥ २८ ॥

उत। कण्वम्। नृऽसदः। पुत्रम्। आहुः। उत। श्यावः। धनम्।
आ। अदत्त। वाजी। प्र। कृष्णाय। रुशत्। अपिन्वत।
ऊधः। ऋतम्। अत्र। नकिः। अस्मै। अपीपेत् ॥ ११ ॥ २८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उतापिच कण्वमृषिं नृषदः पुत्रमाहुः वेदवादिनोवदन्ति। उतापिच वाजी हविर्लक्षणान्नवान्कण्वः श्यामः श्यामवर्णः सन्नस्मादग्नेः सकाशात् धनमादत्त अगृह्णात्। कृष्णाय श्यामवर्णाय नार्षदाय कण्वाय अग्निरूधः रुशत् रोचमानं रूपं प्रापिन्वत प्रासिञ्चत्। अत्रेत्थं अग्निव्यतिरिक्तः कश्चिदपि देवः अस्मै कण्वाय ऋतं यज्ञं नकिरपीपेत् नावर्धत। युवं श्यावायरुशतीमदत्तमित्युक्तं॥ ११॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः॥ २८॥

प्रसुग्मन्तेति नवर्चं तृतीयं सूक्तं आदितः पञ्चजगत्यः चतस्रस्त्रिष्टुभः पूर्ववदृषिदेवते। तथाचानुक्रान्तम्—प्रसुग्मन्तानव पञ्चाद्याजगत्यइति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

प्रसुग्मन्तांधियसानस्यंसक्षणिंवरेभिंर्वराँअभिषुप्रसीदंतः।
अस्माकमिन्द्रंउभयंजुजोषतियत्सोम्यस्यान्धंसोबुबोंधति॥ १॥

प्र। सु। ग्मन्तां। धियसानस्यं। सक्षणिं। वरेभिः। वरान्। अभि।
सु। प्रऽसीदंतः। अस्माकंम्। इन्द्रः। उभयंम्। जुजोषति।
यत्। सोम्यस्यं। अन्धंसः। बुबोंधति॥ १॥

इन्द्रः स्वभूतौ हरी धियसानस्य इन्द्रागमनं चिन्तयतोयजमानस्य मनः संबंधिनिसक्षणि सेवायां मद्गुणके सेव्ये यज्ञेनिमित्तेग्मन्ता आगच्छन्तौ सु सुष्ठु प्रेरयति ततः सइन्द्रः वरेभिर्वरणीयैर्मार्गैः प्रसीदतः हविरासादयतोयजमानस्य वरानुत्कृष्टान् हविर्विशेषान्स्तुतिविशेषांश्चाभिलक्षीकृत्य सुष्ठु आगच्छतु सइन्द्रआगतः सन् अस्माकं स्वभूतं उभयं हविश्च स्तुतिश्चैतद्द्वयं जुजोषति सेवतां भक्षयतु शृणोतु चेत्यर्थः। यद्यदा सोम्यस्य सोमसंपादिनोमम अन्धसः अन्नरूपस्य सोमस्य रसमितिशेषः बुबोधति बुध्यते जिह्वया विजानाति सोमं पिबतीत्यर्थः तदा जुजोषतीति पूर्वेण संबंधः॥ १॥

अथ द्वितीया—

वीन्द्रयासिदिव्यानिरोचनाविपार्थिवानिरजंसापुरुष्टुत।
येत्वावहंन्तिमुहुरध्वराँउपतेसुवंन्वन्तुवग्वनाँअंराधसः॥ २॥

१ ऋ० सं० १. ८. १४.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वि । इन्द्र । यासि । दिव्यानि । रोचना । वि । पार्थिवानि । रजसा ।
पुरुऽस्तुत । ये । त्वा । वहन्ति । मुहुः । अध्वरान् । उप ।
ते । सु । वन्वन्तु । वग्वनान् । अराधसः ॥ २ ॥

हे इन्द्र दिव्यानि दिविभवानि रोचना रोचनानिदीप्तिस्वभावकानि ज्योतींषि यद्वा दिव्यान् लोकान्वियासि व्याप्नोषि हेपुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि रजसा आत्मीयेन ज्योतिषा विद्युल्लक्षणेन यद्वा रजःशब्दाच्छसआकारः पार्थिवान् लोकान् व्याप्नोषि येत्वदीयाअश्वाः मुहुः पुनःपुनः अध्वरानस्मदीयान्यज्ञान्प्रति त्वा त्वां उपावहन्ति समीपे प्रापयन्ति । तेश्वाः वग्वनान् वचनेन स्तुत्या संभजमानान् अराधसः धनरहितानस्मान् सुष्ठु वन्वंतु धनप्रदानार्थं संभजंतां ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

तदिन्मेछन्त्सद्वपुषोवपुष्टरंपुत्रोयज्जानंपित्रोरधीयति ।
जायापतिंवहतिवग्नुनासुमत्पुंसइद्भद्रोवहतुःपरिष्कृतः ॥ ३ ॥

तत् । इत् । मे । छन्त्सत् । वपुषः । वपुःऽतरम् । पुत्रः । यत् ।
जानम् । पित्रोः । अधिऽइयति । जाया । पतिम् । वहति ।
वग्नुना । सुऽमत् । पुंसः । इत् । भद्रः । वहतुः । परिऽकृतः ॥ ३ ॥

वपुषः वपूरूपं तद्वान् लक्ष्यते वष्पुमतोपि वपुष्टरं रूपवत्तरं अत्यन्तं सुरूपं तव यज्ञकर्म मे मह्यं छन्त्सत् इन्द्रः कामयतां यद्यदा पुत्रः जानं जन्म आत्मनउत्पत्तिं पित्रोर्मातापित्रोः सकाशादधीयति संकीर्तनद्वारेणाधिगच्छति सुब्रह्मण्याह्वानकाले अमुकशर्मणः पुत्रोयजतइत्यात्मनोजन्मसंकीर्तयति यद्वा यज्जननादागतं धनं पित्रोः सकाशात्पुत्रःअधिगच्छति तदेव मह्यमिच्छतु जाया पत्नी पतिं यजमानं सुमत् कल्याणेन वग्नुना वाग्रूपेण शब्देन वहति आत्मसमीपं प्रापयति भद्रोभजनीयः परिष्कृतः संस्कृतः पुंसइव पुंसः पत्युरेवार्थं वहतुर्जायायै प्रदातव्यः । तदुक्तं सुभद्रमर्यंभोजनंबिभार्षीइति । यद्वा पुंसः अतिशूरस्येन्द्रस्यार्थाय भद्रः भजनीयः वहतुर्वहनशीलोदेवान्प्रति ससोमः परिष्कृतः संस्कृतोभवति तदेन्द्रः कामयतामित्यर्थः॥३॥

१ ऋ० सं० ५. ७. १६. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी

तदित्स॒धस्थ॑म॒भिचारु॑दीधय॒गावो॒यच्छास॑न्वह॒तुंन॒धेनवः॑ ।
मा॒तायन्मन्तु॑र्यू॒थस्य॒पूर्व्या॑भिवा॒णस्य॑स॒प्तधा॑तु॒रिज्जनः॑ ॥ ४ ॥

तत् । इत् । स॒धऽस्थ॑म् । अ॒भि । चारु॑ । दी॒ध॒य॒ । गावः॑ ।
यत् । शास॑न् । व॒ह॒तुम् । न । धे॒नवः॑ । मा॒ता । यत् । मन्तुः॑ । यू॒थस्य॑ ।
पू॒र्व्या । अ॒भि । वा॒णस्य॑ । स॒प्तऽधा॑तुः । इत् । जनः॑ ॥ ४ ॥

तदिव् तदेव सधस्थं सहतिष्ठन्त्यत्रेति सधस्थं स्थानं यज्ञाख्यं चारु शोभनं अभिदीधय हे इन्द्र अभितो दीप्यस्व यद्यत्र गावः स्तुतिलक्षणावाचः इन्द्र आगच्छ हरिव आगच्छेत्येवमाद्याः शासन् अस्मद्यज्ञंप्रति त्वदागमनमाशासते। तत्र दृष्टान्तः—वहतुंन यथा धेनवो नवप्रसूतागावः प्रापणसाधनं गृहं आशासते तद्वत्। यतः आगत्य प्रकाशयेत्यत्र कारणमाह—यद्यस्माव् मन्तुः मन्यतिरर्चतिकर्मा अर्चकस्य मम स्वभूता माता देवतागणानां निष्पादयित्री स्तुतिर्यूथस्य यष्टृस्तोतृगणस्य पूर्व्या प्रथमभागिनी खलु यस्माच्चसप्तधातुः धार्यन्ते क्रियन्ते कर्माण्येभिरिति धातवे छंदांसि ऋतवो वा सप्तछन्दस्कः सप्तर्तुकः सप्तहोत्रात्मकोवायं जनः वाणस्यस्तुतिशब्दस्य अभिकर्ता खलु तस्माच्छीघ्रमागच्छेति भावः। यद्वा यत्कल्याणं तदेव स्थानमस्माकमभिधारय प्रयच्छ यस्मिन्स्थाने धेनवः पयः प्रदानेन प्रीणयित्र्योगावः वहतुं उह्यते पुरुषोनेनेति वहतुरन्नं पयोघृतादि तत्तु शासति नः संप्रत्यर्थे इदानीं प्रयच्छन्ति तथा यस्मिन्मन्तुः मन्तव्यापूजनीयापुत्रसमूहस्य माताभिगच्छति वाणस्य वाद्यस्य सप्तधातुः निषादादिसप्तस्वरोपेतो जनः अभिगच्छति तद्वत् तद्गुणोपेतं प्रयच्छेति भावः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रवो॒च्छा॑रिरिचेदे॒व॒युष्प॒दमेको॑रु॒द्रेभि॑र्याति॒तु॒र्वणिः॑ ।
ज॒रावा॒येष्व॒मृते॑षुदा॒वने॒परि॑व॒ऊमे॑भ्यःसिञ्चता॒मधु॑ ॥ ५ ॥ २९ ॥

प्र । व॒ः । अच्छ॑ । रि॒रि॒चे॒ । दे॒व॒ऽयुः । प॒दम् । एकः॑ । रु॒द्रेभिः॑ ।
या॒ति॒ । तु॒र्वणिः॑ । ज॒रा । वा॒ । येषु॑ । अ॒मृते॑षु । दा॒वने॑ ।
परि॑ । व॒ः । ऊमे॑भ्यः । सि॒ञ्च॒त॒ । मधु॑ ॥ ५ ॥ २९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे यजमानाः देवयुः देवान्कामयमानो होता वो युष्माकं पदमच्छस्थानं प्रति प्ररिरिचे अतिरिक्तोभूव अन्यहोतृभ्यःसकाशात् एकः मुख्यः इन्द्रः रुद्रेभिः रुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सह तुर्वणिः क्षिप्रगामीसन् याति गच्छति युष्मदीयं यज्ञं जरावा वाशब्दोप्यर्थे स्तुतिरपि एष्वमृतेषु मरणधर्मरहितेषु देवेषु दावने धनप्रदानाय समर्थां भवति तस्मात् वो यूयं छान्दसोवसादेशः ऊमेभ्यो रक्षितृभ्यो देवेभ्यः मधु मदकरं सोमं अद्भिः परिषिञ्चत ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी–

निधीयमानमपगूळ्हमप्सुप्रमेदेवानांव्रतपाउवाच ।
इन्द्रोविद्वाँअनुहित्वांचचक्षतेनाहमग्नेअनुशिष्टआगाम् ॥ ६ ॥

निऽधीयमानम् । अपऽगूळ्हम् । अप्ऽसु । प्र । मे । देवानाम् ।
व्रतऽपाः । उवाच । इन्द्रः । विद्वान् । अनु । हि । त्वा ।
चचक्ष । तेन । अहम् । अग्ने । अनुऽशिष्टः । आ । अगाम् ॥ ६ ॥

कुरुश्रवणस्य यज्ञे निधीयमानोग्निरभिधीयते निधीयमानं अध्वर्युणा हवनीयेग्नौ अप्सु मातृभूतासु अपगूळ्हं अन्तर्हितं देवानां व्रतपाः कर्मणोरक्षकः इन्द्रः मे मह्यं प्रोवाच मावादीत् हे अग्ने विद्वान् जानानइन्द्रः स्वाधिकारमस्मद्भक्ततां वा त्वा त्वां अनुहि चचक्ष अनुगतः पश्चाद्ददर्श तेनेन्द्रेणानुशिष्टोहं अनेन पथा त्वया स्वर्गोगन्तव्यइत्येवमुपदिष्टः सन् आगां आभिमुख्येन स्वर्गं गच्छेयं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

अक्षेत्रवित्क्षेत्रविदंह्यप्राट्सप्रैतिक्षेत्रविदानुशिष्टः ।
एतद्वैभद्रमनुशासनस्योतस्रुतिंविन्दत्यञ्जसीनाम् ॥ ७ ॥

अक्षेत्रऽवित् । क्षेत्रऽविदम् । हि । अप्राट् । सः । प्र । एति ।
क्षेत्रऽविदा । अनुऽशिष्टः । एतत् । वै । भद्रम् । अनुऽशासनस्य ।
उत । स्रुतिम् । विन्दति । अञ्जसीनाम् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सेयमनुशासनस्तुतिः प्रासंगिकी अक्षेत्रवित् क्षिनिवासगत्योः क्षीयते गम्यतेनेनेति क्षेत्रं पंथाः पंथानमजानन्पुरुषः क्षेत्रविदं क्षेत्रज्ञं पुरुषं अप्राट् पृष्टवान् सक्षेत्रविदा पथिज्ञेन तेनानुशिष्टः प्रदर्शितमार्गः सन्प्रैति स्वाभिलषितदेशं गच्छति अनुशासनस्यस्वर्गोपदेशरूपस्य एतद्वै एतत्खलु भद्रं भजनीयं कल्याणकरं किंतत् । उतापिच अञ्जसीनां ऋजुना मार्गेण गन्तव्यानां अपां स्रुतिं मार्गं पिपासितः सन्विन्दति लभते । यद्वा अञ्जसीनामिति स्रुतेर्विशेषणं ऋजुमकुटिलं अप्रयासेन गन्तव्यमार्गं लभते खलु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अ॒द्येदु॒प्राणी॒दम॑मन्नि॒माहापी॑वृतो॒अध॑यन्मा॒तुरूध॑ः ।
एमे॑नमापज॒रि॒मायु॒वा॑न॒महे॑ळ॒न्वसु॑ः सु॒मना॑बभूव ॥ ८ ॥

अ॒द्य । इत् । ऊँ इति॑ । प्र । आ॒नी॒त् । अम॑मन् । इ॒मा । अहा॑ ।
अपि॑ऽवृतः । अ॒ध॒य॒त् । मा॒तुः । ऊध॑ः । आ । ई॒म् । ए॒न॒म् । आ॒प॒ ।
ज॒रि॒मा । युवा॑नम् । अहे॑ळन् । वसु॑ः । सु॒ऽमना॑ः । ब॒भू॒व ॥ ८ ॥

अयमग्निः अद्येत् अद्यैवास्मिन्दिने प्राणीत् मन्थनेन चेष्टितोभवत् श्वसप्राणने अनचेतिधातुः । तदानीमेव इमा इमानि अहा अहानि सौमिकानि अममन् नेतुममन्यत मनज्ञाने व्यत्ययेन श्लुः तिङउत्तरत्वादनिघातः । अपिच अपीवृतः तेजोभिः परिवृतः सन् मातुः पृथिव्याः ऊधः सारभूतं सोमादिकं हविरधयत् पिबति तथा युवानं नित्यतरुणं देवानां हविषा मिश्रयन्तं वा एनमग्निं जरिमा जरतिः स्तुतिकर्मा तस्मादौणदिकइमनिच् । स्तोतृभिः क्रियमाणा स्तुतिरापआभिमुख्येन चाप्नोति ईमिति पूरणः । ततः अहेळन् अक्रुध्यन् स्तोतॄन्प्रति वसुः वासयिता सर्वेषां धनदानेनाच्छादयिता तेजोभिः शत्रूणां वा वसुमान्वा अग्निः सुमनाः शोभनमनस्कोबभूव ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

ए॒तानि॑भ॒द्राक॑ल॒शक्रि॒याम॒कुरु॑श्रवण॒दद॑तोम॒घानि॑ ।
दा॒नइद्वो॑मघवा॒नः॒सोअ॑स्त्व॒यंच॒सोमो॑हृ॒दिय॑बि॒भर्मि॑ ॥ ९ ॥ ३० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एतानि । भद्रा । कलश । क्रियाम । कुरुऽश्रवण । ददंतः । मघानि ।
दानः । इत् । वः । मघऽवानः । सः । अस्तु । अयम् । च ।
सोमः । हृदि । यम् । बिभर्मि ॥ ९ ॥ ३० ॥

हे कलश कलावन् सर्वकलापरिपूर्ण यद्वा लुप्तमत्वर्थीयः द्रोणकलशवन् हे कुरुश्रवण कुरवऋत्विजः तेषां स्वभूतानां स्तुतीनां श्रोतः हेइन्द्र मघानि धनानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च ददतः प्रयच्छतस्तवेन्द्रस्यार्थं एतानि भद्रा भजनीयानि हवींषि स्तोत्राणि च क्रियाम विधेयास्म करोतेराशीर्लिङि रिङ्शयग्लिङ्क्ष्विति रिङादेशः । अथ स्तोतृन्प्रत्याह हेमघवानः मंहनीयस्तोत्ररूपधनवन्तः वोयुष्माकं सइन्द्रः दानइत् धनादेर्दातैवास्तु भवतु अयंच यज्ञेस्थितः सोमोदातास्तु हृदि हृदये आत्मीये यं पीतं सोमं बिभर्मि धारयामि डुभृञ्धारणपोषणयोः जौहोत्यादिकः भृञामिदित्यभ्यासस्येत्वं यद्योगादनिघातः यद्वा हेकलश कुलजात हे कुरुश्रवण एतन्नामक त्रसदस्योः पुत्र राजन् ऋत्विग्भ्योधनानि प्रयच्छतस्तवार्थं वयं कर्माणि क्रियामहे मघवानः कुरुश्रवणाः पूजायां बहुवचनं पदं यागकर्म कुर्वाणस्य तव इन्द्रोदाता भवतु अयंसोमश्च धनानि प्रयच्छतु ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके सप्तमोध्यायः ॥ ७

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत्। निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १॥

अथसप्तमेष्टमोध्यायआरभ्यते। तत्र प्रमेति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं ऐलूषस्य कवषस्यार्षं आद्या त्रिष्टुप् साच वैश्वदेवी द्वितीया तृतीये बृहतीसतोबृहत्यौ ऐंद्र्यौ पराः षड्गायत्र्यः कुरुश्रवणमावृणीति द्वाभ्यां त्रसदस्युपुत्रस्य कुरुश्रवणनाम्नोराज्ञोदानं तुष्टाव अतस्तद्देवताके अथ यस्य प्रस्वादसइत्यादिभिश्चतसृभिः मित्रातिथिनाम्नि राज्ञि परलोकं गते शोकाभिभूतं तस्य पुत्रं उपमश्रवोनामानं कवषऋषिः स्नेहवशादवगत्यविगतशोकमकरोत् अतस्तासां तद्देवतात्वं। तथाचानुक्रान्तं—प्रमाद्यावैश्वदेव्यैंद्रः प्रगाथः परागायत्र्यो द्वे कुरुश्रवणस्य त्रासदस्यवस्य दानस्तुतिः पराभिर्मृते मित्रातिथौ राज्ञि तत्स्नेहादृषिरुपमश्रवसं पुत्रमस्य व्यशोकयदिति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

ॐम् प्र॒मा॑युयु॒ज्रे॒प्र॒युजो॒जना॑नां॒वहा॑मिस्म॒पूषण॒मन्त॑रेण।
विश्वे॑दे॒वासो॒अध॒मामर॑क्षन्दुः॒शासु॒रागा॒दिति॒घोष॑आसीत् ॥ १ ॥

प्र। मा॒। यु॒यु॒ज्रे॒। प्र॒ऽयुजः॑। जना॑नाम्। वहा॑मि। स्म॒। पू॒षण॑म्। अन्त॑रेण। विश्वे॑। दे॒वासः॑। अध॑। माम्। अ॒र॒क्ष॒न्। दु॒ःऽशासुः॑। आ। अ॒गा॒त्। इति॑। घोषः॑। आ॒सी॒त् ॥ १ ॥

जनानां यजमानानां प्रयुजः प्रयोक्तारोदेवाः मा मां कवषमृषिं प्रयुयुज्रे कुरुश्रवणं प्रतियुक्तवन्तः अन्तरेण मार्गे पूषणं देवमध्वनां पतिं सखायमहं वहामिस्म ऊढवानस्मि। तथाच श्रूयते—ऐंद्राग्नमेकादशकपालंनिर्वपेत् जनतामेष्यन्नित्युपक्रम्य पौष्णंचरुमनुनिर्वपेदिति। अध अथ मार्गे विश्वेदेवासः विश्वेदेवामां कवषमरक्षन् रक्षितवंतः दुःशासुः केनापि दुःशासनोयमृषिः आगादागच्छतीति घोषः शब्दश्च मार्गआसीदभूत् ॥ १ ॥

१ तै० सं० २. २. १-।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

संमांतपन्त्यभितःसपत्नीरिवपर्शवः ।
निबाधतेअमतिर्नग्नताजसुर्वेर्नवेवीयतेमतिः ॥ २ ॥

सम् । मा । तपन्ति । अभितः । सपत्नीःऽइव । पर्शवः ।
नि । बाधते । अमतिः । नग्नता । जसुः । वेः । न । वेवीयते । मतिः ॥२॥

मा मां देवताप्रसादरहितं कवषं पर्शवः पार्श्वास्थीनि अन्नाभावाद्दौर्बल्यात् कुशयनाच्च सपत्नीरिव यथासपत्न्यः तद्वदभितउभयतः संतपंति दुःखयंतीत्यर्थः । किंच अमतिर्दारिद्र्यादागता दुर्मतिः सर्वार्थविषया सा निबाधते मां पीडयति वस्त्राभावादागता नग्नता च मां निबाधते जसुः अशनाभावादागतउपक्षयोपि मां निबाधते । किंच वेर्न यथा पक्षिणोमतिः शाकुनिकव्याधभयात् कंपयते तथा मे मतिः शत्रोर्वेवीयते भृशं कंपयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मूषोनशिश्नाव्यदन्तिमाध्यःस्तोतारंतेशतक्रतो ।
सकृत्सुनोमघवन्निन्द्रमृळयाधापितेवनोभव ॥ ३ ॥

मूषः । न । शिश्ना । वि । अदन्ति । मा । आऽध्यः । स्तोतारम् । ते ।
शतक्रतो इति शतऽक्रतो । सकृत् । सु । नः ।
मघऽवन् । इन्द्र । मृळय । अध । पिताऽइव । नः । भव ॥ ३ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् मघवन्निंद्र ते तव स्तोतारं मा मां कवषं आध्यःआधयः मूषोन यथा मूषिकाः शिश्ना स्नातानि सूत्राण्यश्नंति तथा व्यदंति विविधमदंति । तथाच यास्कः—संतपंतिमामभितः सपत्न्यइवेमाः पर्शवः कूपपर्शवोमूषिकाइवास्नातानि सूत्राणि व्यदंति स्वांगाभिधानं वास्यात् शिश्नानि व्यदंतीति वा संतपंति माध्यः कामाइति । तथा च सति हे इंद्र नोस्मान्सकृत्सुमृळयाभीष्टप्रदानेन सम्यक् सुखय अध अथ नोस्माकं पितेव यथा पिता तद्वद्रक्षिता भव ॥ ३ ॥

---

1 नि० ४. ६.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

कुरुश्रवणमावृणिराजानंत्रासदस्यवम् । मंहिष्ठंवाघतामृषिः ॥४॥

कुरुऽश्रवणम् । आऽवृणि । राजानम् । त्रासदस्यवम् । मंहिष्ठम् । वाघताम् । ऋषिः ॥ ४ ॥

ऋषिरतींद्रियार्थद्रष्टा कवषोहं त्रासदस्यवं त्रसदस्योः पुत्रं मंहिष्ठं धनानामतिशयेन दातारं कुरुश्रवणं कुरवऋत्विजः तदीयानां स्तुतीनां श्रोतारं कुरुश्रवणं तन्नामकं राजानं वाघतां ऋत्विजामर्थाय अवृणि धनानि प्रार्थये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्यंमाहरितोरथेतिस्रोवहन्तिसाधुया । स्तवैसहस्रदक्षिणे॥५॥१॥

यस्यं । मा । हरितः रथे । तिस्रः । वहन्ति । साधुऽया । स्तवै । सहस्रऽदक्षिणे ॥ ५ ॥ १ ॥

यस्य कुरुश्रवणाख्यस्य राज्ञः स्वभूतास्तिस्रोहरितः त्रयोश्वा रथे प्रस्थितं मा मां कषवं साधुया साधुवहंति कुरुश्रवणं राजानमहं सहस्रदक्षिणेस्मिन्न यागे स्तवै स्तौमि प्रष्टिवाहिनं रथं च परिगृह्य ऋषिराशास्ते ॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अतःपरं यस्येत्यादिकेन सूक्तशेषेण मित्रातिथौ राज्ञि मृते तत्पुत्रस्योपमश्रवसः समीपमागत्य कवषः स्नेहात् शोकं निवारयति ।

अथ षष्ठी—

यस्यप्रस्वादसोगिरउपमश्रवसःपितुः । क्षेत्रंनरण्वमूचुषे ॥ ६॥

यस्यं । प्रऽस्वादसः । गिरः । उपमऽश्रवसः । पितुः । क्षेत्रम् । न । रण्वम् । ऊचुषे ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे राजन् उपमश्रवसस्तव पितुर्यस्य मित्रातिथेर्गिरोवाचः प्रस्वादसः प्रकर्षेण स्वादयित्र्यः। तत्र दृष्टांतः—ऊचुषे सेवमानाय दरिद्राय दानार्थं प्रकल्पितं रण्वं रमणीयं क्षेत्रं न यथा क्षेत्रं स्वदयितृ तद्वदित्यर्थः। उत्तरत्र संबंधः॥ ६॥

अथ सप्तमी—

आधिपुत्रोपमश्रवोनपान्मित्रातिथेरिहि। पितुष्टेअस्मिवन्दिता॥७॥

अधि। पुत्र। उपमऽश्रवः। नपात्। मित्रऽअतिथेः। इहि। पितुः। ते। अस्मि। वन्दिता॥ ७॥

हे पुत्रोपमश्रवः मित्रातिथेर्नपात् पुत्रः त्वं अधीहि मत्समीपमागच्छ ते तव पितुस्तस्य मित्रातिथेरहं वंदिता स्तोतास्मि एतत् ज्ञात्वा शोकं मा कुरु यद्देयं द्रव्यमस्ति तत्सर्वं मह्यं देहि॥ ७॥

अथाष्टमी—

यदीशीयामृतानामुतवामर्त्यानाम्। जीवेदिन्मघवाममं॥ ८॥

यत्। ईशीय। अमृतानाम्। उत। वा। मर्त्यानाम्। जीवेत्। इत्। मघऽवा। मम॥ ८॥

उतापिच यद्यमृतानां देवानां मर्त्यानां मनुष्याणां वा मरणहेतूनामीशीय अहमीश्वरः स्यां तर्हि मम कवषस्य याज्योमघवा धनवान्मित्रातिथीराजा जीवेत् प्राणान् धारयेत। तथाच नाहं मरणहेतोरीश्वरस्तस्मादयं राजा मृतइत्यर्थः॥ ८॥

अथ नवमी—

नदेवानामतिव्रतंशतात्माचनजीवति। तथायुजाविवावृते॥९॥२॥

न। देवानाम्। अति। व्रतम्। शतऽआत्मा। चन। जीवति। तथा। युजा। वि। वावृते॥ ९॥ २॥

६७

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

देवानां ब्रह्मादीनां व्रतं मर्यादालक्षणं कर्म अतिक्रम्य शतात्मा चन शतवत्सरः कश्चन न जीवति । तथा युजा सहायादिना विववृते विवर्तते वियुक्तोभवति इति ज्ञात्वा शोकं मा कुर्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रावेपाइति चतुर्दशर्चं पंचमं सूक्तं ऐलूषस्य कवषस्यार्षं मूजवतः पुत्रस्याक्षाख्यस्य वा । सप्तमी जगती शिष्टास्त्रयोदशत्रिष्टुभः अत्र द्वादश्यक्षान् स्तौति नवम्याद्या चातुस्तास्तद्देवत्याः सप्तमी त्रयोदशी च कृषिंस्तौति अतस्तयोः सा देवता एवं पंच गताः । शिष्टाभिर्नवभिः कितवोक्षाश्च निंद्यंते अतस्ताअपि तद्देवत्याः । तथाचानुक्रांतं–प्रावेपाः षळूना मौजवान्वाक्षोक्षकृषिप्रशंसा चाक्षकितवनिंदा च सप्तमी जगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

प्रावेपामाबृहतोमादयन्तिप्रवातेजाइरिणेवर्वृताना ।
सोमस्येवमौजवतस्यभक्षोविभीदकोजागृविर्मह्यमच्छान् ॥ १ ॥

प्रावेपाः । मा । बृहतः । मादयन्ति । प्रवातेऽजाः । इरिणे ।
वर्वृतानाः । सोमस्यऽइव । मौजऽवतस्य । भक्षः । विऽभीदकः ।
जागृविः । मह्यम् । अच्छान् ॥ १ ॥

बृहतोमहतोविभीतकस्य फलत्वेन संबंधिनः प्रवातेजाः प्रवणे देशे जाताः इरिणे आस्फारे वर्वृतानाः प्रवर्तमानाः प्रावेपाः प्रवेपिनः कंपनशीलाः अक्षाः मा मां मादयंति हर्षयंति । किंच जागृविः जयपराजययोर्हर्षशोकाभ्यां कितवानां जागरणस्य कर्ता विभीदकोविभीतक-

१ दिशोभ्यय॒ᳪराजाभूदिति पंचाक्षान्प्रयच्छति एते वै सर्वे याः । अपराजायिनमेवैनंकरोति । अक्षाःकपर्दकाः । सुवर्णनिर्मितबिभीतकफलानि सौवर्णानीत्येके । तेचाक्षाः द्यूतस्थाने निवपनीयाः । तथाचापस्तंबेन दर्शितं–अक्षावापोधिदेवनमुद्धृत्यावोक्ष्याक्षान्निर्वपेत्सौवर्णान्परःशतान्परःसहस्रान्वेति । तेभ्यःपंचाक्षानुद्धृह्यजितवानयंराजेत्यभिप्रायेण तस्मै राज्ञे दद्यात् एतएवपंचाक्षा अयाः सर्वे संपद्यंते अयशब्दोक्षवाची पंचदिग्वर्त्यक्षाभिप्रायेण पंचाक्षाणां दत्तत्वात् राशिस्थाः सर्वेप्यक्षादत्ताभवंति तथासत्येनं यजमानं अपराजायिनं कदाचिदपि पराजयरहितमेव करोति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विकाराक्षोमह्यं मां अच्छान् अचच्छदत् अत्यर्थं मादयति । तत्र दृष्टांतः—सोमस्येव यथा सोमस्य मौजवतस्य मुजवति पर्वते जातोमौजवतस्तस्य तत्र ह्युत्तमः सोमोजायते । भक्षः पानं यजमानान् देवांश्च मादयति तद्वदित्यर्थः । तथाच यास्कः—प्रवेपिणोमामहतोविभीतकस्य फलानिमादयंति प्रवातेजाः प्रवणेजा इरिणे वर्तमानाइरिणं निर्ऋणं ऋणातेरपार्णं भवत्यपरताअस्मादोषधयइति वासोमस्येव मौजवतस्य भक्षोमौजवतोमूजवति जातोमूजवान्पर्वतोमुंजवान्मुंजोविमुंचतीषीकामिषीकैषतेर्गतिकर्मणइयमपीतरेषीकैतस्मादेवविभीतकोविभेदनात् जागृविर्जागरणात् मह्यमचच्छददिति[1] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमांमिमेथनजिहीळएषाशिवासखिभ्यउतमह्यमासीत् ।
अक्षस्याहमेकपरस्यहेतोरनुव्रतामपजायामरोधम् ॥ २ ॥

न । मा । मिमेथ । न । जिहीळे । एषा । शिवा । सखिऽभ्यः ।
उत । मह्यम् । आसीत् । अक्षस्य । अहम् । एकऽपरस्य ।
हेतोः । अनुऽव्रताम् । अप । जायाम् । अरोधम् ॥ २ ॥

एषास्मदीया जाया मा मां कितवं नमिमेथ नच चुक्रोध न जिहीळे नच लज्जितवती सखिभ्योस्मदीयेभ्यः कितवेभ्यः शिवा सुखकर्यासीदभूत् । उतापिच मह्यं शिवासीत् इत्थमनुव्रतामनुकूलां जायां एकपरस्य एकः परः प्रधानं यस्य तस्याक्षस्य हेतोः कारणादहमपारोधं परित्यक्तवानस्मीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

द्वेष्टिश्वश्रूरपजायारुणद्धिननाथितोविन्दतेमर्डितारम् ।
अश्वस्येवजरतोवस्न्यस्यनाहंविन्दामिकितवस्यभोगम् ॥ ३ ॥

---

१ नि० ९. ८.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

द्वेष्टि । श्वश्रूः । अप॑ । जाया । रुणद्धि । न । नाथितः ।
विन्दते । मर्डितारम् । अश्वस्यऽइव । जरतः । वस्न्यस्य । न ।
अहम् । विन्दामि । कितवस्य॑ । भोग॑म् ॥ ३ ॥

श्वश्रूर्जायायामाता गृहगतं कितवं द्वेष्टि निंदतीत्यर्थः । किंच जाया भार्यापरुणद्धि निरुणद्धि ।अपिच नाथितोयाचमानः कितवः धनं मर्डितारं धनदानेन सुखयितारं नविंदते न लभते । इत्थं बुध्याविमृशत्वान्नाहं जरतोवृद्धस्य वस्न्यस्य वस्नं मूल्यं तदर्हस्याश्वस्येव कितवस्य भोगं न विंदामि न लभे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अन्येजायांपरिमृशन्त्यस्ययस्यागृ॑धद्वेद॑नेवाज्य१क्षः ।
पितामाताभ्रात॑रएनमाहुर्नजा॑नीमोनय॑ताबद्धमेतम् ॥ ४ ॥

अन्ये । जायाम् । परि॑ । मृशन्ति । अस्य । यस्य॑ । अगृ॑धत् ।
वेद॑ने । वाजी । अक्षः । पिता । माता । भ्रात॑रः एनम् । आहुः ।
न । जानीमः । नय॑त । बद्धम् । एतम् ॥ ४ ॥

यस्य कितवस्य वेदने धने वाजी बलवान् अक्षोदेवोऽगृधत् अभिकांक्षां करोति तस्यास्य कितवस्य जायां भार्यामन्ये प्रतिकितवाः परिमृशंति वस्त्रकेशाद्याकर्षणेन संस्पृशंति । किंच पिता माता जननी च भ्रातरः सहोदराश्चैनं किनवमाहुः वदंति न वयमस्मदीयं एनं जानीमः रज्ज्वा बद्धमेतं कितवं हे कितवायूयं नयत यथेष्टदेशं प्रापयतेति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यदादीध्येनद॑विषाण्येभिःपरायद्भ्योवहीयेसखि॑भ्यः ।
न्युप्ताश्चबभ्रवोवाचमक्र॑तँएमीदे॑षांनिष्कृतंजारिणी॑व ॥ ५ ॥ ३ ॥

यत् । आऽदीध्ये॑ । न । दविषाणि । एभिः । परायत्ऽभ्यः॑ ।
अव॑ । हीये । सखि॑ऽभ्यः निऽउप्ताः । च । बभ्रवः । वाच॑म् ।
अक्र॑त । एमि॑ । इत् । एषाम् । निःऽकृतम् । जारिणीऽइव ॥५॥३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यद्यदाहमादीध्ये ध्यायामि तदानीं एभिरक्षैः न दविषाणि न दूषये न परितपामि यद्वा न दविषाणि न देविष्याणीत्यर्थः। न द्वेषये परायद्भ्यः स्वयमेव परागच्छद्भ्यः सखिभ्यः सखिभूतेभ्यः कितवेभ्योवहीये अवहितोभवामि नाहं प्रथममक्षान् विसृजामीति। किंच बभ्रवोबभ्रुवर्णा अक्षाः न्युप्ताः कितवैरवक्षिप्ताः संतोवाचमक्रत शब्दं कुर्वंति तदा संकल्पं परित्यज्य अक्षव्यसनेनाभिभूयमानोहमेषामक्षाणां निष्कृतं स्थानं जारिणीव यथा कामव्यसनेनाभिभूयमाना स्वैरिणी संकेतस्थानं याति तद्वदेमीव् गच्छाम्येव॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः॥ ३॥

अथ षष्ठी—

स॒भामे॑ति कित॒वः पृ॒च्छमा॑नो जे॒ष्यामी॑ति॒ त॒न्वा॒३॑ शूशु॑जानः।
अ॒क्षासो॑ अस्य॒ वि ति॑रन्ति॒ कामं॑ प्रति॒दीव्ने॒ दध॑त॒ आ कृ॒तानि॑॥ ६॥

स॒भाम्। ए॒ति॒। कि॒त॒वः। पृ॒च्छमा॑नः। जे॒ष्यामि॑। इ॒ति॑।
त॒न्वा॑। शूशु॑जानः। अ॒क्षास॑ः। अ॒स्य॒। वि। ति॒र॒न्ति॒। काम॑म्।
प्र॒ति॒ऽदीव्ने॑। दध॑तः। आ। कृ॒तानि॑॥ ६॥

तन्वा शरीरेण शूशुजानः शोशुचानोदीप्यमानः कितवः कोत्रास्ति धनिकः तं जेष्यामीति पृच्छमानः पृच्छन् सभां कितवसंबंधिनीमेति गच्छति तत्र प्रतिदीव्ने प्रतिदेवित्रे कितवाय कृतानि देवनोपयुक्तानि कर्माण्यादधतोजयार्थमाभिमुख्येन मर्यादया वा दधतोस्य कितवस्य काममिच्छामक्षासोक्षाः वितिरंति वर्धयंति॥ ६॥

अथ सप्तमी—

अ॒क्षास॒ इद॑ङ्कु॒शिनो॑ नितो॒दिनो॑ नि॒कृत्वा॑न॒स्तप॑नास्तापयि॒ष्णवः॑।
कु॒मा॒रदे॑ष्णा॒ जय॑तः पुन॒र्हणो॒ मध्वा॒ संपृ॑क्ताः कित॒वस्य॑ ब॒र्हणा॑॥ ७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अक्षासः । इत् । अंकुशिनः । निऽतोदिनः । निऽकृत्वानः ।
तपनाः । तापयिष्णवः । कुमारऽदेष्णाः । जयतः । पुनःऽहनः ।
मध्वा । सम्ऽपृक्ताः । कितवस्य । बर्हणा ॥ ७ ॥

अक्षासइत् अक्षाएव अंकुशिनोंकुशवंतोनितोदिनोनितोदितवंतश्च पुरुषे च कृषौ प्रवर्तमाने निकृत्वानः पराजये निकर्तनशीलाः छेत्तारोवा तपनाः पराजये कितवस्य संतापकाः तापयिष्णवः सर्वस्वहारकत्वेन कुटुंबस्य संतापनशीलाश्च भवंति । किंच जयतः कितवस्य कुमारदेष्णाधनदानेन धन्यतां लंभयंतः कुमाराणां दातारोभवंति । अपिच मध्वा मधुना संपृक्ताः प्रतिकितवेन बर्हणा परिवृद्धेन सर्वस्वहरणेन कितवस्य पुनर्हणः पुनर्हंतारोभवंति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिपञ्चाशःक्रीळतिव्रातएषांदेवइवसवितासत्यधर्मा ।
उग्रस्यचिन्मन्यवेनानमन्तेराजाचिदेभ्योनमइत्कृणोति ॥ ८ ॥

त्रिऽपञ्चाशः । क्रीळति । व्रातः । एषाम् । देवःऽइव ।
सविता । सत्यऽधर्मा । उग्रस्य । चित् । मन्यवे । न । नमन्ते ।
राजा । चित् । एभ्यः । नमः । इत् । कृणोति ॥ ८ ॥

एषामक्षाणां त्रिपंचाशः त्र्यधिकपंचाशत्संख्याकोव्रातः संघः क्रीळति अस्फारे विहरति अक्षिकाः प्रायेण तावद्भिरक्षैर्दीव्यंति हि । तत्र दृष्टांतः—सत्यधर्मा सविता सर्वस्य जगतः प्रेरकः सूर्योदेवइव यथा सविता देवोजगति विहरति तद्वदक्षाणां संघआस्फारे विहरतीत्यर्थः । किंच उग्रस्य चित् क्रूरस्यापि मन्यवे क्रोधाय एते अक्षाः न नमंते न प्रह्वीभवंति न वशे वर्तंते तं नमयंतीत्यर्थः । राजा चित् जगतईश्वरोपि एभ्योनमइत् नमस्कारमेव देवनवेलायां कृणोति नावज्ञां करोतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

नीचावर्तन्तउपरिस्फुरन्त्यहस्तासोहस्तवन्तंसहन्ते ।
दिव्याअङ्गाराइरिणेन्युप्ताःशीताःसन्तोहृदयंनिर्दहन्ति ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नीचा । वर्तन्ते । उपरि । स्फुरन्ति । अहस्तासः । हस्तऽवन्तम् । सहन्ते । दिव्याः । अङ्गाराः । इरिणे । निऽउप्ताः । शीताः । सन्तः । हृदयम् । निः । दहन्ति ॥ ९ ॥

अपि चैते अक्षाः नीचा नीचीनस्थले वर्तंते तथाप्युपरि पराजयाद्भीतानां द्यूतकराणां कितवानां हृदयस्योपरिस्फुरंति अहस्तासोहस्तरहिताअप्यक्षाः हस्तवंतं द्यूतकरं कितवं सहंते पराजयकरणेन अभिभवंति । दिव्यादिविभवाअपकृताः अंगाराः अंगारसदृशाः अक्षाः इरिणे इंधनरहिते आस्फारे न्युप्ताः शीताः शीतस्पर्शाः संतोपि हृदयं कितवानामंतःकरणं निर्दहंति पराजयजनितसंतापेन भस्मीकुर्वंति ॥ ९॥

अथ दशमी—

जायातप्यतेकितवस्यहीनामातापुत्रस्यचरतःक्वंस्वित् ।
ऋणावाबिभ्यद्धनमिच्छमानोन्येषामस्तमुपनक्तमेति ॥१०॥४॥

जाया । तप्यते । कितवस्य । हीना । माता । पुत्रस्य । चरतः । क्व । स्वित् । ऋणऽवा । बिभ्यत् । धनम् । इच्छमानः । अन्येषाम् । अस्तम् । उप । नक्तम् । एति ॥ १० ॥ ४ ॥

क्वचित् क्वापि चरतोनिर्वेदाद्गच्छतः कितवस्य जाया भार्या हीना परित्यक्ता सती तप्यते वियोगसंतापेन संतप्ता भवति माता जनन्यपि पुत्रस्यापि क्वापि चरतः कितवस्य संबंधाद्धीना तप्यते पुत्रशोकेन संतप्ता भवति । ऋणावा अक्षपराजयात् ऋणवान् कितवः सर्वतोबिभ्यत् धनं स्तेयजनितं इच्छमानः कामयमानः अन्येषां ब्राह्मणादीनां अस्तं गृहं । अस्तं पस्त्यमिति गृहनामसु पाठात् । नक्तं रात्रावुपैति चौर्यार्थमुपगच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

स्त्रियंदृष्ट्वायंकितवंततापान्येषांजायांसुकृतंचयोनिम् ।
पूर्वाह्णेअश्वान्युयुजेहिबभ्रून्त्सोअग्नेरन्तेंवृषलःपपाद ॥ ११ ॥

स्त्रियम् । दृष्ट्वाय । कितवम् । तताप । अन्येषाम् । जायाम् ।
सुऽकृतम् । च । योनिम् । पूर्वाह्णे । अश्वान् । युयुजे । हि ।
बभ्रून् । सः । अग्नेः । अन्ते । वृषलः । पपाद ॥ ११ ॥

कितवं कितवोविभक्तिव्यत्ययः अन्येषां स्वव्यतिरिक्तानां पुरुषाणां जायां जायाभूतां स्त्रियं नारीं सुखेन वर्तमानां सुकृतं सुष्ठु कृतं योनिं गृहं दृष्ट्वा मज्जाया दुःखिता गृहं चासंस्कृतमिति ज्ञात्वा तताप तप्यते पुनः पूर्वाह्णे प्रातःकाले बभ्रून् बभ्रूवर्णानश्वान् व्यापकानक्षान् युयुजे युनक्ति पुनश्च वृषलोवृषलकर्मा सकितवोरात्रावग्नेरंते समीपे पपाद शीतार्तः सन् शेते॥११॥

अथ द्वादशी—

योवःसेनानीर्महतोगणस्यराजाव्रातस्यप्रथमोबभूव ।
तस्मैकृणोमिनधनारुणध्मिदशाहंप्राचीस्तदृतंवदामि ॥ १२ ॥

यः । वः । सेनाऽनीः । महतः । गणस्य । राजा । व्रातस्य ।
प्रथमः । बभूव । तस्मै । कृणोमि । न । धना । रुणध्मि । दश ।
अहम् । प्राचीः । तत् । ऋतम् । वदामि ॥ १२ ॥

हेअक्षावोयुष्माकं महतोगणस्य संघस्य योक्षः सेनानीर्नेता बभूब भवति व्रातस्य च गणव्रातयोरल्पोभेदः राजेश्वरः प्रथमोमुख्योबभूव तस्माअक्षाय कृणोम्यहं अंजलिं करोमि अतःपरं धना धनान्यक्षार्थं अहं न रुणध्मि न संपादयामीत्यर्थः। एतदेव दर्शयति—अहं दशसंख्याकाअंगुलीः प्राचीः प्राङ्मुखीः करोमि तदेतदहं ऋतं सत्यमेव वदामि नानृतं ब्रवीमीत्यर्थः ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ त्रयोदशी–

अक्षैर्मादीव्यःकृषिमित्कृषस्ववित्तेरमस्वबहुमन्यमानः ।
तत्रगावःकितवतत्रजायातन्मेविचष्टेसवितायमर्यः ॥ १३ ॥

अक्षैः । मा । दीव्यः । कृषिम् । इत् । कृषस्व । वित्ते । रमस्व ।
बहु । मन्यमानः । तत्र । गावः । कितव । तत्र । जाया ।
तत् । मे । वि । चष्टे । सविता । अयम् । अर्यः ॥ १३ ॥

हे कितव बहुमन्यमानोमद्वचने विश्वासं कुर्वन् त्वमक्षैर्मा दीव्योद्यूतं मा कुरु । कृषिमित् कृषिमेव कृषस्व कुरु । वित्तेकृष्या संपादिते धने रमस्व रतिं कुरु । तत्र कृषौ गावोभवंति तत्र जाया भवति तदेव धर्मरहस्यं श्रुतिस्मृतिकर्ता सविता सर्वस्य प्रेरकोयं दृष्टिगोचरोऽर्यईश्वरोमे मह्यं विचष्टे विविधमाख्यातवान् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

मित्रंकृणुध्वंखलुमृळतानोमानोघोरेणचरताभिधृष्णु ।
निवोनुमन्युर्विशतामरातिरन्योबभ्रूणांप्रसितौन्वस्तु ॥१४॥५॥

मित्रम् । कृणुध्वम् । खलु । मृळत । नः । मा । नः । घोरेण ।
चरत । अभि । धृष्णु । नि । वः । नु । मन्युः । विशताम् ।
अरातिः । अन्यः । बभ्रूणाम् । प्रऽसितौ । नु । अस्तु ॥१४॥५॥

हे अक्षाः यूयं मित्रं कृणुध्वं अस्मासु मैत्रीं कुरुत खल्विति पूरणः । नोस्मान्मृळत सुखयत च नोस्मान् धृष्णु धृष्णुना तृतीयार्थे प्रथमा घोरेणासह्येन माभिचरत मागच्छत । किंच वोयुष्माकं मन्युः क्रोधःअरातिः अस्माकं शत्रुः नु क्षिप्रं निविशतांअस्मच्छत्रुषु तिष्ठतु नोस्माकं अन्यः शत्रुः कश्चिद्बभ्रूणां बभ्रुवर्णानां युष्माकं प्रसितौ दृढबंधने नु क्षिप्रमस्तु भवतु ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अबुध्रमिति चतुर्दशर्चं षष्ठं सूक्तं धनाकपुत्रस्य लुशस्यार्षं इदमुत्तरं च वैश्वदेवं त्रयोदशीचतुर्दश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाद्वादश जगत्यः । तथाचानुक्रांतं—अबुध्रं लुशोधानाकोवैश्वदेवं तु द्वित्रिष्टुबंतं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः। एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोर्वपायागस्यानुवाक्या विश्वेअद्येत्येषा । सूत्रितंच—विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्यानोदेवानामुपवेतुशंसइति ।

तत्र प्रथमा—

अबु॑ध्रमु॒त्यइन्द्र॑वन्तोअ॒ग्नयो॒ज्योति॒र्भर॑न्तउ॒षसो॒व्यु॑ष्टिषु ।
म॒हीद्यावा॑पृथि॒वीचे॑तता॒मपो॒द्याद्दे॒वाना॒मव॒आवृ॑णीमहे ॥ १ ॥

अबु॑ध्रम् । ऊँ इति॑ । त्ये । इन्द्र॑ऽवन्तः । अ॒ग्नय॑ः । ज्योति॑ः ।
भर॑न्तः । उ॒षस॑ः । विऽउ॑ष्टिषु । म॒ही इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ ।
चे॒तता॒म् । अप॑ः । अ॒द्य । दे॒वाना॑म् । अव॑ः । आ । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ १ ॥

इंद्रवंतोयष्टव्यत्वेनेन्द्रसंबंधिनः त्ये ते अमी आहवनीयादयोग्नयः उषसोव्युष्टिषु व्युच्छनेषु तमसां विवसनकालेषु ज्योतिः तेजोभरंतोधारयंतः अबुध्रं प्रबुद्धाआसन् । मही महत्यौ द्यावापृथिव्यौ अपः कर्म अपः अप्नइतिकर्मनामसुपाठात् । चेततां जानीतां अद्यास्मिन्नहनि देवानामिंद्रादीनां अवोरक्षणं वयमावृणीमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दि॒वस्पृ॑थि॒व्योरव॒आवृ॑णीमहेमा॒तॄन्त्सिन्धू॒न्पर्व॑ताञ्छर्य॒णाव॑तः ।
अ॒ना॒गा॒स्त्वंसूर्य॑मु॒षास॑मीमहेभ॒द्रंसोम॑ःसुवा॒नोअ॒द्याकृ॑णोतुनः॥२॥

दि॒वःपृ॑थि॒व्योः । अव॑ः । आ । वृ॒णी॒म॒हे॒ । मा॒तॄन् । सिन्धू॑न् ।
पर्व॑तान् । श॒र्य॒णाऽव॑तः । अ॒ना॒गाः॒ऽत्वम् । सूर्य॑म् । उ॒षस॑म् ।
ई॒म॒हे॒ । भ॒द्रम् । सोम॑ः । सु॒वा॒नः । अ॒द्य । कृ॒णो॒तु॒ । न॒ः ॥ २ ॥

दिवःपृथिव्योः द्यावापृथिव्योः कार्येण संबंधि अवोरक्षणं वयमावृणीमहे । किंच मातॄन् लोकस्य निर्मातॄन् सिंधून् शर्यणावतः सरसः संबंधिनः पर्वतान् शिलोच्चयांश्च तथा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सूर्यमुषसं च अनागास्त्वं कर्मवैगुण्यजनितपापराहित्यमीमहे वयं याचामहे । किंच अद्यास्मिन्नहनि नोस्मकं सुवानोभिषूयमाणः सोमोभद्रं कल्याणं कृणोतु करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

द्यावानोअद्यपृथिवीअनागसोमहीत्रायेथांसुवितायमातरा ।
उषाउच्छन्त्यपबाधतामघंस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ ३ ॥

द्यावा । नः । अद्य । पृथिवी इति । अनागसः । मही इति । त्रायेथाम् ।
सुवितायं । मातरा । उषाः । उच्छन्ती । अपं । बाधताम् । अघम् ।
स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ३ ॥

मही महत्यौ मातरा मातरौ सर्वस्य मातृभूते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अद्यास्मिन्नहनि अनागसोपराधरहितान् नोस्मान् सुविताय सुखाय त्रायेतां रक्षतां । किंच उच्छंती तमांसि विवासयंती उषाः अस्माकमघं पापमपबाधतां अपनयतु अपिच समिधानं सम्यक् दीप्यमानमग्निं स्वस्ति सर्वप्रकाराविनाशमीमहे वयं याचामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इयंनउस्राप्रथमासुदेव्यंरेवत्सनिभ्योरेवतीव्युच्छतु ।
आरेमन्युंदुर्विदत्रस्यधीमहिस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ ४ ॥

इयम् । नः । उस्रा । प्रथमा । सुऽदेव्यम् । रेवत् । सनिऽभ्यः ।
रेवती । वि । उच्छतु । आरे । मन्युम् । दुःऽविदत्रस्य ।
धीमहि । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ४ ॥

रेवती धनवती प्रथमा मुख्या इयं उस्रा पापानामुत्सारिणी उषाः सुदेव्यं शोभनदेवार्हं रेवद्धनवत् प्रधानकालयागत्वं सनिभ्योभजमानेभ्योनोस्मभ्यं प्रयच्छंती व्युच्छतु तमांसि विवासयतु । किंच दुर्विदत्रस्य दुर्धनस्य पुरुषस्य मन्युं क्रोधं आरे दूरे धीमहि निधीमहि । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी—

प्रयाःसिस्रंतेसूर्यस्यरश्मिभिर्ज्योतिर्भरंन्तीरुषसोव्युंष्टिषु ।
भद्रानोअद्यश्रवंसेव्युंच्छतस्वस्त्यं१ग्निंसमिधानमींमहे ॥५॥६॥

प्र । याः । सिस्रंते । सूर्यस्य । रश्मिऽभिः । ज्योतिः । भरंन्तीः । उषसः ।
विऽउष्टिषु । भद्राः । नः । अद्य । श्रवंसे । वि । उच्छत । स्वस्ति ।
अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ५ ॥ ६ ॥

याउषसः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः प्रसिस्रते संगच्छंते व्युष्टिषु व्युच्छनेषु तमसां विवासनकालेषु ज्योतिरात्मीयं तेजोभरंतीः भरंति च तायूयं नोस्माकमद्यास्मिन्नहनि श्रवसे अन्नाय भद्रा भजनीया भवत व्युच्छत तमांसि विवासयत च । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

अनमीवाउषसआचंरन्तुनउदग्नयोजिहतांज्योतिषाबृहत् ।
आयुंक्षातामश्विनातूतुंजिंरथंस्वस्त्यं१ग्निंसमिधानमींमहे ॥६॥

अनमीवाः । उषसः । आ । चरन्तु । नः । उत् । अग्नयः । जिहताम् ।
ज्योतिषा । बृहत् । अयुंक्षाताम् । अश्विना । तूतुंजिम् । रथम् ।
स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ६ ॥

अनमीवारोगरहिताः उषसोनोस्मानाचरंतु आगच्छंतु बृहत् बृहता महता ज्योतिषा तेजसा युक्ताअग्नयोप्युज्जिहतां उद्गच्छंतु अश्विना अश्विनावपि तूतुजिं क्षिप्रगामिनं रथमायुक्षातां अस्मान् प्रत्यागंतुं रासभाभ्यां युंक्तां हरितआदित्यस्य रासभावश्विनोरिति । पाठात् । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी–

श्रेष्ठंनोअद्यसंवितर्वरेण्यंभागमासुंवसहिरंत्नधाअसिं।
रायोजनित्रींधिषणामुपंब्रुवेस्वस्त्यं१ग्निंसंमिधानमींमहे ॥ ७ ॥

श्रेष्ठंम् । नः । अद्य । सवितः । वरेण्यम् । भागम् । आ । सुव । सः ।
हि । रत्नऽधाः । असिं । रायः । जनित्रीम् । धिषणाम् । उपं ।
ब्रुवे । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ७ ॥

हे सवितस्त्वं अद्यास्मिन्नहनि नोस्मभ्यं वरेण्यं वरणीयं श्रेष्ठं प्रशस्यतमं भागं भजनीयं धनं आसुव प्रेरय देहीत्यर्थः। हि यस्मात् प्रार्थितस्त्वं रत्नधाः श्रेष्ठानां धनानां संविभक्ताऽसि भवसि। तथाच निगमांतरं–विभक्तारंहवामहेवसोश्चित्रस्यराधसः। सवितारंनृचक्षसमिति[1]। रायोधनस्य जनित्रीं धिषणां सर्वदेवस्तुतिरूपां वाचमुपब्रुवे अहमुपब्रवीमि। यद्वा धिषणां देवीं उपब्रुवे उपस्तौमीत्यर्थः। सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

पिपंर्तुमातदृतस्यंप्रवाचंनंदेवानांयन्मंनुष्याअमंन्महि ।
विश्वाइदुस्राःस्पळुदेंतिसूर्यःस्वस्त्यं१ग्निंसंमिधानमींमहे ॥ ८ ॥

पिपंर्तु । मा । तत् । ऋतस्यं । प्रऽवाचंनम् । देवानाम् । यत् ।
मनुष्याः । अमंन्महि । विश्वाः । इत् । उस्राः । स्पट् । उत् ।
एति । सूर्यः । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ८ ॥

यदृतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा संबंधि देवानां प्रवाचनं प्रकर्षेण गुणानां कथनं स्तोत्रं मनुष्यावयममन्महि कर्तुं जानीमः तत्प्रवाचनं मा मां पिपर्तु पालयतु। किंच सूर्योविश्वाः सर्वा उस्राः उषसः स्पट् स्पृशन्नवगच्छन् वोदेति उदेतु। सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

---

१ ऋ० सं० १. २. ५.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

अद्वेषोअद्यबर्हिषस्तरीमणिग्राव्णांयोगेमन्मनःसाधईमहे ।
आदित्यानांशर्मणिस्थाभुरण्यसिस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ ९ ॥

अद्वेषः । अद्य । बर्हिषः । स्तरीमणि । ग्राव्णाम् । योगे ।
मन्मनः । साधे । ईमहे । आदित्यानाम् । शर्मणि । स्थाः ।
भुरण्यसि । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ९ ॥

अद्यास्मिन्नहनि बर्हिषस्तरीमणि वेद्यां स्तरणे मन्मनोमननीयस्याभीष्टस्य फलस्य साधे साधके ग्राव्णामभिषवपाषाणानां योगे सोमेन सह संयोगे च सत्यद्वेषोद्वेषवर्जितानादित्यानीमहे वयमभीष्टं याचामहे । हे स्तोतस्त्वं तेषामादित्यानां देवानां शर्मणि सुखे स्थाने वा स्थास्तिष्ठ भुरण्यसि कर्तव्यानि कर्माणि बिभर्षि गच्छसि । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आनोबर्हिःसधमादेबृहद्दिविदेवाँईळेसादयासप्तहोतॄन् ।
इन्द्रंमित्रंवरुणंसातयेभगंस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । नः । बर्हिः । सधऽमादे । बृहत् । दिवि । देवान् । ईळे ।
सादय । सप्त । होतॄन् । इंद्रम् । मित्रम् । वरुणम् । सातये ।
भगम् । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ १० ॥ ७ ॥

नोस्माकं बृहत् बृहति महति दिवि दीप्ते सधमादे सह माद्यंति देवायत्र तस्मिन् बर्हिर्बर्हिषि यज्ञे सप्त सप्तसंख्याकान् होतॄन् वषट्कर्तॄन् इंद्रमिंद्रं च भगं च देवानितरानपि यष्टव्यान् देवान् हे अग्ने त्वमासादय । अग्नेराभिमुख्यकरणमिहाद्यदैव्यंजनंबर्हिरासादयावसोइत्येवमादिमंत्रैरेवगम्यते । तत्र त्वदासादितांस्तानिंद्रादीन् देवानहं सातये धनलाभाय ईळे स्तौमि । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

---

१ ऋ० सं १. ३. १२.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

तआदित्याआगंतासर्वतांतयेवृधेनोयज्ञमंवतासजोषसः ।
बृहस्पतिंपूषणमश्विनाभगंस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥११॥

ते । आदित्याः । आ । गत । सर्वऽतांतये । वृधे । नः । यज्ञम् । अवत । सऽजोषसः । बृहस्पतिम् । पूषणम् । अश्विना । भगम् । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ११ ॥

हे आदित्याः येस्माभिराहूताः ते यूयं सर्वतातये यज्ञार्थमागतागच्छत । आगत्य च हे सजोषसः संगतायूयं नोस्माकं वृधे वर्धनाय यज्ञं प्रति अवत रक्षत । वयं च बृहस्पतिं पूषणं चाश्विनाश्विनौच भगं भगाख्यं देवं च समिधानं सम्यक् दीप्तमग्निं च स्वस्ति सर्वप्रकाराविनाशमीमहे याचामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

तन्नोदेवायच्छतसुप्रवाचनंछर्दिरादित्याःसुभरंनृपाय्यम् ।
पश्वेतोकायतनंयायजीवसेस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥१२॥

तत् । नः । देवाः । यच्छत । सुऽप्रवाचनम् । छर्दिः । आदित्याः । सुऽभरम् । नृऽपाय्यम् । पश्वे । तोकाय । तनंयाय । जीवसे । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ १२ ॥

हे आदित्यादेवाः यूयं सुप्रवाचनं अत्यंतं प्रशस्तं सुभरं सुसमृद्धंनृपाय्यं नृणां रक्षकं तदस्मदभिलषितं छर्दिर्गृहं नोस्माकं पश्वे पशवे तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्राय च जीवसे जीवनार्थं यच्छत दत्त । सिद्धमन्यत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

विश्वेअद्यमरुतोविश्वंऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयःसमिद्धाः ।
विश्वेनोदेवाअवसागमन्तुविश्वमस्तुद्रविणंवाजोअस्मे ॥१३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विश्वे । अद्य । मरुतः । विश्वे । ऊती । विश्वे । भवन्तु । अग्नयः ।
समऽइद्धाः । विश्वे । नः । देवाः । अवसा । आ । गमन्तु ।
विश्वम् । अस्तु । द्रविणम् । वाजः । अस्मे इति ॥ १३ ॥

अद्यास्मिन्नहनि प्रधानयागदिवसे विश्वे सर्वे मरुतोविश्वे सर्वे मरुद्गणसहचरितारुद्राद-योदेवाश्चोती ऊत्यै रक्षणाय भवंतु अपिच विश्वे सर्वे अग्नयः आहवनीयादयः समिद्धाः सं-दीप्ताः भवंतु । अपिच विश्वे सर्वे इंद्रादयोदेवानोस्माकमवसा रक्षणेनागमंतु आगच्छंतु किं-चास्मे अस्मासु विश्वं सर्वं द्रविणं धनं वाजोन्नं चास्तु भवतु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यंदेवासोवथवाजसातौयंत्रायध्वेयंपिपृथात्यंहः ।
योवोगोपीथेनभयस्यवेदतेस्यामदेववीतयेतुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

यम् । देवासः । अवथ । वाजऽसातौ । यम् । त्रायध्वे । यम् ।
पिपृथ । अति । अंहः । यः । वः । गोऽपीथे । न । भयस्य ।
वेद । ते । स्याम । देवऽवीतये । तुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

हे तुरासोभीष्टप्रदानेक्षिप्रादेवासोदेवाः यूयं वाजसातौ संग्रामे यं मनुष्यमवथ रक्षथ यं च त्रायध्वे शत्रोः पालयथ यं चांहः पापमत्यतिनीय पिपृथ कामैः पूरयथ । यश्चापि मनु-ष्योवोयुष्माकं कार्यत्वेन संबंधिनि गोपीथे रक्षणे भयस्य भयं न वेद न जानाति ते सर्वे वयं देववीतये यज्ञार्थं स्याम भवेम ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उषासानक्तेति चतुर्दशर्चं सप्तमं सूक्तं धानाकस्य लुशस्यार्षं आदितोद्वादशजगत्यः त-तोद्वे त्रिष्टुभौ विश्वेदेवादेवता । पूर्वसूक्ते वैश्वदेवं तु द्विस्त्रिष्टुबंतं त्वित्युक्तत्वात् । उषासानक्ते-त्यनुक्रांतं आभिप्लविके षष्ठेहनि वैश्वदेवे इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितंच—कतरापूर्वोषा-सानक्तेति वैश्वमिति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

उषासानक्तांबृहतीसुपेशसाद्यावाक्षामावरुणोमित्रोअर्यमा।
इन्द्रंहुवेमरुतःपर्वताँअपआदित्यान्द्यावापृथिवीअपःस्वः ॥ १ ॥

उषसानक्ता । बृहती इति । सुऽपेशसा । द्यावाक्षामा ।
वरुणः । मित्रः । अर्यमा । इन्द्रम् । हुवे । मरुतः । पर्वतान् ।
अपः । आदित्यान् । द्यावापृथिवी इति । अपः । स्वः१रिति स्वः ॥१॥

बृहती बृहत्यौ महत्यौ सुपेशसा सुरूपे उषासानक्ता रात्र्युषसौ द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ च वरुणोमित्रो मित्रावरुणौ चार्यमा च येत्र विहितादेवास्तानेतानिंद्रं मरुतश्च पर्वतांश्च अपउदकानिचादित्यांश्च द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ च पुनर्द्यावापृथिव्योर्ग्रहणमादरार्थं अपोंतरिक्षं च स्वः स्वर्गं च यष्टव्यं देवजातं हुवे ह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्यौश्चनःपृथिवीचप्रचेतसऋतावरीरक्षतामंहसोरिषः ।
मादुर्विदत्रानिर्ऋतिर्नईशततद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ २ ॥

द्यौः । च । नः । पृथिवी । च । प्रऽचेतसा । ऋतवरी इत्यृतऽवरी ।
रक्षताम् । अंहसः । रिषः । मा । दुःऽविदत्रा । निःऽऋतिः । नः ।
ईशत । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणामहे ॥ २ ॥

प्रचेतसा सुबुद्धी ऋतावरी यज्ञवत्यौ सत्यवत्यौ च द्यौश्चपृथिवी च द्यावापृथिव्यावुभे नोस्मान् रिषोहिंसकादंहसः पापाच्च रक्षतां । किंच दुर्विदत्रा कुत्सितज्ञाना निर्ऋतिः मृत्युदेवता नोस्माकं माईशत ईश्वरी माभूत् । किंच वयं देवानां संबंधि तदसाधारणं अवोरक्षणमद्यास्मिन्नहनि प्रधानयागदिवसे वृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

विश्वस्मान्नो अदितिः पात्वंहसो माता मित्रस्य वरुणस्य रेवतः ।
स्वर्वज्ज्योतिरवृकं नशीमहि तद्देवानामवो अद्या वृणीमहे ॥ ३ ॥

विश्वस्मात् । नः । अदितिः । पातु । अंहसः । माता । मित्रस्य । वरुणस्य । रेवतः । स्वःऽवत् । ज्योतिः । अवृकम् । नशीमहि । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ३ ॥

रेवतोधनवतोमित्रस्य वरुणस्य च धनवतोर्मित्रावरुणयोर्माता जनन्यदितिर्देवी नोस्मान् विश्वस्मात्सर्वस्मादंहसः पापात्पातु रक्षतु । किंच वयमवृकं बाधकरहितं स्वर्वत् सर्वं ज्योतिस्तेजोनशीमहि नशिः पलायनकर्मा पलायनं च शीघ्रगमनं शीघ्रं प्राप्नुमइत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥३॥

अथ चतुर्थी–

ग्रावा वदन्नप रक्षांसि सेधतु दुःष्वप्न्यं निर्ऋतिं विश्वमत्रिणम् ।
आदित्यं शर्म मरुतामशीमहि तद्देवानामवो अद्या वृणीमहे ॥ ४ ॥

ग्रावा । वदन् । अप । रक्षांसि । सेधतु । दुःऽस्वप्न्यम् । निःऽऋतिम् । विश्वम् । अत्रिणम् । आदित्यम् । शर्म । मरुताम् । अशीमहि । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ४ ॥

ग्रावाभिषवपाषाणोवदन्नभिषववेलायां शब्दं कुर्वन् रक्षांसि यागविघ्नकारीण्यपसेधतु विनिवारयतु दुःस्वप्न्यं दुःस्वप्नप्रभवमस्मदीयमनिष्टं चापसेधतु निर्ऋतिं मृत्युदेवतांचापसेधतु अत्रिणं अदनशीलंविश्वं सर्वं पिशाचादिकं चापसेधतु एवं निर्विघ्नेन निष्पन्ने यागे वयमादित्यमादित्यानां संबंधि मरुतां च संबंधि शर्म सुखं अशीमहि प्राप्नुयाम । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

एन्द्रो बर्हिः सीदतु पिन्वतामिळा बृहस्पतिः सामभिर्ऋक्को अर्चतु ।
सुप्रकेतं जीवसे मन्म धीमहि तद्देवानामवो अद्या वृणीमहे ॥५॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । इन्द्रः । बर्हिः । सीदतु । पिन्वताम् । इळा । बृहस्पतिः ।
सामऽभिः । ऋक्कः । अर्चतु । सुऽप्रकेतम् । जीवसे । मन्म । धीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ५ ॥ ९ ॥

इंद्रोबर्हिरासीदतु इळामाध्यमिका स्तनयित्नुलक्षणा वागपि पिन्वतां प्रीणयतु । किंतु सामभिर्गीयमाने ऋक्कः स्तुतिमान् बृहस्पतिरप्यर्चतु अस्मान् पूजयतु । किंच वयं सुप्रकेतं सुप्रज्ञानं मन्म मननीयं धनं स्तोत्रं वा धीमहि निधीमहि जीवसे जीवनाय । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

दिविस्पृशंयज्ञमस्माकमश्विनाजीराध्वरंकृणुतंसुम्नमिष्टये ।
प्राचीनरश्मिमाहुतंघृतेनतद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ६ ॥

दिविऽस्पृशम् । यज्ञम् । अस्माकम् । अश्विना । जीरऽअध्वरम् ।
कृणुतम् । सुम्नम् । इष्टये । प्राचीनऽरश्मिम् । आऽहुतम् ।
घृतेन । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां नोस्माकं यज्ञं दिविस्पृशं दिविस्प्रष्टारं गंतारं कृणुतं कुरुतं तथा । जीराध्वरं क्षिप्रं हिंसारहितं च यज्ञं नोस्माकं कृणुतं इष्टयेभिलषितसिद्ध्यर्थं सुम्नं सुखं च कुरुतं । किंच घृतेनाज्येनाहुतमग्निं प्राचीनरश्मिं देवाभिमुखं कुरुतमित्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उपह्वयेसुहवंमारुतंगणंपावकमृष्वंसख्यायशंभुवम् ।
रायस्पोषंसौश्रवसायधीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ७ ॥

उप । ह्वये । सुऽहवम् । मारुतम् । गणम् । पावकम् । ऋष्वम् ।
सख्याय । शम्ऽभुवम् । रायः । पोषम् । सौश्रवसाय । धीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुहवं स्वाह्वानं पावकं शोधकं ऋष्वं दर्शनीयं शंभवं सुखस्य भावयितारं रायोधनस्य पोषं पोषकं मारुतं मरुतां संबंधिनं गणं संघं सख्याय सखिभावायोपह्वये उपगम्य ह्वयामि आगतं गणं सौश्रवसाय शोभनान्नवत्वाय सुयशस्त्वाय वा वयं धीमहि बुद्धौ निधीमहि। सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अपांपेरुंजीवधन्यंभरामहेदेवाव्यंसुहवंमध्वरश्रियम् ।
सुरश्मिंसोममिन्द्रियंयंमीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ८ ॥

अपाम् । पेरुम् । जीवऽधन्यम् । भरामहे । देवऽअव्यम् । सुऽहवम् । अध्वरऽश्रियम् । सुऽरश्मिम् । सोमम् । इन्द्रियम् । यमीमहि । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ८ ॥

अपामुदकानां पेरुं पालकं जीवधन्यं धन्याजीवायस्मिन्नसौ जीवधन्यः तं देवाव्यं देवानां तर्पकं सुहवं शोभनाह्वानं शोभनस्तुतिं वा अध्वरश्रियं सुरश्मिं शोभनांशुं सोमं भरामहे धारयामः पत्नीशालातोहविर्धानं प्रति प्रापयामोवा भृतं तं सोममिंद्रियं वीर्यं यमीमहि वयं याचामहे । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

सनेमतत्सुसनितासनित्वभिर्वयंजीवाजीवपुत्राअनागसः ।
ब्रह्मद्विषोविष्वगेनोभरेरततद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ९ ॥

सनेम । तत् । सुऽसनिता । सनित्वऽभिः । वयम् । जीवाः । जीवऽपुत्राः । अनागसः । ब्रह्मऽद्विषः । विष्वक् । एनः । भरेरत । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जीवाजीवंतोजीवपुत्राजीवनवत्पुत्राश्चानागसोपराधवर्जिताश्च वयं धानाका लुशाः सा-त्वभिः संभक्तृभिः पुत्रपौत्रादिभिः सह सुसनिता शोभनेन भजनेन तद्देवजातं सनेम स्तुत्या हविःप्रदानेन च संभजेमहि । किंच ब्रह्मद्विषोब्राह्मणानामस्माकं द्वेष्टारोविष्वक् नानागच्छदेनो-स्मदीयं पापंभरेरत आत्मनि धारयंतु पोषयंतु । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

येस्थामनोर्यज्ञियास्तेशृणोतनयद्वोदेवाईमहेतद्दधातन ।
जैत्रंक्रतुंरयिमद्वीरवद्यशस्तद्देवानामवोअद्यावृणीमहे॥१०॥१०॥

ये । स्थ । मनोः । यज्ञियाः । ते । शृणोतन । यत् । वः । देवाः ।
ईमहे । तत् । दधातन । जैत्रम् । क्रतुम् । रयिऽमत् । वीरऽवत् ।
यशः । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ १० ॥ १० ॥

हे देवा ये यूयं मनोर्मनुष्यस्य यज्ञियायज्ञार्हाः स्थ भवथ ते यूयं शृणोतनास्मदीयां स्तुतिं शृणुत । किंच हे देवावोयुष्मान् यदभीष्टमीमहे याचामहे तत् जैत्रं जयशीलं क्रतुं प्रज्ञानं रयिमत् धनवत् वीरवत् पुत्राद्युपेतं यशश्च ददातनास्मभ्यं प्रयच्छत । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी–

महदद्यमहतामावृणीमहेवोदेवानांबृहतामनर्वणाम् ।
यथावसुवीरजातंनशामहैतद्देवानामवोअद्यवृणीमहे ॥ ११ ॥

महत् । अद्य । महताम् । आ । वृणीमहे । अवः । देवानाम् ।
बृहताम् । अनर्वणाम् । यथा । वसु । वीरऽजातम् । नशामहै ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अद्यास्मिन्नहनि महतां श्रेष्ठानां बृहतां वृद्धानां अनर्वणां अप्रतिगतानांदेवानामिंद्रादी-नां संबंधि महदधिकं अवोरक्षणमावृणीमहे प्रार्थयामहे। किंच वयं यथा वसु धनं वीरजातं अपत्यजातं च नशामहै प्राप्नुयाम तथा ते देवाः कुर्वंत्विति शेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

महोअग्नेःसमिधानस्यशर्मण्यनागामित्रेवरुणेस्वस्तये ।
श्रेष्ठेस्यामसवितुःसवीमनितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ १२ ॥

महः । अग्नेः । सम्ऽइधानस्य । शर्मणि । अनागाः ।
मित्रे । वरुणे । स्वस्तये । श्रेष्ठे । स्याम । सवितुः ।
सवीमनि । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ १२ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य महोमहतोग्नेः शर्मणि सुखे वयं स्याम भवेम। किंच वयम-नागाअनागसोवचनव्यत्ययः स्याम। अपिच मित्रे वरुणे मित्रावरुणयोः षष्ठ्यर्थे सप्तमी सवि-तुश्च श्रेष्ठेऽतिप्रशस्ये सवीमनि प्रसवे स्वस्तये सर्वप्रकाराविनाशाय स्याम। सिद्धमन्यत् ॥१२॥

अथ त्रयोदशी--

येसवितुःसत्यसंवस्यविश्वेमित्रस्यव्रतेवरुणस्यदेवाः ।
तेसौभगंवीरवद्गोमदप्नोदधातनद्रविणंचित्रमस्मे ॥ १३ ॥

ये । सवितुः । सत्यऽसंवस्य । विश्वे । मित्रस्य । व्रते ।
वरुणस्य । देवाः । ते । सौभगम् । वीरऽवत् गोऽमत् । अप्नः ।
दधातन । द्रविणम् । चित्रम् । अस्मे इति ॥ १३ ॥

ये विश्वेदेवाः सत्यसवस्य सत्यप्रसवस्य सवितुर्मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्च व्रते प्रसवाख्ये कर्मणि भवंति ते यूयं सौभगं सौभाग्यं वीरवत्पुत्राद्युपेतं गोमत् गोयुक्तं चित्रं पू-जनीयं द्रविणं धनं चाप्नः कर्म चास्मे मह्यं दधातन प्रयच्छत ॥ १३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्दशी—

सवितापश्चातांत्सवितापुरस्तांत्सवितोत्तरात्तांत्सविताधरात्तांत्।
सवितानःसुवतुसर्वतांतिंसवितानोरासतांदीर्घमायुः ॥ १४॥ ११॥

सविता। पश्चातांत्। सविता। पुरस्तांत्। सविता। उत्तरात्तांत्।
सविता। अधरात्तांत्। सविता। नः। सुवतु। सर्वऽतांतिम्।
सविता। नः। रासताम्। दीर्घम्। आयुः॥ १४॥ ११॥

पश्चातात् पश्चिमतः स्थितः सविता पुरस्तात् पूर्वतश्चस्थितः सविता उत्तरात्तात् उत्तरतः स्थितश्च अधरात्तात् दक्षिणतश्च स्थितः सविता नोस्माकं सर्वतातिं सर्वमभिलषितं धनादिकं सुवतु प्रेरयतु। किंच सवितैव नोस्मभ्यं दीर्घं बहुकालीनं आयुः रासतां ददातु बहुधा सवितृपदग्रहणमत्यंतमादरार्थं ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

नमोमित्रस्येति द्वादशर्चमष्टमं सूक्तं अभितपानाम सूर्यपुत्रऋषिः इदमादीनि पंचसूक्तानि जागतानि अस्य सूक्तस्य दशमी त्रिष्टुप् सूर्योदेवता। तथा चानुक्रांतं—नमोद्वादश सौर्योभितपाः सौर्यं जागतं वै त्रिष्टुप् दशमीति। आश्विनशस्त्रे सूर्योदयादूर्ध्वं सौर्यकांडे एतत्सूक्तं। सूत्रितंच—चित्रंदेवानां नमोमित्रस्येति। विषुवति निष्केवल्ये आद्यस्तृचोनुरूपः। सूत्रितंच-बिभ्राट्बृहत्पिबतुसोम्यंमधु नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुरूपाविति। स्वपंतमभ्यस्तमयेसति रात्रिशेषं स्थित्वा प्रातर्येनसूर्यज्योतिषेत्यादिभिः सूर्यउपस्थेयः। सूत्रितंच--अव्याधितं चेत्स्वपंतमादित्योभ्यस्तमियाद्वाग्यतोनुपविशन् रात्रिशेषं भूत्वा येनसूर्यज्योतिषाबाधसेतमइति पंचभिरादित्यमुपतिष्ठेत। स्वपंतमभ्युदिते यस्यते विश्वेत्यादिभिश्चतसृभिः सूर्यउपस्थेयः। सूत्रितंच--अभ्युदियाच्चेदकर्मश्रांतमनभिरूपेण कर्मणा वाग्यतइति समानमुत्तराभिश्चतसृभिरुपस्थानमिति। एकादशिनस्य सौर्यस्य पशोर्हविषोयाज्या। सूत्रितंच—शन्नोभवचक्षसाशन्नोअह्नाऽऽवायोभूषशुचिपा उपनइति। होत्रकाणांशकलाधाने यद्वोदेवाइत्येषा। विवाहेकन्यारोदनीये जीवंरुदंतीत्येषा जप्या।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा--

नमो॑ मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्य॒ चक्ष॑से म॒हो दे॒वाय॒ तदृ॒तं स॑पर्यत ।
दू॒रे॒दृशे॑ दे॒वजा॑ताय के॒तवे॑ दि॒वस्पु॒त्राय॒ सूर्या॑य शंसत ॥ १ ॥

नम॑ः । मि॒त्रस्य॑ । वरु॑णस्य । चक्ष॑से । म॒हः । दे॒वाय॑ । तत् ।
ऋ॒तम् । स॒प॒र्य॒त॒ । दू॒रे॒ऽदृशे॑ । दे॒वऽजा॑ताय । के॒तवे॑ ।
दि॒वः । पु॒त्राय॑ । सूर्या॑य । शं॒स॒त॒ ॥ १ ॥

हे ऋत्विजोयूयं मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्चक्षसे द्रष्ट्रे महोमहते देवाय द्योतमानाय दूरेदृशे दूरेसंतमपि पश्यते देवजाताय देवेषु जाताय देवार्थं उत्पन्नाय केतवे विश्वस्य प्रज्ञापकाय दिवः पुत्राय पुत्रभूताय दिविजायमानत्वात् तत्पुत्रत्वव्यपदेशः सूर्याय सूर्यार्थं नमः कृत्वा तद्विहितं ऋतं यागादिलक्षणं कर्म सपर्यत पूजयत शंसत स्तुतिमपि कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सा मा॑ स॒त्योक्ति॒ः परि॑ पातु वि॒श्वतो॒ द्यावा॑ च॒ यत्र॑ त॒तन॒न्नहा॑नि च ।
विश्व॑म॒न्यन्नि वि॑शते॒ यदेज॑ति वि॒श्वाहापो॑ वि॒श्वाहोदे॑ति॒ सूर्य॑ः ॥ २ ॥

सा । मा॒ । स॒त्यऽउ॑क्तिः । परि॑ । पा॒तु॒ । वि॒श्वत॑ः । द्यावा॑ । च॒ । यत्र॑ ।
त॒तन॑न् । अहा॑नि । च॒ । विश्व॑म् । अ॒न्यत् । नि । वि॒श॒ते॒ । यत् ।
एज॑ति । वि॒श्वाहा॑ । आप॑ः । वि॒श्वाहा॑ । उत् । ए॒ति॒ । सूर्य॑ः ॥ २ ॥

सा सत्योक्तिः तत्सत्यवचनं मा मां विश्वतः सर्वतः परिपातु परिरक्षतु । यया सत्योक्त्या यत्र यस्मिन् देशे द्यावाच द्यावापृथिव्यावहानि रात्रयश्च ततनन् अतन्वन् तत्र विश्वं सर्वमन्यत् भूतजातं निविशते विश्राम्यति यदेतद्भूतजातमेजति कंपते विश्वाहा सर्वदा आपश्च स्यंदते विश्वाहा सर्वदा सूर्यश्चोदेति सा सत्योक्तिर्मां परिपात्वित्यर्थः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

नतेअदे॑वःप्र॒दिवो॒निवा॑सते॒यदे॑त॒शेभिः॑पत॒रैर॑थ॒र्यसि॑ ।
प्रा॒चीनं॒म॒न्यद॒नु॑वर्त॑ते॒रज॒उद॒न्येन॒ज्योति॑षायासिसूर्य ॥ ३ ॥

न । ते॒ । अदे॑वः । प्र॒ऽदिवः॑ । नि । वा॒स॒ते॒ । यत् । ए॒त॒शेभिः॑ ।
प॒त॒रैः । र॒थ॒र्यसि॑ । प्रा॒चीन॑म् । अ॒न्यत् । अनु॑ । व॒र्त॒ते॒ । रजः॑ ।
उत् । अ॒न्येन॑ । ज्योति॑षा । या॒सि॒ । सू॒र्य॒ ॥ ३ ॥

हे सूर्य ते तव समीपे प्रदिवः प्रत्नः पुरातनः कश्चिददेवोसुरोराक्षसोवा न निवासते न निवसति । कदेत्यतआह यद्यदा त्वं पतरैर्गमनशीलैरेतशेभिः अश्वैः रथर्यसि रथं कामयसे योक्तुं । किंच प्राचीनमन्यत्व त्वदीयं ज्योतिः रजउदकमनुवर्तते अन्येन तेन ज्योतिषा उद्यासि उदेषि । यद्वा प्राचीनमन्यद्रजश्चंद्राख्यं ज्योतिस्त्वामनुवर्तते ततस्त्वमन्येन ज्योतिषा सहोदेषीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येन॑सूर्य॒ज्योति॑षा॒बाध॑से॒तमो॒जग॑च्च॒विश्व॑मुदि॒यर्षि॑भा॒नुना॑ ।
तेना॒स्मद्विश्वा॒मनि॑रा॒मना॑हुति॒मपामी॑वा॒मप॑दु॒ष्वप्न्यं॑सुव ॥ ४ ॥

येन॑ । सू॒र्य॒ । ज्योति॑षा । बाध॑से । तमः॑ । जग॑त् । च॒ । विश्व॑म् ।
उ॒त्ऽइ॒यर्षि॑ । भा॒नुना॑ । तेन॑ । अ॒स्मत् । विश्वा॑म् । अनि॑राम् ।
अना॑हुतिम् । अप॑ । अमी॑वाम् । अप॑ । दुः॒ऽस्वप्न्य॑म् । सु॒व॒ ॥ ४ ॥

हे सूर्य त्वं येन ज्योतिषा तेजसा तमोंधकारं बाधसे निवारयसि येन च भानुना तेजसा विश्वं सर्वं जगज्जंगममुदियर्षि उद्गमयसि तेन ज्योतिषास्मदस्मत्तोविश्वां सर्वामनिरां अन्नाभावं अनाहुतिं अहोमं चामीवां रोगजातं चापसुव अपगमय दुःस्वप्न्यं दुःस्वप्नप्रभवमरिष्टं चापसुव ॥ ४ ॥

७०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी--

विश्वस्यहिप्रेषितोरक्षसिव्रतमहेळयन्नुच्चरसिस्वधाअनु ।
यदद्यत्वासूर्योपब्रवामहैतन्नोदेवाअनुमंसीरतक्रतुम् ॥ ५ ॥

विश्वस्य । हि । प्रऽइषितः । रक्षसि । व्रतम् । अहेळयन् ।
उत्ऽचरसि । स्वधाः । अनु । यत् । अद्य । त्वा । सूर्य । उपऽब्रवामहै ।
तत् । नः । देवाः । अनु । मंसीरत । क्रतुम् ॥ ५ ॥

हे सूर्य प्रेषितः प्रेरितः त्वमहेळयन् अक्रुध्यन् विश्वस्य सर्वस्य यजमानस्य व्रतं कर्म रक्षसि हि यज्ञविध्वंसकेभ्योराक्षसेभ्यः पालयसि । स्वधाहवींष्यनु उच्चरसि उद्गच्छसिच प्रातर्होमे निवृत्ते सति पश्चादुद्गच्छसीत्यर्थः । तथाच यद्यदाद्यास्मिन्नहनि त्वा त्वां उपब्रवामहै उपब्रूमः तदानोस्माकं तं क्रतुं तत्कर्म देवाइंद्रादयोनुमंसीरत अनुमन्यंतां ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी--

तंनोद्यावापृथिवीतंनआपइन्द्रःशृण्वन्तुमरुतोहवंवचः ।
माशूनेभूमसूर्यस्यसंदृशिभद्रंजीवन्तोजरणामशीमहि ॥ ६ ॥ १२ ॥

तम् । नः । द्यावापृथिवी इति । तत् । नः । आपः । इन्द्रः । शृण्वन्तु ।
मरुतः । हवम् । वचः । मा । शूने । भूम । सूर्यस्य । सम्ऽदृशि ।
भद्रम् । जीवन्तः । जरणाम् । अशीमहि ॥ ६ ॥ १२ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ आपश्च इंद्रश्च मरुतश्च नोस्माकं तं हवमाह्वानं नोस्माकं तद्वचः स्तुतिरूपं वाक्यं च नइतिद्विरुक्तिरादरार्था शृण्वंतु । किंच वयं सूर्यस्य संदृशि संदर्शने शूने प्रवृद्धाय दुःखाय माभूम मैव भवेम किंतु जीवंतः चिरं प्राणान् धारयंतोवयं भद्रं कल्याणं जरणां वृद्धत्वममरत्वं चाशीमहि प्राप्नुयाम ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी–

विश्वाहा त्वा सुमनसः सुचक्षसः प्रजावन्तो अनमीवा अनागसः ।
उद्यन्तं त्वा मित्रमहो दिवेदिवे ज्योग्जीवाः प्रति पश्येम सूर्य ॥ ७ ॥

विश्वाहा । त्वा । सुऽमनसः । सुऽचक्षसः । प्रजाऽवन्तः ।
अनमीवाः । अनागसः । उत्ऽयन्तम् । त्वा । मित्रऽमहः ।
दिवेऽदिवे । ज्योक् । जीवाः । प्रति । पश्येम । सूर्य ॥ ७ ॥

हे सूर्य त्वा त्वां सुमनसः प्रीतियुक्तमनस्काः सुचक्षसः सुदर्शनाः प्रजावंतः पुत्राद्युपेताः अनमीवाः रोगरहिताः अनागसः अपराधवर्जिताश्च वयं विश्वाहा सर्वदा यजेमेति शेषः । किंच हे मित्रमहः मित्राणां पूजयितः सूर्य दिवेदिवे प्रतिदिनं उद्यंतमुदयं प्राप्नुवंतं त्वा त्वां ज्योक् चिरं जीवा जीवंतोवयं प्रतिपश्येम ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

महि ज्योतिर्बिभ्रतं त्वा विचक्षण भास्वन्तं चक्षुषेचक्षुषे मयः ।
आरोहन्तं बृहतः पाजसस्परि वयं जीवाः प्रति पश्येम सूर्य ॥ ८ ॥

महि । ज्योतिः । बिभ्रतम् । त्वा । विऽचक्षण । भास्वन्तम् ।
चक्षुषेऽचक्षुषे । मयः । आऽरोहन्तम् । बृहतः । पाजसः ।
परि । वयम् । जीवाः । प्रति । पश्येम । सूर्य ॥ ८ ॥

हे विचक्षण विद्रष्टः सूर्य महि महत् ज्योतिस्तेजोबिभ्रतं धारयंतं भास्वंतं दीप्तिमंतं चक्षुषेचक्षुषे सर्वेषां द्रष्टॄणां चक्षुषे मयः सुखकरं बृहतोमहतः पाजसोबलवतः परिमहतोबलवतः समुद्रस्योदकस्योपरीत्यर्थः । आरोहंतं त्वा त्वां जीवाश्चिरं जीवंतोवयं प्रति प्रतिदिनं पश्येम ॥ ८॥

अथ नवमी–

यस्य ते विश्वा भुवनानि केतुना प्र चेरते नि च विशन्ते अक्तुभिः ।
अनागास्त्वेन हरिकेश सूर्याह्नाह्ना नो वस्यसावस्यसोदिहि ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यस्य॑ । ते॒ । विश्वा॑ । भुव॑नानि । के॒तुना॑ । प्र । च॒ । ईर॑ते । नि ।
च॒ । वि॒शन्ते॑ । अ॒क्तुऽभिः॑ । अ॒ना॒गाः॒ऽत्वेन॑ । ह॒रि॒ऽके॒श॒ ।
सूर्य॒ । अह्ना॑ऽअह्ना । नः॒ । वस्य॑साऽवस्यसा । उत् । इ॒हि॒ ॥ ९ ॥

हे हरिकेश हरितवर्णकेश सूर्य यस्य ते तव केतुना मज्ञानेन विश्वा विश्वानि भुवनानि भूतजातानि मचिरते प्रकर्षेण गच्छंति अक्तुभिः रात्रिभिः निविशंते च विश्राम्यंति च स्वपंतीत्यर्थः। सत्वं नोस्माकं अनागास्त्वेन अपराधवर्जितत्वेन वस्यसावस्यसा अत्यंतश्रेयस्करेण बसुमत्तरेण वा अह्नाह्ना तेनतेन दिवसेनोदिहि उद्गच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

शंनो॑भव॒चक्ष॑सा॒शंनो॒अह्ना॒शंभा॒नुना॒शंहि॒माशंघृ॒णेन॑ ।
य॒था॒शम॒ध्व॒ञ्छम॒सं॒द्दु॒रो॒णे॒त॒त्सू॒र्य॒द्रवि॑णंधेहि॒चि॒त्रम् ॥ १० ॥

शम् । नः॒ । भ॒व॒ । चक्ष॑सा । शम् । नः॒ । अह्ना॑ । शम् । भा॒नुना॑ ।
शम् । हि॒मा । शम् । घृ॒णेन॑ । य॒था॑ । शम् । अध्व॑न् । शम् । अस॑त् ।
दु॒रो॒णे । तत् । सू॒र्य॒ । द्रवि॑णम् । धे॒हि॒ । चि॒त्रम् ॥ १० ॥

हे सूर्य त्वं चक्षसा तेजसा नोस्माकं शं सुखकरोभव अह्ना दिवसेन शं सुखकरोनोस्माकं भव भानुना रश्मिना च शं भवास्माकं सुखकरोभव । हिमा शैत्येन च शं भव घृणेन औष्ण्येन च शंकरोभव। यथा यादृशेन नोस्माकमध्वन् अध्वनि मार्गे शं भवति दुरोणे गृहे च शं सुखमसद्भवति तच्चित्रं पूजनीयं द्रविणं धनं धेह्यस्मभ्यं प्रयच्छ ॥ १० ॥

अथैकादशी--

अ॒स्माकं॑देवा॒उ॒भया॑य॒जन्म॑ने॒शर्म॑यच्छतद्वि॒पदे॒चतु॑ष्पदे ।
अ॒द॒त्पिब॑दू॒र्जय॑मान॒माशि॑त॒तं॒द॒स्मेशंयोर॑र॒पोद॑धातन ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्माकम् । देवाः । उभयाय । जन्मने । शर्म । यच्छत । द्विऽपदे । चतुःऽपदे । अदत् । पिबत् । ऊर्जयमानम् । आशितम् । तत् । अस्मे इति । शम् । योः । अरपः । दधातन ॥ ११ ॥

हे देवाः सूर्येणाभ्यनुज्ञाताःयूयमस्माकं द्विपदे मनुष्यात्मकाय चतुष्पदे पश्वात्मकाय चोभयाय उभयविधाय जन्मने भूतजाताय शर्म सुखं यच्छत दत्त । किञ्च यथास्मत्पुत्रादिकं अदत् भक्षणीयं भक्षयत् पिबत् पानीयं पिबच्च ऊर्जयमानं बलवंतमिवात्मानमाचरदाशितं सुहितं च भवति तथा अस्मे अस्माकं तत् शं रोगशांतिनिमित्तकं सुखं योर्विषययोगजनितं सुखं च अरपः अपापं च दधातन प्रयच्छत ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यद्वोदेवाश्चकृमजिह्वयागुरुमनसोवाप्रयुतीदेवहेळनम् ।
अरावायोनोअभिदुच्छुनायतेतस्मिन्तदेनोवसवोनिधेतन ॥१२॥१३॥

यत् । वः । देवाः । चकृम । जिह्वया । गुरु । मनसः । वा । प्रऽयुती । देवऽहेळनम् । अरावा । यः । नः । अभि । दुच्छुनऽयते । तस्मिन् । तत् । एनः । वसवः । नि । धेतन ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे वसवोवासयितारोदेवाः वोयुष्माकं वयं जिह्वया वाचा मनसः प्रयुती प्रयुत्या प्रयोगेण उरु महद्देवहेळनं देवक्रोधनं च यदेनश्चकृम अकार्ष्म योस्मच्छत्रुर्नोस्मानभिप्रति अरावा गमनवान् भूत्वादुच्छुनायते पापान्याचरति अस्मानुद्वेजयति वा तस्मिन्नस्मच्छत्रौ तदेनोस्माभिः कृतं पापं निधेतन सूर्यस्याज्ञया निधत्त स्थापयतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अस्मिन्नइति पञ्चर्चं नवमं सूक्तं जागतमैंद्रं मुष्कविशिष्टइंद्राख्यऋषिः । तथाचानुक्रांतंअस्मिन्नः पञ्चमुष्कवानिंद्रइति । गतोविनियोगः । अपरे तु तांड्यशाट्यायनकाअस्य सूक्तस्य मुष्कवानिंद्रोदेवता लुशऋषिरितिवर्णयंति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

अस्मिन्नं इन्द्र पृत्सुतौ यशंस्वति शिमींवति क्रन्दंसि प्राव॑ सातये ।
यत्र गोषाता धृषितेषु खादिषु विष्वक्पतंन्ति दिद्यवो नृषाह्ये ॥ १ ॥

अस्मिन् । नः । इन्द्र । पृत्सुतौ । यशंस्वति । शिमीऽवति ।
क्रन्दंसि । प्र । अव । सातये । यत्रं । गोऽसांता । धृषितेषु ।
खादिषुं । विष्वंक् । पतंन्ति । दिद्यवंः । नृऽसह्ये ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वं यशस्वति कीर्तिमति शिमीवति परस्परप्रहारलक्षणकर्मवति अस्मिन्नुपस्थिते पृत्सुतौ संग्रामे क्रंदसि सिंहनादं करोषि । सातये धनलाभाय प्राव नः अस्मान् प्ररक्षसि च । कस्मिन्नित्यत्राह यत्र यस्मिन् गोषाता गोसातौ लब्धपशुके नृषाह्ये नृणामभिभावुके च संग्रामे खादिषु परस्परखादकेषु च योद्धृषु धृषितेषु धृष्टेषु सत्सु दिद्यवः आयुधानि विष्वक् सर्वतः पतंति॥१॥

अथ द्वितीया—

स नंः क्षुमन्तं सदंने व्यूर्णुहि गोअंर्णसं रयिमिन्द्र श्रवाय्यंम् ।
स्याम॑ ते जयंतः शक्र मेदिनो यथा वयमुश्मसि तद्वसो कृधि ॥ २ ॥

सः । नः । क्षुऽमन्तंम् । सदंने । वि । ऊर्णुहि । गोऽअंर्णसम् ।
रयिम् । इन्द्र । श्रवाय्यंम् । स्याम॑ । ते । जयंतः । शक्र । मेदिनंः ।
यथां । वयम् । उश्मसिं । तत् । वसो इतिं । कृधि ॥ २ ॥

हे इंद्र ससर्वानुग्रहकत्वेन प्रसिद्धः त्वं नोस्माकं सदने गृहे क्षुमंतं अन्नवंतं शब्दवंतं वा गोअर्णसं गावोर्णउदकमिव प्रवृद्धायस्मिन् तं श्रवाय्यं श्रवणीयंरयिंधनं व्यूर्णुहि विविधमाच्छादय । किंच हे वसो वासक शक्रेंद्र जयतः शत्रुं ते तव प्रसादात् वयं मेदिनोमेदसा युक्ताः बलवंतः स्याम भवेम । किंबहूक्त्या यथा यत् वयमुश्मसि कामयामहे तत्सर्वं कृधि कुरु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

योनो॒दास॒आर्यो॑वापुरुष्टु॒ताऽदे॑वइन्द्र॒युध॑ये॒चिके॑तति ।
अ॒स्माभि॑ष्टे॒सु॒षहाः॑सन्तु॒शत्र॑व॒स्त्वया॑व॒यंतान्व॑नुयामसं॒गमे ॥ ३ ॥

यः । न॒ः । दास॑ः आर्य॑ः । वा॒ । पु॒रु॒ऽस्तु॒त॒ । अदे॑वः । इ॒न्द्र॒ । यु॒धये॑ । चिके॑तति । अ॒स्माभि॑ः । ते॒ । सु॒ऽसहा॑ः । स॒न्तु॒ । शत्र॑वः । त्वया॑ । व॒यम् । तान् । व॒नु॒या॒म॒ । स॒म्ऽग॒मे ॥ ३ ॥

हे पुरुष्टुत बहुस्तुतेंद्र योदासः कर्मकरः शूद्रः आर्यस्त्रैवर्णिकोवा देवश्चान्योसुरोवा नोऽस्मान् युधये युद्धाय चिकेतति जानाति ते सर्वे शत्रवोस्मदरयस्ते तव प्रसादादस्माभिः सुसहाः स्वभिभवाः संतु भवंतु। किंच वयं त्वया सहायेन तान् शत्रून् संगमे संग्रामे वनुयाम हन्याम॥३॥

अथ चतुर्थी—

योद॒भ्रेभि॒र्हव्यो॒यश्च॒भूरि॑भि॒र्यो॑अ॒भीके॑वरिवो॒विन्नृ॒षाह्ये॑ ।
तंवि॑ख्वा॒दे॑सस्नि॑म॒द्यश्रु॒तंनर॑म॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॒मव॑से॒करामहे ॥ ४ ॥

यः । द॒भ्रेभि॑ः । हव्य॑ः । यः । च॒ । भूरि॑ऽभिः । यः । अ॒भीके॑ । व॒रि॒व॒ःऽवित् । नृ॒ऽसह्ये॑ । तम् । वि॒ऽखा॒दे । सस्नि॑म् । अ॒द्य । श्रु॒तम् । नर॑म् । अ॒र्वाञ्च॑म् । इन्द्र॑म् । अव॑से । क॒रा॒म॒हे॒ ॥ ४ ॥

नृसह्ये नृणामभिभावुके विखादे विशेषण भक्षके अभीके संग्रामे वरिवोवित् धनस्य लंभकोयइंद्रोदभ्रेभिः स्वल्पैर्हव्योह्वातव्योयश्च भूरिभिः बहुभिः हव्यः तं सस्निं शुचिं श्रुतं सर्वत्र विख्यातं नरं नेतारमिंद्रं अद्यास्मिन्नहनि अवसेस्मद्रक्षणाय अर्वाचमस्मदभिमुखं करामहे कुर्मः॥४॥

अथ पञ्चमी—

स्व॒वृजं॒हि॒त्वामह॒मि॑न्द्रशु॒श्रवा॑नानु॒दं॑वृषभरध्र॒चोद॑नम् ।
प्रमु॑ञ्चस्व॒परि॒कुत्सा॑दि॒हाग॑हि॒किमु॒त्वावा॑न्मु॒ष्कयो॑र्ब॒द्धआ॑सते ॥५ ॥१४॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्व॒ऽवृ॒जं॑म् । हि । त्वाम् । अ॒हम् । इ॒न्द्र॒ । शु॒श्रव॑ । अ॒न॒नु॒ऽदम् ।
वृ॒ष॒भ॒ । र॒ध्र॒ऽचोद॑नम् । प्र । मु॒ञ्च॒स्व॒ । परि॑ । कुत्सा॑त् । इ॒ह । आ ।
ग॒हि॒ । किम् । ऊँ इति॑ । त्वा॒ऽवा॑न् । मु॒ष्कयोः॑ । ब॒द्धः । आ॒स॒ते॒॥५॥१४॥

हे वृषभ कामानां वर्षकेंद्र स्ववृजं स्वयमेव छेत्तारं अननुदं अनपेक्षितबलानुप्रदानं रध्रचोदनं राधकस्य चोदकं प्रेरकं त्वामहं लुशः शुश्रव अश्रौषं हि यस्मात्तस्मात् प्रमुंचस्व कुत्सेन वाध्रिशतेनांडयोर्बद्धमात्मानं बंधनाद्विमुंच । अथ परि सर्वतः परिवृतस्त्वं कुत्सात् कुत्साख्याद्द्वेषः इहास्मद्यागे आगह्यागच्छ किमु त्वावान् त्वत्सदृशोन्यः कश्चिन्मुष्कयोर्बद्धआसते न कोप्येतादृशोनिर्लज्जः त्वत्तोन्योस्तीत्यभिप्रायः । तत्र शाट्यायनकं कुत्सश्चलुशश्चेंद्रंव्यह्वयेतां सकुत्सस्याहवमागच्छत् तंशतेनवाध्रिभिरांडयोरबध्नात् लुशोभ्यवदत् स्ववृजंहित्वामहमिंद्रशुश्रवानानुदंवृषभरध्रचोदनंप्रमुंचस्व परिकुत्सादिहागहि किमुत्वावान्मुष्कयोर्बद्धआसतइति । ताः सर्वाः संलुप्यलुशमभिप्रादुद्रवदिति। छंदोगब्राह्मणमपि कुत्सश्च लुशश्च युगपदिंद्रमाहूतवंतौ स्वं-स्वंयज्ञं मत्यंगभावाय सखित्वादिंद्रः कुत्सं प्रतिजगाम तं तु गतं वशित्वात् कुत्सोवध्रिशतेनांडयोरबध्नादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

योवामिति चतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं कक्षीवत्दुहिताघोषानाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः अश्विनौ देवता । तथाचानुक्रांतं--योवांषळूना काक्षीवतीघोषाश्विनं हि त्रिष्टुबंतमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागतेछंदसि इदमादीनि त्रीणि सूक्तानि । सूत्रितंच--योवांपरिज्मेति त्रीणि त्रिश्चिन्नोअद्येति ।

तत्र प्रथमा--

यो वां॒ परि॑ज्मा सु॒वृद॑श्विना॒ रथो॑ दो॒षामु॒षासो॒ हव्यो॑ ह॒विष्म॑ता ।
श॒श्व॒त्त॒मास॒स्तमु॑ वामि॒दं व॒यं पि॒तुर्न नाम॑ सु॒हवं॑ हवामहे ॥ १ ॥

यः । वा॒म् । परि॑ऽज्मा । सु॒ऽवृत् । अ॒श्वि॒ना॒ । रथः॑ । दो॒षाम् ।
उ॒षसः॑ । हव्यः॑ । ह॒विष्म॑ता । श॒श्व॒त्ऽत॒मासः॑ । तम् । ऊँ इति॑ ।
वा॒म् । इ॒दम् । व॒यम् । पि॒तुः । न । नाम॑ । सु॒ऽहव॑म् । ह॒वा॒म॒हे॒ ॥१॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोः परिज्मा परितोगंता सुवृव् सुष्ठु वर्तमानोयोरथोदोषां रात्रिं उषसश्च अहोरात्रयोरित्यर्थः हविष्मता यजमानेन हव्योह्वातव्यः वां युवयोः स्वभूतं सुहवं शोभनाह्वानं तमु तमेव रथं शश्वत्तमासोतिशयेन चिरंतनावयं पितुर्न यथा पितुरिदं नाम तथा हवामहे ह्वयाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

चोदयंतंसूनृताःपिन्वंतंधियउत्पुरंन्धीरीरयतंतदुंश्मसि ।
यशसंभागंकृणुतन्नोअश्विनासोमंनचारुंमघवंत्सुनस्कृतम् ॥ २ ॥

चोदयंतम् । सूनृताः । पिन्वंतम् । धियः । उत् । पुरम्ऽधीः । ईरयतम् । तत् । उश्मसि । यशसम् । भागम् । कृणुतम् । नः । अश्विना । सोमम् । न । चारुम् । मघवत्ऽसु । नः । कृतम् ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां सूनृतावाचउषसोवा चोदयतं प्रेरयतं अस्माकं धियः कर्माणि च पिन्वतं पूरयतं पुरंधीर्बह्वीः प्रज्ञाश्चोदीरयतं उद्गमयतंप्रेरयतंउत्पादयतमित्यर्थः । तदेतद्द्वयमुश्मसि वयं कामयामहे । किंच नोस्माकंयशसं यशस्विनं भागं भजनीयं धनादिकं कृणुतं कुरुतं । चारुं कल्याणं सोमं न सोममिव नोस्मान्मघवत्सु धनवत्सु कृतं कुरुतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अमाजुरंश्चिद्भवथोयुवंभगोनाशोश्चिदवितारापमस्यंचित् ।
अन्धस्यंचिन्नासत्याकृशस्यंचिद्युवामिदाहुर्भिषजारुतस्यंचित् ॥३॥

अमाऽजुरः । चित् । भवथः । युवम् । भगः । अनाशोः । चित् । अवितारा । अपमस्य । चित् । अन्धस्य । चित् । नासत्या । कृशस्य । चित् । युवाम् । इत् । आहुः । भिषजा । रुतस्य । चित् ॥ ३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे नासत्या नासत्यौ युवं युवां अमाजुरश्चित् पितृगृहे जूर्यन्त्याअपि दुर्भगायाघोषायाः भगोभवथः शोभनरूपेणात्मानं परिणमय्य पतिं दत्तवंतौ स्थइत्यर्थः। तथा च निगमांतरं— घोषायैचित्पितृषदेदुरोणेपतिंजूर्यंत्याअश्विनावदत्तमिति[1]। अनाशोश्चित् अनशनस्याप्यवितारा रक्षितारौ युवां भवथः अपमस्य चित् जात्यादिनिकृष्टस्यापि रक्षितारौ भवथः अंधस्य चित् चक्षुर्विकलस्यापि रक्षितारौ भवथः कृशस्य चित् दुर्बलस्यापि रक्षितारौ भवथः। किंच युवामित् युवामेव ऋतस्यचित् यज्ञस्यापि भिषजा भिषजौ वैद्यावाहुर्विद्वांसः॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युवंच्यवानंसनयंयथारथंपुनर्युवानंचरथायतक्षथुः।
निष्टौग्र्यमूहथुरद्भ्यस्परिविश्वेत्तावांसवनेषुप्रवाच्या॥ ४ ॥

युवम्। च्यवानम्। सनयम्। यथा। रथम्। पुनः। युवानम्। चरथाय। तक्षथुः। निः। तौग्र्यम्। ऊहथुः। अत्ऽभ्यः। परि। विश्वा। इत्। ता। वाम्। सवनेषु। प्रऽवाच्या॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां सनयं पुराणं च्यवानमृषिं यथा रथं जीर्णरथमिव पुनर्युवानं तरुणं चरथाय चरणार्थं तक्षथुः ततक्षथुः अकुरुतमित्यर्थः। तथाचयास्कः—युवां च्यवनं सनयं पुराणं यथारथं पुनर्युवानं चरणाय तक्षथुर्युवा प्रयौति कर्माणितक्षतिः करोतिकर्मेति[2]। किंच युवां तौग्र्यं तुग्रपुत्रं भुज्युमद्भ्यः परि समुद्रस्योपरि निरूहथुः। किंच वां युवयोर्विश्वा विश्वानि ता तानि कर्माणि सवनेषु यज्ञेषु प्रवाच्या प्रवाच्यानि प्रकर्षेण वक्तव्यानि॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पुराणावांवीर्याऽप्रब्रवाजनेथोहासथुर्भिषजामयोभुवा।
तावांनुनव्यावसेकरामहेयंनासत्याश्रदरिर्यथादधत्॥५॥१६॥

१ ऋ० सं० १.८.१४। २ नि० ४.१९।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुराणा । वाम् । वीर्या । प्र । ब्रव । जने । अथो इति । ह । आसथुः । भिषजा । मयःऽभुवा । ता । वाम् । नु । नव्यौ । अवसे । करामहे । अयम् । नासत्या । श्रत् । अरिः । यथा । दधत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः पुराणा पुराणानि वीर्या वीर्याणि जने लोके प्रब्रव प्रब्रवीमि । अथो अपिच हे नासत्या नासत्यौ युवां मयोभुवा सुखस्य भावयितारौ भिषजा भिषजौ वैद्यौ आसथुः बभूवथुः ता तौ वां युवामवसे रक्षणाय नव्यौ स्तुत्यौ नु क्षिप्रं करामहे कुर्मः अयमरिर्गंता पतिः यजमानोयथा श्रद्दधत् श्रद्दध्यादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

इयंवामह्वेशृणुतंमेअश्विनापुत्रायेवपितरामह्यंशिक्षतम् ।
अनापिरज्ञाअसजात्यामतिःपुरातस्याअभिशस्तेरवस्पृतम् ॥ ६॥

इयम् । वाम् । अह्वे । शृणुतम् । मे । अश्विना । पुत्रायऽइव । पितरा । मह्यम् । शिक्षतम् । अनापिः । अज्ञाः । असजात्या । अमतिः । पुरा । तस्याः । अभिऽशस्तेः । अव । स्पृतम् ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवामियं घोषाहं अह्वे आह्वयामि मे मम संबंधिनमिममाह्वानं शृणुतं श्रुत्वा चाह्वानं मह्यं पुत्रायेव यथा पुत्राय पितरा मातापितरौ तद्वत् शिक्षतं धनं दत्तं अनापिरबंधुरज्ञा अकृतज्ञा असजात्या अमतिः अश्रद्धेया चाभिशस्तिः मामागच्छति तस्याः अभिशस्तेः पुरा प्रागेव अवस्पृतं मामवपारयतं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंरथेनविमदायशुन्ध्युवंन्यूहथुःपुरुमित्रस्ययोषणाम् ।
युवंहवंवध्रिमत्याअगच्छतंयुवंसुषुतिंचक्रथुःपुरंधये ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

युवम् । रथेन । विऽमदाय॑ । शुन्ध्युवम् । नि । ऊहथुः ।
पुरुऽमित्रस्य॑ । योषणाम् । युवम् । हवम् । वध्रिऽमत्याः ।
अगच्छतम् । युवम् । सुऽसुतिम् । चक्रथुः । पुरम्ऽधये ॥ ७ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां पुरुमित्रस्य पुरुमित्रनामधेयस्य योषणां दुहितरं शुंध्युवं नाम जायां विमदाय विमदनामधेयाय ऋषये रथेन स्वसेनापरिवृतेन रथेन न्यूहथुः प्रापयतं विमदस्य गृहं नीतवंतौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं—यावर्भगायविमदायजायांसेनाजुवान्यूहतूरथेनेति[1] । किंच युवं युवां वध्रिमत्याः संग्रामे शत्रुभिः छिन्नहस्तायाहवमाह्वानमगच्छतं आगत्य तस्यै हिरण्मयं हस्तं प्रयच्छतं । तथाचनिगमांतरं—अजोहवीन्नासत्याकरावांमहेयामन्पुरुभुजापुरंधिः । श्रुतंतच्छासुरिववध्रिमत्याहिरण्यहस्तमश्विनावदत्तमिति[2] । किंच युवं युवां पुरंधये बहुप्रज्ञायै वध्रिमत्यै सुषुतिं सुप्रसवं शोभनमैश्वर्यं वा चक्रथुः कृतवंतौस्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंविप्र॑स्यजरणामुपेयुषःपुनःकलेरकृणुतंयुवद्वयः ।
युवंवन्दनमृश्यदादुदूपथुर्युवंसद्योविश्पलामेतवेकृथः ॥ ८ ॥

युवम् । विप्र॑स्य । जरणाम् । उपऽईयुषः । पुनरिति । कलेः ।
अकृणुतम् । युवत् । वयः । युवम् । वन्दनम् । ऋश्यऽदात् । उत् ।
ऊपथुः । युवम् । सद्यः । विश्पलाम् । एतवे । कृथः ॥ ८ ॥

हे[3] अश्विनौ युवं युवां विप्रस्य मेधाविनः जरणां जरां उपेयुषः उपगतवतः कलेः कलिनामधेयस्य ऋषेः वयः पुनरपि युवत् युवत्वयुक्तं अकृणुतं अकुरुतं । तथाचनिगमांतरं—कलिंयाभिर्वित्तजानिंदुवस्यथइति[4] । किंच युवं युवां वंदनं जायावियोगसंतापेन कूप-

---

१ ऋ० सं०१.८.८. । २ ऋ०सं०१.८.१०. । ३ हे अश्विनौ युवं युवां जरणां जरां उपेयुषः उपेतस्य विप्रस्य पुत्रादिभिः परित्यक्तस्य च्यवनाख्यस्य ऋषेः कलेःकलेवरस्य युवत् युवासदृशं वयः अकृणुतं अकुरुतं तथाचनिगमांतरं—जुजुरुषोनासत्योतवव्रिंप्रामुंचतंद्रापिमिवच्यवानात् । मातिरतंजहितस्यायुर्दस्रादित्पतिमकृणुतंकनीनामिति । ४ ऋ०सं०१.७.३५. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पतितं वंदनाख्यमृषिमृश्यदात् कूपादुदूपथुः उदैरयतं । तथाचनिगमांतरं—उद्वंदनमैरयतंस्वर्दृशइति[1] । किंच युवं युवां विश्पलां खेलस्य राज्ञः सेनायां योध्रीविश्पलानाम काचित् स्त्री तां संग्रामे शत्रुभिः छिन्नजंघांसद्यस्तदेव एतवे गमनाय कृथः अकुरुतं।तथाचनिगमांतरं—चरित्रंहिवेरिवाच्छेदिपर्णमाजाखेलस्यपरितक्म्यायां।सद्योजंघामायसींविश्पलायैधनेहितेसर्तवेप्रत्यधत्तमिति[2]॥८॥

अथ नवमी--

युवंहरेभंवृषणागुहाहितमुदैरयतंममृवांसमश्विना ।
युवमृबीसमुततप्तमत्रयओमन्वन्तंचक्रथुःसप्तवध्रये ॥ ९ ॥

युवम् । ह । रेभम् । वृषणा । गुहा । हितम् । उत् । ऐरयतम् ।
ममृऽवांसम् । अश्विना । युवम् । ऋबीसम् । उत । तप्तम् ।
अत्रये । ओमन्ऽवन्तम् । चक्रथुः । सप्तऽवध्रये ॥ ९ ॥

हे वृषणा वर्षितारावश्विना अश्विनौ युवं युवां गुहा गुहायां हितं असुरैर्निहितं ममृवांसं म्रियमाणं रेभं रेभाख्यमृषिं उदैरयतं उत्तारितवंतौ स्थः।तथाचनिगमांतरं--दशरात्रीरशिवेनानवद्यूनवनद्धंश्नथितमप्स्वंतः। विप्रुतंरेभमुदनिप्रवृक्तमुन्निन्यथुःसोममिवस्रुवेणेति[3] । उत किंच युवं युवां तप्तमृबीसं अग्निकुंडं अत्रये अत्रेरर्थाय ओमन्वंतं अवनवंतं चक्रथुः वृष्ट्या विशमय्य शीतं कृतवंतौस्थइत्यर्थः। तथाचनिगमांतरं--हिमेनाग्निंघ्रंसमवारयेथांपितुमतीमूर्जमस्माअधत्तं। ऋबीसेअत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुःसर्वगणंस्वस्तीति[4] । किंच युवां सप्तवध्रये अश्वमेधेन राज्ञा केनचिदपराधेन काष्ठमयमंजूषायां निहितस्य सप्तवध्रिनामधेयस्य ऋषेरर्थाय चक्रथुः मंजूषोद्घाटनं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं--विजिहीष्ववनस्पतेयोनिःसूष्यंत्याइव । श्रुतंमेअश्विनाहवंसप्तवध्रिंचमुंचतमिति[5] ॥ ९ ॥

१ ऋ० सं० १. ७. ३३। २ ऋ० सं० १. ८. १०। ३ ऋ० सं० १. ८. १२।
४ ऋ० सं० १. ८. ९। ५ ऋ० सं० ४. ४. २०।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ दशमी–

युवंश्वेतंपेदवेश्विनाश्वंनवभिर्वाजैर्नवतीचंवाजिनंम् ।
चर्कृत्यंददथुर्द्रावयत्संखंभगंनन्नृभ्योहव्यंमयोभुवंम् ॥ १० ॥ १६ ॥

युवम् । श्वेतम् । पेदवे । अश्विना । अश्वंम् । नवऽभिः । वाजैः ।
नवती । च । वाजिनंम् । चर्कृत्यंम् । ददथुः । द्रवयत्ऽसंखम् ।
भगंम् । न । नृऽभ्यः । हव्यंम् । मयःऽभुवंम् ॥ १०॥१६॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां पेदवे पेदुनामधेयाय राज्ञे श्वेतं श्वेतवर्णं वाजिनं बलिनं नवभिर्नवती नवत्या चाश्वैः सहितं चर्कृत्यं संग्रामाणां अत्यर्थं कर्तारं शत्रूणां जेतारं वा द्रवयत्सखंशत्रुसखानां द्रावयितारं हव्यं ह्वातव्यं मयोभुवं सुखस्य भावयितारं अश्वं नृभ्योमनुष्येभ्योभगं न भजनीयं धनमिव ददथुः मायच्छतं ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी–

नतंराजानावदितेकुतंश्चननांहोंअश्नोतिदुरितंनकिर्भयम् ।
यमंश्विनासुहवारुद्रवर्तनीपुरोरथंकृणुथःपत्न्यासह ॥ ११ ॥

न । तम् । राजानौ । अदिते । कुतः । चन । न । अंहः । अश्नोति ।
दुःऽइतम् । नकिः । भयम् । यम् । अश्विना । सुऽहवा । रुद्रवर्तनी
इति रुद्रऽवर्तनी । पुरःऽरथम् । कृणुथः । पत्न्या । सह ॥ ११ ॥

हे राजानावीश्वरौ अदिते अदीनौ सुहवा स्वाह्वानौ रुद्रवर्तनी स्तोत्रयुक्तमार्गौ हे अश्विना अश्विनौ युवां यं जनं पुरोरथं अग्रतोरथं पत्न्या सह स्वयंवरे कृणुथः कुरुथः तंजनं कुतश्चन कुतोपि अंहः पापं नाश्नोति नव्यामोति दुरितं दुर्गतिरपिनाश्नोति नकिः नच भयं माप्नोति ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

आतेनंयातंमनंसोजवींयसारथंयंवामृभवंश्चक्रुरंश्विना ।
यस्ययोगेंदुहिताजायंतेदिवउभेअहंनीसुदिनेंविवस्वंतः ॥ १२ ॥

आ । तेनं । यातम् । मनंसः । जवींयसा । रथंम् । यम् । वाम् ।
ऋभवंः । चक्रुः । अश्विना । यस्यं । योगें । दुहिता । जायंते । दिवः ।
उभे इतिं । अहंनी इतिं । सुदिने इतिं सुऽदिनें । विवस्वंतः ॥ १२ ॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोर्यं रथं ऋभवश्चक्रुः अकार्षुः यस्य रथस्य योगे संबंधे सति दिवोदुहितोषाः जायते प्रादुर्भवति यस्य च योगे विवस्वतोभास्करादुभे अहनी अहोरात्रे सुदिने शोभने जायेते तेन रथेन मनसोपि जवीयसा वेगवत्तरेणायातं युवामागच्छत-मस्मान् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

तावर्तिर्यातंजयुषाविपर्वतमपिन्वतंशयवेधेनुमंश्विना ।
वृकंस्यचिद्वर्तिकामन्तरास्याद्युवंशचीभिर्ग्रसितामंमुञ्चतम् ॥ १३ ॥

ता । वर्तिः । यातम् । जयुषा । वि । पर्वतम् । अपिन्वतम् । शयवें ।
धेनुम् । अश्विना । वृकंस्य । चित् । वर्तिकाम् । अन्तः । आस्यात् ।
युवम् । शचीभिः । ग्रसिताम् । अमुञ्चतम् ॥ १३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ ता तौ युवां जयुषा जयशीलेन रथेन पर्वतं आद्रिंप्रति वर्तिर्मार्गं वियातं विविधं गच्छथः । तथाचनिगमांतरं–विजयुषारथ्यायातमद्रिंश्रुतंहवंवृषणावध्रिमत्याइ-ति[1] । किंच युवं शयवे शयोरर्थाय धेनुं अपिन्वतं निवृत्तप्रसवां वृद्धां गां प्रभूतस्य पयसोदो-

१ऋ० सं० ५. १. २.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

र्ध्रीं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः। तथाचनिगमांतरं--युवंधेनुंशयवेनाधितायापिन्वतमश्विनापूर्व्याय । किंच युवं युवां वृकस्यांतरनुप्रविष्टां ग्रसितां वृकेण ग्रस्तां वर्तिकां वर्तिकानाम चटका तामास्याद्व वृकस्य मुखात् शचीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा अमुंचतं अमोचयतं । तथाचनिगमांतरं--अजोहवीदश्विनावर्तिकावामास्नोयत्सीममुंचतंवृकस्येति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

एतंवांस्तोमंमश्विनावकर्मातंक्षामभृगवोनरथंम् ।
न्यंमृक्षामयोषंणांनमर्येनित्यंनसूनुंतनंयंदधांनाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

एतम् । वाम् । स्तोमंम् । अश्विनौ । अकर्म । अतंक्षाम । भृगंवः ।
न । रथंम् । नि । अमृक्षाम । योषंणाम् । न । मर्ये । नित्यंम् ।
न । सूनुम् । तनंयम् । दधांनाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः एतं यथोक्तं स्तोमं स्तोत्रं अकर्म अकुर्म तदेवाह--भृगवोन भृगवइव रथं अतक्षाम वयं स्तोत्रं संस्कृतवंतः कर्मयोगादृभवोभृगवउच्यंते । अथवा रथकारा-भृगवः । किंच वयं नित्यं शाश्वतं तनयं यागादीनां कर्मणां तनितारं सूनुं न औरसं पुत्रमिव स्तोमं दधानाधारयंतोमर्ये मनुष्ये न्यमृक्षाम युवयोः स्तुतिं नितरां संस्कृतवंतः। तत्रदृष्टांतः--योषणां न यथा जायां तद्वदित्यर्थः॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

रथंयांतमितिचतुर्दशर्चमेकादशं सूक्तं काक्षीवत्याघोषायाआर्षं जागतमाश्विनं । रथंयांतमित्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा--

रथंयान्तंकुहकोहवांनराप्रतिंद्युमन्तंसुवितायंभूषति ।
प्रातर्यावांणंविभ्वंविशेविशेवस्तोर्वस्तोर्वहंमानंधियाशमिं ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० १. ८. १९. । २ ऋ० सं० १. ८. १६. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रथंम् । यान्तंम् । कुहं । कः । ह । वाम् । नरा । प्रति । द्युऽमन्तंम् ।
सुविताय । भूषति । प्रातःऽयावानम् । विऽभ्वंम् ।
विशेऽविंशे । वस्तोःऽवस्तोः । वहमानम् । धिया । शमि ॥ १ ॥

हे नरा कर्मणां नेतारावश्विनौ वां युवयोः संबंधिनं द्युमंतं दीप्तिमंतं प्रातर्यावाणं यज्ञं प्रति विलंबेन प्रातः काले गंतारं विश्वं विभुं व्यापिनं विशेविशे सर्वेषु मनुष्येषु वस्तोर्वस्तोः अन्वहं वहमानं धनं प्रापयंतं यान्तं गच्छंतं रथं कुह कस्मिन् देशे कोह कः खलु यजमानः शमि यज्ञरूपे कर्मणि धिया स्तुतिरूपेण कर्मणा सुवितायाभ्युदयार्थं प्रतिभूषति अलंकरोति कस्मिन्देशे यज्ञे कोन्यो यजमानोयुवां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूजितवान् येनास्मद्यज्ञं प्रति विलंबेनागतवंतौ स्थइत्यभिप्रायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कुहंस्विद्दोषाकुहवस्तोरश्विनाकुहांभिपित्वंकरतःकुहोंषतुः ।
कोवांशयुत्राविधवेवदेवरंमर्यंनयोषाकृणुतेसधस्थआ ॥ २ ॥

कुहं । स्वित् । दोषा । कुहं । वस्तोः । अश्विना । कुहं ।
अभिऽपित्वम् । करतः । कुहं । ऊषतुः । कः । वाम् । शयुऽत्रा ।
विधवाऽइव । देवरंम् । मर्यम् । न । योषा । कृणुते । सधऽस्थे । आ ॥ २ ॥

हे अश्विनाश्विनौ कुहस्वित् क्वस्विद्दोषारात्रौ भवथइतिशेषः कुह वस्तोः क्व वा दिवा भवथः कुह क्व वाभिपित्वमभिप्राप्तिं करतः कुरुथः कुह क्वा ऊषथुः वसथः। किंच वां युवां कोयजमानः सधस्थे सहस्थाने वेद्याख्ये आकृणुते आकुरुते परिचरणार्थमात्माभिमुखीकरोति । तत्र दृष्टांतौदर्शयति—शयुत्रा शयने विधवेव यथा मृतभर्तृका नारी देवरं भर्तृभ्रातरं अभिमुखीकरोति । मर्यं न यथा च सर्वं मनुष्यं योषा सर्वा नारी संभोगकालेभिमुखी करोति तद्वदित्यर्थः । तथाच यास्कः—क्वस्विद्रात्रौ भवथः क्वदिवा क्वाभिप्राप्तिं कुरुथः क्ववसथः कोवां शयने विधवेव देवरं देवरः कस्माद्द्वितीयोवरउच्यते विधवाविधातृकाभवति विधवनाद्वा विधा-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वनादेति चर्मशिराअपिवा धवइति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा देवरो दीव्यतिकर्मा मर्योमनुष्योमरणधर्मा योषायौतेराकुरुते सहस्थानेइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रातर्जरेथेजरणेवकापयावस्तोर्वस्तोर्यजतागच्छथोगृहम् ।
कस्यध्वस्राभवथःकस्यवानराराजपुत्रेवसवनावगच्छथः ॥ ३ ॥

प्रातः । जरथे । जरणाऽइव । कापया । वस्तोःऽवस्तोः । यजता ।
गच्छथः । गृहम् । कस्य । ध्वस्रा । भवथः । कस्य ।
वा । नरा । राजपुत्राऽइव । सवना । अव । गच्छथः ॥ ३ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवां प्रातः प्रातःकाले जरेथे स्तोतृभिः स्तूयेथे । तत्र दृष्टांतः—जरणेव यथाजरणावैश्वर्येण वृद्धौ राजानौ कापया प्रातः प्रबोधकस्य बंदिनोवाणी कापा तया स्तूयेते तद्वदित्यर्थः । किंच वस्तोर्वस्तोरन्वहं यजता यष्टव्यौ युवां गृहं यजमानस्य मंदिरं गच्छथः प्रामुथः तौ युवां कस्य यजमानसंबंधिनो दोषस्य ध्वस्रा ध्वंसकौ विनाशयितारौ भवथः कस्य यजमानस्य सवना सवनानि राजपुत्रेव राजकुमाराविव युवामवगच्छथः प्रामुथः॥३॥

अथ चतुर्थी—

युवांमृगेववारणामृगण्यवोदोषावस्तोर्हविषानिह्वयामहे ।
युवंहोत्रामृतुथाजुह्वतेनरेषंजनायवहथःशुभस्पती ॥ ४ ॥

युवाम् । मृगाऽइव । वारणा । मृगण्यवः । दोषा । वस्तोः ।
हविषा । नि । ह्वयामहे । युवम् । होत्राम् । ऋतुऽथा । जुह्वते ।
नरा । इषम् । जनाय । वहथः । शुभः । पती इति ॥ ४ ॥

---

१ नि० ३. १५.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अश्विनौ युवां वारणा वारणौ मृगेव यथा शार्दूलौ मृगण्यवोमृगयवः तद्वद्वयं दोषा रात्रौ वस्तोरहनि च हविषा निह्वयामहे नियमेन ह्वयामः। किंच हे नरा नेतारावश्विनौ युवं युवां ऋतुथा कालेकाले होत्रामाहुतिं जुह्वते जुह्वति यजमानाइतिशेषः। किंच युवां शुभः शुभस्य वृष्ट्युदकस्य पती स्वामिनौ संतौ जनाय जनार्थमिषं अन्नं वहथः प्रापयथः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

युवांहघोषापर्यश्विनायतीराज्ञऊचेदुहितापृच्छेवांनरा।
भूतंमेअह्नउतभूतमक्तवेश्वावतेरथिनेशक्तमर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

युवाम्। ह। घोषा। परि। अश्विना। यती। राज्ञः। ऊचे। दुहिता। पृच्छे। वाम्। नरा। भूतम्। मे। अह्ने। उत। भूतम्। अक्तवे। अश्वऽवते। रथिने। शक्तम्। अर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवां ह खलु परि परितोयती गच्छंती राज्ञोदीप्तस्यकक्षीवतोदुहिता पुत्री घोषा घोषाख्या अहमूचे संनिहितेभ्योवृद्धेभ्यः उक्तवत्यस्मि। किंच वां युवां पृच्छे वृद्धान् संनिहितान् कीदृशावश्विनाविति पृच्छामि। तथा सति मे मम अह्ने दिवसाय दिवसनिर्वर्त्यकर्मणे भूतं भवतं। उतापिच अक्तवे रात्र्यै रात्रिनिर्वर्त्यकर्मणे भूतं भवतं। तथाश्वावते अश्वयुक्ताय रथिने रथवतेचार्वते भ्रातृव्याय शक्तं निरसनेशक्तौ भवतं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

युवंकवीष्ठःपर्यश्विनारथंविशोनकुत्सोजरितुर्नशायथः।
युवोर्हमक्षापर्यश्विनामध्वासाभरतनिष्कृतंनयोषणा ॥ ६ ॥

युवम्। कवी इति। स्थः। परि। अश्विना। रथम्। विशः। न। कुत्सः। जरितुः। नशायथः। युवोः। ह। मक्षा। परि। अश्विना। मधु। आसा। भरत। निःऽकृतम्। न। योषणा ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अश्विनाश्विनौ कवी क्रांतदर्शिनौ युवं युवां रथं परिष्ठः परितोभवथः । अथ जरितुः स्तोतुः यज्ञं प्रतिगमनाय नशायथः रथं प्राप्नुथः । तत्र दृष्टांतः—विशोमनुष्यः कुत्सोन यथा कुत्सश्चेंद्रश्च सरथमधितिष्ठतः । तथाच मंत्रांतरं--यासिकुत्सेनसरथमवस्युस्तोदोवातस्यहर्योरीशानइति[1] । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवोर्ह युवयोः खलु स्वभूतं मधु मक्षा मक्षिका आसा आस्येन परिभरत बिभर्ति । तत्रदृष्टांतः—निष्कृतं न यथा निष्कृतं संस्कृतं मधु योषणा नारी तद्वदित्यर्थः । तथाचमंत्रांतरं--उतस्यावांमधुमन्मक्षिकारपन्मदेसोमस्यौशिजोहुवन्यतीति[2] ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंहंभुज्युंयुवमंश्विनावशंयुवंशिंजारंमुशनामुपारथुः ।
युवोररांवापरिसख्यमांसतेयुवोरहमवंसासुम्नमाचंके ॥ ७ ॥

युवम् । ह । भुज्युम् । युवम् । अश्विना । वशम् । युवम् । शिञ्जारम् ।
उशनाम् । उप । आरथुः । युवोः । ररावा । परि । सख्यम् ।
आसते । युवोः । अहम् । अवसा । सुम्नम् । आ । चके ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं ह युवां खलु भुज्युं समुद्रमध्ये विपन्ननावं तुग्रपुत्रं भुज्युमुपारथुः उत्तारयितुमुपगतवंतौ भवथः । किंच युवं युवां वशंहस्तिबलेन शत्रुभिः पराजयमानं वशनामधेयं राजानं रक्षणायोपारथुः । किंच युवं युवां शिंजारं अत्रिं अग्निकूटादुत्तारयितुं उशनां कमनीयां स्तुतिं च श्रोतुं उपारथुः । तथाच मंत्रांतरं--अत्रिंशिंजारमश्विनेति[3] । किंच युवोर्युवयोः सख्यं मित्रत्वं ररावा हविषां प्रदाता यजमानः पर्यासते पर्यास्ते छांदसोवचनव्यत्ययः । किंच युवोर्युवयोः अवसा रक्षणेनाहं घोषा सुम्नं सुखं आचके कामये ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंहंकृशंयुवमंश्विनाशयुंयुवंविधन्तंविधवामुरुष्यथः ।
युवंसनिभ्यंःस्तनयंन्तमश्विनापंव्रजमूंर्णुथःसप्तास्यंम् ॥ ८ ॥

---

१ ऋ० सं० ३. ५. १८ । २ ऋ० सं० १. ८. २१ । ३ ऋ० सं० ५. ८. ५ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

युवम् । ह । कृशम् । युवम् । अश्विना । शयुम् । युवम् । विधन्तम् । विधवाम् । उरुष्यथः । युवम् । सनिऽभ्यः । स्तनयन्तम् । अश्विना । अप । व्रजम् । ऊर्णुथः । सप्तऽआस्यम् ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ युवं युवां ह खलु कृशं दुर्बलं कृशनामधेयं वा उरुष्यथः रक्षथः । किंच युवं युवां शयुं शयुनामानमृषिं उरुष्यथः । किंच युवं युवां विधंतं परिचरंतं मानुष्यं विधवां चापतिकां वध्रिमतीं योध्रीं स्त्रियं चोरुष्यथः । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां स्तनयंतं शब्दं कुर्वंतं सप्तास्यं सर्पणशीलद्वारं व्रजं मेघं व्रजः चरुरितिमेघनामसु पाठात् । सनिभ्योहविषां दातृभ्यः अपोर्णुथः विवृतद्वारं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

जनिष्टयोषांपतयत्कनीनकोविचारुहन्वीरुधोदंसनाअनु ।
आस्मैरीयन्तेनिवनेवसिन्धवोस्माअह्नेभवतितत्पतित्वनम् ॥ ९ ॥

जनिष्ट । योषा । पतयत् । कनीनकः । वि । च । अरुहन् । वीरुधः । दंसनाः । अनु । आ । अस्मै । रीयन्ते । निवनाऽइव । सिन्धवः । अस्मै । अह्ने । भवति । तत् । पतिऽत्वनम् ॥ ९ ॥

हे अश्विनौ युवयोः प्रसादादियं घोषा योषा स्त्रीगुणोपेता सुभगाजनिष्ट जाता अस्याः समीपं कनीनकः कन्याकामः पतिः पतयत् पततु अस्मै कनीनकाय युवयोर्दंसना अनुवृष्टिलक्षणानि कर्माणि लक्षीकृत्य वीरुधः ओषधयोविचारुहन् विरोहन्तु प्रादुर्भवन्तु । अस्मै कनीनकाय निवनेव प्रवणेनेव सिंधवउदकानि आरीयंते अभिगच्छंति तद्वत् तावीरुधोभिगच्छंतु । किंच अह्ने केनाप्यहंतव्यायास्मै कनीनकाय तत्संभोगसमर्थं पतित्वनं यौवनं भवति भवतु ॥९॥

अथ दशमी—

जीवंरुदन्तिविमयन्तेअध्वरेदीर्घामनुप्रसितिंदीधियुर्नरः ।
वामंपितृभ्योयइदंसमेरिरेमयःपतिभ्योजनयःपरिष्वजे ॥१०॥११॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जीवम् । रुदन्ति । वि । मयन्ते । अध्वरे । दीर्घाम् । अनु । प्रऽसितिम् ।
दीधियुः । नरः । वामम् । पितृऽभ्यः । ये । इदम् । सम्ऽएरिरे ।
मयः । पतिऽभ्यः । जनयः । परिऽस्वजे ॥ १० ॥ १९ ॥

हे अश्विनौ युवयोरनुग्रहाद्य ये नरः पतयोजायानां जीवं जीवनमुद्दिश्य रुदंति रोदनेनापि जायानां जीवनमेव आशासतइत्यर्थः। ताजायाअध्वरे यज्ञे विमयंते निवेशयंति च। किंच तासु दीर्घां महतीं प्रसितिं भुजयोः प्रबंधनमनुदीधियुः अनुदधति इदं धामं वननीयमपत्यं पितृभ्यः समेरिरे संप्रेरयंति तेभ्यः पतिभ्योजनयोजायाः परिष्वजे परिष्वंगार्थं मयः सुखं कुर्वंतीतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी—

नतस्यंविद्मतदुषुप्रवोचतयुवाहयद्युवत्याःक्षेतियोनिषु ।
प्रियोस्रियस्यवृषभस्यरेतिनोगृहंगमेमाश्विनातदुश्मसि ॥ ११ ॥

न । तस्य । विद्म । तत् । ऊँ इति । सु । प्र । वोचत । युवा । ह ।
यत् । युवत्याः । क्षेति । योनिषु । प्रियऽउस्रियस्य । वृषभस्य ।
रेतिनः । गृहम् । गमेम । अश्विना । तत् । उश्मसि ॥ ११ ॥

हे अश्विनाश्विनौ तस्य तव सुखं वयं न विद्म न जानीम तत्सुखं यूयं सु सुष्ठु प्रवोचत। बहुवचनं पूजार्थं युवा ह तरुणः खलु मत्पतिः युवत्या यौवनान्वितायाममयोनिषु गृहेषु यद्य क्षेति निवसतीति। किंच प्रियोस्रियस्य प्रिययुवतेर्वृषभस्य सेक्तुः रेतिनोरेतस्विनोमत्पतेर्गृहं गमेम गच्छेम वयंतद्गृहमुश्मसि कामयामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

आवांमगन्त्सुमतिर्वाजिनीवसून्यश्विनाहृत्सुकामांअयंसत ।
अभूतंगोपामिथुनाशुभस्पतीप्रियाअर्यम्णोदुर्याँअशीमहि ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । वाम् । अगन् । सुऽमतिः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू ।
नि । अश्विना । हृत्ऽसु । कामाः । अयंसत । अभूतम् । गोपा ।
मिथुना । शुभः । पती इति । प्रियाः । अर्यम्णः । दुर्यान् । अशीमहि ॥ १२॥

हे वाजिनीवसू अन्नधनौ शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ हे अश्विनाश्विनौ मिथुना मिथुनौ परस्परसहितौ वां युवां सुमतिरागन् आगच्छतु हृत्स्वस्मदीयेषु हृदयेषु कामाः अभिलाषाः न्ययंसत नियम्यंतां । किंच युवां गोपामम गोपायितारावभूतं भवतं । अपिच प्रियाः सत्योवयं अर्यम्णः पत्युः दुर्यान् गृहान् अशीमहि प्राप्नुयाम ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी--

तामंन्दसानामनुंषोदुरोणआधत्तंर॒यिंसहवींरंवचस्यवें ।
कृतंतीर्थंसुप्रपाणंशुंभस्पतीस्थाणुंपंथेष्ठामपंदुर्मतिंहंतम् ॥ १३ ॥

ता । मन्दसाना । मनुंषः । दुरोणे । आ । धत्तम् । रयिम् । सहऽवीरम् ।
वचस्यवें । कृतम् । तीर्थम् । सुऽप्रपानम् । शुभः । पती इति ।
स्थाणुम् । पथेऽस्थाम् । अप । दुःऽमतिम् । हतम् ॥ १३ ॥

हे अश्विनौ मंदसाना मंदसानौ ता तौ युवां मनुषोमनुष्यस्य मत्पतेर्दुरोणे गृहे वचस्यवे युष्मत्स्तुतिकामायै मह्यं सहवीरं पुत्रादिसहितं रयिं धनं आधत्तं स्थापयतं । किंच हे अश्विनौ शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ युवां पतिगृहं गच्छंत्यामम तीर्थं पानाय सुप्रपाणं कृतं कुरुतं । किंच युवां पथेष्ठां मार्गस्थं स्थाणुं वृक्षं दुर्मतिं दुर्बुद्धिं परिपंथिनंचापहतं अपगमयतं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

क्वंस्विदद्यकंतमास्वश्विनांविक्षुदस्रामांदयेतेशुभस्पती ।
कईंनियेंमेकतमस्यंजग्मतुर्विप्रंस्यवायजंमानस्यवागृहम् ॥ १४ ॥ २० ॥

क्वं । स्वित् । अद्य । कतमासु । अश्विनां । विक्षु । दस्रा । मादयेते इति । शुभः । पती इति । कः । ईम् । नि । येमे । कतमस्यं ।
जग्मतुः । विप्रंस्य । वा । यजंमानस्य । वा । गृहम् ॥ १४ ॥ २० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अश्विनाश्विनौ दस्रा दर्शनीयौ शुभस्पती उदकस्य पती स्वामिनौ भवंतौ क्वस्विव् क्वस्थितौ जनपदे अद्यास्मिन्नहनि कतमासु कासु विक्षु प्रजासु मादयेते आत्मानं तर्पयतः । किंच कोयजमानईमेनौ युवां नियेमे नियच्छति । किंच भवंतौ कतमस्य विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुर्वा यजमानस्य वा गृहं जग्मतुः गतवंतौ ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

समानमितितृचं द्वादशं सूक्तं घोषायाः पुत्रस्य सुहस्त्यस्यार्षं जागतमाश्विनं अनुक्रांतंच—समानंतृचंसुहस्त्योघौषेयइति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

समानमुत्यंपुरुहूतमुक्थ्यं१रथंत्रिचक्रंसवनागनिग्मतम् ।
परिज्मानंविदथ्यंसुवृक्तिभिर्वयंव्युंष्टाउषसोहवामहे ॥ १ ॥

समानम् । ऊँ इति । त्यम् । पुरुऽहूतम् । उक्थ्यम् । रथम् ।
त्रिऽचक्रम् । सवना । गनिग्मतम् । परिऽज्मानम् । विदथ्यम् ।
सुवृक्तिऽभिः । वयम् । विऽउंष्टाः । उषसः । हवामहे ॥ १ ॥

हे अश्विनौ युवयोः समानमु साधारणमेव त्यं तं पुरुहूतं बहूभिराहुतं उक्थ्यं प्रशस्यं त्रिचक्रं सवना सवनानि यज्ञान् गनिग्मतं प्रतिगच्छंतं परिज्मानं परितोगंतारं विदथ्यं यज्ञहितं रथं उषसोव्युष्टौ सुवृक्तिभिः सुष्ठु दोषवर्जिताभिः स्तुतिभिः वयं हवामहे आह्वयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रातर्युजंनासत्याधितिष्ठथःप्रातर्यावाणंमधुवाहनंरथम् ।
विशोयेनगच्छंथोयज्वरीर्नराकीरेश्चिद्यज्ञंहोतृमन्तमश्विना ॥ २ ॥

प्रातःऽयुजम् । नासत्या । अधि । तिष्ठथः । प्रातःऽयावानम् ।
मधुऽवाहनम् । रथम् । विशः । येन । गच्छंथः । यज्वरीः । नरा ।
कीरेः । चित् । यज्ञम् । होतृऽमन्तम् । अश्विना ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेनासत्या नासत्यभूतौ सत्यस्य प्रणेतारौ वा नरा नेतारावश्विनौ युवां प्रातर्युजं प्रातःकाले अश्वैर्युज्यमानं प्रातर्यावाणं प्रातर्गंतारं मधुवाहनं मधुनोमृतस्य वाहकं तं रथं अधितिष्ठथः आरोहथइत्यर्थः । यज्वरीर्यजनशीलाः विशः प्रजाः येन रथेन गच्छथः येन च कीरेश्चित् स्तोतुरपि होतृमंतं ऋत्विग्युक्तं यज्ञं गच्छथः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒ध्व॒र्युं वा॒ मधु॑पाणिं सु॒हस्त्य॑म॒ग्निधं॑ वा धृ॒तद॑क्षं॒ दमू॑नसम् ।
विप्र॑स्य वा॒ यत्सव॑नानि॒ गच्छ॒थोत॒ आ या॑तं मधु॒पेय॑मश्विना ॥ ३ ॥ २१ ॥

अ॒ध्व॒र्युम् । वा॒ । मधु॑ऽपाणिम् । सु॒ऽहस्त्य॑म् । अ॒ग्निऽध॑म् । वा॒ ।
धृ॒तऽद॑क्षम् । दमू॑नसम् । विप्र॑स्य । वा॒ । यत् । सव॑नानि । गच्छ॑थः ।
अतः॑ । आ । या॒त॒म् । म॒धु॒ऽपेय॑म् । अ॒श्वि॒ना॒ ॥ ३ ॥ २१ ॥

हे अश्विनौ युवां मधुपाणिं सोमपाणिमध्वर्युं वा सुहस्त्यं सुहस्त्यनामानमृषिं मां धृतदक्षं धृतबलं दमूनसं दानमनसं अग्निधं वा ऋत्विग्विशेषमायातं । तदेवदर्शयति—यत् यद्यपि विप्रस्यान्यस्य मेधाविनः सवनानि यज्ञान् गच्छथः तथाप्यतः तेभ्योयज्ञेभ्योमधुपेयमस्माकं सोमात्मकं पेयमायातमन्वागच्छतं ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥२१॥

अस्तेवेत्येकादशर्चं त्रयोदशं सूक्तं आंगिरस्य कृष्णाख्यस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । अनुक्रांतंच—अस्तेवैकादश कृष्णइति । आभिप्लविकेषूक्थेषु स्तोमवृद्धौइदं सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनआवापार्थं सूत्रितंच—यज्ञेदिवइतिसूक्ते अस्तेवसुप्रतरमिति ।

तत्र प्रथमा—

अस्ते॑व॒ सु प्र॑त॒रं लाय॒मस्य॒न्भूष॑न्निव॒ प्र भ॑रा॒ स्तोम॑मस्मै ।
वा॒चा वि॑प्रास्तरत॒ वाच॑म॒र्यो नि रा॑मय जरितः॒ सोम॒ मिन्द्र॑म् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्ताऽइव । सु । प्रऽतरम् । लायम् । अस्यन् । भूषन्ऽइव । प्र । भर । स्तोमम् । अस्मै । वाचा । विप्राः । तरत । वाचम् । अर्यः । नि । रमय । जरितः । सोमे । इन्द्रम् ॥ १ ॥

प्रतरं प्रवृद्धतरं लायं संश्लेषणं हृदयवेधिनं शरं सु सुष्ठु अस्यन् क्षिपन् अस्तेव यथा क्षेप्ता धानुष्कोभूषन्निव यथावालंकारमलंकुर्वन्नलंकर्ता तद्वत् स्तोममस्माइंद्राय प्रभर प्रापय । हे अंतरात्मन् त्वमितिशेषः । किंच हे विप्रामेधाविनोयूयं वाचा स्तुत्या अर्यः अरेः शत्रोर्वाचं तरत नितरां तरत निराकुरुतइत्यर्थः । हे जरितः स्तातस्त्वं मे सोमयागे इंद्रं निरमय क्रीडय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दोहेनगामुपशिक्षासखायंप्रबोधयजरितर्जारमिन्द्रम् ।
कोशंनपूर्णंवसुनान्यृष्टमाच्यावयमघदेयायशूरम् ॥ २ ॥

दोहेन । गाम् । उप । शिक्ष । सखायम् । प्र । बोधय । जरितः । जारम् । इन्द्रम् । कोशम् । न । पूर्णम् । वसुना । निऽऋष्टम् । आ । च्यवय । मघऽदेयाय । शूरम् ॥ २ ॥

हे जरितस्त्वं दोहेन कामानां दोहनार्थं गां गोरूपं सखायं प्रियमिंद्रमुपशिक्ष वशं नय । किंच जारं भूतानां जरयितारमिंद्रं प्रबोधय स्तुतिभिः प्रबुद्धं कुरु । किंच पूर्णमुदकेन पूरितं कोशं न पात्रमिव वारिभिः वसुना हिरण्यादिना धनेन न्यृष्टं नीचैर्गतं शूरं वीरमिंद्रं मघदेयाय धनदानाय च्यवय अभिमुखं कुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

किमङ्गत्वामघवन्भोजमाहुःशिशीहिमाशिशयंत्वाशृणोमि ।
अप्नस्वतीममधीरस्तुशक्रवसुविदंभगमिन्द्राभरानः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कि॒म् । अ॒ङ्ग । त्वा॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । भो॒जम् । आ॒हुः॒ । शि॒शी॒हि । मा॒ । शि॒श॒यम् । त्वा॒ । शृ॒णो॒मि॒ । अप्न॑स्वती । मम॑ । धीः । अ॒स्तु॒ । श॒क्र॒ । व॒सु॒ऽविद॑म् । भग॑म् । इ॒न्द्र॒ । आ । भ॒र॒ । नः॒ ॥ ३ ॥

अंगेति सामान्याह्वानं अंग हे मघवन् धनवन् शक्रेंद्र त्वा त्वां किं किमर्थं भोजं स्तोतॄणां भोजकमभीष्टदमाहुः सर्वे विद्वांसः यदि नददासीत्यध्याहारः तस्माद्ददास्येव स्तोतृभ्योधनानीत्यर्थः तथासति मा मां स्तोतारं शिशीहि धनदानेन तीक्ष्णीकुरु। त्वा त्वां शिशयं स्तोतॄणां संस्कर्तारं शृणोमि । किंच मम धीर्बुद्धिः अप्नस्वती कर्मवत्यस्तुभवतु । किंच नोस्माकं वसुविदं धनस्य लंभकं भगं भाग्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वांजना॑ममस॒त्येष्वि॑न्द्रसन्तस्था॒नाविह्व॑यन्तेसमी॒के ।
अत्रा॒युजं॑कृणु॒ते॒योह॒विष्मा॒न्नासु॑न्वतास॒ख्यं॑वष्टि॒शूरः॑ ॥ ४ ॥

त्वाम् । जना॑ः । म॒म॒ऽस॒त्येषु॑ । इ॒न्द्र॒ । स॒म्ऽत॒स्था॒नाः॒ । वि । ह्व॒य॒न्ते॒ । स॒म्ऽई॒के॒ । अत्र॑ । यु॒जम् । कृ॒णु॒ते॒ । यः । ह॒विष्मा॑न् । न । असु॑न्वता । स॒ख्य॒म् । व॒ष्टि॒ । शूरः॑ ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वां जनाममसत्येषु संग्रामेषु विह्वयंते विविधमाह्वयंति सहायार्थं । एतदेव दर्शयति—समीके युद्धे संतस्थानाः सम्यक् तिष्ठंतोजनाविह्वयंतइति। अत्रास्मिन्नाह्वाने सशूरोवीरइंद्रस्तं युजं सखायं कृणुते कुरुते योहविष्मान् भवति असुन्वता सोमाभिषवमकुर्वता पुरुषेण सह सख्यं सखित्वं न वष्टि न कामयते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

धनं॒नस्प॒न्द्रं॑बहु॒लंयोअ॑स्मैती॒व्रान्त्सोमाँ॑आसु॒नोति॒प्रय॑स्वान् ।
तस्मै॒शत्रू॑न्त्सु॒तुका॑न्प्रा॒तरह्नो॒निस्व॒ष्ट्रान्यु॒वति॒हंति॑वृ॒त्रम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धनम् । न । स्पन्द्रम् । बहुलम् । यः । अस्मै । तीव्रान् । सोमान् ।
आऽसुनोति । प्रयस्वान् । तस्मै । शत्रून् । सुऽतुकान् । प्रातः ।
अह्नः । नि । सुऽअष्ट्रान् । युवति । हन्ति । वृत्रम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

प्रयस्वान् हविष्मान् योयजमानः स्पंद्रं स्पंदनशीलं गवाश्वादिकं बहुलं प्रभूतं धनं न यथा धनं दरिद्राय पात्रभूताय दातुं संस्कारोति तद्वदस्माइंद्राय तीव्रान् तीव्ररसान् सोमानासुनोति अभिषुणोति अभिषवाख्येन संस्कारेण संस्करोति तस्मै यजमानाय प्रातरह्नः पूर्वाह्णः सुतुकान् सुप्रेरणान् शोभनपुत्रान्वा स्वष्ट्रान् ज्ञानायुधान् शत्रून् नियुवति सइंद्रः पृथक्करोति । किंच वृत्रं तदीयमुपद्रवं हंति हिनस्ति ॥ ५ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी–

यस्मिन्वयंदधिमाशंसमिन्द्रेयःशिश्रायंमघवाकामंमस्मे ।
आराच्चित्सन्भयतामस्यशत्रुर्न्यस्मैद्युम्नाजन्यानमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन् । वयम् । दधिम । शंसम् । इन्द्रे । यः । शिश्राय ।
मघऽवा । कामम् । अस्मे इति । आरात् । चित् । सन् । भयताम् ।
अस्य । शत्रुः । नि । अस्मै । द्युम्ना । जन्या । नमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन्निंद्रे वयं घोषेयाः सुहस्त्याः शंसं स्तुतिं दधीम विदधीमः । यश्च मघवा धनवानिंद्रोस्मेस्मासु काममभिलाषं शिश्राय श्रयति अस्येंद्रस्य शत्रुरारात् दूरएव संश्रित् सन्नपि भयतां बिभेतु । किंचास्माइंद्राय जन्या जन्यानि शत्रुजनपदभवानि द्युम्ना द्युम्नानि अन्नानि निनमंतां प्रह्वीभवंतु भोजनीयानि भवंत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आराच्छत्रुमपबाधस्वदूरमुग्रोयःशंबःपुरुहूततेन ।
अस्मेधेहियवमद्गोमदिन्द्रकृधीधियंजरित्रेवाजरत्नाम् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आरात् । शत्रुम् । अप॑ । बाधस्व । दूरम् । उग्रः । यः । शम्बः ।
पुरुऽहूत । तेन॑ । अस्मे इति॑ । धेहि । यव॑ऽमत् । गोऽमत् ।
इन्द्र । कृधि । धिय॑म् । जरित्रे । वाज॑ऽरत्नाम् ॥ ७ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र तव यउग्रउद्गूर्णः शंबोवज्रः तथाच यास्कः—शंबइति वज्रनाम शमयतेर्वा शातयतेर्वा इति[1] । तेन वज्रेण शत्रुमस्मदरिं आरात् अस्मत्समीपात् दूरमपबाधस्व त्वमपगमय । किंच अस्मे अस्मासु यवमत् यवयुक्तं गोमद्गोयुक्तं च धनं धेहि निधेहि । किंच जरित्रे स्तोत्रे मह्यं वाजरत्नां रमणीयान्नां धियं कर्म कृधि कुरु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रयमन्तर्वृ॑षसवासो॒अग्म॑न्ती॒व्राःसोमा॑बहुलान्ता॑स॒इन्द्र॑म् ।
नाह॑दा॒मान॑म्म॒घवा॒निय॑ंस॒न्निसु॒न्व॒तेव॑हति॒भूरि॑वा॒मम् ॥ ८ ॥

प्र । यम् । अन्तः । वृषऽसवास॑ः । अग्म॑न् । तीव्राः । सोमा॑ः ।
बहुलऽअ॑न्तासः । इन्द्र॑म् । न । अह॑ । दामान॑म् । मघऽवा॑ । नि ।
यंसत् । नि । सुन्वते । वहति । भूरि॑ । वामम् ॥ ८ ॥

अंतर्जठरे यमिंद्रं वृषसवासः वृषसवाः अग्नौ सोमस्य वर्षितृभिरध्वर्युभिरभिषुतास्तीव्रास्तीव्ररसाबहुलांतासोबहुलमन्नादिकमंते येभ्यः तेबहुलांताः सोमाः प्राग्मन् प्रगच्छंति । समघवा धनवानिंद्रः दामानं दातारं यजमानं नाह नैव नियंसत् नियच्छति किंतु सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय भूरि अधिकं वामं वननीयं धनं निवहति नितरां प्रापयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उ॒तप्र॒हाम॑ति॒दीव्या॑जयातिकृ॒तंन॑श्व॒घ्नीवि॑चि॒नोति॑का॒ले ।
योदे॒वका॑मो॒नधना॑रुणद्धि॒समित्तंरा॒यासृ॑जतिस्व॒धावा॑न् ॥ ९ ॥

1 नि० ५. २४.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उत । प्रऽहाम् । अतिऽदीव्यं । जयाति । कृतम् । यत् । श्वऽघ्नी ।
विऽचिनोति । काले । यः । देवऽकामः । न । धना । रुणद्धि ।
सम् । इत् । तम् । राया । सृजति । स्वधाऽवान् ॥ ९ ॥

उतापिचेंद्रः प्रहां प्रहंतारमतिदीव्यः अतिरभिपूजितार्थे वर्तते दीव्यतिर्गत्यर्थः अभिपूजितं गमयित्वा जयाति जयति । किंच यत् यथा अत्र प्रकारवचनप्रत्ययस्य लोपोद्रष्टव्यः । श्वघ्नीकितवः कृतं कृतसमयं प्रति कितवं कितवानां मध्ये विचिनोति परीक्ष्यगृह्णाति तद्वदिंद्रः काले युद्धकाले बलवंतं शत्रुं परीक्ष्य वधार्थं गृह्णातीत्यर्थः। किंच योमनुष्योदेवकामोदेवान् यष्टुं स्तोतुं वाभिलाषवान् भवति तस्यार्थाय धना धनानि न रुणद्धि नावृणोति नाच्छादयतीत्यर्थः । किंतु प्रकाशयति स्वधावान् बलवानिंद्रः तं देवकामं राया धनेन संसृजतीत् संयाजयत्येव ॥९॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमामतिंदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
वयंराजभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम । अमतिम् । दुःऽएवाम् । यवेन । क्षुधम् ।
पुरुऽहूत । विश्वाम् । वयम् । राजऽभिः । प्रथमाः ।
धनानि । अस्माकेन । वृजनेन । जयेम ॥ १० ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र तव प्रसादात् दुरेवां दुष्टागमनां दारिद्र्यादागताममतिं दुर्बुद्धिं वयं घोषेयाः सुहस्त्यागोभिः पशुभिस्तरेम निस्तरेम । किंच यवेन विश्वां व्याप्तां क्षुधं तरेम । किंच प्रथमा मुख्यानि धनानि राजभिर्धनानामीश्वरैर्लभेमहीतिशेषः। यद्वा प्रथमावयमिति संबंधः किंचास्माकेन अस्मदीयेन वृजनेन बलेन जयेम शत्रूनितिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

बृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रःपुरस्तादुतमध्यतोनःसखासखिभ्योवरिवःकृणोतु॥ ११॥ २३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

बृह॒स्पति॑ः । नः॒ । परि॑ । पा॒तु॒ । प॒श्चात् । उ॒त । उत्ऽत॑रस्मात् ।
अध॑रात् । अ॒घ॒ऽयोः । इन्द्र॑ः । पु॒रस्ता॑त् । उ॒त । म॒ध्य॒तः । नः॒ ।
सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । वरि॑वः । कृ॒णो॒तु॒ ॥ ११ ॥ २३ ॥

पश्चात्पश्चिमतः उतापिच उत्तरस्मात् उत्तरतः अधरात् दक्षिणतश्च योघायुरागच्छति तस्मादघायोः पापकाच्छत्रोर्नोस्मान् बृहस्पतिः परिपातु । उतापिचेंद्रः पुरस्तात् पूर्वतोमध्यतश्च योघायुरागच्छति तस्मादघायोर्नोस्मान् परिपातु । किंच सखासखिभूतेंद्रः सखिभ्यः प्रियेभ्यो स्मभ्यं वरिवोधनं कृणोतु करोतु ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मंडले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाके अष्टादश सूक्तानि तत्राच्छामइत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं दशम्येकादश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रांतं—अच्छामे द्वित्रिष्टुबंतंत्विति । उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिनस्तृतीयसवनेएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रबृहस्पतेयुवमिंद्रश्चस्वरति याज्ये इति । पृष्ठ्येहन्यप्येतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रमिति नित्यमैकाहिकमिति ।

तत्रै प्रथमा—

अच्छा॑ म॒ इन्द्रं॑ म॒तय॑ः स्व॒र्विद॑ः स॒ध्रीची॒र्विश्वा॑ उश॒तीर॑नूषत ।
परि॑ ष्वजन्ते॒ जन॑यो॒ यथा॒ पतिं॒ मर्यं॒ न शु॒न्ध्युं॑ म॒घवा॑नमू॒तये॑ ॥ १ ॥

अच्छ॑ । मे॒ । इन्द्र॑म् । म॒तय॑ः । स्व॒ःऽविद॑ः । स॒ध्रीची॑ः । विश्वा॑ः ।
उ॒श॒तीः । अ॒नू॒ष॒त॒ । परि॑ । स्व॒ज॒न्ते॒ । जन॑यः । यथा॑ । पति॑म् ।
मर्य॑म् । न । शु॒न्ध्युम् । म॒घऽवा॑नम् । ऊ॒तये॑ ॥ १ ॥

आंगिरसस्य कृष्णस्य मे मम स्वर्विदः सर्वस्य लंभयित्र्यःसध्रीचीः संगताः विश्वाव्याप्ताः उशतीः कामयमानाः मतयः स्तुतयः इंद्रमच्छानूषत अभिष्टुवंति । किंच जनयोजायाः यथा पतिं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भर्तारं मर्यं न यथा च मनुष्यं शुंध्युं शुद्धं दोषरहितं मघवानं धनवंतमूतयेरक्षणार्थं परिष्वजंते आलिंगंति तद्वदिंद्रं मे स्तुतयः परिष्वजंते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नघांत्वद्रिगपंवेतिमेमनस्त्वेइत्कामंपुरुहूतशिश्रय ।
राजेंवदस्मनिषदोधिबर्हिष्यस्मिन्त्सुसोमेंवपानंमस्तुते ॥ २ ॥

न । घ । त्वद्रिक् । अप॑ । वेति । मे । मनः । त्वे इति । इत् । कामम् ।
पुरुऽहूत । शिश्रय । राजाऽइव । दस्म । नि । सदः । अधि ।
बर्हिषि । अस्मिन् । सु । सोमे । अवऽपानम् । अस्तु । ते ॥ २ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत दस्म दर्शनीयेंद्र त्वद्रिक् त्वदभिमुखं मे मदीयं मनोन घ नखल्वपवेति त्वत्तोपगच्छति ।किंच त्वे इत् त्वय्येव काममभिलाषं शिश्रय स्थापयामि। किंच राजेव ईश्वर-इव बर्हिष्यधि निषदः निषीदः । किंच ते तवास्मिन् सोमे सुशोभनं अवपानमस्तु भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विषूवृदिन्द्रोअमंतेरुतक्षुधःसइद्रायोमघवावस्वईशते ।
तस्येदिमेप्रवणेसप्तसिन्धवोवयोंवर्धन्तिवृषभस्यंशुष्मिणंः ॥ ३ ॥

विषुऽवृत् । इन्द्रः । अमंतेः । उत । क्षुधः । सः । इत् । रायः ।
मघऽवा । वस्वः । ईशते । तस्य । इत् । इमे । प्रवणे । सप्त ।
सिन्धवः । वयः । वर्धन्ति । वृषभस्य । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

इंद्रः अमतेरस्माकं दुर्बुद्धेः प्रजापहारिण्याः पिपासायावा विषूवृत् विष्वग्वर्तकोभवतु । उतापिच क्षुधोबुभुक्षायाः विषूवृद्भवतु । किंच सइत् सएव मघवा धनवानिंद्रोवस्वोवासयितुः रायोधनस्य ईशते ईष्टे । किंच वृषभस्य वर्षितुः शुष्मिणः बलवतः तस्येत् इंद्रस्यैव इमे प्रसिद्धाः सप्त सप्तसंख्याकाः सिंधवोनद्यः प्रवणे देशे वयोन्नं वर्धन्ति वर्धयंति ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

वयो॒ न वृ॒क्षं सु॑पला॒शमास॑द॒न्त्सोमा॑स॒ इन्द्रं॑ म॒न्दिन॑श्चमू॒षदः॑ ।
प्रैषा॒मनी॑कं॒ शव॑सा॒ दवि॑द्युत॒द्वि॒दत्स्व१र्मन॑वे॒ ज्योति॒राय॑म् ॥ ४ ॥

वयः॑ । न । वृ॒क्षम् । सु॒ऽप॒ला॒शम् । आ । अ॒स॒द॒न् । सोमा॑सः । इन्द्र॑म् ।
म॒न्दिनः॑ । च॒मू॒ऽसदः॑ । प्र । ए॒षा॒म् । अनी॑कम् । शव॑सा ।
दवि॑द्युतत् । वि॒दत् । स्वः॑ । मन॑वे । ज्योतिः॑ । आर्य॑म् ॥ ४ ॥

वयोन यथा पक्षिणः सुपलाशं शोभनपर्णं वृक्षमासदन् आसीदंति तद्वन्मंदिनोमदकराश्चमूषदश्चमसपात्रेषु स्थातारः सोमासः सोमाः इंद्रमासदन् आसीदंति अधितिष्ठंतीत्यर्थः । एषामिंद्रमधितिष्ठतां सोमानां शवसा वेगेन युक्तमनीकमग्रं प्रदविद्युतत् प्रद्योतते । किंचायमिंद्रः स्वः स्वात्मना आर्यं प्रेर्यं ज्योतिरादित्याख्यं तेजोमनवे मनुष्येभ्योविदत् प्रयच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

कृ॒तं न श्व॒घ्नी वि चि॑नोति॒ देव॑ने सं॒वर्गं॒ यन्म॒घवा॒ सूर्यं॒ जय॑त् ।
न तत्ते॑ अ॒न्यो अनु॑ वी॒र्यं॑ शक॒न्न पु॑रा॒णो म॑घव॒न्नोत नूत॑नः ॥ ५ ॥ २४ ॥

कृ॒तम् । न । श्व॒घ्नी । वि । चि॒नो॒ति॒ । देव॑ने । स॒म्ऽवर्ग॑म् । यत् ।
म॒घऽवा॑ । सूर्य॑म् । जय॑त् । न । तत् । ते॒ । अ॒न्यः । अनु॑ । वी॒र्य॑म् ।
श॒क॒त् । न । पु॒रा॒णः । म॒घ॒ऽव॒न् । न । उ॒त । नूत॑नः ॥ ५ ॥ २४ ॥

श्वघ्नी परस्वानां हंता कितवोदेवने द्यूते कृतं न यथा हतं विचिनोति तद्वादिंद्रः सूर्यं मृगयते । कदेत्यतआह—यद्यदा मघ[illegible] धनवानिंद्रःसंवर्गं सम्यक् वृष्टेः वर्जयितारं सूर्यमादित्यं जयत् तदीयरसापहरणद्वारेण जय[illegible] । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे मघवन्धनवन्निंद्र ते तव तव सूर्यजयलक्षणं वीर्यं वीरत्वमन्यस्त्वत्तोन्योभविष्यत्कालीनः पुमान् अनु अनुकर्तुं न शकत् न

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शक्नोति पुराणः पुरातनोपि त्वद्वीर्यं अनुकर्तुं न शकत् न शक्नोति । उतापिच नूतनोवर्तमानकालीनोपि त्वदीयं वीर्यंअनुकर्तुं न शक्नोति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

विशंविशंमघवापर्यशायतजनानांधेनाअवचाकशद्वृषा ।
यस्याहशक्रःसवनेषुरण्यतिसतीव्रैःसोमैःसहतेपृतन्यतः ॥ ६ ॥

विशम्ऽविशम् । मघऽवा । परि । अशायत । जनानाम् । धेनाः ।
अवऽचाकशत् । वृषा । यस्य । अह । शक्रः । सवनेषु ।
रण्यति । सः । तीव्रैः । सोमैः । सहते । पृतन्यतः ॥ ६ ॥

वृषा कामानां वर्षिता मघवा धनवानिंद्रोविशंविशंसर्वान्मनुष्यान् पर्यशायत परिशेते । किञ्च जनानां स्तोतृजनानां धेनाः स्तुतीः अवचाकशत् अभिपश्यति । किंच शक्रइंद्रोयस्याह यस्यैव यजमानस्य सवनेषु रण्यति रमते सयजमानस्तीव्रैः तीव्राकारैः मदीयमानैः सोमैः पृतन्यतः संग्राममिच्छतः शत्रून् सहतेभिभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोनसिन्धुमभियत्समक्षरन्त्सोमासइन्द्रंकुल्याइवह्रदम् ।
वर्धन्तिविप्रामहोअस्यसादनेयवंनवृष्टिर्दिव्येनदानुना ॥ ७ ॥

आपः । न । सिन्धुम् । अभि । यत् । समऽअक्षरन् । सोमासः ।
इन्द्रम् । कुल्याःऽइव । ह्रदम् । वर्धन्ति । विप्राः । महः । अस्य ।
सदने । यवम् । न । वृष्टिः । दिव्येन । दानुना ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यद्यदा सोमासः सोमाः इंद्रमभिसमक्षरन् अभिक्षरंति अभिगच्छंतीत्यर्थः। तत्रदृष्टांतौ दर्शयति--आपोन यथा आपः सिंधुं समुद्रमभिसमक्षरंति कुल्याइव यथा च कुल्याः ह्रदमभिसमक्षरंति तद्वदित्यर्थः। तदानीमस्येंद्रस्य महोमहत्त्वं सदने यज्ञे विप्रामेधाविनोवर्धन्ति वर्धयन्ति। तत्रदृष्टांतमाह--यवंन यथा यवं यवसस्यं वृष्टिः कर्तरि क्तत् वार्षितापर्जन्योदिव्येन दिविभवेन दानुना दानेन वर्षणेन वर्धयति तद्वदित्यर्थः॥ ७॥

अथाष्टमी--

वृषानक्रुद्धःपतयद्रजस्वायोअर्यपत्नीरकृणोदिमाअपः।
ससुन्वतेमघवांजीरदानवेविन्दज्ज्योतिर्मनवेहविष्मते॥ ८॥

वृषा। न। क्रुद्धः। पतयत्। रजःऽसु। आ। यः। अर्यऽपत्नीः।
अकृणोत्। इमाः। अपः। सः। सुन्वते। मघऽवा। जीरऽदानवे।
अविन्दत्। ज्योतिः। मनवे। हविष्मते॥ ८॥

रजःसु लोकेषु वृषा न यथा वृषभः क्रुद्धः सन् प्रतिवृषभवधाय पतयत् गच्छति तद्वत् यइंद्रः क्रुद्धः सन् मेघवधाय पतति हत्वा च मेघं अर्यपत्नीः सर्वस्य जगतः स्वामिनइंद्रस्य पालयितव्याः इमाः प्रसिद्धाः अपः वृष्ट्युदकानि आकृणोत् आकृणोति। अस्मदभिमुखं करोति समघवा धनवानिंद्रः सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते जीरदानवे क्षिप्रदानाय हविष्मते मनवे मनुष्याय यजमानायेत्यर्थः। ज्योतिस्तेजोऽविंदत् प्रायच्छत्॥ ८॥

अथ नवमी--

उज्जायतांपरशुर्ज्योतिषासहभूयाऋतस्यसुदुघापुराणवत्।
विरोचतामरुषोभानुनाशुचिःस्वर्णशुक्रंशुशुचीतसत्पतिः॥ ९॥

उत्। जायताम्। परशुः। ज्योतिषा। सह। भूयाः। ऋतस्य।
सुऽदुघा। पुराणऽवत्। वि। रोचताम्। अरुषः। भानुना।
शुचिः। स्वः। न। शुक्रम्। शुशुचीत। सत्ऽपतिः॥ ९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परशुरिंद्रस्य वज्रोज्योतिषा तेजसा सहउज्जायतां अस्मच्छत्रुवधे मेघवधेच व्याप्रियतामित्यर्थः । किंच ऋतस्य सत्यस्य सुदुघा माध्यमिका वाक् पुराणवत् प्रत्नवत् काले भूयाः भूयात् पुरुषव्यत्ययः । किंचेंद्रः अरुषः आरोचमानोभानुना दीप्त्याशुचिर्ज्वलन् विरोचतां प्रकाशतां । किंच सत्पतिः सतां पतिरिंद्रः स्वर्न आदित्यइव शुक्रं ज्वलन् शुशुचीत अत्यंतं दीप्यतां ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमामतिंदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
वयंराजभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम । अमतिम् । दुःऽएवाम् । यवेन । क्षुधम् ।
पुरुऽहूत । विश्वाम् । वयम् । राजऽभिः । प्रथमाः ।
धनानि । अस्माकेन । वृजनेन । जयेम ॥ १० ॥

अथैकादशी—

बृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रःपुरस्तादुतमध्यतोनःसखासखिभ्योवरिवःकृणोतु॥ ११॥ २५॥

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उत्ऽतरस्मात् ।
अधरात् । अघऽयोः । इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः ।
सखा । सखिऽभ्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥ २५ ॥

दशमी एकादशी च व्याख्याता ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आयात्वित्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं आंगिरसस्य कृष्णस्यार्षं ऐन्द्रं आदितस्तिस्त्रस्त्रिष्टुभः ततः षट् जगत्यः ततोद्वे त्रिष्टुभौ । तथाचानुक्रांतं—आयातु त्रित्रिष्टुबादीति । आभिप्लविकेषूक्थेषु ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोमवृद्धाविदमावापार्थं । सूत्रितंच—आयात्विंद्रःस्वपतिरिमां धियमिति ब्राह्मणाच्छंसीति ।

तत्र प्रथमा--

आयात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय यो धर्मणा तूतुजानस्तुविष्मान् ।
प्रत्वक्षाणो अति विश्वा सहांस्यपारेण महता वृष्ण्येन ॥ १ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । स्वऽपतिः । मदाय । यः । धर्मणा । तूतुजानः ।
तुविष्मान् । प्रऽत्वक्षाणः । अति । विश्वा । सहांसि ।
अपारेण । महता । वृष्ण्येन ॥ १ ॥

यइंद्रस्तूतुजानः त्वरमाणः तुविष्मान् वृद्धिमान् विश्वा विश्वानि सहांसि शत्रुबलानि अपारेण महता अधिकेन वृष्ण्येन बलेन प्रत्वक्षाणः प्रकर्षेण तनूकुर्वन् अतिगच्छतीति शेषः । स्वपतिर्धनपतिरिंद्रोमदाय मदार्थं धर्मणा धारकेण रथेनायात्वस्मयज्ञं प्रत्यागच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुष्ठामा रथः सुयमा हरी ते मिम्यक्ष वज्रो नृपते गभस्तौ ।
शीभं राजन्त्सुपथा याह्यर्वाङ् वर्धाम ते पपुषो वृष्ण्यानि ॥ २ ॥

सुऽस्थामा । रथः । सुऽयमा । हरी इति । ते । मिम्यक्ष । वज्रः ।
नृऽपते । गभस्तौ । शीभम् । राजन् । सुऽपथा । आ । याहि ।
अर्वाङ् । वर्धाम । ते । पपुषः । वृष्ण्यानि ॥ २ ॥

हे नृपते नृणां पालकेंद्र ते तव रथः सुष्ठामा शोभनावस्थानः हरी अश्वावपि सुयमा सुयमौ सुबद्धावित्यर्थः । किंच तव गभस्तौ बाहौ वज्रोमिम्यक्ष संहतोभवति। तथा सति हे राजन्

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सर्वस्येश्वरेंद्र शीभं शीघ्रं सुपथा शोभनेन मार्गेण अर्वाङस्मदभिमुखं आयाह्यागच्छ आगत्य पुपुषः सोमं पीतवतः ते तव वृष्ण्यानि बलानि वर्धाम वयं वर्धयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एन्द्रवाहोनृपतिंवज्रबाहुमुग्रमुग्रासस्तविषासएनम् ।
प्रत्वक्षसंवृषभंसत्यशुष्ममेमस्मत्रासधमादोवहन्तु ॥ ३ ॥

आ । इन्द्रऽवाहः । नृऽपतिम् । वज्रऽबाहुम् । उग्रम् । उग्रासः ।
तविषासः । एनम् । प्रऽत्वक्षसम् । वृषभम् । सत्यऽशुष्मम् ।
आ । ईम् । अस्मऽत्रा । सधऽमादः । वहन्तु ॥ ३ ॥

नृपतिं नृणां पालकं वज्रबाहुं वज्रहस्तं उग्रमुद्गूर्णं प्रत्वक्षसं शत्रुबलानां प्रकर्षेण तनूकर्तारं वृषभं कामानां वर्षितारं सत्यशुष्मं अविसंवादिबलं एनमिंद्रं आईमिति पूरणौ उग्रासउद्गूर्णास्तविषासः प्रवृद्धाः सधमादः सह मार्द्यतः इंद्रवाहः इंद्रस्य वोढारोस्मत्राअस्मास्वावहंतु ॥३॥

अथ चतुर्थी—

एवापतिंद्रोणसाचंसचेतसमूर्जस्कम्भंधरुणआवृषायसे ।
ओजःकृष्वसङ्गृभायत्वेअप्यसोयथाकेनिपानामिनोवृधे ॥ ४ ॥

एव । पतिम् । द्रोणऽसाचम् । सऽचेतसम् । ऊर्जः । स्कम्भम् ।
धरुणे । आ । वृषऽयसे । ओजः । कृष्व । सम् । गृभाय । त्वे इति ।
अपि । असः । यथा । केऽनिपानाम् । इनः । वृधे ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं एव एवं पतिं पालकं द्रोणसाचं द्रोणकलशस्य सेवितारं सचेतसं प्रज्ञं ऊर्जस्कंभं बलस्य धारकं सोमं धरुणे धारके जठरे आवृषायसे आसिंचसे धारयसीत्यर्थः । किंच मह्यमोजोबलं कृष्व कुरुष्व । त्वे त्वयि अस्मानपि संगृभाय संगृहाणच । किंच केनिपानां मेधाविनामस्माकं । केनिपः उशिजइति मेधाविनामसु पाठात् । वृधे वर्धनाय यथा यथावत् सर्वथा इनः स्वामी असः भवसि ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

गम॑न्न॒स्मेवसू॒न्याहि॒शंसि॑षं॑स्वा॒शिषं॒भर॒माया॑हिसो॒मिनः॑ । ५
त्वमी॑शिषे॒सास्मिन्नास॑त्सिब॒र्हिष्य॑ना॒धृ॒ष्यातव॒पात्रा॑णि॒धर्म॑णा॥५॥२६॥

गम॑न् । अ॒स्मे इति॑ । वसू॑नि । आ । हि । शंसि॑षम् । सु॒ऽआ॒शिष॑म् ।भर॑म् ।
आ । या॒हि॒ । सो॒मिनः॑ । त्वम् । ई॒शि॒षे॒ । सः । अ॒स्मिन् । आ ।
स॒त्सि॒ । ब॒र्हिषि॑ । अ॒ना॒धृ॒ष्या । तव॑ । पात्रा॑णि । धर्म॑णा ॥ ५॥२६॥

हे इंद्र वसूनि त्वद्देयानि धनानि अस्मे अस्मासु आगमन् आगच्छंतु हि । यस्मात्त्वामहं शंसिषं स्तौमि । किंच सोमिनः सोमवतोमम स्वाशिषं शोभनाआशिषोयस्मिन् तं भरं यज्ञं आ-याहि त्वमागच्छ । किंच त्वमीशिषे धनस्येश्वरोसि एवंविधः सत्वं अस्मिन्नस्मदीये वेद्यास्तृते बर्हिष्यासत्सि आसीद । किंच तव सोमपात्राणि धर्मणा राक्षसानां कर्मणा अनाधृष्य अ-नाधृष्याणि धर्षयितुमशक्यानि भवंतीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी–

पृथ॒क्प्राय॑न्प्रथ॒मादे॒वहू॑त॒योऽकृ॑ण्वतश्र॒व॒स्या॑निदु॒ष्टरा॑ ।
नयेशे॒कुर्य॒ज्ञिया॒नाव॑मा॒रुह॑मी॒र्मैवतेन्य॑विशन्त॒केप॑यः ॥ ६ ॥

पृथ॑क् । प्र । आ॒य॒न् । प्र॒थ॒माः । दे॒वऽहू॑तयः । अकृ॑ण्वत ।
श्र॒व॒स्या॑नि । दु॒स्तरा॑ । न । ये । शे॒कुः । य॒ज्ञिया॑म् । नाव॑म् ।
आ॒ऽरुह॑म् । ई॒र्मा । ए॒व । ते । नि । अ॒वि॒श॒न्त॒ । केप॑यः ॥ ६ ॥

हे इंद्र तव प्रसादात् ते पृथक् प्रायन् देवलोकान्पृथग्गच्छंति ये प्रथमाः पूर्वे मुख्यावा देवहूतयोदेवानामाह्वातारः कर्तरि क्तिन् । किंच दुष्टरा अन्यैर्दुस्तराणि श्रवस्यानि श्रवणीयानि यशांसि अकृण्वत अकुर्वत । किंच ये त्वत्प्रासादरहिताजनायज्ञियां यज्ञसंबंधिनीं यज्ञमयीमित्य-र्थः नावमारुहं आरोढुं न शेकुर्न शक्नुवंति ते केपयः कुत्सितपूयकर्माणः पापकर्माणोजनाः ई-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मैव ऋणेनैव न्यविशंत नीचैराविशंत अधोगतिं प्राप्ताइत्यर्थः। तथाच यास्कः—पृथक्प्रायन् पृथक् प्रथतेः प्रथमादेवहूतयोयेदेवानाह्वयंताकुर्वंतश्रवणीयानि यशांसि दुरनुकराण्यन्यैर्येशक्कुवन् यज्ञियां नावमारोढुमथ येनाशक्कुवन् यज्ञियां नावमारोढुमीर्मैवतेन्यविशंतेहैव तेन्यविशंत ऋणेनैवते न्यविशंतास्मिन्नेवलोकेइति[1] ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एवैवापागपरेसन्तुदूढ्योश्वायेषांदुर्युजआयुयुज्रे।
इत्थायेप्रागुपरेसन्तिदावनेपुरूणियत्रवयुनानिभोजना ॥ ७ ॥

एव। एव। अपाक्। अपरे। सन्तु। दुःऽध्यः। अश्वाः। येषाम्। दुःऽयुजः। आऽयुयुज्रे। इत्था। ये। प्राक्। उपरे। सन्ति। दावने। पुरूणि। यत्र। वयुनानि। भोजना ॥ ७ ॥

एवैव एवरेव दूढ्योदुर्बुद्धयः अपरे अन्ये अयज्वानइत्यर्थः अपागपाचीनाअधोगंतारः संतु भवंतु। येषां यज्ञमकुर्वतामश्वादुर्युजोदुर्योजाः प्रबलाअप्यायुयुज्रे रथेषु युज्यंते ये सत्यपि सामर्थ्ये न यजंति ते नरकं गच्छंतीतिभावः। किंच इत्था इत्थं ते स्वर्गगामिनोये अपरे यज्वानः प्राक् मरणात् पूर्वमेव दावने देवानां हविर्दानाय संति भवंति यत्र येषु च यज्ञकारिषु वयुनानि प्रज्ञानानि कांतानि वा भोजना भोग्यानि धनानि पुरूणि बहूनि देवेभ्योदानाय संति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गिरीँरज्रान्रेजमानाँअधारयद्द्यौःक्रन्ददन्तरिक्षाणिकोपयत्।
समीचीनेधिषणेविष्कभायतिवृष्णःपीत्वामदउक्थानिशंसति ॥ ८ ॥

गिरीन्। अज्रान्। रेजमानान्। अधारयत्। द्यौः। क्रन्दत्। अन्तरिक्षाणि। कोपयत्। समीचीने इति सम्ऽईचीने। धिषणे इति। वि। स्कभायति। वृष्णः। पीत्वा। मदे। उक्थानि। शंसति ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गिरीन् मेघान् अज्रान् गमनशीलान् रेजमानान् कंपयमानान् अधारयत् इंद्रोधारितवान् निश्चलान् कृतवानित्यर्थः। किंच द्यौर्द्युलोकः तन्निवासी वा जनः असुरराक्षसेभ्योभीतः सन् क्रंदत् क्रंदति इंद्रमाह्वयत्यात्मनः परित्राणार्थं। किंचेंद्रः अंतरिक्षाणि कोपयत् कोपयति संक्षोभयतीत्यर्थः। किंचेंद्रः समीचीने परस्परं संगते धिषणे द्यावापृथिव्यौ विष्कभायति अंतरिक्षेण स्तभ्नाति स्तंभयतीत्यर्थः। किंचेंद्रः वृष्णः स्वोदरस्यासकृत् वर्षणशीलान् सोमान् पीत्वा मदे सति उक्थानि प्रशस्यानि वचनानि शंसति प्रब्रवीति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इ॒मं बि॑भर्मि॒ सुकृ॑तं ते अङ्कु॒शं येना॑रु॒जासि॑ मघवञ्छफा॒रुजः॑ ।
अ॒स्मिन्त्सु ते॒ सव॑ने अस्त्वो॒क्यं॑ सु॒त इ॒ष्टौ म॑घवन्बो॒ध्याभ॑गः ॥ ९ ॥

इ॒मम् । बि॒भ॒र्मि॒ । सुऽकृ॑तम् । ते॒ । अ॒ङ्कु॒शम् । येन॑ । आ॒ऽरु॒जासि॑ । म॒घ॒ऽव॒न् । श॒फ॒ऽआ॒रुजः॑ । अ॒स्मिन् । सु । ते॒ । सव॑ने । अ॒स्तु॒ । ओ॒क्य॑म् । सु॒ते । इ॒ष्टौ । म॒घ॒ऽव॒न् । बो॒धि॒ । आऽभ॑गः ॥ ९ ॥

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते तव सुकृतं संस्कृतं इमं अंकुशं बिभर्मि धारयामि अत्रांकुशशब्देन प्रेरकत्वगुणयोगात् स्तुतिरुच्यते स्तुतिं धारयामीत्यर्थः। येन स्तुतिलक्षणांकुशेन स्तुतः सन् त्वं शफारुजः आभिमुख्येन परबलानां हंतॄन् ऐरावतादीन् गजान् आरुजासि आभिमुख्येन रुजसि पीडयसीत्यर्थः। किंच ते तवास्मिन्नस्मदीयसवने सु सुष्ठु ओक्यं ओकोनिवासोस्तु भवतु। किंच हे मघवन् धनवन्निंद्र आभगः आभजनीयस्त्वं सुते सुतसोमे इष्टौ यज्ञे बोधि अस्मदीयाः स्तुतीः बुध्यस्व ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गोभि॑ष्टरे॒मामतिं॑ दु॒रेवां॒ यवे॑न॒ क्षुधं॑ पुरुहूत॒ विश्वा॑म् ।
व॒यं राज॑भिः प्रथ॒मा धना॑न्य॒स्माके॑न वृ॒जने॑ना जयेम ॥ १० ॥

गोभिः॑ । त॒रे॒म॒ । अम॑तिम् । दुः॒ऽएवा॑म् । यवे॑न । क्षुध॑म् । पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । विश्वा॑म् । व॒यम् । राज॑ऽभिः । प्र॒थ॒माः । धना॑नि । अ॒स्माके॑न । वृ॒जने॑न । ज॒ये॒म॒ ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥ ११ ॥ २७ ॥

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उत्ऽतरस्मात् ।
अधरात् । अघऽयोः । इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः ।
सखा । सखिऽभ्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥ २७ ॥

इदमृग्द्वयं व्याख्यातचरं ॥ १० ॥ ११ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

दिवस्परीति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भालंदनस्य वत्सप्रेरार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। तथाचानुक्रांतं—दिवस्परिद्वादशवत्सप्रिराग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरिदमादिके द्वे सूक्ते । अस्य सूक्तस्यांत्यां वर्जयित्वा । सूत्रितंच—दिवस्परीति सूक्तयोः पूर्वस्योत्तमामुद्धरेदिति । क्षामवत्यां अक्रंददग्निरित्येषा याज्या । सूत्रितंच—अग्नेत्वमस्मद्युयोध्यमीवाअक्रंददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति ।

तत्र प्रथमा—

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्द्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥ १ ॥

दिवः । परि । प्रथमम् । जज्ञे । अग्निः । अस्मत् । द्वितीयम् ।
परि । जातऽवेदाः । तृतीयम् । अप्ऽसु । नृऽमनाः । अजस्रम् ।
इन्धानः । एनम् । जरते । सुऽआधीः ॥ १ ॥

अग्निः प्रथमं पूर्वं दिवोद्युलोकस्य पर्युपरि आदित्यात्मना जज्ञे जातः जातवेदाः जातप्रज्ञोजातधनोवाग्निः द्वितीयं अस्मत् अस्माकं परि उपरि पार्थिवात्मना जज्ञे नृमणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सक्तचित्तोग्निस्तृतीयं अप्सु अंतरिक्षे वैद्युतात्मना जज्ञे एवंविधमेनमग्निं स्वाधीः सुप्रज्ञोनेताजस्रमनवरतं इंधानोदीपयन् जरते स्तौति । यद्वा वाजसनेयकोक्त-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रकारेण अस्यमंत्रस्यार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा दिवस्परिप्रथमं जज्ञे अग्निरिति प्राणोवैद्यौः प्राणाद्वा एषप्रथममजायतास्मद्द्वितीयं परिजातवेदाइति यदेनमदोद्वितीयं पुरुषविधोजनयत् तृतीयम- प्स्विति यदेनंतृतीयमद्भ्योजनयन् नृमणाअजस्रमिति प्रजापतिर्वैनृमणाः अग्निरजस्रमिंधानएनं जनयतेस्वाधीरिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विद्माते॑अग्ने॒त्रेधा॒त्र॒याणि॑वि॒द्माते॒धाम॒विभृ॑तापु॒रु॒त्रा ।
वि॒द्माते॒नाम॑पर॒मंगुहा॒यद्वि॒द्मात॒मुत्सं॒यत॑आब॒भूथ॑ ॥ २ ॥

वि॒द्म । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । त्रे॒धा । त्र॒याणि॑ । वि॒द्म । ते॒ । धाम॑ ।
वि॒ऽभृ॑ता । पु॒रु॒ऽत्रा । वि॒द्म । ते॒ । नाम॑ । प॒र॒मम् । गुहा॑ ।
यत् । वि॒द्म । तम् । उत्स॑म् । यत॑ः । आ॒ऽज॒गन्थ॑ ॥ २ ॥

हे अग्ने ते तव त्रेधा त्रिषु स्थानेषु पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकेषु स्थितानि त्रयाणि अग्निवाय्वादित्या- ख्यानि त्रीणि रूपाणि विद्म वयं जानीमः । किंच हे अग्ने ते तव धाम धामानि स्थानानि वि- भृता विभृतानि पुरुत्रा बहुधा बहूनि वा गार्हपत्याहवनीयान्वाहार्यपचनादीनि विद्म । किंच ते तव गुहा गूढं अवेद विद्वद्भिरविज्ञातं परमं प्रकृष्टं वेदे प्रसिद्धं यन्नामास्ति तद्विद्म वेदविदोवयं विजानीमः । किंच त्वं यतोयस्मादाजगंथ आगतवानसि उत्पन्नवानित्यर्थः तमुत्सं उत्स्यंदयिता- रमुत्पादयितारं कारणात्मानं विद्म जानीम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒मु॒द्रेत्वा॑नृ॒मणा॑अ॒प्स्व१॒॑न्तर्नृ॒चक्षा॑ईधेदि॒वोअ॑ग्न॒ऊध॑न् ।
तृ॒तीये॑त्वा॒रज॑सितस्थि॒वांस॑म॒पामु॒पस्थे॑महि॒षाअ॑वर्धन् ॥ ३ ॥

स॒मु॒द्रे । त्वा॒ । नृ॒ऽमना॑ः । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तः । नृ॒ऽचक्षा॑ः । ई॒धे॒ । दि॒वः ।
अ॒ग्ने॒ । ऊध॑न् । तृ॒तीये॑ । त्वा॒ । रज॑सि । त॒स्थि॒ऽवांस॑म् ।
अ॒पाम् । उ॒प॒ऽस्थे॑ । म॒हि॒षाः । अ॒व॒र्ध॒न् ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने समुद्रे महोदधौ जायमानं अप्स्वंतः अपां मध्ये वडवात्मनास्थितं त्वा त्वां नृमणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सक्तचित्तोवरुणईधे संदीपितवान्। किंच नृचक्षाः नृणां प्रत्यक्षेणदृष्टआदित्योदिवोद्युलोकस्य संबंधिनि ऊधन् ऊधसि ऊधःस्थानीये आदित्यमंडले यज्ञे वा ईधे संदीपितवान्। किंच तृतीये त्रयाणां पूरणे अपां वृष्ट्युदकानामुपस्थे स्थाने रजस्यंतरिक्षलोके तस्थिवांसं विद्युद्रूपेणावस्थितं त्वा त्वां महिषा महांतोमाध्यमिकादेवगणामरुदादयः स्तोतारोऽवर्धन् स्तुतिभिरवर्धयन्। यद्वा वाजसनेयकोक्तप्रकारेणार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा समुद्रे त्वानृमणाअप्स्वंतरिति प्रजापतिर्वैनृमणाअप्सुतदाप्रजापतिरित्येतत् नृचक्षाईधेदिवोअग्नऊधन्निति प्रजापतिर्वैनृचक्षाआपइवऊधस्तृतीयेत्वारजसितस्थिवांसमिति द्यौर्वैतृतीयंरजोपामुपस्थेमहिषाअवर्धन्निति प्राणावैमहिषादिवित्वाप्राणाअवर्धयन्नित्येतदिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अक्रन्ददग्निःस्तनयन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधःसमञ्जन्।
सद्योजज्ञानोविहीमिद्धोअख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ४ ॥

अक्रन्दत्। अग्निः। स्तनयन्ऽइव। द्यौः। क्षाम। रेरिहत्।
वीरुधः। समऽअञ्जन्। सद्यः। जज्ञानः। वि। हि। ईम्। इद्धः।
अख्यत्। आ। रोदसी इति। भानुना। भाति। अन्तरिति ॥ ४ ॥

दावरूपोग्निः स्तूयते—अग्निर्दावाग्निः स्तनयन्निव द्यौर्यथा दीप्तोविद्युद्रूपः पर्जन्योमहांतं शब्दं करोति तद्वदक्रंदत् महांतं शब्दं करोति। किंकुर्वन्नित्यत्राह—क्षाम क्षामां पृथिवीं रेरिहत् आस्वादयन् वीरुधः ओषधीश्च समंजन् म्रक्षयन् संतापयन्नित्यर्थः। किंच सद्यः तत्क्षणे समानकाले जज्ञानोजायमानइद्धोदीप्तः ईमिदं स्वेन दग्धं वस्तुजातं व्यख्यत् विविधं पश्यति हीति पदपूरणः। किंच रोदसी द्यावापृथिव्यौ अंतः अंतरेण भानुना स्वदीप्त्या आभाति प्रकाशते। यद्वा वाजसनेयकोक्तार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा अक्रंददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति क्रंदतिहि पर्जन्यः स्तनयन्निवद्यौः क्षामारेरिहद्वीरुधः समञ्जन्निति क्षामां वै रेरिह्यमाणोवीरुधः सम्यगृव्यनक्ति सद्योजज्ञानोविहीमिद्धो अख्यदिति सद्योहवाएषजज्ञानइदं सर्वंविख्यापयत्यारोदसीभानुनाभात्यंतरितीमेवै द्यावापृथिवी रोदसी ते एषभानुना भात्यन्तरिति वैद्युतस्यस्तुतिर्यद्वेयं दावाग्नेः स्तुतिरिति ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

श्रीणामुदारोधरुणोरयीणांमनीषाणांप्रार्पणःसोमगोपाः ।
वसुःसूनुःसहसोअप्सुराजाविभात्यग्रंउषसामिधानः ॥ ५ ॥

श्रीणाम् । उत्ऽआरः । धरुणः । रयीणाम् । मनीषाणाम् ।
प्रऽअर्पणः । सोमऽगोपाः । वसुः । सूनुः । सहसः । अप्ऽसु ।
राजा । वि । भाति । अग्रे । उषसाम् । इधानः ॥ ५ ॥

श्रीणां विभूतीनां उदारः उद्गमयिता दाता रयीणां धनानां धरुणोधारकोमनीषाणामीप्सितार्थानां प्रार्पणः प्रार्पयिता सोमगोपाः सोमस्य गोप्ता वसुः सर्वलोकस्य वासकः सहसोबलस्य सूनुः अप्सूदकेषु स्थितोराजासर्वस्येश्वरश्च उषसामग्रे प्रभातकाले इधानोग्निहोत्रार्थं समिध्यमानोग्निर्विभाति प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

विश्वस्यकेतुर्भुवनस्यगर्भआरोदसीअपृणाज्जायमानः ।
वीळुंचिदद्रिमभिनत्परायञ्जनायदग्निमयजन्तपञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य । केतुः । भुवनस्य । गर्भः । आ । रोदसी इति ।
अपृणात् । जायमानः । वीळुम् । चित् । अद्रिम् । अभिनत् ।
पराऽयन् । जनाः । यत् । अग्निम् । अयजन्त । पञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य सर्वस्य केतुः प्रज्ञापकोभुवनस्योदकस्य गर्भोगर्भभूतोग्निर्जायमानः प्रादुर्भवन्नेव रोदसी द्यावापृथिव्यावापृणादापूरयति । परायन् परागच्छन् वीळुं चित् दृढमप्यद्रिं मेघमभिनत् भिनत्ति च । कदेत्यत्राह–यद्यदा पञ्चजनाः मनुष्याअग्निमयजंत यजंते ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी–

उशिक्पावकोअरतिःसुमेधामर्तेष्वग्निरमृतोनिधायि ।
इयर्तिधूममरुषंभरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनक्षन् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उशिक् । पावकः । अरतिः । सुऽमेधाः । मर्तेषु । अग्निः । अमृतः ।
नि । धायि । इयर्ति । धूमम् । अरुषम् । भरिभ्रत् ।
उत् । शुक्रेण । शोचिषा । द्याम् । इनक्षन् ॥ ७ ॥

उशिक् हवींषि कामयमानः पावकः सर्वस्य लोकस्य शोधकः अरतिः गंता भूतानां मारयिता वा सुमेधाः सुप्रज्ञः अमृतोमरणधर्मरहितोग्निः मर्तेषु मनुष्येषु निधायि निहितः सोयमग्निर्धूममियर्ति प्रेरयति । किञ्च अरुषमारोचमानं रूपं भरिभ्रत् धारयन् शुक्रेण शुक्लेन शोचिषा रोचिषा द्यां दिवं उत इनक्षन् व्याप्नुवन् गच्छतीति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दृशानोरुक्मउर्वियाव्यद्यौद्दुर्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ।
अग्निरमृतोअभवद्वयोभिर्यदेनंद्यौर्जनयत्सुरेताः ॥ ८ ॥

दृशानः । रुक्मः । उर्विया । वि । अद्यौत् । दुःऽमर्षम् । आयुः ।
श्रिये । रुचानः । अग्निः । अमृतः । अभवत् । वयःऽभिः ।
यत् । एनम् । द्यौः । जनयत् । सुऽरेताः ॥ ८ ॥

दृशानः प्रत्यक्षेण दृश्यमानोरुक्मोरोचमानोग्निः उर्विया उरु अत्यंतं व्यद्यौत् विद्योतते । किंच आयुर्गंता ससर्वतोयमग्निः श्रिये विभूत्यै दुर्मर्षं दुरभिभवं यथा भवति तथा रुचानोरोचमानोभवति सोयमग्निर्वयोभिरन्नैर्वनस्पतिभिरमृतोमरणरहितोभवत् यद्यस्मात्कारणादेनमग्निं सुरेताः शोभनरेतस्कोद्यौः प्राणआदित्योवा जनयत् जनयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यस्तेअद्यकृणवद्भद्रशोचेपूपंदेवघृतवन्तमग्ने ।
प्रतंनयप्रतरंवस्योअच्छाभिसुम्नंदेवभक्तंयविष्ठ ॥ ९ ॥

यः । ते । अद्य । कृणवत् । भद्रऽशोचे । अपूपम् । देव । घृतऽवन्तम् ।
अग्ने । प्र । तम् । नय । प्रऽतरम् । वस्यः । अच्छ ।
अभि । सुम्नम् । देवऽभक्तम् । यविष्ठ ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

रुजाद्दृह्ळाचिद्रक्षसःसदांसिपुनानइंन्दऊर्णुहिविवाजान् ।
वृश्चोपरिष्टात्तुजतावधेनयेअन्तिदूरादुंपनायमेषाम् ॥ ४ ॥

रुज । [illegible] क्षसः । सदांसि । पुनानः । [illegible] इति ।
ऊर्णुहि । वि । वाजान् । वृश्च । उपरिष्टात् । तुजता । वधेन ।
ये । अन्ति । दूरात् । उपऽनायम् । एषाम् ॥ ४ ॥

हे सोम दृह्ळाचित् दृढान्यपि परैरगन्तव्यत्वेन रक्षसोराक्षसस्य सदांसि स्थानानि पुराणि रुज विनाशय । रुजोभंगे तौदादिकः । किंच हे इन्दो पवमानः पुनानः पवित्रादिभिः पूयमानस्त्वं वाजान् अन्नानि तस्य बलानिवा विविधं ऊर्णुहि आच्छादय आहरेत्यर्थः । तथा येराक्षसा उपरिष्टादूर्ध्वदेशादागच्छन्ति ये वा अन्तिके समीपे आगच्छन्ति ये च दूराद् दूरदेशाद्वा आगच्छन्ति येषां राक्षसानां उपनायं उपनेतारं स्वामिनं तुजता तुजतिर्हिंसाकर्मा । हिंसकेन वधेन हननसाधनेनायुधेन त्वं वृश्च छिन्धि । ओव्रश्चूछेदने तौदादिकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सप्रंत्नवन्नव्यंसेविश्ववारसूक्तायंपथःकृणुहिप्राचंः ।
येदुःषहांसोवनुषांबृहन्तस्तांस्तेंअश्यामपुरुकृत्पुरुक्षो ॥ ५ ॥

सः । प्रत्नऽवत् । नव्यंसे । विश्वऽवार । सुऽउक्तायं । पथः । कृणुहि ।
प्राचंः । ये । दुःऽसहांसः । वनुषां । बृहन्तंः । तान् । ते ।
अश्याम । पुरुऽकृत् । पुरुक्षो इति पुरुऽक्षो ॥ ५ ॥

हे विश्ववार विश्वैः सर्वैर्वरणीय हे सोम तादृशस्त्वं प्रत्नवत् पुराणइव स्थितस्त्वं नव्यसे नवीयसे नवतराय नवशब्दादीयसुनीकारलोपश्छांदसः । तस्मै सूक्ताय शोभनस्तुतिकाय मह्यं पथोमार्गान् प्राचः प्राचीनान् कृणुहि कुरु सर्वत्रगमनं प्रयच्छेत्यर्थः । कृविर्हिंसाकरणयोः धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः । हेपुरुकृत् बहुकर्मन् हेपुरुक्षो टुक्षुशब्दे मितद्र्वादित्वाद् डुप्रत्ययः । बहुविधं शब्दायमान हेसोम दुःसहासः रक्षोभिःसोढुमशक्याः अतएव वनुषा वनतिर्हिंसार्थः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हिंसयायुक्ताः बृहन्तोमहान्तः येत्वदीया अंशाःसन्ति तान् ते तव स्वभूतान् अंशान् वयं यज्ञे अश्याम प्राप्नुयाम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

एवापुनानो[illegible]तनयानिभूरि ।
शंनःक्षेत्रमुरुज्योतींषिसोमज्योङ्नःसूर्यंदृशयेरिरीहि ॥ ६ ॥

एव । पुनानः । अपः । स्वः । गाः । अस्मभ्यम् । तोका । तनयानि । भूरि । शम् । नः । क्षेत्रम् । उरु । ज्योतींषि । सोम । ज्योक् । नः । सूर्यम् । दृशये । रिरीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

हे सोम एव एवं पुनानः पूयमानः पवित्रादिभिः अस्मभ्यं रिरीहि प्रापय प्रयच्छ । किं तत् अपः अपइत्यन्तरिक्षनाम आप्नोति सर्वमपि अन्तरिक्षं स्वः स्वर्गं द्युलोकं गाः सर्वैर्गम्यते अत्रेतिगावः पृथिव्यः ताः पृथिवीश्च भूरि सुपांसुलुगिति द्वितीयायालुक् । बहून् तोका तोकान् तनयानि तन्वन्ति कुलमिति तनयाः पौत्राः तांश्च तथा नोस्मभ्यं क्षेत्रं शं सुखकरं कुरु । हेसोम ज्योतींषि नक्षत्राणि उरु उरूणि अन्तरिक्षे विस्तीर्णानिकुरु । तथा नोस्मभ्यं सूर्यमादित्यं ज्योक् चिरनामैतत् चिरकालं दृशये द्रष्टुं कुरु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

परिसुवानइति षळृचंसप्तमंसूक्तं मारीचस्यकश्यपस्यार्षं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । परिसुवानइत्यनुक्रान्तं गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

परिसुवानोहरिरंशुःपवित्रेरथोनसर्जिसनयेहियानः ।
आपच्छ्लोकमिन्द्रियंपूयमानःप्रतिदेवाँअजुषतप्रयोभिः ॥ १ ॥

परि । सुवानः । हरिः । अंशुः । पवित्रे । रथः । न । सर्जि । सनये । हियानः । आपत् । श्लोकम् । इन्द्रियम् । पूयमानः । प्रति । देवान् । अजुषत । प्रयःऽभिः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुवानः अभिषूयमाणः हियानः ऋत्विग्भिः प्रेर्यमाणः हरिर्हरितवर्णःअंशुः सोमः पवित्रे अविवालेन कृतेदशापवित्रे परिसर्जि परिसृज्यते। किमर्थं सनये धनलाभाय देवानां संभजनाय वा। तत्रदृष्टान्तः—रथोन रथोयथा युद्धे शत्रुवधार्थं शत्रुधनहरणार्थंवा सृज्यते तद्वत् । किंच पूयमानः पवित्रेण सोयंसोमः इन्द्रियं इन्द्रलिंगं इन्द्रस्य पर्याप्तं वा श्लोकं स्तोत्रमापत्आप्नोति आपृव्याप्तौलेटच्यडागमः । तथाससोमः प्रयोभिः [illegible] अन्नैर्देवान् प्रत्यजुषत प्रतिसेवते जुषीप्रीति[illegible] अभोकं अ[illegible] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अच्छा॒ नृ॒चक्षा॑ असरत्प॒वित्रे॒ नाम॒ दधा॑नः क॒विर॑स्य॒ योनौ॑ ।
सीद॒न्होते॑व॒ सद॑ने च॒मूषूपे॑मग्म॒न्नृष॑यः स॒प्त विप्राः॑ ॥ २ ॥

अच्छ॑ । नृ॒ऽचक्षाः॑ । अ॒स॒र॒त् । प॒वित्रे॑ । नाम॑ । दधा॑नः । क॒विः । अ॒स्य॒ । योनौ॑ । सीद॑न् । होता॑ऽइव । सद॑ने । च॒मूषु॑ । उप॑ । ई॒म् । अ॒ग्म॒न् । ऋष॑यः । स॒प्त । विप्राः॑ ॥ २ ॥

नृचक्षाः नृणांद्रष्टा कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः नाम वसतीवर्याख्यमुदकं दधानोधारयन् अस्य एतादृशस्यात्मनः योनौ स्थाने पवित्रे अच्छासरत् अभितः सरति ततः सदने सीदंत्यत्रेति सदनोयज्ञः तस्मिन् होतेव होतायथा देवान्स्तोतुमुपविशति तद्वत् दैवानागन्तुं सीदन् उपविशन् सोमः चमूषु चमन्ति चम्वोग्रहादयः तेषु अभिसर । अनंतरं सप्त सप्तसंख्याका विप्रामेधाविनः भरद्वाजः कश्यपोगोतमोत्रिर्विश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठइत्येतेऋषयः ईमेनंसोमं उपाग्मन् स्तोत्रैरुपगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्र सु॑मे॒धा गा॑तु॒विद्वि॒श्वदे॑वः॒ सोमः॑ पुना॒नः सद॑ एति॒ नित्य॑म् ।
भुव॒द्विश्वे॑षु॒ काव्ये॑षु॒ रन्तानु॒ जना॑न्यतते॒ पञ्च॒ धीरः॑ ॥ ३ ॥

प्र । सु॒ऽमे॒धाः । गा॒तु॒ऽवित् । वि॒श्व॒ऽदे॑वः । सोमः॑ । पु॒ना॒नः । सदः॑ । ए॒ति॒ । नित्य॑म् । भुव॑त् । विश्वे॑षु । काव्ये॑षु । रन्ता॑ । अनु॑ । जना॑न् । य॒त॒ते॒ । पञ्च॑ । धीरः॑ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुमेधाः । नित्यमसिच्प्रजामेधयोरिति असिच् समासान्तः । शोभनप्रज्ञः गातुवित् मार्गस्यवेत्ता यद्वा गातवः स्तोतारः तेषां धनस्यलंभयितावा विश्वदेवः सर्वदेवोपगतः यद्वादेवो देवनं दीप्तिः व्यापकदीप्तियुक्तः एतादृशः सोमः पुनानः पूयमानः सन् नित्यमविनश्वरं सदः स्थानं द्रोणकलशं प्रैति प्रगच्छति अतः विश्वेषु सर्वेषु काव्येषु कविकर्मसु स्तोत्रेषु रन्ताभुवत् रमणशीलोभवति रमेस्ताच्छीलिकस्तृन् । त..र्वस्य ... सोयंपंचजनान् निषादपंचमान् चतुरोवर्णान् अनुयतते अनुगन्तुं प्रयत्नंकरोति अनुगच्छतीतियावत् ॥ ३ ॥ ... शुक्ल

अथ चतुर्थी—

तव॒त्येसो॑मपवमान नि॒ण्येविश्वे॑दे॒वास्त्रय॑एकाद॒शासः॑ ।
द॒श॑स्व॒धाभि॒रधि॒सानो॒अव्ये॑मृ॒जन्ति॑त्वान॒द्यः॑स॒प्तय॒ह्वीः॑ ॥ ४ ॥

तव॑ । त्ये । सो॒म॒ । प॒व॒मा॒न॒ । नि॒ण्ये । विश्वे॑ । दे॒वाः । त्रयः॑ ।
ए॒का॒द॒शासः॑ । दश॑ । स्व॒धाभिः॑ । अधि॑ । सानौ॑ । अव्ये॑ ।
मृ॒जन्ति॑ । त्वा॒ । न॒द्यः॑ । स॒प्त । य॒ह्वीः ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमान हेसोम तवस्वभूताः त्ये ते प्रसिद्धाः त्रयएकादशासः पूरणार्थेडट्प्रत्ययः । त्रयस्त्रिंशत्संख्याका विश्वेसर्वेदेवाः निण्ये अन्तर्हितनामैतत् । अंतर्हिते स्थाने द्युलोकेवर्तन्ते तादृशं त्वां दशसंख्याका अंगुलयः अधिसानौ अधिकं समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे स्वधाभिरुदकैर्वा सृजन्ति शोधयन्ति । किंच यह्वीः वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः । यह्व्योमहत्यः सप्तसंख्याकागंगाद्यानद्यः त्वा त्वां मृजन्ति वसतीवर्यात्मकैरेकधनात्मकैश्च स्वीयैरुदकैस्त्वां मार्जयन्ति इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तन्नु॑स॒त्यंपव॑मानस्यास्तु॒यत्र॒विश्वे॑का॒रवः॑सं॒नस॑न्त ।
ज्योति॒र्यदह्ने॒अकृ॑णोदु॒लो॒कंप्राव॒न्मनुं॒दस्य॑वेक॒रभीक॑म् ॥ ५ ॥

तत् । नु । स॒त्यम् । पव॑मानस्य । अ॒स्तु॒ । यत्र॑ । विश्वे॑ । का॒रवः॑ ।
स॒म्ऽनस॑न्त । ज्योतिः॑ । यत् । अह्ने॑ । अकृ॑णोत् । ऊँ॒ इति॑ ।
लो॒कम् । प्र । आ॒व॒त् । मनु॑म् । दस्य॑वे । क॒रः । अ॒भीक॑म् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सत्यं सत्यभूतं तत्प्रसिद्धस्य पवमानस्य सोमस्यस्थानं नुक्षिप्रं अस्माकमस्तु यत्र यस्मिन्स्थाने विश्वेसर्वे कारवः स्तोतारः संनसन्त स्तोतुं संगच्छंते तत्स्थानमस्तु । अस्यसोमस्य यत् ज्योतिः अह्ने दिवसाय लोकमालोकं प्रकाशं अकृणोत् करोति । उङ्गत्यवधारणे । तत् ज्योतिः मनुं एतन्नामानं राजार्षिं प्रावत् प्रकर्षेणारक्षत् । तथा सोमः स्वीयंतेजः दस्यवे सर्वस्योपक्षपयित्रे असुराय अभीकं अभिगमनशीलं कः अकार्षीत् करोतेर्लुङि मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् ॥५॥

अथ षष्ठी—

परि॒सद्मे॑वपशु॒मान्ति॒होता॒राजा॒नस॒त्यःसमि॑तीरि॒याना॑ः ।
सोम॑ःपुना॒नःक॒लशाँ॑अयासी॒त्सीद॑न्मृ॒गोनम॑हि॒षोवने॑षु ॥ ६ ॥ २॥

परि॑ । सद्म॑ऽइव । प॒शु॒ऽमन्ति॑ । होता॑ । राजा॑ । न । स॒त्यः ।
सम्ऽई॑तीः । इ॒या॒नः । सोम॑ः । पु॒ना॒नः । क॒लशा॑न् ।
अ॒या॒सी॒त् । सीद॑त् । मृ॒गः । न । म॒हि॒षः । वने॑षु ॥ ६ ॥ २ ॥

होता देवानामाह्वाता ऋत्विक् पशुमन्ति पशुमतः सद्मेव यज्ञगृहान् यथापरिगच्छते । किंच राजा न यथाराजा सत्यः सत्यकर्मासन् समितीः संग्रामनामैतत् सम्यक्प्राप्यते योद्धृभिरत्रेतितान् संग्रामान् इयानोगच्छन् भवति । तथा पुनानः सोमोवनेषु वननीयेषु वसतीवर्याख्येषूदकेषुसीदन् मृगोन महिषः महिषाख्योमृगइव उदकेषुतिष्ठन् कलशान् द्रोणाभिधानान् अयासीत् परियाति । यद्वा महिषोमहान् पूज्योवा सोमः कलशान् परिगच्छतीति ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

साकमुक्षइति पंचर्चमष्टमंसूक्तं गौतमस्यनोधसआर्षं पूर्ववच्छंदोदेवते । तथाचानुक्रम्यते । साकमुक्षःपंचनोधाइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सा॒क॒मुक्षो॑मर्जयन्त॒स्वसा॑रो॒दश॒धीर॑स्यधी॒तयो॒धनु॑त्रीः ।
हरि॒ःपर्य॑द्रव॒ज्जाःसूर्य॑स्य॒द्रोणं॑ननक्षे॒अत्यो॒नवा॒जी ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

साकम्ऽउक्षः । मर्जयन्त । स्वसारः । दश । धीरस्य ।
धीतयः । धनुत्रीः । हरिः । परि । अद्रवत् । जाः । सूर्यस्य ।
द्रोणम् । ननक्षे । अत्यः । न । वाजी ॥ १ ॥

साकमुक्षः सहयुगपत्सिंचंत्यः उक्षसेचने क्विपिरूपं । तादृश्यः स्वसारः कर्मकरणार्थं इतस्ततः सुष्ठुगच्छंत्योंगुलयः मर्जयंत सोमंशोधयन्ति । मृजूशौचालंकारयोः । तथा दश दशसंख्याकाः धीतयः अंगुलिनामैतत् । अंगुलयः धीरस्य समर्थस्य प्राज्ञस्यवा देवैर्ध्या[illegible]यस्य काम्यमानस्यवा सोमस्य धनुत्रीः प्रेरयित्र्योभवन्ति ततः हरिर्हरितवर्णः सोमः सूर्यस्यजाः प्रादुर्भूता जायादिशः ताः पर्यद्रवत् परितोगच्छति । सूर्यतेजसाहि आविर्भवन्तीति दिशां तस्यजात्वं । अत्यः अतनशीलोवाजीन अश्वइव स्थितः सोमः द्रोणं कलशं ननक्षे व्याप्नोति । नक्षतिर्व्याप्तिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संमातृभिर्नशिशुर्वावशानोवृषादधन्वेपुरुवारोअद्भिः ।
मर्योनयोषामभिनिष्कृतंयन्त्सङ्गच्छतेकलशउस्रियाभिः ॥ २ ॥

सम् । मातृऽभिः । न । शिशुः । वावशानः । वृषा । दधन्वे ।
पुरुऽवारः । अत्ऽभिः । मर्यः । न । योषाम् । अभि ।
निःऽकृतम् । यत् । सम् । गच्छते । कलशे । उस्रियाभिः ॥ २ ॥

वावशानः देवान्कामयमानः वृषा कामानांवर्षकः अतएव पुरुवारः बहुभिर्वरणीयःसोमः अद्भिः मातृभूताभिः वसतीवरीभिः संदधन्वे संधार्यते । तत्रदृष्टान्तः—मातृभिर्नशिशुः कामयमानः पुत्रोयथा मातृभिः पयःप्रदानेन संधार्यते । धविर्गत्यर्थः कर्मणिलिटिरूपं । मर्योन मनुष्योयथा योषां युवतिं अभिगच्छति तद्वत् निष्कृतं संस्कृतं स्वस्थानं अभियन् अभिगच्छन् कलशे द्रोणाभिधाने उस्रियाभिरद्भिः गोविकारैः क्षीरादिभिर्वासंगच्छते । गमेरकर्मकात् समोगम्यृच्छीत्यात्मनेपदं ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

उतप्रपिंप्यऊधरघ्न्यांयाइन्दुर्धाराभिःसचतेसुमेधाः ।
मूर्धानंगावःपर्यसाचमूष्वभिश्रीणन्तिवसुभिर्ननिक्तैः ॥ ३ ॥

उत । प्र । पिप्ये । ऊधः । अघ्न्यायाः । इन्दुः । धाराभिः ।
सचते । सुऽमेधाः । मूर्धानम् । गावः । पयसा । चमूषु ।
अभि । श्रीणन्ति । वसुंऽभिः । न । निक्तैः ॥ ३ ॥

उतापिच अघ्न्यायाः अघ्न्येतिगोनाम अहंतव्यायागोरूधः पयःस्थानं सोमः प्रपिप्ये ओषध्यादिषु सोमः प्रविश्य प्रकर्षेणाप्याययति । प्यायतेर्लिटिलिड्यङोश्चेतिपीभावः । सुमेधाः शोभनप्रज्ञः सोयं इन्दुः सोमः धाराभिः सचते समवैति संगच्छते । ततोगावः चमूषु चमन्ति भक्षयंत्यत्रसोममिति चम्वोग्रहादयः तेषुस्थितं मूर्धानं समुच्छ्रितमिमंसोमं पयसा श्वेतेन अभिश्रीणंति अभितआच्छादयन्ति । तत्रदृष्टान्तः—निक्तैः प्रक्षालितैर्वसुभिर्न वस्त्रैर्यथा आच्छादयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनोंदेवेभिःपवमानरदेन्दोरयिमश्विनंवावशानः ।
रथिरायतांमुशतीपुरंन्धिरस्मद्र्य१गादावनेवसूनाम् ॥ ४ ॥

सः । नः । देवेभिः । पवमान । रद । इन्दो इति । रयिम् ।
अश्विनम् । वावशानः । रथिरायताम् । उशती ।
पुरम्ऽधिः । अस्मद्र्यक् । आ । दावने । वसूनाम् ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमानसोम सतादृशः त्वं नोस्मभ्यं देवेभिर्देवैःसह रद प्रयच्छ । किंतत् उच्यते हेइन्दो पात्रेषु क्षरन् सोम वावशानः कामयमानः सन् अश्विनं अश्ववन्तं रयिं धनं प्रयच्छेति । किंच रथिरायतां रथोयेषामस्तीति रथिराः । मेधारथाभ्यामितीरच्प्रत्ययः । तद्वदाचरतः तानिच्छतोवा पुरुषान् उशती कामयमाना पुरंधिः त्वदीया बहुविधाधीः वसूनां धनानां दावने दानाय अस्मद्र्यक् अस्मदभिमुख्यागच्छतु यद्वा रथिरायतामिति धनानांविशेषणं बलवतां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धनानामिति । अस्मद्र्यक् विष्वग्देवयोश्चटेरद्र्यञ्चतावप्रत्ययइति अद्र्यादेशः अद्रिसध्र्योरन्तोदात्तत्वनिपातनात् उदात्तस्वरितयोर्यणइतितिस्वरितः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

नूनोंर॒यिमुपंमास्वनृ॒वन्तंपुना॒नोवा॒ताप्यंवि॒श्वश्चंन्द्रम् ।
प्रवंन्दि॒तुरिंन्दोता॒र्यायुंःप्रा॒तर्म॒क्षूधि॒यावंसुर्जगम्यात् ॥ ५ ॥ ३ ॥

नु । न॒ः । र॒यिम् । उपं । मा॒स्व॒ । नृ॒ऽवन्तंम् । पु॒ना॒नः । वा॒ताप्यंम् । वि॒श्वऽचंन्द्रम् । प्र । व॒न्दि॒तुः । इ॒न्दो॒ इतिं । ता॒रि॒ । आयुंः । प्रा॒तः । म॒क्षु । धि॒याऽवंसुः । ज॒ग॒म्या॒त् ॥ ५ ॥ ३॥

हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं नुक्षिप्रं नृवन्तं मनुष्यैर्युक्तं । छान्दसंमतुपोवत्वं । तादृशं रयिं धनं उपमास्व उपनिर्मिमीष्व उपकुर्वित्यर्थः । किंच विश्वचन्द्रं सर्वेषामाह्लादकं वाताप्यं उदकनामैतत् उदकंचकुरु । तथा हे इन्दो सोम वन्दितुस्तवस्तोतुः आयुर्जीवनं प्रतारि त्वया वर्धितमस्तु सोयंसोमः धियावसुः बुध्याकर्मणावा प्राप्तधनः प्रातः काले वा सवने वा मक्षु शीघ्रं अस्मदीयं यज्ञं प्रति जगम्यादागच्छेत् गमेर्लिङि बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः ॥ ५ ॥

इति सप्तमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अधियदिति पंचर्चंनवमंसूक्तं आंगिरसस्यकण्वस्यार्षं तथाचानुक्रम्यते–अधियत्कण्वइति । पूर्ववच्छन्दोदेवते गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

अधि॒यदं॒स्मिन्वा॒जिनीव॒शुभ॒ःस्पर्धन्ते॒धिय॒ःसूर्ये॒नविशंः ।
अ॒पोवृंणा॒नःपंवतेकवी॒यन्व्र॒जंनप॑शु॒वर्धना॒यमन्मं ॥ १ ॥

अधिं । यत् । अ॒स्मि॒न् । वा॒जिनीऽइव । शुभंः । स्पर्धन्ते । धियंः । सूर्यें । न । विशंः । अ॒पः । वृ॒णा॒नः । प॒व॒ते॒ । क॒वि॒ऽयन् । व्र॒जम् । न । प॒शु॒ऽवर्धनाय । मन्मं ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यद्यदास्मिन्सोमे वाजिनीव शुभः अश्वेयथा वस्त्रप्रभृत्यलंकाराभवन्ति । यदावास्मिन् सोमे सूर्येन यथासूर्ये विशोरश्मयउदिताभवन्ति तदा धियोंगुलयः अधिस्पर्धन्ते अहंपुरस्ताच्छोधयामि अहंपुरस्ताच्छोधयामीत्यहमहमिकया उपतिष्ठन्ति । ततोयंसोमः अपोवसतीवरीर्वृणानः आच्छादयन् पवते पात्रेषु क्षरति कलशानि अधिगच्छति । कीदृशः कवीयन् कविरिवाचरन् । यद्वा कवयःस्तोतारः तानिच्छन् तत्रदृष्टान्तः—व्रजंन मन्म मननीयं गवां गोष्ठं पशुवर्धनाय पशूनां वर्धनाय गोपालः परिगच्छति तथा देवानां प्रीणनाय पात्राणिप्रति पवतइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्विताव्यूर्ण्वन्नमृतस्यधामस्वर्विदेभुवनानिप्रथन्त ।
धियःपिन्वानाःस्वसरेनगावऋतायन्तीरभिवावश्रइन्दुम् ॥ २ ॥

द्विता । विऽऊर्ण्वन् । अमृतस्य । धाम । स्वःऽविदे । भुवनानि । प्रथन्त । धियः । पिन्वानाः । स्वसरे । न । गावः । ऋतऽयन्तीः । अभि । वावश्रे । इन्दुम् ॥ २ ॥

अमृतस्योदकस्यधाम धारकंस्थानमन्तरिक्षं सोमोद्विता द्विधा व्यूर्ण्वन् उभयतः स्वतेजसाच्छादयन् मध्येनगच्छति । ततः स्वर्विदे सर्वज्ञाय तस्मै सोमाय भुवनानि प्रथन्त विस्तीर्णानिभवन्ति । तस्यरश्मीनां संचरणार्थं प्रथन्तइत्यर्थः । अथ पिन्वानाः प्रीणयित्र्यः धियः स्तुतिलक्षणावाचः ऋतायन्तीर्यज्ञमिच्छंत्यः सत्यः तमिममिंदुं सोममभिलक्ष्य स्वसरे यागाहनि वावश्रे शब्दायन्ते । यद्वा सोमं कामयन्ते । तत्रदृष्टान्तः—गावोन यथापिन्वमानाः पयः क्षरंत्योगावः स्वसरे सुष्ठु अस्यन्ते प्रेर्यंते गावोत्रेति स्वसरोगोष्ठं तस्मिन्नच्छाभिलक्ष्य शब्दंकुर्वन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परियत्कविःकाव्याभरतेशूरोनरथोभुवनानिविश्वा ।
देवेषुयशोमर्तायभूषन्दक्षायरायःपुरुभूषुनव्यः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परि । यत् । कविः । काव्या । भरते । शूरः । न । रथः ।
भुवनानि । विश्वा । देवेषु । यशः । मर्ताय । भूषन् ।
दक्षाय । रायः । पुरुऽभूषु । नव्यः ॥ ३ ॥

कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः काव्या काव्यानि कवेः कर्माणि स्तोत्राणि यद्यदा परिभरते परितोबिभर्ति परिगच्छतीतियावत् । कथमिव शूरोन यथाशूरः शत्रूणांबाधकोरथस्तदीयः विश्वा भुवनानि सांग्रामिकानि भूतानि परियाति तद्वत् तदानीं देवेषुस्थितं यशोव्यापकं धनं मर्ताय मनुष्याय स्तोत्रे भूषन् भवतेरन्तर्भावितण्यर्थात् सनिरूपं भावयितुमिच्छन् सोमः रायः आत्मना दत्तस्यधनस्य दक्षाय वृध्यर्थं पुरुभूषु बहुषुयज्ञभवनेषु नव्यः स्तोतव्योभवति । णु स्तुतौ अचोयत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

श्रियेजातःश्रियआनिरियायश्रियंवयोजरितृभ्योदधाति ।
श्रियंवसानाअमृतत्वमायन्भवन्तिसत्यासमिथामितद्रौ ॥ ४ ॥

श्रिये । जातः । श्रिये । आ । निः । इयाय । श्रियम् ।
वयः । जरितृऽभ्यः । दधाति । श्रियम् । वसानाः । अमृतऽत्वम् ।
आयन् । भवन्ति । सत्या । सम्ऽइथा । मितऽद्रौ ॥ ४ ॥

ससोमः श्रियेजातः संपदर्थं प्रादुर्भूतोभवति । तदेवाह श्रिये श्र्यर्थंएव आनिरियाय अंशुभ्य आभिमुख्येन निर्गच्छति निर्गतश्च ससोमः जरितृभ्यः स्तोतृभ्यः श्रियं वयोन्नं जीवनं चादधाति विदधाति प्रयच्छति । तेन दत्तांश्रियं वसाना आच्छादयन्तः स्तोतारः अमृतत्वं देवत्वं अमरणत्वं वा आयन् प्राप्नुवन् तस्मिन् मितद्रौ मितगमने सोमे समिथा युद्धनामैतत् सम्यक्प्राप्यते अत्रेति समीणइति । एतेः सम्पूर्वस्यथक्प्रत्ययः । तानि युद्धानि सत्या सत्यानि यथार्थानिभवन्ति नतुवितथानि तेनसोमेन पराजितानिभवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

इषमूर्जमभ्य१र्षाश्वंगामुरुज्योतिःकृणुहिमत्सिदेवान् ।
विश्वानिहिसुषहातानितुभ्यंपवमानबाधसेसोमशत्रून् ॥ ५ ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इषंम् । ऊर्जम् । अभि । अर्ष । अश्वंम् । गाम् । उरु । ज्योतिः ।
कृणुहि । मत्सि । देवान् । विश्वानि । हि । सुऽसहा । तानि ।
तुभ्यम् । पवमान । बाधसे । सोम । शत्रून् ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे सोम इषं अन्नं ऊर्जमन्नरसंच अस्मभ्यमभ्यर्ष अभिगमय । किंच अश्वं वाहनं गां पयःप्रदानेन यज्ञस्यसाधनभूतां गां च तथा उरु महत् ज्योतिः सूर्याख्यं कृणुहि जगदालोकनार्थंकुरु । किंच देवानिन्द्रादीन् मत्सि सोमेन तर्पय मदेर्लेटि बहुलंछन्दसीति विकरणस्यलुक् वाक्यभेदादनिघातः । अपिच हेसोम तुभ्यं तानि विश्वानि सर्वाणि रक्षांसि सुषहा सुसहानि अनायासेनैव अभिभवितुं शक्यानि भवन्ति । हिरवधारणे। अतएव हे पवमान पूयमान हेसोम सर्वान् शत्रून् बाधसे जहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

कनिक्रन्तीति पंचचंदशमंसूक्तं कण्वपुत्रस्य प्रस्कण्वस्यार्षं । तथानुक्रम्यते । कनिक्रन्तिप्रस्कण्वइति । पूर्ववच्छन्दोदेवते । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कनिक्रन्तिहरिरासृज्यमानःसीदन्वनस्यजठरेपुनानः ।
नृभिर्यतःकृणुतेनिर्णिजंगाअतोमतीर्जनयतस्वधाभिः ॥ १ ॥

कनिक्रन्ति । हरिः । आ । सृज्यमानः । सीदन् । वनस्य ।
जठरे । पुनानः । नृऽभिः । यतः । कृणुते । निःऽनिजम् ।
गाः । अतः । मतीः । जनयत । स्वधाभिः ॥ १ ॥

आसृज्यमान आसमन्तात् विसृज्यमानोभिषूयमाणः हरिर्हरितवर्णः सोमः कनिक्रन्ति पुनःपुनः शब्दायते क्रन्दतेर्यङ्लुकि तिपीडभावे दाधर्तिदर्धर्ति इत्यादिनानिपातनादभ्यासस्य निगागमः अभ्यस्तस्वरः । तथा पुनानः पूयमानः वनस्य वननीयस्य द्रोणकलशस्य जठरे सीदन्नुपविशन् शब्दायते । किंच नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः सोमः गागोविकारान् क्षीरादीनि आच्छादयन् निर्णिजं आत्मनोरूपं । कृणुते ग्रहादिषु करोति अतोस्मै सोमाय मती र्मननीयाः स्तुतीः स्वधाभिर्हविर्भिः सह जनयत स्तोतारोजनयन् । झस्यान्तादेशाभावश्छान्दसः । यद्वा हे स्तोतारः अस्मै सोमाय स्तुतीर्जनयत उत्पादयत कुरुतेतियावत् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया–

हरिःसृजानःपथ्यामृतस्येयर्तिवाचमरितेवनावम् ।
देवोदेवानांगुह्यानिनामाविष्कृणोतिबर्हिषिप्रवाचे ॥ २ ॥

हरिः । सृजानः । पथ्याम् । ऋतस्य । इयर्ति । वाचम् ।
अरिताऽइव । नावम् । देवः । देवानाम् । गुह्यानि । नाम ।
आविः । कृणोति । बर्हिषि । प्रऽवाचे ॥ २ ॥

सृजानः सृज्यमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य पथ्यां पथिभवांवाचं देवीं इयर्ति प्रेरयति । तत्रदृष्टान्तः–अरितेव जनान् तीरंप्रापयन् नाविकोयथा नावं प्रेरयति तद्वत् ऋगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपर्त्योरित्यभ्यासस्येत्वं । ततः देवोदीप्यमानः सोमः देवानां इन्द्रादीनां गुह्यानि अन्तर्हितानि नाम नामानि शरीराणि प्रवाचे प्रकर्षेणवाचयित्रे स्तोत्रे बर्हिषियज्ञे आविष्कृणोति स्तोतुमाविष्करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अपामिवेदूर्मयस्तर्तुराणाःप्रमनीषाईरतेसोममच्छ ।
नमस्यन्तीरुपचयन्तिसंचाचविशन्त्युशतीरुशन्तम् ॥ ३ ॥

अपाम्ऽइव । इत् । ऊर्मयः । तर्तुराणाः । प्र । मनीषाः । ईरते ।
सोमम् । अच्छ । नमस्यन्तीः । उप । च । यन्ति । सम् ।
च । आ । च । विशन्ति । उशतीः । उशन्तम् ॥ ३ ॥

अपामिव यथाउदकानामूर्मयस्त्वरन्ते इदितिपूरणः तद्वत् तर्तुराणाः कर्मणि देवान्स्तोतुं त्वरमाणाः । तुरत्वरणे जौहोत्यादिकः यङ्लुगन्तस्यशानचिरूपं अभ्यासस्यअवर्णश्च रेफादेशश्छान्दसः अभ्यस्तस्वरः । तादृशाऋत्विजः मनीषामनसईशित्रीः स्तुतीः सोममच्छ सोमं प्रतिप्रेरते प्रेरयन्ति । नमस्यन्तीः नमस्यन्त्यः सोमं पूजयंत्यः सत्यः तमुपयन्तिच उपगच्छन्ति तमेवसंयन्तिच । चवायोगेप्रथमेतिननिघातः । ततउशतीः कामयमानाः स्तुतयः उशन्तंकामयमानंसोमं आविशंति च प्रविशन्ति च ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
प्राज्ञः श्रीसायणाचार्योव्याख्याय चरमेष्टके । स्फुटं द्वितीयमध्यायं तृतीयं वक्तुमुद्यतः ॥ २ ॥

तत्र देवानामिति नवर्चमनुवाकापेक्षया चतुर्थं सूक्तं आनुष्टुभं देवदेवत्यं लोकनाम्नः पुत्रोबृहस्पतिरांगिरसएव वा बृहस्पतिर्ऋषिः अथवा दक्षस्य दुहितादितिर्ऋषिः । तथाचानुक्रान्तं—देवानांनव लौक्योवाबृहस्पतिर्दाक्षायण्यदितिर्वा दैवमानुष्टुभमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओम् देवानांनुवयंजानाप्रवोचामविपन्यया ।
उक्थेषुंशस्यमानेषुयःपश्याादुत्तरेयुगे ॥ १ ॥

देवानाम् । नु । वयम् । जाना । प्र । वोचाम । विपन्यया ।
उक्थेषु । शस्यमानेषु । यः । पश्यात् । उत्ऽतरे । युगे ॥ १ ॥

अदितिर्दाक्षायण्यनेन सूक्तेन स्वयं यथादित्यानजनयत् तद्ब्रवीति बृहस्पतिऋषिपक्षे सऋषिः अदितेः सकाशात् आदित्योत्पत्तिप्रकारमाह वयं देवानामादित्यानां जाना जन्मानि प्रवोचाम प्रकथयाम विपन्यया विस्पष्टया वाचा वयमिति वोचामेति चोभयत्र पूजार्थं बहुवचनं । अथैकवदाह योदेवानांगणः पूर्वे युगे उत्पन्नोपि उक्थेषु शस्यमानेषु यागे शस्त्रेष्वनुष्ठीयमानेषु उत्तरे युगे वर्तमानं स्तुवन्तं स्तोतारं पश्यात् पश्यति अनेकेष्वपि युगेषु गतेषु कर्मसु स्तूयमानोवर्ततइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ब्रह्मणस्पतिरेतासंकर्मारइवाधमत् । देवानांपूर्व्येयुगेसतःसदजायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणः । पतिः । एता । सम् । कर्मारःऽइव । अधमत् ।
देवानाम् । पूर्व्ये । युगे । असतः । सत् । अजायत ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ब्रह्मणोन्नस्य पतिरदितिः एताएतानि देवानां जन्मानि कर्मारइव सयथा भस्त्रया अग्निं उपधमति प्रज्वलनार्थं एवं समधमत् उदपादयदित्यर्थः। देवानां पूर्व्ये युगे आदिसृष्टावित्यर्थः तेषामुपादानकारणादसतोनामरूपवर्जितत्वेनासत्समानाद्ब्रह्मणः सकाशात्सत् नामरूपविशिष्टं देवादिकं अजायत प्रादुरभूत्। असद्वाइदमग्रआसीत्ततोवैसदजायतेतिहि श्रुतिः। न सदात्मकस्य प्रपंचस्यासत्कारणत्वं युक्तमिति वाच्यं छन्दोगैः कथमसतः सज्जायेतेत्यसत्कारणत्वमाक्षिप्य सदेवसोम्येदमग्रआसीदित्यवधारितत्वात्। तर्हिअसत्कारणप्रतिपादकवाक्यानां का गतिरिति चेत् तेषामव्याकृतत्वाभिप्रायत्वात् तद्धेदंतर्ह्यव्याकृतमासीदित्यादिश्रुतेः। यद्येवं तर्ह्यदितेः सकाशात्कथं देवाद्युत्पत्तिः वायोरग्निरित्यादिवत् अधिष्ठानसकाशादुत्पत्तेः यद्वा देवानां कारणभूतं सदसतोब्रह्मणः सकाशादुत्पन्नमिति योजनादुक्तन्यायोस्मिन्पक्षेपि समानएव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवानांयुगेप्रथमेसतःसदजायत ।
तदाशाअन्वजायन्ततदुत्तानपदस्परि ॥ ३ ॥

देवानाम् । युगे । प्रथमे । असंतः । सत् । अजायत । तत् ।
आशाः । अनु । अजायन्त । तत् । उत्तानऽपदः । परि ॥ ३ ॥

पूवार्धमुक्तं तदन्वाशादिशोजायन्त तत्परि तदन्वित्यर्थः उत्तानपदः उत्तानमूर्ध्वतानं पद्यन्ते इत्युत्तानपदोवृक्षाः ते अजायन्त प्रादुरभवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

भूर्जज्ञउत्तानपदोभुवआशाअजायन्त ।
अदितेर्दक्षोअजायतदक्षाद्वदितिःपरि ॥ ४ ॥

भूः । जज्ञे । उत्तानऽपदः । भुवः । आशाः । अजायन्त । अदितेः ।
दक्षः । अजायत । दक्षात् । ऊँ इति । अदितिः । परि ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भूरुत्तानपदोवृक्षान् जज्ञे तथा भुवः सकाशादाशाअजायन्त तथा अदितेर्दक्षः अजायत उत्पन्नः दक्षादु दक्षादपि अदितिः पर्यजायत नस्वोत्पन्नं कार्यं स्वस्यैव कारणमपि भवतीति विप्रतिषिद्धमिति वाच्यं यास्काचार्यः इदमेव वाक्यमुदाहृत्य विरोधमाशंक्य पर्यहरव् तथाहि—अदितेर्दक्षोजायत दक्षाद्वा अदितिः परीतिच तत्कथमुपपद्येत समानजन्मानौस्याताामित्यपि वा देवधर्मेणेतरेतरजन्मानौ स्यातामितरेतरप्रकृतीइति[1] ॥ ४ ॥

अदितिदेवताके पशौ अदितिर्ह्यजनिष्टेत्येषा हविषोनुवाक्या । सूत्रितंच—अदितिर्ह्यजनिष्ट सुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेहसमिति ।

सैषा पंचमी—

अदि॑ति॒र्ह्यज॑निष्ट॒ दक्ष॒ या दु॑हि॒ता तव॑ ।
तां दे॒वा अन्व॑जायन्त भ॒द्रा अ॒मृत॑बन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अदि॑तिः । हि । अज॑निष्ट । दक्ष॑ । या । दु॒हि॒ता । तव॑ । ताम् ।
दे॒वाः । अनु॑ । अ॒जा॒य॒न्त॒ । भ॒द्राः । अ॒मृत॑ऽबन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे दक्ष या तव दुहिताभूत् सा अदितिरजनिष्ट हि पुत्रानादित्यान् तदेवाह तांदेवाअन्वजायन्त भद्राः स्तुत्या भजनीया अमृतबन्धवः अमरणबन्धनाः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यद्दे॑वा अ॒दः स॑लि॒ले सुसं॑रब्धा॒ अति॑ष्ठत ।
अत्रा॑ वो॒ नृत्य॑तामिव ती॒व्रो रे॒णुरपा॑यत ॥ ६ ॥

यत् । दे॒वा॒ः । अ॒दः । स॒लि॒ले । सुऽसं॑रब्धाः । अति॑ष्ठत । अत्र॑ ।
वः॒ । नृत्य॑ताम्ऽइव । ती॒व्रः । रे॒णुः । अप॑ । आय॑त ॥ ६ ॥

1 नि० ११. २३।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अनयोत्तरेण चादित्याः स्तूयन्ते यद्यदा हे देवाः अदःअमुष्मिन्सलिले यूयं सुसंरब्धाः सुष्ठु लब्धात्मानोतिष्ठतस्थितवंतः। आपोवाइदंसर्वमपएवससर्जादाविति श्रुतिस्मृती। अत्रास्मिन् सलिलेनृत्यतामिव वोयुष्माकं संबन्धी तीव्रोदुःसंहोरेणुरंशभूतएकः अपायत अपागच्छत दिवं प्रति गतइति सूर्योभिप्रायं परामार्तण्डमास्यदिति वक्ष्यति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यद्देवायतयोयथाभुवनान्यपिन्वत।
अत्रासमुद्रआगूळ्हमासूर्यमजभर्तन ॥ ७ ॥

यत्। देवाः। यतयः। यथा। भुवनानि। अपिन्वत। अत्र। समुद्रे। आ। गूळ्हम्। आ। सूर्यम्। अजभर्तन ॥ ७ ॥

यद्यदा हे देवायतयोयथा वृष्ट्या नियमयन्तीति वा अवर्षणेन यातयन्तीतिवा यतयोमेघाः ते यथा उदकैर्भुवनानि लोकं पूरयन्ति तद्वत् स्वतेजोभिः अपिन्वत पूरितवन्तः अत्र समुद्रेप्सु आगूळ्हं निगूळ्हं सूर्यं प्रातरुदयाय आजभर्तन आहृतवन्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अष्टौपुत्रासोअदितेर्येजातास्तन्व१स्परि।
देवाँउपप्रैत्सप्तभिःपरामार्ताण्डमास्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौ। पुत्रासः। अदितेः। ये। जाताः। तन्वः। परि। देवान्। उप। प्र। ऐत्। सप्तऽभिः। परा। मार्ताण्डम्। आस्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौ पुत्रासः पुत्राः मित्रादयः अदितेर्भवन्ति ये अदितेस्तन्वः परि शरीरात् जाताउत्पन्नाः अदितेरष्टौ पुत्राअध्वर्युब्राह्मणे परिगणिताः। तथाहि—ताननुक्रमिष्यामोमित्रश्च वरुणश्च धाताचार्यमाच अंशश्च भगश्च विवस्वानादित्यश्चेति[1]। तथाहि तत्रैव प्रदेशान्तरे अदितिं प्रस्तुत्याम्नातं—तस्याउच्छेषणमदधुस्तत्प्राश्नात् सारेतोधत्त तस्यैचत्वारआदित्याअजायन्त साद्वितीयमपचदित्यादिनाष्टानामादित्यानामुत्पत्तिर्वर्णिता[2]। सादितिः सप्तभिः पुत्रैर्देवानुपप्रैत् उपागच्छत अष्टमं पुत्रं मार्ताण्डं सूर्यं परास्यत् उपरिप्राक्षिपदित्यर्थः ॥ ८ ॥

१ तै० आरण्यके। २ तै० सं० ६. ५. ६।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

सप्तभिः पुत्रैरदितिरुप प्रैत्पूर्व्यं युगम् ।
प्रजायै मृत्यवे त्वत्पुनर्मार्ताण्डमाभरत् ॥ ९ ॥ २ ॥

सप्तऽभिः । पुत्रैः । अदितिः । उप । प्र । ऐत् । पूर्व्यम् । युगम् ।
प्रऽजायै । मृत्यवे । त्वत् । पुनः । मार्ताण्डम् । आ ।
अभरत् ॥ ९ ॥ २ ॥

पूर्वमन्त्रोक्तएवार्थः पुनरत्रोच्यते सप्तभिर्मार्ताडव्यतिरिक्तैर्मित्रादिभिरदितिः पूर्व्यंपुराणमुत्तमं युगं उपप्रैव उपगता अथ प्रजायै प्राणिनामुत्पत्तये मृत्यवे तेषां मरणाय मार्ताडं मृतात्व्यृद्धादण्डाज्जा तं मार्ताडनामानं सूर्यं पुनराभरदाहरत् द्युलोके अधारयत् प्राणिमरणजननादीनां सूर्योदयास्तम यायत्तता स्फुटा । तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायतेत्यादिब्राह्मणं ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनिष्ठाइत्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं शक्तिपुत्रस्य गौरिवीतेरार्षं मारुतं त्रैष्टुभं । तथाचानुक्रान्तं—जनिष्ठाएकादश गौरिवीतिरिति । अग्निष्टोमे मरुत्वतीये शस्त्रे इदं सूक्तं निविद्धानं सूत्रितंच—जनिष्ठाउग्रइत्येकभूयसीः शस्त्वा मरुत्वतीयां निविदं दध्यादिति । सौमिकचातुर्मास्येषु वैश्वदेवेप्येतन्मरुत्वतीयं निविद्धानं । सूत्रितंच—जनिष्ठाउग्रउग्रोजज्ञइति माध्यन्दिनइति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—जनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेति निविद्धानमिति ।

तत्र प्रथमा—

जनिष्ठाउग्रः सहसे तुराय मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः ।
अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा ॥ १ ॥

जनिष्ठाः । उग्रः । सहसे । तुराय । मन्द्रः । ओजिष्ठः ।
बहुलऽअभिमानः । अवर्धन् । इन्द्रम् । मरुतः । चित् ।
अत्र । माता । यत् । वीरम् । दधनत् । धनिष्ठा ॥ १ ॥

१ तै० सं० ६. ५. ६ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्द्र सहसे बलाय तुराय शत्रूणां हिंसनाय त्वं उग्रउद्गूर्णबलोजनिष्ठाः अजायथाः। कीदृशस्त्वं मन्द्रः स्तुत्यः ओजिष्ठः ओजः शारीरबलं अतिशयेन तद्वान् बहुलाभिमानः भूयिष्ठाभिमानी ईदृशं महानुभावं इन्द्रं अत्र वृत्रवधे मरुतश्चित् मरुतोप्यवर्धन् स्तुत्या साहाय्येन वा वर्धितवन्तः यद्यदा धनिष्ठाधारयित्री इन्द्रमाता वीरं दधनत् अधारयत्॥ १॥

अथ द्वितीया—

द्रुहोनिषत्तापृशनीचिदेवैःपुरूशंसेनवावृधुष्टइन्द्रम्।
अभीवृतेवतामहापदेनध्वान्तात्प्रपित्वादुदरन्तगर्भाः॥ २॥

द्रुहः। निऽसत्ता। पृशनी। चित्। एवैः। पुरु। शंसेन। ववृधुः। ते। इन्द्रम्। अभिवृताऽइव। ता। महाऽपदेन।
ध्वान्तात्। प्रऽपित्वात्। उत्। अरन्त। गर्भाः॥ २॥

द्रुहोद्रोग्धुरिन्द्रस्य पृशनी चित् सेनापि निषत्ता तत्सन्निधौनिषण्णाभूत् एवैर्गन्तृभिर्मरुद्भिः सहितमिन्द्रं निषण्णेति संबन्धः तेपि मरुतः पुरुप्रभूतेन शंसेन स्तोत्रेण इन्द्रं ववृधुरवर्धन्त वृत्रं जिघांसन्तं अथ महापदेन महता व्रजेन अभीवृतेव परिवृतानीव गवादीनि तानि यथा आवरणापगमे निर्गच्छन्ति तद्वत्ता तान्युदकानि ध्वान्तादन्धकाररूपात् प्रपित्वात् आसन्नात् मासाद्वृत्राद्गर्भाः गर्भभूतान्युदकानि उदरन्तउदगच्छन्॥ २॥

अथ तृतीया—

ऋष्वातेपादाप्रयज्जिगास्यवर्धन्वाजाउतयेचिदत्र।
त्वमिन्द्रसालावृकान्त्सहस्रमासन्दधिषेअश्विनावंवृत्याः॥ ३॥

ऋष्वा। ते। पादा। प्र। यत्। जिगासि। अवर्धन्। वाजाः।
उत। ये। चित्। अत्र। त्वम्। इन्द्र। सालावृकान्। सहस्रम्।
आसन्। दधिषे। अश्विना। आ। ववृत्याः॥ ३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्द्र ते पादौ ऋष्वा महान्तौ तादृशस्त्वं यद्यदा जिगासि गच्छसि तदानीं वाजाऋभवः अवर्धन् अवर्धयन्। उतापिच येचित् ये केचन देवाः सन्ति ते अपि अवर्धयन् हे इन्द्र त्वं सहस्रं सालावृकान् आसन् आस्ये दधिषेधारयसि तदानीमश्विना अश्विनावपि आववृत्याः आवर्तयेः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समनातूर्णिरुपंयासियज्ञमानासंत्यासख्यायंवक्षि।
वसाव्यांमिन्द्रधारयःसहस्राश्विनांशूरददतुर्मघानि ॥ ४ ॥

समना। तूर्णिः। उपं। यासि। यज्ञम्। आ। नासंत्या।
सख्यायं। वक्षि। वसाव्याम्। इन्द्र। धारयः। सहस्रा।
अश्विना। शूर। ददतुः। मघानि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र समना संग्रामे तूर्णिः त्वरमाणोपि यज्ञमुपयासि उपगच्छसि तदानीं नासत्या अश्विनौ सख्याय वक्षि वहसि हे इन्द्र वसाव्यां वसुसमूहं सहस्रा सहस्रां बहुसंख्यां धारयः धारयसि अस्माकमर्थाय हे शूर अश्विना अश्विनावपि तवानुचरौ मघानि धनानि ददतुः अस्मभ्यं प्रयच्छतः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

मन्दंमानऋतादधिप्रजायैसखिंभिरिन्द्रंइषिरेभिरर्थंम्।
आभिर्हिमायाउपदस्युमागान्मिहःप्रतम्राअंवपत्तमांसि ॥५॥३॥

मन्दंमानः। ऋतात्। अधि। प्रऽजायै। सखिंऽभिः। इन्द्रः।
इषिरेभिः। अर्थम्। आ। आभिः। हि। मायाः। उपं। दस्युम्।
आ। अगात्। मिहः। प्र। तम्राः। अवपत्। तमांसि ॥ ५ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इन्द्रः ऋताव यशात् अधि इषिरेभिः गमनशीलैः सखिभिर्मरुद्भिः सहमन्दमानोमाद्यन् प्रजायै यजमानायार्थं धनं प्रयच्छति सचेन्द्रः आभिः प्रजाभिः निमित्तभूताभिः मायाः दस्युसंबन्धिनीर्विनाशयितुं दस्युमुपागात् सइन्द्रः तम्राः अवर्षणेन ग्लापयित्रीर्मिहोवृष्टीः प्रावपत् तमांसि च प्रावपत् व्यनाशयदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी–

सनामानाचिद्ध्वसयोन्यस्मा अवाहन्निन्द्रउषसोयथानः ।
ऋष्वैरगच्छःसखिभिर्निकामैःसाकंप्रतिष्ठाहृद्याजघन्थ ॥ ६ ॥

सऽनामाना । चित् । ध्वसयः । नि । अस्मै । अव । अहन् । इन्द्रः ।
उषसः । यथा । अनः । ऋष्वैः । अगच्छः । सखिऽभिः ।
निऽकामैः । साकम् । प्रतिऽस्था । हृद्या । जघन्थ ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रोवृत्रं हन्तुं सनामानाचित् समाननामानौ निध्वसयः न्यगमयत् अथेन्द्रस्त्वं वृत्रमवाहन् अवहतवान् यथोषसोऽनः शकटमवनाशितवान् तद्वत् । अथप्रत्यक्षेणोच्यते हे इन्द्र त्वं ऋष्वैर्दीप्तैर्महद्भिर्वा निकामैः नितरां वृत्रवधं कामयमानैः सखिभिर्मरुद्भिः साकं वृत्रं हन्तुं अगच्छः आगत्य च प्रतिष्ठा प्रतिष्ठानानि शरीराणि हृद्या हृद्यानि रमणीयानि जघन्थ हतवानसि हन्तेस्थलि उपदेशेत्वतइतीट्प्रतिषेधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

त्वंजघन्थनमुचिंमखस्युंदासंकृण्वानऋषयेविमायम् ।
त्वंचकर्थमनवेस्योनान्पथोदेवत्राञ्जसेवयानान् ॥ ७ ॥

त्वम् । जघन्थ । नमुचिम् । मखस्युम् । दासम् । कृण्वानः ।
ऋषये । विऽमायम् । त्वम् । चकर्थ । मनवे । स्योनान् । पथः ।
देवऽत्रा । अञ्जसाऽइव । यानान् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्द्र त्वं नमुचिं एतत्संज्ञकमसुरं जघन्थ हतवानसि कीदृशं सखस्युं ऋषेर्यज्ञं विधातुमिच्छन्तं यद्वा त्वदीयं धनमिच्छन्तं किं कुर्वन् दासं उपक्षपयितारं नमुचिमसुरं ऋषये मनवे विमायं विगतमायं कृण्वानः कुर्वन् । किंच त्वं देवत्रा देवेषु मध्ये मनवे ऋषये सामान्येन मनुष्यायवा पथोमार्गान् स्योनान् चकर्थ कृतवानसि अथवा देवत्रा देवेषु मध्ये गन्तव्यान् मार्गानिति वा संबन्धः स्योनान् चकर्थेत्युक्तमेव विवृणोति अञ्जसेवयानानिति इवेत्येवकारार्थे अञ्जसैव अकुटिलेनैव यानान् गन्तॄन् मार्गान् अकरोः अथवा मार्गेणाकुटिलेनैव गन्तॄन् चकर्थ यथा लोके शीघ्रं गतोमार्गइति मार्गस्य गन्तृत्वोपचारः तद्वदत्रापि यातृत्वं द्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वमे॒तानि॑पप्रिषे॒विनामेशा॑नइन्द्रदधिषे॒गभ॑स्तौ ।
अनु॑त्वादे॒वाःशव॑सामदन्त्युप॒रिबु॑ध्नान्व॒निनं॑श्चकर्थ ॥ ८ ॥

त्वम् । ए॒तानि॑ । प॒प्रि॒षे॒ । वि । नाम॑ । ईशा॑नः । इ॒न्द्र॒ ।
द॒धि॒षे॒ । गभ॑स्तौ । अनु॑ । त्वा॒ । दे॒वाः । शव॑सा ।
म॒द॒न्ति॒ । उ॒परि॑ऽबुध्नान् । व॒निनः॑ । च॒क॒र्थ॒ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं एतानि नाम नामानि नामकान्युदकानि विपप्रिषे विपूरयसि हे इन्द्र ईशानः सर्वस्येश्वरस्त्वं गभस्तौ हस्ते दधिषे धारयसि वज्रं धनं वा । किंच त्वा त्वां शवसा बलेनोपेतं देवाः सर्वे अनुमदन्ति अनुष्टुवन्ति सत्वं वनिनउदकवतोमेघान् रश्मीन्वा उपरिबुध्नान् उपरिमूलान् अधोमुखान् चकर्थ कृतवानसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

च॒क्रंयद॑स्या॒प्स्वानिषं॑त्तमु॒तोतद॑स्मै॒मध्विच्चं॑च्छद्यात् ।
पृ॒थि॒व्यामति॑षितं॒यदूधः॒पयो॒गोष्वद॑धा॒ओष॑धीषु ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

चक्रम् । यत् । अस्य । अप्ऽसु । आ । निऽसंत्तम् । उतो इति । तत् ।
अस्मै । मधुं । इत् । चच्छद्यात् । पृथिव्याम् । अतिऽसितम् ।
यत् । ऊधंः । पयंः । गोषुं । अदंधाः । ओषंधीषु ॥ ९ ॥

परामासित्वेहननार्थं उतोचित् अपिवा अस्माइन्द्राय मध्वितत् उदकमपि चच्छद्यात् पृथिव्यामतिषितंविमुक्तंयदधर्मस्त्थिउदकमस्तिननापोगोष्ठादिषुवादधाइति ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

अश्वादियायेतियद्वदन्त्योजंसोजातमुतमंन्यएनम् ।
मन्योरियायहर्म्येषुंतस्थौयतंःप्रजज्ञइन्द्रोअस्यवेद ॥ १० ॥

अश्वांत् । इयाय । इति । यत् । वदंन्ति । ओजंसः । जातम् ।
उत । मन्ये । एनम् । मन्योः । इयाय । हर्म्येषुं । तस्थौ ।
यतंः । प्रऽजज्ञे । इन्द्रंः । अस्य । वेद ॥ १० ॥

इन्द्रसामर्थ्यं दृष्ट्वा केचिदेनमश्वादादित्यादियाय उदितवानिति वदन्ति यद्यद्यपि उत तथाप्यहमेनमोजसोबलाज्जातं मन्ये जानामि अस्य तेजस्वित्वं दृष्ट्वा सूर्यादुत्पन्नइति तेषां मतिः अहं त्वोजःपदार्थाज्जातइति मन्ये यतोयं वृत्रादीन् हतवान् इति अथवायं मन्योः क्रोधादियाय उदितवान् अतोहर्म्येषु शत्रुसंबन्धिषु युद्धेषु हर्म्येष्वेव वा तस्थौ तिष्ठति यतोयं प्रजज्ञे उत्पन्नइतीन्द्रएवास्य स्वस्येत्यर्थः सामर्थ्यं वेद जानाति नह्यन्योज्ञातुमीष्टे ॥ १० ॥

अथैकादशी–

वयंःसुपर्णाउपंसेदुरिन्द्रंप्रियमेधाऋषंयोनाधंमानाः ।
अपंध्वान्तमूर्णुहिपूर्धिचक्षुंर्मुमुग्ध्य१स्मान्निधयेवबद्धान् ॥ ११ ॥ ४ ॥

वयंः । सुऽपर्णाः । उपं । सेदुः । इन्द्रंम् । प्रियऽमेधाः । ऋषंयः ।
नाधंमानाः । अपं । ध्वान्तम् । ऊर्णुहि । पूर्धि । चक्षुंः ।
मुमुग्धि । अस्मान् । निधयांऽइव । बद्धान् ॥ ११ ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वयोगन्तारः सुपर्णाः सुपतनाआदित्यरश्मयइन्द्रमुपसेदुरुपसन्नाअभवन् । कीदृशाः प्रियमेधाः प्रिययज्ञाः ऋषयोद्रष्टारः नाधमानाः प्रज्ञां याचमानाः याचनप्रकारउच्यते हे इन्द्र ध्वान्तमन्धकारमपोर्णुहि परिहर पूर्धि पूरयच चक्षुस्तेजः मुमुग्धि मोचय चास्मान् निधयेव बद्धान् निधा पाश्या भवति पाश्या पाशसमूहः पाशसमूहेन बद्धान् यथा मुंचन्ति तद्वत् अत्रवयोर्वेर्बहुवचनमित्यादिकं निरुक्तंद्रष्टव्यं ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४॥

वसूनामिति षळृचं षष्ठंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । वसूनां षळित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वसूनांवाचर्कृषइयंक्षन्धियावायज्ञैर्वारोदस्योः ।
अर्वन्तोवायेरयिमन्तःसातौवनुंवायेसुश्रुणंसुश्रुतोधुः ॥ १ ॥

वसूनाम् । वा । चर्कृषे । इयंक्षन् । धिया । वा । यज्ञैः ।
वा । रोदस्योः । अर्वन्तः । वा । ये । रयिऽमन्तः । सातौ ।
वनुम् । वा । ये । सुऽश्रुणम् । सुऽश्रुतः । धुरितिधुः ॥ १ ॥

इयक्षन् धनानि दातुमिच्छन् इन्द्रोवसूनां धनानां लाभाय वा चर्कृषे अपकृष्यते धियावा धीः कर्म धार्यमाणत्वात् युद्धादिकर्मणा वा निमित्तेनापकृष्यते यज्ञैर्वा निमित्तभूतैः कृष्यते कैरिति उच्यते रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः संबन्धिभिर्देवैः मनुष्यैश्चेत्यर्थः सातौ संग्रामे नेतव्ये सति ये अर्वंतोगच्छन्तोरयिमन्तोभवन्ति तैरप्याकृष्यते ये वनुं वा हिंसां वा सुश्रुणं सुप्रसिद्धां अत्यन्तदुर्जयविषयां सुश्रुतः सुश्रवसः प्रसिद्धाः कुर्वन्ति तैरपीन्द्रआकृष्यते इति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हवएषामसुरोनक्षतद्यांश्रवस्यतामनसानिंसतक्षाम् ।
चक्षाणायत्रसुवितायदेवाद्यौर्नवारेभिःकृणवन्तस्वैः ॥ २ ॥

---

१ नि० ४ । ३ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हवः । एषाम् । असुरः । नक्षत । द्याम् । श्रवस्यता । मनसा ।
निंसत । क्षाम् । चक्षाणाः । यत्रं । सुविताय । देवाः ।
द्यौः । न । वारेभिः । कृणवन्त । स्वैः ॥ २ ॥

एषामनुष्ठातॄणामंगिरसां हवआह्वानशब्दः असुरइन्द्रस्य प्रेरकोद्यां दिवं नक्षत व्यामोत् तत्रत्याइन्द्रसंबन्धिनोदेवाः श्रवस्यता अन्नमिच्छता मनसा क्षां पृथिवीं नींसत प्रामुवन्तः यत्र यस्यां पृथिव्यां चक्षाणाः पणिभिरपहतागाः पश्यन्तोदेवाः सुविताय सुष्ठु हिताय स्वात्मनोभ्यु दयाय द्यो नं आदित्यइव वारिभिः वरणीयैः स्वैस्तेजोभिः कृणवन्त प्रकाशमकुर्वन् गवां प्रदा नायान्धकारमपनेतुमिति शेषः । अथवा एषां यज्विनामपहतानां गवां हवः असुरः इन्द्रस्य प्रेर यिता सन् नक्षत इन्द्रप्रेरिताअंगिरसः श्रवस्यता अन्नं कीर्तिं वा इच्छता मनसा क्षां भूमिं निं सत अनुष्ठातॄणां गाः प्रदर्शयितुमित्यर्थः । इतरत्समानं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

इयमेषाममृतानांगीःसर्वतातायेकृपणंन्तरत्नम् ।
धियंचयज्ञंचसाधन्तस्तेनोधान्तुवसव्य१मसामि ॥ ३ ॥

इयम् । एषाम् । अमृतानाम् । गीः । सर्वऽताता । ये ।
कृपणंन्त । रत्नम् । धियम् । च । यज्ञम् । च । साधन्तः ।
ते । नः । धान्तु । वसव्यम् । असामि ॥ ३॥

इयमेषाममृतानां यष्टव्यानां देवानां गीः स्तुतिः क्रियते इति शेषः ये देवाः सर्वताता सर्वतातौ यज्ञे कृपणन्त प्रयच्छन्ति याच्यन्ते वा रत्नं रमणीयं धनं धियं चास्मदीयां स्तुतिं य ज्ञं च साधन्तः साधयन्तस्तेनोस्मभ्यं वसव्यं वसुसमूहं असामि अनल्पं असाधारणं वा धान्तु प्रयच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

आतत्तइन्द्रायवःपनन्ताभियऊर्वंगोमन्तंतितृत्सान् ।
सकृत्स्वं१येपुरुपुत्रांमहींसहस्रधारांबृहतींदुदुक्षन् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । तत् । ते । इन्द्र । आयवंः । पनन्त । अभि । ये । ऊर्वम् ।
गोऽमंन्तम् । तितृंत्सान् । सकृत्ऽस्वंम् । ये । पुरुऽपुत्राम् । महीम् ।
सहस्रंऽधाराम् । बृहतीम् । दुधुंक्षन् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव आयवोमनुष्याअंगिरसस्तत्तदा आपनन्त आ सर्वतः पनन्त स्तुयन्तेंगिरसोगोमन्तमूर्वं संघं पणिभिरपहतं प्राप्तं तितृत्सान् हिंसितुमैच्छन् तृदेर्हिंसार्थस्य सन्नन्तस्य लेटच्याडागमः यद्योगादनिघातः अभ्यस्तस्वरः । येचांगिरसः सकृत्स्वं या सकृत् सूते सा सकृत्सूः तां सकृत्प्रजातां पुरुपुत्रां बह्वोषधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुलकामानामुत्पादयित्रीं बृहतीं विस्तृतां महीं भूमिं यद्वा पुरुत्रां बह्वोषधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुकामवर्षित्रीं महीं महतीं पूज्यां वा बृहतीं परिमाणरहितां दिवं दुधुक्षन् दुदुहुः ते पनन्तेति संबन्धः सकृद्धद्यौरजायतेत्याद्युक्तं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

शचींवइन्द्रमवंसेकृणुध्वमनांनतंदमयंन्तंपृतन्यून् ।
ऋभुक्षणंमघवांनंसुवृक्तिंभर्तायोवज्रंनर्यंपुरुक्षुः ॥ ५ ॥

शचींऽवः । इन्द्रंम् । अवंसे । कृणुध्वम् । अनांनतम् । दमयंन्तम् ।
पृतन्यून् । ऋभुक्षणंम् । मघऽवांनम् । सुऽवृक्तिम् । भर्ता ।
यः । वज्रंम् । नर्यंम् । पुरुऽक्षुः ॥ ५ ॥

हे शचीवः कर्मवन्तोयजमानाः व्यत्ययेनैकवचनं इन्द्रं देवमवसे रक्षणाय कृणुध्वं कुरुध्वं कीदृशमिन्द्रं अनानतं कदाचिदपि परेषामनवनतं पृतन्यून् पृतनाइच्छतः शत्रून् दमयन्तं वशं प्रापयन्तं ऋभुक्षणं महान्तं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं सुष्टुतिं यः पुरुक्षुः बहुशब्दइन्द्रोनर्यं नरेभ्योहितं असुरविघातकत्वात् तादृशं वज्रं भर्ता बिभर्ति तमिन्द्रमवसे कृणुध्वमिति ॥ ५॥

निष्केवल्ये यद्वावानेत्येषा धाय्या । सूत्रितंच—यद्वावानेति धाय्या पिबासुतस्यरसिनइतिसामप्रगाथइति । महाव्रतेप्येषा तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—यद्वावानेतिधाय्या सूददोहाइति ।

१ ऋ० सं० ४. ८. ४ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा षष्ठी—

यद्वावानंपुरुतमंपुराषाळावृत्रहेन्द्रोनामान्यप्राः ।
अचेतिप्रासहस्पतिस्तुविष्मान्यदीमुश्मसिकर्तवेकरत्तत् ।।६।।५।।

यत् । ववानं । पुरुऽतमम् । पुराषाट् । आ । वृत्रऽहा । इन्द्रः । नामानि ।
अप्राः । अचेति । प्रऽसहः । पतिः । तुविष्मान् । यत् ।
ईम् । उश्मसि । कर्तवे । करत् । तत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

यद्यदा पुरुतमं अत्यन्तप्रवृद्धतमं वृत्रं ववान हन्ति पुराषाट् शत्रुपुराणामभिभवितेन्द्रः तदानीं आ अनन्तरमेव वृत्रहेन्द्रोनामान्युदकानि अप्राः पूरयति व्यत्ययेन मध्यमः सोयमिन्द्रः प्रासहः शत्रूणां प्रकर्षेणाभिभविता पतिः सर्वस्य स्वामी तुविष्मान् तुवीति बहुनाम तत्साम-र्थ्याद्धनं परिगृह्यते बहुधनइत्यर्थः ईदृशः सन् अचेति सर्वैः प्रज्ञातः समहानिन्द्रोयदीं यदेतत्कर्म उश्मसि वयं कामयामहे तत्करत् करोत्येव इदं भवत्विदं भवत्विति यत् कामयामहे तत्तदानी-मेव करोत्येव नोदास्तइत्यर्थः । सैतदेव प्रत्यपद्यत यद्वावानपुरुतमंपुराषाळित्यादिकं ब्रा-ह्मणमत्रद्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसुवइति नवर्चं सप्तमं सूक्तं प्रियमेधपुत्रस्य सिन्धुक्षितआर्षं जागतं नदीदेवताकं । त-थाचानुक्रान्तं—प्रसु नव सिन्धुक्षित् प्रैयमेधोनदीस्तुतिर्जागतं त्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसुवंआपोमहिमानंमुत्तमंकारुर्वोचातिसदनेविवस्वतः ।
प्रसप्तसंप्तत्रेधाहिचक्रमुःप्रसृत्वरीणामतिसिन्धुरोजसा ॥ १ ॥

प्र । सु । वः । आपः । महिमानम् । उत्ऽतमम् । कारुः । वोचाति ।
सदने । विवस्वतः । प्र । सप्तऽसंप्त । त्रेधा । हि । चक्रमुः ।
प्र । सृत्वरीणाम् । अति । सिन्धुः । ओजसा ॥ १ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० ३. २२. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे आपोवोयुष्माकं महिमानं महत्त्वं स्तोत्रं उत्तमं उत्कृष्टतमं कारुः स्तोतासिन्धुक्षिदहं विवस्वतः परिचरणवतोयजमानस्य सदने यज्ञगृहे सु सुष्ठु प्रवोचाति प्रब्रवीमि तानद्यः सप्त सप्त-भूत्वा त्रेधा पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवि चेति त्रेधा त्रिप्रकारं चक्रमुः प्रावहन् सृत्वरीणां आसां मध्ये सिन्धुरेतन्नामिका नदी ओजसा स्वबलेन अति सर्वाअपि नदीरतिक्रम्य प्रवहतीति शेषः ॥१ ॥

अथ द्वितीया–

प्रतेंरदद्वरुंणोयातंवेपथःसिन्धोयद्वाजाँअभ्यद्रंवस्त्वम् ।
भूम्याअधिप्रवतांयासिसानुंनायदेंषामग्रंजगंतामिरज्यसिं ॥२ ॥

प्र । ते । अरदत् । वरुंणः । यातंवे । पथः । सिन्धो इति । यत् ।
वाजांन् । अभि । अद्रंवः । त्वम् । भूम्याः । अधि । प्रऽवतां ।
यासि । सानुंना । यत् । एषाम् । अग्रंम् । जगंताम् । इरज्यसिं ॥ २ ॥

हे सिन्धो देवि ते तव यातवे गमनाय वरुणोदेवः पथोमार्गान् प्रारदत् प्राचीनं व्यलिखत् साहि प्राक् प्रवहति अथवा प्रकृष्टं इतरनदीभ्योप्यत्यन्तं विस्तृतं व्यदारयत् यद्यस्मात् हे सिन्धो वाजानन्नान्यभि अभिलक्ष्य त्वमभ्यद्रवः अभ्यगच्छः । किंच त्वं भूम्याअधि उपरि सानुना समुच्छ्रितेन प्रवता मार्गेण यासिगच्छसि सिन्धुः खलु पर्वतान् विभिद्य गता यद्येन समुच्छ्रितेनमार्गेण गच्छन्ती त्वमेषां सर्वेषां जगतां जंगमानां प्राणिनामग्रं प्रत्यक्षं इरज्यसि ईशिषे॥२॥

अथ तृतीया–

दिविस्वनोयंततेभूम्योपर्यंनन्तंशुष्ममुदिंयर्तिभानुनां ।
अभ्रादिवप्रस्तंनयन्तिवृष्टयःसिन्धुर्यदेतिंवृषभोनरोरुंवत् ॥३ ॥

दिवि । । स्वनः । यतते । भूम्यां । उपरिं । अनन्तम् । शुष्मंम् ।
उत् । इयर्ति । भानुनां । अभ्रात्ऽइंव । प्र । स्तनयन्ति ।
वृष्टयंः । सिन्धुंः । यत् । एतिं । वृषभः । न । रोरुंवत् ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भूम्योपरि भूमेरु.रि प्रवर्तमानः स्वनोदिवि यतते गच्छति दिवं व्याप्नोति सेयं सिन्धुरनन्तं अपर्यन्तं शुष्मं वेगं भानुना दीप्तेनोर्मिणा उदियर्ति उद्गमयति अभ्रादिव अन्तरिक्षाद्यथा वृष्टयः प्रस्तनयन्ति तद्वत् अस्याः शब्दाः प्रादुर्भवन्ति यद्यदा सिन्धुरियं रोरुवत् भृशं शब्दयन् वृषभोन वृषभइवेति गच्छति तदैवं भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभित्वासिन्धोशिशुमिन्नमातरोवाश्रा अर्षन्तिपयसेवधेनवः ।
राजेवयुध्वानयसित्वमित्सिचौयदासामग्रंप्रवतामिनक्षसि ॥ ४ ॥

अभि । त्वा । सिन्धो इति । शिशुम् । इत् । न । मातरः । वाश्राः ।
अर्षन्ति । पयसाऽइव । धेनवः । राजाऽइव । युध्वा । नयसि ।
त्वम् । इत् । सिचौ । यत् । आसाम् । अग्रम् । प्रऽवताम् । इनक्षसि ॥ ४ ॥

हे सिन्धो त्वा त्वां शिशुमिन्न मातरः मातरः पुत्रमिव वाश्राः शब्दयन्त्यइतरानद्यः अभ्यर्षन्ति अभिगच्छन्ति पयसेवधेनवः पयसा युक्तानवप्रसूतिकागावइव । किंच युध्वा युद्धकृद्राजेव त्वमित् त्वमेव सिचौ सिच्यमानौ भटौ नयसि यद्यदा आसां प्रवतां त्वया सहगच्छंतीनामग्रं अग्रे इनक्षसि व्याप्नोषि सर्वासां पुरतोगच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इमंमेगङ्गेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या ।
असिक्न्यामरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया ॥ ५ ॥ ६ ॥

इमम् । मे । गङ्गे । यमुने । सरस्वति । शुतुद्रि । स्तोमम् । सचत ।
परुष्णि । आ । असिक्न्या । मरुत्ऽवृधे । वितस्तया ।
आर्जीकीये । शृणुहि । आ । सुऽसोमया ॥ ५ ॥ ६ ॥

अत्र प्रधानभूताः सप्तनद्यः तदवयवभूतास्तिस्रः स्तूयन्ते हे गंगे हे यमुने हे सरस्वति हे शुतुद्रि हे परुष्णि हे असिक्न्या अवयवभूतया सहिते मरुद्वृधे वितस्तया सोमया च सहिते आर्जीकीये त्वं चैवं सप्त नद्योयूयं मे स्तोमं स्तोत्रं अस्मदीयं आसचत आसेवध्वं श्रृणुहि

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शृणुत च आर्जीकीयायावितस्तया सुषोमया च साहित्यं निरुक्ते उक्तं—वितस्तया चार्जीकीयआशृणुहि सुषोमयाचेति । अत्रगंगा गमनादित्यादिनिरुक्तंद्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षष्ठोवर्गः ६ ॥

अथ षष्ठी—

तृष्टामंयाप्रथमंयातंवेसजूःसुसर्त्वांरसयांश्वेत्यात्या ।
त्वंसिन्धोकुभंयागोमतींक्रुमुंमेहत्न्वासरथंयाभिरीयंसे ॥ ६ ॥

तृष्टऽअंमया । प्रथमम् । यातंवे । सऽजूः । सुऽसर्त्वी । रसयां ।
श्वेत्या । त्या । त्वम् । सिन्धो इति । कुभया । गोऽमतीम् ।
क्रुमुम् । मेहत्न्वा । सऽरथम् । याभिः । ईयंसे ॥ ६ ॥

हे सिन्धो त्वं क्रुमुं क्रमणीयां गोमतीं नदीं यातवे प्रतियातुं पर्वतादवरूढा प्रथमं तृष्टामया नद्या सजूःसंगतासि पश्चात् सुसर्त्वा रसया श्वेत्यात्या कुभया मेहत्न्वा च सह सजूंभव याभिस्त्वं सरथं समानं रथमारुह्य ईयसे गच्छसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऋजीत्येनीरुशंतीमहित्वापरिज्रयांसिभरतेरजांसि ।
अदंब्धासिन्धुंरपसामपस्तमाश्वानचित्रावपुंषीवदर्शता ॥ ७ ॥

ऋजीती । एनीं । रुशंती । महिऽत्वा । परिं । ज्रयांसि । भरते ।
रजांसि । अदंब्धा । सिन्धुंः । अपसांम् । अपःऽतंमा । अश्वा । न ।
चित्रा । वपुंषीऽइव । दर्शता ॥ ७ ॥

ऋजीति ऋजुगामिनी एनी श्वेतवर्णा रुशती दीप्यमाना सिन्धुः ज्रयांसि वेगवन्ति रजांसि उदकानि परिभरते प्रभरति तादृशी अदब्धा अहिंसिता सिन्धुरपसां कर्मवतीनां मध्ये अपस्तमा वेगाख्यकर्मवती भवति अश्वान वडवेव चित्रा चायनीया वपुषी वपुष्मती योषिदिव दर्शता दर्शनीया भवति ॥ ७ ॥

१ नि० ९. २६ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी—

स्वश्वासिन्धुःसुरथासुवासाहिरण्ययीसुकृतावाजिनीवती ।
ऊर्णावतीयुवतिःसीलमावत्युताधिवस्तेसुभगामधुवृधम् ॥ ८ ॥

सुऽअश्वा । सिन्धुः । सुऽरथा । सुऽवासाः । हिरण्ययी । सुऽकृता ।
वाजिनीऽवती । ऊर्णाऽवती । युवतिः । सीलमाऽवती । उत ।
अधि । वस्ते । सुऽभगा । मधुऽवृधम् ॥ ८ ॥

सेयं सिन्धुः स्वश्वा शोभनाश्वोपेता सुरथा शोभनरथा सुवासाः शोभनवसना हिरण्ययी हिरण्मयाभरणा सुकृता वाजिनीवती अन्नवती ऊर्णावती तस्याः समीपे देशे सन्त्यूर्णाः यासां रोमभिः कंबलाः क्रियन्ते युवतिर्नित्यतरुणी सर्वदा अहीनोदका सीलमावती सीराणि ययोषध्या रज्जुभूतया बध्यन्ते सा सीलमेति निगद्यते कृषीवलैः तादृगोषध्युपेता उतापिच सुभगा सिन्धुर्मधुवृधं मधुवर्धकं निर्गुंड्यादिकं अधिवस्ते आच्छादयति तस्यास्तीरे निर्गुंड्यादीनि बहूनि सन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सुखंरथंयुयुजेसिन्धुरश्विनंतेनवाजंसनिषदस्मिन्नाजौ ।
महान्ह्यस्यमहिमापनस्यतेदब्धस्यस्वयशसोविरप्शिनः ॥ ९ ॥ ७ ॥

सुऽखम् । रथम् । युयुजे । सिन्धुः । अश्विनम् । तेन । वाजम् ।
सनिषत् । अस्मिन् । आजौ । महान् । हि । अस्य । महिमा ।
पनस्यते । अदब्धस्य । स्वऽयशसः । विऽरप्शिनः ॥ ९ ॥ ७ ॥

सिन्धुर्देवता सुखं सुखकरं शोभनद्वारं वा अश्विनमश्ववन्तं रथं युयुजे युनक्ति तेन रथेन वाजमन्नं सनिषत् प्रयच्छतु अस्मिन्नाजौ संग्रामे यज्ञे वा अस्य सिन्धुरथस्य महिमा महान् हि पनस्यते स्तूयते कीदृशस्यास्य अदब्धस्य अन्यैरहिंस्यस्य स्वयशसः स्वायत्तकीर्तेः विरप्शिनः महन्नामैतत् महतः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आवङ्त्यष्टर्चमष्टमं सूक्तं इरावतः पुत्रस्य सर्पजातेर्जरत्कर्णनाम्नआर्षं जागतं सोमाभिषवार्थाये ग्रावाणः तद्देवत्यं । तथाचानुक्रान्तं—आवोष्टौ सर्पऐरावतोजरत्कर्णोग्राव्णोऽस्तौदिति । ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—आवऋंजसे प्रवोग्रावाणइतिसूक्तयोरन्तरोपरिष्टाद्वा पुरस्ताद्वेति ।

तत्र प्रथमा—

आवंऋञ्जसऊर्जांव्युंष्टिष्विन्द्रंमरुतोरोदंसीअनक्तन ।
उभेयथांनोअहंनीसचाभुवासदंःसदोवरिवस्यातंउद्भिदां ॥ १ ॥

आ । वः । ऋञ्जसे । ऊर्जाम् । विऽउंष्टिषु । इन्द्रंम् । मरुतंः ।
रोदंसी इतिं । अनक्तन । उभे इतिं । यथां । नः । अहंनी इतिं ।
सचाऽभुवां । सदंःऽसदः । वरिवस्यातंः । उत्ऽभिदां ॥ १ ॥

हे ग्रावाणोवोयुष्मान् ऊर्जां सारभूतानामन्नवतीनां वोषसां व्युष्टिषु विभागेषु सत्सु आऋंजसे आप्रसाधयामि यूयं सामेनेन्द्रं मरुतोरोदसी द्यावापृथिव्यौ चानक्तन व्यंजयत नोस्मान् उभे सचाभुवा सहोत्पन्नेअहनी द्यावापृथिव्यौ सदःसदः सर्वेषु यागगृहेषु वरिवस्यातः परिचरतः उद्भिदा उद्भेदकेन धनेन पूरयतमिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तदुश्रेष्ठंसवंनंसुनोतनात्योनहस्तंयतोअद्रिंःसोतरिं ।
विदद्ध्यं१र्योअभिभूंतिपौंस्यंमहोरायेचित्तरुतेयदर्वंतः ॥ २ ॥

तत् । ऊँ इतिं । श्रेष्ठंम् । सवंनम् । सुनोतन । अत्यंः । न ।
हस्तंऽयतः । अद्रिंः । सोतरिं । विदत् । हि । अर्यः । अभिऽभूंति ।
पौंस्यंम् । महः । राये । चित् । तरुते । यत् । अर्वतः ॥ २ ॥

हे ग्रावाणो यूयं तदुं तमेव प्रशस्यं श्रेष्ठंसवनं सोमं सुनोतन अभिषुणुत । अथैकवदाह—अद्रिरभिषवग्रावा हस्तयतोहस्ताभ्यां गृहीतः सन् अत्योनधृतोश्वइव भवति सोतरि अभिषव-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कर्तरि अध्वर्यौ सयथा हस्ताभ्यां दृढं गृहीतोपि बलवान् तद्वत् अर्यः ग्राव्णः अभिषवाय प्रेरकोयजमानः अभिभूति शत्रूणामभिभावुकं पौंस्यं बलं विदद्धि लभते खलु देवेभ्यः । यद्वा अभिषवायाध्वर्य्वादेः प्रेरितो ग्रावा अभिभूति पौंस्यं विदत् यजमानार्थं । किंच महोमहते राये चित् धनायापि यत् योग्रावा अर्वतोश्वान् तरुते तनुते प्रयच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

तदिद्ध्यस्यसवनंविवेरपोयथापुरामनवेगातुमश्रेत् ।
गोअर्णसित्वाष्ट्रेअश्वनिर्णिजिप्रेमध्वरेष्वध्वराँअशिश्रयुः ॥ ३ ॥

तत् । इत् । हि । अस्य । सवनम् । विवेः । अपः । यथा । पुरा । मनवे । गातुम् । अश्रेत् । गोऽअर्णसि । त्वाष्ट्रे । अश्वऽनिर्निजि । प्र । ईम् । अध्वरेषु । अध्वरान् । अशिश्रयुः ॥ ३ ॥

इदिति पूरणः अस्य ग्राव्णः तत्सवनमभिषवोपेतमस्मदीयं सोमयागाख्यं अपः कर्म विवेः व्याप्नोतु विपूर्वस्य वेतेर्लेङि अदादित्वाच्छपोलुक् वेतेर्विपूर्वस्य वा छान्दसेश्लौवा पररूपमिति सन्देहादनवग्रहः समासस्वरः । यथा पुरा मनवे राज्ञे गातुं गमनमश्रेत् आजगाम तद्वद्व्याप्नोतु । किंच गोअर्णसि गोरूपे अपहृतैर्गोभिः परिवृते तथा अश्वनिर्निजि निर्णिगिति रूपनाम अश्वरूपे अपहृतैरश्वैर्वृतइत्यर्थः ईदृशे त्वाष्ट्रे त्वष्टुः पुत्रे हन्तव्ये सतीति शेषः ईमेतात् अध्वरानसुरैरहिंस्यान् अध्वरसाधकान् वोपलान् अध्वरेष्वशिश्रयुः आश्रयन्ति पूर्वे यजमानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अपहतरक्षसोभङ्गुरावतःस्कभायतनिर्ऋतिंसेधतामतिम् ।
आनोरयिंसर्ववीरंसुनोतनदेवाव्यंभरतःश्लोकमद्रयः ॥ ४ ॥

अप । हत । रक्षसः । भङ्गुरऽवतः । स्कभायत । निःऽऋतिम् । सेधत । अमतिम् । आ । नः । रयिम् । सर्वऽवीरम् । सुनोतन । देवऽअव्यम् । भरत । श्लोकम् । अद्रयः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अद्रयोयूयं अपहत विनाशयत रक्षसोराक्षसान् कीदृशान् भंगुरावतः भंजकेन कर्मणा तद्वतः तथास्कभायत दूरे परिहरत निर्ऋतिं पापदेवतां यथामुंयज्ञं नागच्छति तथा। किंच सेधतनिषेधत अमतिं हिंसामतिं रक्षःप्रभृतेः। किंच नोस्माकं सर्ववीरं बहुपुत्राद्युपेतं रयिं धनं आसुनोतन अभिषवेनपुत्रधनादीनांलाभादेवमुक्तं। किंच देवाव्यं देवप्रीणनं श्लोकं भरत संपादयत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दि॒वश्चि॑दा॒वोम॑वत्तरेभ्यो॒वि॒भ्व॑ना॑चिदा॒श्व॑पस्तरेभ्यः।
वा॒योश्चि॒दा॒सोम॑रभस्तरेभ्यो॒ग्नेश्चि॑दर्च॑पि॒तु॒कृत्त॑रेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

दि॒वः। चि॒त्। आ। व॒ः। अम॑वत्ऽतरेभ्यः। वि॒ऽभ्व॑ना। चि॒त्।
आ॒श्व॑पःऽतरेभ्यः। वा॒योः। चि॒त्। आ। सोम॑रभःऽतरेभ्यः।
अ॒ग्नेः। चि॒त्। अ॒र्च॒। पि॒तु॒कृत्ऽत॑रेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

किंच दिवश्चिदादित्यादपिअमवत्तरेभ्यः अत्यन्तं बलवद्भ्यः वोयुष्मभ्यं अर्चअस्तौत् अध्वर्युः। यद्वा हे अध्वर्य्वादयोवोयूयमुच्यमानलक्षणेभ्योग्रावभ्यः आसर्वतःअर्चअर्चतेत्येवं प्रतिवाक्यं योज्यं। विभ्वनाचिद्विभ्वा सुधन्वनः पुत्रः तेनापि आश्वपस्तरेभ्यः शीघ्रकर्मभ्यइत्यर्थः विभ्वादीनां त्रयाणां चमसादिशीघ्रकर्म प्रसिद्धं वायोश्चिदा वायोरपिसोमरभस्तरेभ्यः सोमाभिषवार्थेनात्यन्तेन वेगेन युक्तेभ्यः वायोरपि ग्रावाणोवेगवंतोभवन्ति सोमाभिषवार्थं अग्नेश्चिद् अग्नेरपि पितुकृत्तरेभ्यः अत्यन्तमन्नसाधकेभ्यः ईदृशेभ्यो ग्रावभ्यः प्रीणनाय यूयमर्चतेति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

भु॒रन्तु॑नो॒य॒शस॒ःसोत्वन्धसो॒ग्रावा॑णो॒वा॒चादि॒विता॑दि॒वित्म॑ता।
नरो॒यत्र॑दु॒ह॒तेकाम्यं॒॑मध्वा॑घो॒षय॑न्तोअ॒भितो॑मिथ॒स्तुरः॑ ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भुरन्तु । नः । यशसः । सोतु । अन्धसः । ग्रावाणः । वाचा ।
दिविता । दिवित्मता । नरः । यत्र । दुहते । काम्यम् ।
मधु । आऽघोषयन्तः । अभितः । मिथःऽतुरः ॥ ६ ॥

यशसोयशस्विनोग्रावाणोनोस्मभ्यं सोतु सुतं अन्धसः सोमस्य रसं भुरन्तु भरन्तु संपादयन्तु उकारश्छान्दसः। किंच ते दिवित्मता दीप्तिमत्या लिंगव्यत्ययः वाचा स्तुतिवाचा दिविता दिवितायां दीप्तिमत्तायां वास्मान् कुर्वन्तु सोमयागे स्थापयन्त्वित्यर्थः। कैषादीप्तिमत्तेति उच्यते— नरोनेतारऋत्विजोयत्र यागे काम्यं कमनीयं मधु सोमरसं दुहते किंकुर्वन्तः आघोषयन्तः सर्वतोभिषवशब्दं स्तोत्रशस्त्रादिरूपं वा शब्दं कुर्वन्तः अभितः सर्वतः मिथस्तुरः त्वरमाणाः सादीप्तिमत्तेति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सुन्वन्तिसोमंरथिरासोअद्रयोनिरस्यरसंगविषोदुहन्तिते ।
दुहन्त्यूधरुपसेचनायकंनरोहव्यानमर्जयन्तआसभिः ॥ ७ ॥

सुन्वन्ति । सोमम् । रथिरासः । अद्रयः । निः । अस्य । रसम् ।
गोऽइषः । दुहन्ति । ते । दुहन्ति । ऊधः । उपऽसेचनाय ।
कम् । नरः । हव्या । न । मर्जयन्ते । आसऽभिः ॥ ७ ॥

रथिरासोरथवन्तोरंहणवन्तः अद्रयोग्रावाणः सोमं सुन्वन्ति ते ग्रावाणोस्य सोमस्य रसं निर्दुहन्ति निःशेषेण दुहन्ति गविषः स्तुतिवाचमिच्छन्तः सन्तः दुहन्त्यूधोरसंसोमसंबन्धिनं । किमर्थं उपसेचनायाग्नेः। कमितिपदपूरणः। नरोनेतारोभिषवकर्तारः ऋत्विजोहव्या हवींषि च अग्न्युपसेचनानन्तरं आसभिः स्वास्यैः मर्जयन्ते शोधयन्ति शेषभक्षणेन शुद्धीकुर्वन्ति। यद्वाग्नौ होतुर्दशापवित्रात् पुरा आसभिरास्योपलक्षितैः स्तोत्रैर्मर्जयन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एतेनरःस्वपसोअभूतनयइन्द्रायसुनुथसोममद्रयः ।
वामंवामंवोदिव्यायधाम्नेवसुंवसुवःपार्थिवायसुन्वते ॥ ८ ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एते । नरः । सुऽअपसः । अभूतन । ये । इन्द्राय । सुनुथ ।
सोमम् । अद्रयः । वामम्ऽवामम् । वः । दिव्याय । धाम्ने ।
वसुऽवसु । वः । पार्थिवाय । सुन्वते ॥ ८ ॥ ९ ॥

हे नरोनेतारः हे अद्रयः एते यूयं स्वपसः अभूतन शोभनाभिषवकर्माणोभवत ये यूयमिन्द्राय सोमं सुनुथ वोयूयं वामंवामं यद्यद्वननीयं धनं अस्ति तत्तद्दिव्याय धाम्ने तेजसे कुरुत तथा वसुवसु यद्यद्वासयोग्यं धनमस्ति तद्वः यूयं पार्थिवाय सुन्वते यजमानाय कुरुत॥८॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अभ्रप्रुषइत्यष्टर्चं नवमं सूक्तं भृगुगोत्रस्य स्यूमरश्मेरार्षं मरुद्देवताकं पंचमी जगती शिष्टाः सप्त त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—अभ्रप्रुषः स्यूमरश्मिर्भार्गवोमारुतं तु पंचमी जगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभ्रप्रुषोनवाचाप्रुषावसुहविष्मन्तोनयज्ञाविजानुषः ।
सुमारुतंनब्रह्माणमर्हसेगणमस्तोष्येषांनशोभसे ॥ १ ॥

अभ्रऽप्रुषः । न । वाचा । प्रुष । वसु । हविष्मन्तः । न । यज्ञाः ।
विऽजानुषः । सुऽमारुतम् । न । ब्रह्माणम् । अर्हसे ।
गणम् । अस्तोषि । एषाम् । न । शोभसे ॥ १ ॥

अभ्रप्रुषोन मेघान्निर्गच्छन्तउदकबिन्दवइव वाचा स्तुत्या प्रीतामरुतोवसु धनं प्रुष सिंचंति व्यत्ययेन बहुवचनं । किंच हविष्मन्तोन यज्ञाः हविर्भिर्युक्तायागाइव विजानुषः जगतोविजनयितारोभवन्ति । अथ समुदायेनाह तेषामेषां सुमारुतं शोभनानां मरुतां ब्रह्माणं महान्तं गणं अर्हसे पूजार्थं नास्तोषि नास्तौषं न स्तुतवानस्मि इतः पूर्वं । तथा शोभसे शोभार्थमपि मारुतं गणं नास्तोषि अतइदानीं नूतनेन स्तोत्रेण स्तौमीत्यर्थः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

श्रियेमर्यासोअञ्जीँरंकृण्वतसुमारुतंनपूर्वीरतिक्षपः ।
दिवस्पुत्रासएतानयेतिरआदित्यासस्तेअक्रानवावृधुः ॥ २ ॥

श्रिये । मर्यासः । अञ्जीन् । अकृण्वत । सुऽमारुतम् । न । पूर्वीः ।
अति । क्षपः । दिवः । पुत्रासः । एताः । न । येतिरे ।
आदित्यासः । ते । अक्राः । न । वावृधुः ॥ २ ॥

श्रिये शोभार्थं मर्यासोमारकाः मनुष्यरूपावा मरुतः पूर्वं मनुष्याः सन्तः पश्चात्सुकृतविशेषेण ह्यमराआसन् ते अञ्जीनञ्जकान्याभरणानि अकृण्वत कुर्वन्ति । किमर्थं श्रिये स्वशरीरशोभनार्थं सुमारुतं शोभनानां मरुतां गणं पूर्वीः बह्वयः क्षपः क्षपयित्र्यः सेनानाति न पराभावयन्तीति शेषः । किंच दिवोद्युदेवतायाः पुत्रासः पुत्राः एतागन्तारः नयेतिरे निर्गच्छन्ति ते आदित्यासः अदितेः पुत्राअक्रा आक्रमणशीलामरुतोन वावृधुः नवर्धन्ते यतोस्माभिर्न स्तुताअतइति भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रयेदिवःपृथिव्यानबर्हणात्मनारिरिच्रेअभ्रान्नसूर्यः ।
पाजस्वन्तोनवीराःपनस्यवोरिशादसोनमर्याअभिद्यवः ॥ ३ ॥

प्र । ये । दिवः । पृथिव्याः । न । बर्हणा । त्मना । रिरिच्रे ।
अभ्रात् । न । सूर्यः । पाजस्वन्तः । न । वीराः । पनस्यवः ।
रिशादसः । न । मर्याः । अभिऽद्यवः ॥ ३ ॥

ये मरुतोदिवः पृथिव्यान पृथिव्याश्चनेति चार्थे बर्हणा महत्त्वेन त्मना आत्मनैव रिरिच्रे रिरिचिरे अतिरिक्ताअभवन् स्वशरीरेण अभ्रान्न अभ्रादिव सूर्यः । किंच पाजस्वन्तोन वीराः बलवन्तोवीराइव पनस्यवः स्तुतिकामाभवन्ति । किंच रिशादसोन मर्याः रिशतामसितारोमनुष्याइव अभिद्यवोभिगतदीप्तयोभवन्ति ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

युष्माकंबुध्नेअपांनयामंनिविथुर्यतिनमहीश्रथर्यति ।
विश्वप्सुर्यज्ञोअर्वागयंसुवःप्रयंस्वन्तोनसत्राचआगंत ॥ ४ ॥

युष्माकम् । बुध्ने । अपाम् । न । यामनि । विथुर्यति । न । मही । श्रथर्यति । विश्वऽप्सुः । यज्ञः । अर्वाक् । अयम् । सु । वः । प्रयंस्वन्तः । न । सत्राचः । आ । गत ॥ ४ ॥

हे मरुतोयुष्माकं बुध्ने परस्परसंघाते अपां न यामनि प्रवृद्धानामुदकानां गमनइव मही महती भूमिर्न विथुर्यति नव्यथते नापि श्रथर्यति न विशीर्णा भवति शीघ्रगतयोपि यूयमेनांन पीडयध्वमित्यर्थः । विश्वप्सुः विश्वरूपोयं यज्ञोयागसाधनं हविः वोयुष्माकमर्वागभिमुखं सु सुष्ठु गच्छति प्रयस्वन्तोन अन्नवन्तः परिष्कर्तारइव सुखप्रदाः सन्तः सत्राचः सहांचनाआगत आगच्छत संघाकारेणागच्छतेत्यर्थः । सप्तगणावैमरुतइति श्रुतेः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यूयंधूर्षुप्रयुजोनरश्मिभिर्ज्योतिष्मन्तोनभासाव्युंष्टिषु ।
श्येनासोनस्वयंशसोरिशादंसःप्रवासोनप्रसिंतासःपरिप्रुषः ॥५॥ १०॥

यूयम् । धूःऽसु । प्रऽयुजः । न । रश्मिऽभिः । ज्योतिष्मन्तः । न । भासा । विऽउंष्टिषु । श्येनासः । न । स्वऽयंशसः । रिशादंसः । प्रवासः । न । प्रऽसिंतासः । परिऽप्रुषः ॥ ५ ॥ १० ॥

हे मरुतो यूयं धूर्षु रथसंबन्धिनीषु रश्मिभिर्योक्त्रैः प्रयुजः प्रयुक्ताबद्धाअश्वाइव परिप्रुषः परितोगन्तारः स्थ तथा ज्योतिष्मन्तोन तेजस्वन्तः आदित्यादयइव भासा युक्ताभवथ व्युष्टिषु उषस्सु व्युदितासु किंच श्येनासोन श्येनाइव । किंच स्वयशसः स्वायत्तयशसः ते यथा रिशादसोरिशतामसितारः तद्वत् रिशादसः स्वायत्तयशसश्च । किंच प्रवासोन प्रवासिनइव पथिकाइव प्रसितासः प्रसिद्धयानाः उक्तरूपामरुतः परिप्रुषः परितोगन्तारोभवथ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

१ तै० सं० २.२.५.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी–

प्रयद्वहंध्वेमरुतःपराकाद्यूयंमहःसंवरंणस्यवस्वंः ।
विदानासोंवसवोराध्यंस्याराच्चिद्द्वेषंःसनुतर्युयोत ॥ ६ ॥

प्र । यत् । वहंध्वे । मरुतः । पराकात् । यूयम् । महः ।
सम्ऽवरंणस्य । वस्वंः । विदानासंः । वसवः । राध्यंस्य ।
आरात् । चित् । द्वेषंः । सनुतः । युयोत ॥ ६ ॥

हे मरुतो, यूयं यद्यदा पराकात् अत्यन्तं दूरदेशाद्वहध्वे आगच्छत तदानीं महोमहत् संवरणस्य संवरणीयं राध्यस्य संराधनीयं वस्वोवसु धनं विदानासः प्रयच्छन्तोवसवोयूयमाराच्चित् दूरादेव युयोत पृथक्कुरुत । कानिति उच्यते द्वेषोद्विष्टून् कीदृशान् सुनुतः अन्तर्हितान् निगूढानित्यर्थः । सनुतइत्यन्तर्हितनाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

यउदृचियज्ञेअंध्वरेष्ठामरुद्भ्योनमानुंषोददांशत् ।
रेवत्सवयोंदधतेसुवीरंसदेवानामपिंगोपीथेअंस्तु ॥ ७ ॥

यः । उत्ऽऋचि । यज्ञे । अध्वरेऽस्थाः । मरुत्ऽभ्यंः । न ।
मानुंषः । ददांशत् । रेवत् । सः । वयंः । दधते । सुऽवीरंम् ।
सः । देवानांम् । अपिं । गोऽपीथे । अस्तु ॥ ७ ॥

अध्वरेष्ठाः यागे सीदन्मानुषोयजमानोयज्ञे उदृचि सति ऋक्शब्देन स्तोत्रमुपलक्ष्यते यज्ञे समाप्तस्तुतिके सति संपूर्णे सति मरुद्भ्योन मरुद्भ्यइवान्येषामध्वर्युप्रभृतिभ्यः ऋत्विगादिभ्योददाशत् दद्यात् यद्वा उदृचि उपक्रान्ते इत्यर्थः तस्मिन्यज्ञे मरुद्भ्यइवान्यस्माइन्द्राय ददाशत् ददाति सयजमानोरेवद्रयिमत् सुवीरं शोभनपुत्राद्युपेतं वयोन्नं दधते धारयति व्यत्ययेनैकवचनं सदेवानामिन्द्रादीनामपि गोपीथे सोमपाने अस्तु भवतु ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

तेहियज्ञेषुंयज्ञियासऊमाआदित्येननाम्नाशंभंविष्ठाः ।
तेनोवन्तुरथतूर्मनीषांमहश्चयामंन्नध्वरेचंकानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते । हि । यज्ञेषुं । यज्ञियासः । ऊमाः । आदित्येनं । नाम्नां ।
शम्ऽभंविष्ठाः । ते । नः । अवन्तु । रथऽतूः । मनीषाम् ।
महः । च । यामंन् । अध्वरे । चकानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते हि ते खलु यज्ञेषु यागेषु यज्ञियासोयज्ञार्हायष्टव्याऊमाअवितारआदित्येन नाम्ना आदित्यसंबद्धेनोदकेन शंभविष्ठाः सुखस्य भावयितारः यद्वा आदित्याख्येन नाम्ना आदित्यनामकेन देवेन सह शंभविष्ठाः ते मरुतोनोस्मान् अवन्तु रथतूः रथतुरः रथस्य यज्ञगमनसाधनस्य त्वरयितारः सन्तोमनीषां स्तुतिं अवन्तु रक्षन्तु कीदृशास्ते अध्वरे यामन् यामनि गमने महो महद्धविश्चकानाः कामयमानाः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

विप्रासइत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं पंचम्याद्यास्तिस्रोद्वितीयाचेति चतस्रोजगत्यः शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं–विप्रासोद्वितीयापंचम्याद्याश्चतिस्रोजगत्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

विप्रासोनमन्मंभिःस्वाध्योदेवाव्योऽनयज्ञैःस्वभंसः ।
राजानोनचित्राःसुसंदृशःक्षितीनांनमर्याअरेपसः ॥ १ ॥

विप्रासः । न । मन्मंऽभिः । सुऽआध्यः । देवऽअव्यः । न ।
यज्ञैः । सुऽअभंसः । राजानः । न । चित्राः । सुऽसन्दृशः ।
क्षितीनाम् । न । मर्याः । अरेपसः ॥ १ ॥

विप्रासोन विप्राब्राह्मणाइव ते यथा मन्मभिः स्तुतिभिः स्वाध्यः शोभनाध्यानाभवन्त्येवमेते मरुतोप्यस्मदीयैर्मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैः स्वाध्यः सुमनसोभवन्ति अथवा मन्मभिः स्तोत्रै

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

युंक्ताविप्रासोनमेधाविनः स्तोतारइव स्वाध्यः यज्ञे यजमाने वा स्वाध्यानाइत्यर्थः तथा यज्ञैर्या गैर्देवाव्योन देवानां तर्पयितारोयजमानाइव स्वप्नसः अप्नइति कर्मनाम शोभनकर्माणः ते यथा कर्मसु व्यापृताभवन्ति तद्वद्वृष्टिप्रदानादिकर्मसु व्यापृताइत्यर्थः राजानोन मूर्धाभिषिक्ताः क्षितिपतयइव चित्राश्चायनीयाः पूजनीयाः यद्वा चित्राभरणाः तथा सुसन्दृशः सुष्ठुदर्शनीयाः तथा क्षितीनां निवासानां स्वामिनोमर्यान मनुष्याइव अरेपसः अपापाः यथा प्रतिग्रहार्थमन्यत्रागत्वा स्वगृहएवानुतिष्ठन्तोनिर्दोषाभवन्ति तादृशाइत्यर्थः ईदृशाः शोभन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

अग्निर्नयेभ्राजसारुक्मवक्षसोवातासोनस्वयुजःसद्यऊतयः ।
प्रज्ञातारोनज्येष्ठाःसुनीतयःसुशर्माणोनसोमाऋतंयते ॥ २ ॥

अग्निः । न । ये । भ्राजसा । रुक्मऽवक्षसः । वातासः । न ।
स्वऽयुजः । सद्यःऽऊतयः । प्रऽज्ञातारः । न । ज्येष्ठाः ।
सुऽनीतयः । सुऽशर्माणः । न । सोमाः । ऋतम् । यते ॥ २ ॥

ये मरुतोग्निर्नअग्निरिव स यथा भ्राजसा तेजसा शोभते तवद्भ्राजसा युक्ताः । किंच रुक्मवक्षसोरुक्मालंकृतवक्षस्काः वातासोन प्रत्यक्षवाताइव स्वयुजः स्वयं युज्यमानाः सद्यः ऊतयः सद्योगमनाः प्रज्ञातारोन प्रकर्षेण ज्ञातारोज्ञानिनइव ज्येष्ठाः पूज्याः सुनीतयः सुनयनाः सुशर्माणोन सोमाः सुमुखाः सोमाइव ते यूयं ऋतं यतेयज्ञं गच्छते यजमानाय गच्छतेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

वातासोनयेधुनयोजिगत्नवोग्नीनांनजिह्वाविरोकिणः ।
वर्मण्वन्तोनयोधाःशिमीवन्तःपितॄणांनशंसाःसुरातयः ॥ ३ ॥

वातासः । न । ये । धुनयः । जिगत्नवः । अग्नीनाम् । न ।
जिह्वाः । विऽरोकिणः । वर्मण्ऽवन्तः । न । योधाः ।
शिमीऽवन्तः । पितॄणाम् । न । शंसाः । सुऽरातयः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

ये मरुतो [illegible] धुनयः [illegible] जिगत्नवो [illegible] अग्नीनां न जिह्वाः अग्नीनां ज्वाला इव विरोकिणः विरोचनशीलाः तथा वर्मण्वन्तो न योधाः कवचिनो योद्धार इव शिमीवन्तः [illegible] तथा पितॄणां न शंसाः पितॄणां [illegible] शंसावान्त इव सुरातयः सुदानाः एवं महानुभावाः एते मरुतोऽस्मद्यज्ञमागच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

रथानांनयेऽराःसनाभयोजिगीवांसोनशूराअभिद्यवः ।
वरेयवोनमर्याघृतप्रुषोऽभिस्वर्तारोअर्कंनसुष्टुभः ॥ ४ ॥

रथानाम् । न । ये । अराः । सऽनाभयः । जिगीवांसः । न ।
शूराः । अभिऽद्यवः । वरेऽयवः । न । मर्याः । घृतऽप्रुषः ।
अभिऽस्वर्तारः । अर्कम् । न । सुऽस्तुभः ॥ ४ ॥

रथानां न रथचक्राणामिव अराः ते यथाबहवोपि सनाभयः समाननाभयोभवन्ति तद्वत् ये परस्परं सनाभयः समानबन्धनाः एकस्मिन्नेवान्तरिक्षे वर्तमानाः परस्परं बन्धुभूताइत्यर्थः जिगीवांसोनशूराः जयशीलाः शूराइव अभिद्यवः अभिगतदीप्तयः किंच वरेयवोन मर्याः वृतं वरं परस्मै प्रदातुमिच्छन्तो मनुष्याइव घृतप्रुषः उदकसेक्तारः उदकपूर्वं हि वराणि वसूनि दीयन्ते नियमेन वृष्ट्युदकप्रदाइत्यर्थः । किंच अभिस्वर्तारः अर्कंन अर्कमर्चनीयं स्तोत्रमभिस्वर्तारः अभितः शब्दयितारोवन्दिनइव सुष्टुभः सुशब्दाः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अश्वासोनयेज्येष्ठासआशवोदिधिषवोनरथ्यःसुदानवः ।
आपोननिम्नैरुदभिर्जिगत्नवोविश्वरूपाअङ्गिरसोनसामभिः॥५॥१२॥

अश्वासः । न । ये । ज्येष्ठासः । आशवः । दिधिषवः । न ।
रथ्यः । सुऽदानवः । आपः । न । निम्नैः । उदऽभिः । जिगत्नवः ।
विश्वऽरूपाः । अङ्गिरसः । न । सामऽभिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF
CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ये मरुतोऽश्वासोन अश्वाइव ज्येष्ठासोज्येष्ठाः प्रशस्यतमाआशवः शीघ्रगमनाः तथा दिधिषवोन वसूनां धारकाइव रथ्योरथस्वामिनः सुदानवः सुदानाः तथा आपोन आपइव निम्नैः प्रवणगैः उदभिरुदकैः सह जिगत्नवोगमनशीळाः तथा विश्वरूपाः नानारूपाः सामभिर्युक्ताः अंगिरसोन अंगिरसइव सर्वदा सामगाइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

ग्रावाणोनसूरयःसिन्धुमातरआदर्दिरासोअद्रयोनविश्वहा ।
शिशूलानक्रीळयःसुमातरोमहाग्रामोनयामन्नुतत्विषा ॥ ६ ॥

ग्रावाणः । न । सूरयः । सिन्धुऽमातरः । आऽदर्दिरासः । अद्रयः । न । विश्वहा । शिशूलाः । न । क्रीळयः । सुऽमातरः । महाऽग्रामः । न । यामन् । उत । त्विषा ॥ ६ ॥

सूरयः उदकस्य प्रेरकाः ग्रावाणोन मेघाइव सिन्धुमातरः नदीनिर्मातारः आदर्दिरासः आदरणशीलानि अद्रयोन वज्राद्यायुधानीव विश्वहा सर्वदा शत्रूणां हन्तारइत्यर्थः यद्वा सर्वदा अद्रयोन वज्राइव शत्रूणामादर्दिरासः आदरणशीलाः सुमातरः शोभनमातृकाः शिशूलान शिशवइव क्रीळयः विहर्तारः । उतापिच महाग्रामोन महान् जनसंघइव यामन् यामनि गमने त्विषा दीप्त्या युक्ताभवन्ति तेस्मद्यज्ञमागच्छन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उषसांनकेतवोध्वरश्रियःशुभंयवोनाञ्जिभिर्व्यश्वितन् ।
सिन्धवोनययियोभ्राजदृष्टयःपरावतोनयोजनानिममिरे ॥ ७ ॥

उषसाम् । न । केतवः । अध्वरऽश्रियः । शुभम्ऽयवः । न । अञ्जिऽभिः । वि । अश्वितन् । सिन्धवः । न । ययिनः । भ्राजत्ऽऋष्टयः । पराऽवतः । न । योजनानि । ममिरे ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ये मरुतः उषसां न केतवः उषसां रश्मयइव अध्वरश्रियोयज्ञस्य श्रयितारोभवन्ति त-था शुभंयवोन कल्याणकामावराइव अञ्जिभिराभरणैः व्यश्वितन् दीप्यन्ते । श्विता वर्णे लङि रूपं । तथा सिन्धवोन नद्यइव ययियोगमनशीलाभ्राजदृष्टयः दीप्यमानायुधाः परावतोन दू-राध्वनीना वडवाइव योजनानि दूरदेशान्ममिरे परिच्छिन्दन्ति तेस्मद्यज्ञमागच्छन्त्विति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुभागान्नोदेवाःकृणुतासुरत्नानस्मान्स्तोतॄन्मरुतोवावृधानाः ।
अधिस्तोत्रस्यसख्यस्यगातसनाद्धिवोरत्नधेयानिसन्ति ॥८॥१३॥

सुऽभागान् । नः । देवाः । कृणुत । सुऽरत्नान् । अस्मान् । स्तोतॄन् ।
मरुतः । ववृधानाः । अधि । स्तोत्रस्य । सख्यस्य ।
गात । सनात् । हि । वः । रत्नऽधेयानि । सन्ति ॥ ८ ॥ १३ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति हे मरुतोदेवाः ववृधानाः स्तुत्या वर्धमाना यूयं स्तोतॄन् नोस्मान् सुभगान् सुधनान् कृणुत कुरुत तथा सुरत्नान् शोभनरत्नान् कृणुत यद्वा सुरत्नान् शोभन रमणीयस्तोत्रानस्मानिति संबन्धनीयं । किंच यूयं सख्यस्य स्तोत्रस्य सखिभूतं स्तोत्रमधिगात अधिगच्छत वोयुष्माकं रत्नधेयानि रत्नदानानि अस्मद्विषयाणि सनाद्धि चिरकालादा-रभ्य खलु सन्ति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अपश्यमिति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं आग्नेयं त्रैष्टुभं सौचीकगुणोग्निर्ऋषिः वैश्वानरगुणोवा अथवा सप्तिर्नाम वाजंभरपुत्रः । तथाचानुक्रान्तं—अपश्यंसप्त सौचीकोग्निर्वैश्वानरोवा सप्तिर्वा वाजंभरआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छन्दसि इदमादिकेद्वे सूक्ते । सूत्रितं-च—अपश्यमस्यमहतइति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

अपश्यमस्यमहतोमहित्वममर्त्यस्यमर्त्यासुविक्षु ।
नानाहनूविभृतेसंभरतेअसिन्वतीबप्सतीभूर्यत्तः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अपश्यम् । अस्य । महतः । महिऽत्वम् । अमर्त्यस्य । मर्त्यासु ।
विक्षु । नाना । हनू इति । विभृते इति विऽभृते । सम् ।
भरेते इति । असिन्वती इति । बप्सती इति । भूरि । अत्तः ॥ १ ॥

अस्याग्नेर्महतोमहनीयस्य महित्वं महत्वमपश्यं पश्यामि कीदृशस्यास्य मर्त्यासु विक्षु मनुष्यरूपासु प्रजासु तासां हृदये अमर्त्यस्य अमरणस्वभावस्य वैश्वानररूपेण वर्तमानस्य यद्वा मर्त्यासु विक्षु ऋत्विग्यजमानरूपासु प्रजासु अमर्त्यस्य सर्वदा जागरितस्य अथवा दावाग्निरूपोग्निरुच्यते अस्याग्नेर्हनू शिप्रे नाना विभृते विभिन्ने संभरेते संभरतोदन्तैः तथा कृत्वा असिन्वतीअसंखादन्त्यौ स्तोतारं बप्सती भक्षयन्त्यौ भूरि प्रभूतं काष्ठमरण्योर्वर्तमानं अत्तः भक्षयतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गुहाशिरोनिहितमृधगक्षीअसिन्वन्नत्तिजिह्वयावनानि ।
अत्राण्यस्मैपड्भिःसंभरन्त्युत्तानहस्तानमसाधिविक्षु ॥ २ ॥

गुहा । शिरः । निऽहितम् । ऋधक् । अक्षी इति । असिन्वन् । अत्ति ।
जिह्वया । वनानि । अत्राणि । अस्मै । पट्ऽभिः । सम् ।
भरन्ति । उत्तानऽहस्ताः । नमसा । अधि । विक्षु ॥ २ ॥

अस्याग्नेः शिरोमूर्धा गुहा गुहायां निहितं मनुष्योदरेणु वर्तते अस्याक्षी अक्षिणी ऋधक् पृथक् निहिनं निहिते चन्द्रसूर्यात्मना तावेवाक्षिणीइत्यर्थः । ईदृशोयोग्निः असिन्वन् दन्तैरसंखादन् जिह्वया वनान्यत्ति काष्ठानि भक्षयति दाहभूतः । अस्माअग्नये अध्वर्य्वादयः पड्भिः पादैरभिगत्य अत्राणि संभरन्ति संपादयन्ति हवींषि । कथंभूताः उत्तानहस्ताः पात्रधारणार्थं उन्नतकराः नमसा नमस्कारेण युक्ताः कुत्र अधिविक्षु प्रजासु ऋत्विक्षु मध्ये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रमातुःप्रतरंगुह्यमिच्छन्कुमारोनवीरुधःसर्पदुर्वीः ।
ससंनपक्वमविदच्छुचन्तंरिरिह्वांसंरिपउपस्थेअन्तः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्र । मातुः । प्रऽतरम् । गुह्यम् । इच्छन् । कुमारः । न । वीरुधः ।
सर्पत् । उर्वीः । ससम् । न । पक्वम् । अविदत् । शुचन्तम् ।
रिरिह्वांसम् । रिपः । उपऽस्थे । अन्तः ॥ ३ ॥

अयमग्निर्मातुः पृथिव्याः संबन्धिनीरुर्वीर्बह्वीः वीरुधोलताइच्छन् तथा प्रतरं प्रकृष्टतरं गुह्यं गोप्यं तासां वीरुधां मूलमपि इच्छन् कामयमानः प्रसर्पत् प्रसर्पति प्रसरति । किमिव कुमारेन कुमारइव सयथा स्तन्यं पातुं जानुभ्यां सर्पति तद्वत् ससं न पक्वं पक्वमन्नमिव शुचन्तं दीप्यमानं नीरसं वृक्षं रिपः पृथिव्याउपस्थे अन्तः उत्संगे अन्तरविदत् विन्दति । पुनः कीदृशं रिरिह्वांसं आकाशमास्वादयन्तं यद्वा मूलैर्मातरं पृथिवीं रिरिह्वांसं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तद्वामृतंरोदसीप्रब्रवीमिजायमानोमातरागर्भोअत्ति ।
नाहंदेवस्यमर्त्यश्चिकेताग्निरङ्गविचेताःसप्रचेताः ॥ ४ ॥

तत् । वाम् । ऋतम् । रोदसी इति । प्र । ब्रवीमि । जायमानः ।
मातरा । गर्भः । अत्ति । न । अहम् । देवस्य । मर्त्यः ।
चिकेत । अग्निः । अङ्ग । विऽचेताः । सः । प्रऽचेताः ॥ ४ ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवां तदृतं सत्यं प्रब्रवीमि यदरणीभ्यां जायमानउत्पन्नो-गर्भोगर्भस्थानीयोग्निर्मातरा अरणी अत्ति भक्षयति । देवस्य द्योतमानादिगुणस्याग्नेर्वर्तनं मर्त्यो-मनुष्योहं न चिकेत न जानामि । हे अंग वैश्वानर अग्निररणीभ्यामुत्पन्नोविचेताः विविधज्ञा-नवान् सप्रचेताः सएव प्रकृष्टज्ञानः अतोन जानामीत्यर्थः अथवांगइत्यात्मानमेव संबोध्य ब्र-वीमि अग्निरेव विचेताः बहुधा जानाति सप्रचेताः सएव जानाति स्वमहिमानं नाहं स्तोतुं प्रभवामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योअस्माअन्नंतृष्वा३दधात्याज्यैर्घृतैर्जुहोतिपुष्यति ।
तस्मैसहस्रमक्षभिर्विचक्षेग्नेविश्वतःप्रत्यङ्ङसित्वम् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । अस्मै । अन्नम् । तृषु । आऽदधाति । आज्यैः । घृतैः । जुहोति । पुष्यति । तस्मै । सहस्रम् । अक्षऽभिः । वि । चक्षे । अग्ने । विश्वतः । प्रत्यङ् । असि । त्वम् ॥ ५ ॥

योयजमानः अस्मै अग्नये तृषु क्षिप्रमन्नं आदधाति करोति आज्यैर्घृतैः क्षरद्रूपैः दीप्तैर्वा सोमरसैर्जुहोति पुष्यति पुष्णाति चैनं काष्ठैः तस्मै तमित्यर्थः तं सहस्रं सहस्रसंख्याकैरक्षभिरक्षिस्थानीयाभिरपरिमिताभिर्ज्वालाभिः विचक्षे विचष्टे विपश्यति। अथ प्रत्यक्षकृतः हे अग्ने त्वं विश्वतः सर्वतः प्रत्यङ्ङसि प्रत्यगंचनोभवसि अस्मदानुकूल्येन प्रवर्तमानोभवसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

किंदेवेषुत्यजएनंश्चकर्थाग्नेपृच्छामिनुत्वामविद्वान् ।
अक्रीळन्क्रीळन्हरिरत्तवेदन्विपर्वशश्चकर्तगामिवासिः ॥ ६ ॥

किम् । देवेषु । त्यजः । एनः । चकर्थ । अग्ने । पृच्छामि । नु । त्वाम् । अविद्वान् । अक्रीळन् । क्रीळन् । हरिः । अत्तवे । अदन् । वि । पर्वऽशः । चकर्त । गाम्ऽइव । असिः ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां नु क्षिप्रं देवेषु किं त्यजः क्रोधं एनः पापंच चकर्थ कृतवानसीत्यविद्वानहं पृच्छामि खांडवं दहन्तमग्निं पृच्छामि। किंचाक्रीळन् क्वचिद्देशे अविहरन् क्रीळन् क्वचिद्देशे विनोदयन् लीलया दहन् हरिर्हरितवर्णः सन् अत्तवे अत्तव्यमदन् अन्नकाष्ठादिकं पर्वशः सन्धौ सन्धौ विचकर्थ विविधं करोषि गामिवासिः गां यथा असिः स्वधितिः पर्वशश्छिनत्ति तद्वत्॥६॥

अथ सप्तमी—

विषूचोअश्वान्युयुजेवनेजाऋजीतिभीरशनाभिर्गृभीतान् ।
चक्षदेमित्रोवसुभिःसुजातःसमानृधेपर्वभिर्वावृधानः ॥७॥१४ ॥

विषूचः । अश्वान् । युयुजे । वनेऽजाः । ऋजीतिऽभिः । रशनाभिः । गृभीतान् । चक्षदे । मित्रः । वसुऽभिः । सुऽजातः । सम् । आनृधे । पर्वऽभिः । वावृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अयमग्निर्विषूचोविष्वगंचनानश्वान् व्याप्तान् महतोवृक्षान् सर्वतोगन्तॄन् अश्वानेव वा युयुजे युंक्ते वनेजाः वने प्रवृद्धः संपन्नः सन् कीदृशानश्वान् ऋजीतिभिः ऋजुगामिनीभिः रशनाभिः रशनास्थानीयाभिः लताभिः गृभीतान् परिगृहीतान् वेष्टितान् साक्षादश्वपक्षे ऋजुगतिभिः प्रसिद्धाभीरशनाभिःगृभीतान गृहीतान् स्वकीयानश्वान् शीघ्रदाहाय रथे योजितवानित्यर्थः तादृशोग्निश्चक्षदे चक्षाद शकलीकरोति वसूनि मित्रोस्माकं मित्रभूतः वसुभिर्वासकैरश्मिभिः सुजातः सुष्ठु प्रवृद्धः सन् । किंच समानृधे सम्यग्वर्धते पर्वभिः काष्ठखंडैर्वावृधानोवर्धमानः ॥७॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्निःसप्तिमिति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं सौचीकस्यवैश्वानरस्याग्नेरार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । अग्निः सप्तिमित्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒ग्निः सप्तिं॑ वा॒जं॒भ॒रं द॑दात्य॒ग्निर्वी॒रं श्रु॒त्यं॑ कर्म॒निष्ठा॑म् ।
अ॒ग्नी रोद॑सी॒ वि च॑रत्सम॒ञ्जन्न॒ग्निर्नारीं॑ वी॒रकु॑क्षिं॒ पुरं॑धिम् ॥ १ ॥

अ॒ग्निः । सप्ति॑म् । वा॒ज॒म्ऽभ॒रम् । द॒दा॒ति॒ । अ॒ग्निः । वी॒रम् । श्रु॒त्य॑म् । क॒र्म॒नि॒ःऽस्थाम् । अ॒ग्निः । रोद॑सी॒ इति॑ । वि । च॒र॒त् । स॒म्ऽअ॒ञ्जन् । अ॒ग्निः । नारी॑म् । वी॒रऽकु॑क्षिम् । पुर॑म्ऽधिम् ॥ १ ॥

अयमग्निः सप्तिं सपर्णस्वभावमश्वं वाजंभरं युद्धे शत्रूञ्जित्वा अन्नसंपादकं ददाति स्तोतृभ्यः । तथाग्निर्वीरं वीर्यवन्तं पुत्रं श्रुत्यं पितृव्यपदेशकं कर्मनिष्ठां यागे अनन्यचित्तं ददाति अग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ समञ्जन् सम्यगञ्जयन् विचरत विविधं चरति अयमग्निर्नारीं योषितं वीरकुक्षिं वीरप्रसवकुक्षिं पुरंधिं च करोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒ग्नेरप्न॑सः स॒मिद॑स्तु भ॒द्राग्निर्म॒ही रोद॑सी॒ आ वि॑वेश ।
अ॒ग्निरेकं॑ चोदयत्स॒मत्स्व॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ दयते पु॒रूणि॑ ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अ॒ग्नेः । अम॑सः । स॒म्ऽइत् । अ॒स्तु॒ । भ॒द्रा । अ॒ग्निः । म॒ही इति॑ ।
रोद॑सी॒ इति॑ । आ । वि॒वे॒श॒ । अ॒ग्निः । एक॑म् । चो॒द॒य॒त् ।
स॒मत्ऽसु॑ । अ॒ग्निः । वृ॒त्राणि॑ । द॒य॒ते॒ । पु॒रूणि॑ ॥ २ ॥

अमसः कर्मवतोग्नेः समिन्द्भद्रास्तु अयमग्निर्मही महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ आविवेश आविष्टवान् स्वतेजसा तथायमग्निरेकं असहायमेव चोदयत् चोदयति प्रेरयति समत्सु संग्रामेषु युद्धे स्वभक्तं स्वयं सहायःसन् जयिनं करोतीत्यर्थः । तथाग्निर्वृत्राणि पुरूणि बहून् शत्रून्दयते हन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अ॒ग्निर्ह॒ त्यंजर॑तः॒ कर्ण॑मावा॒ग्निर॒द्भ्यो निर॑दह॒ज्जरू॑थम् ।
अ॒ग्निरत्रिं॑ घ॒र्म उ॑रुष्यद॒न्तर॒ग्निर्नृ॒मेधं॑ प्र॒जया॑सृज॒त्सम् ॥ ३ ॥

अ॒ग्निः । ह॒ । त्यम् । जर॑तः । कर्ण॑म् । आ॒व॒ । अ॒ग्निः । अ॒त्ऽभ्यः । निः ।
अ॒द॒ह॒त् । जरू॑थम् । अ॒ग्निः । अत्रि॑म् । घ॒र्मे । उ॒रु॒ष्य॒त् । अ॒न्तः ।
अ॒ग्निः । नृ॒ऽमेध॑म् । प्र॒ऽजया॑ । अ॒सृ॒ज॒त् । सम् ॥ ३ ॥

अग्निर्ह अयमग्निः खलु त्यं तं प्रसिद्धं जरतः कर्ण जरत्कर्णनामानमृषिं आव ररक्ष तथायमग्निरद्भ्योजरूथं एतन्नामानमसुरं निरदहत् निर्दग्धवान् तथाग्निरात्रिं महर्षिं घर्मेन्तः ऋबीसेवस्थितउरुष्यत् ररक्ष तथायमग्निर्नृमेधमेतन्नामकमृषिं प्रजया पुत्रादिलक्षणया समसृजत संयुयोज ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अ॒ग्निर्दा॒द्द्रवि॑णं वी॒रपे॑शा अ॒ग्निरृषिं॒ यः स॒हस्रा॑ स॒नोति॑ ।
अ॒ग्निर्दि॒वि ह॒व्यमा त॑ताना॒ग्नेर्धामा॑नि॒ विभृ॑ता पुरु॒त्रा ॥ ४ ॥

अ॒ग्निः । दा॒त् । द्रवि॑णम् । वी॒रऽपे॑शाः । अ॒ग्निः । ऋषि॑म् । यः ।
स॒हस्रा॑ । स॒नोति॑ । अ॒ग्निः । दि॒वि । ह॒व्यम् । आ ।
त॒ता॒न॒ । अ॒ग्नेः । धामा॑नि । विऽभृ॑ता । पु॒रु॒ऽत्रा ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अयमग्निर्वीरपेशाः प्रेरकज्वालारूपोद्रविणं धनं दात् ददाति तथाग्निर्ऋषिं मंत्रद्रष्टारं पुत्रं प्रयच्छतीति शेषः। ऋषिर्विशेष्यते यऋषिः सहस्रा गवां सहस्राणि सनोति भजते दक्षिणात्वेन तमृषिं ददातीति। तथा अग्निर्दिवि द्युलोके हव्यं यजमानैर्हुतं आततान देवेषु विस्तारयति तथाग्नेर्धामानि शरीराणि विभृता विभृतानि पुरुत्रा बहुषु स्थानेषु आहवनीयधिष्ण्यादिषु क्षित्यादिषु वा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्निमुक्थैर्ऋषयो विह्वयन्तेऽग्निं नरो यामनि बाधितासः।
अग्निं वयो अन्तरिक्षे पतन्तोऽग्निः सहस्रा परि याति गोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निम्। उक्थैः। ऋषयः। वि। ह्वयन्ते। अग्निम्। नरः। यामनि। बाधितासः। अग्निम्। वयः। अन्तरिक्षे। पतन्तः। अग्निः। सहस्रा। परि। याति। गोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निमुक्थैः शस्त्रैः ऋषयः पूर्वे विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति यज्ञे स्वीये अग्निं नरोमनुष्यायामनि संग्रामे यातिर्वधकर्मसु पठितः बाधितासः शत्रुभ्योबाधिताः प्राप्नुवन्ति जयार्थं। तथाग्निं वयः पक्षिणोन्तरिक्षे पतन्तः पश्यन्ति रात्रिषु। तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासतइति ब्राह्मणं। यद्वा दावभूतमग्निं अन्तरिक्षगावयः पतन्ति तथाग्निर्गोनां गवां सहस्रा सहस्राणि परिपरितोयाति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी--

अग्निं विश ईळते मानुषीर्या अग्निं मनुषो नहुषो वि जाताः।
अग्निर्गान्धर्वीं पथ्यामृतस्याग्नेर्गव्यूतिर्घृत आ निषत्ता ॥ ६ ॥

अग्निम्। विशः। ईळते। मानुषीः। याः। अग्निम्। मनुषः। नहुषः। वि। जाताः। अग्निः। गान्धर्वीम्। पथ्याम्। ऋतस्य। अग्नेः। गव्यूतिः। घृते। आ। निऽसत्ता ॥ ६ ॥

१ तै० सं०. ५. ६. ४.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अग्निं विशः प्रजा ऋत्विग्यजमानलक्षणाः ईळते स्तुवन्ति यामानुषीर्मानुष्यः मनुष्याज्जाताः ताईळते तथाग्निं मनुषोमनुष्यान्नहुषोराज्ञः सकाशाज्जाताः प्रजाविविधं स्तुवन्तीति । अग्निर्गान्धर्वी वाङ्नामैतत् वाचं शृणोति कीदृशीं गान्धर्वी ऋतस्य यज्ञस्य पथ्यां पथि हितां अग्नेर्महात्मनोगव्यूतिर्मार्गोघृते आज्ये आनिषत्ता सर्वतोनिषण्णोभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अग्नयेब्रह्मऋभवंस्ततक्षुरग्निंमहामवोचामासुवृक्तिम् ।
अग्नेप्रावंजरितारंयविष्ठाग्नेमहिद्रविणमायंजस्व ॥ ७ ॥ १५ ॥

अग्नये । ब्रह्म । ऋभवः । ततक्षुः । अग्निम् । महाम् ।
अवोचाम । सुऽवृक्तिम् । अग्ने । प्र । अव । जरितारम् ।
यविष्ठ । अग्ने । महि । द्रविणम् । आ । यजस्व ॥ ७ ॥ १५ ॥

अग्नये ब्रह्म स्तोत्रं ऋभवोमेधाविनस्ततक्षुः अकुर्वन् वयं च महां महान्तमग्निं प्रति सुवृक्तिं स्तुतिमवोचाम ।हे यविष्ठ युवतमाग्ने जरितारं स्तोतारं प्राव प्ररक्ष हे अग्ने महि महत् द्रविणं धनमायजस्व प्रयच्छेत्यर्थः अत्र प्रतिवाक्यमग्न्यभिधानं तस्य स्तुत्यत्वप्रदर्शनार्थं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

यइमेति सप्तर्चं त्रयोदशं सूक्तं भुवनपुत्रस्य विश्वकर्मणआर्षं त्रैष्टुभं विश्वकर्मदेवत्यं । तथाचानुक्रान्तं—यइमाविश्वकर्मा भौवनोवैश्वकर्मणं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः । अत्र वाजसनेयकं—ब्रह्मावैस्वयंभूस्तपोतप्यत तदैक्षत नवैतपस्यानन्त्यमस्ति हन्ताहंभूतेष्वात्मानं जुहवामि भूतानिचात्मनीति । तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानंहुत्वेत्यादि ।

तत्र प्रथमा—

यइमाविश्वाभुवनानिजुह्वदृषिर्होतान्यसीदत्पिता नः ।
सआशिषाद्रविणमिच्छमानःप्रथमच्छदवराँआविवेश ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । इमा । विश्वा । भुवनानि । जुह्वत् । ऋषिः । होता ।
नि । असीदत् । पिता । नः । सः । आऽशिषा । द्रविणम् ।
इच्छमानः । प्रथमऽच्छत् । अवरान् । आ । विवेश ॥ १ ॥

अत्रनिरुक्तं—विश्वकर्मासर्वमेधेसर्वाणि भूतानि जुहवांचकार सआत्मानमप्यन्ततोजुहवांचकार तदभिवादिन्येषर्ग्भवति यइमाविश्वाभुवनानिजुह्वदितीति[1]। योविश्वकर्मा एतन्नामकः ऋषिः भुवनपुत्रोहोता होमनिष्पादकः सन् विश्वा सर्वाणि भुवनानि जुह्वत् होमं कुर्वन् प्रथमं सर्वं जगद्धुत्वेत्यर्थः पश्चादग्नौ न्यसीदत् पिता जनकः आत्मकृतेन कर्मणा देहोत्पत्तेः नचैकस्य जन्यजनकभावोविरुध्यते तपोबलेन शरीरद्वयस्वीकारात् सएकधाभवतीत्यादिश्रुतेः[2]। सऋषिः आशिषा आशीःप्रतिपादकेन सूक्तवाकादिना द्रविणं धनं स्वर्गाख्यमिच्छमानः कामयमानः प्रथमच्छत् प्रथममग्नेर्भुवनैराच्छादयिता अवरान् विप्रकृष्टान् भूतान् स्वात्मना हुतान् आविवेश आविष्टवानग्निमित्युक्तार्थएव पुनर्विशेषेणोक्तः एवमुत्तरत्राधियज्ञपरतया योज्यं । अथाध्यात्मप्रसिद्ध्योच्यते—योविश्वकर्मा परमेश्वरइमा विश्वा भुवनानि जुह्वत् प्रलयकाले पृथिव्यादीनिमान्सप्तलोकान् स्वात्मन्याहुतिप्रक्षेपवत् संहरन् ऋषिरतीन्द्रियद्रष्टा सर्वज्ञोहोता संहाररूपस्य होमस्य कर्ता नोस्माकं पिता जनकोनिषसाद स्वयं स्थितवान् । अयमर्थः प्रलयकाले प्राप्ते सति सर्वान् लोकान् संहृत्यास्माकमपि संहर्ता पुनः स्रष्टा च सन् सर्वज्ञोयः परमेश्वरः स्वयमेकएवासीत् । तथाब्रुवते हि श्रुतयः—आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत् । सदेवसोम्येदमग्रआसीदित्यादिकाः[3]।सतादृशः परमेश्वरः आशिषा बहुःस्यांप्रजायेयेत्येवंरूपया पुनः पुनःसिसृक्षया द्रविणमिच्छमानः धनोपलक्षितं जगद्भोगमाकांक्षमाणः प्रथमच्छत् प्रथमं मुख्यं निष्प्रपंचं पारमार्थिकं रूपमावृण्वन् अवरान् स्वसृष्टान् प्राणिहृदयप्रदेशानाविवेश आविष्टवान् जीवरूपेण । तथाच श्रूयते—सोकामयत बहुःस्यांप्रजायेयेति । सतपोतप्यत सतपस्तप्त्वा इदंसर्वमसृजत यदिदंकिंच तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदिति[4]। एवमन्याअप्युपनिषदउदाहार्याः ॥ १ ॥

वैश्वदेवस्यपशोर्वपायाअनुवाक्या किंस्विदासीदित्येषा । सूत्रितंच—किंस्विदासीदधिष्ठानं योनःपिताजनितेति ।

---

१ नि० १०. २६ । २ तै० उ० । ३. तै० उ० । ४. तै० उ० ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा द्वितीया—

किंस्विदासीदधिष्ठानमारम्भणंकतमत्स्वित्कथासीत् ।
यतोभूमिंजनयन्विश्वकर्माविद्यामौर्णोन्महिनाविश्वचक्षाः ॥ २ ॥

किम् । स्वित् । आसीत् । अधिऽस्थानम् । आऽरम्भणम् ।
कतमत् । स्वित् । कथा । आसीत् । यतः । भूमिम् । जनयन् ।
विश्वऽकर्मा । वि । द्याम् । और्णोत् । महिना । विश्वऽचक्षाः ॥ २ ॥

पूर्वमन्त्रे जगत्प्रलयकालेसंहृत्य पश्चात्सिसृक्षायां सर्वं सृष्ट्वा तत्र प्रविष्टइत्युक्तं अत्र तस्य द्वितीयस्याधिष्ठानं जगदुपादानकारणाद्यसंभवात् सृष्टिरनुपपन्नेत्याक्षिपति । लोके हि घटं चिकीर्षुः कुलालोगृहादिकं किंचित्स्थानमधिष्ठाय मृद्रूपेणारंभकद्रव्येण चक्रादिरूपैरुपकरणैर्घटं निष्पादयति तद्वदीश्वरस्य जगदाश्रयद्यावापृथिव्योरुत्पादनवेलायामधिष्ठानं किं स्विदासीत् किंनामाभूव न किंचिदित्यर्थः तथा तयोरारंभणं कतमत्स्वित् आरभ्यतेऽनेनेत्यारंभणं उपादानकारणं तदपि कतमद्भवेत् तदपि नेत्यर्थः । यद्यपि संभवेदारंभणं कथासीत् कथमभूत् किं स्वयं सदसद्वाभवेदित्यर्थः उभयमपि नोपपद्यते सच्चेदद्वैतभंगप्रसंगः असच्चेत्सदात्मकयोर्द्यावापृथिव्योरुपादानानर्हत्वात् नान्यत् किंचनमिषदित्यादिश्रुतेश्चेत्यभिप्रायः । यतोयस्मादधिष्ठानादारंभणाच्च विश्वचक्षाः सर्वद्रष्टा विश्वकर्मा परमेश्वरोभूमिंजनयन् वर्तते तथा द्यां दिवं व्यौर्णोत् व्यवृणोत् सृष्टवान् महिना स्वमहत्त्वेन किंस्विदासीदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विश्वतश्चक्षुरुतविश्वतोमुखोविश्वतोबाहुरुतविश्वतस्पात् ।
संबाहुभ्यांधमतिसंपतत्रैर्द्यावाभूमीजनयन्देवएकः ॥ ३ ॥

विश्वतःऽचक्षुः । उत । विश्वतःऽमुखः । विश्वतःऽबाहुः । उत ।
विश्वतःऽपात् । सम् । बाहुऽभ्याम् । धमति । सम् । पतत्रैः ।
द्यावाभूमी इति । जनयन् । देवः । एकः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अनया सर्वात्मकत्वेन कुलालादिविलक्षणत्वादधिष्ठानाद्यभावेपि स्रष्टुं शक्नोतीत्याह वि-श्वतश्चक्षुः सर्वतोव्याप्तचक्षुः उतापिच विश्वतोमुखः तथा विश्वतोबाहुः उतापिच विश्वतस्पात् सएवंविधः परमेश्वरः स्वस्मिन् त्रैलोक्यमुत्पादयतीत्यर्थः । कथमित्युच्यते—बाहुभ्यां दिवं सं-धमति धमतिर्गतिकर्मा सम्यक् प्रेरयति तथा पतत्रैः गमनशीलैः पादैः पृथिवीं संधमतीत्युभयो-रेवश्रवणं प्राधान्याभिप्रायं एवं द्यावाभूमी जनयन् दिवं च पृथिवींचोत्पादयन् देवोद्योतमानः स्वयंप्रकाशः परमेश्वरएकोसहायएव वर्तते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

किंस्विद्वनंकउसवृक्षआंसयतोद्यावांपृथिवीनिष्टतक्षुः ।
मनींषिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदृध्यतिष्ठद्भुवंनानिधारयंन् ॥ ४ ॥

किम् । स्वित् । वनंम् । कः । ऊँ इतिं । सः । वृक्षः । आस । यतंः । द्यावापृथिवी इतिं । निःऽततक्षुः । मनींषिणः । मनंसा । पृच्छतं । इत् । ऊँ इतिं । तत् । यत् । अधिऽअतिष्ठत् । भुवनानि । धारयंन् ॥ ४ ॥

पूर्वस्यामृच्युक्तं ब्रह्मैव भूम्यादिकारणमिति तदेवानयाप्रश्नकथनव्याजेनोच्यते—लोके हि प्रौढं प्रासादं निर्मिमाणः कस्मिंश्चित्प्रौढे वने कंचिन्महान्तं वृक्षं छित्वा तक्षणादिना स्तंभा-दिकं संपादयति इहतु परमेश्वरप्रेरिताजगत्स्रष्टारोयतोयस्माद्वनात् यं वृक्षमादाय द्यावापृ-थिवी निष्टतक्षुः तक्षणेन द्यावापृथिव्यौ निष्पादितवन्तः तद्वनं किंस्वित् किंनाम स्यात् । तथा-कउ सवृक्षआस कस्तादृशोमहान् वृक्षोभूत् । हे मनीषिणोमनसईश्वरास्तदुभयं मनसा जिज्ञा-सायुक्तेन पृच्छतेदु पृच्छतैव । किंचेश्वरोभुवनानि धारयन् यत्स्थानमध्यतिष्ठत्तदपि पृच्छत एतस्य सर्वस्याप्युत्तरं ब्रह्मवनंब्रह्मसवृक्षआसीदित्यादिकमुत्तरं ॥ ४ ॥

साकमेधेषु वैश्वदेवकर्मणएककपालस्य यातेधामानीत्येषा याज्या सूत्रितंच—विश्वकर्मन्ह-विषावावृधानो यातेधामानिपरमाणियावमेति । पूर्वोक्तस्य पशोर्हविषएषैव याज्या । सूत्रितंच—यातेधामानिपरमाणियावमा यइमेद्यावापृथिवीजनित्रीइति ।

१ तै० ब्रा० २. ८. ९ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा पंचमी—

यातेधामांनिपरमाणियावमायामंध्यमाविंश्वकर्मन्नुतेमा ।
शिक्षासखिंभ्योहविषिस्वधावःस्वयंयंजस्वतन्वंवृधानः ॥ ५ ॥

या । ते । धामांनि । परमाणिं । या । अवमा । या । मध्यमा ।
विश्वऽकर्मन् । उत । इमा । शिक्षं । सखिऽभ्यः । हविषि ।
स्वधाऽवः । स्वयम् । यजस्व । तन्वंम् । वृधानः ॥ ५ ॥

अनया भौवनोविश्वकर्मा जगत्कारणं विश्वकर्मदेवं स्तौति । हे विश्वकर्मन् या यानि ते तव परमाणि धामानि शरीराणि सन्ति या यानि च मध्यमानि शरीराणि सन्ति उतापिच या यानि अवमानि धामानि शरीराणि सन्ति उतापिच तानीमानि सर्वाणि शरीराणि सखिभ्योस्म भ्यं यष्टुं हविषिमयि हविर्भूतेसति शिक्षदेहि । हे स्वधावोहविर्लक्षणान्नवन् स्वयमेव त्वं तन्वं स्वकी यं पूर्वोक्तं त्रिविधं शरीरं वृधानोहविषावर्धमानः सन् अनेन धामत्रैविध्योपन्यासेन उत्तमभूतानि देवादिशरीराणि मध्यमभूतानि मनुष्यादिशरीराणि निकृष्टभूतानि कृमिकीटादिशरीराणि च परिगृहीतानि किंबहुना सर्वं जगदुपात्तं भवति उक्तव्यतिरेकेण निरवयवस्य परमेश्वरस्य विग्रहाभावात् तदैक्षत बहुःस्यांप्रजायेयेत्यादि श्रुतिभ्यः परमेश्वरस्यैव देवादिभेदेन बहुभावावगमात् ॥ ५ ॥

तस्मिन्नेव वैश्वकर्मणपशौ वपापुरोडाशयोर्विश्वकर्मन्हविषेति द्वेक्रमेणानुवाक्ये। सूत्रितंच— विश्व कर्मन्हविषावावृधानइति द्वे विश्वकर्माविमनाआद्विहायाइति । साकमेधेषुवैश्वकर्मणस्य विश्वकर्मन्हविषेत्यैषैवानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

सैषा षष्ठी—

विश्वंकर्मन्हविषांवावृधानःस्वयंयंजस्वपृथिवीमुतद्याम् ।
मुह्यंन्त्वन्येअभितोजनांसइहास्माकंमघवांसूरिरंस्तु ॥ ६ ॥

विश्वंऽकर्मन् । हविषां । ववृधानः । स्वयम् । यजस्व ।
पृथिवीम् । उत । द्याम् । मुह्यंन्तु । अन्ये । अभितंः । जनांसः ।
इह । अस्माकंम् । मघऽवां । सूरिः । अस्तु ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे विश्वकर्मन् विश्वविषयकर्मन् एतन्नामक परमेश्वर हविषा हविर्भूतेन मया विश्वकर्मणा मया दत्तेन वा हविषा वावृधानो वर्धमानः विश्वकर्मा सर्वाणि भूतानि जुहवांचकार सआत्मानमप्यन्ततोजुहवांचकारेति हि निरुक्तं पूर्वमुदाहृतं। स्वयमेव पृथिवीमुतापिच द्यां दिवं च स्वसृष्टे द्यावापृथिव्यौ स्वयं प्रवृद्धः सन् यजस्व पूजय अन्ये मत्तोन्ये जनासोजनाअयष्टारोस्मद्यागविरोधिनोवा मुह्यन्तु मुग्धाभवन्तु अभितः। सर्वतः अथ परोक्षकृतः इहास्मिन्यागेस्माकं मघवास्मत्प्रत्तेन हविर्लक्षणेन धनेन धनवान् ससूरिः स्वर्गादिफलस्य प्रेरकोस्तु भवतु। अत्र विश्वकर्मन् हविषावर्धमानइत्यादिनिरुक्तंद्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वाचस्पतिंविश्वकर्माणमूतयेमनोजुवंवाजेअद्याहुवेम ।
सनोविश्वानिहवनानिजोषद्विश्वशंभूरवसेसाधुकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचः । पतिम् । विश्वऽकर्माणम् । ऊतये । मनःऽजुवम् ।
वाजे । अद्य । हुवेम । सः । नः । विश्वानि । हवनानि । जोषत् ।
विश्वऽशंभूः । अवसे । साधुऽकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचस्पतिं मंत्रात्मकस्य वचसः स्वामिनं विश्वकर्माणं विश्वकर्तारं मनोजुवं मनोवेगगमनं देवं वाजे यज्ञे अद्यास्मिन्दिने ऊतये तर्पणाय हुवेम आह्वयाम सदेवोनोस्माकं विश्वानि सर्वाणि हवनानि जोषत् सेवतां। किमर्थं अवसे अस्माकं रक्षणाय सविशेष्यते विश्वशंभूः विश्वस्य सुखस्योत्पादकः साधुकर्मा च ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

चक्षुषइति सप्तर्चं चतुर्दशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत्। चक्षुषइत्यनुक्रान्तं गतः सूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

चक्षुषःपितामनसाहिधीरोघृतमेनेअजनन्नम्नमाने ।
यदेदन्ताअददृहन्तपूर्वआदिद्यावापृथिवीअप्रथेताम् ॥ १ ॥

---

१ नि० १०, २६। २ नि० १०. २७।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

चक्षुषः । पिता । मनसा । हि । धीरः । घृतम् । एने ।
अजनत् । नम्नमाने इति । यदा । इत् । अन्ताः । अददृहन्त ।
पूर्वे । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । अप्रथेताम् ॥ १ ॥

चक्षुषः चक्षुरुपलक्षितस्येन्द्रियसंघातमकस्य शरीरस्य पिता उत्पादयिता यद्वा चक्षुः ख्यापकं तेजः तस्योत्पादयिता मनसा नहि मत्समोस्ति कश्चिदिति बुद्ध्याहि खलु धीरोधृष्टो-विश्वकर्मा प्रथमघृतमुदकमजनदजनयत् आपोवाइदमग्रे अपएवससर्जादावित्यादि श्रुतिस्मृती स्यातां पश्चादेने द्यावापृथिव्यौ नम्नमाने तस्मिन्नुदके इतस्ततश्चलन्त्यौ यःअजनयत् अथ य-देव् यदेवान्ताः पर्यन्तप्रदेशाः पूर्वे पुराणाः द्यावापृथिव्योः संबन्धिनः अददृहन्त दृढाअभवन् विश्वकर्मणा दृढाः संपादिताइत्यर्थः आदित् अनन्तरमेव द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रथे-तां यथा कामं प्रथिते अभूतां ॥ १ ॥

वैश्वकर्मणस्य पशोर्हविषएषानुवाक्या विश्वकर्माविमनाआद्विहायाः किंस्विदासीदधि-ष्ठानमितिसूत्रितं ।

अथ द्वितीया—

विश्वकर्माविमनाआद्विहायाधातावि‍धातापरमोतसंदृक् ।
तेषामिष्टानिसमिषामदन्तियत्रासप्तऋषीन्परएकमाहुः ॥ २ ॥

विश्वऽकर्मा । विऽमनाः । आत् । विऽहायाः । धाता ।
विऽधाता । परमा । उत । सम्ऽदृक् । तेषाम् । इष्टानि । सम् ।
इषा । मदन्ति । यत्र । सप्तऽऋषीन् । परः । एकम् । आहुः ॥ २ ॥

अयं मंत्रोधियज्ञाध्यात्मयोर्भेदेन द्विधा व्याख्येयः । तत्र प्रथमं दैवतमधिकृत्योच्यते—वि-श्वकर्मा बहुविधप्रकाशवृष्टिप्रदानादिकर्मणां कर्ता आदित्यः सच विमनाः विभूतमनाः आदि-त्यनर्थकः सर्वतइत्यर्थे वाविहायाः विविधमाप्ता महानित्यर्थः धाता वृष्ट्यादिकर्ता च विधाता जगतः कर्ता च परमा परमः सन्दृक् सन्द्रष्टाच भूतानां तेषां सप्तऋषीणां सज्योतिषां रश्मीना-मित्यर्थः चरमपादे वक्ष्यमाणत्वात् इष्टानि स्थानानि शरीराणि वा इषोदकेन संमदन्ति संमो-दन्ते यत्र यस्मिन्नादित्ये तं देवं सप्तर्षीन् सप्तर्षिभ्यइत्यर्थः तेभ्यः परःपरस्तात् एकमेवादित्य-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

माहुर्मन्त्रविदः । अथाध्यात्मपक्षे उच्यते—विश्वकर्मा यः परमात्मा प्राज्ञप्रकाशाभ्यामुपेतः सन् बहुकर्मा भवति सच विमनाः विभूतमनाः विहायाः वस्तुतोमहान् विशेषेण सुकृतदुष्कृत-फलस्याप्ता धाता विधाता च परमोतसन्दृक् परमश्च सन्द्रष्टेन्द्रियाणां । तेषांसप्तर्षीणां द्रष्टृणामि-न्द्रियाणां इष्टानि स्वरूपाणि इषान्नेन सह संमदन्ति संमोदन्ते । यत्र यस्मिन्नात्मनि तमात्मानं सप्तर्षीन् सप्तसंख्याकेभ्यः सर्पणस्वभावेभ्योवा परः परस्ताद्वर्तमानमिन्द्रियाद्यतीतमेकं परमा-त्मानमाहुस्तत्त्वविदः अत्र विश्वकर्माविभूतमनाव्याप्तेत्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयं ॥ २ ॥

पूर्वोक्तएव पशौ पुरोडाशस्य योनःपितेत्येषा याज्या । सूत्रितं च—योनःपिताजनितायो-विधाता यातेधामानिपरमाणियावमेति ।

सैषा तृतीया—

योनः॑पि॒ताज॑नि॒तायोवि॑धा॒ताधामा॑नि॒वेद॒भुव॑नानि॒विश्वा॑ ।
योदे॒वानां॑ना॒म॒धाएक॑ए॒वतंसं॑प्र॒श्नंभुव॑नायन्त्य॒न्या ॥ ३ ॥

यः । न॒ः । पि॒ता । ज॒नि॒ता । यः । वि॒ऽधा॒ता । धामा॑नि । वेद॑ ।
भुव॑नानि । विश्वा॑ । यः । दे॒वाना॑म् । ना॒म॒ऽधाः । एक॑ः ।
ए॒व । तम् । स॒म्ऽप्र॒श्नम् । भु॒व॑ना । य॒न्ति॒ । अ॒न्या ॥ ३ ॥

योविश्वकर्मा नोस्माकं पिता पालयिता न केवलं पालकः किंच जनिता उत्पादकः कि-मनेनास्माकमुत्पादकइति संकोचेन योविधाता सर्वस्य जगतउत्पादकः योविश्वकर्मा नोस्माक-मुत्पन्नानि धामानि देवानां तेजःस्थानानि वेद वेत्ति । किंबहुना विश्वा विश्वानि भुवना भूतजा-तानि वेद वेत्ति यश्च देवानामग्निवाय्वादीनां नामधाः नाम्नां धाता इन्द्रादीन्निर्माय तेषां इन्द्रा-दि नाम कृत्वा तत्पदेषु स्थापयिता एकएव तंदेवं अन्या अन्यानि भुवना भूतजातानि प्रश्नं कः परमेश्वरइति पृच्छां यन्ति प्राप्नुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तआय॑जन्त॒द्रवि॑णं॒सम॑स्मा॒ऋष॑य॒ःपूर्वे॑जरि॒तारो॒नभू॒ना ।
अ॒सूर्ते॒सूर्ते॒रज॑सिनिष॒त्तेयेभू॒तानि॑स॒मकृ॑ण्वन्नि॒मानि॑ ॥ ४ ॥

१ नि० १०. २६।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ते । आ । अयजन्त । द्रविणम् । सम् । अस्मै । ऋषयः । पूर्वे ।
जरितारः । न । भूना । असूर्ते । सूर्ते । रजसि । निःसत्ते ।
ये । भूतानि । सम्ऽअकृण्वन् । इमानि ॥ ४ ॥

ते पूर्वे ऋषयोऽस्मै विश्वकर्मणे द्रविणं च पुरोडाशादिलक्षणं धनं संसम्यगायजन्त सर्वतोयजन्ते जरितारोनभूना स्तोतारोयथा भूना भूम्ना महतास्तोत्रेण यथा यजन्ति तद्वत् ये महर्षयः असूर्ते सरणवर्जिते सूर्ते सरणसहिते स्थावरजंगमात्मके रजसि लोके निषत्ते निषण्णे निश्चलमवस्थिते इमानि भूतानि भुवनानि प्राणिनइत्यर्थः समकृण्वन् सम्यक् धनादिना पूजयन् । अथवायमर्थः येस्थावरजंगमात्मके जगति वर्तमानानेतान् प्राणिनः तेजसा समकृण्वन् ते पूर्वेऋषयो द्रष्टारोरश्मयोस्माआदित्यात्मकाय विश्वकर्मणे द्रविणं तेजः आयजन्त ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

परोदिवापरएनापृथिव्यापरोदेवेभिरसुरैर्यदस्ति ।
कंस्विद्गर्भंप्रथमंदध्रआपोयत्रदेवाःसमपश्यन्तविश्वे ॥ ५ ॥

परः । दिवा । परः । एना । पृथिव्या । परः । देवेभिः । असुरैः ।
यत् । अस्ति । कम् । स्वित् । गर्भम् । प्रथमम् । दध्रे ।
आपः । यत्र । देवाः । सम्ऽअपश्यन्त । विश्वे ॥ ५ ॥

यदीश्वरतत्त्वं दिवा परः द्युलोकादपि परस्तात् वर्तमानं तथा एनाअस्याः पृथिव्याः परःपरस्ताद्वर्तमानं तथा देवेभिर्देवैपरस्ताद्वर्तमानंअसुरैश्च यत् परः परस्तात् वर्तमानं गुहायामवस्थितं कंस्वित् गर्भं गर्भवत् सर्वस्य ग्राहकंतत्त्वं आपः प्रथमं दध्रे धृतवत्यः यत्र यस्मिन् गर्भे देवाइन्द्रादयोविश्वे सर्वेपि समपश्यन्त संगताः परस्परं पश्यन्ति एवं जानन्नेव कश्चित्तत्ववित् पश्नं करोति॥५॥

अथ षष्ठी—

तमिद्गर्भंप्रथमंदध्रआपोयत्रदेवाःसमगच्छन्तविश्वे ।
अजस्यनाभावध्येकमर्पितंयस्मिन्विश्वानिभुवनानितस्थुः ॥६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तम् । इत् । गर्भम् । प्रथमम् । दध्रे । आपः । यत्र । देवाः ।
सम्ऽअगच्छन्त । विश्वे । अजस्य । नाभौ । अधि । एकम् ।
अर्पितम् । यस्मिन् । विश्वानि । भुवनानि । तस्थुः ॥ ६ ॥

अनया पूर्वमन्त्रोक्तस्य प्रश्नस्योत्तरमभिधीयते तमित् तमेव विश्वकर्माणं गर्भं भर्गस्थानीयं प्रथमं इतरसृष्टेः पूर्वं आपोदध्रे धृतवत्यः । यत्र गर्भे विश्वे सर्वे देवाः इन्द्रादयः समगच्छन्त संगताभवन्ति तस्याजस्य नाभावधि नाभौ अधीति सप्तम्यर्थानुवादी एकमर्पितमित्यण्डाभिप्रायेणोक्तं अण्डं हि प्राक् सर्गान्नाभिस्थाने तिष्ठति यस्मिन्नण्डे विश्वानि भुवनानि सर्वाणि भूतजातानि तस्थुस्तिष्ठन्ति अथवा अजस्य जन्मरहितस्य ब्रह्मणः स्वसृष्टे जले शयानस्य नाभौ सर्वजगद्बन्धके उदके एकं ब्रह्माण्डमर्पितं स्थापितं शिष्टं समानं । अथास्मिन्नर्थे स्मृतिः—अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवाकिरत् । तदण्डमभवद्धैमंसूर्यकोटिसमप्रभमिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमन्तरंबभूव ।
नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥

न । तम् । विदाथ । यः । इमा । जजान । अन्यत् । युष्माकम् ।
अन्तरम् । बभूव । नीहारेण । प्रावृताः । जल्प्या ।
च । असुऽतृपः । उक्थऽशसः । चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥

हे नरास्तं विश्वकर्माणं न विदाथ न जानीथ यइमा इमानि भूतानि जजान उत्पादितवान् देवदत्तोहं यज्ञदत्तोहमिति वयमात्मानं विश्वकर्माणं जानीमइति यदुच्येत तदसत् नह्यहंप्रत्ययगम्यं जीवरूपं विश्वकर्मणः परमेश्वरस्य तत्वं किंतु युष्माकमहंप्रत्ययगम्यानां जीवानामन्तरं अन्यदहं प्रत्ययगम्यादतिरिक्तं सर्वं वेदान्तवेद्यमीश्वरतत्वं बभूव भवति विद्यते जीवरूपवत्तदपि कुतोनविद्मइति चेत् श्रूयतां । नीहारेण प्रावृतायूयं नीहारसदृशेनाज्ञानेन आच्छन्नाः अतोन जानीथ यथा नीहारोनात्यन्तमसद्दृष्टेरावरकत्वात् नात्यन्तंसत्काष्ठपाषाणादिवत्संबोद्धुमयोग्यत्वात् एवमज्ञानमपि नात्यन्तमसत् ईश्वरतत्वावरकत्वात् नापि सत् बोधमात्र-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

निवर्त्यत्वात् ईदृशेनाज्ञानेन भवन्तः सर्वे जीवाः प्रावृताः। न केवलं प्रावृतत्वं किन्तु जल्प्या च देवोहं मनुष्योहमित्याद्यनृतजल्पनेन प्रावृताः। किंच असुतृपः केनाप्युपायेनासून्प्राणान् तृप्यन्तः उदरंभराइत्यर्थः नतु पारमेश्वरं तत्त्वं विचारितवन्तः न केवलमिह लोके भोगमात्र-तृप्ताः उक्थशासः नानाविधेषु यज्ञेषु उक्थं प्रउगनिष्केवल्यादिकं शंसन्तश्चरन्ति पृथिव्यां व-र्तन्ते केवलमैहिकामुष्मिकभोगपरावर्तध्वे अतोविश्वकर्माणं देवं न जानीथेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

यस्तेमन्योइतिसप्तर्चं पंचदशं सूक्तं मन्युर्नाम तपसः पुत्रऋषिः आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः इदमुत्तरं च मन्युदैवत्यं। तथाचानुक्रान्तं—यस्तेमन्योमन्युस्तापसोमान्यवंतु जगत्यादीति। अजिरनामन्यभिचारसाधने यज्ञे एतत्सूक्तं निविद्धानं सूत्रितंच—त्वयामन्यो यस्तेमन्योइति।

तत्र प्रथमा—

यस्तेमन्योविधद्वज्रसायकसहओजःपुष्यतिविश्वमानुषक्।
साह्यामदासमार्यन्त्वयायुजासहस्कृतेनसहसासहस्वता ॥ १ ॥

यः। ते। मन्यो इति। अविधत्। वज्र। सायक। सहः। ओजः।
पुष्यति। विश्वम्। आनुषक्। सह्याम। दासम्। आर्यम्।
त्वया। युजा। सहःऽकृतेन। सहसा। सहस्वता ॥ १ ॥

हे मन्यो क्रोधाभिमानिन् देव मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणोवधकर्मणोवेतिनिरुक्तं[1]। योयजमानस्ते तुभ्यंअविधत् परिचरति हे वज्र वज्रवत्सारभूत सायक सायकवत् शत्रूणां हिंसक समनुष्यः सहोबलं बाह्यं ओजः शारीरं बलं चानुषक् अनुषक्तं पुष्यति त्वदनुग्रहात् संग्रामे यस्मादेवं तस्माद्वयं दासं उपक्षयकर्तारमार्यं अस्मत्तोधिकं चोभयविधं शत्रुं साह्याम अभिभवेम। केन साधनेनेति तदुच्यते त्वया युजा त्वया सहायेन सहायोविशेष्यते सहस्कृतेन बलोत्पादितेन सहसा सहमानेन परान् सहस्वता बलवता ईदृशेन महता त्वया सहायेनाभिभवेमेत्यर्थः ॥ १ ॥

१ नि० १०. २९.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

मन्युरिन्द्रोमन्युरेवासदेवोमन्युर्होतावरुणोजातवेदाः ।
मन्युंविशईळतेमानुषीर्याःपाहिनोमन्योतपसासजोषाः ॥ २ ॥

मन्युः । इन्द्रः । मन्युः । एव । आस । देवः । मन्युः । होता ।
वरुणः । जातऽवेदाः । मन्युम् । विशः । ईळते । मानुषीः ।
याः । पाहि । नः । मन्यो इति । तपसा । सऽजोषाः ॥ २ ॥

अयं मन्युरिन्द्रः मन्युरेव देवः सर्वोपि मन्युरेवास अभवत् मन्युरेव होता होमनिष्पादकोग्निः तथा मन्युर्वरुणोपि जातवेदाः जातप्रज्ञोवरुणश्च सर्वेष्वपि तेजस्विषु मन्युसद्भावात् यामानुषीर्मनुषोपत्यभूताविशः प्रजाः सन्ति ताः मन्युमेवदेवमीळते स्तुवन्ति हे मन्यो तपसा एतन्नामकेनास्मत्पित्रा सजोषाः समानप्रीतिस्त्वं पाहि रक्ष ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अभीहिमन्योतवसस्तवीयान्तपसायुजाविजहिशत्रून् ।
अमित्रहावृत्रहादस्युहाचविश्वावसून्याभरात्वंनः ॥ ३ ॥

अभि । इहि । मन्यो इति । तवसः । तवीयान् । तपसा । युजा ।
वि । जहि । शत्रून् । अमित्रऽहा । वृत्रऽहा । दस्युऽहा । च ।
विश्वा । वसूनि । आ । भर । त्वम् । नः ॥ ३ ॥

हे मन्यो त्वमभीहि अभिगच्छास्मद्यज्ञं कीदृशस्त्वं तवसोबलवतोपि तवीयानत्यन्तं बलवान् सत्वं तपसा अस्मत्पित्रा युजा सहायेन शत्रून् विजहि किंचामित्रहा अमित्राणां हन्ता अमित्रोस्निग्धः तथा वृत्रहा आवरकाणां शत्रूणां हन्ता तथा दस्युहा च दस्युरुपक्षयकारी शत्रुः तादृशमन्युदेव त्वं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि नोस्मभ्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंहिमन्योअभिभूत्योजाःस्वयंभूर्भामोअभिमातिषाहः ।
विश्वचर्षणिःसहुरिःसहावानस्मास्वोजःपृतनासुधेहि ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वम् । हि । मन्यो इति । अभिभूतिऽओजाः । स्वयम्ऽभूः ।
भामः । अभिमातिऽसहः । विश्वऽचर्षणिः । सहुरिः । सहावान् ।
अस्मासु । ओजः । पृतनासु । धेहि ॥ ४ ॥

हे मन्यो त्वं अभिभूत्योजापरेषामभिभावुकबलः स्वयंभूः स्वयमेवोत्पन्नः भामः क्रुद्धः अभिमातिषाहः अभितोहिंसन्तीत्यभिमातयः शत्रवः तेषामभिभविता विश्वचर्षणिः सर्वेषां द्रष्टा सहुरिः सहनशीलः सहावान् सहनवान् ईदृशस्त्वमस्मासु पृतनासु संग्रामेषु ओजोबलं धेहि देहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अभागःसन्नपपरेतोअस्मितवक्रत्वांतविषस्यंप्रचेतः ।
तंत्वांमन्योअक्रतुर्जिहीळाहंस्वातनूर्बलदेयांयमेहि ॥ ५ ॥

अभागः । सन् । अप । पराऽइतः । अस्मि । तव । क्रत्वा ।
तविषस्य । प्रचेत इति प्रऽचेतः । तम् । त्वा । मन्यो इति ।
अक्रतुः । जिहीळ । अहम् । स्वा । तनूः । बलऽदेयाय ।
मा । आ । इहि ॥ ५ ॥

हे प्रचेतः प्रकृष्टज्ञान मन्यो तविषस्य महतस्तव क्रत्वा कर्मणा अभागोभागरहितः सन् त्वां यज्ञे अयाजकः सन्नित्यर्थः तदनुकूलरहितोहं अपपरेतः अस्मि युद्धे शत्रुभिरभिभूतः सन् दूरं गतोस्मि तं तादृशं भागरहितं त्वा त्वां हे मन्यो अक्रतुः कर्मरहितोहं जिहीळ क्रुद्धं कृतवानित्यर्थः यद्वा अहमेव त्वत्सहायमेव क्रोधितवान् अथेदानीं स्वा तनूः मम शरीरभूतस्त्वं बलदेयाय बलदानाय मेहि मां प्राप्नुहि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अयंतेअस्म्युपमेह्यर्वाङ्प्रतीचीनःसहुरेविश्वधायः ।
मन्योवज्रिन्नभिमामावंवृत्स्वहनांवदस्यूँरुतबोध्यापेः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अयम् । ते । अस्मि । उप । मा । आ । इहि । अर्वाङ् ।
प्रतीचीनः । सहुरे । विश्वऽधाय: । मन्यो इति । वज्रिन् । अभि ।
माम् । आ । ववृत्स्व । हनाव । दस्यून् । उत । बोधि । आपेः ॥ ६ ॥

हे सहुरे शत्रूणां सहनशील विश्वधायः हे विश्वस्य धर्तर्मन्यो अयं जनोहं ते तवास्मि कर्मकृत् यतएवमतःप्रतीचीनः प्रतिगन्ता अर्वागस्मदभिमुखं मा मां उपेहि उपागच्छ। हे मन्यो वज्रिन् मां अभ्याववृत्स्व अभ्यावर्तस्व । किमर्थमभ्यागमनमितिचेत् उच्यते—हनाव आवां दस्यून् शत्रून् उतापिच आपेर्बन्धुं बोधि बुध्यस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभिप्रेहिदक्षिणतोभवामेधावृत्राणिजंघनावभूरि ।
जुहोमितेधरुणंमध्वोअग्रमुभाउपांशुप्रथमापिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

अभि । प्र । इहि । दक्षिणतः । भव । मे । अध । वृत्राणि ।
जंघनाव । भूरि । जुहोमि । ते । धरुणम् । मध्वः । अग्रम् ।
उभौ । उपऽअंशु । प्रथमा । पिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

हे मन्यो अभिप्रेहि अभिगच्छ मम युद्धं गत्वा च मे मम दक्षिणतो भव अध अथ आवां वृत्राणि शत्रून् भूरि प्रभूतं जंघनाव हनाव तेतुभ्यमग्रं श्रेष्ठं मध्वोमधु सोमरसं जुहोमि उभौ त्वं चाहं चोपांशुअप्रकाशं प्रथमा प्रथमौ सन्तौ पिबाव ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

त्वयामन्योइति सप्तर्चं षोडशं सूक्तं आदितस्तिस्रस्त्रिष्टुभः ततश्चतस्रोजगत्यः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं—त्वयामन्योचतुर्जगत्यन्तमिति । अजिरनाम्न्येकाहे इदं सूक्तं मरुत्वतीयशस्त्रेनिविद्धानं सूत्रं पूर्वसूक्तएवोदाहृतं । विनुत्यभिभूतिषु वज्रेष्वेकाहेष्येते सूक्ते मरुत्वतीयनिष्केवल्ययोः शस्ये । सूत्रितंच—विनुत्यभिभूत्योरिषुवज्रयोश्च मन्युसूक्तेइति ।

तत्र प्रथमा—

त्वयामन्योसरथमारुजन्तोहर्षमाणासोधृषितामरुत्वः ।
तिग्मेषवआयुधासंशिशानाअभिप्रयन्तुनरोअग्निरूपाः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वया । मन्यो इति । सऽरथम् । आऽरुजन्तः । हर्षमाणासः ।
धृषिताः । मरुत्वः । तिग्मऽइषवः । आयुधा । सम्ऽशिशानाः ।
अभि । प्र । यन्तु । नरः । अग्निऽरूपाः ॥ १ ॥

हे मन्यो मरुत्वः त्वया सरथं समानामेकमेव रथमारुह्येति शेषः आरुजन्तोगच्छन्तोहर्षमाणासोहृष्टाः धृषिताः धृष्टास्तिग्मेषवः तीक्ष्णबाणाः आयुधा आयुधानि संशिशानाः सम्यङ् निश्यन्तोनरोयुद्धस्य नेतारइन्द्रादयोदेवाः त्वदनुचरावा अग्निरूपाः अग्निवत्तीक्ष्णदाहादिकर्माणः यद्वा सन्नद्धाः कवचिनोभिप्रयन्तु युद्धे सहायार्थं । अत्र त्वयामन्योसरथमारुह्यरुजन्तइत्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निरिवमन्योत्विषितःसहस्वसेनानीर्नःसहुरेहूतएधि ।
हत्वायशत्रून्विभजस्ववेदओजोमिमानोविमृधोनुदस्व ॥ २ ॥

अग्निःऽइव । मन्यो इति । त्विषितः । सहस्व । सेनाऽनीः । नः ।
सहुरे । हूतः । एधि । हत्वाय । शत्रून् । वि । भजस्व । वेदः ।
ओजः । मिमानः । वि । मृधः । नुदस्व ॥ २ ॥

हे मन्यो अग्निरिव त्विषितोज्वलितः सहस्वाभिभव शत्रून् हे सहुरे सहनशील सेनानीरेधि भव नोस्माकं संग्रामे हूतः सन् । किंच हत्वाय हत्वा शत्रून् विभजस्व प्रयच्छास्माकं वेदोधनं शत्रुसंबन्धि । किंच ओजोमिमानः अस्माकं बलं कुर्वन् मृधः शत्रून् विनुदस्व घातयेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सहस्वमन्योअभिमातिमस्मेरुजन्मृणन्प्रमृणन्प्रेहिशत्रून् ।
उग्रंतेपाजोनन्वारुरुध्रेवशीवशंनयसएकजत्वम् ॥ ३ ॥

---

१ नि० १०. ३० ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सहस्व । मन्यो इति । अभिऽमातिम् । अस्मे इति । रुजन् । मृणन् ।
प्रऽमृणन् । प्र । इहि । शत्रून् । उग्रम् । ते । पाजः । ननु ।
आ । रुरुध्रे । वशी । वशम् । नयसे । एकऽज । त्वम् ॥ ३ ॥

हे मन्यो अस्मे अस्माकं अभिमातिं अभिगन्तारं शत्रुं सहस्व अभिभव रुजन् मृणन् हिंसन् प्रमृणन् प्रकर्षेण हिंसन् यथा पुनर्नजीवेत्तथा कुर्वन् शत्रून् प्रति प्रेहि ते तव पाजोबलं उग्रमुद्गूर्णं केनन्वारुरुध्रे आरुन्धन्ति न तथा संभवति हे एकज असहाय वशी त्वं वशं नयसे प्रापयसि शत्रुं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एकोबहूनामसिमन्यवीळितोविशंविशंयुधयेसंशिशाधि ।
अकृत्तरुक्त्वयायुजावयंद्युमन्तंघोषंविजयायकृण्महे ॥ ४ ॥

एकः । बहूनाम् । असि । मन्यो इति । ईळितः । विशम्ऽविशम् ।
युधये । सम् । शिशाधि । अकृत्तऽरुक् । त्वया । युजा ।
वयम् । द्युऽमन्तम् । घोषम् । विऽजयाय । कृण्महे ॥ ४ ॥

हे मन्यो ईळितः स्तुतस्त्वं एकएवासहायएव बहूनां शत्रूणामसिभवसि पर्याप्तोहन्तुं अतोविशंविशं तां तामस्मद्विरोधिनीं प्रजां युधये युद्धाय संशिशाधि सम्यक्तीक्ष्णीकुरु। किंच हे अकृत्तरुक् अच्छिन्नदीप्ते त्वया युजा सहायेन वयं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं घोषं सिंहनादवन्तं विजयाय विशिष्टजयार्थं कृण्महेकुर्मः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विजेषकृदिन्द्रइवानवब्रवो३ऽस्माकंमन्योअधिपाभवेह ।
प्रियंतेनामसहुरेगृणीमसिविद्मातमुत्संयतआबभूथ ॥ ५ ॥

विजेषऽकृत् । इन्द्रःऽइव । अनवऽब्रवः । अस्माकम् । मन्यो इति ।
अधिऽपाः । भव । इह । प्रियम् । ते । नाम । सहुरे ।
गृणीमसि । विद्म । तम् । उत्सम् । यतः । आऽबभूथ ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे मन्यो इन्द्रइव विजेषकृत विजयकर्ता तथा अनवब्रवः अनिन्दितवचनः अनवब्रवो नवक्षिप्तवचनइतियास्कः। ईदृशस्त्वमस्माकं अधिपाअधिकं पाता रक्षिता भवेहास्मिन्यज्ञे हे स हुरे शत्रूणां सहनशील ते प्रियं नाम स्तोत्रं गृणीमसि गृणीमः स्तुमः यतोनाम्नः स्तोत्रात् त्वमा बभूथ आभवसि प्रवृद्धोभवसि तमुत्सं बलस्योद्गमयितारं विद्म जानीमः ॥ ५॥

अथ षष्ठी—

आभूत्यासहजावंज्रसायकसहोबिभर्ष्यभिभूतउत्तंरम्।
क्रत्वांनोमन्योसहमेद्यैधिमहाधनस्यंपुरुहूतसंसृजिं ॥ ६ ॥

आऽभूत्या। सहऽजाः। वज्र। सायक। सहः। बिभर्षि।
अभिऽभूते। उत्ऽतंरम्। क्रत्वा। नः। मन्यो इतिं। सह।
मेदी। एधि। महाऽधनस्यं। पुरुऽहूत। सम्ऽसृजिं ॥ ६ ॥

हे वज्र वज्रवत्सारंभूत हे सायक शत्रूणामन्तकर अभिभूते शत्रूणामभिभावुक मन्यो आभूत्या आभूतिरभिभवः तेन सहजाः सहैवोत्पन्नस्त्वं उत्तरमुत्कृष्टतरं सहोबलं बिभर्षिधारयसि हेमन्यो क्रत्वा कर्मणा सह नोस्माकं मेद्येधि स्निग्धोभव।कुत्रेति तदुच्यते महाधनस्य संग्रामना मैतत् संग्रामस्य संसृजि सर्गे हे पुरुहूत बहुभिराहूतेति मन्युसंबोधनं ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

संसृष्टंधनमुभयंसमाकृतमस्मभ्यंदत्तांवरुणश्चमन्युः।
भियंदधानाहृदयेषुशत्रवःपराजितासोअपनिलयन्ताम्॥७॥१९॥

सम्ऽसृष्टम्। धनम्। उभयम्। सम्ऽआकृतम्। अस्मभ्यम्। दत्ताम्।
वरुणः। च। मन्युः। भियम्। दधानाः। हृदयेषु। शत्रवः।
पराऽजितासः। अप। नि। लयन्ताम् ॥ ७ ॥ १९ ॥

---

२ नि० ६. २९।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

संसृष्टमविभागमापन्नमुभयं उभयविधं धनं समाकृतं सम्यग्गनीतमस्मभ्यं दत्तां कः वरुणश्च देवोमन्युश्च भियं भयं हृदयेषु दधानाः शत्रवोस्मद्विरोधिनः पराजितासः पराजिताः अपनिलयन्तां अपनिलीनाभवन्तु ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥१९॥

॥ इति दशमे मण्डले षष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेनुवाके षट् सूक्तानि तत्र सत्येनेति सप्तचत्वारिंशदृचं प्रथमं सूक्तं सवितृसुतायाः सूर्याया आर्षं नवोनवइति तिस्रः अनृक्षराइति द्वे गृभ्णामीति द्वे यदश्विनापृच्छमानावित्येका पूषात्वेतोनयत्वित्येका अघोरचक्षुरितिच एवमेतादशर्चस्त्रिष्टुभः । तृष्टमेतदित्येषा उरोबृहती अष्टकद्वादशकद्व्यष्टकवती । पूर्वापरंचरतइहप्रियंप्रजया आनःप्रजांजनयत्वित्येतास्तिस्रोजगत्यः । शिष्टास्त्रयस्त्रिंशदनुष्टुभः । आदितः पञ्चानामृचां सोमोदेवता तत एकादशभिः सूर्या स्वविवाहं स्तुतवती अतस्तत्रयोर्थः प्रतिपाद्यते सएव देवतात्वेन विज्ञेयः या तेनोच्यते सा देवतेति न्यायात् सप्तदश्यादेवादेवता अष्टादश्याः सोमार्कौ एकोनविंश्याश्चन्द्रमाः सुकिंशुकमित्याद्यानवर्चोविवाहमन्त्राः आशिषःप्रतिपादकाः अतस्तत्र प्रतिपाद्योर्थोदेवता परादेहश्रीरातनूरिति द्वे वध्वाः विवाहकाले परिहितस्य वाससः संस्पर्शनिन्दयित्र्यौ येवध्वश्चन्द्रमिति दंपत्योः क्षयरोगस्य नाशिनी अतस्तद्देवताका परिशिष्टानां षोडशानां सूर्या देवता । तथाचानुक्रान्तं— सत्येनसप्तचत्वारिंशत्सर्वमनुक्रान्तं । सूक्त विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

स॒त्येनोत्त॑भिता॒भूमि॒ः सूर्ये॑णोत्त॑भिता॒द्यौः ।
ऋ॒तेना॑दि॒त्यास्ति॑ष्ठन्ति॒दि॒विसोमो॒अधि॒श्रि॒तः ॥ १ ॥

स॒त्येन॑ । उत्त॑भिता । भूमि॑ः । सूर्ये॑ण । उत्त॑भिता । द्यौः । ऋ॒तेन॑ ।
आ॒दि॒त्याः । ति॒ष्ठ॒न्ति॒ । दि॒वि । सोम॑ः । अधि॑ । श्रि॒तः ॥ १ ॥

सत्येन ब्रह्मणा अनन्तात्मना ब्रह्मा खलु देवानां मध्ये सत्यभूतः तेनाधःस्थितेन भूमिरुत्तभिता उपरिस्तंभिता यथा अधोन पतेत्तथा कृता यद्वा सत्येनानृतप्रतियोगिना धर्मेण भूमिरुत्तभिता उद्धृता फलिता भवतीत्यर्थः । असति सत्ये भूम्यां सस्यादयोन फलन्ति तथा सु-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

र्येण देवेन द्यौरुत्तभिता सूर्योहि द्युस्थानत्वात् दिवं दधार ऋतेन यज्ञेन आदित्याः अदितेः पुत्रादेवास्तिष्ठन्ति यज्ञेन यजमानदत्तेन खल्वाहुत्या देवाउपजीवन्ति दिवि द्युलोके सोमोदेवतानामाप्यायनकारी वल्लीरूपोदेवतारूपश्चाधिश्रितः अधितिष्ठति इति स्वपतिं सोमं सूर्या स्तौति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

सोमे॑नादि॒त्या ब॒लिनः॒ सोमे॑न पृथि॒वी म॒ही ।
अथो॒ नक्ष॑त्राणामे॒षामु॒पस्थे॒ सोम॒ आहि॑तः ॥ २ ॥

सोमे॑न । आ॒दि॒त्याः । ब॒लिनः॑ । सोमे॑न । पृ॒थि॒वी । म॒ही । अथो॒ इति॑ । नक्ष॑त्राणाम् । ए॒षाम् । उ॒पऽस्थे॑ । सोमः॑ । आऽहि॑तः ॥ २ ॥

सोमेनादित्याअदितेः पुत्राः इन्द्रादयोबलिनोभवन्ति ऐन्द्रवायवादिग्रहपरिग्रहादितिभावः तथा सोमेन आहुत्यात्मनाग्नौहुतेन पृथिवी भूमिः मही महती भवति आहुत्या वृष्टिद्वारेण सस्यादिसम्पत्तेः अथो अपिचायं सोमोनक्षत्राणामेषां नक्षं त्रायन्तइति नक्षत्राग्रहचमसादयः तेषामेषामुपस्थे सोमोरसात्मकआहितः यद्वा प्रसिद्धानामेव नक्षत्राणामुपस्थउपस्थाने द्युलोके सोमआहितः । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायत्र्याहरदित्यादिश्रुतेः । देवतारूपसोमपक्षे सोमेनादित्यादेवाबलिनोबलवन्तोभवन्ति तस्यैकैककलास्वादनात् । प्रथमांपिबतेवह्निर्द्वितीयांपिबतेरविरित्यादिस्मृतेः । सोमेन पृथिवी मही अमृतसेकेनोषध्याद्यभिवृद्धये पृथिव्याबलवत्त्वं चन्द्रस्य नक्षत्राणामुपस्थे स्थितिः प्रसिद्धा ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

सोमं॑ मन्यते पपि॒वान्यत्सं॑पि॒षन्त्योष॑धिम् ।
सोमं॒ यं ब्र॒ह्माणो॑ वि॒दुर्न तस्या॑श्नाति॒ कश्च॒न ॥ ३ ॥

सोम॑म् । म॒न्य॒ते॒ । प॒पि॒ऽवान् । यत् । स॒म्ऽपि॒षन्ति॑ । ओष॑धिम् । सोम॑म् । यम् । ब्र॒ह्माणः॑ । वि॒दुः । न । तस्य॑ । अ॒श्ना॒ति॒ । कः । च॒न ॥ ३ ॥

---

१ तै० ब्रा० ३. २. १ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तं सोमं मन्यते कः पपिवान् वैधेन कामार्थं चिकित्सार्थं पीतः सोमोयेन यत् यमित्यर्थः यं सोममोषधिं वल्लीरूपं संपिंषन्ति सामर्थ्याद्रासायनिकाः नच ससाक्षात्सोमः तर्हिकः उच्यते सोमं हितं मन्यते यं ब्राह्मणः यद्ब्रह्मशब्दोब्राह्मणशब्दपर्यायोस्ति कुतोनुचरसि ब्रह्मन् । तस्मै माब्रूयानिधियाय ब्रह्मन्नित्यादि प्रयोगात् । ब्राह्मणाइत्यर्थः तेच ऋत्विजोयजमानाश्च यागसाधनभूतं संस्कर्तुं विदुर्जानन्ति तं तस्यांसं यद्वा कर्मणि षष्ठी तं सोमं कश्चनाश्नाति कश्चिदप्ययज्वेति शेषः यज्वैनं भक्षितुमर्हति नान्यइत्यर्थः एवमोषधिपक्षे । अथ चन्द्रपक्षउच्यते—तं सोमं मन्यते पपिवान् पीतवान् पीतसोमोयजमानः यत् यमोषधिरूपं संपिंषन्ति अभिषवग्रावभिरध्वर्य्वादयोयजमानाश्च नच ससोमः कस्तर्हि यं ब्रह्माणोब्राह्मणाअभिज्ञादैवज्ञाविदुः कथयन्ति चन्द्रमसं । नतस्याश्नातिकश्चनदेवोदेवेभ्योन्योमनुष्यादिः देवाअग्न्यादयोरश्मयोवा यज्ञार्हसोमस्यासोमत्वं न निन्दायै अपितु इतरस्य स्तुत्या इति मन्तव्यं । अपशवोन्ये गोअश्वेभ्यइत्यादिवत् । एवमत्र सौम्याउभयथा योज्याः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आ॒च्छद्वि॑धानै॒र्गुपि॒तो॒बार्ह॑तैः॒सोमरक्षि॒तः ।
ग्राव्णा॒मिच्छृ॒ण्वन्ति॑ष्ठसि॒नते॑अश्नाति॒पार्थि॑वः ॥ ४ ॥

आ॒च्छत्ऽविधानैः । गु॒पि॒तः । बार्ह॑तैः । सो॒म॒ । र॒क्षि॒तः । ग्राव्णा॑म् ।
इत् । शृ॒ण्वन् । ति॒ष्ठ॒सि॒ । न । ते॒ । अ॒श्ना॒ति॒ । पार्थि॑वः ॥ ४ ॥

हे सोम आच्छद्विधानैः आच्छादयन्ति विधानानि येषां ते आच्छद्विधानाः तैर्गुपितः तथा बार्हतैः गुपितः स्वानभ्राजांघार्यादिभिः सप्तभिः सोमपालैरक्षितस्त्वं एते वाअमुष्मिन्लोके सोममरक्षन्नितिब्राह्मणं । ग्राव्णामिच्छृण्वन् अभिषवग्राव्णां ध्वनिं शृण्वन्नेव तिष्ठसि ते त्वां पार्थिवः पार्थिवो जनः नाश्नाति नहि द्युस्थश्चन्द्ररूपः सोमोत्रत्यैः पानयोग्योभवति । चन्द्रमा वैसोमोदेवानामन्नं तं पौर्णमास्यामभिषुण्वन्तीति वाजसनेयकं ॥ ४ ॥

१ तै०सं० ६. १. १० ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चमी–

यत्त्वांदेवप्रपिबंन्तिततआप्यांयसेपुनंः ।
वायुःसोमंस्यरक्षितासमांनांमासआकृंतिः ॥ ५ ॥ २० ॥

यत् । त्वा । देव । प्रऽपिबंन्ति । ततंः । आ । प्यायसे । पुनरिति ।
वायुः । सोमंस्य । रक्षिता । समांनाम् । मासंः । आऽकृंतिः ॥५॥२०॥

हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्त्योषधिरूपंत्रिष्वपि सवनेषु ततोनन्तरमेव पुनराप्यायसे आप्यायस्व समिति प्रातःसवने सन्तेपयांसीत्युत्तरयोः सवनयोराप्यायसे । किंच वायुस्तव सोमस्य रक्षिता यथा न शुष्यसि तथा । वायुः शोषकः प्रसिद्धोलोके । किंच मासः मस्यते परिमीयते इति मासः सोमः सच समानां संवत्सराणामाकृतिः आकर्ता व्यवच्छेदकोभवति संवत्सरे संवत्सरे वसन्तादिकालेष्वनुष्ठीयमानत्वात् वसन्तेवसन्ते ज्योतिषायजेतेतिश्रुतेः । यद्वा सोमाधारवनस्पतिविकारग्रहद्वारेण वायुः सोमस्य रक्षिता भवति । वायुगोपावनस्पतयइति श्रुतेः । एवं वल्लीरूपसोमपक्षे योजना । चन्द्रपक्षेतु हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्ति रश्मयोऽपरपक्षे ततः अनन्तरमेव पूर्वपक्षे पुनराप्यायसे वायुश्च सोमस्य तव रक्षिता वाय्वधीनत्वाच्चन्द्रगतेः । किंच समानां संवत्सराणां मासः षष्ठ्येकवचनमेतत् मासस्य चाकृतिः कर्ता त्वं चास्यैकैककलाह्रासवृद्धिभ्यांहि मासः पूर्यंते तैः संवत्सरइति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी–

रैभ्यांसीदनुदेयींनाराशंसीन्योचंनी ।
सूर्यांयाभद्रमिद्वासोगाथंयैतिपरिष्कृतम् ॥ ६ ॥

रैभीं । आसीत् । अनुऽदेयी । नाराशंसी । निऽओचंनी । सूर्यायाः ।
भद्रम् । इत् । वासंः । गाथंया । एति । परिऽकृतम् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आभिः सूर्या स्वविवाहमस्तौदित्युक्तं सूर्यासावित्रीब्रूते रैभी रैभ्यः काश्चन ऋचः। रैभीः शंसति रेभन्तोवैदेवाश्चऋषयश्च स्वर्गं लोकमायन्नित्यादिब्राह्मणविहिताः रैभ्यः। सा रैभीअनुदेय्यासीत् यजमानवधूविनोदनायानुदीयमाना वयस्यासीत्। तथा नाराशंसी मातारत्नमित्यादिका मनुष्याणां स्तुतयो नाराशंस्यः सा नाराशंसी न्योचनी उचतिः सेवाकर्मा सा वधूशुश्रूषार्थं दीयमाना दास्यभवत्। सूर्यायाभम भद्रं वासः विचित्रदुकूलादिकमाच्छादन योग्यं वस्त्रं गाथया परिष्कृतमलंकृतमेति। गाथा गीयते इत्यादिब्राह्मणोक्तागाथा तया गाथया परिष्कृतमस्ति तद्वासोभवदिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

चित्तिराउपबर्हणंचक्षुराअभ्यञ्जनम्।
द्यौर्भूमिःकोशआसीद्यदयात्सूर्यापतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिः। आः। उपऽबर्हणम्। चक्षुः। आः। अभिऽअञ्जनम्। द्यौः। भूमिः। कोशः। आसीत्। यत्। अयात्। सूर्या। पतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिर्देवता उपबर्हणं आः आसित् चक्षुरभ्यञ्जनं आः आसीत् तथाहि वृत्रस्य कनीनिका परापतत् त्रिककुन्नामपर्वतः तेनत्रैककुदेनाञ्जनेन सजातीयेन चक्षुषी अञ्जेत तच्चक्षुरेवाञ्जनमासीत् इति द्यौश्च भूमिश्च कोशः आसीत् कोशस्थानीये अभूतां यद्यदा सूर्यापतिं स्वकीयं नवभर्तारं सोमं आयात् अगच्छत् तदेवमुपकरणान्यासन् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स्तोमाआसन्प्रतिधयःकुरीरंछन्दओपशः।
सूर्यायाअश्विनावराग्निरासीत्पुरोगवः ॥ ८ ॥

स्तोमाः। आसन्। प्रतिऽधयः। कुरीरम्। छन्दः। ओपशः। सूर्यायाः। अश्विना। वरा। अग्निः। आसीत्। पुरःऽगवः ॥ ८ ॥

१ ऐ० ब्रा० ६. ३२।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सूर्यायारथस्य स्तोमाः त्रिवृदादयः प्रतिधयआसन् प्रतिधीयन्तइति प्रतिधयः ईषातिर्यगायतकाष्ठादयः तथा कुरीरं छन्दः कुरीरनामकं छन्दः अनसः ओपशोभवत् येनोपशेरते सओपशः तादृशायाः सूर्यायाअश्विना अश्विनौ वरा वरौ आस्तामिति शेषः तस्याविवाहे पुरोगवः पुरोगन्ता पुरतोगन्ता यः पूर्वमेव प्रस्तावार्थं गच्छति तत्स्थानीयोग्निरासीत् । प्रजापतिर्वै सोमायराज्ञेदुहितरंप्रायच्छत् सूर्यांसावित्रीं तस्यैसर्वेदेवावराआगच्छन्नित्यादिहिब्राह्मणं[1]। अत्रायमभिप्रायः प्रजापतिः सविता स्वदुहितरं सोमाय प्रायच्छत् सोमाय दास्यामीति मनीषामकरोत् तस्मिन्समये पुत्र्याउपचारार्थं प्रदानान्युक्तान्यभवन् तथाच सत्यश्विनौ प्रबलौ सन्तौ आजिं पुरतोगत्वा तामलभेतामिति उत्तरत्रापि सोमोवधूयुरभवदित्यादिनायमेवार्थः स्पष्टोभविष्यति । योषावृणीतजेन्येत्यादिकं[2]मुक्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

सोमो॑ वधू॒युर॑भवद॒श्विना॑स्तामु॒भा व॒रा ।
सू॒र्यां यत्पत्ये॒ शंस॑न्ती॒ं मन॑सा सवि॒ताद॑दात् ॥ ९ ॥

सोम॑ः । व॒धू॒ऽयुः । अ॒भ॒व॒त् । अ॒श्विना॑ । आ॒स्ता॒म् । उ॒भा । व॒रा ।
सू॒र्याम् । यत् । पत्ये॑ । शंस॑न्तीम् । मन॑सा । स॒वि॒ता । अद॑दात् ॥ ९ ॥

सोमोवधूयुर्वधूकामोवरोभवत् तस्मिन् समये अश्विना अश्विनौ उभा उभौ वरा वरौ आस्तां अभूतां यद्यदा सूर्यां पत्ये शंसन्तीं पतिं कामयमानां पर्याप्तयौवनामित्यर्थः सूर्यां मनसासहिताय सोमाय वराय सविताततपिता ददात् प्रादात् दित्सांचकार ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

मनो॑ अस्या॒ अन॑ आसी॒द्द्यौरा॑सीदु॒त च्छ॒दिः ।
शु॒क्राव॑न॒ड्वाहा॑वास्तां॒ यदया॑त्सू॒र्या गृ॒हम् ॥ १० ॥ २१ ॥

मन॑ः । अ॒स्याः॒ । अन॑ः । आ॒सी॒त् । द्यौः । आ॒सी॒त् । उ॒त । छ॒दिः ।
शु॒क्रौ । अ॒न॒ड्वाहौ॑ । आ॒स्ता॒म् । यत् । अया॑त् । सू॒र्या । गृ॒हम् ॥ १० ॥ २१ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० ४. ७ । २ ऋ० सं० १. ८. २० ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्याः सूर्यायाः पत्युंगृहं गच्छन्त्याः अनोरथोमनआसीत् या पतिगृहं त्वया गच्छामीति मतिरस्ति सा अनआसोत् उतापिच तस्याअनसोद्यौर्द्युलोकः छदिः उपर्यपिधानमासीत् शुक्रौ दीप्तौ सूर्याचन्द्रमसावनड्वाहौ रथस्य वोढारौ आस्तां अभवतां यद्यदा सूर्यागृहं सोमम-यादगात् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी–

ऋक्सामाभ्यांमभिहितौगावौतेसामनावितः ।
श्रोत्रंतेचक्रेआस्तांदिविपन्थाश्चराचरः ॥ ११ ॥

ऋक्ऽसामाभ्याम् । अभिऽहितौ । गावौ । ते । सामनौ । इतः ।
श्रोत्रम् । ते । चक्रे इति । आस्ताम् । दिवि । पन्थाः । चराचरः॥११॥

हे सूर्ये देवि ते तव ऋक्सामाभ्यां अभिधानीस्थानाभ्यां अभिहितौ गावौ गोस्थानी-यौ सूर्याचन्द्रमसौ सामनौ सामानौ सन्तौ इतोगच्छतः अनोवाहौ पत्युर्गृहं प्रति गच्छतः ते तव श्रोत्रं श्रोत्रे इत्यर्थः वरस्य गुणग्राहिणी श्रोत्रे एव चक्रे आस्तां मनोरूपस्य रथस्य श्रोत्रे चक्रे अभवतामित्यर्थः दिवि पंथाश्चराचरः चलाचलः अत्यन्तं गमनसाधनभूतोमार्गोऽ-भूत् रथसंचारप्रदेशोद्युलोकआसीत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

शुचींतेचक्रेयात्याव्यानोअक्षआहतः ।
अनोमनस्मयंसूर्यारोहत्प्रयतीपतिम् ॥ १२ ॥

शुची इति । ते । चक्रे इति । यात्याः । विऽआनः । अक्षः। आऽहतः।
अनः । मनस्मयम् । सूर्या । आ । अरोहत् । प्रऽयती । पतिम् ॥१२॥

यान्त्या गच्छन्त्यास्ते तव अनसश्चक्रे चंक्रमणशीले रथांगे शुची श्रोत्रे आस्तां व्यान-स्तव व्यानोवायुः अक्षः उभयरथच्छिद्रगामिनी या काष्ठा सा च रथस्य सर्वं भारं वहति सो-क्षोव्यानोभूत् मनस्मयं मनोमयं अनः शकटं सूर्या पतिं सोमं प्रति प्रयती प्रकर्षेण गच्छन्ती

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आरुहत् आरूढवती पतिं प्रतिजिगमिषोर्मनोरूपस्य रथस्य पत्युर्गुणश्राविणी श्रोत्रे एव चक्रे अभूतां व्यानोधारकोवायुश्चेत्यक्षकोऽक्षोभूदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

सूर्यायांवहतुःप्रागात्सवितायमवासृजत् ।
अघासुहन्यन्तेगावोर्जुन्योःपर्युह्यते ॥ १३ ॥

सूर्यायाः । वहतुः । प्र । अगात् । सविता । यम् । अवऽअसृजत् ।
अघासु । हन्यन्ते । गावः । अर्जुन्योः । परि । उह्यते ॥ १३ ॥

सोमाय प्रदित्सितायाः सूर्यायाः वहतुः कन्याप्रियार्थं दातव्योगवादिपदार्थो वहतुः सच प्रागात् तस्याअपि पूर्वमगच्छत् यं वहतुं सविता अस्याः पिता अवासृजत् अवसृष्टवान् प्रादादित्यर्थः कदा सागच्छत् कदा वहतुरिति उभयोः कालउच्यते अघासु मघास्वित्यर्थः मघानक्षत्रेषु गावः सवित्रा दत्तागावः सोमगृहं प्रतिहन्यन्ते दण्डैः ताड्यन्ते प्रेरणार्थं अर्जुन्योः फाल्गुन्योरित्यर्थः तयोर्नक्षत्रयोः सवितुः सकाशात् परि सोमगृहं प्रतिउह्यतेनीयतेरथेन ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदश्विनापृच्छमानावयातंत्रिचक्रेणवहतुंसूर्यायाः ।
विश्वेदेवाअनुतद्वामजानन्पुत्रःपितरावट्टणीतपूषा ॥ १४ ॥

यत् । अश्विना । पृच्छमानौ । अयातम् । त्रिऽचक्रेण । वहतुम् ।
सूर्यायाः । विश्वे । देवाः । अनु । तत् । वाम् । अजानन् ।
पुत्रः । पितरौ । अवृणीत । पूषा ॥ १४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ यद्यदा पृच्छमानौ सवितारं प्रष्टुं आयातं गच्छतं केन साधनेनायातं तदुच्यते त्रिचक्रेण चक्रत्रययुक्तेन रथेन किं पृच्छमानौ सूर्याया वहतुं विवाहमित्यर्थः तत्तदानीं वां युवां सवितारं प्रतिगच्छन्तौ विश्वे सर्वे देवाः अन्वजानन् अनुज्ञातवन्तः । तथा पितरौ पुत्रः अश्विनोः पुत्रः पूषा अवृणीत वृतवान् ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चदशी—

यदयांतंशुभस्पतीवरेयंसूर्यामुपं।
क्वैकंचक्रंवांमासीत्क्वदेष्ट्रायंतस्थथुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

यत्। अयांतम्। शुभः। पती इति। वरेऽयम्। सूर्याम्। उपं।
क्वं। एकंम्। चक्रम्। वाम्। आसीत्। क्वं। देष्ट्रायं।
तस्थथुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

हे शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ यत् यौ अयातं अगच्छतं कं प्रति वरेयं वरणीयायाः सूर्यायाः संबन्धिनं वरैर्याचितव्यं वा सवितारमित्यर्थः। किमर्थं सूर्यामुपगन्तुं यां भवतोः संप्रति दृश्यमानमिदं एकं चक्रं क्वासीत् पुरा क्व वां युवां देष्ट्राय दानाय प्रवृत्तौ तस्थथुरित्यश्विनोर्निवासंपृच्छति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षोडशी—

द्वेतेंचक्रेसूर्येब्रह्माणंऋतुथाविंदुः।
अथैकंचक्रंयद्गुहातदंद्धातयइद्विंदुः ॥ १६ ॥

द्वे इतिं। ते। चक्रे इतिं। सूर्ये। ब्रह्माणंः। ऋतुऽथा। विदुः।
अथं। एकंम्। चक्रम्। यत्। गुहां। तत्। अद्धातयंः।
इत्। विदुः॥ १६ ॥

अथ स्वयमेव स्वात्मानं प्रति सूर्या वदति। हे सूर्ये ते तव द्वे चक्रे प्रज्ञाते पुरा दृष्टे द्वे एव चन्द्रसूर्यात्मके ऋतुथा ऋतुषु विनिर्दिष्टे चक्रे ब्रह्माणोब्राह्मणाविदुः अथैकं चक्रं तृतीयं संवत्सरात्मकं गुहा गुहायां निहितं यदस्ति तदद्धातयइत् एतन्मेधाविनामसुपठितं मेधाविनएव विदुर्जानन्ति ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तदशी—

सूर्यायैदेवेभ्योमित्रायवरुणायच ।
येभूतस्यप्रचेतसइदंतेभ्योकरंनमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै । देवेभ्यः । मित्राय । वरुणाय । च । ये । भूतस्य ।
प्रऽचेतसः । इदम् । तेभ्यः । अकरम् । नमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै सूर्यस्य पत्न्यै देवेभ्योऽग्न्यादिभ्योमित्राय वरुणाय च ये च भूतस्य भूतजातस्य प्रचेतसः सुमतयः अभिमतप्रदाभवन्ति तेभ्यः सर्वेभ्यः इदं नमः नमस्कारमकरं करोमि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पूर्वापरंचरतोमाययैतौशिशूक्रीळन्तौपरियातोअध्वरम् ।
विश्वान्यन्योभुवनाभिचष्टऋतूँरन्योविदधज्जायतेपुनः ॥ १८ ॥

पूर्वऽअपरम् । चरतः । मायया । एतौ । शिशू इति । क्रीळन्तौ ।
परि । यातः । अध्वरम् । विश्वानि । अन्यः । भुवना । अभिऽचष्टे ।
ऋतून् । अन्यः । विऽदधत् । जायते । पुनरिति ॥ १८ ॥

कश्चित् पूर्वं गच्छति सूर्यः अन्यस्तमनुचरति चन्द्रमाः एवं पूर्वापरं पौर्वापर्येण मायया स्वप्रज्ञानेन एतौ आदित्यचन्द्रौ चरतो गच्छतो दिवि तौ शिशू शिशुवत्क्रमणाज्जायमानत्वाद्वा शिशूइत्युच्येते शिशूसन्तौ क्रीळन्तौ अन्तरिक्षे विहरन्तौ अध्वरं परियातः यज्ञं प्रति गच्छतः तयोरन्यआदित्योविश्वानि भुवना भुवनान्यभिचष्टे अभिपश्यति ऋतून् वसन्तादीन् अन्यश्चन्द्रमाः विदधत् कुर्वन् मासानर्धमासांश्च कुर्वन् पुनःपुनर्जायते यद्यप्युभयोरपि पुनर्जनिरस्ति तथापि सूर्यस्य सर्वदा प्रवृद्धेः उभयोर्नाभिप्रेतः चन्द्रस्य तु ह्रासवृद्धिसद्भावात् पुनःपुनर्जायतइत्युक्तिर्युक्ता चन्द्रमावैजायतेपुनरित्यादिश्रुतेश्च ॥ १८ ॥

अतिमूर्तिनाम्न्येकाहे शुक्लपक्षे चान्द्रमसीष्टिः तत्र नवोनवइत्येषा याज्या । सूत्रितं च—नवोनवोभवतिजायमानस्तरणिर्विश्वदर्शतइति ।

१ तै०सं० ७. ४. १९.।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स॒प्त । आपः॑ । दे॒वीः । सु॒ऽरणाः॑ । अमृ॑क्ताः । याभिः॑ । सिन्धु॑म् । अत॑रः । इ॒न्द्र॒ । पूः॒ऽभि॒त् । न॒व॒तिम् । स्रो॒त्याः॑ । नव॑ । च॒ । स्रव॑न्तीः । दे॒वेभ्यः॑ । गा॒तुम् । मनु॑षे । च॒ । वि॒न्द॒ः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वदाज्ञया सप्त एतत्संख्याकाआपः अब्रूपादेवीः देव्योगंगाद्याः सुरणाः सुष्ठुरमभाणाः शोभमानाः शोभनशब्दावा । रणिः शब्दार्थः वशिरण्योरुपसंख्यानमिति भावेअप् बहुव्रीहावाद्युदात्तं द्व्यचूछन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । अमृक्ता अहिंसिताः प्रवहन्तीनिशेषः हेइन्द्र पूर्भित पुरां भेत्ता त्वं याभिर्गंगादिभिः सप्तनदीभिः सिंधुं समुद्रमतरः प्रावर्धयइत्यर्थः । यद्वा सप्तसर्पणस्वभावाः उक्तलक्षणाः आपोदेव्यः त्वयासृष्टाः प्रवहन्ति याभिः सिन्धुं नदीमातरः । किंच त्वं नवतिं नवच नवोत्तरं नवतिसंख्याकाः स्रवन्तीः प्रवहन्तीः स्रोत्याः नदीनामैतव नदीर्देवेभ्योहविरर्थं मनुषे मनुष्याय भोगार्थंच गातुं गन्तव्यं तासां मार्गंच विन्दः अलभथाः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒पो म॒हीर॒भिश॑स्तेरमु॒ञ्चोजा॑गरा॒स्वधि॑ दे॒व एकः॑ ।
इन्द्र॒ यास्त्वं वृ॑त्र॒तूर्ये॑ च॒कर्थ॒ ताभि॑र्वि॒श्वायु॑स्त॒न्वं॑ पुपुष्याः ॥ ९ ॥

अ॒पः । म॒हीः । अ॒भिऽश॑स्तेः । अ॒मु॒ञ्चः॒ । अजा॑गः । आ॒सु॒ । अधि॑ । दे॒वः । एकः॑ । इन्द्र॑ । याः । त्वम् । वृ॒त्र॒ऽतूर्ये॑ । च॒कर्थ॑ । ताभिः॑ । वि॒श्वऽआ॑युः । त॒न्व॑म् । पु॒पु॒ष्या॒ः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महीर्महतीरपउ[illegible] अभिशस्तेः अभिशंसकाद्वृत्रादमुंचः आसु मुक्तास्वप्सु देवत्वमेकः एकएवासहायः सन् अध्यजागः अप्रमत्तोभवसि यद्वा अधीति सप्तम्यर्थानुवादी हे- [illegible] त्वं याअपोवृत्रतूर्ये वृत्रहत्यायां चकर्थ करोषि ताभिरद्भिर्विश्वाभिः सर्वाभिस्त्वं तनुं [illegible] शरीरं पुपुष्याः पोषयेः पुषपुष्टावित्यस्य व्यत्ययेनश्लुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

[illegible]तु॒रिन्द्रः॑ सु॒श॒स्तिरु॒ताऽपि॒धेना॑ पुरुहू॒तमी॑ट्टे ।
[illegible]मक्कं॑णोदु॒लोकं॑ स॒सा॒हे श॒क्रः पृत॑ना अ॒भिष्टिः॑ ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वीरेण्यः । क्रतुः । इन्द्रः । सुऽशस्तिः । उत । अपि । धेना ।
पुरुऽहूतम् । ईट्टे । आर्दयत् । वृत्रम् । अकृणोत् । ऊँ इति ।
लोकम् । ससहे । शक्रः । पृतनाः । अभिष्टिः ॥ १० ॥

इन्द्रोवीरेण्योवीरैर्गन्तव्यः अतिशयेन वीरोवा क्रतुः कर्मवान् सुशस्तिः शोभनस्तुतिकः उतापिच अपीत्यनर्थकः अपिच धेना वाङ्नामैतत् प्रीणयित्री स्तुतिवाक् पुरुहूतं इन्द्रं ईट्टे स्तौति पूजयतिवा यतउक्तलक्षणः अतः स्तौतीत्यर्थः किंचायं वृत्रं आवरकमेतन्नामकमसुरं आर्दयत् हतवानित्यर्थः । उ अपिच लोकं लोकयतइतिलोकः प्रकाशः तमकृणोदकरोत् आवरकमसुरं हत्वा प्रकाशं कृतवानित्यर्थः नकेवलं तमेकमेव अपितु शक्रः शक्तइन्द्रः अभिष्टिः शत्रूणामभिगन्ता पृतनाः शत्रुसेनाः ससहे अभ्यभवत् ॥ १० ॥

अथैकादशी—

शुनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
नृऽतमम् । वाजऽसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्ऽसु ।
घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्ऽजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

इयं पूर्वं व्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कदेत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं ऐन्द्रं कुत्सपुत्रोनाम्ना दुर्मित्रोगुणतः सुमित्रः यद्वा नाम्ना सुमित्रोगुणतोदुर्मित्रः सऋषिः हरी यस्य सुयुजा वज्रंयश्चक्रइति द्वे पिपीलिकमध्ये एकादशषट्कैकादशके औष्णिहौ अंत्यात्रिष्टुप् आद्यागायत्रीवा अक्षरव्यूहेन पक्षान्तरे उष्णिक् शिष्टाभिः सर्वाभिः सप्तोष्णिहः । तथाचानुक्रान्तं—कदाकौत्सोदुर्मित्रोनामतः सुमित्रोगुणतः सुमित्रोवा-नाम्नादुर्मित्रोगुणतऔष्णिहं हरीवज्रं पिपीलिकमध्ये त्रिष्टुबंत्याद्यागायत्रीवेति । गतोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उप॑ । ब्रह्मा॑णि । ह॒रि॒ऽव॒ः । हरि॑ऽभ्याम् । सोम॑स्य । या॒हि॒ ।
पी॒तये॑ । सु॒तस्य॑ । इन्द्र॑ । त्वा॒ । य॒ज्ञः । क्ष॒म॑माणम् । आ॒न॒ट् ।
दा॒श्वान् । अ॒सि॒ । अ॒ध्व॒रस्य॑ । प्र॒ऽके॒तः ॥ ६ ॥

हेहरिवोहरिवन्निन्द्र सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ब्रह्माणि परिवृढानि अस्मदीयानि कर्माणि स्तोत्राणिवा उपयाहि उपागच्छ केन साधनेनेति तदुच्यते—हरिभ्यामश्वाभ्यां ताभ्यां युक्तेन रथेनेत्यर्थः यद्वा हरिभ्यां हरिवइति संबन्धनीयं। हेइन्द्र क्षममाणं त्वा त्वां यज्ञः सोमयाग आनट् व्याप्नोति नशतेर्लुङि मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् छन्दस्यपि दृश्यते इति आडागमः अश्नोतेरेव वा लिटिछान्दसस्तत्प्रत्ययस्यलोपः अश्नोतेश्चेति नुडागमः अध्वरस्य यागस्य प्रकेतः प्रकर्षेण जानंस्त्वं दाश्वानसि दातासि कर्मफलस्य ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

स॒ह॒स्र॑वाजमभिमाति॒षाहं॑सु॒तेर॑णंम॒घवा॑नंसु॒वृक्तिम् ।
उप॑भूषन्ति॒गिरो॒अप्र॑ती॒तमिन्द्रं॑नम॒स्याज॑रि॒तुः॑प॑नन्त ॥ ७ ॥

स॒ह॒स्र॑ऽवाजम् । अ॒भि॒मा॒ति॒ऽसह॑म् । सु॒तेऽर॑णम् । म॒घऽवा॑नम् ।
सु॒ऽवृ॒क्तिम् । उप॑ । भू॒ष॒न्ति॒ । गिर॑ः । अप्र॑तिऽइतम् । इन्द्र॑म् ।
न॒म॒स्याः॑ । ज॒रि॒तुः । प॒न॒न्त॒ ॥ ७ ॥

सहस्रवाजं अपरिमितान्नं अपरिमितबलंवा अभिमातिषाहं अभिमातीनां सर्वतोहिंसकानां शत्रूणामभिभवितारं सुतेरणं अभिषुते सोमे रममाणं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं शोभनस्तुतिकं अप्रतीतं युद्धे अन्यैरप्रतिगतमिन्द्रं गिरः स्तुतिरूपावाचः उपभूषन्ति अलंकुर्वन्ति तदेवाह जरितुः स्तोतुः नमस्याः स्तुतयः पनन्त स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स॒प्तापो॑दे॒वीः॑सु॒रणा॒अमृ॑क्ता॒याभि॒ःसिन्धु॒मत॑रइन्द्रपू॒र्भित् ।
न॒व॒तिंस्रो॒त्यानव॑चस्र॒वन्ती॑र्दे॒वेभ्यो॑गा॒तुंमनु॑षेचविन्दः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उप॑ । ब्रह्मा॑णि । ह॒रि॒ऽवः॒ । हरि॑ऽभ्याम् । सोम॑स्य । या॒हि॒ ।
पी॒तये॑ । सु॒तस्य॑ । इन्द्र॑ । त्वा॒ । य॒ज्ञः । क्ष॒मा॑णम् । आ॒न॒ट् ।
दा॒श्वान् । अ॒सि॒ । अ॒ध्व॒रस्य॑ । प्र॒ऽके॒तः ॥ ६ ॥

हेहरिवोहरिवन्निन्द्र सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ब्रह्माणि परिवृढानि अस्मदीयानि कर्माणि स्तोत्राणिवा उपयाहि उपागच्छ केन साधनेनेति तदुच्यते—हरिभ्यामश्वाभ्यां ताभ्यां युक्तेन रथेनेत्यर्थः यद्वा हरिभ्यां हरिवइति संबन्धनीयं । हेइन्द्र क्षममाणं त्वा त्वां यज्ञः सोमयाग आनट् व्याप्नोति नशतेर्लुङि मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् छन्दस्यपि दृश्यते इति आडागमः अश्नोतेरेव वा लिटिछान्दसस्तत्प्रत्ययस्यलोपः अश्नोतेश्चेति नुडागमः अध्वरस्य यागस्य प्रकेतः प्रकर्षेण जानंस्त्वं दाश्वानसि दातासि कर्मफलस्य ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

स॒हस्र॑वाजमभिमाति॒षाहं॑सु॒तेर॑णंम॒घवा॑नंसु॒वृक्तिम् ।
उप॑भूषन्ति॒गिरो॒अप्र॑तीत॒मिन्द्रं॑नम॒स्याज॑रि॒तुः प॑नन्त ॥ ७ ॥

स॒हस्र॑ऽवाजम् । अ॒भि॒मा॒ति॒ऽसह॑म् । सु॒तेऽर॑णम् । म॒घऽवा॑नम् ।
सु॒ऽवृ॒क्तिम् । उप॑ । भू॒ष॒न्ति॒ । गिरः॑ । अप्र॑तिऽइतम् । इन्द्र॑म् ।
न॒म॒स्याः । ज॒रि॒तुः । प॒न॒न्त॒ ॥ ७ ॥

सहस्रवाजं अपरिमितान्नं अपरिमितबलंवा अभिमातिषाहं अभिमातीनां सर्वतोहिंसकानां शत्रूणामभिभवितारं सुतेरणं अभिषुते सोमे रममाणं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं शोभनस्तुतिकं अप्रतीतं युद्धे अन्यैरप्रतिगतमिन्द्रं गिरः स्तुतिरूपावाचः उपभूषन्ति अलंकुर्वन्ति तदेवाह जरितुः स्तोतुः नमस्याः स्तुतयः पनन्त स्तुवन्ति ॥ ७॥

अथाष्टमी—

स॒प्तापो॑दे॒वीः सु॒रणा॒अमृ॑क्ता॒याभि॒ः सिन्धु॒मत॑रइन्द्रपू॒र्भित् ।
न॒व॒तिंस्रो॒त्यानव॑चस्र॒वन्ती॑र्दे॒वेभ्यो॑गा॒तुंमनु॑षेचविन्दः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

असाविसोमःपुरुहूततुभ्यंहरिभ्यांयज्ञमुपयाहितूयम् ।
तुभ्यंगिरोविप्रवीराइयानादधन्विरइन्द्रपिबासुतस्य ॥ १ ॥ इन्द्राय॰

असावि । सोमः । पुरुऽहूत । तुभ्यम् । हरिऽभ्याम् । यज्ञम् ।
उप । याहि । तूयम् । तुभ्यम् । गिरः । विप्रऽवीराः ।
इयानाः । दधन्विरे । इन्द्र । पिब । सुतस्य ॥ १ ॥

हे पुरुहूत बहुभिः स्तोतृभिराहूत तुभ्यं त्वदर्थं सोमः असावि अभिषुतोभूत् षुञ् अभिषवे इत्यस्मात् कर्मणि लुङ् अतोहरिभ्यां हरितवर्णाभ्यामश्वाभ्यां यज्ञमस्मदीयं तूयं तूर्णं उपयाहि उपागच्छ तुभ्यं त्वदर्थं गिरोस्मदीयाः स्तुतयोविप्रवीराः विप्रामेधाविनोवीराविशेषेण प्रेरयितारः प्रोद्गमयितारोयासां तास्तथोक्ताः इयानागमनशीला दधन्विरे गम्यन्तेस्माभिः युष्मत्प्रीणनाय प्राप्यन्तइत्यर्थः । ईङ् गतौ ताच्छीलिकश्चानश् छान्दसोविकरणस्य लुक् धविर्गत्यर्थः इदित्वान्नुम् कर्मणिछान्दसोलिट् । यतएवमतः सुतस्याभिषुतस्यांशं सुतं सोमं वा पिब ॥ १ ॥

प्रथमेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रे अप्सुधूतस्येत्येषा याज्या । सूत्रितंच—अप्सुधूतस्यहरिवः पिबेहेति याज्येति ।

[illegible] सूक्ते द्वितीया—

अप्सुधूतस्यहरिव[illegible]बेहनृभिःसुतस्यजठरंपृणस्व ।
मिमिक्षुर्यमद्रयइ[illegible]यंतेभिर्वर्धस्वमदमुक्थवाहः ॥ २ ॥

अप्ऽसु । धूतस्य । ह[illegible]वः । पिब । इह । नृऽभिः । सुतस्य ।
जठरम् । पृणस्व । मिमिक्षुः । यम् । अद्रयः । इन्द्र । तुभ्यम् ।
तेभिः । वर्धस्व । मदम् । उक्थऽवाहः ॥ २ ॥

हेहरिवः ऋक्सामेवा इन्द्रस्य हरीइति श्रुतेः । स्तोत्रशस्त्राधारभूताभ्यामृक्सामाभ्यां हरिभ्यां न्निन्द्र अप्सु एकधनादिषूदकेषु धूतस्य कंपितस्य अभिषुतस्येत्यर्थः तथानृभिः कर्मनेतृभिः कर्म

१ ऐ० ब्रा० २. २४ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

निर्वाहकैः अध्वर्य्वादिभिः सुतस्याभिषुतस्य उभयत्रक्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदान संज्ञायां चतुर्थ्यर्थे बहुलंछन्दसीति षष्ठी । ईदृशं सोममिहा[illegible]न्यज्ञे पिब[illegible]ीत्वाच जठरं स्वकी यं पृणस्व पूरयच चादिलोपेविभाषेति प्रथमातिङ्विभक्तिर्ननिहन्यते । यंसोमं अद्रयोभिषवग्रावा णः हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं मिमिक्षुः सेक्तुमभिषोतुमैच्छन् अभिषवमकुर्वन्नित्यर्थः मिहसेचनइत्य स्य सनि लिङ्युसि रूपं । हेउक्थवाहः उक्थैः शस्त्रैः उह्यमानस्तेभिस्तैर्मदं वर्धस्व ॥ २ ॥

द्वितीयपर्याये ब्राह्मणाच्छंशिनः प्रोग्रामित्येषा याज्या । सूत्रितंच—अश्वावतिप्रथमः प्रोग्रां पीतिं वृष्णइयर्मि सत्यामितियाज्येति ।

सैषा तृतीया—

प्रोग्रांपीतिंवृष्णइयर्मिसत्यांप्रयैसुतस्यंहर्यश्वतुभ्यंम् ।
इन्द्रधेनांभिरिहमांदयस्वधीभिर्विश्वांभिःशच्यांगृणानः ॥ ३ ॥

प्र । उग्राम् । पीतिम् । वृष्णे । इयर्मि । सत्याम् । प्रऽयै ।
सुतस्यं । हरिऽअश्व । तुभ्यंम् । इन्द्रं । धेनाभिः ।
इह । मादयस्व । धीभिः । विश्वांभिः । शच्यां । गृणानः ॥ ३ ॥

हेहर्यश्व वृष्णे वर्षकाय तुभ्यं उग्रां उद्गूर्णां सत्या[illegible] सोमपानं प्रेयर्मि प्रेरयामि कि-मर्थं प्रयै प्रगमनाय । कस्य पीतिं सुतस्याभिषुतस्य । अथो[illegible]न्द्र शच्या शक्त्या कर्मणा वा युक्तोगृणानः स्तूयमानस्त्वं विश्वाभिः सर्वाभिः धेनाभिः स्तु[illegible]गिभः विश्वाभिर्धीभिः सर्वैः कर्मभिश्चेहास्मिन् यज्ञे मादयस्व तृप्यस्व मदतृप्तियोगे आ[illegible]न [illegible] ३ ॥

तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे ऊतीशचीव[illegible]त्येषा याज्या । सूत्रितंच—ऊतीशची-वस्तववीर्येणेतियाज्येति ।

सैषा चतुर्थी—

ऊतीशंचीवस्तववीर्येणवयोदधांनाउशिजंऋतज्ञाः ।
प्रजावदिन्द्रमनुषोदुरोणेतस्थुर्गृणन्तःसधमाद्यासः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा एकोनविंशी—

नवोनवोभवतिजायमानोह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रम् ।
भागंदेवेभ्योविदधात्यायन्प्रचन्द्रमास्तिरतेदीर्घमायुः॥१९॥

नवःऽनवः । भवति । जायमानः । अह्नाम् । केतुः । उषसाम् ।
एति । अग्रम् । भागम् । देवेभ्यः । वि । दधाति । आऽयन् ।
प्र । चन्द्रमाः । तिरते । दीर्घम् । आयुः ॥ १९ ॥

अयं चन्द्रमाजायमानः प्रतिदिनं जायमानएकैककलाधिक्येनोत्पद्यमानः सन् नवोनवो-भवति प्रतिदिनं नवनवएव भवति एतत्पूर्वपक्षाद्यभिप्रायं तथा अह्नां दिवसानां केतुः प्रज्ञापकः प्रतिपदादीनां तिथीनां चन्द्रकलाह्रासवृद्ध्यधीनत्वात् तादृशश्चन्द्रमाउषसां प्रभातानामग्रमेति एतत्कृष्णपक्षान्ताभिप्रायं । केचनैनं पादं आदित्यदैवतमाहुः तस्मिन्पक्षेऽह्नां केतुत्वं उषसामग्रग-तिश्च प्रसिद्धेभ्योदेवेभ्योभागं हविर्भागं विदधाति करोति उभयपक्षान्ते किंकुर्वन् आयन् प्र-तिदिनं ह्रासवृद्ध्या पक्षान्तमभिगच्छन् एतदर्धमासाभिप्रायं चन्द्रमाउक्तलक्षणोदेवोदीर्घमायुस्ति-रते वर्धयति ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

सुकिंशुकंशल्मलिंविश्वरूपंहिरण्यवर्णंसुवृतंसुचक्रम् ।
आरोहसूर्येअमृतस्यलोकंस्योनंपत्यैवहतुंकृणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥

सुऽकिंशुकम् । शल्मलिम् । विश्वऽरूपम् । हिरण्यऽवर्णम् ।
सुऽवृतम् । सुऽचक्रम् । आ । रोह । सूर्ये । अमृतस्य । लोकम् ।
स्योनम् । पत्ये । वहतुम् । कृणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥

सुकिंशुकं शोभनकिंशुकवृक्षनिर्मितं तथा शल्मलिं शल्मलिवृक्षनिर्मितं विश्वरूपं ना-नारूपं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं हिरण्यालंकारयुक्तंवा सुवृतं सुष्ठुवर्तनं सुचक्रं शोभनच-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्षोपेतं रथं हे सूर्ये आरोहि अमृतस्यलोकं स्थानं स्योनं सुखकरं पत्ये सोमाय वहतुं वहनमात्मनः मापणंकृणुष्व कुरुष्व। अत्र निरुक्तं द्रष्टव्यं॥ २०॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः॥ २३॥

अथैकविंशी—

उदीर्ष्वातःपतिवतीह्येषाविश्वावसुंनमसागीर्भिरीळे।
अन्यामिच्छपितृषदंव्यक्तांसतेभागोजनुषातस्यविद्धि॥ २१॥

उत्। ईर्ष्व। अतः। पतिऽवती। हि। एषा। विश्वऽवसुम्।
नमसा। गीःऽभिः। ईळे। अन्याम्। इच्छ। पितृऽसदम्।
विऽअक्ताम्। सः। ते। भागः। जनुषा। तस्य। विद्धि॥ २१॥

आभिर्नृणां विवाहः स्तूयते—हेविश्वावसो अतःस्थानात् कन्यासमीपात् उदीर्ष्व उत्तिष्ठ एषा कन्या पतिवतीहि संजाता अतउदीर्ष्वेतिवा अतः शब्दोयोज्यः। विश्वावसुं एतन्नामानं गंधर्वं नमसा नमस्कारेण गीर्भिः स्तुतिभिश्च ईळे स्तौमि तर्हि एनां विहाय कां स्वीकरोमीति यदिब्रूषे तर्हि अन्यां पितृषदं पितृकुले स्थितां व्यक्तां अनूढेति परिस्फुटां विगतांजनांवा स्तनोद्गमादिरादित्येनाप्रौढामित्यर्थः सतादृशः पदार्थस्तेतव भागः कल्पितः तस्य तं भागं विद्धि-जानीहि जनुषा जन्मनालभस्वेत्यर्थः॥ २१॥

अथ द्वाविंशी—

उदीर्ष्वातोविश्वावसोनमसेळामहेत्वा।
अन्यामिच्छप्रफर्व्यं[1]संजायांपत्यासृज॥ २२॥

उत्। ईर्ष्व। अतः। विश्ववसो इति विश्वऽवसो। नमसा।
ईळामहे। त्वा। अन्याम्। इच्छ। प्रऽफर्व्यम्। सम्।
जायाम्। पत्या। सृज॥ २२॥

---

1 नि० १२. ८।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अतोस्माच्छयनात् हेविश्वावसो कन्यास्वामिन् गन्धर्व उदीर्ष्व उद्गच्छ ईरगतौ आदादिकः अनुदात्तेत् तस्य लोटिरूपं विश्वावसुर्नामगन्धर्वः कन्यानामधिपतिर्यतः। लभामि ते नकन्यामिति हिमन्त्रः। तादृश देव त्वां नमसा नमस्कारेण ईळामहे स्तुमः सत्वमन्यां प्रफर्व्यं बृहन्तितंवां कन्यामिच्छ जायां मां पत्यासह पुनः संसृज ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

अनृक्षराऋजवंःसन्तुपन्थायेभिःसखांयोयन्तिनोवरेयम्।
समर्यमासंभगोंनोनिनीयात्संजांस्पत्यंसुयमंमस्तुदेवाः ॥ २३ ॥

अनृक्षराः। ऋजवंः। सन्तु। पन्थाः। येभिः। सखांयः। यन्ति।
नः। वरेऽयम्। सम्। अर्यमा। सम्। भगंः। नः। निनीयात्।
सम्। जाःपत्यम्। सुऽयमंम्। अस्तु। देवाः ॥ २३ ॥

हे देवाः पन्थाः पन्थानोमार्गाः अनृक्षराः ऋक्षरः कण्टकउच्यते। कंटकरहिताऋजवः अकुटिलाश्च सन्तु येभिर्यैः पथिभिः नोस्माकं सखायोवरप्रेषितावरेयं वरैर्याचितव्यं पितरं प्रति यन्ति गच्छन्ति तेपंथाइति। किंच अर्यमादेवोनोस्मान् संनिनीयात सम्यक्प्रापयेत्। तथा भगोदेवः संनिनीयात्। हेदेवाआसंगतमस्तु पतिकुलमिति शेषः तथा इदं जास्पत्यं जायापत्योर्युगलं सुयममस्तु सुमिथुनमस्तु ॥ २३ ॥

पत्न्यायोक्त्रविमोचने प्रत्वामुंचामीत्येषा। सूत्रितंच–अथास्यायोक्त्रंविचृतेत्प्रत्वामुंचामिवरुणस्यपाशादिति।

सैषा चतुर्विंशी–

प्रत्वांमुञ्चामिवरुंणस्यपाशाद्येनत्वाबंध्नात्सवितासुशेवंः।
ऋतस्ययोनौसुकृतस्यंलोकेरिष्टांत्वासहपत्यांदधामि ॥ २४ ॥

प्र। त्वा। मुञ्चामि। वरुंणस्य। पाशांत्। येनं। त्वा। अबंध्नात्।
सविता। सुऽशेवंः। ऋतस्यं। योनौ। सुऽकृतस्यं। लोके।
अरिष्टाम्। त्वा। सह। पत्यां। दधामि ॥ २४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जातं प्राणिनं सवित्रा प्रेरितोवरुणआत्मपाशैर्बध्नाति तस्मात् वरुणस्य पाशात् हेवधु त्वा त्वां प्रमुंचामि येनपाशेन त्वा त्वां सविता वरुणस्य प्रेरकः सुशेवः सुसुखोबध्नात् बन्धनं कृतवान् यज्ञांगपक्षे पत्नीं योक्त्रेण बध्नाति बन्धनस्य वरुणोभिमानी अतोवरुणपाशात् योक्त्रात् प्रमुंचामि येन योक्त्रेण सविता कर्मणामनुज्ञाता देवऋत्विक्पाशेनाबध्नात् तं मोचयित्वा च ऋतस्य यज्ञस्य योनौ स्थाने यागभूमौ सुकृतस्य लोके कर्मक्षेत्रे भूलोकेच अरिष्टां अहिंसितां पुत्राद्यर्थं पत्यासह दधामि स्थापयामि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

प्रेतोमुञ्चामिनामुतःसुबद्धाममुतस्करम् ।
यथेयमिन्द्रमीढ्वःसुपुत्रासुभगासति ॥ २५ ॥ २४ ॥

प्र । इतः । मुञ्चामि । न । अमुतः । सुऽबद्धाम् ।
अमुतः । करम् । यथा । इयम् । इन्द्र । मीढ्वः ।
सुऽपुत्रा । सुऽभगा । असति ॥ २५ ॥ २४ ॥

इतः पितृकुलात्प्रमुंचामि त्वां नामुतोभर्तृगृहात्प्रमुंचामि अमुतोभर्तृगृहे सुबद्धां करं यथेयं कन्या हेइन्द्र मीढ्वः सेक्तः सुपुत्रा सुभगा सुष्ठुभाग्यावा सति भवति तथा कुरु ॥ २५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

विवाहानन्तरभाविनि प्रयाणे पूषात्वेतोनयत्वित्यनया रथादियानमारोहयेत् । सूत्रितंच—पूषात्वेतोनयतुहस्तगृह्येतियानमारोहयेदिति ।

सैषा षड्विंशी—

पूषात्वेतोनयतुहस्तगृह्याश्विनात्वाप्रवहतांरथेन ।
गृहान्गच्छगृहपत्नीयथासोवशिनीत्वंविदथमावदासि ॥ २६ ॥

पूषा । त्वा । इतः । नयतु । हस्तऽगृह्य । अश्विना । त्वा । प्र ।
वहताम् । रथेन । गृहान् । गच्छ । गृहऽपत्नी । यथा । असः ।
वशिनी । त्वम् । विदथम् । आ । वदासि ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हस्तगृह्य ग्राह्यहस्तः पूषा त्वा त्वामितोनयतु प्रापयतु अश्विना अश्विनौ त्वा त्वां रथेन प्रवहतां प्रगमयतां गृहान् भर्तृसंबन्धिनोगच्छ त्वं गृहपत्नीयथासः भवसि गृहस्वामिनी भवसि वशिनीसर्वेषां गृहगतानां वशं प्रापयित्री पत्युर्वशे वर्तमाना वा विदथं पतिगृहं आवदासि आवदसि गृहस्थितं भृत्यादिजनमावद ॥ २६ ॥

इहप्रियमित्येषा वध्वागृहप्रवेशनी । सूत्रितंच—इहप्रियंप्रजयातेसमृध्यतामिति गृहं प्रवेशयेदिति ।

सैषा सप्तविंशी—

इहप्रियंप्रजयातेसमृध्यतामस्मिन्गृहेगार्हपत्यायजागृहि ।
एनापत्यातन्वं१संसृजस्वाधाजिव्रीविदथमावदाथः ॥ २७ ॥

इह । प्रियम् । प्रऽजया । ते । सम् । ऋध्यताम् । अस्मिन् । गृहे । गार्हऽपत्याय । जागृहि । एना । पत्या । तन्वम् । सम् । सृजस्व । अध । जिव्री इति । विदथम् । आ । वदाथः ॥ २७ ॥

हे वधु ते तव इहास्मिन् पतिकुले प्रियं प्रजयासह समृध्यतां अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय गृहपतित्वाय जागृहि बुध्यस्व एना अनेन पत्या सह तन्वं स्वीयं शरीरं संसृजस्व संसृष्टाभव अधाथ जिव्री जीर्णौ जायापती युवां विदथं गृहमावदाथः आभिमुख्येन वदतं ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

नीललोहितंभवतिकृत्यासक्तिर्व्यज्यते ।
एधन्तेअस्याज्ञातयःपतिर्बन्धेषुबध्यते ॥ २८ ॥

नीलऽलोहितम् । भवति । कृत्या । आसक्तिः । वि । अज्यते । एधन्ते । अस्याः । ज्ञातयः । पतिः । बन्धेषु । बध्यते ॥ २८ ॥

कृत्याअभिचाराभिमानिनी देवता नीललोहितं भवति नीलंचलोहितंच तस्यारूपं भवतीत्यर्थः । सा कृत्यासक्तिः आसक्ता अस्यां संबद्धा व्यज्यतेत्यज्यतेइत्यर्थः तस्यां कृत्यायामपगतायां अस्यावध्वाज्ञातयएधन्ते वर्धन्ते पतिर्बन्धेषु सांसारिकेषु बध्यते ॥ २८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकोनत्रिंशी—

परां देहि शामुल्यं ब्रह्मभ्यो वि भजा वसु ।
कृत्यैषा पद्वती भूत्व्या जाया विशते पतिम् ॥ २९ ॥

परां । देहि । शामुल्यम् । ब्रह्मऽभ्यः । वि । भज । वसु । कृत्या ।
एषा । पत्ऽवती । भूत्वी । आ । जाया । विशते । पतिम् ॥ २९ ॥

शामुल्यं शामुलमित्यर्थः शमलं शारीरमलं शरीरावच्छन्नस्य मलस्य धारकं वस्त्रं परा-देहि परात्यज धृतमायश्चित्तार्थं ब्रह्मभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वसु धनं विभज प्रयच्छेत्यर्थः । किमर्थं वधूवासःपरित्यागइतिचेव उच्यते—एषा कृत्या पद्वती पादवती सती जायाभूत्वी भूत्वा पतिं विशते कृत्यारूपवासःप्रवेशात् कृत्या जाया भूत्वा विशतइत्युपचर्यते । अतस्तत्परित्यागे कृत्येव त्यक्ता भवतीत्यर्थः यदि वधूवासः स्वयं निधत्ते तदैवं भवतीति वधूवासः संस्पर्शनं निन्दायुक्तं ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

अश्रीरा तनूर्भवति रुशती पापयामुया ।
पतिर्यद्वध्वो३वाससा स्वमङ्गमभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अश्रीरा । तनूः । भवति । रुशती । पापया । अमुया । पतिः ।
यत् । वध्वः । वाससा । स्वम् । अङ्गम् । अभिऽधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अत्रापि वधूवासःसंस्पर्शनिन्दोच्यते—तनूर्वरस्य संबन्धिनी अश्रीरा अश्रीका भवति । कथंस्याच्चेदिति उच्यते—रुशती रुशदिति वर्णनाम दीप्तया अमुया अनया पापया पापरूपया कृत्यया यदियुक्ता चेत्तनूः । तदेवाह—पतिर्यद्यदि वध्वोवाससा स्वमंगमभिधित्सते परिधातुमिच्छति ॥ ३० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकत्रिंशी—

येवध्वंश्चन्द्रंवहतुंयक्ष्मायन्तिजनादनु ।
पुनस्तान्यज्ञियादेवानयन्तुयतआगताः ॥ ३१ ॥

ये । वध्वः । चन्द्रम् । वहतुम् । यक्ष्माः । यन्ति । जनात् । अनु ।
पुनरिति । तान् । यज्ञियाः । देवाः । नयन्तु । यतः । आऽगताः॥३१॥

येवध्वश्चन्द्रं हिरण्यरूपं वहतुं ये यक्ष्मा व्याधयोनुयन्ति प्राप्नुवन्तिजनादस्मद्विरोधिनः स काशाद्वा जनात् यमाख्यात् तान् यक्ष्मान् पुनर्यन्तु प्रापयन्तु यज्ञिया यज्ञार्हा देवाइन्द्रादयः। यतआगताः यस्मात्ते यक्ष्माआगताः तत्रतान् नयन्तु ॥ ३१ ॥

वध्वाः प्रयाणे माविदन्नित्येषा जप्या । सूत्रितंच—कल्याणेषु देशवृक्षचतुष्पथेषु माविदन्प रिपंथिनइति जपेदिति ।

सैषा द्वात्रिंशी—

माविदन्परिपन्थिनोयआसीदन्तिदंपती ।
सुगेभिर्दुर्गमतीतामपद्रान्त्वरातयः ॥ ३२ ॥

मा । विदन् । परिऽपन्थिनः । ये । आऽसीदन्ति । दम्पती
इति दम्ऽपती । सुऽगेभिः । दुःऽगम् । अति । इताम् । अप ।
द्रान्तु । अरातयः ॥ ३२ ॥

परिपन्थिनः पर्यवस्थातारः शत्रवोमाविदन् माप्रापयन् येपरिपन्थिनोदंपती आसीद न्ति अभिगच्छन्ति सुगेभिः सुगैर्मार्गैः दुर्गं दुःखेन गन्तुं शक्यं दुर्गमं देशमतीतां अतिगच्छतां अरातयः अदातारः शत्रवोऽपद्रान्तु अपगच्छन्तु ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

सुमङ्गलीरियंवधूरिमांसमेतपश्यत ।
सौभाग्यमस्यैदत्त्वायाथास्तंविपरेतन ॥ ३३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सुऽमङ्गलीः । इयम् । वधूः । इमाम् । सम्ऽएत । पश्यत ।
सौभाग्यम् । अस्यै । दत्वाय । अथ । अस्तम् । वि ।
परा । इतन ॥ ३३ ॥

इयं वधूः सुमंगलीः शोभनमंगला अतइमां सर्वे आशीःकर्तारः समेत संगच्छत तां पश्यतच । तां संगताश्च दृष्ट्वा अस्याऊढायै सौभाग्यं दत्वाय दत्वा अथ अस्तं गृहनामैतत् स्वस्वसंबन्धिनं विपरेतन विविधं परागच्छत ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी—

तृष्टमेतत्कटुकमेतदपाष्ठवद्विषवन्नैतदत्तवे ।
सूर्यांयोब्रह्माविद्यात्सइद्वाधूयमर्हति ॥ ३४ ॥

तृष्टम् । एतत् । कटुकम् । एतत् । अपाष्ठऽवत् । विषऽवत् ।
न । एतत् । अत्तवे । सूर्याम् । यः । ब्रह्मा । विद्यात् ।
सः । इत् । वाधूऽयम् । अर्हति ॥ ३४ ॥

अनयापि वधूवस्त्रपरित्यागः प्रतिपाद्यते एतद्वस्त्रं तृष्टं दाहजनकं तथैव तत्कटुकं तथा पाष्ठवत् अपाष्ठमपस्थितमृजीषं तद्वत् तथा विषवत् नैतद्वस्त्रमत्तवे अत्तव्यं अनुपयोग्यं योब्रह्मा ब्राह्मणः सूर्यां इदानीं प्रस्तुतां देवीं विद्यात् सम्यक्जानीयात् सइत् सएव वाधूयं वधूवस्त्रमर्हति ॥ ३४ ॥

अथ पंचत्रिंशी—

आशसनंविशसनमथोअधिविकर्तनम् ।
सूर्यायाःपश्यरूपाणितानिब्रह्मातुशुंधति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

आऽशसनम् । विऽशसनम् । अथो इति । अधिऽविकर्तनम् ।
सूर्यायाः । पश्य । रूपाणि । तानि । ब्रह्मा ।
तु । शुन्धति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आशसनं तूषाधानं तच्चान्यवर्णं भवति विशसनं शिरसि निधीयमानं तादृशं दशान्ते निधीयमानं अधिविकर्तनं यत्रिधावासोविकृन्तन्ति तान्याशसनादीनि वासांस्यवस्थितानि सूर्यायारूपाणि भवन्ति तानि पश्य । एवं भूतान्याशसनादीनि पुरा सूर्या स्वशरीरे स्थितानि अमंगलानि वासांसि विधत्ते तानि रूपाणि सूर्याविद्ब्रह्मातु ब्राह्मणएव तस्माद्वाससः सकाशात् शुन्धति अपनयति ॥ ३५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

विवाहे कन्याहस्तग्रहणे गृभ्णामीत्येषा । सूत्रितंच—गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तमित्यंगुष्ठमेव गृह्णीयादिति ।

सैषा षट्त्रिंशी—

गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः ।
भगोअर्यमासविितापुरंन्धिर्मह्यंत्वादुर्गार्हपत्यायदेवाः ॥ ३६ ॥

गृभ्णामि । ते । सौभगऽत्वाय । हस्तम् । मया । पत्या ।
जरत्ऽअष्टिः । यथा । असः । भगः । अर्यमा । सविता ।
पुरम्ऽधिः । मह्यम् । त्वा । अदुः । गार्हऽपत्याय । देवाः ॥ ३६ ॥

हेवधूस्ते तव हस्तं गृभ्णामि गृह्णामि किमर्थं सौभगत्वाय सौभाग्याय मया पत्या त्वं यथा जरदष्टिः प्राप्तवार्धक्या असोभवसि । भगः अर्यमा सविता पुरन्धिः पूषा एतेदेवाः त्वा त्वां मह्यं अदुः दत्तवन्तः किमर्थं गार्हपत्याय यथाहं गृहपतिः स्यामिति ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी—

तांपूषञ्छिवतमामेरयस्वयस्यांबीजंमनुष्याऽवपन्ति ।
यानऊरूउशतीविश्रयातियस्यामुशन्तःप्रहरामशेपम् ॥ ३७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ताम् । पूषन् । शिवऽतमाम् । आ । ईरयस्व । यस्याम् ।
बीजम् । मनुष्याः । वपन्ति । या । नः । ऊरू इति ।
उशती । विऽश्रयाते । यस्याम् । उशन्तः । प्रऽहराम । शेपम् ॥ ३७॥

हेपूषन् पोषक एतन्नामकदेव शिवतमां अत्यन्तमंगलभूतां तां आएरयस्व सर्वतः प्रेरय। यस्यां ऊरौ बीजं रेतोलक्षणं मनुष्यावपन्ति आदधते यानोस्माकं ऊरू उशती कामयमाना विश्रयाते यस्यामूरौ उशन्तः कामयमानाः वयं शेपं स्पर्शनयोग्यं पुंस्प्रजननं प्रहराम ऊरौ व्यञ्जनसंबन्धं करवामेत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टत्रिंशी—

तुभ्यमग्रेपर्यवहन्त्सूर्यांवहतुनासह ।
पुनःपतिभ्योजायांदाअग्नेप्रजयासह ॥ ३८ ॥

तुभ्यम् । अग्रे । परि । अवहन् । सूर्याम् । वहतुना । सह ।
पुनरिति । पतिऽभ्यः । जायाम् । दाः । अग्ने । प्रऽजया । सह ॥३८॥

गन्धर्वाः हेअग्ने तुभ्यं अग्रे पर्यवहन् प्रायच्छन्नित्यर्थः कां सूर्यां केन सह वहतुनासह त्वं च तां सूर्यां वहतुनासह सोमाय प्रायच्छः तद्वदिदानीमपि हेअग्ने पुनः पतिभ्योस्मभ्यं जायां प्रजयासह दाः देहि ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी—

पुनःपत्नीमग्निरंदादायुंषासहवर्चसा ।
दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिशरदःशतम् ॥ ३९ ॥

पुनरिति । पत्नीम् । अग्निः । अदात् । आयुषा । सह ।
वर्चसा । दीर्घऽआयुः । अस्याः । यः । पतिः । जीवाति ।
शरदः । शतम् ॥ ३९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुनः स्वगृहीतां पत्नीमग्निरायुषा वर्चसा च सह अदात् प्रायच्छत् अस्याग्निदत्तायाः यः पतिः पुमान् सदीर्घायुः सन् शरदः शतं संवत्सरशतं जीवाति जीवतु ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी–

सोमः॑प्रथ॒मोवि॑विदेगन्ध॒र्वोवि॑विद॒उत्त॑रः ।
तृ॒तीयो॑अ॒ग्निष्टे॒पति॑स्तु॒रीय॑स्तेमनु॒ष्य॒जाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

सोमः॑ । प्र॒थ॒मः । वि॒वि॒दे॒ । ग॒न्ध॒र्वः । वि॒वि॒दे॒ । उत्ऽत॑रः । तृ॒तीयः॑ ।
अ॒ग्निः । ते॒ । पतिः॑ । तु॒रीयः॑ । ते॒ । म॒नु॒ष्य॒ऽजाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

जातां कन्यां सोमः प्रथमभावीसन् विविदे लब्धवान् गंधर्वउत्तरः सन् विविदे अग्निस्तृतीयः पतिः तेतव पश्चान्मनुष्यजाः पतिः तुरीयश्चतुर्थः ॥ ४० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तविंशोवर्गः ॥२७॥

अथैकचत्वारिंशी–

सोमो॑ददद्गन्ध॒र्वाय॑गन्ध॒र्वो द॑दद॒ग्नये॑ ।
र॒यिंच॑पु॒त्रांश्चा॑दाद॒ग्निर्मह्य॒मथो॑इ॒माम् ॥ ४१ ॥

सोमः॑ । द॒द॒त् । ग॒न्ध॒र्वाय॑ । ग॒न्ध॒र्वः । द॒द॒त् । अ॒ग्नये॑ । र॒यिम् । च॒ । पु॒त्रान् ।
च॒ । अ॒दा॒त् । अ॒ग्निः । मह्य॑म् । अथो॒ इति॑ । इ॒माम् ॥ ४१ ॥

सोमोगन्धर्वाय प्रथमं ददत् प्रादात् गन्धर्वोऽग्नये प्रादात् अथोअपिच अग्निरिमां कन्यां रयिंधनं पुत्रांश्च मह्यं अदात् ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी–

इ॒हैवस्तं॒माविऽयौ॑ष्टं॒विश्व॒मायु॒र्व्य॑श्नुतम् ।
क्रीळ॑न्तौपु॒त्रैर्नप्तृ॑भि॒र्मोद॑मानौ॒स्वेगृ॒हे ॥ ४२ ॥

इ॒ह । ए॒व । स्त॒म् । मा । वि । यौ॒ष्ट॒म् । विश्व॑म् । आयुः॑ । वि ।
अ॒श्नु॒त॒म् । क्रीळ॑न्तौ । पु॒त्रैः । नप्तृ॑ऽभिः । मोद॑मानौ । स्वे । गृ॒हे ॥ ४२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इहैवस्तं इहैवास्मिन्लोके स्तं भवतं मावियौष्टं मापृथग्भूतं विश्वमायुर्व्यश्नुतं प्राप्नुतं। किंच पुत्रैः नप्तृभिः पौत्रैः सह स्वेगृहे मोदमानौ भवतमितिशेषः ॥ ४२ ॥

गृहप्रवेशे आनःप्रजांजनयत्वित्याद्याश्चतस्रोहोमार्थाः । सूत्रितंच–आनःप्रजांजनयतु-प्रजापतिरितिचतसृभिः प्रत्यृचं हुत्वेति ।

तासु प्रथमा सूक्ते त्रिचत्वारिंशी–

आनः॑प्र॒जांज॑नयतुप्र॒जाप॑तिराजर॒साय॒सम॑नक्त्वर्य॒मा ।
अ॒दु॑र्मङ्ग॒लीः॑पतिलो॒कमाविंश॒शन्नो॑भवद्वि॒पदे॒शंचतु॑ष्पदे ॥ ४३ ॥

आ । नः॒ । प्र॒ऽजाम् । ज॒न॒य॒तु॒ । प्र॒जाऽप॑तिः । आ॒ऽज॒र॒साय॑ ।
सम् । अ॒न॒क्तु॒ । अ॒र्य॒मा । अदुः॑ऽमङ्गलीः । प॒ति॒ऽलो॒कम् । आ ।
वि॒श॒ । शम् । नः॒ । भ॒व॒ । द्वि॒ऽपदे॑ । शम् । चतु॑ःऽपदे ॥ ४३ ॥

प्रजापतिर्देवोनोस्माकं प्रजामाजनयतु अर्यमाचाजरसाय जरापर्यन्तजीवनाय समनक्तु संगमयतु सात्वं अदुर्मंगलीः दुर्मंगलरहिता सुमंगली यद्वा यामंगलाचारान्दूषयति सादुर्मंगली ततोन्या अदुर्मंगली तादृशी सती पतिलोकं पतिसमीपमाविश प्राप्नुहि । नोस्माकं द्विपदे शं भव तथाच शं चतुष्पदे भव ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी–

अघो॑रचक्षु॒रप॑तिघ्न्येधिशि॒वाप॒शुभ्यः॑सु॒मनाः॑सु॒वर्चाः॑ ।
वी॒र॒सूर्दे॒वका॑मास्यो॒नाशन्नो॑भवद्वि॒पदे॒शंचतु॑ष्पदे ॥ ४४ ॥

अघो॑रऽचक्षुः । अप॑तिऽघ्नी । ए॒धि॒ । शि॒वा । प॒शुऽभ्यः॑ ।
सु॒ऽमनाः॑ । सु॒ऽवर्चाः॑ । वी॒र॒ऽसूः । दे॒वऽका॑मा । स्यो॒ना ।
शम् । नः॒ । भ॒व॒ । द्वि॒ऽपदे॑ । शम् । चतु॑ःऽपदे ॥ ४४ ॥

हेवधूस्त्वं अघोरचक्षुः क्रोधादभयंकरचक्षुरेधि भव तथा अपतिघ्नी भव तथा पशुभ्यः शिवा हितकरी भव सुमनाः सुवर्चाश्च भव वीरसूः पुत्राणामेव प्रसवित्री देवकामास्योना सुखकराच भव ॥ ४४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चचत्वारिंशी—

इमांत्वमिन्द्रमीढ्वःसुपुत्रांसुभगाँकृणु ।
दशांस्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधि ॥ ४५ ॥

इमाम् । त्वम् । इन्द्र । मीढ्वः । सुऽपुत्राम् । सुऽभगाम् । कृणु । दश । अस्याम् । पुत्रान् । आ । धेहि । पतिम् । एकादशम् । कृधि ॥ ४५ ॥

हे इन्द्र त्वं इमां वधूं सुपुत्रां सुभगांच कृणु कृधि अस्यां वध्वां दशपुत्रानाधेहि पतिमेकादशं कृधि । दशपुत्राः पतिरेकादशो यथा स्यात्तथा कृधि कृणु ॥ ४५ ॥

अथ षट्चत्वारिंशी—

सम्राज्ञीश्वशुरेभवसम्राज्ञीश्वश्र्वांभव ।
ननान्दरिसम्राज्ञीभवसम्राज्ञीअधिदेवृषु ॥ ४६ ॥

सम्ऽराज्ञी । श्वशुरे । भव । सम्ऽराज्ञी । श्वश्र्वाम् । भव । ननान्दरि । सम्ऽराज्ञी । भव । सम्ऽराज्ञी । अधि । देवृषु ॥ ४६ ॥

हे वधूः श्वशुरादिषु त्वं सम्राज्ञी भव देवृषु देवरेष्वित्यर्थः ॥ ४६॥

समञ्जन्त्वित्येषा वरस्यदधिप्राशने वधूवरयोः हृदयस्पर्शनेवा विनियुक्ता । तथाच सूत्रितं— समञ्जन्तुविश्वेदेवाइति दधिप्राश्य प्रतिप्रयच्छेदाज्यशेषेणवानक्तिहृदयइति ।

सैषा सप्तचत्वारिंशी—

समञ्जन्तुविश्वेदेवाःसमापोहृदयानिनौ ।
संमातरिश्वासंधातासमुदेष्ट्रीदधातुनौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

सम् । अञ्जन्तु । विश्वे । देवाः । सम् । आपः । हृदयानि । नौ । सम् । मातरिश्वा । सम् । धाता । सम् । ऊँ इति । देष्ट्री । दधातु । नौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विश्वेदेवाः सर्वदेवा नौ हृदयानि मानसानि समञ्जन्तु सम्य[illegible]तदुःखादिक्लेशापि- कृत्वा लौकि[illegible]वैदिकविषयेषु प्रकाशयुक्तानि कुर्वन्त्वित्यर्थः। आपश्च समञ्जन्तु तथा मातरिश्वा नौ हृद[illegible]नि सन्दधातु आवयोर्बुद्धीः परस्परानुकूलाः करोत्वित्यर्थः धाताच संदधातु देष्ट्री दात्री फला[illegible] सरस्वतीत्यर्थः साच संदधातु सन्धानं करोतु ॥ ४७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदा[illegible]स्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन्। पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण सायणाचा[illegible] विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येऽष्टमाष्टके तृतीयोध्यायः ॥३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योखिलं जगत्। निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
अथाष्टमेष्टकेध्यायश्चतुर्थः संप्रदर्शितः । धीमता सायणार्येण पंचमोयं प्रदर्श्यते ॥ २ ॥

तत्र हयेजायइत्यष्टादशर्चं पंचमं सूक्तंत्रैष्टुभं । अत्रानुक्रमणिका—हयेव्यूनोर्वशीमैळः पुरूरवाः पूर्वोषितात्कामात्पुनरासाद्याव... ...च्छत् सा तमनिच्छन्ती प्रत्याचष्टे हयइषुर्यांकदासुदेवोन्तरिक्षमांसचेति निस्त्रश्चैळवाक्यं ...शिष्टाउर्वश्या इति। हयेइति हयइषुर्नश्रियइषुधेर्यासुजूर्णिः ...सूनुः सुदेवोअद्यान्तरिक्षमां सचायदासुजहतीष्वित्याद्यास्तिस्रश्चेति नवर्चऐळस्य पुरूरव...वाक्यानि अतस्तासांसऋषिः शिष्टानवोर्वश्यावाक्यानि अतस्तासु सा ऋषिका । उभयो... योर्थः प्रतिपाद्यते सा देवता । गतोविनियोगः ॥ ऐलोर्वशीतिहासोत्र वैशद्यार्थंप्रवर्ण्य... ...त्रेश्चवरुणश्चोभौदीक्षितौप्रेक्ष्यचोर्वशीं ॥ १॥ रेतःसिषिचतुःसद्यस्तत्कुंभेन्यदधुस्तदा तां... ...न्तौमनुजभोग्याभूमौभवेतितौ ॥ २ ॥ अत्रान्तरइलोराजामनोःपुत्रैश्चसंयुतः । मृगयांसंचर... ...श्वोदे...क्रीडंविवेशह ॥ ३ ॥ यत्रदेवंगिरिसुतासर्वैर्भावैरतोषयत् । अत्राविशन्पुमांस्त्री... ...ादित्युक्त्वातत्रचाविशत् ॥४॥ स्त्रीभूत्वाव्रीडितःसोगाच्छरणंशिवमंजसा । इयंप्रसाद्यतांराज... ...त्युक्तःशंभुनानृपः ॥५॥ जगामशरणंदेवीमात्मनःपुंस्त्वसिद्धये । अकरोत्सानृपंदेवीषण्मासात्माप्तपुंस्त्वकं ॥ ६॥ ततःकदाचित्स्त्रीकालेबुधःसौंदर्यमोहितः । अप्सरोभ्योविशिष्टांतामिळांसंगतवान्मु... ॥ ७ ॥ तदेलायांसोमपुत्राज्जातोराजापुरूरवाः । तमुर्वशीतुचकमेप्रतिष्ठानपुरेस्थितं ॥ ८ ॥ तल्पादन्यत्रनग्नंत्वांदृष्ट्वायामियथागतं । सुतावुरणकौत्वंचसमीपंकुरुमेद्रुतं ॥ ९ ॥ इतिसासमयंकृत्वारमयामासृतंनृपं । चतुरब्देगतेरात्रौदेवैरुरणकद्वयं ॥ १० ॥ हृतंतस्यध्वनिं श्रुत्वानग्नएवसभूपतिः । उत्थायजित्वातावागच्छेत्येवंजल्पकोनृपः ॥ ११ ॥ विद्युतादर्शितोस्यैसनग्नएवपुरूरवाः । अथसादृष्टसमयाह्युर्वशीतुदिवंययौ ॥ १२ ॥ ततउन्मत्तवद्राजादिदृक्षुस्तामितस्ततः । कुर्वन्नन्वेषणंतीरेसरसोमानसस्यतां ॥ १३ ॥ विहरन्तीमप्सरोभिः सहापश्यत्पुरूरवाः । पुनःसचकमेभोक्तुमुर्वशींचपुरूरवाः ॥ १४ ॥ साश्रंसापश्यदुक्त्वाचप्रत्याचष्टेव्रजेतितं । इत्युर्वश्यैलसंवादमिममेषोप्यसूचयदिति ॥ १५ ॥ अत्रवाजसने...कं—उर्वशीहाप्सराः पुरूरवसमैलंचकमे तंऽहविन्दमानोवाच त्रिःस्ममाह्नोवैतसेनदंडेन हतादकामास्ममानिप... सैमास्मत्वानग्नंदर्शमेषवैनः स्त्रीणामुपचारइति साहास्मिन् ज्योगुवासापिहास्माद्गर्भिण्यास-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तावज्ज्योग्घास्मिन्नुवासततोहगंधर्वाः समूदिरे ज्योग्वाइयमुर्वशीमनुष्येष्ववात्सीदुपजानीत यथेयंपुनरागच्छेदिति तस्यैहाविर्द्ध्युरणाशयनउपबद्धास ततोहगंधर्वाअन्यतरमुरणंप्रमेथुः साहोवाचावीरइव बतमेजनइवपुत्रंहरन्तीति द्वितीयंप्रमेथुः साहतथैवोवाचाथहायमीक्षांचक्रे कथंनुतदवीरं कथमजनःस्याद्यत्राहंस्यामिति सनग्नएवानूत्पपातचिरंतन्मेनेयद्वासःपर्यधास्यत ततोहगंधर्वाविद्युतंजनयांचक्रुस्तं यथादिवैवंनग्नंददर्श ततोहैवेयंतिरोबभूवपुनरैनमीत्येत्तिरोभूताःसआध्याजल्पन्कुरुक्षेत्रंसमयाचचारान्यतः प्लक्षेति बिसवतीतस्यैहाध्यन्तेनवव्राज तद्धताअप्सरसआतयोभूत्वा परिपुप्लुविरेतंहेयंज्ञात्वोवाचायंवै समनुष्योयस्मिन्नहमवात्समिति ताहोचुस्तस्मैवाआविरसामेति तथेतितस्मैहाविरासुरोदेहायं ज्ञात्वाभिपरोवादहयेजायेमनसेत्यादि ।

तत्र प्रथमा—

ॐम् हयेजायेमनसातिष्ठघोरेवचांसिमिश्राकृणवावहैनु ।
ननौमन्त्राअनुदितासएतेमयस्करन्परंतरेचनाहन् ॥ १ ॥

हये । जाये । मनसा । तिष्ठ । घोरे । वचांसि । मिश्रा । कृण ...
नु । न । नौ । मन्त्राः । अनुऽदितासः । एते । मयः । करन् ।
परऽतरे । चन । अहन् ॥ १ ॥

हयेजाये पुरूरवसोवाक्यं । जायां पश्यन्वदति हये हे घोरे अस्माकं दुःखजनकत्वात् घोरकारिणि जाये मनसा अस्मदुपर्यनुरागवता मनसा युक्ता सती तिष्ठ क्षणमात्रं संनिधावेव निवस हयइत्यस्यनिघाताभावश्छान्दसः । किमर्थं संस्थानमिति तत्राह वचांसि वाक्यानि मिश्राणि उक्तिप्रत्युक्तिरूपाणि नुअद्य क्षिप्रं वा कृणवावहै करवावहै कृविहिंसाकरणयोश्च धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः । किमर्थं वचसः करणमिति चेत् उच्यते नौ आवयोः मंत्रारहस्यार्थाः एतेविवक्षिताअनुदितासः अव्याहृियमाणाः परस्परमसंभाष्यमाणाः गुंफिताः सन्तः परतरेचनाहन् चनेति निपातसमुदायश्चार्थे अनेकेषु दिवसेषु चरमेप्यहनि मयः सुखनामैतत् सुखं न करन् कुर्वन्ति अतः कृणवावहाइति ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

किमेतावाचाकृणवातवाहंप्राक्रमिषमुषसामग्रियेवं ।
पुरूरवःपुनरस्तंपरेहिदुरापनावातइवाहमस्मि ॥ २ ॥

किम् । एता । वाचा । कृणव । तव । अहम् । प्र । अक्रमिषम् ।
उषसाम् । अग्रियाऽइव । पुरूरवः । पुनः । अस्तम् । परा । इहि ।
दुःऽआपना । वातःऽइव । अहम् । अस्मि ॥ २ ॥

अनया तं उर्वशी प्रत्युवाच—एता एतया वाचा केवलया पुनः संभोगरहितया किंकृणव करवाव अहं त्विदानीं त्वत्सकाशात् प्राक्रमिषं अतिक्रान्तवत्यस्मि । अतिक्रमे दृष्टान्तः—उषसामग्रियेव बह्वीनामुषसां मध्ये अग्रिया अग्रेभवा पूर्वा पूर्वोषाः प्राक्रमीद्यथाहमपीति । यस्मात्तस्मात् हे पुरूरवः त्वं पुनरस्मत्सकाशादस्तं गृहं परेहि परागच्छ मय्यभिलाषं माकार्षीः । ...याग्रहत्वमाह अहं वातइव वायुरिव दुरापना दुष्प्रापा दुरापा वा अस्मि । दुरापावा अहं ...यैतर्ह्यस्मि पुनर्गृहानिहीति हैवैनंतदुवाचेतिवाजसनेयकं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इषुर्नश्रियइषुधेरसनागोषाःशतसानरंहिः ।
अवीरेक्रतौविदविद्युतन्नोरानमायुंचितयन्तधुनयः ॥ ३ ॥

इषुः । न । श्रिये । इषुऽधेः । असना । गोऽसाः । शतऽसाः । न ।
रंहिः । अवीरे । क्रतौ । वि । दविद्युतत् । न । उरा । न ।
मायुम् । चितयन्त । धुनयः ॥ ३ ॥

अनया पुरूरवाःस्वस्यविरहजनितं वैक्लव्यं तां प्रति ब्रूते—इषुधेः इषवोधीयन्ते अत्रेतीषुधिर्निषंगः ततः सकाशादिषुरसना असनायै प्रक्षेप्तुं नभवति श्रिये विजयार्थं त्वद्विरहाद्युद्धस्यबुद्धावप्यनिधानात् तथा रंहिर्वेगवानहं शत्रुसकाशाद्गोषाः तेषां शत्रूणां गवां संभक्तानाभवं तथा शतसाः शतानामपरिमितानां शत्रुधनानां संभक्तानाभवं किंचावीरे वीरवर्जिते क्रतौ

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

राजकर्मणि सति नविदद्विद्युतत् न विद्योतते मत्सामर्थ्यं किंच धुनयः कंपयितारोस्मदीयानराः उरा उरौ सुपांसुलुगिति सप्तम्याडादेशः विस्तीर्णेसंग्रामे मायुं मीयते प्रक्षिप्यते इतिमायुः शब्दः कृवापाजीत्यादिना उण् सिंहनादं न चितयन्त न बुध्यन्ते । चिती संज्ञाने अस्माण्णिचि संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाल्लघूपधगुणाभावः छान्दसोलङ् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सावसुदधतीश्वशुरायवयउषोयदिवष्ट्यन्तिगृहात् ।
अस्तंननक्षेयस्मिंश्चाकन्दिवानक्तंश्नथितावैतसेनं ॥ ४ ॥

सा । वसु । दधती । श्वशुराय । वयः । उषः । यदि । वष्टि ।
अन्तिऽगृहात् । अस्तम् । ननक्षे । यस्मिन् । चाकन् । दिवा ।
नक्तम् । श्नथिता । वैतसेन ॥ ४ ॥ ७३नवस्व२३०

इयमुत्तराचोर्वशीवाक्ये–आद्येन पुरातमना कृतं उषसे निवेदयति हे उषः सेयमुर्वशी वसु वासकं वयोन्नं श्वशुराय भर्तुः पुरूरवसः पित्रे दधती प्रयच्छन्ती तत्र गृहे स्थिता यदि पतिंवष्टि कामयते तदान्तिगृहात् स्वभर्तृभोगगृहान्तिके यत् श्वशुरस्य भोजनगृहं तदन्तिगृहं तस्माद्गृहात्सोर्वशी अस्तं पतिगृहं ननक्षे व्याप्नोति तस्मिन् गृहे चाकन् कामयते उर्वशी साचोर्वशी दिवानक्तं अहनि रात्रौ च वैतसेन शेपोवैतसइतिपुंस्प्रजननस्येति निरुक्तं।पुंस्प्रजननेन श्नथिता ताडिता भवति ।एवमुर्वशी आत्मानं परोक्षेणनिर्दिदेश ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

त्रिःस्ममाह्नःश्नथयोवैतसेनोतस्ममेव्यत्यैपृणासि ।
पुरूरवोनुतेकेतमायंराजामेवीरतन्व१स्तदासीः ॥ ५ ॥ १ ॥ ७३नवस्व२३०

त्रिः । स्म । मा । अह्नः । श्नथयः । वैतसेन । उत । स्म । मे ।
अव्यत्यै । पृणासि । पुरूरवः । अनु । ते । केतम् । आयम् ।
राजा । मे । वीर । तन्वः । तत् । आसीः ॥ ५ ॥ १ ॥

१ नि० ३.२१ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अनेन पुरूरवसमेव संबोध्योक्तवती हे पुरूरवस्त्वं मा मां अह्नः अहनि वैतसेन दंडेन पुंव्यंजनेन त्रिः त्रिवारं द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् श्नथयःस्म अश्नथयः अताडयः कृत्वोर्थप्रयोगे इति कालवाचिनोहःशब्दात् अधिकरणे षष्ठी उतापिच स्मेति पूरणः अव्यत्यै सपत्नीभिः सह पर्यायेण पतिमागच्छति साव्यती नतादृशी अव्यती तस्यै मे मह्यं पृणासि पूरयसि एवं बुध्या हे पुरूरवः ते केतं गृहमन्वायं अन्वगमं । पूर्वं हि वीर राजा त्वं मे मम तन्वः शरीरस्य तत्तदा आसीः अभवः सुखयितेति शेषः । परमप्येवं मन्तव्यं किमिति कातरोभवसीत्युवाच ॥ ५॥

॥ इत्यष्टमस्य ... मे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यासुंजूर्णिःश्रेणिःसुम्नआंपिर्हृदेचक्षुर्नग्रन्थिनीचरण्युः ।
ताअञ्जयोंरुणयोनसंस्रुःश्रियेगावोनधेनवोनवन्त ॥ ६ ॥

या । सुऽजूर्णिः । श्रेणिः । । सुम्नेऽआंपिः । हृदेऽचक्षुः । न ।
ग्रन्थिनी । चरण्युः । ताः । अञ्जयः । अरुणयः । न । सस्रुः ।
श्रिये । गावः । न । धेनवः । अनवन्त ॥ ६ ॥ ३ वि १०१ ३२ ०

पुरूरवसोवाक्यं यासुजूर्णिः सुजवा एतन्नामिकास्ति तथा या श्रेणिः यासुम्नआपिः या हृदेचक्षुः नकारः समुच्चये ताभिश्चतसृभिरालिभूताभिर्मानिनीभिः सहिता ग्रंथिनी ग्रथनवती संदर्भवती चरण्युश्चरणशीला उर्वश्याजगाम यद्वा ग्रंथिनीत्येतत् सखिभूताप्सरोनामधेयं या सुजूर्णिः सुजवा उर्वशी सा ताभिः सह जगाम ताअप्सरसोंजयआभरणोपेताअरुणयोरुणवर्णान सस्रुः पूर्ववन्न गच्छन्ति श्रिये श्रयणाय धेनवः नवप्रसूतागावोन गावइव आशिरार्थं यथा गावो नवन्त शब्दायन्ते तथा न शब्दयन्तीति व्यतिरेके दृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समंस्मिञ्जायंमानआसतग्नाउतेमंवर्धन्नद्यंः स्वगूर्ताः ।
महेयत्त्वांपुरूरवोरणायावंर्धयन्दस्युहत्यांयदेवाः ॥ ७ ॥ ७ ३ न व १०१ ३३०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सम् । अस्मिन् । जायमाने । आसत । ग्नाः । उत । ईम् ।
अवर्धन् । नद्यः । स्वऽगूर्ताः । महे । यत् । त्वा । पुरूरवः । रणाय ।
अवर्धयन् । दस्युऽहत्याय । देवाः ॥ ७ ॥

अनयैताभिः संसर्गस्त्वयानुभूतइत्युर्वशीवदति अस्मिन्पूरूरवसि जायमाने ग्नाअप्सरसो-देववेश्याः अपि समासत संगताअभवन् अथवा जायमाने यज्ञार्थं प्रवर्धमाने सति ग्नाः देव-पत्न्योपि समासत समभवन् उतापिच ईमेनं पुरूरवसं स्वगूर्ताः स्वयं गामिन्योनद्यस्तासामाश्र-यभूता अवर्धयन् । किंच हे पुरूरवोयद्यस्मात् त्वा त्वां महे महते रणाय रमणीयाय संग्रामाय दस्युहत्याय दस्युहननाय देवास्त्वामवर्धयन् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सचायदासुजहतीष्वत्कममानुषीषुमानुषोनिषेवे ।
अपस्ममत्तरसन्तीनभुज्युस्ताअत्रसन्नथस्पृशोनाश्वाः ॥ ८

सचा । यत् । आसु । जहतीषु । अत्कम् । अमानुषीषु । मानुषः ।
निऽसेवे । अप । स्म । मत् । तरसन्ती । न । भुज्युः । ताः ।
अत्रसन् । रथऽस्पृशः । न । अश्वाः ॥ ८ ॥

इदमादित्रीण्यैलवाक्यानि तत्रादितोद्वाभ्यामुर्वशीमन्याश्च सह स्तौति यद्यदा सचा सहायभूतः पुरूरवः अत्कं स्वकीयं रूपं अत्कइति रूपनाम जहतीषु परित्यजन्तीषु अमानुषीषु देवताभूतास्व-प्सरसःसु मानुषः सन् निषेवे अभिमुखं गच्छति तदानीं ताअप्सरसोमत् मत्तः अप अपसृत्या-त्रसन् त्रसिर्गतिकर्मा गच्छन्ति। पलायने दृष्टान्तः—तरसंती भुज्युर्न तरसं नाममृगः तस्य स्त्री भुज्युः भोगसाधनभूता स्त्री मृगी सा यथा व्याधाद्भीता पलायते । किंच रथस्पृशोनाश्वाः रथे नियुक्ताअश्वाइव ते यथा पलायन्ते तद्वत्पलायन्तइति उर्वश्याअनेकाभिरस्माभिः सह भोगमनुभुक्तवानसीत्युक्तः प्रत्याचष्टे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यदासुमर्तोअमृतासुनिस्पृक्संक्षोणीभिःक्रतुभिर्नपृङ्क्ते ।
ताआतयोनतन्वःशुम्भतस्वाअश्वासोनक्रीळयोदन्दशानाः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यत् । आसु । मर्तः । अमृतासु । निऽस्पृक् । सम् । क्षोणीभिः ।
क्रतुऽभिः । न । पृङ्क्ते । ताः । आतयः । न । तन्वः । शुंभत ।
स्वाः । अश्वासः । न । क्रीळयः । दन्दशानाः ॥ ९ ॥

यद्यदा आसु अमृतास्वप्सरस्सु मर्तोमनुष्यः पुरूरवानिस्पृक् निःशेषेण स्पृशन् क्षोणीभिर्वाग्भिः क्रतुभिर्न कर्मभिश्च संपृंक्ते संपर्कं करोति नकारः समुच्चयार्थीयः । ताअप्सरसः आतयः आधिभूतस्तिदानीं स्वास्तन्वः आत्मीयानि रूपाणि न शुंभत न प्रकाशयन्ति अश्वासोन अश्वाइव क्रीळयः संक्रीडमानादंदशानाः दंदशूकाः जिह्वाभिरात्मीयाः सृक्काभक्षयन्तः ते यथा तदानीं स्वचापल्येन धावन्तः स्वरूपं न प्रयच्छन्ति रथिकाय तद्वदिति दुःखाद्ब्रूते ॥९॥

अथ दशमी—

विद्युन्नयापतन्तीदविद्योद्भरन्तीमेअप्याकाम्यानि ।
जनिष्टोअपोनर्यःसुजातःप्रोर्वशीतिरतदीर्घमायुः ॥ १० ॥ २ ॥

विऽद्युत् । न । या । पतन्ती । दविद्योत् । भरन्ती । मे । अप्या ।
काम्यानि । जनिष्टोइति । अपः । नर्यः । सुऽजातः । प्र ।
उर्वशी । तिरत । दीर्घम् । आयुः ॥ १० ॥ २ ॥

अनयोर्वशीं स्तौति योर्वशी विद्युन्न विद्युदिव पतन्ती गच्छन्ती दविद्योत् द्योतते किं ... अप्या आपइत्यन्तरिक्षनाम तत्संबन्धीनि अप्यानि काम्यान्यस्मदभिमतानि उदकानि ... भरन्ती संपादयन्ती यदा आगतायास्तस्याः सकाशादपोऽव्याप्तः कर्मसु नर्योनरेभ्यो- ... सुजातः सुजननः पुत्रोजनिष्टो अजनिष्ट उत्पद्यते तदानीं ममोर्वशी दीर्घमायुः प्रतिरत ... र्धयति । प्रजामनुप्रजायसेतदुतेमर्त्यामृतमितिहिमंत्रः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

---

१ तै० ब्रा० १. ५. ५ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

जज्ञिषइत्थागोपीथ्यायहिदधाथतत्पुरूरवोमओजः ।
अशासन्त्वाविदुषीसस्मिन्नहन्नमआशृणोःकिमभुग्वदासि॥११॥

जज्ञिषे । इत्था । गोऽपीथ्याय । हि । दधाथ । तत् । पुरूरवः । मे । ओजः । अशासम् । त्वा । विदुषी । सस्मिन् । अहन् । न । मे । आ । अशृणोः । किम् । अभुक् । वदासि ॥ ११ ॥

इत्था इत्थं गोपीथ्याय गौः पृथिवी पीथं पालनं स्वार्थिकस्तद्धितः भूमेरक्षणाय जज्ञिषे हि जातोसि खलु पुत्ररूपेण आत्मावैपुत्रनामेतिश्रुतेः । पुनर्देव्याह हे पुरूरवः मे ममोदरेमयि ओजः अपत्योत्पादनसामर्थ्यं दधाथ निदधाथ मयि निहितवानसि तत्तथास्तु अथापि स्थातव्यमिति चेत्तत्राह विदुषी भाविकार्थं जानती सस्मिन्नहन् सर्वस्मिन्नहनि त्वया यत्कर्तव्यं त्वा त्वां अशासं शिक्षितवत्यस्मि त्वं मे मम वचनं नाश्रृणोः नश्रृणोषि किं त्वं अभुक् अभोक्ता अपालयिता प्रतिज्ञातार्थमपालयन् वदासि हयेजायेइत्यादिरूपं प्रलापं । वदेर्लेट्यडागमः। अहन् अहनि दिवसे त्रिवारं यभस्व एडकद्वयमस्माकं पुत्रत्वेन परिकल्पय पुत्रोत्पादनपर्यन्तं वसामि नग्नं त्वां यदाद्राक्षं तदागच्छामीत्येवं रूपोमिथः समयः ॥ उर्वशीहाप्सराःपुरूरवसमैळंचकमे तꣳहविन्दमानोवाच त्रिःस्ममाह्नोवैतसेनदण्डेनेत्यादि वाजसनेयकमुदाहृतं ॥११॥

अथ द्वादशी—

कदासूनुःपितरंजातइच्छाच्चक्रंनाश्रुवर्तयद्विजानन् ।
कोदम्पतीसमनसावियूयोदधयदग्निःश्वशुरेषुदीदयत् ॥१२॥

कदा । सूनुः । पितरम् । जातः । इच्छात् । चक्रम् । न । अश्रु । वर्तयत् । विऽजानन् । कः । दम्पती इति दम्ऽपती । सऽमनसा । वि । यूयोत् । अध । यत् । अग्निः । श्वशुरेषु । दीदयत् ॥ १२ ॥

इदं पुरूरवसोवाक्यं कदा कस्मिन्काले सूनुस्तवोदरजातः सन् पितरं मामिच्छाव इच्छेत् इषु इच्छायां लेटि शपि इषुगमियमामिति छादेशः लेटोडाटाविति अडागमः कदा वा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विजानन् पितरं मामधिगच्छन् चक्रन् क्रन्दनानः [illegible]
सन् सूनुः समनसा समनसौ दंपती जायापती त्वां मां च वियूयोत् [illegible]
श्रणयोः यौतेश्छान्दसः शपः श्लुः तुजादित्वादभ्यासदीर्घः [illegible]
स्थितस्तेजोरूपोगर्भः श्वशुरेषु दीदयत् दीप्यते [illegible] ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रतिंब्रवाणिवर्तयंतेअश्रुंचक्रन्नक्रंददाध्येशिवायै ।
प्रतत्तेंहिनवायत्तेंअस्मेपरेह्यस्तंनहिमूरमापः ॥ १३ ॥

प्रति । ब्रवाणि । वर्तयंते । अश्रु । चक्रन् । न । क्रन्दत् । आऽध्ये । शिवायै । प्र । तत् । ते । हिनव । यत् । ते । अस्मे इति । परा । इहि । अस्तम् । नहि । मूर । मा । आपः ॥ १३ ॥

उर्वशीवाक्यं—हे पुरूरवस्त्वां प्रति ब्रवाणि [illegible]
आध्ये आध्याते वस्तुनि शिवायै शिवं कल्याणं [illegible]
न् न क्रन्दत् नकारश्चार्थे [illegible]
ते तव संबन्धि अस्मे अस्मासु निहितं [illegible]
मूर मूढ मा मां नह्यापः नप्राप्नोषि [illegible]
लङि मिपआमादेशः गुणः अन्त्यलोपश्छान्दसः [illegible]
लिटि तिङांतिङोभवन्तीति लङोलोट् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

सुदेवोअद्यप्रपतेदनावृत्परावतंपरमांगन्तवा उ ।
अधाशयीतनिर्ऋतेरुपस्थेधैनंवृकारभसासोअद्युः ॥ १४ ॥

सुऽदेवः । अद्य । प्रऽपतेत् । अनाऽवृत् । पराऽवतम् । परमाम् । गन्तवै । ऊँ इति । अध । शयीत । निःऽऋतेः । उपऽस्थे । अध । एनम् । वृकाः । रभसासः । अद्युः ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

जज्ञिषइत्थागोपीथ्यायहिदधाथतत्पुरूरवोमओजः ।
अशासन्त्वाविदुषीसस्मिन्नहन्नमआशृणोःकिमभुग्वदासि॥ ११॥

जज्ञिषे । इत्था । गोऽपीथ्याय । हि । दधाथ । तत् । पुरूरवः ।
मे । ओजः । अशासम् । त्वा । विदुषी । सस्मिन् । अहन् । न ।
मे । आ । अशृणोः । किम् । अभुक् । वदासि ॥ ११ ॥

इत्था इत्थं गोपीथ्याय गौः पृथिवी पीथं पालनं स्वार्थिकस्तद्धितः भूमेरक्षणाय जज्ञिषे हि जातोसि खलु पुत्ररूपेण आत्मावैपुत्रनामेतिश्रुतेः । पुनर्देव्याह हे पुरूरवः मे ममोदरेमयि ओजः अपत्योत्पादनसामर्थ्यं दधाथ निदधाथ मयि निहितवानसि तत्तथास्तु अथापि स्थातव्यमिति चेत्तत्राह विदुषी भाविकार्यं जानती सस्मिन्नहन् सर्वस्मिन्नहनि त्वया यत्कर्तव्यं त्वा त्वां अशासं शिक्षितवत्यस्मि त्वं मे मम वचनं नाश्रृणोः नश्रृणोषि किं त्वं अभुक् अभोक्ता अपालयिता प्रतिज्ञातार्थमपालयन् वदासि हयेजायेइत्यादिरूपं प्रलापं ।वदेर्लेटयडागमः। अहन् अहनि दिवसे त्रिवारं यभस्व एडकद्वयमस्माकं पुत्रत्वेन परिकल्पय पुत्रोत्पादनपर्यन्तं वसामि नग्नं त्वां यदाद्राक्षं तदागच्छामीत्येवं रूपोमिथः समयः ॥ उर्वशीहाप्सराःपुरूरवसमैळं-चकमे तऽहविन्दमानोवाच त्रिःस्ममाह्नोवैतसेनदण्डेनेत्यादि वाजसनेयकमुदाहृतं ॥११॥

अथ द्वादशी—

कदासूनुःपितरंजातइच्छाच्चक्रंनाश्रुवर्तयद्विजानन् ।
कोदम्पतीसमनसावियूयोदधयदग्निःश्वशुरेषुदीदयत् ॥१२॥

कदा । सूनुः । पितरम् । जातः । इच्छात् । चक्रम् । न । अश्रु ।
वर्तयत् । विऽजानन् । कः । दम्पती इति दम्ऽपती । सऽमनसा ।
वि । यूयोत् । अध । यत् । अग्निः । श्वशुरेषु । दीदयत् ॥ १२ ॥

इदं पुरूरवसोवाक्यं कदा कस्मिन्काले सूनुस्तवोदरजातः सन् पितरं मामिच्छात इच्छेत् इषु इच्छायां लेटि शपि इषुगमियमामिति छादेशः लेटोडाटाविति अडागमः कदा वा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विजानन् पितरं मामधिगच्छन् चक्रन् क्रन्दमानः अश्रुवर्तयत् नेतिचार्थे किंच कः किंविधः सन् सूनुः समनसा समनसौ दंपती जायापती त्वां मां च वियूयोत् विश्लेषयेत् युमिश्रणामिश्रणयोः यौतेश्छान्दसः शपः श्लुः तुजादित्वादभ्यासदीर्घः अधाधुना यद्यदाग्निस्तव हृदयस्थितस्तेजोरूपोगर्भः श्वशुरेषु दीदयत् दीप्यते दीदयतिर्दीप्तिकर्मेतिनैरुक्तोधातुः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रतिब्रवाणिवर्तयतेअश्रुंचक्रन्नक्रंददाध्येशिवायै ।
प्रतत्तेहिनवायत्तेअस्मेपरेह्यस्तंनहिमूरमापः ॥ १३ ॥

प्रति । ब्रवाणि । वर्तयते । अश्रु । चक्रन् । न । क्रन्दत् । आऽध्ये । शिवायै । प्र । तत् । ते । हिनव । यत् । ते । अस्मे इति । परा । इहि । अस्तम् । नहि । मूर । मा । आपः ॥ १३ ॥

इदमुर्वशीवाक्यं—हे पुरूरवस्त्वां प्रति ब्रवाणि प्रतिवच्मि त्वदपत्यं अश्रु बाष्पं वर्तयते वर्तयिष्यति आध्ये आध्याते वस्तुनि शिवायै शिवे कल्याणे उपस्थिते सति चक्रन् रुदन् अश्रूणि विमुंचन् न क्रन्दत् नकारश्चार्थे रोत्स्यतिचेत्यर्थः तत् तदपत्यं ते तुभ्यं हिनव प्रहिणोमि यदपत्यं ते तव संबन्धि अस्मे अस्मासु निहितं । त्वं परेह्यस्तं अस्तमिति गृहनाम स्वगृहं प्रतिगच्छ हे मूर मूढ मा मां नह्यापः नप्राप्नोषि हि नवेत्यत्र हिनोतेश्छन्दसिलुङ्लङ्लिटइति भविष्यति लङि मिपआमादेशः गुणः अन्त्यलोपश्छान्दसः बहुलवचनादडभावः । आपः आप्लृव्याप्तौ लिटि तिङांतिङोभवन्तीति लङोलोट् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

सुदेवोअद्यप्रपतेदनावृत्परावतंपरमांगन्तवाउ ।
अधाशयीतनिर्ऋतेरुपस्थेधैनंवृकारभसासोअद्युः ॥ १४ ॥

सुऽदेवः । अद्य । प्रऽपतेत् । अनावृत् । पराऽवतम् । परमाम् । गन्तवै । ऊँ इति । अध । शयीत । निःऽऋतेः । उपऽस्थे । अध । एनम् । वृकाः । रभसासः । अद्युः ॥ १४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ परिदूनः पुरूरवाउवाच सुदेवः त्वया सह सुक्रीडः पतिरद्य प्रपतेत् अत्रैव प्रपततु अथवा अनावृत् अनावृतः सन् परमां परावतं दूरादपि दूरदेशं गन्तवै गन्तुं महाप्रस्थानगमनं कुर्यात् अधाथवा यत्र कुत्रापि गन्तुं समर्थः सन् निर्ऋतेः पृथिव्याउपस्थे शयीत शयनं कुर्यात् यद्वा निर्ऋतिः पापदेवता तस्याउपस्थे उत्संगे संनिधौ म्रियतामित्यर्थः अध अथवैनं वृकाअरण्यश्वानोरभसासोवेगवन्तः अद्युर्भक्षयन्तु । अत्रवाजसनेयकं—सुदेवोद्योद्वाबध्नीतप्रवापतेत्तदेनंवृकाः श्वानोवाद्युरिति हैवतदुवाचेति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी।--

पुरूरवोमामृथामाप्रपप्तोमात्वावृकासोअशिवासउक्षन् ।
नवैस्त्रैणानिसख्यानिसन्तिसालावृकाणांहृदयान्येता ॥ १५ ॥ ३ ॥

पुरूरवः । मा । मृथाः । मा । प्र । पप्तः । मा । त्वा । वृकासः । अशिवासः । ऊँ इति । क्षन् । न । वै । स्त्रैणानि । सख्यानि । सन्ति । सालावृकाणाम् । हृदयानि । एता ॥ १५ ॥ ३ ॥

तमितरा प्रत्युवाच—हे पुरूरवः त्वं मामृथाः मृतिं माप्राप्नुहि म्रियतेर्लुङि थासि ह्रस्वादंगादिति सिचोलोपः । तथा माप्रपप्तः अत्रैव पतनं माकार्षीः पातेर्लुङि लृदित्वात्पुषादीत्यादिना च्लेरङ् पतःपुमिति पुम्।तथा त्वा त्वां अशिवासोशुभावृकासोवृकामोक्षन् उइत्येवकारार्थः अक्षन् माभ्यवहरन्तु किमित्येवमस्मदुपर्याग्रहं करोषि माकार्षीरित्यर्थः अदेर्लुङि लुङ्सनोर्घस्लृ इति घस्लादेशः मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् गमहनेत्युपधालोपः शासिवसीत्यादिना षत्वं खरिचेति चर्त्वं बाहुलकादडभावः । अथास्य स्नेहस्यासारतामाह स्त्रैणानि स्त्रीणां कृतानि सख्यानि नवै सन्ति नसन्ति खलु । अभावे कारणमाह एता एतानि सख्यानि सालावृकाणां हृदयानि तेषां हृदयानि यथा वत्सादीनां विश्वासापन्नानां घातुकानि तद्वत् । अत्र वाजसनेयकं मैतदादृथानवैस्त्रैणंसख्यमस्ति पुनर्गृहानैहीति हैवैनंतदुवाचेति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षोडशी—

यद्विरूपाचरं मर्त्येष्ववसं रात्रीः शरदश्चतस्रः ।
घृतस्य स्तोकं सकृदह्न आश्नां तादेवेदं तातृपाणा चरामि ॥ १६ ॥

यत् । विऽरूपा । अचरम् । मर्त्येषु । अवसम् । रात्रीः । शरदः ।
चतस्रः । घृतस्य । स्तोकम् । सकृत् । अह्नः । आश्नाम् ।
तात् । एव । इदम् । ततृपाणा । चरामि ॥ १६ ॥

यद्यदा विरूपा परं मनुष्यस्य संपर्कात् विगतसहजभूतदेवरूपा पत्यानुकूल्येन नानारूपावा मर्त्येषु मनुष्येषु अचरं तदानीं रात्रीः पूरयित्रीश्चतस्रः शरदः अवसं न्यवसं अत्यन्तसंयोगे द्वितीया तदानीं घृतस्य स्तोकं सकृदह्नआश्नां तादेव तेनैव स्तोकेनाहमिदं संप्रति तातृषाणा तृप्ता सती चरामि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अन्तरिक्षप्रां रजसो विमानीमुप शिक्षाम्युर्वशीं वसिष्ठः ।
उप त्वा रातिः सुकृतस्य तिष्ठान्नि वर्तस्व हृदयं तप्यते मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षऽप्राम् । रजसः । विऽमानीम् । उप । शिक्षामि ।
उर्वशीम् । वसिष्ठः । उप । त्वा । रातिः । सुऽकृतस्य ।
तिष्ठात् । नि । वर्तस्व । हृदयम् । तप्यते । मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षप्रां स्वतेजसान्तरिक्षस्य पूरयित्रीं तथा रजसोरंजकस्योदकस्य विमानीं निर्मात्रीं उर्वशीं वसिष्ठः समानानां मध्येतिशयेन वासयिताहं उपशिक्षामि वशंनयामि सुकृतस्य शोभनकर्मणोरातिर्दाता पुरूरवाः त्वा त्वां उपतिष्ठात् उपतिष्ठतु मे हृदयं तप्यते अतोनिवर्तस्व एवं राजोवाच ॥ १७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टादशी–

इतिंत्वादेवाइमआंहुरैळयथेंमेतद्भवंसिमृत्युबंन्धुः ।
प्रजातेंदेवान्हविषांयजातिस्वर्गउत्वमपिंमादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

इतिं । त्वा । देवाः । इमे । आहुः । ऐळ । यथां । ईम् । एतत् ।
भवंसि । मृत्युऽबंन्धुः । प्रऽजा । ते । देवान् । हविषां । यजाति ।
स्वःऽगे । ऊँ इतिं । त्वम् । अपिं । मादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

हे ऐल पुरूरवस्त्वा त्वां इमे देवाइत्याहुः मृत्युबन्धुर्मृत्योर्बन्धकोमृत्योर्बन्धुभूतोवा मृत्युवशमापामुवंस्त्वं यथाई एतद्भवसि प्रजाः प्रकर्षेण जायमानस्त्वं तव संवन्धिनोयष्टव्यान् देवान् हविषा यजासि यजसि स्वर्गउ स्वर्गेएव त्वमपि मादयासे मदयसि अस्माभिः सह एवमाहुरित्यर्थः यस्मादेवं करोषि तस्मादभिलाषं हित्वा सुखीभवेति सेयं पुरूरवसं प्रत्युवाच॥१८॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

प्रतेमहइति त्रयोदशर्चं षष्ठं सूक्तं वरुर्नामांगिरसऋषिः इन्द्रस्य पुत्रः सर्वहरिर्वा नाम द्वादशीत्रयोदश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाएकादश जगत्यः इन्द्रस्याश्वौ हरी तयोरत्र स्तूयमानत्वात्तद्देवताकमिदं तथाचानुक्रान्तं–प्रतेसप्तोना वरुः सर्वहरिर्वैन्द्रोहरिस्तुतिर्द्वित्रिष्टुबन्तं । अतिरात्रे तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनएतत्सूक्तं सूत्रितंच–प्रतेमहऊतीशचीवस्तववीर्येणेति याज्येति । षोडशिशस्त्रेप्याद्यस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितंच–प्रतेमहेविदथेशंसिषंहरीइति तिस्रोजगत्यइति । तत्र प्रथमा–

प्रतेंमहेविदथेंशंसिषंहरीप्रतेंवन्वेवनुषोंहर्यतंमदंम् ।
घृतंनयोहरिंभिश्चारुसेचंतआत्वांविशन्तुहरिंवर्पसंगिरंः ॥ १ ॥

प्र । ते । महे । विदथें । शंसिषम् । हरी इतिं । प्र । ते । वन्वे ।
वनुषंः । हर्यतम् । मदंम् । घृतम् । न । यः । हरिंऽभिः । चारुं ।
सेचंते । आ । त्वा । विशन्तु । हरिंऽवर्पसम् । गिरंः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे इन्द्र ते तव हरी अश्वौ महे महति विदथे यज्ञे प्रशंसिषं अशंसिषं अस्ताविषं । तथा वनुषः वनु हिंसायां हिंसकस्य ते तव हर्यतं हर्य गतिकान्त्योः तस्यौणादिकः अतच् चित्स्वरेणान्तोदात्तः कमनीयं मदं प्रवन्वे प्रयाचे अस्मदभिमतं । वनु याचने यइन्द्रोहरिभिः हरितवर्णैः अश्वैर्मद्यागंगत्वा चारु चरणीयं घृतं न घृतमिव सुपूतं उदकं सेचते वर्षति तं तादृशं हरिवर्पसं वर्पइति रूपनाम हरितरूपं त्वा त्वां आविश्नन्तु गिरोऽस्मदीयाः स्तुतिवाचस्तव मदाय॥१॥

अथ द्वितीया—

हरिंहिर्योनिमभियेसमस्वरन्हिन्वन्तोहरीदिव्यंयथासदः ।
आयंपृणन्तिहरिभिर्नधेनवइन्द्रायशूषंहरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥

हरिम् । हि । योनिम् । अभि । ये । समऽअस्वरन् । हिन्वन्तः ।
हरी इति । दिव्यम् । यथा । सदः । आ । यम् । पृणन्ति ।
हरिऽभिः । न । धेनवः । इन्द्राय । शूषम् । हरिऽवन्तम् । अर्चत ॥२॥

ये पूर्वे स्तोतारऋषयोयोनिं इन्द्रस्य स्थानभूतं हरिं अश्वं अभिसमस्वरन् स्वृशब्दोपतापयोः अभिसंस्तुवन्ति किंकुर्वन्तः दिव्यं देवसंबन्धि सदोयागगृहं यथा प्रेरयन्तीन्द्रं तथा हरी अश्वौ हिन्वन्तः प्रेरयन्तः सोमेभिषुते सति स्वयमेवेन्द्रोरथेश्वौ प्रेरयति अतः स्तोतॄणां हरिप्रेरणत्वं । यद्वा दिव्यं सदः इन्द्रः प्राप्नुयात्तथा हरिं रथाय स्तुतिभिर्हिन्वन्तः प्रेरयन्तः यमिन्द्रं धेनवः नवप्रसूतागावोयथा पृणन्ति क्षीरादिभिः । अत्र पुरस्तादुपचारोपि नकारउपमार्थीयः । हरिभिः हरितवर्णैः सोमैरापृणन्ति पूरयन्ति तथा यूयमपीन्द्रायेन्द्रस्य हरिवन्तं शूषं बलं अर्चत पूजयत हे स्तोतारः स्तुतिभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोअस्यवज्रोहरितोयआयसोहरिर्निकामोहरिरागभस्त्योः ।
द्युम्नीसुशिप्रोहरिमन्युसायकइन्द्रेनिरूपाहरितामिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

सः । अस्य । वज्रः । हरितः । यः । आयसः । हरिः । निऽकामः ।
हरिः । आ । गभस्त्योः । द्युम्नी । सुऽशिप्रः । हरिमन्युऽसायकः ।
इन्द्रे । नि । रूपा । हरिता । मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्येन्द्रस्य वज्रोहरितोहरितवर्णः यआयसः अयसःसारभूतोस्ति निर्मितः सच हरिर्हरितवर्णो-वज्रोनिकामः नितरां कमनीयः सआहन्ता शत्रूणां तादृशोवज्रोगभस्त्योः हस्तयोर्वर्तते इतिशेषः। अयमिन्द्रोद्युम्नी द्युम्नं द्योतमानं धनं तद्वान् सुशिप्रः शोभनहनुः हरिमन्युसायकः यस्य मन्युः सायकः शत्रुहन्ताभिगन्तावा भवति यद्वा शत्रुहन्ता कोपः सायकश्च यस्य सतादृशोभवति। किंच बहूनां इन्द्रे रूपा रूपाणि सर्वाणि हरिता हरितानि निर्मिमिक्षिरे निषिक्तानि बभूवुः मिहेः सन्नन्तात्कर्मणि लिटि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दिविनकेतुरधिधायिहर्यतोविव्यचद्वज्रोहरितोनरंह्यां।
तुदद्हिंहरिशिप्रोयआयसःसहस्रशोकाअभवद्धरिंभरः ॥ ४ ॥

दिवि। न। केतुः। अधि। धायि। हर्यतः। विव्यचत्। वज्रः।
हरितः। न। रंह्यां। तुदत्। अहिम्। हरिऽशिप्रः। यः।
आयसः। सहस्रऽशोकाः। अभवत्। हरिम्ऽभरः ॥ ४ ॥

दिव्यन्तरिक्षे केतुः प्रकाशेन सर्वस्य प्रज्ञापकआदित्यइव सयथा अधिनिहितः एवम-यमिन्द्रः अधिधायि अध्यधायि स्तोतृभिरधिनिहितः किंचेन्द्रस्य वज्रः हर्यतः स्पृहणीयः सन् विव्यचत् विव्याप्नोति व्याप्तव्यं शत्रुसंघं। तत्र दृष्टान्तः—हरितोन हरितवर्णाअध्वा हर्तारो-वा अश्वाआदित्यसंबन्धिनस्ते यथा रंह्या रंहणेन वेगेन व्याप्नुवन्ति व्याप्तव्यं योस्य वज्रः आयसः अयोविकारः अहिं वृत्रं मेघंवा तुदत् हिनस्ति योयं महानुभावोहरिशिप्रः सोमपान-रभसेन हरितवर्णनासिकः तद्वर्णहनुर्वा हरिंभरः हर्योर्भर्ताइन्द्रः सहस्रशोकाः अभवत् शुच दीप्तौ अपरिमितदीप्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वंत्वमहर्यथाउपस्तुतःपूर्वेभिरिन्द्रहरिकेशयज्वभिः।
त्वंहर्यसितवविश्वमुक्थ्य१मसामिराधोहरिजातहर्यतम् ॥ ५ ॥५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वम्ऽत्वंम् । अहर्यथाः । उपंऽस्तुतः । पूर्वैभिः । इन्द्र ।
हरिऽकेश । यज्वंऽभिः । त्वम् । हर्यसि । तवं । विश्वंम् ।
उक्थ्यंम् । असांमि । राधंः । हरिऽजात । हर्यतम् ॥ ५ ॥५ ॥

हे इन्द्र हे हरिकेश हरितरोमवदश्व त्वं त्वमेव सर्वत्र यज्ञे अहर्यथाः अकामयथाः स्तोत्रं हविर्वा ।कीदृशस्त्वं पूर्वेभिः पूर्वतनैर्यज्वभिर्यजमानैरुपस्तुतः सन् हे हरिजात हरितवर्णः सन् प्रादुर्भूत हारकप्रादुर्भाव वा शत्रुवधार्थं प्रादुर्भूतेत्यर्थः हे तादृशेन्द्र त्वं तव स्वभूतमिति शेषः विश्वं व्याप्तं सोमचरुपुरोडाशादिरूपं सर्वं वा यद्वा यत्र यानि यानि हवींषि दीयन्ते तत्सर्वं वा तथा उक्थ्यं प्रशस्यं असामि असाधारणं असमं कृत्स्नं हर्यतं कान्तं राधोन्नं हविर्लक्षणं हर्यसि कामयसे ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ताव॒ज्रिणं॑म॒न्दिनं॒स्तोम्यं॒मद॒इन्द्रं॒रथे॑वहतोहर्य॒ताहरी॑ ।
पु॒रूण्य॑स्मै॒सव॑नानि॒हर्य॑त॒इन्द्रा॑य॒सोमा॒हर॑योदधन्वि॒रे ॥ ६ ॥

ता । व॒ज्रिणं॑म् । म॒न्दिनं॑म् । स्तोम्यं॑म् । मदे॑ । इन्द्र॑म् । रथे॑ ।
व॒ह॒तः॒ । ह॒र्य॒ता । हरी॒ इति॑ । पु॒रूणि॑ । अ॒स्मै॒ । सव॑नानि ।
हर्य॑ते । इन्द्रा॑य । सोमाः॑ । हर॑यः । द॒ध॒न्वि॒रे॒ ॥ ६ ॥

ता तौ प्रसिद्धौ हर्यता हर्यतौ गन्तारौ कान्तौ वा हरी हरितवर्णौ अश्वौ मन्दिनं मोदमानं स्तोम्यं स्तुत्यर्हं वज्रिणमिन्द्रं मदे निमित्ते रथे वहतः धारयतः यज्ञमस्मदीयं प्रापयतः अस्मै हर्यते कान्तायेन्द्राय पुरूणि बहूनि सवनानि प्रातरादीनि हरयो हरितवर्णाः सोमाद- धन्विरे निधीयन्ते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अरं॒कामा॑य॒हर॑योदधन्वि॒रेस्थि॒राय॑हिन्व॒न्हर॑यो॒हरी॑तुरा ।
अर्व॑द्भि॒र्योहरि॑भि॒र्जोष॒मीय॑ते॒सोअ॑स्य॒कामं॒हरि॑वन्तमानशे ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अरम् । कामाय । हरयः । दधन्विरे । स्थिराय । हिन्वन् । हरयः ।
हरी इति । तुरा । अर्वत्ऽभिः । यः । हरिऽभिः । जोषम् ।
ईयते । सः । अस्य । कामम् । हरिऽवन्तम् । आनशे ॥ ७ ॥

अरमलं पर्याप्तं कामायेन्द्रकामनाय हरयो हरितवर्णाः सोमादधन्विरे ते च हरयः स्थिराय युद्धे अपालितायेन्द्राय तुरा तुरौ त्वरमाणौ हरी अश्वौ हिन्वन् प्रेरयन्ति यःअर्वद्भिररणकुशलै र्हरिभिरश्वैर्जोषं शूरैः सेव्यं संग्राममीयते गच्छति सरथोस्येन्द्रस्य स्वभूतं कामं कमनीयं हरिवन्तं सोमवन्तं यज्ञं आनशे व्याप्नोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

हरिश्मशारुर्हरिकेशआयसस्तुरस्पेयेयोहरिपाअवर्धत ।
अर्वद्भिर्योहरिभिर्वाजिनीवसुरतिविश्वादुरितापारिषद्धरी ॥ ८ ॥

हरिऽश्मशारुः । हरिऽकेशः । आयसः । तुरःऽपेये । यः ।
हरिऽपाः । अवर्धत । अर्वत्ऽभिः । यः । हरिऽभिः । वाजिनीऽवसुः ।
अति । विश्वा । दुःऽइता । पारिषत् । हरी इति ॥ ८ ॥

हरिश्मशारुर्हरितवर्णश्मश्रुः हरिकेशः हरितवर्णकेशः आयसः अयोमयहृदयोस्य शत्रूणां घातकइत्यर्थः एतादृशोयइन्द्रः तुरस्पेये तूर्णं पातव्ये सोमे हरिपाः हरितवर्णसोमपाः अवर्धत वर्धते यश्चार्वद्भिर्गन्तृभिर्हरिभिरश्वैः सोमैर्वा वाजिनीवसुः वाजिनमन्नं हविर्लक्षणं तदस्यास्तीति वाजिनी क्रिया सैव वसु धनं यस्य सतथोक्तः यज्ञधनइत्यर्थः। यद्वावाजिनमेव वाजिनी तदेव धनं यस्य सएवमुक्तलक्षणइन्द्रोहरी रथे योजयित्वा विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता अस्माकं दुरितानि पारिषत् पारयतु पारयतेर्लेटि सिप्यडागमः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

स्रुवेवयस्यहरिणीविपेततुःशिप्रेवाजायहरिणीदविध्वतः ।
प्रयत्कृतेचमसेमर्मृजद्धरीपीत्वामदस्यहर्यतस्यान्धसः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्रुवांऽइव । यस्यं । हरिंणी इतिं । विऽपेततुंः । शिप्रे इतिं । वाजांय । हरिंणी इतिं । दविंध्वतः । प्र । यत् । कृते । चमसे । मर्म्रृजत् । हरी इतिं । पीत्वा । मदंस्य । हर्यतस्यं । अन्धंसः ॥ ९ ॥

यस्येन्द्रस्य हरिणी हरितवर्णावश्वौ विपेततुः रथे इन्द्रमारोप्य विपततोयज्ञमस्मदीयं । यद्वा यस्य हरिणी हरितवर्णे कनीनिके विपेततुः सोमं प्रति विपततः तत्रदृष्टान्तः—स्रुवेव यथा स्रुवा स्रुवौ हविषा पूर्णौ पात्रविशेषौ होमार्थं विपततः तद्वत् । तथा यस्य च हरिणी हरितवर्णे शिप्रे हनू वाजाय सोमलक्षणायान्नाय दविध्वतः कंपयतः पुरतः मत्तस्य सोमस्य पीत्या चलतः तथा यद्यदा कृते संस्कृते चमसेवर्तमानं मदस्य मदकरं हर्यतस्य कान्तं अन्धसोन्नं सोमं पीत्वा हरी अश्वौ प्रममृंजत् प्रमार्ष्टि तदानीं स्तुतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतस्मसद्मंहर्यतस्यंपस्त्योऽरत्योनवाजंहरिंवाँअचिक्रदत् । महीचिद्धिधिषणाहंर्यदोजंसाबृहद्वयोंदधिषेहर्यतश्चिदा ॥ १०॥६॥

उत । स्म । सद्मं । हर्यतस्यं । पस्त्योंः । अत्यंः । न । वाजंम् । हरिंऽवान् । अचिक्रदत् । मही । चित् । हि । धिषणां । अहंर्यत् । ओजंसा । बृहत् । वयंः । दधिषे । हर्यतः । चित् । आ ॥ १० ॥ ६ ॥

उतापिच हर्यतस्य कमनीयस्येन्द्रस्य सद्म सदनं पस्त्योः द्यावापृथिव्योः संबन्धि सोयमत्योन अश्वइव वाजं संग्रामं हरिवान् अश्ववान् अचिक्रदत् गच्छति । तथा हि यस्मात् हे इन्द्र त्वां मही महती धिषणा स्तुतिरोजसा बलेन युक्तमिन्द्रं अहर्यत् कामयते चिदिति पूरणः अतोवाजमचिक्रदत् तथासति हे इन्द्र हर्यतः कामयमानस्य यजमानस्य बृहत् महत् वयोन्नं आदधिषे आमयच्छसि । चिदितिपूरणः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

आरोदंसीहर्यमाणोमहित्वानव्यंनव्यंहर्यसिमन्मनुप्रियम् । प्रपस्त्यंमसुरहर्यतंगोराविष्कृधिहरंयेसूर्याय ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । रोदंसी इतिं । हर्यमाणः । महिऽत्वा । नव्यंम्ऽनव्यम् । हर्यसि ।
मन्मं । नु । प्रियम् । प्र । पस्त्यंम् । असुर । हर्यतम् । गोः ।
आविः । कृधि । हरये । सूर्याय ॥ ११ ॥

हे इन्द्र हर्यमाणः कामयमानोमहित्वा महत्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ आपूरयसीति शेषः । तथा नव्यंनव्यं नवतरं प्रियं प्रियकरं मन्म मननीयं स्तोत्रं नुक्षिप्रं हर्यसि कामयसे हे असुर बलवन् असुः प्राणः तद्वन् मत्वर्थीयोरः ◌द्दशेन्द्र गोः जातावेकवचनं गवां हर्यतं स्पृहणीयं पस्त्यं गृहं गोरुदकस्योक्तगुणकं स्थानं वा हरये उदकस्य हर्त्रे सूर्याय प्रप्रकर्षेण आविष्कृधि प्रकटीकुरु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

आत्वांहर्यन्तंप्रयुजोजनानांरथेवहन्तुहरिशिप्रमिन्द्र ।
पिबायथाप्रतिभृतस्यमध्वोहर्यन्यज्ञंसधमादेदशोंणिम् ॥ १२ ॥

आ । त्वा । हर्यन्तंम् । प्रऽयुजंः । जनानाम् । रथे । वहन्तु ।
हरिंऽशिप्रम् । इन्द्र । पिबं । यथां । प्रतिंऽभृतस्य । मध्वंः ।
हर्यन् । यज्ञम् । सधऽमादे । दशंऽओणिम् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र हरिशिप्रं हरितवर्णशिप्रं त्वा त्वां हर्यतं यज्ञं कामयमानं प्रयुजोरथे प्रयुक्ताअश्वारथे स्थापयित्वा जनानां ऋत्विग्यजमानानां अन्तिकं प्रति वहन्तु प्रापयन्तु यथा येन प्रकारेण प्रतिभृतस्य गृहादिषु संभृतं मध्वोमधु सोमरसं यज्ञं यागसाधनं दशोणिं ओणयोंगुलयः दशभिरंगुलीभिः संपादितं सोमं हर्यन् कामयमानः सन् पिब पिबसि सधमादे संग्रामेजयार्थं तथा वहन्त्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

अपाःपूर्वेषामित्येषा षोडशिशस्त्रस्य याज्या । सूत्रितंच—एवाहिशक्रोवशीहिशक्रइति जपित्वापाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामिति यजतीति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा त्रयोदशी—

अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सवनं केवलं ते ।
ममद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषञ्जठर आ वृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

अपाः । पूर्वेषाम् । हरिऽवः । सुतानाम् । अथो इति । इदम् ।
सवनम् । केवलम् । ते । ममद्धि । सोमम् । मधुऽमन्तम् । इन्द्र ।
सत्रा । वृषन् । जठरे । आ । वृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं सुतानामभिषुतानां पूर्वेषां प्रातःसवने संपादितानां कर्मणि षष्ठ्यावेते अभिषुतान् प्रातःसवनिकान् सोमानित्यर्थः तानपाः अपिबः हे हरिवइतीन्द्रसंबोधनं हरिभ्यामश्वाभ्यां तद्वन् यद्वा ऋक्सामात्मकाभ्यां हरिभ्यां युक्त । ऋक्सामेवाइन्द्रस्यहरी । ताभ्यामेषहरतीति ब्राह्मणं अथो अपिचेदं माध्यंदिनं सवनं केवलं ते तवैवासाधारणं । माध्यंदिनं सवनं केवलं तइति हिमंत्रान्तरं । तस्मिन् हे इन्द्र मधुमन्तं माधुर्योपेतं सोमं ममद्धि पिब आस्वादयेत्यर्थः मदिरत्रास्वादनकर्मा पिबन्तु मदन्तु वियंत्विति च मंत्रः । सत्रावृषन् सत्राशब्दोभूयिष्ठवचनः हे भूयिष्ठं वर्षितरिन्द्र जठरे आवृषस्व आसिंचस्व ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

याओषधीरिति त्रयोविंशत्यृचं सप्तमं सूक्तं अथर्वणपुत्रस्य भिषङ्नाम्नआर्षं आनुष्टुभमोषधिदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—याओषधीस्त्र्यधिकाथर्वणोभिषगोषधिस्तुतिरानुष्टुभमिति । दीक्षितानां ज्वराद्युपतापे संजाते अनेन सूक्तेन मार्जयेत् । सूत्रितंच— ओषधिसूक्तेन चाप्लाव्यानुव्रजेदिति ।

तत्र प्रथमा—

याओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।
मनै नु बभ्रूणामहं शतं धामानि सप्त च ॥ १ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. २४. । २ ऋ०सं० ३. ७. ६ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

याः । ओषधीः । पूर्वाः । जाताः । देवेभ्यः । त्रिऽयुगम् । पुरा ।
मनै । नु । बभ्रूणाम् । अहम् । शतम् । धामानि । सप्त । च ॥ १ ॥

याओषधीरोषधयः पूर्वाः पुरातन्योजाताउत्पन्नाः केभ्यः सकाशात् देवेभ्यो जगन्निर्मातृभ्यः यद्वा देवाद्योतमानाऋतवः तेभ्यः कस्मिन्काले त्रियुगं त्रिषु युगेषु विशेषेणप्रादुर्भावापेक्षया कृतादियुगत्रयमुक्तं कलौ त्वत्यन्ताल्पत्वादुपेक्षितं अथवा त्रिषु युगेषु वसन्ते प्रावृषि शरदि चेत्यर्थः । अहं बभ्रूणां बभ्रुवर्णानां सोमाद्योषधीनां शतं सप्त च धामानि अनुलेपसंमार्जनाभिषेकादिरूपेणाश्रयभूतानि स्थानानि नु क्षिप्रं मनै मन्ये संभावयामीत्यर्थः । अत्रवाजसनेयकं—याओषधीः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगं पुरेति ऋतवोवै देवास्तेभ्यएतास्त्रिःपुराजायन्ते वसन्ते प्रावृषि शरदि मनैनुबभ्रूणामहमिति सोमोवैबभ्रुःसोम्याओषधयऔषधः पुरुषः शतंधामानीति यदिदंशतायुःशतार्घःशतवीर्यएताभिर्हास्यशतंधामानिसप्तचेति यएवमेवसप्तशीर्षन्प्राणास्तानेतदाहेति । अत्रनिरुक्तंच—याओषधयः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रीणि युगानि पुरामन्येनुतद्बभ्रूणामहंबभ्रुवर्णानांहरणानांभरणानामिति वा शतंधामानिसप्तचेति धामानि त्रयाणिभवन्ति स्थानानिनामानिजन्मानीति जन्मान्यत्राभिप्रेतानि सप्तशतानि सप्तशतंपुरुषस्य मर्मणांतेष्वेनाद्धातीति[1] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शतंवोअम्बधामानिसहस्रमुतवोरुहः ।
अधाशतक्रत्वोयूयमिमंमेअगदंकृत ॥ २ ॥

शतम् । वः । अम्ब । धामानि । सहस्रम् । उत । वः । रुहः ।
अध । शतऽक्रत्वः । यूयम् । इमम् । मे । अगदम् । कृत ॥ २ ॥

हे अंब मातरः ओषधयोवोयुष्माकं धामानि स्थानानि जन्मानि वा शतं अपरिमितानि उतापिच वोयुष्माकं रुहः प्ररोहः प्रोद्गमः सहस्रं अपरिमितं अथ अपिच हे शतक्रत्वः शतकर्माणोयूयमिमं मे मां मदीयं वा जनमामयग्रस्तमगदं गदोरोगः तद्रहितं कृत कुरुत ॥ २ ॥

---

१ नि० ९. २८. ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

ओषधीःप्रतिमोदध्वंपुष्पवतीःप्रसूवरीः ।
अश्वाइवसजित्वरीर्वीरुधःपारयिष्णवः ॥ ३ ॥

ओषधीः । प्रति । मोदध्वम् । पुष्पऽवतीः । प्रऽसूवरीः ।
अश्वाःऽइव । सऽजित्वरीः । वीरुधः । पारयिष्णवः ॥ ३ ॥

हे ओषधीरोषधयः प्रतिमोदध्वं इमं रुग्णं प्रति मुदिताहृष्टाभवत कीदृश्योयूयं पुष्पवतीः पुष्पवत्यः प्रसूवरीः प्रकर्षेण सूयन्तउपभोगायेति प्रसवाः फलानि तद्वत्यः किंचाश्वाइव अश्वावानाहयाइव सजित्वरीः सह रोगं जयंत्यः वीरुधोविरोहन्त्यः पारयिष्णवः पुरुषं पारयन्त्यो-रोगात् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ओषधीरितिमातरस्तद्वोदेवीरुपब्रुवे ।
सनेयमश्वंगांवासआत्मानंतवपूरुष ॥ ४ ॥

ओषधीः । इति । मातरः । तत् । वः । देवीः । उप । ब्रुवे ।
सनेयम् । अश्वम् । गाम् । वासः । आत्मानम् । तव । पुरुष ॥ ४ ॥

हे ओषधीरोषधयः देवीर्देव्योद्योतनादिगुणकाहे मातरोजनानां मातृभूतामातृवद्धितकारित्वान्मातृत्वोपचारः अथवा मातरआरोग्यनिर्मात्र्योवोयुष्माकं संबन्धिनं भिषजं तद्वक्ष्यमाणं इतीत्थं उपब्रुवे उपब्रवीमि । किंतदिति चेत् उच्यते—ओषध्यर्थं अहं अश्वं गां वासोंशुकं किंबहुना आत्मानमपि हेपुरुष चिकित्सक तव तुभ्यं सनेयं ददामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अश्वत्थेवोनिषदनंपर्णेवोवसतिष्कृता ।
गोभाजइत्किलासथयत्सनवथपूरुषम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

अश्वत्थे । वः । निऽसदनम् । पर्णे । वः । वसतिः । कृता ।
गोऽभाजः । इत् । किल । असथ । यत् । सनवथ । पुरुषम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे ओषधिदेवताः वोयुष्माकमश्वत्थे निषदनं नितरां वर्तनं तथा वोयुष्माकं पर्णे पलाशे वसतिर्निवासः कृता । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायत्र्याहरत्तस्य•पर्णमाच्छिद्यत तत्पर्णोभवत्तत्पर्णस्यपर्णत्वमिति[1] ब्राह्मणात् । पलाशस्य पर्णत्वप्रसिद्धिः अश्वत्थपलाशयोर्यज्ञयोग्यत्वप्राधान्यापेक्षयोपादानं । किंच गोभाजइत् किल गवां भाजयित्र्यएवासथ भवथ खलु यद्यदि सनवथ संभजध्वे पुरुषं तर्ह्येवं भवथेति । वनषणसंभक्तौ लेटचडागमः व्यत्ययेन उप्रत्ययः यद्वा औत्सर्गिकः शप्चेति विकरणता ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

यत्रौषधीःसमग्मंतराजानःसमिताविव ।
विप्रःसउंच्यतेभिषग्रक्षोहामीवचातंनः ॥ ६ ॥

यत्रं । ओषधीः । सम्ऽअग्मंत । राजानः । समितौऽइव । विप्रः ।
सः । उच्यते । भिषक् । रक्षःऽहा । अमीवऽचातंनः ॥ ६ ॥

यत्र यस्मिन्देशे ओषधीरोषध्यः समग्मत संगच्छन्ते राजानः समिताविव संग्रामे यथा तत्र यथा संगताभवन्ति तद्वत् तासां नानाविधानामोषधीनां संगमनं यस्मिन्देशेस्ति तत्र विप्रः प्राज्ञोब्राह्मणः सभिषगुच्यते रक्षोहा रक्षोहन्ता अमीवचातनःअमीवा व्याधिः तस्य चातनश्चातयिता च भवति तदानीम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अश्वावतींसोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ।
आविंत्सिसर्वाओषधीरस्माअरिष्टतांतये ॥ ७ ॥

अश्वऽवतीम् । सोमऽवतीम् । ऊर्जयन्तीम् । उत्ऽओजसम् ।
आ । अवित्सि । सर्वाः । ओषधीः । अस्मै । अरिष्टऽतांतये ॥ ७ ॥

---

1 तै० ब्रा० १. १. ३ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अश्वावत्यादयः प्रधानभूताः ओषध्यश्चतस्रः ताः सर्वाओषधीराविदि आजाने स्तौमी-त्यर्थः अस्माअरिष्टतातये अस्मै रोगाय अमुं रोगं विनाशयितुमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते ।
धनं सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष ॥ ८ ॥

उत् । शुष्माः । ओषधीनाम् । गावः । गोस्थात्ऽइव । ईरते ।
धनम् । सनिष्यन्तीनाम् । आत्मानम् । तव । पुरुष ॥ ८ ॥

ओषधीनां शुष्मा बलानि उदीरते उद्गच्छन्ति रुग्णे स्ववीर्यं मोद्गमयन्तीत्यर्थः । गावोगा-ष्ठादिव ता यथा ततः सकाशादुदीरते तद्वत् कीदृशानामोषधीनां उच्यते धनं स्वसामर्थ्यल-क्षणं सनिष्यन्तीनां दातुमिच्छन्तीनां किंप्रतीतिउच्यते हेपूरुष पुरुष रोगग्रस्त तवात्मानं शरी-रं प्रति । यद्वा प्ररोहन्तीरोषधीर्दृष्ट्वा वदति हे पुरुष प्रियंग्वाद्योषधिस्वामिन् तव आत्मानं वर्ध-यितुं धनं सनिष्यन्तीनां व्रीह्याद्योषधीनां शुष्माउदीरते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इष्कृतिर्नाम वो माताथो यूयं स्थ निष्कृतीः ।
सीराः पतत्रिणीः स्थन यदामयति निष्कृथ ॥ ९ ॥

इष्कृतिः । नाम । वः । माता । अथो इति । यूयम् । स्थ ।
निःऽकृतीः । सीराः । पतत्रिणीः । स्थन । यत् ।
आमयति । निः । कृथ ॥ ९ ॥

हे ओषधयोवोमाता जननी इष्कृतिर्नाम सर्वेषां रुग्णानां निष्कर्त्रीतिप्रसिद्धा यस्मा त्सा-रुग्णं निष्करोति अथो अतोयूयमपि निष्कृतीः निष्कृतयः स्थ भवथ किंच यूयं सीराः सरण-शीलाः पतत्रिणोः पतनवत्यश्च स्थन भवथ तप्तनबितिथनादेशः । किंच पुरुषोयद्यदि आमय-ति व्याधितोभवति तं निष्कृथ संस्कुरुथ ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ दशमी—

अतिविश्वाःपरिष्ठाःस्तेनइंवव्रजमंक्रमुः ।
ओषंधीःप्राचुंच्यवुर्यत्किंचंतन्वोऽरपः ॥ १० ॥ ९ ॥

अतिं । विश्वाः । परिऽस्थाः । स्तेनःऽइंव । व्रजम् । अक्रमुः ।
ओषंधीः । प्र । अचुच्यवुः । यत् । किम् । च । तन्वंः । रपंः ॥१०॥९॥

विश्वाव्याप्ताःपरिष्ठाः परितः स्थिताः ओषधयः अत्यक्रमुः व्याधीन् अतिक्रान्तवत्यः स्तेनइव व्रजं यथास्तेनोव्रजं अत्यक्रमीत् तद्वत् तथाकृत्वा ओषधीरोषधयः प्राचुच्यवुः प्रच्यावयन्ति यत्किंच तन्वोरुग्णशरीरस्य रपः पापं व्याधिलक्षणमस्तितदिति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी—

यदिमावाजयंन्नहमोषंधीर्हस्तंआदधे ।
आत्मायक्ष्मंस्यनश्यतिपुराजींवगृभोंयथा ॥ ११ ॥

यत् । इमाः । वाजयंन् । अहम् । ओषंधीः । हस्तें । आऽदधे ।
आत्मा । यक्ष्मंस्य । नश्यति । पुरा । जीवऽगृभंः । यथा ॥ ११ ॥

अहं यद्यदीमाओषधीर्हस्ते आदधे आधारयामि किंकुर्वन् वाजयन् रुग्णं बलिनं कुर्वन् ततः पुरा यक्ष्मस्य रोगस्यात्मा नश्यति । जीवगृभोयथा जीवानां शकुन्यादीनां ग्राहकात् व्याधाद्यथा जीवानश्यन्ति तद्वत् । यद्वा जीवगृभोमृत्योः सकाशात् जीवोवध्यते तद्वत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यस्यौषधीःप्रसर्पथाङ्गंमङ्गंपरुंष्परुः ।
ततोयक्ष्मंविबाधध्वउग्रोमंध्यमशीरिंव ॥ १२ ॥

यस्यं । ओषधीः । प्रऽसर्पथ । अङ्गंम्ऽअङ्गम् । परुंःऽपरुः । ततंः ।
यक्ष्मंम् । वि । बाधध्वे । उग्रः । मध्यमशीःऽइंव ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे ओषधीः ओषधयोयस्य रुग्णस्यांगमंगं यद्यदंगं परुःपरुः यद्यत्पर्व प्रसर्पथ प्रकर्षेणाश्रयथ ततोङ्गात् पर्वणश्च यक्ष्मं व्याधिं विबाधध्वे उग्रउद्गूर्णबलोमध्यमशीः मध्यमस्थाने वर्तमानोराजा यथोपद्रवकारिणः समनन्तरं शत्रून् पदेपदे विबाधते तद्वत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

साकंयक्ष्मप्रपंतचाषेंणकिकिदीविनां ।
साकंवातस्यध्राज्यांसाकंनंश्यनिहाकंया ॥ १३ ॥

साकम् । यक्ष्म । प्र । पत । चाषेण । किकिदीविना । साकम् ।
वातस्य । ध्राज्यां । साकम् । नश्य । निऽहाकया ॥ १३ ॥

हेस्मदीयस्य पुरुषस्य शरीराधिष्ठायिन् यक्ष्म व्याधे त्वं साकं सहैव प्रपत प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छ केन साकमिति उच्यते—चाषेण अतिशीघ्रं पतता चाषाख्येन पक्षिणा सह तथा किकिदीविना पक्षिणा च सह तथा वातस्य शीघ्रं गच्छतोवायोर्ध्राज्या ध्रजगतौ गत्या वेगेन सह गच्छ तथा निहाकया गोधिकया साकं नश्य नाशं प्राप्नुहि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अन्यावोअन्यामवत्वन्यान्यस्याउपावत ।
ताःसर्वाःसंविदानाइदंमेप्रावतावचः ॥ १४ ॥

अन्या । वः । अन्याम् । अवतु । अन्या । अन्यस्याः । उप । अवत ।
ताः । सर्वाः । सम्ऽविदानाः । इदम् । मे । प्र । अवत । वचः ॥ १४॥

१ तैत्तिरीरशाखायां तु—साकंयक्ष्मप्रपतश्येनेनकिकिदीविना । साकंवातस्यध्राज्यासाकंनस्यनिहाकयेति । श्लेष्मावरुद्धकंठजन्यध्वनेरनुकरणार्थोयं किकिशब्दः तेन किकिना ध्वनिविशेषेण दीव्यति व्यवहरतीति रोगविशेषः सच श्लेष्मजन्यः श्येनवत्तीव्रतरत्वात्पित्तजन्योरोगः श्येनः हे यक्ष्म राजयक्ष्मादिरोग त्वं पित्तजन्येन श्लेष्मजन्येन च रोगेण साकं प्रपत प्रकर्षेण नष्टोभव तथा वातस्य ध्राज्या वातरोगस्य गत्या व्याप्त्या साकं नष्टोभव तथा यया पीडया निहतोस्मि हाकष्टमिति शब्दं करोमि सानिहाका तया सह नष्टोभवेति ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे ओषधयोवोयुस्माकं मध्ये अन्याओषधिरन्यामोषधिमवतु प्राप्नोतु अवतिरत्रगत्यर्थः। तथान्यान्यस्याः समीपमुपावत उपगच्छत एवं याः सन्ति क्षित्यामोषधयः ताः सर्वाः संविदानाः परस्परमैकमत्यं प्राप्ताः सत्यइदं मे मदीयं वचः प्रार्थनालक्षणं वचनं प्रावत प्ररक्षत ॥१४॥

अथ पंचदशी—

याःफलिनीर्याअंफलाअंपुष्पायाश्चंपुष्पिणीः।
बृहस्पतिंप्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वंहंसः ॥ १५ ॥ १० ॥

याः। फलिनीः। याः। अफलाः। अपुष्पाः। याः। च। पुष्पिणीः।
बृहस्पतिऽप्रसूताः। ताः। नः। मुञ्चन्तु। अंहसः॥ १५॥ १०॥

याः फलिनीः फलवत्यः याः अफलाः फलवर्जितायाअपुष्पाः पुष्परहितायाश्च पुष्पिणीः पुष्पवत्यः बृहस्पतिप्रसूताः बृहस्पतिर्मंत्राभिमानी देवः तेनानुज्ञातास्तानोस्मानंहसोमुंचन्तु मोचयन्तु ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षोडशी—

मुञ्चन्तुंमाशपथ्या३दथोंवरुण्यांदुत।
अथोंयमस्यपड्वींशात्सर्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥ १६ ॥

मुञ्चन्तु। मा। शपथ्यात्। अथो इति। वरुण्यात्। उत। अथो इति। यमस्य। पड्वीशात्। सर्वस्मात्। देवऽकिल्बिषात् ॥ १६ ॥

मा मां ओषधयः शपथ्यात् शपथसंजातादेनसः पापात् मुंचन्तु अथो अपिच वरुण्यात् वरुणसंभवात् मां मुंचन्तु वरुणोपि स्वपाशेन जातमात्रं पुरुषं बध्नाति उतेति पूरणः अथो अपिच यमस्य पड्वीशात् पादबन्धनात् निगडात् मुंचन्तु न केवलं वरुणादेः पापात् सर्वस्मात् देवकिल्बिषात् देवैः कृतात्पापात् मुंचन्तु ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तदशी—

अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयस्परि ।
यंजीवमश्नवामहैनसरिष्यातिपूरुषः ॥ १७ ॥

अवऽपतन्तीः । अवदन् । दिवः । ओषधयः । परि । यम् । जीवम् । अश्नवामहै । न । सः । रिष्याति । पुरुषः ॥ १७ ॥

दिवोद्युलोकादवपतन्तीरवपतन्त्यओषधयइत्थं पर्यवदन् किमिति उच्यते यं जीवं जीवन्तमश्नवामहै व्यामुमोन सपूरुषः पुरुषोरिष्याति रिष्यति न हिंस्यते ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

याओषधीःसोमराज्ञीर्बह्वीःशतविचक्षणाः ।
तासांत्वमस्युत्तमारंकामायशंहृदे ॥ १८ ॥

याः । ओषधीः । सोमऽराज्ञीः । बह्वीः । शतऽविचक्षणाः । तासाम् । त्वम् । असि । उत्ऽतमा । अरम् । कामाय । शम् । हृदे ॥ १८ ॥

याओषधीरोषधयः सोमराज्ञीः सोमोराजा स्वामी यासां तास्तथोक्ताः बह्वीः असंख्याताः शतविचक्षणाः बहुदर्शनाः हे सोमाख्यओषधे तासामोषधीनां त्वमुत्तमासि यस्मादेवं तस्मात् अरमलं पर्याप्तं कामाय कान्ताय हृदे हृदयाय शं सुखकरी भवेति शेषः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

याओषधीःसोमराज्ञीर्विष्ठिताःपृथिवीमनु ।
बृहस्पतिप्रसूताअस्यैसंदत्तवीर्यम् ॥ १९ ॥

याः । ओषधीः । सोमऽराज्ञीः । विऽस्थिताः । पृथिवीम् । अनु । बृहस्पतिऽप्रसूताः । अस्यै । सम् । दत्त । वीर्यम् ॥ १९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

याओषधीः सोमराज्ञीः पृथिवीमनुविष्ठिताः विविधं स्थितादिवः सकाशात् आगत्य पृथिव्या नानाभेदेन स्थिताः बृहस्पतिप्रसूताबृहस्पतिनानुज्ञाताः सत्योयूयं अस्यै रुग्णतनवे वीर्यं सन्दत्त सन्धत्त ॥ १९ ॥

अथ विंशी–

मावोंरिषत्खनितायस्मैंचाहंखनांमिवः।
द्विपच्चतुंष्पदस्माकंसर्वमस्त्वनातुरम् ॥ २० ॥

मा । वः । रिषत् । खनिता । यस्मै । च । अहम् । खनांमि । वः ।
द्विऽपत् । चतुःऽपत् । अस्माकम् । सर्वम् । अस्तु । अनातुरम् ॥२०॥

हे ओषधयोवोयुष्मान् मारिषत् माहिंस्यात् कः खनिता भूमेः खननकर्ता यस्मै रुग्णायचाहं खनामि वोयुष्मान् किंचास्माकं संबन्धि द्विपत् पुत्रभृत्यादिकं चतुष्पत् गोमहिष्यादिकं यदस्ति तत्सर्वमनातुरमरोगमस्तु ॥ २० ॥

अथैकविंशी–

याश्चेदमुंपश्रृण्वन्तियाश्चंदूरंपरांगताः।
सर्वाःसंगत्यंवीरुधोस्यैसंदंत्तवीर्यम् ॥ २१ ॥

याः । च । इदम् । उपऽश्रृण्वन्ति । याः । च । दूरम् । परांऽगताः ।
सर्वाः । सम्ऽगत्यं । वीरुधः । अस्यै । सम् । दत्त । वीर्यम् ॥ २१ ॥

याश्चोषधयः इदं स्तोत्रमुपश्रृण्वन्ति याश्चोषधयोदूरं परागताः सर्वावीरुधः संगत्य संगताः सत्योहे वीरुधोस्यै रुग्णतन्वे वीर्यं सन्दत्त ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

ओषधयःसंवंदन्तेसोमेनसहराज्ञां।
यस्मैंकृणोतिंब्राह्मणस्तंरांजन्पारयामसि ॥ २२ ॥

ओषधयः । सम् । वदन्ते । सोमेन । सह । राज्ञा । यस्मै । कृणोति ।
ब्राह्मणः । तम् । राजन् । पारयामसि ॥ २२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ओषधयः सर्वाः सोमेन राज्ञा सह संवदन्ते संवादं कुर्वन्ति किमिति तदुच्यते—यस्मै रुग्णाय ब्राह्मणः ओषधिसामर्थ्यज्ञोब्राह्मणोवैद्यः कृणोति करोति चिकित्सां तं रुग्णं हे राजन् पारयामसि पारयाम इदंतोमसिः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

त्वमु॑त्त॒मास्यो॑षधे॒तव॑वृ॒क्षाउप॑स्तयः ।
उप॑स्ति॒रस्तु॒सो॒३॑ऽस्माकं॒यो॒अ॒स्माँअ॑भि॒दास॑ति ॥ २३ ॥ ११ ॥

त्वम् । उ॒त्ऽत॒मा । अ॒सि॒ । ओ॒ष॒धे॒ । तव॑ । वृ॒क्षाः । उप॑स्तयः । उप॑स्तिः । अ॒स्तु॒ । सः । अ॒स्माक॑म् । यः । अ॒स्मान् । अ॒भि॒ऽदास॑ति ॥ २३ ॥ ११ ॥

हे ओषधे सोमाख्ये त्वं ओषधीनामन्यासामुत्तमासि तव वृक्षाः सर्वे उपस्तयः अधः शायिनएव तथासति सउपस्तिरस्तु अधःशायीभवतु योस्मानभिदासति अभिहिनस्ति भ्रातृव्यइति ॥ २३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

बृहस्पतेप्रतीति द्वादशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं बृहस्पतिमित्रादिसर्वदेवताकं ऋष्टिषेणपुत्रोदेवापिर्नामऋषिः । तथाचानुक्रान्तं—बृहस्पतेद्वादशार्ष्टिषेणोदेवापिर्वृष्टिकामोदेवांस्तुष्टाव । गतःसूक्तविनियोगः । अस्य सूक्तस्याख्यानं निरुक्तकारः प्रदर्शयति—देवापिश्चार्ष्टिषेणः शन्तनुश्चकौरव्यौ भ्रातरौ बभूवतुः सशन्तनुः कनीयानभिषेचयांचक्रे सदेवापिस्तपःप्रतिपेदे ततः शन्तनोराज्येद्वादशवर्षाणि देवोनववर्ष तमूचुर्ब्राह्मणाअधर्मस्त्वयाचरितो ज्येष्ठंभ्रातरमन्तरित्याभिषेचितं तस्मात्ते देवोनवर्षतीति शन्तनुर्देवापिं शिशिक्षराज्येन तमुवाचदेवापिः पुरोहितस्तेसानि याजयानि चत्वेतितस्यैतद्वर्षकामसूक्तमिति ।

तत्र प्रथमा—

बृह॑स्पते॒प्रति॑मेदे॒वता॑मिहि॒मि॒त्रोवा॒यद्वरु॑णोवा॒सिपू॒षा ।
आ॒दि॒त्यैर्वा॒यद्वसु॑भिर्म॒रुत्वा॒न्सप॒र्जन्यं॒शन्त॑नवेवृषाय ॥ १ ॥

१ नि० २. १०।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

बृह॑स्पते । प्रति॑ । मे॒ । दे॒वता॑म् । इ॒हि॒ । मि॒त्रः । वा॒ । यत् । वरु॑णः ।
वा॒ । असि॑ । पूषा । आ॒दि॒त्यैः । वा॒ । यत् । वसु॑ऽभिः ।
म॒रुत्वा॑न् । सः । प॒र्जन्य॑म् । शम्ऽत॑नवे । वृ॒ष॒य॒ ॥ १ ॥

तत्र ब्रह्मत्वे प्रवृत्तोबृहस्पतिमनुधावति हे बृहस्पते मे मम वृष्ट्यर्थं प्रतिदेवतां प्रतीहि प्रतिगच्छ यष्टव्यादेवताः प्रतिगच्छ यदि त्वं मित्रोवासि वा अथवा वरुणोसि यद्वा पूषासि अथवा आदित्यैर्द्वादशादित्यैः अरुणादिभिर्वसुभिर्वासकैरष्टवसुभिर्धरध्रुवादिभिः सह मरुत्वान् मरुतोदेवास्तद्वानसि सत्वं पर्जन्यं तर्पयितारं मेघं शन्तवे राज्ञे वृषाय वर्षय छन्दसि-शायजपीति व्यत्ययेन शपोपि शायजादेशः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

आ दे॒वो दू॒तो अ॑जि॒रश्चि॑कि॒त्वान्त्वद्दे॑वापे अ॒भि माम॑गच्छत् ।
प्र॒ती॒ची॒नः प्रति॒ माम॒ा व॑वृत्स्व॒ दधा॑मि ते द्यु॒मतीं॒ वाच॑मा॒सन् ॥ २ ॥

आ । दे॒वः । दू॒तः । अ॒जि॒रः । चि॒कि॒त्वान् । त्वत् । दे॒व॒ऽआ॒पे॒ ।
अ॒भि । माम् । अ॒ग॒च्छ॒त् । प्र॒ती॒ची॒नः । प्रति॑ । माम् । आ ।
व॒वृ॒त्स्व॒ । दधा॑मि । ते॒ । द्यु॒ऽमती॑म् । वाच॑म् । आ॒सन् ॥ २ ॥

देवः कश्चिद्दूतः अजिरोगमनशीलश्चिकित्वान चेतनावान् हे देवापे त्वव् त्वत्तः सकाशात् त्वया प्रेषितः सन् मामभ्यागच्छत् अभ्यागच्छतु हे बृहस्पते प्रतीचीनोस्मदभिमुखोमां प्रत्याववृत्स्व मां प्रत्यागच्छ तेतुभ्यं त्वदर्थं द्युमतीं दीप्तियुक्तां वाचं स्तुतिरूपां दधामि आसन्नास्ये स्मदीये ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अ॒स्मे धे॑हि द्यु॒मतीं॒ वाच॑मा॒सन्बृह॑स्पते अनमी॒वामि॑षि॒राम् ।
यया॑ वृ॒ष्टिं शन्त॑नवे॒ वना॑व दि॒वो द्र॒प्सो मधु॑माँ॒ आ वि॑वेश ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मे इति । धेहि । द्युऽमतीम् । वाचम् । आसन् । बृहस्पते ।
अनमीवाम् । इषिराम् । यया । वृष्टिम् । शम्ऽतनवे ।
वनाव । दिवः । द्रप्सः । मधुऽमान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

हे बृहस्पते त्वं अस्मे अस्मासु द्युमतीं दीप्तिमतीं वाचं स्तोत्रात्मिकां आसन्नास्ये स्म दीये धेहि स्थापय। कीदृशीं वाचं अनमीवां अमीवारहितां वाचः अमीवानाम गद्गदादिदोषः तथा इषिरां गमनशीलां यया वाचा स्तुत्यात्मिकया देवानिष्ट्वा शन्तनवे वृष्टिकामाय वनाव संभजेवहि वृष्टिं त्वं चाहंच दिवो द्युलोकात् त्वयाधिष्ठितोद्रप्सउदकस्यन्दः मधुमान् माधुर्योपेतः आविवेश आविशति तां वाचमिति समन्वयः ॥ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आनोद्रप्सामधुमन्तोविशन्त्विन्द्रदेह्यधिरथंसहस्रम् ।
निषीदहोत्रमृतुथायजस्वदेवान्देवापेहविषासपर्य ॥ ४ ॥ दे वे ग्ग्ग २१०

आ । नः । द्रप्साः । मधुऽमन्तः । विशन्तु । इन्द्र । देहि ।
अधिऽरथम् । सहस्रम् । नि । सीद । होत्रम् । ऋतुऽथा ।
यजस्व । देवान् । देवऽआपे । हविषा । सपर्य ॥ ४ ॥

नोस्मान् द्रप्साः वृष्टिसंस्त्यायाः मधुमन्तोमाधुर्योपेताः आविशन्तु हे इन्द्रपरमेश्वर बृहस्पते अधिरथं रथस्याभ्युपरि वर्तमानं सहस्रं सहस्रसंख्याकं धनं धेहि यद्वा रथमधिकं यस्य सहस्रस्य तादृशं गोसहस्रं हे देवापे निषीद होत्रं आर्त्विज्ये निषीद निषण्णश्च त्वमृतुथा कालेकाले यजस्व यष्टव्यान् देवान् स्तुत्या हविषा च सपर्य परिचर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आर्ष्टिषेणोहोत्रमृषिर्निषीदन्देवापिर्देवसुमतिंचिकित्वान् ।
सउत्तरस्मादधरंसमुद्रमपोदिव्याअसृजद्वर्ष्याअभि ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आर्ष्टिषेणः । होत्रम् । ऋषिः । निऽसीदन् । देवऽआपिः ।
देवऽसुमतिम् । चिकित्वान् । सः । उत्ऽतरस्मात् । अधरम् ।
समुद्रम् । अपः । दिव्याः । असृजत् । वर्ष्याः । अभि ॥ ५ ॥

आर्ष्टिषेणऋष्टिषेणस्य पुत्रोदेवापिर्ऋषिः देवसुमतिं देवानां कल्याणीं मतिं स्तुतिं चिकित्वान् जानन् होत्रं होतृकर्म कर्तुं निषीदन् निषण्णोभवति सउत्तरस्मादुपरिवर्तमानादन्तरिक्षाख्यात् समुद्रात् अधरमधोवर्तमानं पार्थिवं समुद्रमभि दिव्या दिविभवा वर्ष्या वर्षभवा आपः असृजत् सृजतु । अत्रार्ष्टिषेणऋष्टिषेणस्यपुत्रइत्यादिनिरुक्तंद्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मिन्त्समुद्रेअध्युत्तरस्मिन्नापोदेवेभिर्निवृताअतिष्ठन् ।
ताअद्रवन्नार्ष्टिषेणेनसृष्टादेवापिनाप्रेषितामृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन् । समुद्रे । अधि । उत्ऽतरस्मिन् । आपः । देवेभिः ।
निऽवृताः । अतिष्ठन् । ताः । अद्रवन् । आर्ष्टिषेणेन । सृष्टाः ।
देवऽआपिना । प्रऽइषिताः । मृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन्पार्थिवे समुद्रे पूरणीये सति अधीति सप्तम्यर्थानुवादी उत्तरस्मिन् समुद्रे अन्तरिक्षाख्ये आपउदकानि देवेभिर्द्योतमानैः निवृता निरुद्धाअतिष्ठन् ताआपः आर्ष्टिषेणेन ऋष्टिषेणपुत्रेण देवापिना सृष्टाः प्रेषिताः प्रकर्षेणेच्छां प्राप्ताः कांक्षिताः मृक्षिणीषु मृष्टवतीषु परिमृष्टासु स्थलीषु अद्रवन् स्रवन्ति ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ सप्तमी—

यद्देवापिःशन्तनवेपुरोहितोहोत्रायवृतःकृपयन्नदीधेत् ।
देवश्रुतंवृष्टिवनिंरराणोबृहस्पतिर्वाचमस्माअयच्छत् ॥ ७ ॥

---

१ नि० ७. २७ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यत् । देवऽआपिः । शम्ऽतनवे । पुरःऽहितः । होत्राय । वृतः ।
कृपयन् । अदीधेत् । देवऽश्रुतम् । वृष्टिऽवनिम् । रराणः ।
बृहस्पतिः । वाचम् । अस्मै । अयच्छत् ॥ ७ ॥

यद्यदा देवापिरार्ष्टिषेणः शन्तनवे स्वभ्रात्रे कौरव्याय पुरोहितः सन् होत्राय होत्रार्थं वृतः सन् देवश्रुतं देवाएनं श्रृण्वन्तीति देवश्रुव तं तथा वृष्टिवनिं वृष्टियाचनं बृहस्पतिं अदीधेव् अन्वाध्यायत् सच रराणोरममाणोबृहस्पतिर्देवोस्मै देवापये वाचमयच्छत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यंत्वादेवापिःशुशुचानोअग्नआर्ष्टिषेणोमनुष्यःसमीधे ।
विश्वेभिर्देवैरनुमद्यमानःप्रपर्जन्यमीरयावृष्टिमन्तम् ॥ ८ ॥ ऋ॰ ७ । ७ । २३ । ०

यम् । त्वा । देवऽआपिः । शुशुचानः । अग्ने । आर्ष्टिषेणः ।
मनुष्यः । सम्ऽईधे । विश्वेभिः । देवैः । अनुऽमद्यमानः ।
प्र । पर्जन्यम् । ईरय । वृष्टिऽमन्तम् ॥ ८ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां शुशुचानः स्तोत्रेण ज्वलन् मनुष्यः आर्ष्टिषेणोदेवापिः समीधे सम्यक् दीपयति सत्वं विश्वेभिः सर्वैर्देवैरनुमद्यमानः अनुमाद्यमानः सन् पर्जन्यं मेघं वृष्टिमन्तं वर्षणवन्तं प्रेरय गमय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वांपूर्वऋषयोगीर्भिरायन्त्वामध्वरेषुपुरुहूतविश्वे ।
सहस्राण्यधिरथान्यस्मेआनोयज्ञंरोहिदश्वोपयाहि ॥ ९ ॥

त्वाम् । पूर्वे । ऋषयः । गीःऽभिः । आयन् । त्वाम् । अध्वरेषु ।
पुरुऽहूत । विश्वे । सहस्राणि । अधिऽरथानि । अस्मे इति ।
आ । नः । यज्ञम् । रोहित्ऽअश्व । उप । याहि ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने त्वां पूर्वे ऋषयोगीर्भिः स्तुतिभिरायन् आगच्छन् तथा हे पुरुहूत बहुभिराहूताग्ने विश्वे सर्वेपीदानींतनायजमानाअध्वरेषु यज्ञेषु स्तुतिभिर्गच्छन्तीतिशेषः। किंच सहस्राणि सहस्रसंख्याकानि गोयूथानि अधिरथानि रथाधिकानि अस्मे अस्माकं शन्तनुना दक्षिणात्वेन संकल्पितानि भवंत्वितिशेषः। हे रोहिदश्व नोयज्ञमुपयाहि उपागच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एतान्यग्नेनवतिर्नवत्वेआहुतान्यधिरथासहस्रा।
तेभिर्वर्धस्वतन्वःशूरपूर्वीर्दिवोनोवृष्टिमिषितोरिरीहि ॥ १० ॥

एतानि। अग्ने। नवतिः। नव। त्वे इति। आऽहुतानि।
अधिऽरथा। सहस्रा। तेभिः। वर्धस्व। तन्वः। शूर।
पूर्वीः। दिवः। नः। वृष्टिम्। इषितः। रिरीहि ॥ १० ॥

हे अग्ने गवां नवतिर्नवच तथा एतानि अधिरथानि सहस्रा सहस्राणि च रथाधिकानि गवां सहस्राणि च त्वे त्वयि आहुतानि त्वयि प्रीणयितव्ये सति आहुतानि यद्वा त्वे त्वय्याहुतानि समर्थितानीत्यर्थः तेभिस्तैः प्रत्तैः पूर्वीर्बह्वीः तन्वः तनूर्युष्मदीयावर्धस्व वर्धय नोस्मदर्थं दिवोद्युलोकात् वृष्टिमिषितः प्रार्थितः सन् रिरीहि पूरय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

एतान्यग्नेनवतिंसहस्रासंप्रयच्छवृष्णइन्द्रायभागम्।
विद्वान्पथऋतुशोदेवयानानप्यौलानंदिविदेवेषुधेहि ॥ ११ ॥

एतानि। अग्ने। नवतिम्। सहस्रा। सम्। प्र। यच्छ। वृष्णे।
इन्द्राय। भागम्। विद्वान्। पथः। ऋतुऽशः। देवऽयानान्।
अपि। औलानम्। दिवि। देवेषु। धेहि ॥ ११ ॥

हे अग्ने गवां एतानि नवतिं सहस्रा सहस्राणि च वृष्णे वर्षित्रे इन्द्राय भागं संप्रयच्छ तत्प्रीत्यर्थमृत्विग्भ्योदेहि किंच देवयानान् पथोदेवयानान् मार्गान् विद्वांस्त्वं ऋतुशः कालेकाले औलानमपि कुरुकुलजातमपि शान्तनवं देवेषु मध्येधेहि निधेहि स्थापय ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

अग्ने॒ बाध॑स्व॒ वि मृधो॒ वि दु॒र्गहापामी॑वा॒मप॒ रक्षां॑सि सेध ।
अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्बृ॑ह॒तो दि॒वो नो॒ऽपां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह ॥१२ ॥ १३॥

अग्ने॑ । बाध॑स्व । वि । मृध॑ः । वि । दुः॒ऽगहा॑ । अप॑ । अमी॑वाम् ।
अप॑ । रक्षां॑सि । से॒ध॒ । अ॒स्मात् । स॒मु॒द्रात् । बृ॒ह॒तः । दि॒वः ।
नः॒ । अ॒पाम् । भू॒मान॑म् । उप॑ । नः॒ । सृ॒ज॒ । इ॒ह ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे अग्ने दुर्गहा दुर्गहाणि दुःखेन गाहितव्यानि शत्रुपुराणि विबाधस्व तथा अमीवां रोगं अपसेध तथा रक्षांस्यपसेध अपवारय अस्मात्समुद्रात् समुद्रवणसाधनात् बृहतोमहतोदिवोद्युलोकादन्तरिक्षाद्वापामुदकानां भूमानं बहुभावं वृष्टिसंस्त्यायं इहास्मिन् लोके उपसृज प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कंनइति द्वादशर्चं नवमं सूक्तं वैखानसस्य वम्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं–कंनोवम्रोवैखानसइति । गतोविनियोगः । क० नइति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य । वैखानसो वम्र ऋषिः । इ० न्द्रो देवता ॥ त्रिष्टुप् छं० दः ॥

तत्र प्रथमा–

कं न॑श्चि॒त्रमि॑षण्यसि चिकि॒त्वान्पृ॑थु॒ग्मानं॑ वा॒श्रं वा॑वृ॒धध्यै॑ ।
कत्तस्य॑ दा॒तु शव॑सो॒ व्यु॑ष्टौ॒ तक्ष॒द्वज्रं॑ वृत्र॒तुर॒मपि॑न्वत् ॥१ ॥ ऋ० ८ ० ३

कम् । नः॒ । चि॒त्रम् । इ॒ष॒ण्य॒सि॒ । चि॒कि॒त्वान् । पृ॒थु॒ऽग्मान॑म् ।
वा॒श्रम् । व॒वृ॒धध्यै॑ । कत् । तस्य॑ । दातु॑ । शव॑सः । विऽउ॑ष्टौ ।
तक्ष॑त् । वज्र॑म् । वृ॒त्र॒ऽतुर॑म् । अपि॑न्वत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र नोस्माकं चित्रं चायनीयं कं धनविशेषं इषण्यसि प्रेरयसि चिकित्वान् सर्वथाप्रेरणीयमिति जानन् कीदृशं तं पृथुग्मानं पृथुभावं प्राप्नुवन्तं वाश्रं शब्दनीयं स्तुत्यं किमर्थं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

ववृधध्यै अस्माकं वर्धनाय । किंच तस्येन्द्रस्य शवसोबलस्य व्युष्टौ व्युच्छने सति कद्दातु किं-दत्तं अस्माकं भवतीतिशेषः यंवज्रं वृत्रतुरं वृत्रस्यावरकस्य पापस्य हिंसकं त्वष्टा तक्षत् अतक्षत् सोऽसंपादितवान् अपिन्वत् आसिंचच्च तस्य शवसोव्युष्टाविति संबन्धः । यद्वा हे इन्द्र कत् किं तस्य ...स्य दानं भवति यं वज्रमिन्द्रार्थं तक्षदिति योजनं । मह्यं त्वष्टा वज्रमतक्षदितिमंत्रान्तरं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सहिद्युताविद्युतावेतिसामंपृथुंयोनिमसुरत्वाससाद ।
ससनीळेभिःप्रसहानोअस्यभ्रातुर्नऋतेसप्तथस्यमायाः ॥ २ ॥

सः । हि । द्युता । विऽद्युता । वेति । साम । पृथुम् । योनिम् ।
असुरऽत्वा । ससाद । सः । सऽनीळेभिः । प्रऽसहानः ।
अस्य । भ्रातुः । न । ऋते । सप्तथस्य । मायाः ॥ २ ॥

सहि सखल्विन्द्रोद्युता द्योतमानेन विद्युता एतन्नामकेनायुधेन युक्तः सन् साम स्तोत्रात्मकं यज्ञसंबन्धि वेति गच्छति तथा असुरत्वा असुरत्वेन बलेन युक्तः सन् पृथुंविस्तीर्णं योनिं फलस्योत्पादकं यज्ञं ससाद संगातोभवति सइन्द्रः सनीळेभिः नीडं विमानं सविमानैर्मरुद्भिर्युक्तः सन् प्रसहानः अभिभवन् भवति तस्य सप्तथस्य आदित्यानां धात्रादीनां मध्ये सप्तमस्येन्द्रस्य भ्रातुः भागैर्भक्तव्यस्य मायाआसुरीः ऋतेयज्ञेन संभवतीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवाजंयातापदुष्पदायन्स्वर्षातापरिषदत्सनिष्यन् ।
अनर्वायच्छतदुरस्यवेदोघ्नञ्छिश्नदेवाँअभिवर्पसाभूत् ॥ ३ ॥

सः । वाजम् । याता । अपदुःऽपदा । यन् । स्वःऽसाता । परि ।
सदत् । सनिष्यन् । अनर्वा । यत् । शतऽदुरस्य । वेदः ।
घ्नन् । शिश्नऽदेवान् । अभि । वर्पसा । भूत् ॥ ३ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. १. ५. ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वाजं शूरैर्गन्तव्यं संग्रामं याता सइन्द्रः नलोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः अपदुष्पदा अपगतदुष्टपतनेन यन् गच्छन् सनिष्यन् तत्र शत्रुधनानि संभक्तुमिच्छन् परिषदत परिषीदति कुत्रे उच्येते स्वर्षाता स्वर्षातौ सर्वलाभोपेते संग्रामे। किंचानर्वा युद्धे अप्रत्यृतइन्द्रः शतदुरस्य शतद्वारस्य शत्रुपुरस्यान्तर्निहितं यद्वेदोधनमस्तितद्धनं वर्पसा आवरकेण बलेन अभिभूः अभिभवति। किंकुर्वन् शिश्नदेवान् अब्रह्मचर्यान् शतद्वारेषु शत्रुपुरसंबन्धिषु वर्तमानान् घ्नन् हिंसन्॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

सयह्व्यो३ऽवनीर्गोष्वर्वाजुहोतिप्रधन्यासुसस्रिः।
अपादोयत्रयुज्यासोरथाद्रोण्यश्वासईरतेघृतंवाः॥ ४॥

सः। यह्व्यः। अवनीः। गोषु। अर्वा। आ। जुहोति। प्रऽधन्यासु।
सस्रिः। अपादः। यत्र। युज्यासः। अरथाः।
द्रोणिऽअश्वासः। ईरते। घृतम्। वारिति वाः॥ ४॥

सइन्द्रः अर्वा मेघेषु अभिगन्ता सस्रिः सरणकुशलः प्रधन्यासु प्रकृष्टधननिमित्तासु गोषु भूमिषु यह्वः महन्नामैतत् महतीरवनीः अवन्तीत्यवनयः आपः ताआजुहोति आक्षिपति यत्र यासु भूमिषु अपादः पादरहिताः अरथारथवर्जिताः पादरहिताः केचन रथेन गच्छन्ति केचापि शून्याः द्रोण्यश्वासः द्रुतव्यापनायुज्यासोयुज्याः इन्द्रस्य सख्योनद्योवाः वारकं घृतमुदकं ईरते प्रेरयन्ति तत्राजुहोति॥ ४॥

अथ पञ्चमी—

सरुद्रेभिरशस्तवारऋभ्वाहित्वीगयमारेअवद्यआगात्।
वम्रस्यमन्येमिथुनाविवव्रीअन्नमभीत्यारोदयन्मुषायन्॥ ५॥

सः। रुद्रेभिः। अशस्तऽवारः। ऋभ्वा। हित्वी। गयम्।
आरेऽअवद्यम्। आ। अगात्। वम्रस्य। मन्ये। मिथुना।
विवव्री इति विऽवव्री। अन्नम्। अभिऽइत्य। अरोदयत्। मुषायन्॥५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सइन्द्रोरुद्रेभीरुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सहितआगादागच्छतु। कीदृशःअशस्तवारःस्तोतृभिरप्रार्थितधनः स्वयमेव प्रदातेत्यर्थः तथा ऋश्वा महान् गयं हित्वी हित्वा स्वद्ध्स्थानं परित्यज्यआगादागच्छतु तत्र संबन्धः आरे अवद्यः दूरेगतगर्ह्यः किंच वम्रस्यैतन्नामकस्य ऋषेर्मम मिथुनौ मातापितरौ विवव्री विगतज्वरौ मन्ये अवगच्छामि अयं वम्रः अहं शत्रुसंबन्धि अभीत्य अभिप्राप्य मुषायन् मुष्णन् अरोदयन् रोदयति छन्दसिशायजपीत्यहावपि मुषेः श्नः शायजादेशः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सइद्दासंतुवीरवंपतिर्दन्षळक्षंत्रिशीर्षाणंदमन्यत्।
अस्यत्रितोन्वोजसावृधानोविपावराहमयोअग्रयाहन् ॥६॥१४॥

सः। इत्। दासम्। तुविऽरवम्। पतिः। दन्। षट्ऽअक्षम्।
त्रिऽशीर्षाणम्। दमन्यत्। अस्य। त्रितः। नु। ओजसा।
वृधानः। विपा। वराहम्। अयःऽअग्रया। हन्॥ ६ ॥ १४ ॥

सइत् सएवेन्द्रः पतिः सर्वस्य स्वामी दासं उपक्षपयितारं तुवीरवं बहुशब्दं संग्रामे भयंकरं शब्दं कुर्वाणं वृत्रं दन् दमयन् षळक्षं अक्षिषट्कोपेतं त्रिशीर्षाणं त्रिशिरस्कं त्वष्टुः पुत्रं विश्वरूपं दमन्यत् दमितुं प्रहर्तुमैच्छत् अवधीदित्यर्थः यद्वादमयतीति दमनः नन्द्यादित्वाल्ल्युः सइवाचरति उपमानादाचारइति क्यचि अंत्यलोपश्छान्दसः ततोलङि बहुलंछन्दसीत्यडभावः। किंच त्रितएतन्नामामहर्षिरस्येन्द्रस्योजसा बलेन वृधानोवर्धमानोविपा अंगुल्या कीदृश्या अयोग्रया अयोवत्कठिननखया वराहं उदकवन्तं मेघं व्यहन् विहतवान् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ सप्तमी—

सद्रुह्वणेमनुषऊर्ध्वसानआसाविषदर्शसानायशरुम्।
सनृतमोनहुषोस्मत्सुजातःपुरोभिनदर्हन्दस्युहत्ये ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सः । द्रुह्वणे । मनुषे । ऊर्ध्वऽसानः । आ । साविषत् ।
अर्शसानाय । शरुम् । सः । नृऽतमः । नहुषः । अस्मत् ।
सुऽजातः । पुरः । अभिनत् । अर्हन् । दस्युऽहत्ये ॥ ७ ॥

सइन्द्रोद्रुह्वणे द्रुह्वणाय दृढं शत्रुभिर्ह्वातव्याय मनुषे मनुष्याय योद्धे स्वभक्ताय ऊर्ध्वसानः ऊर्ध्वमुच्छ्रितः शौर्यादिभिर्गुणैरधिकः सन् स्यति शत्रूणामन्तं करोतीत्यूर्ध्वसा सइवाचरन् ऊर्ध्वशब्दादाचारार्थे क्विबन्तादसानच् अर्शसानाय शत्रूणां हिंसित्रेशरुं हिंसकमायुधमासाविषत् आभिमुख्येन प्रसौति यच्छति । यद्वा द्रुह्वणे मनुषे द्रोग्धव्याय मनुष्यायार्शसानाय स्वभक्तहिंसित्रे तस्य वधार्थं ऊर्ध्वसानः सन् शरुमस्साविषत् वज्रं प्रेरयति सएवेन्द्रोनहुषोमनुष्यान् नृतमः मनुष्याणां नेतृतमः संग्रामे शूराणां गमयितृतमः यद्वा नृतमोनहुषोबन्धकश्च अस्मत् अस्मदर्थं सुजातः सुष्टुमादुर्भूतः अर्हन् पूज्यःसन् दस्युहत्ये दस्यवउपक्षपयितारः शत्रवः तेषां हत्यं हननं यस्मिन् सतादृशे संग्रामे पुरः शत्रूणां शरीराण्यभिनत् भिन्नवान् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

सोअभ्रियोनयवसउदन्यन्क्षयायगातुंविदन्नोअस्मे ।
उपयत्सीददिन्दुंशरीरैःश्येनोयोपाष्टिर्हन्तिदस्यून् ॥ ८ ॥

सः । अभ्रियः । न । यवसे । उदन्यन् । क्षयाय । गातुम् ।
विदत् । नः । अस्मे इति । उप । यत् । सीदत् । इन्दुम् ।
शरीरैः । श्येनः । अयःऽअपाष्टिः । हन्ति । दस्यून् ॥ ८ ॥

सइन्द्रः अभ्रियोन नभ्राजन्ते अपोबिभ्रतीति वा अभ्राणि मेघाः तेषां संघोभ्रियः सइव यवसे गवादिभक्षणसाधनाय तृणाय उदन्यन् उदकं दातुमिच्छन् तथा क्षयाय गमनाय निवासाय वा अस्मे अस्माकं गातुं मार्गं विदत् अलभत नइतिपूरणः तादृशः सन् यद्यदा इन्दुं सोमं शरीरैः स्वशरीरावयवैः अंगैरुपसीदत् उपगच्छति यच्छब्दयोगादनिघातः तदानीं श्येनः सादृश्यप्रधानोयंनिर्देशः श्येनसदृशः श्येनवच्छंसनीयगमनः अयोपाष्टिः अपयष्टिर्व्याप्तिर्यस्य सप्रदेशः अपाष्टिः पार्ष्णिः अयोमयः अपाष्टिः पार्ष्णिर्यस्य सः दस्यून् शत्रून् हन्ति हिनस्ति ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी—

सब्राधतःशवसानेभिरस्यकुत्सायशुष्णंकृपणेपरादात् ।
अयंकविमनयच्छस्यमानमत्कंयोअस्यसनितोतनृणाम् ॥ ९ ॥

सः । ब्राधतः । शवसानेभिः । अस्य । कुत्साय । शुष्णम् ।
कृपणे । परा । अदात् । अयम् । कविम् । अनयत् । शस्यमानम् ।
अत्कम् । यः । अस्य । सनिता । उत । नृणाम् ॥ ९ ॥

सइन्द्रोब्राधतः महन्नामैतत् महतोपि शत्रून् शवसानेभिः बलमाचरद्भिः आयुधैरस्य अ-स्यतु असुक्षेपणे व्यत्ययेन मध्यमः कुत्साय एतन्नामकाय कृपणे स्तोत्रे कृपतिः स्तुतिकर्मा शुष्णं शोषकमेतन्नामकमसुरं परादात् पराभूय खंडितवान् । कुत्सायशुष्णमशुषंनिबर्हीरितिमंत्रा न्तरं । किंचायमिन्द्रः कविमुशनसं कविरिति पितृनाम्नापुत्रस्यापि व्यवहारः उपचारात् शस्यमा नं स्तुवन्तं अनयत् वशंप्रापयत् तस्यविरोधिनं यद्वा कविंभार्गवमेव स्तोतृभिः शस्यमानं स्वव शमनयत् यः कविरस्येन्द्रस्य अत्कं रूपं सनिता संभक्ता भवति नलोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः उतापिच नृणां वृष्ट्यादिनेतॄणां इन्द्रानुचराणां मरुतां यः कविः सनिता तमनयदिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अयंदशस्यन्नर्येभिरस्यदस्मोदेवेभिर्वरुणोनमायी ।
अयंकनीनऋतुपाअवेद्यमिमीतारंरुंयश्चतुष्पात् ॥ १० ॥

अयम् । दशस्यन् । नर्येभिः । अस्य । दस्मः । देवेभिः । वरुणः ।
न । मायी । अयम् । कनीनः । ऋतुऽपाः । अवेदि ।
अमिमीत । अररुम् । यः । चतुःऽपात् ॥ १० ॥

अयमिन्द्रोदशस्यन् स्तोतृभ्योधनं प्रयच्छन् दशस्यतिर्दानकर्मा सनर्येभिर्नर्यैः नृहितै र्मरुद्भिः अस्य अस्यति छान्दसस्तिलोपः यद्वा व्यत्ययेन लोण्मध्यमः तथा देवेभिर्द्योतमानैः स्वतेजोभिर्दस्मोदर्शनीयः वरुणोन वरुणइव वरुणस्तमोवारकआदित्योवरुणएव वा सइव

१ ऋ० सं० ३. ५. १९ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मायी मायावान् प्रज्ञावान् तथायं कनीनः कमनीयः ऋतौपाता ऋतुपा अवेदि अज्ञायि तथा अररुमसुरं एतन्नामानं अमिमीत अमिनात् योररुश्चतुष्पात् पादचतुष्टयोपेतः । मीङ् हिंसायां लङि बहुलंछन्दसीति विकरणस्य श्लुः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्य स्तोमेभिरौशिज ऋजिश्वा व्रजं दरयद्वृषभेण पिप्रोः ।
सुत्वा यद्यजतो दीदयद्गीः पुर इयानो अभि वर्पसा भूत् ॥ ११ ॥

अस्य । स्तोमेभिः । औशिजः । ऋजिश्वा । व्रजम् । दरयत् ।
वृषभेण । पिप्रोः । सुत्वा । यत् । यजतः । दीदयत् । गीः ।
पुरः । इयानः । अभि । वर्पसा । भूत् ॥ ११ ॥

अस्येन्द्रस्य स्तोमेभिः स्तोत्रैः औशिजः उशिजः पुत्रऋजिश्वा एतन्नामा वृषभेण वज्रेण वृषभेणवा युक्तं व्रजं गोष्ठं पिप्रोः एतन्नामकस्यासुरस्य संबन्धिनं तेनापहृत्य पालितं दरयत् अदारयत् यद्यदा सुत्वा सोमस्य सोता सुयजोर्ङ्वनिप् इतिवनिप् ह्रस्वस्यपितीति तुक् यजतो यष्टौशिजोगीः स्तुतिवाचोदीदयत् दीपितवान् तथा यद्यदेयानोगच्छन् पुरः शत्रुपुराणि यद्वा पुरः पुरइव संघीभूतानि पापानि अभिभूत् अभिभवति केन साधनेन वर्पसा रूपनामैतत् रूपेण इन्द्रानुगृहीतेन यदैवमकरोत्तदा व्रजं दरयदिति संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

एवा महो असुर वक्षथाय वम्रकः पड्भिरुप सर्पदिन्द्रम् ।
स इयानः करति स्वस्तिमस्मा इषमूर्जं सुक्षितिं विश्वमाभाः ॥ १२ ॥ १५ ॥

एव । महः । असुर । वक्षथाय । वम्रकः । पट्ऽभिः । उप ।
सर्पत् । इन्द्रम् । सः । इयानः । करति । स्वस्तिम् । अस्मै । इषम् ।
ऊर्जम् । सुऽक्षितिम् । विश्वम् । आ । अभारित्यभाः ॥ १२ ॥ १५ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहृत्याभिमतं वम्रकः प्रार्थयते हे असुर बलवन्निन्द्र त्वां एव एवमुक्तप्रकारेण महोमहतोहविषः स्तोत्रस्य वावक्षथाय वहनाय महतः स्वर्गादेः प्रापणाय वा पड्भिः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पादैः उपसर्पंत उपागमत सइयानः उपगम्यमानः सन् करति करोतु स्वस्ति अविनाशं अस्मै त्वष्काय तथा इषमन्नं ऊर्जंरसं सुक्षितिं सुनिवासं सम्यक् विश्वं सर्वमाभाः आहरतु ॥१२॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इति दशमे मण्डलेऽष्टमोनुवाकः ॥८॥

नवमें ऽनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्रेन्द्रदृह्यंति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं वन्दनपुत्रस्य दुवस्योरार्षं वैश्वदेवं द्वादशी त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः। तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रदुवस्युर्वान्दनोवैश्वदेवं त्वन्त्यात्रिष्टुबिति। गतो विनियोगः। [illegible] तत्र प्रथमा—

इन्द्र॒दृह्य॑मघवन्त्वाव॒दिद्भु॒जइ॒हस्तु॒तः सु॑त॒पाबो॑धिनोवृ॒धे।
दे॒वेभि॑र्नः सवि॒ताप्राव॑तुश्रु॒तमास॒र्वता॑ति॒मदि॑तिंवृणीमहे ॥ १ ॥

[illegible]

इन्द्र॑। दृह्य॑। म॒घ॒ऽव॒न्। त्वाऽव॑त्। इत्। भु॒जे। इ॒ह। स्तु॒तः। सु॒त॒ऽपाः। बो॒धि॒। न॒ः। वृ॒धे। दे॒वेभिः॑। न॒ः। स॒वि॒ता। प्र। अ॒व॒तु॒। श्रु॒तम्। आ। स॒र्वऽता॑तिम्। अदि॑तिम्। वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ १ ॥

हे इन्द्र मघवन् धनवन् त्वं त्वावदित् त्वत्सदृशमेव शत्रुबलं दृह्य मारय किमर्थं भुजे अस्माकं भोगाय तदर्थमिहास्मिन्यज्ञे स्तुतः सन् सुतपाः सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पाता बोधि बुध्यस्व भवेत्यर्थः किमर्थं नोस्माकं वृधे वर्धनाय किंच देवेभिर्देवैः सह नोस्माकं श्रुतं विश्रुतं यज्ञं सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मसु प्रेरकोदेवः प्रावतु प्ररक्षतु। किंच सर्वतातिं स्वार्थिकस्तातिल् सर्वां सर्वात्मिकां यद्वा सर्वेतायन्ते अस्यामिति सर्वतातिः तां छान्दसोदीर्घः तादृशीमदितिं अखंडनीयां देवमातरमावृणीमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भरा॑यसु॒भर॑तभा॒गमृ॒त्वियं॒प्रवा॒यवे॑शु॒चि॒पेक्र॒न्ददि॑ष्टये।
गौ॒रस्य॒यः पय॑सः पी॒तिमा॑न॒शआस॒र्वता॑ति॒मदि॑तिंवृणीमहे ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भराय । सु । भरत । भागम् । ऋत्वियम् । प्र । वायवे ।
शुचिऽपे । क्रन्दत्ऽइष्टये । गौरस्य । यः । पयसः । पीतिम् ।
आनशे । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ २ ॥

भराय संग्रामकारिणे सर्वेषां पोषकाय वा इन्द्राय ऋत्वियं कालेजातं प्राप्तफलं भागं सुभरत सुष्ठु संपादयत हे ऋत्विजः तथा शुचिपे शुद्धस्य सोमस्य पात्रे क्रन्ददिष्टये शब्दितगमनाय वायोः शीघ्रगमने हि शब्दः प्रत्यक्षः तादृशाय वायवे देवाय प्रभरत भागमितिशेषः योदेवोगौरस्य गौरवर्णस्य पशोः पयसः पीतिं पानमानशे प्राप्नोति तस्मै वायवे शिष्टमुक्तं ॥ २॥

अथ तृतीया—

आनोदेवःसवितासाविषद्वयऋजूयतेयजमानायसुन्वते ।
यथादेवान्प्रतिभूषेमपाकवदासर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ३ ॥

आ । नः । देवः । सविता । साविषत् । वयः । ऋजुऽयते ।
यजमानाय । सुन्वते । यथा । देवान् । प्रतिऽभूषेम ।
पाकऽवत् । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ३ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सूर्योनोस्माकं संबन्धिने ऋजूयते ऋजुकामाय सुन्वतेभिषवं कुर्वते यजमानाय वयोन्नं पाकवत् पाकोपेतं व्यवहितमप्येतदत्रसंबध्यते आसाविषत् आभिमुख्येन प्रस्तौति सौतेर्ण्यन्ताल्लेटि रूपं यथा येन प्रकारेण देवान् प्रतिभूषेम प्रतिभवेम भवतेर्लिङि सिप्शपौ द्विविकरणता यद्वा भूषअलंकारे भौवादिकः भूषयेमेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रोअस्मेसुमनाअस्तुविश्वहाराजासोमःसुवितस्याध्येतुनः ।
यथायथामित्रधितानिसंदधुरासर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ४ ॥

इन्द्रः । अस्मे इति । सुऽमनाः । अस्तु । विश्वहा । राजा । सोमः ।
सुवितस्य । अधि । एतु । नः । यथाऽयथा । मित्रऽधितानि ।
सम्ऽदधुः । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इन्द्रोदेवोस्मे अस्माकं सुमनाः सुमनस्कोनुग्रहचेताअस्तु भवतु विश्वहा सर्वेष्वप्यहस्सु ...ना सोमश्च नोस्माकं सुवितस्य सुवितं स्तोत्रं अध्येतु अधिगच्छतु यथायथा येनयेनप्रकारेणास्माकं मित्रधितानि मित्रनिहितानि धनानि सन्दधुः तथाधिगच्छतु सोमः तथेन्द्रोपि सुमनाअ...ति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

इन्द्र॑ उ॒क्थेन॒ शव॑सा॒ परु॑र्दधे॒ बृह॑स्पते प्रतरी॒तास्यायु॑षः ।
य॒ज्ञो मनुः॒ प्रम॑तिर्नः पि॒ता हि क॒मा स॒र्वता॑तिमदि॑तिं वृणीमहे ॥ ५ ॥

इन्द्रः॑ । उ॒क्थेन॑ । शव॑सा । परुः॑ । द॒धे । बृह॑स्पते । प्र॒ऽत॒री॒ता । अ॒सि॒ । आयु॑षः । य॒ज्ञः । मनुः॑ । प्रऽम॑तिः । नः॒ । पि॒ता । हि । क॒म् । आ । स॒र्वऽता॑तिम् । अदि॑तिम् । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ५ ॥

अयमिन्द्रउक्थेन शवसा स्तुत्येन बलेन परुः पर्व यज्ञियमस्मदीयं वा दधे धारयति हे बृहस्पते आयुषोममायुष्यस्य प्रतरीता प्रवर्धयितासि भव तथा यज्ञोमनुर्मन्ता प्रमतिः प्रकृष्टामतिर्यस्य सः नः पिता पालकः सन् कं सुखं प्रयच्छतु यद्वा यज्ञोमंत्रोबुद्धिश्च प्रत्येकं सुखं प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

इन्द्र॑स्य॒ नु सुकृ॑तं॒ दैव्यं॒ सहो॒ऽग्निर्गृ॒हे ज॑रि॒ता मेधि॑रः क॒विः ।
य॒ज्ञश्च॑ भूद्वि॒दथे॒ चारु॒रन्त॑म॒ आ स॒र्वता॑तिमदि॑तिं वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

इन्द्र॑स्य । नु । सु॒ऽकृ॑तम् । दैव्य॑म् । सहः॑ । अ॒ग्निः । गृ॒हे । ज॒रि॒ता । मेधि॑रः । क॒विः । य॒ज्ञः । च॒ । भूत् । वि॒दथे॑ । चारुः॑ । अन्त॑मः । आ । स॒र्वऽता॑तिम् । अदि॑तिम् । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ६ ॥ १६ ॥

दैव्यं देवानां हितं सहोबलं यदस्ति तदिन्द्रस्य नु सुकृतं इन्द्रेण खलु सुष्ठु संपादितं यद्वा यत्सुकृतं दैव्यं सहोबलं मरुत्संज्ञकमस्ति तदिन्द्रस्य नु इन्द्रसंबन्धि खलु अथवा इन्द्रस्य नु इन्द्रस्य संबन्धि सुकृतं दैव्यं सहोदेवार्हं बलमग्निर्गृहे अस्मदीये यागगृहे वर्तते इतिशेषः इन्द्र-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्य संबन्धि सुष्ठु संपादितोदेवानां बलभूतोग्निर्गार्हपत्यः सन् वर्तते इत्यर्थः सचाग्निर्जरितादेवानां स्तोतामेधिरः मेधोयज्ञोहविर्वा तद्वान् कविः क्रान्तप्रज्ञो यज्ञोयष्टव्यश्च भूत् भवति कुत्र विदथे यज्ञे । किंच सोग्निश्चारुश्चरणीयः अन्तमः अस्माकमन्तिकतमश्च ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमेषोडशोवर्गः १६ ॥

अथ सप्तमी—

नवोगुह्यांचकृमभूरिंदुष्कृतंनाविष्ट्यंवसवोदेवहेळनम् ।
माकिर्नोदेवाअनृंतस्यवर्पसआसर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ७ ॥

न । वः । गुह्यं । चकृम । भूरि । दुःऽकृतम् । न । आविःऽत्यम् । वसवः । देवऽहेळनम् । माकिः । नः । देवाः । अनृतस्य । वर्पसः । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ७ ॥

हे देवावो युष्माकं गुहा गुहायां प्रच्छन्ने देशे भूरि प्रभूतं दुष्कृतं पापं द्रोहमित्यर्थः न चकृम तथा आविष्ट्यं आविः संभूतं देवहेळनं देवानां क्रोधनं तन्निमित्तं द्रोहं नचकृम हे वसवो वासकादेवाः । किंच हे देवानोस्माकं अनृतस्य वर्पसोरूपस्य प्राप्तिर्माकिर्माभूत् इतः परं मानुषं रूपं माभूदित्यर्थः शिष्टमुक्तं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अपामीवांसविताासाविषन्न्यं१ग्वरीयइदपसेधन्त्वद्रयः ।
ग्रावायत्रमधुषुदुच्यतेबृहदासर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ८ ॥

अप । अमीवाम् । सविता । साविषत् । न्यंक् । वरीयः । इत् । अप । सेधन्तु । अद्रयः । ग्रावा । यत्र । मधुऽसुत् । उच्यते । बृहत् । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ८ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सवितृदेवोनोस्माकं संबन्धिनममीवां रोगं अपसाविषत् अपप्रेरयतु अपगमयत्वित्यर्थः । तथावरीयइत् उरुतरमपि पापं न्यक् नीचीनमपसेधन्त्वद्रयः पर्वताभिमानिनोदेवाः अभिषवाश्मानोवा एतत्सर्वं कुत्र भवत्विति चेत् उच्यते यत्र यस्मिन्प्रदेशे यस्मिन्यागे वा मधुरस्य सोमस्य सोता ग्रावा बृहत्प्रवृद्धमुच्यते स्तूयते तत्र ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ नवमी–

ऊर्ध्वोग्रावावसवोस्तुसोतरिविश्वाद्वेषांसिसनुतर्युयोत ।
सनोदेवःसवितापायुरीड्यआसर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ९ ॥

ऊर्ध्वः । ग्रावा । वसवः । अस्तु । सोतरि । विश्वा । द्वेषांसि ।
सनुतः । युयोत । सः । नः । देवः । सविता । पायुः । ईड्यः ।
आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ९ ॥

हे वसवो देवाः सोतरि सोमाभिषवकर्तरि मयि ग्रावा ऊर्ध्वः उन्नतोस्तु तेनोच्छ्रितेनविश्वा द्वेषांसि सर्वानपि द्वेष्टॄन् सनुतः निगूढान् युयोत पृथक्कुरुत ससविता देवोनोस्माकं पायुः पालयिता कुवापाजीत्यादिनाउण् प्रत्ययः सईड्यः स्तोतव्यश्च ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

ऊर्जंगावोयवसेपीवोअत्तनऋतस्ययाःसदनेकोशेअङ्ध्वे ।
तनूरेवतन्वोअस्तुभेषजमासर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ १० ॥

ऊर्जम् । गावः । यवसे । पीवः । अत्तन । ऋतस्य । याः । सदने ।
कोशे । अङ्ध्वे । तनूः । एव । तन्वः । अस्तु । भेषजम् ।
आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ १० ॥

हे गावः आशिरार्थायूयं यवसे तृणवति देशे पीवः प्रवृद्धं ऊर्जंरसं अत्तन अत्त याऋतस्य यज्ञस्य सदने गृहे कोशेगोष्ठे दोहनस्थाने अङ्ध्वे व्यंजयथ ताअत्तन तनूरेव जन्ये जनकशब्दः तनूरेवक्षीरमेव तन्वः सोमरसस्य भेषजमस्तु यद्वा पृथगेव वाक्यं अस्माकं तन्वोभेषजमस्तु किंच तनूरेव पशुशरीरमेव पशुना यागे सति स्वर्गस्य संपादयितुं शक्यत्वात् ॥ १० ॥

अथैकादशी–

क्रतुप्रावाजरिताशश्वतामवइन्द्रइद्भद्राप्रमतिःसुतावताम् ।
पूर्णमूधर्दिव्यंयस्यसिक्तयआसर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्रतुऽप्रावा । जरिता । शश्वताम् । अवः । इन्द्रः । इव । भद्रा ।
प्रऽमतिः । सुतऽवताम् । पूर्णम् । ऊधः । दिव्यम् । यस्य ।
सिक्तये । आ । सर्वऽतातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ११ ॥

क्रतुप्रावा कर्मणां पूरकः प्रापूरणे आतो मनिन्क्वनिबित्यादिना वनिप् जरिता स्तोता यजमानं साधु सोमः कृतइति स्तौति यद्वा शश्वतां सर्वेषां जरयिता इन्द्रइव इन्द्रवत् सुतावतां सोमवतां यजमानानां अवोरक्षकोभद्रा भद्रया स्तुत्या प्रमतिः यस्येन्द्रस्य सिक्तये सेकाय पानाय ऊधः उद्धततरं द्रोणकलशं पूर्णं सोमेनपूर्णं भवति सएवावः सएव प्रमतिरिति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

चित्रस्तेभानुःक्रतुप्राअभिष्टिःसन्तिस्पृधोजरणिप्राअधृष्टाः ।
रजिष्ठयारज्यापश्वआगोस्तूतूर्षतिपर्यग्रंदुवस्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

चित्रः । ते । भानुः । क्रतुऽप्राः । अभिष्टिः । सन्ति । स्पृधः ।
जरणिऽप्राः । अधृष्टाः । रजिष्ठया । रज्या । पश्वः । आ ।
गोः । तूतूर्षति । परि । अग्रम् । दुवस्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र ते भानुः प्रकाशश्चित्रः आश्चर्यभूतः चायनीयोवा तथा क्रतुप्राः सभानुरस्माकं कर्मणां पूरकः अभ्यष्टिरभ्येषणीयः हे इन्द्र ते जरणिप्राः स्तोतॄणां धनस्य पूरयित्र्यः अधृष्टाः अन्यैरप्रधृष्याः स्पृधः स्पर्धाः सन्ति यस्मादेवं तस्मात् रजिष्ठया ऋजुतमया रज्या रज्वा गोः पश्वः पशोः अग्रं दुवस्युः परिचरणमिच्छन् एतन्नामा ऋषिः परितूतूर्षति अभित्वरयति ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

उद्बुध्यध्वमिति द्वादशर्चं द्वितीयं सूक्तं सोमपुत्रस्य बुधस्यार्षं आवोधियइति नवमी कपृन्नरइत्यंत्या च द्वे जगत्यौ चतुर्थीषष्ठ्यौ गायत्र्यौ निराहावानिति पञ्चमी बृहती शिष्टास्त्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवता ऋत्विक्स्तुतिरूपोर्थोवा देवता । तथाचानुक्रान्तं—उद्बुध्यध्वं बुधः सौम्यऋत्विक्स्तुतिर्वा नवम्यन्त्येजगत्यौ गायत्र्योर्मध्ये पञ्चमी बृहती । गतः सूक्तविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

उद्बुध्यध्वं समनसः सखायः सम॒ग्निमिन्ध्वं बहवः सनीळाः ।
दधिक्राम॒ग्निमुषसं च दे॒वीमिन्द्रावतोऽवसे नि ह्वये वः ॥ १ ॥

उत् । बुध्यध्वम् । सऽमनसः । सखायः । सम् । अग्निम् ।
इन्ध्वम् । बहवः । सऽनीळाः । दधिऽक्राम् । अग्निम् । उषसम् ।
च । देवीम् । इन्द्रऽवतः । अवसे । नि । ह्वये । वः ॥ १ ॥

अग्निं चेष्यमाणऋत्विजो वदन्ति हे सखायः सखिभूताऋत्विजः समनसः समानमनस्काः परस्परमद्रोग्धारः अन्योन्यं कर्म... ताद्दशायूयं उत् उत्कृष्टं बुध्यध्वं जानीध्वं उत्तरत्र युष्माकं कर्तव्यमेवोपदिशति तथाग्निं समिंध्वं सम्यक् दीपयध्वं ञिइन्धी दीप्तौ रौधादिकः लोटि श्नसोरल्लोपइत्यल्लोपः बहवोनेके सनीळाः समाननिवासाः एकस्यामेव शालायां निवसन्तः अहं च दधिक्रां एतन्नामिकां देवतां अग्निमुषसं च देवीं एतांस्त्रीन् देवानिन्द्रावतः इन्द्रेण युक्तान् वोयुष्मानवसे अस्माकं रक्षणाय नि नितरां ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मन्द्रा कृणुध्वं धिय आ तनुध्वं नावमरित्रपरणीं कृणुध्वम् ।
इष्कृणुध्वमायुधारं कृणुध्वं प्राञ्चं यज्ञं प्र णयता सखायः ॥ २ ॥

मन्द्रा । कृणुध्वम् । धियः । आ । तनुध्वम् । नावम् ।
अरित्रऽपरणीम् । कृणुध्वम् । इष्कृणुध्वम् । आयुधा । अरम् ।
कृणुध्वम् । प्राञ्चम् । यज्ञम् । प्र । नयत । सखायः ॥ २ ॥

मन्द्रा मन्द्राणि मदकराणि स्तोत्राणि कृणुध्वं कुरुध्वं हे सखायः कृवि हिंसाकरणयोश्च धिन्विकृण्विरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तादेशः यद्वा करोतेर्व्यत्ययेन श्नुः तथा धियः कर्माणि चयनप्रदेशकर्षणादीनि चातनुध्वं विस्तारयत तथा अरित्रपरणीं कर्षणादिरूपेणारित्रेण पारयितव्यां नावं चयनाख्यां कृणुध्वं कुरुध्वं तथा आयुधा आयुधानि सीरयुगादीनि अरं अलं कृणुध्वं हे सखायः ऋत्विजः प्रांचं प्रागंचनं यज्ञं यष्टव्यं अग्निं प्रणयत प्रकर्षेण नयत आदौ कर्षणं प्रांचं कुरुतेत्यर्थः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

युनक्तसीरा वियुगातनुध्वंकृतेयोनौवपतेहबीजम् ।
गिराचंश्रुष्टिःसभराअसन्नोनेदीयइत्सृण्यःपक्कमेयात् ॥ ३ ॥

युनक्त । सीरा । वि । युगा । तनुध्वम् । कृते । योनौ । वपत । इह । बीजम् । गिरा । च । श्रुष्टिः । सऽभराः । असत् । नः । नेदीयः । इत् । सृण्यः । पक्कम् । आ । इयात् ॥ ३ ॥

हे सखायोयूयं सीरा सीराणि युनक्त युङ्ध्वं अनडु[illegible]ह युजेर्लोटि तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः अतएवाङित्वाच्छसोरल्लोपइत्यल्लोपा[illegible]तद[illegible] युगा युगानि वितनुध्वं विस्तारयध्वं कृते च योनौ इह सीतायां बीजं ग्राम्यमारण्यं च वपत निधत्त तिलमाषव्रीह्यादिकं ग्राम्यसप्तकं वेणुश्यामाकनीवारादिकं आरण्यबीजसप्तकं चाकृष्टाकृष्टयोर्निवपतेत्यर्थः । सप्तग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे इत्यापस्तंबः । तथा नोस्माकं गिरा स्तुत्या प्रशस्त्या सहास्माकं श्रुष्टिरन्नं सभराः सभरं असत भवति भवतु तथा नेदीयइत् अन्तिकएव सृण्यः सृणिरंकुशः अंकुशवद्वक्रोलवित्रः पक्कं स्तंब[illegible]इयात् आभिमुख्येन गच्छति श्रुष्टिः सभराअसत् सृण्यः पक्कमेयादिति चब्दानुवृत्तेश्चवायोगेप्रथमेति प्रथमस्य निघाताभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सीरायुञ्जन्तिकवयोयुगावितन्वतेपृथक् । धीरादेवेषुसुम्नया ॥ ४ ॥

सीरा । युञ्जन्ति । कवयः । युगा । वि । तन्वते । पृथक् । धीराः । देवेषु । सुम्नऽया ॥ ४ ॥

कवयोमेधाविनऋत्विजः सीरा सीराणि कर्षणसाधनानि नियुंजन्ति योजयन्ति युगा युगान्यपि पृथक् परस्परं वितन्वते भिन्न[illegible] कुर्वन्ति कीदृशाः कवयः देवेषु विषये धीराः धीमन्तः किमर्थं सुम्नयासुम्नमिति सुखनाम सुखेच्छया सुम्नशब्दात्क्यजन्ताद्भावे अप्रत्ययादित्यकारप्रत्ययः सुपांसुलुगिति तृतीयायाआकारः अथवा धीराधीमन्तः देवेषु सुम्नया सुम्नेन देवेषु सुखं भूयादिति सुपांसुलुगित्यादिना विभक्तेर्याजादेशः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

निराहावान्कृणोतन सं वरत्रा दधातन।
सिञ्चामहा अवतमुद्रिणं वयं सुषेकमनुपक्षितम् ॥ ५ ॥

निः। आऽहावान्। कृणोतन। सम्। वरत्राः। दधातन।
सिञ्चामहै। अवतम्। उद्रिणम्। वयम्।
सुऽसेकम्। अनुपऽक्षितम् ॥ ५ ॥

हे सखायआहावान् आह्वयन्ते पानार्थं गावोत्रेत्याहावा निपानानि अत्रौचित्यादग्निचयनप्रदेशकर्षणार्थं गोपानसाधर्म्यात् ... त्राण्युच्यते तानाहावान्निष्कृणोतन निष्कुरुत आह्वयतेर्निपानमाहावइति निपातितः तथाथादिस्वरः कृणोतन तप्तनबित्यादिना तनप् तेनाङित्त्वाद्गुणः श्नाभ्यस्तयोरातइत्याकारलोपः। किमर्थमाहावकरणं वरत्रस्थापनं चेति अत्रोच्यते वयं अवतमवटं सिंचामहै कीदृशमवटं उद्रिणं उद्रावन्तं सुषेकं सुष्ठु सेक्तुं शक्यंअनुपक्षितं अनुपक्षीणं कदाचिदप्युदकोपक्षयरहितं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

इष्कृताहावमवतं सुवरत्रं सुषेचनम्। उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृतऽआहावम्। अवतम्। सुऽवरत्रम्। सुऽसेचनम्।
उद्रिणम्। सिञ्चे। अक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृताहावं संस्कृताहावं अवतं अवटं द्रोणं सिंचे सेचयामि पुनः कीदृशमवतं सुवरत्रं शोभनवरत्रोपेतं सुषेचनं शोभनोदकसेकोपेतं उद्रिणं उद्रावन्तं अक्षितमक्षीणं ॥ ६ ॥
॥ इत्यष्टमस्य पंचमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ सप्तमी–

प्रीणीताश्वान्हितं जयाथ स्वस्तिवाहं रथमित्कृणुध्वम्।
द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशं सिञ्चता नृपाणम् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रीणीत । अश्वान् । हितम् । जयाथ । स्वस्तिऽवाहम् । रथम् । इत् । कृणुध्वम् । द्रोणऽआहावम् । अवतम् । अश्मऽचक्रम् । अंसत्रऽकोशम् । सिञ्चत । नृऽपानम् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजो यूयं अश्वान् व्यापनशीलान् बलीवर्दान् प्रीणीत उचितघासो[दकादि]प्रदानेन प्रीणयत यथा क्षेत्रकर्षणाय प्रभवन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः तथाकृत्वा हितं [कृषि]नायोचितं कर्षणं जयाथ जयथ संपादयथ तथा रथं [च]यनाख्यं हलाख्यं वा स्व[स्ति]वाहमिव सुखस्य वाहकमेव कृणुध्वं कुरुध्वं तदर्थं द्रोणाहावं आह्वयन्त्यत्र पानार्थं बलीवर्दानित्याहावोजलाधारः पात्रविशेषः सच द्रोणमयोद्रुममयआहावोय[स्मि]न्[ता]दृश[मवतं] अवटवन्निम्नभूतं अश्मचक्रं व्याप्तक्रमणं अश्ममयचक्रं वा अंसत्रकोशंअंसत्रं क[वचं यथा का]यं रक्षति तद्वदुदकस्य कोशं कोशस्थानीयं नृपाणं नृणांकर्मनेतॄणां पानयोग्यं ईदृशंअवतं सिंचत हेऋत्विजः एवमृत्विक्स्तुतिपक्षे। सूक्तस्यवैश्वदेवपक्षे एवं योजना । प्रीणीत प्रीणयताश्वान् स्नानपानयोग्यान्नैः संग्रामयोग्यान् कुरुतेत्यर्थः हितं जयाथ हितमिति क्रियाविशेषणं कथं जयाथ बन्धुसुहृद्योयथाहितं भवति तथा जयथ संग्रामं स्वस्तिवाहं स्वस्तीत्यविनाशनाम अविनाशवाहनं रथमिव रथं च कृणुध्वं इदिति चार्थे अश्वं रथं च दृढं कृत्वा संग्रामभूमिं गत्वा द्रोणाहावमित्यादीनि द्वितीयान्तानि कूपाख्यसंग्रामविशेषणानि सिंचतेत्यनेन संबध्यंते द्रोणः द्रुममयः सएव रथ आहावआहावस्थानीयोयस्य संग्रामस्य तं अवतं कूपनामैतत् कूपं संग्रामाख्यं अश्मचक्रं कूपमान्तनिबद्धाश्मसदृशप्रहरणायुधवन्तं असनानि वाक्षेपणानिवा चक्राख्यायुधविशेषायस्मिन् तंव्याप्तचरणवन्तं व्याप्तक्रमणवन्तं वा चक्रं चकतेर्वा चरतेर्वाक्रमतेर्वाक्रमयतेर्वेति[1] निरुक्तं । अंसत्रकोशं अंसत्राणि धनूंषि कवचानि च कोशस्थानानि यस्मिन् तं सिंचत उत्सिंचत नृपानं यस्मिन् योद्धारउदकवत्पीयन्ते मार्यन्ते तं ईदृशं कूपसदृशं संग्रामं सिंचत हे अस्मदीयायोद्धारः सूक्तस्य वैश्वदेवत्वात् हे सैनिकाविश्वेषां देवानां प्रसादेन सर्वमेतत्कुरुतेत्यर्थः एवं निराहावानित्यादिषु कूपरूपव्याजेन संग्रामवर्णनमवगन्तव्यं ॥ ७ ॥

---

१ नि० ४. २७ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी—

व्रजंकृणुध्वंसहिवोनृपाणोवर्मसीव्यध्वंबहुलापृथूनि ।
पुरःकृणुध्वमायसीरधृष्टामावःसुस्रोच्चमसोदृंहतातम् ॥ ८ ॥

व्रजम् । कृणुध्वम् । सः । हि । वः । नृऽपानः । वर्म । सीव्यध्वम् ।
बहुला । पृथूनि । पुरः । कृणुध्वम् । आयसीः । अधृष्टाः ।
मा । वः । सुस्रोत् । चमसः । दृंहत । तम् ॥ ८ ॥

हे ऋत्विजोव्रजं कृणुध्वं [illegible]त्राणध्वं आशिरदोहार्थं गोस्थानं कुरुत सहि सखलु वोनृपानः नेतृणां देवानां पातव्यः दे[illegible]धनइति सान्नायरूपेण वा आशिररूपेण वा गोः पयआदिकं देवाः पिबन्ति खलु वर्म वर्माणि सीव्यध्वं वर्मवत् प्रधानस्योभयतआच्छादकत्वात् प्रयाजादीनि प्राच्यानि प्रतीच्यानि चांगानि वर्माणि तानि सीव्यध्वं दलयध्वं कुरुध्वमित्यर्थः। कीदृशानि वर्माणि बहुला बहुलानि अनेकानि तानि च पृथूनि विस्तीर्णानि तथा पुरः पुराणि धिष्ण्यादीनि यष्टव्यानां देवानां वा पुरः शरीराणि आयसीः अयोमयवत् सारभूताः अधृष्टाः अन्यैरधृष्याः पूरणीयाग्रहावा पुरइत्युच्यन्ते तानुक्तलक्षणान् कुरुत वोयुष्मदीयश्चमसोयज्ञाख्योभक्षणसाधनश्चमसएव वा चमसपक्षे सामान्येनैकवचनं मासुस्रोत् मास्रवेव स्रवतेर्लङि बहुलंछन्दसीति शपःश्लुः तं दृंहत दृढीकुरुत यथाविकलोन भवति तथा कुरुत दृहदृहिवृद्धौ भौवादिकः तस्माल्लोटि इदित्वान्नुम् ऋत्विक्स्तुतिपक्षे एवं । वैश्वदेवपक्षे अस्मदीयायोद्धारोयूयं नरोयोद्धारः पिबन्ति प्रत्यर्थिनां प्राणानिति नृपाणः सतादृशोयुष्मदीयः खलु गोष्ठपक्षे नराणां पानसाधनः सखलु पातेः करणाधिकरणयोश्चेतिल्युट् वर्म व[illegible]र्माणि कवचानि सीव्यध्वं बहुलानिपृथूनिच यथाभवन्ति तथा पुरः पुरीः कृणुध्वमायसीरन्यैरधृष्टाश्च वश्चमसः अदनसाधनमासुस्रोत् मास्रवेव् तं दृंहतेतिदेवतानुग्रहलब्धबलोवदति ॥ ८ ॥

[illegible] नवमी—

आवोधियंयज्ञियांवर्तऊतयेदेवादेवींयजतांयज्ञियामिह ।
सानोदुहीयद्यवसेवगत्वीसहस्रधारापयसामहीगौः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । वः । धियम् । यज्ञियाम् । वर्ते । ऊतये । देवाः । देवीम् ।
यजताम् । यज्ञियाम् । इह । सा । नः । दुहीयत् । यवसाऽइव ।
गत्वी । सहस्रऽधारा । पयसा । मही । गौः ॥ ९ ॥

हे देवाः स्तोतारऋत्विजोवोयुष्माकमूतये यज्ञियां यज्ञार्हां धियं बुद्धिं आवर्तें प्रवर्तये य द्वा हे देवाऋत्विजोवोयज्ञियां धियं युष्माकं कर्तव्यत्वेन संबन्धिनोमस्माकं ऊतये रक्षणायावर्ते अपिवा देवाएव संबोध्याः हे देवावोयुष्माकं धियं बुद्धिं आवर्ते आवर्तयामि किमर्थं ऊतये- स्माकं रक्षणाय कीदृशीं धियं यज्ञियां यज्ञार्हां देवीं द्योतमानां यजतां पूज्यां इहास्मिन्यागे अस्यां भूमौ वा एकोयज्ञियामितिशब्दः पूरणः सा धीर्नो[illegible] दुहीयत दुह्यात्‌ । तत्रदृष्टान्तः— यवसेवा यवसानि भक्षयित्वेव गत्वी पुनर्गोष्ठं ग[illegible] पयसा सहस्रधारा मही महती गौर्यथा दुग्धे तद्वत्‌ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आतूषिञ्च हरिमीन्द्रोरुपस्थेवाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ।
परिष्वजध्वंदशकक्ष्याभिरुभेधुरौप्रतिवह्निंयुनक्त ॥ १० ॥

आ । तु । सिञ्च । हरिम् । ईम् । द्रोः । उपऽस्थे । वाशीभिः ।
तक्षत । अश्मन्ऽमयीभिः । परि । स्वजध्वम् । दश । कक्ष्याभिः ।
उभे इति । धुरौ । प्रति । वह्निम् । युनक्त ॥ १० ॥

हे अध्वर्यो त्वं एनं हरिंहरितवर्णं सोमं द्रोः द्रुमविकारस्य पात्रस्योपस्थउपरि आसिंच आसेकं कुरु तुइति पूरणः। तदर्थं हे पात्रसंपादिनः अश्मन्मयीभिः अयःशिलासारभूताभिः वा- शीभिस्तक्षत पात्राणि । नकारोपजनश्छान्दसः मयटः टित्वात्‌ ङीप्‌ । तानि पात्राणि सोमपूर्णानि दश दशसंख्याकानि कक्ष्याभिः प्रकारैः पर्या[illegible] परिष्वजध्वं संस्कुरुध्वं आसादयत यद्वा वाशीभिरश्मन्मयीभिर्हविर्धानशकटे तक्षत तेच दशकक्ष्याभिर्दशसंख्याकाभीरज्जुभिः परिष्वजध्वं उभे धुरौ युगसंबन्धिन्यौ वह्नी वाहकावनड्वाहौ युनक्त अथवायं मंत्रश्चयनक्षेत्रकर्षणसाधनह- लविषयतयाव्याख्येयः ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथैकादशी—

उभेधुरौवह्निरापिब्दमानोन्तर्योनैवचरतिद्विजानिः ।
वनस्पतिंवनआस्थापयध्वंनिषूदधिध्वमखनन्तउत्सम् ॥ ११ ॥

उभे इति । धुरौ । वह्निः । आऽपिब्दमानः । अन्तः । योनाऽइव ।
चरति । द्विऽजानिः । वनस्पतिम् । वने । आ । अस्थापयध्वम् ।
नि । सु । दधिध्वम् । अखनन्तः । उत्सम् ॥ ११ ॥

हविर्धानशकटस्योभे धुरौ आपिब्दमानः आशब्दमानोवह्निर्वाहकोनड्वान् योनावन्तरिव द्विजानिः द्विजायः तयोन्तश्चरति [illegible]पतिं वनस्पतिविकारं शकटं वने वनसंबन्धिनि वृक्षे मेथीभूते इत्यर्थः तत्रास्थापयध्वं य[illegible] सीव्यध्वं [illegible]य देशे आस्थापयध्वं आस्थापयत पश्चात्तत्रस्थं सोमं सु सुष्ठु निदधिध्वं सुखं यथा [illegible]णि तथा स्थापयतासंधां अभिषवप्रदेशे वा पश्चादुत्सं तद्रसंअखनन्त संपादयतेत्यर्थः । अथवायमपि मंत्रः कर्षणपरोव्याख्येयः । यस्य लांगलस्योभे धुरावपिब्दमानः शब्दमानोवह्निरनड्वान् अन्तर्योनाविवेत्यादि समानं तादृशं वनस्पतिं वनस्पतिविकारं लांगलं वने वननीये वपनार्थंकर्षणप्रदेशे आस्थापयध्वं सु सुष्ठु सर्वत्र [illegible] लांगलं निदधिध्वं उत्सं सेकसाधनंगर्तं सिक्तंवा प्रदेशं अखनन्तः ॥ ११ ॥

षष्ठेहनिब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे कपृन्नरइत्येषा—कपृन्नरोयद्धप्राचीरजगन्तेतिचैतेइति ।

सैषा द्वादशी—

कपृन्नरःकपृथमुद्दधातनचोदयतखुदतवाजसातये ।
निष्टिग्र्यःपुत्रमाच्यावयोतयइन्द्रंसबाधइहसोमपीतये॥१२॥१९॥

कपृत् । नरः । कपृथम् । उत् । दधातन । चोदयत । खुदत ।
वाजऽसातये । निष्टिग्र्यः । पुत्रम् । आ । च्यवय । ऊतये ।
इन्द्रम् । सऽबाधः । इह । सोमऽपीतये ॥ १२ ॥ १९ ॥

हेनरोनेतारऋत्विजः एषइन्द्रः कपृत् सुखस्यपूरकोयष्टॄणां स्तोतॄणांच कमिति सुखनाम तं कपृथं सुखस्य पूरयितारमिन्द्रं चोदयत प्रेरयत खुदत खुर्दत क्रीडयत खुर्दक्रीडायां भौमादिकः व्यत्ययेन शः रेफलोपश्छान्दसः संपिंष्ट संस्कुरुतेत्यर्थः किमर्थं वाजसातये अन्नस्य

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

लाभाय तदेवाह—हेहोतः निष्टिग्र्यः पुत्रं निष्टिं दितिं स्वसपत्नीं गिरतीति निष्टिग्रीरदितिः तस्याः पुत्रमिन्द्रं सबाधः सहपापैः प्रयासरूपैः कर्मभिर्बाध्यन्तइति सबाधऋत्विजः तथाविधायूयं सोमपीतये तस्य सोमपानायोतयेस्माकं रक्षणाय वा च्यवय व्यत्ययेनैकवचनं आच्यावयतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रतेरथमिति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भर्म्याश्वपुत्रोमुद्गलऋषिः आद्या तृतीया अन्त्याचेति तिस्रोबृहत्यः शिष्टानव त्रिष्टुभः द्रुघणोनाम मुद्गरः तद्देवत्यमिदं इन्द्रदेवत्यंवा । तथाचानुक्रान्तं—प्रतेमुद्गलोभार्म्यश्वोद्रुघणेन वृषभेण चाजिंजिगायेति द्रौघणं वाद्यातृतीयांत्याच बृहत्यइति । गतोविनियोगः । अत्राहुः—मुद्गलस्य हतागावश्चौरैस्तस्य तत्र [illegible] द्रवं । सशिष्टं शकटे कृत्वा गत्वैकऋजुराहवं ॥ १ ॥ द्रुघणं युयुजेन्यत्र चा[illegible]ः । द्रुघणं चाग्रतः क्षिप्त्वा चौरेभ्योजगृहे स्वगाइति ॥ २ ॥ तथा निरुक्तेपीय[illegible] सूचिता—मुद्गलोभार्म्यश्वऋषिर्वृषभं च द्रुघणंचयुक्त्वा संग्रामे व्यवहृत्याजिं जिगायेति । तत्र प्रथमा—

प्रतेरथंमिथूकृतमिन्द्रोवतुधृष्णुया ।
अस्मिन्नाजौपुरुहूतश्रवाय्येधनभक्षेषुनोव ॥ १ ॥

प्र । ते । रथम् । मिथुऽकृतम् । इन्द्रः । अवतु । धृष्णुऽया ।
अस्मिन् । आजौ । पुरुऽहूत । श्रवाय्ये । धनऽभक्षेषु । नः । अव ॥ १ ॥

हेमुद्गल ते रथं मिथूकृतं मिथःकृतं असहायं कृतं अथवा मिथुरिति मिथ्यानाम अश्वादिभिः शून्यं कृतं धृष्णुया धर्षणशीलइन्द्र अवतु रक्षतु यद्वा धृष्णुया धर्षणशीलेन वज्रेण उभयत्र सुपांसुलुगिति सुपोयाजादेशः । अथ प्रत्यक्षकृतः हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र अस्मिन्नाजौ संग्रामे अपहृतगोभिश्चौरैः कृते संग्रामे कीदृशे श्रवाय्ये श्रोतव्ये विश्रुतइत्यर्थः श्रुदक्षीत्यादिना आय्यप्रत्ययः धनभक्षेषु अस्मासु गोरूपधनभजनकामेषु सत्सु यद्वा गोरूपधनस्य भक्षकेषु चौरेषु जेतव्येषु सत्सु नोस्मानवरक्ष ॥ १ ॥

---

१ नि० ९. २३ ।

न:

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया-

उत्स्म॒वातो॑वहति॒वासो॑अस्या॒अधि॑रथं॒यदज॑यत्स॒हस्र॑म् ।
र॒थीर॑भून्मुद्ग॒लानी॒गवि॑ष्टौ॒भरे॑कृ॒तंव्य॑चेदिन्द्र॒से॒ना ॥ २ ॥

उत् । स्म॒ । वात॑ः । व॒ह॒ति॒ । वास॑ः । अ॒स्याः॒ । अधि॑ऽरथम् ।
यत् । अज॑यत् । स॒हस्र॑म् । र॒थीः । अ॒भूत् । मु॒द्ग॒लानी॑ । गोऽइ॑ष्टौ ।
भरे॑ । कृ॒तम् । वि । अ॒चे॒त् । इ॒न्द्र॒ऽसे॒ना ॥ २ ॥

अस्याः रथीरभून्मुद्गलानी[illegible] वक्ष्यमाणत्वादस्य मुद्गलस्य पत्न्याः सारथिभूतायाः वासोंशुकं वातोवायुरुद्वहति ऊर्ध्वं [illegible] श्रमजनितस्वेदापनयाय अथवा शीघ्ररथधावनजनितोवायुरंशुकं चालयतीत्यर्थः । कदे[illegible] -यद्यदाधिरथं अधिकं रथमारुह्य सहस्रं सहस्रसंख्याकं गोसंघमजयत्तदा यत् यागोसहस्रमजयत् अस्याइतिवा योज्यं यद्योगाज्जयतेर्ननिघातः गविष्टौ गवामपहृतानामेषणे मुद्गलानी मुद्गलस्यस्त्री रथीरभूत् सारथिरभवत् छान्दसआनुक् इन्द्रसेनास्तुत्या परितुष्टस्येन्द्रस्य सेनानी यद्वा इन्द्रस्य शत्रूणां दारयितुः मुद्गलस्य सेनानीरूपा मुद्गलानी भरे संग्रामे कृतं संपादितं गोसंघं व्यचेत् व्यचिनोत् शत्रुभ्यः पृथक्कृतवती चयतेर्लङि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अ॒न्तर्य॑च्छ॒जिघां॑सतो॒वज्र॑मिन्द्राभि॒दास॑तः ।
दास॑स्यवामघव॒न्नार्य॑स्यवासनु॒तर्य॑वयाव॒धम् ॥ ३ ॥

अ॒न्तः । य॒च्छ॒ । जिघां॑सतः । वज्र॑म् । इ॒न्द्र॒ । अ॒भि॒ऽदास॑तः ।
दास॑स्य । वा॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । आर्य॑स्य । वा॒ । स॒नु॒तः । य॒व॒य॒ । व॒धम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र जिघांसतोहन्तुमिच्छतः [illegible] अभिद्रुह्यतः शत्रोर्वज्रमन्तर्यच्छ अन्तर्गमय । तदेवाह-हेमघवन् धनवन्निन्द्र दासस्यवा उपक्षीणस्याल्पस्य आर्यस्याभिगन्तव्यस्य महतोवा शत्रोः बधं वज्रनामैतत् हनननसाधनं वज्रं सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितं गूढं प्रयुज्यमानं यवय पृथक्कुरु ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

उद्नोह्रदमपिबज्जर्हृषाणः कूटंस्मतृंहदभिमातिमेति ।
प्रमुष्कभारःश्रवइच्छमानोजिरंबाहूअभरत्सिषासन् ॥ ४ ॥

उद्नः । ह्रदम् । अपिबत् । जर्हृषाणः । कूटम् । स्म । तृंहत् ।
अभिऽमातिम् । एति । प्र । मुष्कऽभारः । श्रवः । इच्छमानः ।
अजिरम् । बाहू इति । अभरत् । सिसासन् ॥ ४ ॥

अत्र वृषभः स्तूयते वृषभः उद्न उदकस्य ह्रदं अगाधजलाशयमपिबत् जर्हृषाणः अत्यन्तं हृषितः सन् तथाकूटं पर्वतशृंगं चोरैर्गोपिधानार्थं [illegible] तृंहत् स्म शृंगेण विहिंसितवान् व्यदारयदित्यर्थः । तथा कृत्वा अभिमातिमेति शत्रुं [illegible] हन्तुं पश्चान्मुष्कभारः प्रवृद्धमुष्कः प्रवृद्धस्य वृषभस्य हि मुष्कवृद्धिर्भवति तथा प्रवृद्धोवृषभः श्रवः श्रूयतइति श्रवोयशः इच्छमानः इच्छन् अजिरं गमनशीलं शत्रुं बाहू बाहुभ्यां बाह्वोर्वा प्राभरत् प्रहृतवान् यद्वा अजिरमिति क्षिप्रनाम क्षिप्रं सिषासन् संभक्तुमिच्छन् बाहू प्राभरत् प्रसारितवानित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

न्यक्रन्दयन्नुपयन्तएनममेहयन्वृषभंमध्यआजेः ।
तेनसूभर्वंशतवत्सहस्रंगवांमुद्गलःप्रधनेजिगाय ॥ ५ ॥

नि । अक्रन्दयन् । उपऽयन्तः । एनम् । अमेहयन् । वृषभम् ।
मध्ये । आजेः । तेन । सूभर्वम् । शतऽवत् । सहस्रम् ।
गवाम् । मुद्गलः । प्रऽधने । जिगाय ॥ ५ ॥

मुद्गलआह तेनेति तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः [illegible] एनं वृषभं न्यक्रन्दयत् नितरां क्रन्दनमकुर्वन् के उपयन्तः समीपे गच्छन्तोनराः यथा प्रचण्डेन क्रन्दनेन शत्रवोभीताः पलायन्ते तथा कुर्वन् किं वृषभं वर्षकं सेक्तारं आजेः संग्रामस्य मध्ये अमेहयन् मूत्रपुरीषोत्सर्गं विश्रामार्थं कारितवन्तः सूभर्वं भर्वतिरत्तिकर्मा शोभनचणकादिभक्षकं तादृशोयथाभवति

नः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तथा कृत्वेत्यर्थः । यद्वैतद्गोसहस्रविशेषणं तेन उक्तरूपेण वृषभेण सुभर्वं सुष्ठु यवसास्वादि शतवच्छतोपेतं गवां सहस्रं मुद्गलएतन्नामाहं प्रधने संग्रामे जिगाय अजैषं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ककर्दवेवृषभोयुक्तआसीदवावचीत्सारथिरस्यकेशी ।
दुधेर्युक्तस्यद्रवतःसहानसऋच्छन्तिष्मानिष्पदोमुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

ककर्दवे । वृषभः । युक्तः । आसीत् । अवावचीत् । सारथिः ।
अस्य । केशी । दुधेः । युक्तस्य । द्रवतः । सह । अनसा ।
ऋच्छन्ति । स्म । निःपदः । मुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

ककर्दवे हिंसनाय शत्रूणां वृषभोवर्षिता गौर्युक्तआसीत् रथे संबद्धोभूत् केशी केशवान् प्रग्रहवान् अस्य राज्ञोरथस्य वा सारथिर्मुद्गलानीत्यर्थः सारथ्यभिप्रायेण केशीति पुंलिंगता अवावचीत् वृषभभयजनकं शत्रुभयजनकंवा क्रोशं अकरोत् अथवा केशी केशिनी सारथिरस्य अमुमित्यर्थः अमुं वृषभं शब्दमकारयत् वचपरिभाषणे इत्यस्य केवलस्य अन्तर्णीतण्यर्थस्य यङ्लुगन्तस्य लङि रूपं अथवा अस्य सारथिः सहायभूतः केशी प्रकृष्टकेशोवृषभः अवावचीत् भृशमशब्दयत् । एवंभूतस्य दुधेः दुर्धरस्य अनसा सह द्रवतः शीघ्रं शत्रुमध्ये रथेन सह धावतोवृषभस्य भयंकरशब्देन निष्पदोनिर्गच्छन्तोयोद्धारोमुद्गलानीं मुद्गलस्य योषितं सारथिभूतां प्रति ऋच्छन्तिस्म अगच्छन्नित्यर्थः पाघ्रेत्यादिना ऋच्छादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

उतप्रधिमुदहन्नस्यविद्वानुपायुनग्वंसगमत्रशिक्षन् ।
इन्द्रउदावत्पतिमघ्न्यानामरंहतपद्याभिःककुद्मान् ॥ ७ ॥

उत । प्रऽधिम् । उत् । अहन् । अस्य । विद्वान् । उप । अयुनक् ।
वंसगम् । अत्र । शिक्षन् । इन्द्रः । उत् । आवत् । पतिम् ।
अघ्न्यानाम् । अरंहत । पद्याभिः । ककुत्ऽमान् ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उतापिच विद्वान् मुद्गलोस्य रथस्य प्रधिं प्रधिरथच्छिद्रकाष्ठप्रान्तकाष्टः सच रथावयवानामुपलक्षकः रथावयवमुदहन् उदगमयत् रथं सन्नाहेत्यर्थः। तदनन्तरमत्र रथे वंसगं वननीयगमनं वृषभं शिक्षन् शिक्षयन् रज्जुषु स्थापन् उपायुनक् रथसमीपे युगे अयोजयत् युजेर्लङि तिपोहल्ङ्यादिलोपः एवंसति इन्द्रोदेवः अघ्न्यानां अहन्तव्यानां गवां पतिं उत्उत्कृष्टमावत् रक्षामकरोत् पश्चात्ककुद्मान् वृषभः पद्भिः सरणिभिः अरंहत वेगेनागमवरहिर्गत्यर्थः॥ ७॥

अथाष्टमी—

शुनमंष्ट्राव्यंचरत्कपर्दीवंरत्रायांदार्वानह्यमानः।
नृम्णानिकृण्वन्बहवेजनायगाःपस्पशानस्तविषीरधत्त॥ ८॥

शुनम्। अष्ट्रऽवी। अचरत्। कपर्दी। वरत्रायाम्।
दारु। आऽनह्यमानः। नृम्णानि। कृण्वन्। बहवे।
जनाय। गाः। पस्पशानः। तविषीः। अधत्त॥ ८॥

शुनमिति सुखनाम सुखं यथा भवति तथा अष्ट्रावी अष्ट्राप्रतोदः तद्वान् छान्दसोविनिः कपर्दी कपर्दवान् अचरत् संचरति। किंकुर्वन् वरत्रायां वध्रौ दारुकाष्ठं रथांगभूतमानह्यमानः सर्वतोबध्नन् पुनः किंकुर्वन् बहवे जनाय स्वपुत्रभृत्यादिलक्षणाय नृम्णानि धनानि शत्रुसंबन्धीनि सुखानिवा कृण्वन् गाः पस्पशानः स्पृशन् स्पशबाधनस्पर्शनयोः छान्दसोलिटि कानच् एवंकुर्वन् तविषीर्बलानि अधत्त धत्ते जयंप्राप्नोतीत्यर्थः॥ ८॥

अथ नवमी—

इमंतंपंश्यवृषभस्ययुञ्जंकाष्ठांयामध्येंद्रुघणंशयांनम्।
येनंजिगायंशतवंत्सहस्रंगवांमुद्गलःपृतनाज्येषु॥ ९॥

इमम्। तम्। पश्य। वृषभस्यं। युञ्जम्। काष्ठांयाः। मध्ये।
द्रुऽघनम्। शयांनम्। येनं। जिगायं। शतऽवंत्।
सहस्रंम्। गवांम्। मुद्गलः। पृतनाज्येषु॥ ९॥

नः९

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कंचनसखायं सेनादिसहायाभावेन जयविषये उपहासं कुर्वाणं प्रतिब्रवीति राजाद्रुघणेन वृषभेण चाजिं जिगायेत्युक्तत्वात् पूर्वं वृषभोवर्णितः अत्रद्रुघणो वर्ण्यते हेसखे तमिमं द्रुघणं पश्य कीदृशमिममिति उच्यते युजेरसमासेइति नुम् युञ्जं युज्यते इति युक् सखावृषभस्य सखिभूतं वृषभोयावंतमर्थं साधयति तावन्तमेव साधयन्तमित्यर्थः। पुनः कीदृशं काष्ठायामध्ये। आज्यन्तोपिकाष्ठाउच्यते इति[1]निरुक्तं। आज्यं तस्य मध्ये संग्रामइत्यर्थः। तत्र शयानं हन्तव्यान् सर्वान् हत्वा सुखेन स्वपन्तं निर्व्यापारत्वेन वर्तमानं ईदृशं द्रुममयं घनं पश्येत्यर्थः येन द्रुघणेन शतवत् शतोपेतं गवां सहस्रं पृतनाज्येषु संग्रामे जिगाय अहमजैषं तमिमं पश्येति समन्वयः जयतेर्लिट् सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कुत्वं मिपोणल् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आरेअघाकोन्वीत्थाददर्शयंयुञ्जन्तितम्वास्थापयन्ति ।
नास्मैतृणन्नोदकमाभरन्त्युत्तरोधुरोवहतिप्रदेदिशत् ॥ १० ॥

आरे । अघा । कः । नु । इत्था । ददर्श । यम् । युञ्जन्ति । तम् । ऊँ इति । आ । स्थापयन्ति । न । अस्मै । तृणम् । न । उदकम् । आ । भरन्ति । उत्ऽतरः । धुरः । वहति । प्रऽदेदिशत् ॥ १० ॥

यआरे समीपएव अघा अघानि दुःखानि शत्रुरूपाणि करोति तं कोनरोनु इदानीं इत्था इत्थं ददर्श पश्यति। किंच यं द्रुघणं युंजन्ति रथे तमु तमेवास्थापयन्ति आरोहयन्तीत्यर्थः। अथवा यं रथे युंजंति तमेव प्रहरणार्थमास्थापयन्ति उभयविधकार्यमेकः करोतीत्यर्थः। किंचास्मै तृणं नाभरन्ति नाहरन्ति तथोदकं नाहरन्ति हृग्रहोर्भइति भत्वं ईदृशोद्रुघण उत्तरोदक्षिणस्य वृषभस्य स्वयमुत्तरः सन् धुरोरथभारस्य रथधुरं वहति प्रदेदिशत् प्रकर्षेण जयं स्वामिने प्रदिशन् शत्रूणां वा भयंप्रदिशन् वहति दिशअतिसर्जने अस्यस्माद्यङ्लुगन्ताच्छतरिरूपं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

परिवृक्तेवपतिविद्यमानट्पीप्यानाकूचक्रेणेवसिञ्चन् ।
एषैष्याचिद्रथ्याजयेमसुमङ्गलंसिनवदस्तुसातम् ॥ ११ ॥

---

1 नि० २. १५ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परिवृक्ताऽइव । पतिऽविद्यम् । आनट् । पीप्याना ।
कूचक्रेणऽइव । सिञ्चन् । एषऽएष्या । चित् । रथ्या ।
जयेम । सुऽमङ्गलम् । सिनऽवत् । अस्तु । सातम् ॥ ११ ॥

अत्र मुद्गलानी सारथिः स्तूयते—एषा मुद्गलानी परिवृक्तेव वृजीवर्जने परित्यक्ता पत्या पत्यावियुक्ता योषिदिव सा यथा पतिविद्यं विद्योवेद्योलंभनीयः पतिश्चासौ विद्यश्चपतिविद्यमानशे तद्वत्पतिविद्यं आनट् आनट्व्याप्तिकर्मा नशेर्लुङि मंत्रेघसेति चेर्लुक् छन्दस्यपि दृश्यतइत्यनजादीनामप्याडागमः अश्नोतेर्वा लिटि नलोपश्छान्दसः तथा पतिसमीपं सारथित्वेनागत्य पीप्याना वर्धमाना भवति किमिव कूचक्रेणेव सिंचन् कुः पृथिवी तस्याश्चक्रोवलयः कूचक्रः तेन वर्षणीयत्वेन निमित्तेन सिंचन् जलंवर्षन् मेघइव सयथा अन्तरिक्षे स्वल्पमात्रोपि वर्षणसमये महान् भवति तद्वदियमपि शत्रुमध्ये शरधारावर्षन्ती वर्धतइत्यर्थः । तथा एषैष्या एषितव्यो-गोसंघः एषः तमिच्छतीत्येषैषी ईदृश्या तयारथ्या सारथिभूतया जयेम शत्रुभिरपहृतं गोसंघं तस्याः सातं दत्तं संभजतं वा सुमंगलं शोभनमंगलवत् सिनवत् सिनमन्नं तद्वच्चास्तु गोरूपा-न्नवच्च भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त्वंविश्वस्यजगतश्चक्षुरिन्द्रासिचक्षुषः ।
वृषायदाजिंवृषणासिषाससिचोदयन्वध्रिणायुजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

त्वम् । विश्वस्य । जगतः । चक्षुः । इन्द्र । असि । चक्षुषः ।
वृषा । यत् । आजिम् । वृषणा । सिसाससि । चोदयन् ।
वध्रिणा । युजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

सूक्तस्य विकल्पेनैन्द्रत्वात् आदाविन्द्रस्य स्तुतत्वादन्तेपि इन्द्रः स्तूयते । हेइन्द्र त्वं विश्वस्य सर्वस्यजगतः चक्षुषः चक्षुष्मतः पश्यतोवाजगतः चक्षुरसि प्रत्येकमुत्पत्तिविशिष्टचक्षुःसद्भावेपि सर्वस्य साधारणं चक्षुरसि त्वया द्रष्टव्यानैहिकामुष्मिकपदार्थान्पश्यन्तीत्यर्थः त्वामेव हि यज्ञादिना लब्ध्वा पुरुषार्थान् साधयन्ति यद्वा विश्वस्य जगतोयन्निजं चक्षुरस्ति तस्यापि

न:।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

चक्षुषस्त्वं चक्षुरसि यद्यस्मात् वृषा अभिमतवर्षकस्त्वं आजिं मुद्गलस्य मम संग्रामं वध्रिणा पाशेन युजा युजौ युक्तौ वृषणा वृषणौ वर्षकावश्वौ रथे योजयित्वा चोदयन् शत्रुषु प्रेरयन् सिषाससि आजिं संभक्तुमिच्छसि तस्माच्चक्षुरसि ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

आशुःशिशानइति त्रयोदशर्चं चतुर्थं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य अप्रतिरथनाम्नआर्षं त्रयोदश्यनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः बृहस्पतेपरिदीयेत्यस्या बृहस्पतिर्देवता अमीषां चित्तमित्यस्या अप्वाख्या देवी देवता शिष्टाऐन्द्र्यः त्रयोदशी विकल्पेन मारुती तथाचानुक्रान्तं—आशुः सप्तोनैन्द्रोप्रतिरथश्चतुर्थी बार्हस्पत्योपान्त्याप्वादेव्यन्त्यानुष्टुम्मारुतीवेति । साग्निचित्येक्रतौ चित्त्यग्निषु प्रणीयमानेषु दक्षिणतोव्रजता ब्रह्मणैतत्सूक्तं जप्यं । तथाचसूत्रितं—दक्षिणतश्चव्रजं जपत्याशुःशिशानइतिसूक्तं समाप्येति । ब्रह्माप्रतिरथंजपित्वेतिच । युद्धार्थं राज्ञः सन्नहनेअनेन सूक्तेन राजा ईक्षितव्यः । सूत्रितं अथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथे शासनसौपर्णैरिति । तत्र प्रथमा—

आशुःशिशानोवृषभोनभीमोघनाघनःक्षोभणश्चर्षणीनाम् ।
संक्रन्दनोनिमिषएकवीरःशतंसेनाअजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥

आशुः । शिशानः । वृषभः । न । भीमः । घनाघनः ।
क्षोभणः । चर्षणीनाम् । सम्ऽक्रन्दनः । अनिऽमिषः । एकऽवीरः ।
शतम् । सेनाः । अजयत् । साकम् । इन्[illegible] ॥

अयमिन्द्रः आशुः शीघ्रकारी व्यापकोवा शि[illegible]नः निशितः शत्रूणां भयजनकइत्यर्थः कइव वृषभोनभीमः बिभेत्यस्मादिति भीमः त[illegible]शोवृषभइव सयथा तीक्ष्णाभ्यां शृंगाभ्यां भीमोभवति तद्वत् अथवा शिशानः[illegible] व्यत्ययेनात्मनेपदं वृषभोनभीमः वृषभो यथा शृंगाभ्यां भयजनकस्तद्वच्छत्रूणां भयजनकश्च घनाघनः घातकः शत्रूणां हन्तेः पचाद्यचि हन्तेर्घश्चेतिद्विर्वचनं अभ्यासस्याडागमः घत्वंच धात्वभ्यासयोः । चर्षणीनां चर्षणयोमनुष्याः मनुष्याणां द्वेष्याणां क्षोभणः क्षोभयिता संक्रन्दनः सम्यक्क्रन्दयिता प्राणिनां आकर्षणेन

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रहारेणवा अनिमिषः चक्षुर्निमेषरहितः सर्वदा स्वयज्ञगमनयुद्धादिकार्येष्वनलसइत्यर्थः एकवीरः वीरयत्यमित्रानितिवीरः एकश्चासौ वीरश्च एकवीरः अथवा एकएव विक्रान्तः असहायेन कार्यक्षमइत्यर्थः । ईदृशोयमिन्द्रः शतं सेनाः साकं सह एकोद्योगेनैव अजयत् जयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संक्रन्दनेनानिमिषेणजिष्णुनायुत्कारेणदुश्च्यवनेनधृष्णुना ।
तदिन्द्रेणजयतनत्संहध्वंयुधोनरइषुहस्तेनवृष्णा ॥ २ ॥

सम्ऽक्रन्दनेन । अनिऽमिषेण । जिष्णुना । युत्ऽकारेण ।
दुःऽच्यवनेन । धृष्णुना । तत् । इन्द्रेण । जयत । तत् ।
सहध्वम् । युधः । नरः । इषुऽहस्तेन । वृष्णा ॥ २ ॥

अस्तुनामेन्द्र उक्तविधस्तथाप्यस्माकं किमिति चेत्तत्राह संक्रन्दनेन अनिमिषेण चोक्तलक्षणेन जिष्णुना जयशीलेन युत्कारेण योधनं युत् युद्धकारिणा कर्मण्यण् दुश्च्यवनेन अन्यैरविचाल्येन च्युङ्प्रुङ् गतौ छन्दसि गत्यर्थेभ्यइति युच् धृष्णुना धर्षकेण ईदृशेनेन्द्रेण तद्युद्धं जयत तत् शत्रुबलं सहध्वं अभिभवत । हेयुधोयोद्धारो हेनरोनेतारः विभाषितं विशेषवचने बहुवचनमिति विशेषवचनं बहुवचनमिति पूर्वस्याविद्यमानत्वनिषेधादुत्तरं निहन्यते । पुनः कीदृशेनेन्द्रेणेति इषुहस्तेन वृष्णा वर्षित्राच ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सइषुहस्तैःसनिषङ्गिभिर्वशीसंस्रष्टासयुधइन्द्रोगणेन ।
संसृष्टजित्सोमपाबाहुशर्ध्युग्रधन्वाप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३ ॥

सः । इषुऽहस्तैः । सः । निषङ्गिऽभिः । वशी । सम्ऽस्रष्टा । सः ।
युधः । इन्द्रः । गणेन । संसृष्टऽजित् । सोमऽपाः । बाहुऽशर्धी ।
उग्रऽधन्वा । प्रतिऽहिताभिः । अस्ता ॥ ३ ॥

पूर्वमंत्रे इन्द्रेण जयतेत्युक्तं अत्रेन्द्रस्य जयसाधनसमर्थत्वं दर्शयति सइन्द्रइषुहस्तैः भटैः मरुदादिभिर्वशीवश्यैस्तद्वान् तथानिषंगिभिर्युक्तः निषङ्गः खड्गः तद्वद्भिर्वशी सचेन्द्रायुधो

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

युध्यमानः सन् इगुपधलक्षणः कः अथवा युधोयुद्धहेतोर्गणेन शत्रुसंघेन सह संस्रष्टा एकीभवनशीलः यतएवंविधः अतः संसृष्टजित् ये परस्परैकमत्येन युद्धाय संसृष्टाभवन्ति तेषां जेता तथा सोमपाः सोमस्य पाता बाहुशर्धी शर्धोबलं तद्वान् मत्वर्थीयइनिः यद्वा शृधू प्रसहने बाहुभ्यां शर्धयतीत्यभिभवतीति बाहुशर्धी सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये इतिणिनिः उग्रधन्वा उद्यतधन्वा प्रतिहिताभिः शत्रुषु प्रेरिताभिरिषुभिः अस्ता मारयिता यत्रेषूंर्मुंचति तत्र वृथानभवन्तीत्यर्थः ईदृशेनेन्द्रेण जयतीति संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

बृहस्पतेपरिदीयारथेनरक्षोहामित्राँअपबाधमानः ।
प्रभञ्जन्त्सेनाःप्रमृणोयुधाजयन्नस्माकमेध्यविता रथानाम् ॥ ४ ॥

बृहस्पते । परि । दीय । रथेन । रक्षःऽहा । अमित्रान् ।
अपऽबाधमानः । प्रऽभञ्जन् । सेनाः । प्रऽमृणः । युधा । जयन् ।
अस्माकम् । एधि । अविता । रथानाम् ॥ ४ ॥

हेबृहस्पते बृहतां पते पालयितर्देव रथेन परीदीय परिगच्छ दीयतिर्गतिकर्मा आगत्यच रक्षोहा रक्षसां हन्ता अमित्रान् शत्रून् अपबाधमानः सर्वतोनाशयन् तथा सेनाः शत्रुसंबन्धिनीः प्रभंजन् प्रकर्षेण नाशयन् प्रमृणः प्रकर्षेण हिंसन् मृणहिंसायां इगुपधलक्षणः कः केन हिंसन् युधा युद्धेन सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं जयन् एवंसर्वत्र जयं प्रतिपद्यमानः ईदृशस्त्वं अस्माकं रथानामविता रक्षिता एधि भव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

बलविज्ञायःस्थविरःप्रवीरःसहस्वान्वाजीसहमानउग्रः ।
अभिवीरोअभिसत्वासहोजाजैत्रमिन्द्ररथमातिष्ठगोवित् ॥ ५ ॥

बलऽविज्ञायः । स्थविरः । प्रऽवीरः । सहस्वान् । वाजी ।
सहमानः । उग्रः । अभिऽवीरः । अभिऽसत्वा । सहःऽजाः ।
जैत्रम् । इन्द्र । रथम् । आ । तिष्ठ । गोऽवित् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सर्वस्य भूतस्य बलं विजानातीति बलविज्ञायः यद्वा बलं ममायमिति सर्वैर्बलत्वेन विज्ञायतइति बलविज्ञायः सर्वस्य बलभूतइत्यर्थः स्थविरोमहान् प्रवीरः प्रकर्षेणवीरः सहस्वान् पराभिभवसामर्थ्यवान् वाजी वेजनवान् अन्नवान्वा सहमानः शत्रूणामभिभविता उग्रउद्गूर्णबलः अभिवीरः अभिगतावीरावीर्यवन्तोनुचरायस्य सतथोक्तः अभिसत्वा अभिगतसत्वा सहोजाः सहसोबलाज्जातः एवं महानुभावस्त्वं हेइन्द्र जैत्रं जयशीलं रथं आतिष्ठ अस्मत्सहायार्थं आरोढुमर्हसि त्वंच गोवित् उदकस्य स्तुतेर्वा लब्धा वेदितावा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

गोत्रभिदंगोविदंवज्रबाहुंजयन्तमज्मंप्रमृणन्तमोजसा ।
इमंसजाताअनुवीरयध्वमिन्द्रंसखायोअनुसंरभध्वम् ॥ ६ ॥२२॥

गोत्रऽभिदम् । गोऽविदम् । वज्रऽबाहुम् । जयन्तम् । अज्म ।
प्रऽमृणन्तम् । ओजसा । इमम् । सऽजाताः । अनु । वीरयध्वम् ।
इन्द्रम् । सखायः । अनु । सम् । रभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

गोत्रभिदं गाउदकानि त्रायन्तइति गोत्रामेघाः यद्वा गौर्भूमिः तां त्रायन्तइति गोत्राः पर्वताः तेषां भेत्तारं गोविदं उदकस्य लब्धारं वज्रबाहुं वज्रहस्तं प्रहरणार्थेभ्यइति परनिपातः जयन्तं जयनशीलं अज्म गमनशीलं शत्रुबलं ओजसा बलेन जयन्तं यद्वा अज्म आजिं जयन्तं ओजसा बलेन प्रमृणन्तं शत्रूनभिभवन्तं ईदृशं महानुभावमिममिन्द्रं हे सजाताः सहोत्पन्नाः योद्धारोयूयं अनुवीरयध्वं [illegible]अग्रतः कृत्वा अनुपश्चाद्वीरयध्वं वीरकर्मयुद्धं कुरुध्वं शूरवीरविक्रान्तौ वीरशब्दात्त[illegible]ाचष्टइति णिच् हेसखायः परस्परं सखिभूताः यूयमिममिन्द्रं संरभमाणमनुसंरभध्वं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पं[illegible] द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

अभिगोत्राणिसहसागाहमानोदयोवीरःशतमन्युरिन्द्रः ।
दुश्च्यवनःपृतनाषाळयुध्योऽस्माकंसेनाअवतुप्रयुत्सु ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अभि । गोत्राणि । सहसा । गाहमानः । अदयः । वीरः ।
शतऽमन्युः । इन्द्रः । दुःऽच्यवनः । पृतनाषाट् । अयुध्यः ।
अस्माकम् । सेनाः । अवतु । प्र । युत्ऽसु ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रोगोत्राणि मेघान् सहसा बलेन अभिगाहमानः प्रविशन् अदयः निर्दयः वीरः विक्रान्तः शतमन्युः बहुयज्ञः बहुक्रोधोवा दुश्च्यवनः अन्यैरचाल्यः स्वयं पृतनाषाट् शत्रुसेनानामभिभविता छन्दसिसहइतिण्विः सहेःसाडःसइति मूर्धन्यादेशः अयुध्यः संप्रहर्तुमशक्यः युधसंप्रहारे छान्दसः क्यप् ईदृगिन्द्रोस्माकं सेनायुत्सु संग्रामेषु प्रावतु प्रकर्षेण रक्षतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्रआसांनेताबृहस्पतिर्दक्षिणायज्ञःपुरएतुसोमः ।
देवसेनानामभिभञ्जतीनांजयन्तीनांमरुतोयन्त्वग्रम् ॥ ८ ॥

इन्द्रः । आसाम् । नेता । बृहस्पतिः । दक्षिणा । यज्ञः । पुरः ।
एतु । सोमः । देवऽसेनानाम् । अभिऽभञ्जतीनाम् । जयन्तीनाम् ।
मरुतः । यन्तु । अग्रम् ॥ ८ ॥

आसां अस्मत्सहायार्थमागतानां देवसेनानां अयमिन्द्रोनेता नायकोस्तु तथा तस्य बृहस्पतिः पुरएतु एवं दक्षिणायज्ञः सोमश्च पुरएत्विति प्रत्येकं संबन्धः । तथा देवसेनानां अभिभंजतीनां अस्मदमित्रानाभिमुख्येन मर्दयन्तीनां जयन्तीनां छन्दसीतिनामउदात्तत्वं जयन्तीनामित्यत्र बहुलवचनान्नभवति तासामग्रं मरुतोयन्तु गच्छन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इन्द्रस्यवृष्णोवरुणस्यराज्ञआदित्यानांमरुतांशर्धउग्रम् ।
महामनसांभुवनच्यवानांघोषोदेवानांजयतामुदस्थात् ॥ ९ ॥

इन्द्रस्य । वृष्णः । वरुणस्य । राज्ञः । आदित्यानाम् । मरुताम् ।
शर्धः । उग्रम् । महाऽमनसाम् । भुवनऽच्यवानाम् । घोषः ।
देवानाम् । जयताम् । उत् । अस्थात् ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वृष्णोवर्षकस्येन्द्रस्य राज्ञोवरुणस्य आदित्यानां मरुतांच उग्रं उद्गूर्णं शर्धोबलं अस्माकं भवत्विति शेषः। किंच महामनसां उदारमनसां भुवनच्यवानां भुवनानां च्यावयितॄणां देवानां घोषः अयं शब्दः उदस्थात् उत्तिष्ठति अनूर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

उद्धर्षयमघवन्नायुधान्युत्सत्वनांमामकानांमनांसि ।
उद्वृत्रहन्वाजिनांवाजिनान्युद्रथानांजयतांयन्तुघोषाः ॥ १० ॥

उत् । हर्षय । मघऽवन् । आयुधानि । उत् । सत्वनाम् ।
मामकानाम् । मनांसि । उत् । वृत्रऽहन् । वाजिनाम् । वाजिनानि ।
उत् । रथानाम् । जयताम् । यन्तु । घोषाः ॥ १० ॥

हेमघवन्निन्द्रास्मदीयान्यायुधानि उद्धर्षय उत्कृष्टं हर्षय प्रहरणेषूद्युक्तानि भवन्त्वित्यर्थः। मामकानां मदीयानां सत्वनां प्राणिनां सैनिकानां मनांसि चोद्धर्षय हेवृत्रहन्निन्द्र वाजिनां अश्वानां वाजिनानि वेगाः उद्यन्तु तथा जयतां रथानां घोषाउद्यन्तु ॥ १० ॥

अथैकादशी–

अस्माकमिन्द्रःसमृतेषुध्वजेष्वस्माकंयाइषवस्ताजयन्तु ।
अस्माकंवीराउत्तरेभवन्त्वस्माँउदेवाअवताहवेषु ॥ ११॥

अस्माकम् । इन्द्रः । सम्ऽऋतेषु । ध्वजेषु । अस्माकम् । याः
इषवः । ताः । जयन्तु । अस्माकम् । वीराः । उत्ऽतरे । भवन्तु ।
अस्मान् । ऊँ इति । देवाः । अवत । हवेषु ॥ ११॥

अस्माकं संबन्धिष्वेव समृतेषु परसेनां संप्राप्तेषु ध्वजेषु ध्वजवत्सु सैनिकेषु इन्द्रोरक्षिता भवतु तथा अस्माकं याइषवः सन्ति ताएव जयन्तु शत्रून्। तथास्माकं वीराभटाउत्तरे उपरिभवन्तु हेदेवाअस्माँउ अस्मानेव अवत रक्षत हवेषु संग्रामेषु ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वादशी–

अमीषांचित्तंप्रतिलोभयन्तीगृहाणाङ्गान्यप्वेपरेहि ।
अभिप्रेहिनिर्दहहृत्सुशोकैरन्धेनामित्रास्तमसासचन्ताम् ॥ १२ ॥

अमीषाम् । चित्तम् । प्रतिऽलोभयन्ती । गृहाण । अङ्गानि ।
अप्वे । परा । इहि । अभि । प्र । इहि । निः । दह । हृत्ऽसु ।
शोकैः । अन्धेन । अमित्राः । तमसा । सचन्ताम् ॥ १२ ॥

हे अप्वे पापाभिमानिनि देवते अमीषां योद्धॄणां शत्रूणां चित्तं प्रतिलोभयन्ती विमोहयन्ती सती अंगानि तेषामवयवान् शिरआदिकान् गृहाण स्वीकुरु अभिप्रेहि अभिगच्छ तेषां समीपं गत्वाच हृत्सु हृदयेषु शोकैर्निर्दह नितरां भस्मी कुरु । ते अमित्राअस्मच्छत्रवोन्धेन तमसा सचन्तां संगच्छन्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

प्रेताजयतानरइन्द्रोवःशर्मयच्छतु ।
उग्रावःसन्तुबाहवोनाधृष्यायथासथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

प्र । इत । जयत । नरः । इन्द्रः । वः । [illegible] । यच्छतु । उग्राः ।
वः । सन्तु । बाहवः । अनाधृष्याः । यथा । असथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

हे नरोनेतारः संग्रामस्य निर्वोढारोयोद्धारः प्रेत प्रक[illegible]त गत्वाच जयत तान् प्रतिभटान् । तिङःपरत्वात्तिङ्ङतिङइति निघाताभावः [illegible]कमिन्द्रः शर्मसुखं यच्छतु प्रयच्छतु वोबाहवउग्राउद्गूर्णबलाः सन्तु भवन्तु अनाधृ[illegible]ःअन्यैरनभिभव्याः यूयमसथ भविष्यथ तथा उग्राः सन्तु वोबाहवः ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

असावीत्येकादशर्चं पञ्चमं सूक्तं वैश्वामित्रस्याष्टकस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तम्–असाव्येकादशाष्टकोवैश्वामित्रइति । गतः सूक्तविनियोगः ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेअसुर्य बलवन्निन्द्र वध्यत्वेनासुरसंबन्धित्वात् त्वा त्वां प्रति शतं वा शतसंख्याकं धनं वाशब्देनापरिमितं धनंवा यद्यदा कामितवानित्यर्थः यद्य॑ ... दस्युहत्ये दस्युहनने शत्रुवधे कुत्सपुत्रं दुर्मित्रं आवः रक्षितवानसि तथा कुत्सवत्सं कुत्सपुत्रं ... प्रकर्षेण रक्षितवानसि अवरक्षणादौ लुङि आ... दीनामित्याडागमः पादादित्वादनिघातः पुनरुक्तिरादरार्था । तदानीं सुमित्रोनाम्ना इत्थम ... त तथा दुर्मित्रोगुणतइत्थमस्तौत् तद्विपरीतंवा द्रष्टव्यं सुमित्रोनाम्ना दुर्मित्रो गुणतइति कात ... न तथोक्तेः । सइत्था इत्थमनेन कृतप्रकारेणास्तौत् अस्तावीत् इत्थास्तौदिति द्वि ... क्तिः ... तिसमाप्त्यर्था ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्य ... काशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विर... ते माधवीये वेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके पञ्चमोध्यायः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऊर्ध्वा । यत् । ते । त्रेतिनी । भूत् । यज्ञस्य । धूःऽसु । सद्मन् ।
सऽजूः । नावम् । स्वऽयशसम् । सचा । आयोः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र तेतव स्वभूतात्रेतिनी त्रेताग्नित्रयं यद्वा त्रेतिनी क्रिया सा यद्यदा ऊर्ध्वा उन्नता प्रवृत्ता भूदभूत् यद्योगादनिघातः कुत्र स्थानइति यज्ञस्य यागस्य सद्मन् सदने केष्विति धूर्षु कर्मणां वोढृष्वृत्विक्षु तदानीं सजूः यजमानेन मरुद्भिर्वा सह प्रीयमाणः सन् आयोर्मनुष्यस्य यजमानस्य सचा सह तेन साकं स्वयशसं स्वायत्तयशस्कं यशः साधनं नावं तरणसाधनं तरणिं आरोहसीतिशेषः एकमेव रथं यज्ञं यजमानआरोहति स्वतरणार्थं तमेव तस्य साधकमारोहसीत्यर्थः । यद्वा नावं रथं स्वयशसं आयोर्यजमानस्य सचा सहायभूतः सजूस्तेन सह प्रीयमाणआरोहेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

श्रियेतेपृश्निरुपसेचनीभूच्छ्रियेदर्विररेपाः ।
ययास्वेपात्रेसिञ्चसउत् ॥ १० ॥

श्रिये । ते । पृश्निः । उपऽसेचनी । भूत् । श्रिये । दर्विः ।
अरेपाः । यया । स्वे । पात्रे । सिञ्चसे । उत् ॥ १० ॥

हे इन्द्र तेतव संबन्धिनः सोमस्य श्रिये श्रयणाय पृश्निःगौःपृश्निवर्णाउपसेचनी पयसां दोग्ध्री भूत् भवतु तथा दर्विररणिररेपाः अपापासती तेश्रिये हविषः श्रयणायभूत्भवतु यया दर्व्या स्वेस्वकीये पात्रे पानसाधने मुखे उत्सिंचसे उपर्याकृष्य पिबसि साश्रियेभूदिति संबन्धः॥१०॥

अथैकादशी–

शतंवायदसुर्यप्रतित्वासुमित्रइत्थास्तौद्दुर्मित्रइत्थास्तौत् ।
आवोयद्दस्युहत्येकुत्सपुत्रंप्रावोयद्दस्युहत्येकुत्सवत्सम् ॥११॥२७॥

शतम् । वा । यत् । असुर्य । प्रति । त्वा । सुऽमित्रः । इत्था ।
अस्तौत् । दुःऽमित्रः । इत्था । अस्तौत् । आवः । यत् । दस्युऽहत्ये ।
कुत्सऽपुत्रम् । प्र । आवः । यत् । दस्युऽहत्ये । कुत्सऽवत्सम् ॥ ११॥२७॥

वी

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

वज्रं॒ यश्च॒क्रे सु॒हना॑य॒ दस्य॑वे हिरी॒मशो॒ हिरी॑मान् ।
अरु॑तहनु॒रद्भु॑तं॒ न रजः॑ ॥ ७ ॥

वज्र॑म् । यः । च॒क्रे । सु॒ऽहना॑य । दस्य॑वे । हि॒री॒म॒शः । हिरी॑मान् ।
अरु॑तऽहनुः । अद्भु॑तम् । न । रजः॑ ॥ ७ ॥

यइन्द्रः सुहनाय सुष्ठुहननीयाय दस्यवे उपक्षपयित्रे शत्रवे तस्य वधाय वज्रं प्रहरणसाधनमायुधं चक्रे कृतवान् सत्वं वृजिना शिशीहीति उत्तरत्र संबन्धः । कीदृशइन्द्रः हिरीमशः हरितश्मश्रुः पृषोदरादिः हिरीमान् हरिताश्वोहरितवर्णोवा अरुतहनुः अबाधितहनुः किमिव अद्भुतं न रजः अद्भुतमिति महन्नाम रजइति रंजकमन्तरिक्षमुच्यते महदन्तरिक्षमिव तद्यथा अन्यैरबाध्यं भवति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अव॑ नो वृजि॒ना शि॑शीह्यृ॒चा व॑नेमा॒नृचः॑ ।
नाब्र॑ह्मा य॒ज्ञ ऋध॒ग्जोष॑ति॒ त्वे ॥ ८ ॥

अव॑ । नः॒ । वृ॒जि॒ना । शि॒शी॒हि॒ । ऋ॒चा । व॒ने॒म॒ । अ॒नृचः॑ ।
न । अब्र॑ह्मा । य॒ज्ञः । ऋध॑क् । जोष॑ति । त्वे इति॑ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं वृजिना वृजिनानि वर्जनीयानि पापानि अवशिशीहि अत्यर्थं तनूकुरु वयंच ऋचा स्तुत्या साधनेन अनृचः अस्तुतिकान् अयजमानान् वनेम हिंसाम विनाशयेत्यर्थः अब्रह्मा ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं स्तुतिविरहितोयज्ञऋधक् सस्तुतिकाद्यज्ञात्पृथग्भूतस्त्वे त्वयि नजोषति नसेवते त्वां नप्रीणयतीत्यर्थः । जुषी प्रीतिसेवनयोः व्यत्ययेन शप् परस्मैपदंच ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ऊ॒र्ध्वा यत्ते॑ त्रे॒तिनी॒ भूद्य॒ज्ञस्य॑ धू॒र्षु सद्म॑न् ।
स॒जूर्नावं॒ स्वय॑शसं॒ सचा॒योः ॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चमी—

अधि॒ यस्त॒स्थौ केश॑वन्ता॒ व्यच॑स्वन्ता॒ न पु॒ष्ट्यै ।
व॒नोति॒ शिप्रा॑भ्यां शि॒प्रिणी॑वान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

अधि॑ । यः । त॒स्थौ । केश॑ऽवन्ता । व्यच॑स्वन्ता । न । पु॒ष्ट्यै ।
व॒नोति॑ । शिप्रा॑भ्याम् । शि॒प्रिणी॑ऽवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यइन्द्रः केशवन्ता केशिनौ व्यचस्वन्ता व्यचनवन्तौ व्याप्तिमन्तौ नेत्यनर्थकोनिपातः ईदृशावश्वौ पुष्ट्यै पोषणाय यजमानस्यात्मनोवा अधितस्थौ अधितिष्ठति आरोहति अधिशीङ्स्थासांकर्मेतिकर्मणोधिकरणसंज्ञा। यद्वा नेति चार्थे तेन गुणौ समुच्चीयेते प्रशस्तकेशौ व्यचस्वन्तौ चेत्यर्थः सशिप्राभ्यां हनूभ्यां प्रशस्ताभ्यां शिप्रिणीवान् शिप्रवानिन्द्रः एकोमत्वर्थीयोनुवादः वनोति सोमान् याचते वनुयाचने यद्वा वनुष्यतिर्हन्तिकर्मा शत्रून् हिनस्ति ॥ ५॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

प्रास्तौदृष्वौजा ऋ॒ष्वेभि॑स्त॒तक्ष॒ शूरः॒ शव॑सा ।
ऋ॒भुर्न क्रतु॑भिर्मा॒त॒रिश्वा॑ ॥ ६ ॥

प्र । अ॒स्तौ॒त् । ऋ॒ष्वऽओ॑जाः । ऋ॒ष्वेभिः॑ । त॒तक्ष॑ । शूरः॑ ।
शव॑सा । ऋ॒भुः । न । क्रतु॑ऽभिः । मा॒त॒रिश्वा॑ ॥ ६ ॥

ऋष्वौजाः दर्शनीयबलोव्याप्तबलोवा ऋष्वेभिर्दर्शनीयैर्मरुद्भिः सह प्रास्तौव प्रस्तौति स्तुत्यादिकं सम्यक्कृतमनेनेति प्रशंसति यद्वा कर्मणि कर्तृप्रत्ययः प्रकर्षेण स्तुतोभूव यइन्द्रः शूरोविक्रान्तो मातरिश्वा वृष्टेर्निर्मातर्यन्तरिक्षे श्वसन् वर्तमानःसन् शवसा बलेन क्रतुभिः क्रियमाणैः कर्मभिः यद्वा क्रतुरिति प्रज्ञानाम बलेन प्रज्ञाभिश्च ततक्ष वृत्रवधादिकं चकार तत्र दृष्टान्तः—ऋभुर्न ऋभवइव सुपांसुलुगिति जसः सुः आदेशः ऋभवोयथा कर्मभिः प्रज्ञाभिश्चानन्यसाधारणरथचमसादिनिर्माणमकुर्वन् तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मयस्व दन्निति ददातेः शतरि छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुक... तोलोपइटिचेत्याकारलोपः अतएव श्लवभावश्च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अपयोरिन्द्रःपापजआमर्तोनशश्रमाणोबिभीवान् ।
शुभेयद्युयुजेतविषीवान् ॥ ३ ॥

अप । योः । इन्द्रः । पापजे । आ । मर्तः । न । शश्रमाणः ।
बिभीवान् । शुभे । यत् । युयुजे । तविषीऽवान् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः पापजे आ आइत्यनर्थकः पापाज्जायतइति पापजोवृत्रः तस्मिन् मर्तोन मनुष्यइव शश्रमाणः तेन सह युद्धे श्राम्यन् बिभीवान् बिभ्यच्च भवति श्राम्यतेश्छन्दसि लिट् तस्य व्यत्ययेन कानच् सइन्द्रोयद्यदा तविषीवान् मरुद्भिर्बलैर्बलवान् युयुजे युज्यते संपद्यते शुभे शोभार्थं तदानीमपयोः तस्य वृत्रस्यापयोः अपयोजिता भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सचायोरिन्द्रश्चर्कृषआँउपानसःसपर्यन् ।
नदयोर्विव्रतयोःशूरइन्द्रः ॥ ४ ॥

सचा । आयोः । इन्द्रः । चर्कृषे । आ । उपानसः । सपर्यन् ।
नदयोः । विऽव्रतयोः । शूरः । इन्द्रः ॥ ४ ॥

आयोः मनुष्यनामैतत् मनुष्यस्य स्तोतुः चर्कृषे पुनःपुनर्विलेखनाय धनप्रदानायेत्यर्थः सचासह दातव्यैर्धनैः सहितः यद्वा आयोः सचासहायभूतः उपानसः अनउपगतवान् अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीययेति प्रादिसमासः अनसन्तान्नपुंसकादिति समासान्तष्टच् आरूढरथइत्यर्थः सपर्यन् धनैः स्तोतारं पूजयन् यद्वा व्यत्ययेन कर्तृप्रत्ययः स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूज्यमानः उक्तगुणविशिष्टः सन् आआगच्छति उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । कीदृशइन्द्रः नदयोः हेषाशब्दं कुर्वतोः विव्रतयोः विशिष्टकर्मणोरश्वयोः नियन्ताशूरोविक्रान्तः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ०४०४०३ गायत्रीछं०३१।७०त्वा आ०३ निचृत्छं०३१।।त्रिष्टुबा०७ विराट्छं०३१।।सर्वविनि०इन्द्रे ॥ तत्र प्रथमा—

कदावंसोस्तोत्रंहर्यतआवंश्मशारुधद्वाः । दीर्घंसुतंवाताप्याय ॥१॥

कदा । वसो इति । स्तोत्रम् । हर्यते । आ । अव । श्मशा । रुधत् । वारिति वाः । दीर्घम् । सुतम् । वाताप्याय ॥ १ ॥

हेवसो वासयितरिन्द्र स्तोत्रमस्मत्कर्तृकं हर्यते कामयमानाय कामयमानं त्वां क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी कदा कस्मिन्काले अवरुधत् अवरोत्स्यति अवरुध्यच कदा वाः वारयिष्यति तादृशकालः कदास्माकं संभविष्यतीत्याशास्ते रुधेर्लुङि इरितोवेति च्लेरङादेशः वारिति वृणोतेर्ण्यन्ताल्लङि छान्दसः शपोलुक् छन्दस्युभयथेतितिपआर्धधातुकत्वाण्णेरनिटीति णिलोपे हल्ङ्याब्भ्यइति तिलोपः । तत्र दृष्टान्तः—अश्नुते क्षेत्रमिति श्मशा कुल्या लुप्तोपममेतत् यथा कुल्या इतस्ततउदकान्यवरुणद्धि अवरुध्यच वारयति तथेत्यर्थः । किमुद्दिश्यावरोधइति तत्राह दीर्घं सवनत्रयरूपेण आयतं सुतमभिषुतं सोमं प्रति किमर्थमिति तदाह वाताप्याय वातेनाप्यते अधस्तान्निपात्यतइति वाताप्यमुदकं तस्य प्रदानायेत्यर्थः॥१॥

अथ द्वितीया—

हरीयस्यंसुयुजाविव्रंतावेरर्वन्तानुशेपा ।
उभारजीनकेशिनापतिर्दन् ॥ २ ॥

हरी इति । यस्य । सुऽयुजा । विऽव्रता । वेः । अर्वन्ता । अनु । शेपा । उभा । रजी इति । न । केशिना । पतिः । दन् ॥ २ ॥

यस्येन्द्रस्य हरी हरितवर्णावश्वौ सुयुजा सुयुजौ सुष्ठु नियोज्यौ सुशिक्षितावित्यर्थः विव्रता व्रतमिति कर्मनाम विशिष्टकर्माणौ अर्वन्तौ अरणकुशलौ शेपा शेपौ शेपवन्तौ मत्वर्थोलुप्यते प्रशस्तपुंस्त्वावित्यर्थः उभा उभौ रजीन रजसी द्यावापृथिव्याविव यद्वा महान्तौ रंजकौ सूर्याचन्द्रमसाविव केशिना केशिनौ प्रकाशमानौ केशवन्तौवा ईदृशावश्वौ हेइन्द्र यस्य ते तव स्वभूतौ तयोः पतिः स्वामी त्वं दन् धनानि प्रयच्छन् अनुवेः स्तुतशस्त्रादीन्यनुकास्यते

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ष
...कं-
ज्वरत्व-
...योः पक्ष-
तवन्तौ । तत्र
...ोः प-
...त्तु-
...दी...

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

(8)

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहे ... श्वनैस्य घा ...

दशमे मण्डले एकादशेनुवाके चतुर्दशसूक्तानि व्याकृतानि त्यंचिदिति षळृच ... र्थं सूक्तं संख्यपुत्रस्यात्रेरार्षं आनुष्टुभं अश्विदेवताकं । तथाचानुक्रान्तम्—त्यंषट्सांख्योत्रिराश्विनमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरानुष्टुभे छन्दसीदं सूक्तं । सूत्र्यतेहि—आनोविश्वाभिस्त्यंचिदत्रिमित्यानुष्टुभमिति ।

तत्र प्रथमा—

ओम् त्यंचिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वंनयातवे ।
कक्षीवन्तंयदीपुनारथंनकृणुथोनवम् ॥ १ ॥

त्यम् । चित् । अत्रिम् । ऋतऽजुरम् । अर्थम् । अश्वम् । न ।
यातवे । कक्षीवन्तम् । यदि । पुनरिति । रथम् । न ।
कृणुथः । नवम् ॥ १ ॥

हे अश्विनौ शतद्वारे पीडायंत्रगृहे असुरैः प्रक्षिप्तोबद्धांगोयोत्रिरस्ति त्यंचिद् तमप्यत्रिं ऋतजुरं ऋतं यज्ञः स्तोत्रं वा तेन जीर्यन्तं सर्वदा युवयोः परिचरणशीलमित्यर्थः जीर्यतेः क्विपि बहुलंछन्दसीति उत्वं यद्वा ऋतेन प्राप्तेनासुरकृतोपद्रवेण ज्वरितं रुग्णं ज्वररोगे ज्वरत्वरेत्यादिना वकारस्योपधायाश्च स्थाने ऊठ् जूरी हिंसागत्योरित्यस्माद्वा क्विप् अनयोः पक्षयोश्छान्दसोह्रस्वः । ईदृशं तमात्रिं अर्थं अर्थनीयं प्राप्तव्यं यातवे गन्तुं युवां कृतवन्तौ । तत्र दृष्टान्तः—अश्वं न यथा अश्वः बन्धाद्विमुक्तः सन् शीघ्रं गच्छति । एवमयं अपि युवयोः प्रसादात् असुरकृतादुपद्रवजातात् विमुच्यमानोयथास्थानमगच्छदित्यर्थः । यामापणइत्यस्मात्तुमर्थेसेसेनिति तवेन्प्रत्ययः यदि अपिचेत्यर्थः कक्षीवन्तं कक्ष्यारज्जुरश्वस्य तद्वन्तं आसंदी...

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

०त्रा त्रा.विश्वस्व ३॥ विश्व
तत्र प्रथमा—

...ाव.संप्रसारणं। दीर्घतमसः पुत्रं उशिक्प्रसूतमृषिं मन्दबुद्धिं सन्तं युवां ...ज्ञं कृणुथः अकृणुतं अकुरुतं। रथं न यथा कश्चित् शिल्पी जीर्णं रथं ...ति तद्वत्। कृविर्हिंसाकरणयोश्च इदित्वान्नुम् लङर्थे व्यत्ययेनलट् धिन्विकृ- ...यः तत्संनियोगेन अकारान्तादेशश्च तस्यातोलोपे सति स्थानिवद्भावाल्लघूपध- ... सतिशिष्टोपि विकरणस्वरोलसार्वधातुकस्वरं न बाधते इतिवचनात् तिङएव स्वरः ...नि निपातैर्यद्यदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्यंचिदश्वंनवाजिनंमरेणवोयमत्नत।
दृळ्हंग्रन्थिंनविष्यंतमत्रिंयविष्ठमारजः ॥ २ ॥

त्यम्। चित्। अश्वंम्। न। वाजिनंम्। अरेणवः। यम्। अत्नंत। दृळ्हम्। ग्रन्थिम्। न। वि। स्यतम्। अत्रिंम्। यविंष्ठम्। आ। रजः ॥ २ ॥

अरेणवोहिंस्यमानाः प्रबलाअसुराः वाजिनं वेगवन्तं अश्वं न अश्वमिव यमत्रिं अतत अतन्वत बद्धमकुर्वत तनोतेर्लुङि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः त्यंचित् तंचात्रिं यविष्ठं युव- तमं स्तुतेर्मिश्रयितृतमं वा रजः रजन्त्यस्मिन् जनाः इति रजोभूलोकः रजः इमं लोकं आ अभि हे अश्विनौ विष्यतं व्यमुंचतं दृढं स्थिरतरं ग्रंथिंन ग्रंथिमिव यथा कश्चित् तादृशं ग्रंथिं अयत्नेन विमुंचति तथा युवां तमृषिं असुरकृताद्बंधनात् मोचितवन्तौ इत्यर्थः। स्यत- मिति षोन्तकर्मणीत्यस्माल्लङि श्यनि ओतःश्यनीत्योकारलोपे रूपं छान्दसोडभावः। यद्वा अत्रिं मां बंधनाद्विष्यतं विमुंचतमिति ऋषिरसुरैर्बद्धः सन्नश्विनौ प्रार्थयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नरादंसिष्ठावत्रयेशुभ्रासिषासतंधियः।
अथाहिवांदिवोनरापुनःस्तोमोनविशसे ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नरा । दंसिष्ठौ । अत्रये । शुभ्रा । सिसासतम् । धियः ।
अथ । हि । वाम् । दिवः । नरा । पुनरिति । स्तोमः ।
न । विऽशसे ॥ ३ ॥

हे नरा नरौ नेतारौ हे दंसिष्ठौ दर्शनीयतमौ शुभ्रा शोभमानौ ईदृशौ हे अश्विनौ यस्य वा त्रये ऋषये मह्यं धियः कर्माणि बुद्धीर्वा सिषासतं दातुमिच्छतं । षणु दाने । यद्वा अत्रये इति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अत्रेर्मम धियः स्तुतीः कर्माणि वा सिषासतं संभक्तुमिच्छतं सेवेथामित्यर्थः । वनषण संभक्तौ अस्मात्सनतेः सनोतेर्वा सनि सनीवंतर्धेति विकल्पनादिडभावे जनसनखनामित्यात्वं शुभ्रेत्यस्यामंत्रितस्य आमंत्रितंपूर्वमविद्यमानवदित्यविद्यमानवत्वेन पदादपरत्वेन पादादित्वात् तिङ्ङतिङइति निघाताभावः अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे सनोनित्वादाद्युदात्तत्वं । तथाहि अनंतरमेव दिवः दीव्यतीति स्तौतीति द्यौः स्तोता तस्य मम स्तोमोन नशब्दश्चार्थे स्तोत्रं च हे नरा नेतारावश्विनौ वां युवां पुनर्विशसे पुनरेव अद्यापि विशेषेण शंसितुं प्रभवतीति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चितेतद्वांसुराधसारातिःसुमतिरश्विना ।
आयंनःसदनेपृथौसमनेपर्षथोनरा ॥ ४ ॥

चिते । तत् । वाम् । सुऽराधसा । रातिः । सुऽमतिः । अश्विना ।
आ । यत् । नः । सदने । पृथौ । समने । पर्षथः । नरा ॥ ४ ॥

हे सुराधसा शोभनदानौ अश्विना हे अश्विनौ सुमतिः शोभना स्तुतिः अस्मदीया रातिः हविर्दानं च तत्तस्मात्कारणात् वां युवयोः चिते ज्ञानाय भवति । चिती संज्ञाने अस्मात्संपदादिलक्षणोभावे क्विप् सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं यद्यस्मात्कारणात्सदने यज्ञगृहे पृथौ विस्तीर्णे समने यज्ञे नोस्मान् हे नरा नेतारौ आपर्षथः आपूरयथः अभितोरक्षथोवा तस्माद्युवामस्मदीयं परिचरणं ज्ञातवन्ताविति अनुमीमहे । पृपालनपूरणयोरित्यस्माल्लेटि सिब्बहुलमिति सिप् ततः शप् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

युवंभुज्युंसंमुद्रआरजसःपारईङ्खितम् ।
यातमच्छांपतत्रिभिर्नासत्यासातयेकृतम् ॥ ५ ॥

युवम् । भुज्युम् । समुद्रे । आ । रजसः । पारे । ईङ्खितम् । यातम् ।
अच्छ । पतत्रिऽभिः । नासत्या । सातये । कृतम् ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां समुद्रे उदधौ निमग्नं रजसः उदकस्य पारे प्रान्ते तरंगसमूहे ईंखितं डोलायितं एवंभूतं भुज्युं तुग्रपुत्रं अच्छाभि पतत्रिभिः पक्षोपेतैः नौविशेषैः सह आयातं आगतवन्तौ स्थः आगत्य च हे नासत्या सत्यस्य नेतारौ सत्यस्वभावौ वा हे अश्विनौ सातये युवयोः संभजनाय समर्थं कृतं पुनर्युवानं कुरुतं करोतेर्लेडि छान्दसोविकरणस्य लुक् अडभावश्च ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

आवांसुम्नैःशंयूइंवमंहिष्ठाविश्ववेदसा ।
समस्मेभूषतंनरोत्संनपिप्युषीरिषः ॥ ६ ॥ १ ॥

आ । वाम् । सुम्नैः । शंयूइवेति शंयूऽइंव । मंहिष्ठा । विश्वऽवेदसा ।
सम् । अस्मे इति । भूषतम् । नरा । उत्सम् । न ।
पिप्युषीः । इषः ॥ ६ ॥ १ ॥

हे विश्ववेदसा सर्वज्ञौ सर्वधनौ वा हे नरा नेतारौ वां युवां शंयू इव सुखयुक्तौ राजानाविव मंहिष्ठा दातृतमौ अतिशयेन पूज्यौ वा सन्तौ सुम्नैरस्मभ्यं दातव्यैः सुखैः सार्धं आ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः आगच्छतं यद्वा उपसर्गस्य भूषतमित्यनेन संबन्धः मंहिष्ठेत्यपि संबोधनं हे मंहिष्ठा दातृतमौ उक्तगुणावश्विनौ वां युवां सुम्नैः सार्धं शंयू इव अस्मे अस्मान् सम्यक् आभूषतं अभिप्राप्नुतं । भूप्राप्तौ अस्मात् लोटि व्यत्ययेन सिप्शपौ भूषअलंकारे आसमन्तात्सम्यक्भूषतं अलंकुरुतं । पिप्युषीः प्रवृद्धानि इषः इष्यमाणानि पयांसि उत्सं न गोरूधइव यथा बहुभिः पयोभिः ऊधोलंकृतं सत् दृश्यते अस्मानपि एवंबहुभिर्धनैरलं-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कुरुतमित्यर्थः। पिप्युषीरिति प्यायतेर्लिटः क्वसुः लिड्यङोश्चेति पीभावः जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः। यद्वा उत्सः प्रवाहो यथा पिप्युषीः वृद्धानि इषोन्नानि अलंकरोति तद्वत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अयंहीति षळृचं षोडशं सूक्तं तार्क्ष्यपुत्रस्य सुपर्णस्यार्षं यमगोत्रस्य ऊर्ध्वकृशनस्य वा आद्यागायत्री द्वितीया बृहती तृतीयाचतुर्थ्यौ गायत्र्यौ पंचमी सतोबृहती षष्ठी विष्टारपंक्तिः अष्टकद्विद्वादशकवती अनादेशपरिभाषया इंद्रोदेवता। तथाचानुक्रान्तं—अयंहिताक्ष्यः सुपर्णोयामायनो वोर्ध्वकृशनोगायत्री बृहतीगायत्र्यौ सतोबृहती विष्टारपंक्तिरिति। गतोविनियोगः। तत्र प्रथमा—

अ॒यं हि ते॒ अम॑र्त्य॒ इन्दु॒रत्यो॒ न पत्य॑ते। दक्षो॑ वि॒श्वायु॑र्वे॒धसे॑ ॥ १ ॥

अ॒यम्। हि। ते॒। अम॑र्त्यः। इन्दुः॑। अत्यः॑। न ॥ पत्य॑ते। दक्षः॑। वि॒श्वऽआ॑युः। वे॒धसे॑ ॥ १ ॥

हे इंद्र वेधसे विधात्रे ते तुभ्यं त्वदर्थं अमर्त्योमरणरहितः अमृतत्वप्रापकः अयंहि अयंखलु इन्दुः सोमः अत्योनसततगामी अश्वइव पत्यते गच्छति यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा तव स्वभूतोयं सोमः वेधसे विधानाय मदस्यकरणाय ईष्टे। कीदृशइन्दुः दक्षः प्रवृद्धः बलहेतुर्वा विश्वायुः विश्वैः सर्वैरेतव्यः प्राप्तव्यः यद्वा विश्वेषामायुर्जीवनहेतुः अथवा आयुरित्यन्ननाम सर्वैः चरुपुरोडाशादिभिरन्नैः हविर्भिरुपेतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒यम॒स्मासु॒ काव्य॑ ऋ॒भुर्वज्रो॒ दास्व॑ते।
अ॒यं बि॑भर्त्यू॒र्ध्वकृ॑शनं॒ मदं॑मृ॒भुर्न कृत्व्यं॒ मदं॑म् ॥ २ ॥

अ॒यम्। अ॒स्मासु॑। काव्यः॑। ऋ॒भुः। वज्रः॑। दास्व॑ते। अ॒यम्। बि॒भ॒र्ति॒। ऊ॒र्ध्वऽकृ॑शनम्। मदं॑म्। ऋ॒भुः। न। कृत्व्य॑म्। मदं॑म् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्तोतृषु काव्यः स्तुत्योयमिन्द्रः ऋभुर्दीप्तः सन् दास्वते दानयुक्ताय यजमानाय वज्रः शत्रूणां वर्जकोभवति यद्वा दास्वतइति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्मासु दास्वते दानवते इन्द्रस्य वज्रः कुलिशः ऋभुः उरुभासमानोभवति अपिचायं ऊर्ध्वक्रशनं उद्गततैक्ष्ण्यं एतत्संज्ञं वा यामायनमृषिं मदं स्तोतारं बिभर्ति पोषयति तथा ऋभुर्न सौधन्वनः पुत्राणामाद्यऋभुः सइव कृत्व्यं कर्मणां कर्तारं अतएव मदं मोदयितारं यजमानं चबिभर्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

घृषुः श्येनाय कृत्वन आसु स्वासु वंसगः । अवदीधेदहीशुवः ॥ ३ ॥

घृषुः । श्येनाय । कृत्वने । आसु । स्वासु । वंसगः । अव । दीधेत् । अहीशुवः ॥ ३ ॥

घृषुः घर्षयिता दीप्तोवा स्वासु स्वकीयासु यजमानलक्षणासु प्रजासु वंसगः वननीयगतिः एवंभूतइन्द्रः कृत्वने कर्मणां कर्त्रे करोतेरन्येभ्योपिदृश्यतेइति क्वनिप् श्येनाय सुपर्णाय तार्क्ष्यपुत्राय मह्यमृषये अहीशुवः अहीनव्यापनान् अहीनवृद्धिंवा अस्मदीयान्पुत्रादीन् अवदीधेत् अवदीपयतु दीधीङ्दीप्तिदेवनयोः अस्माच्छान्दसेलिङि व्यत्ययेन परस्मैपदं यद्वा हेइन्द्र त्वदीयः सोमः घृष्ट्यादिगुणयुक्तःसन् दीप्यतइति योज्यम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यं सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्र आभरत् । शतचक्रं यो३ऽह्यो वर्तनिः ॥ ४ ॥

यम् । सुऽपर्णः । पराऽवतः । श्येनस्य । पुत्रः । आ । अभरत् । शतऽचक्रम् । यः । अह्यः । वर्तनिः ॥ ४ ॥

श्येनस्य तार्क्ष्यस्य पुत्रस्तनयः सुपर्णोयं सोमं परावतः परागतात् दूरात् द्युलोकात् आभरत् आहरत् । कीदृशं शतचक्रं शतमिति बहुनाम बहुधनस्य कर्तारं मूलविभुजादित्वात्कप्रत्ययः यद्वा शतकरणसाधनं बहुयागनिष्पादनमित्यर्थः घञर्थे कविधानमिति कप्रत्ययः कृञादीनां कइति द्विर्वचनं यः सोमः अह्यः अहेर्वृत्रस्य वर्तनिः वर्तयिता प्रेरयिता यद्वा अहगतौ अह्यः गंतव्यः वर्तनिर्मार्गभूतः एनावयइति वक्ष्यमाणेनैकवाक्यता ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

यंतेंश्येनश्चारुंमवृकंपदाभंरदरुणंमानमन्धंसः ।
एनावयोवितार्यायुंर्जीवसंएनाजांगारबन्धुता ॥ ५ ॥

यम् । ते । श्येनः । चारुंम् । अवृकम् । पदा । आ । अ
अरुणम् । मानम् । अन्धंसः । एना । वयंः । वि । तारि ।
आयुंः । जीवसें । एना । जागार । बन्धुता ॥ ५ ॥

हेइन्द्र तेतुभ्यं त्वदर्थं श्येनः सुपर्णः पक्षिराट् यं सोमं पदा वचनव्यत्ययः पद्भ्यां आभरत् द्युलोकादाहरत् । दिवं सुपर्णोगत्वायसोमं वज्रिण आभरदिति निगमान्तरं । कीदृशं चारुं शोभनं अवृकं बाधकरहितं अरुणमारोचमानं अरुणवर्णंवा अंधसोन्नस्य मानं यागद्वारानिर्मातारं एना एतेन अनेन सोमेन तुभ्यं दीयमानेन वयोन्नं जीवसे जीवनाय आयुर्जीवितंच वितारि प्रादायि तथा एना एतेनैव सोमेन बन्धुता बंधुसमूहोजागार जजागार जाग्रत् प्रबुद्धः सन् वर्तते जागर्तेर्लिटि छन्दसिवेति वक्तव्यमिति द्विर्वचनाभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

एवातदिन्द्रइन्दुंनादेवेषुचिद्धारयातेमहित्यजः ।
क्रत्वावयोवितार्यायुःसुक्रतोक्रत्वायमस्मदासुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव । तत् । इन्द्रंः । इन्दुंना । देवेषुं । चित् । धारयाते । महिं । त्यजः ।
क्रत्वां । वयंः । वि । तारि । आयुंः । सुक्रतो इतिं सुऽक्रतो ।
क्रत्वां । अयम् । अस्मत् । आ । सुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव एवमनेन प्रकारेण तत् तेनेंदुना सोमेन तृप्यन् इन्द्रः देवेषु चित् देवेषु अस्मासुच महि महत् त्यजः तेजः दुःखस्य वर्जयितृ रक्षकंवा धारयाते धारयति । शिष्टः प्रत्यक्षकृतः हे सुक्रतो शोभनकर्मन्निन्द्र क्रत्वा क्रतुना अस्माभिरनुष्ठितेन कर्मणा प्रीतेन त्वया वयोन्नं आयु-

१ ऋ० सं० ६. ७. ४ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्तो... अस्मभ्यं प्रादायि योयमिन्दुःक्रत्वा कर्मणा प्रज्ञानेन वा अस्मत् अस्माभिः ...तः यद्वा अस्मत् अस्मत्तः त्वदाभिमुख्येन सुतः प्रेरितः तेनेन्दुनेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

नाय वज्रः शत्रु...

इन्द्रस्य वज्रः कु...

वा यामायनऋषिं म...

इव कृत्यं कर्मणा...

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

...ऋचं सप्तदशं सूक्तं इन्द्राण्याआर्षं षष्ठीपंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अनेन सूक्तेन ...तिपाद्यते । अतएतत्सूक्तजपादिना सपत्न्याविनाशोभवति अतस्तद्देवताकमिदं । ...न्तम्—इमामिन्द्राण्युपनिषत्सपत्नीबाधनमानुष्टुभंतुपंक्त्यंतमिति । अस्य सूक्तस्य विनियोगोभगवता आपस्तंबेन कस्मिंश्चित्सपत्नीघ्ने प्रयोगविशेषे दर्शितः त्रिःसप्तैर्यवैः पाठांपरिकिरति यदि वारुण्यसि वरुणात्त्वानिष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वानिष्क्रीणामीति । श्वोभूतउत्तरयोत्थाप्यउत्तराभिस्तिसृभिः अभिमंत्र्योत्तरया प्रतिच्छन्नां हस्तयोराबध्य शयनकाले बाहुभ्यां भर्तारं परिगृह्णीयात् उपधानलिंगयावश्योभवति सपत्नीबाधनं चेति । अयमर्थः आद्यया पाठानामौषधिः खातव्या ततस्तिसृभिः ओषधेरभिमंत्रणं षष्ठ्याबद्धासौषधिः यथा भर्तारं स्पृशति तथा तस्य भर्तुरालिंगनमिति । तत्र प्रथमा—

इमांखनाम्योषधिंवीरुधंबलवत्तमाम् ।
ययांसपत्नींबाधतेययांसंविंदतेपतिम् ॥ १ ॥

इमाम् । खनामि । ओषधिम् । वीरुधम् । बलवत्ऽतमाम् ।
यया । सऽपत्नीम् । बाधते । यया । सम्ऽविन्दते । पतिम् ॥ १ ॥

इमामोषधिं पाठाख्यां वीरुधं लतारूपां बलवत्तमां स्वकार्यकरणे अतिशयेन बलवतीं खनामि उन्मूलयामि यया ओषध्या सपत्नीं समानएकः पतिर्यस्याःसा सपत्नी तां एषा वधूर्बाधते हिनस्ति ययाच पतिं भर्तारं संविन्दते सम्यगसाधारण्येन लभते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्तानपर्णेसुभगेदेवजूतेसहस्वति ।
सपत्नींमेपराधमपतिंमेकेवलंकुरु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उत्तानऽपर्णे । सुऽभंगे । देवंऽजूते । सहंस्वति । सऽपत्नीं सीति निपातस्य मे । परां । धम । पतिंम् । मे । केवलम् । कुरु ॥ २ ॥ स्य भुवनस्य ा य मर्त्यस्य

हेउत्तानपर्णे उत्तानान्यूर्ध्वमुखानि पर्णानि पत्राणि यस्यास्तादृशि हे स्यत आन हे हेतुभूते हेदेवजूते देवेन स्रष्ट्रा प्रेरिते हेसहस्वति अभिभवनवति ईदृशे हेपाठेद्रस्माद्देवात् एवं स्त्रियं पराधम परागमय धमतिर्गतिकर्मा पतिंच मे ममैव केवलमसाधारणं कुरुष्मनसृत्य वर्तते

अथ तृतीया–

उत्तराहमुत्तरउत्तरेदुत्तराभ्यः । अथासपत्नीयाममाधरासाधराभ्यः॥३॥

उत्ऽतंरा । अहम् । उत्ऽतरे । उत्ऽतंरा । इत् । उत्ऽतंराभ्यः । अर्थ । सऽपत्नी । या । ममं । अधंरा । सा । अधंराभ्यः ॥ ३ ॥

हेउत्तरे उत्कृष्टतरे पाठे अहं उत्तरा उत्कृष्टतरा भूयासं उत्तराभ्यः लोके या उत्कृष्टतराः सन्ति ताभ्योप्यहं उत्तरोत् उत्कृष्टतरैव त्वत्प्रसादाद्भवेयं । अथानन्तरं मम या सपत्नी सा-अधराभ्यः निकृष्टाभ्योपि अधरा निकृष्टतरा भवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

नह्यस्यानामंगृभ्णामिनोअस्मिन्रमतेजने ।
परामेवपरावतंसपत्नींगमयामसि ॥ ४ ॥

नहि । अस्याः । नामं । गृभ्णामिं । नो इति । अस्मिन् । रमते । जने । पराम् । एव । पराऽवतम् । सऽपत्नीम् । गमयामसि ॥ ४ ॥

अस्याः सपत्न्याः नामसंज्ञामपि नहि गृभ्णामि नैव गृह्णामि उच्चारयामि नोखलुकाचिदस्मिन् जने सपत्न्याख्ये रमते क्रीडति अपिच तां सपत्नीं परां परावतमेव अतिशयेन दूरदेशमेव गमयामसि प्रापयामः अतिशयेन भर्त्रा वियोजयामइत्यर्थः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

अहमस्मिसहमानाथत्वमसिसासहिः ।
उभेसहस्वतीभूत्वीसपत्नीमेसहावहै ॥ ५ ॥

… । अस्मि । सहमाना । अथ । त्वम् । असि । ससहिः ।
उभे इति । सहस्वती इति । भूत्वी । सऽपत्नीम् । मे । सहावहै ॥ ५ ॥

हेओषधि अहं त्वत्प्रसादात्सहमानास्मि सपत्न्या अभिभवित्री भवामि अथापिच त्वमपि सासहिरसि तस्याअभिभवित्री भवसि आवामुभेअपि सहस्वती अभिभवित्र्यौ भूत्वी भूत्वा मेमम सपत्नीं सहावहै अभिभवाम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

उपतेधांसहमानामभित्वांधांसहीयसा ।
मामनुप्रतेमनोवत्संगौरिवधावतुपथावारिवधावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

उप । ते । अधाम् । सहमानाम् । अभि । त्वा । अधाम् ।
सहीयसा । माम् । अनु । प्र । ते । मनः । वत्सम् ।
गौःऽइव । धावतु । पथा । वाःऽइव । धावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेपते ते तव सहमानां सपत्न्याअभिभवित्रीं इमामोषधिं उपाधां शिरसउपधानं करोमि सहीयसा अभिभवितृतरेण तेनोपधानेन त्वामभ्यधां अभितोधारयामि ते तव भर्तुर्मनः मामनुलक्ष्य प्रधावतु प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छतु तत्र निदर्शनद्वयमुच्यते गौरिव यथा गौर्वत्सं शीघ्रं गच्छति पथा निम्नेन मार्गेण वारिव वाः उदकं यथा स्वभावतोगच्छति तद्वत् अनेन निदर्शनद्वयेन औत्सुक्यातिशयः स्वाभाविकत्वंच प्रतिपाद्यते ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अरण्यानीति षळृचमष्टादशं सूक्तं इरंमदपुत्रस्य देवमुनेरार्षं महदरण्यमरण्यानी तद्देवताकं आनुष्टुभं । तथाचानुक्रान्तं–अरण्यान्यैरंमदोदेवमुनिररण्यानीं तुष्टावेति । गतोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

सीति निपातस्य
स्य भुवनस्य
दा य मर्त्यस्य
यतआ हे

अरंण्यान्यरंण्यान्यसौयाप्रेवनश्यंसि ।
कथाग्रामंनपृंच्छसिनत्वाभीरिवविन्दती३ँ ॥ १ ॥

अरंण्यानि । अरंण्यानि । असौ । या । प्रऽईव । नश्यादस्माद्देवात् पूर्वः
कथा । ग्रामंम् । न । पृच्छसि । न । त्वा । भीःऽइंव । विप्रनुसृत्य वर्तते ।

हेअरण्यानि अरण्यस्य पालयित्री काचिदधिदेवता अरण्यानीति नैरुक्ताः वैयाकरणास्तुहिमारण्ययोर्महत्वइति अरण्यस्य महत्वे ङीषं स्मरन्ति । अरण्याधिदेवते अरण्यानि कान्ताराणि प्रति यासौ त्वं प्रेवनश्यसि इवः संप्रत्यर्थे नशतिः प्राप्तिकर्मा अत्र व्यत्ययेन श्यन् संप्रति रक्षणाय प्राप्नोषि यद्वा निर्जने देशे वर्तमानत्वान्नष्टेव प्रतीयसे सात्वं कथा कथं ग्रामं न पृच्छसि निर्जने अरण्ये कथं रमसे नूनं त्वा त्वां भीः भयं नविन्दति नलभतेकिं । वितर्केप्लुतः इवःसंप्रत्यर्थे परिभयार्थेवा । अत्र निरुक्तं—अरण्यान्यरण्यस्य पत्न्यरण्यमपार्णं ग्रामादरमणं भवतीतिवा अरण्यानीत्येनामामंत्रयते यासावरण्यानि वनानि पराचीवनश्यसि कथं ग्रामंन पृच्छसि नत्वाभीर्विंदतीवेतीवः परिभयार्थेवेति[1] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृषारवायवदंतेयदुपावंतिचिच्चिकः ।
आघाटिभिरिवधावयंन्नरण्यानिर्महीयते ॥ २ ॥

वृषऽरवायं । वदंते । यत् । उपऽअवंति । चिच्चिकः ।
आघाटिभिःऽइव । धावयंन् । अरण्यानिः । महीयते ॥ २ ॥

वृषारवाय वृषा सेचनसमर्थः रवः शब्दोयस्य सूक्ष्मजन्तुविशेषस्य झिल्लयाख्यस्य सतथोक्तः कटुकशब्दवानित्यर्थः तस्मै वृषारवाख्याय वदते चीचीशब्दं कुर्वते चिच्चिकःचीचीशब्दं कुर्वन् अन्योजन्तुः यद्यदा उपावति वृषारवाय स्वशब्दस्य प्रत्युत्तररूपेण चीचीशब्दकरणे उपग-

१ नि० ९. ३० ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्त ...लयतिवा । तत्र दृष्टान्तः—आघाटिभिरिव आघाटयोघाटलिकाः कांडवीणास्ता-
...नाय वज्रः शन ...निषादादिसप्तस्वरान् शोधयन् गायकइव तदा अरण्यानिः साअरण्यानी महीयते
इन्द्रस्य व...ः कु ...वरुणेत्यादिनाङीषु् तत्संनियोगेन आनुगागमः छान्दसोह्रस्वः अतएव हलूङ्यादि-
वा यामायनऋषिं म... २ ॥
इव कुल्यं कर्मणां ...

अथ तृतीया—

उतगावंइवादन्त्युतवेश्मेवदृश्यते ।
उतोअरण्यानिःसायंशकटीरिवसर्जति ॥ ३ ॥

उत । गावःऽइव । अदन्ति । उत । वेश्मऽइव । दृश्यते ।
उतो इति । अरण्यानिः । सायम् । शकटीःऽइव । सर्जति ॥ ३ ॥

उतापिच गावइव गवयाद्यामृगाः अस्यां अरण्यान्यां अदन्ति तृणादिकं भक्षयन्ति उतापिच लतागुल्मादिकं वेश्मेव गृहमिव दृश्यते उतोअपिच अरण्यानिः इयमरण्यानी सायं सायंकाले इवः संप्रत्यर्थे संप्रति शकटीः शकटान् दार्वाद्याहरणायागतान् सर्जति विसर्जयति यद्वा शकटीः सर्जतीव दृश्यते अहनिमहदरण्यं शकटीभिः प्राप्य सर्वे जनाः अरण्येक्षत्तं काष्ठादिकं शकटीष्वध्यारोप्य सायंकाले तस्मान्निर्गच्छन्ति तदभिप्रायेणेदं वचनम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गामङ्गैषआह्वयतिदार्वङ्गैषोअपावधीत् ।
वसन्नरण्यान्यांसायमक्रुक्षदितिमन्यते ॥ ४ ॥

गाम् । अङ्ग । एषः । आ । ह्वयति । दारु । अङ्ग । एषः ।
अप । अवधीत् । वसन् । अरण्यान्याम् । सायम् ।
अक्रुक्षत् । इति । मन्यते ॥ ४ ॥

अंग हेअरण्यानि एषः त्वदधिष्ठिते महारण्ये संप्रति वर्तमानः गामाह्वयति एषचान्योदारुकाष्ठमपावधीत् अपहन्ति तथा सायंकाले रात्रौ अरण्यान्यांमहारण्ये निवसन् मनुष्यः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नानाविधं पक्षिमृगादिकं शब्दं शृण्वन् अक्रुक्षत कश्चिद् तस्करादिराक्रोशतीति ...सीति निपातस्य ...न्यते बुध्यते ॥ ४ ॥

...स्य भुवनस्य ...द्वा य मर्त्यस्य ...यत आ... हे... ...दस्माद्देवाद् एवं ...यनसृत्य वर्तते

अथ पञ्चमी–

नवाअरण्यानिर्हन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति ।
स्वादोःफलस्यजग्ध्वायंयथाकामंनिपद्यते ॥

न । वै । अरण्यानिः । हन्ति । अन्यः । च । इत् । न ।
अभिऽगच्छति । स्वादोः । फलस्य । जग्ध्वाय ।
यथाऽकामम् । नि । पद्यते ॥ ५ ॥

नवै नखलु अरण्यानिररण्यानी हन्ति तत्र निवसन्तं हिनस्ति यद्यन्योव्याघ्रचौरादिर्नाभिगच्छति तर्हि स्वादोरसवतः आम्रादेः फलस्य द्वितीयार्थेषष्ठी फलं जग्ध्वाय भक्षयित्वा तत्र निवसन् पुरुषः यथाकामं यथेच्छं निपद्यते निगच्छति वर्तते । क्त्वाप्रत्यये अदोजग्धिर्ल्यप्ति-कितीति जग्ध्यादेशः क्त्वोयगिति यक् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

आञ्जनगन्धिंसुरभिंबह्वन्नामकृषीवलाम् ।
प्राहंमृगाणांमातरमरण्यानिमशंसिषम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आञ्जनऽगन्धिम् । सुरभिम् । बहुऽअन्नाम् । अकृषिऽवलाम् । प्र ।
अहम् । मृगाणाम् । मातरम् । अरण्यानिम् । अशंसिषम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आंजनगंधिं अंजनस्येदं आंजनं कस्तूर्यादि तस्य गंधइव गंधोयस्यास्तादृशी उपमानाच्चेति गंधस्येदन्तादेशः अतएव सुरभिं सौरभ्योपेतां बह्वन्नां बहुभिरन्नैरदनीयैः फलमूलादिभिरुपेतां कृषीवलां कृषिरेषामस्तीति कृषीवलाः कर्षकाः रजः कृषीत्यादिना वलच् वलइति दीर्घः तैर्युक्तां तादृशीं मृगाणां मातरं जनयित्रीं अरण्यानिं अरण्यानीं अहं प्राशंसिषं उक्तेन प्रकारेण स्तुतवानस्मि ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्त पंचर्चं एकोनविंशं सूक्तं शिरीषपुत्रस्य सुवेदसआर्षं पंचमी त्रिष्टुप् शिष्टाजग-
नाय वज्रः शव ाः । अनुक्रम्यतेहि—आत्तेपंचसुवेदाः शैरीषस्त्रिष्टुबन्तमिति । तृतीये रात्रिपर्याये
इन्द्रस्य व ः कु े इदं सूक्तं । सूत्रितंच—आत्तेदधामीदंत्यत्पात्रमिंद्रपानमिति याज्येति ।
वा यामायनऋषिं म
इव कल्यं कर्मणां ... तत्र प्रथमा—

आत्तेदधामिप्रथमायमन्यवेहन्यद्वृत्रंनर्यंविवेरपः ।
उभेयत्त्वाभवतोरोदसीअनुरेजतेशुष्मात्पृथिवीचिदद्रिवः ॥ १ ॥

आत् । ते । दधामि । प्रथमाय । मन्यवे । अहन् । यत् ।
वृत्रम् । नर्यम् । विवेः । अपः । उभे इति । यत् । त्वा । भवतः ।
रोदसी इति । अनु । रेजते । शुष्मात् । पृथिवी । चित् । अद्रिऽवः ॥१॥

हेइन्द्र तेतव मन्यवे कोपाय तेजसे वा प्रथमाय मुख्याय आद्धामि श्रद्धानामादरातिशयः तद्विषयं करोमि यद्येन मन्युना त्वं वृत्रं आवरकमसुरं मेघंवा नर्यं नेतव्यं अहन् अवधीः ह-त्वाचानेनावृताः अपः उदकानिच विवेः इमं लोकं प्रत्यागमः तस्मै मन्यवइत्यन्वयः । यद्यदा उभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ त्वात्वामनुसृत्य भवतोवर्तेते तेत्वदधीने अभूतामित्यर्थः तदानीं पृ-थिवीचित् पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम प्रथितं विस्तीर्णमन्तरिक्षमपि हेअद्रिवोवज्रवन्निन्द्र शुष्मात् त्वदीयाद्बलात् रेजते कंपते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंमायाभिरनवद्यमायिनंश्रवस्यतामनसावृत्रमर्दयः ।
त्वामिन्नरोवृणतेगविष्टिषुत्वांविश्वासुहव्यास्विष्टिषु ॥ २ ॥

त्वम् । मायाभिः । अनवद्य । मायिनम् । श्रवस्यता । मनसा ।
वृत्रम् । अर्दयः । त्वाम् । इत् । नरः । वृणते । गोऽइष्टिषु ।
त्वाम् । विश्वासु । हव्यासु । इष्टिषु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेअनवद्य अवद्यरहित प्रशस्येन्द्र त्वं मायिनं मायाविनं वृत्रं मायाभिरसीति निपातस्य विशेषैर्वा श्रवस्यता श्रवः श्रवणीयं यशोन्नंवा इच्छता मनसा अर्दयः आहिंस्य भुवनस्य नरोनेतारोंगिरसः त्वामित् त्वामेव गविष्टिषु गवां पणिभिरपहृतानां एषणेषु प्रापणेच्छ... मर्त्यस्य वृणते संभजते तथा विश्वासु सर्वासु हव्यासु आह्वातव्यासु प्रार्थनीयासु इष्टियत... हे... त्वामेव वृणते ॥ २ ॥ ...दस्मादेवात् एवं ...मनसृत्य वर्तते

अथ तृतीया–

ऐषुंचाकन्धिपुरुहूतसूरिषुंवृधासोयेमंघवन्नानशुर्मघम् ।
अर्चन्तितोकेतनंयेपरिंष्टिषुमेधसांतावाजिनमह्नंये धनें ॥ ३ ॥

आ । एषु । चाकन्धि । पुरुऽहूत । सूरिषुं । वृधासंः । ये ।
मघऽवन् । आनशुः । मघम् । अर्चन्ति । तोके । तनंये । परिंष्टिषु ।
मेधऽसांता । वाजिनंम् । अह्नंये । धनें ॥ ३ ॥

हेपुरुहूतेन्द्र एषु सूरिषु आचाकंधि अत्यर्थमभिदीप्यस्व अभिकामयस्व कनीदीतिकान्तिगतिषु अस्मात् चर्करीतमेतत् हेमघवन्धनवन्निंद्र येसूरयोवृधासः त्वत्प्रसादाद्वर्धमानाः सन्तः मघं धनं आनशुः आप्नुवन्ति अपिच मेधसाता मेधसातौ यज्ञे वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तं वेजनवन्तंवा त्वां येअर्चंति पूजयन्ति तोके पुत्रेतनये तत्पुत्रे परिष्टिषु परितइष्यमाणेषु अन्येष्वपि फलेषु अह्नये अलज्जाकरे धनेच एतेषु निमित्तभूतेषु सत्सु त्वामेव स्तुत्यादिभिः पूजयन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सइन्नुरायःसुभृंतस्यचाकनन्मदंयोअंस्यरंह्यंचिकेंतति ।
त्वावृंधोमघवन्दाश्वंध्वरोमक्षूसवाजंभरतेधनानृभिः ॥ ४ ॥

सः । इत् । रायः । सुऽभृंतस्य । चाकनत् । मदंम् । यः ।
अस्य । रंह्यंम् । चिकेंतति । त्वाऽवृंधः । मघऽवन् । दाशुऽअंध्वरः ।
मक्षु । सः । वाजंम् । भरते । धना । नृऽभिः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्तो...एव स्तोता सुभृतस्य सुष्ठुसंपादितस्य रायोधनस्य द्वितीयार्थे षष्ठी ईदृशंध-
...नाय वज्रः श...कनत् कामयते लभतइत्यर्थः रंह्यं रंहोवेगः तदर्हं अस्येंद्रस्य मदं सोमपा-
इन्द्रस्य वज्रः कु...ः स्तोता चिकेतति स्तुतिपदैर्जानाति हेमघवन् त्वावृधः त्वया वर्धितः दा-
वा यामायनऋषिं म...त्तः यजमानः नृभिर्नेतृभिः ऋत्विग्भिः भृत्यैर्वा धना धनानि वाजमन्नंच
व कुल्यं कर्मणां...संपादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

त्वंशर्धा॑यमहि॒ना गृ॒णा॒नउ॒रुकृ॑धिमघवञ्छ॒ग्धिरा॒यः ।
त्वंनो॑मि॒त्रोवरु॑णो॒नमा॒यीपि॒त्वोनद॑स्मदयसेविभ॒क्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । शर्धा॑य । म॒हि॒ना । गृ॒णा॒नः । उ॒रु । कृ॒धि॒ । म॒घ॒ऽव॒न् ।
श॒ग्धि । रा॒यः । त्वम् । न॒ः । मि॒त्रः । वरु॑णः । न । मा॒यी ।
पि॒त्वः । न । द॒स्म॒ । द॒य॒से॒ । वि॒ऽभ॒क्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं महिना महता स्तोत्रेण गृणानः स्तूयमानः सन् शर्धाय शर्धं बलं उरुकृधि विस्तीर्णं कुरु हेमघवन् रायोधनानिच शग्धि अस्मभ्यं प्रयच्छ । हेदस्म दर्शनीयेन्द्र विभक्ता विशेषेण धनानां भाजयिता त्वं मित्रोवरुणोन मित्रवद्वरुणवच्च मायी प्रज्ञायुक्तः सन् नोस्मभ्यं नः संमत्यर्थे संप्रति पित्वोन्नानि दयसे प्रयच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

सुष्वाणासइति पंचर्चं विंशं सूक्तं वेनपुत्रस्य पृथोरार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रान्तंच–सुष्वाणासः पृथुर्वैन्यइति । गतोविनियोगः । तत्र प्रथमा–

सु॒ष्वा॒णास॑इन्द्रस्तु॒मसि॑त्वासस॒वांसं॑श्चतु॒विनृम्ण॒वाजं॑म् ।
आनो॑भरसु॒वि॒तंयस्य॑चा॒कन्त्मना॒तनां॑सनु॒याम॒त्वोताः ॥ १ ॥

सु॒स्वा॒नासः॑ । इ॒न्द्र॒ । स्तु॒मसि॑ । त्वा॒ । स॒स॒ऽवांसः॑ । च॒ ।
तु॒वि॒ऽनृ॒म्ण॒ । वाज॑म् । आ । न॒ः । भ॒र॒ । सु॒वि॒तम् । यस्य॑ ।
चा॒कन् । त्मना॑ । तना॑ । स॒नु॒या॒म॒ । त्वाऽऊ॑ताः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेइन्द्र सुष्वाणासः सोममभिषुतवन्तोवयं त्वां स्तुमसि स्तुमः हेतुविनृम्दसीति निपातस्य जं चरुपुरोडाशादिलक्षणमन्नं ससवांसः संभक्तवन्तश्च वयं त्वां स्तुमः यतएवमस्य भुवनस्य ष्यं सुवितं सुष्ठुप्राप्तव्यं शोभनं धनं आभराहर प्रयच्छ। यद्वा यस्य यद्धनं अस्ति य मर्त्यस्य कन् त्वं कामयसे तद्धनमाभरेत्यर्थः । वयंच त्वोताः त्वया रक्षिताः सन्तः त्यत आ हे विस्तृतानि धनानि त्मना आत्मना स्वयमेवान्यनैरपेक्ष्येणैव सनुयाम तव प्रसादस्माद्देवात् पूर्वः ष्मनसृत्य वर्तते

अथ द्वितीया–

ऋष्वस्त्वमिन्द्रशूरजातोदासीर्विशःसूर्येणसह्याः ।
गुहाहितंगुह्यंगूळ्हमप्सुबिभृमसिप्रस्रवणेनसोमम् ॥ २ ॥

ऋष्वः । त्वम् । इन्द्र । शूर । जातः । दासीः । विशः ।
सूर्येण । सह्याः । गुहा । हितम् । गुह्यम् । गूळ्हम् । अप्ऽसु ।
बिभृमसि । प्रऽस्रवणे । न । सोमम् ॥ २ ॥

हेशूर शौर्यवन्निन्द्र ऋष्वः महान् दर्शनीयोवात्वं जातः जातमात्रएव दासीः उपक्षयकारिणोदासाः असुराः तत्संबंधिनीर्विशः जातः सूर्येण सूर्यात्मना सह्याः अभ्यभवेः तथा गुहा गुहायां हितं निहितं अतएव गुह्यं अदृश्यं वलाख्यमसुरं अप्सु उदकेषु गूढं निगूढं कुयवाख्यं च त्वमभिभूतवानसि वयमपि प्रस्रवणे प्रवर्षणेसति नः संप्रत्यर्थे संप्रति सोमं बिभृमसि त्वदर्थं बिभृमः धारयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अर्योवागिरोअभ्यर्चविद्वानृषीणांविप्रःसुमतिंचकानः ।
तेस्यामयेरणयन्तसोमैरेनोततुभ्यंरथोळ्हभक्षैः ॥ ३ ॥

अर्यः । वा । गिरः । अभि । अर्च । विद्वान् । ऋषीणाम् ।
विप्रः । सुऽमतिम् । चकानः । ते । स्याम । ये । रणयन्त ।
सोमैः । एना । उत । तुभ्यम् । रथऽओळ्ह । भक्षैः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मासु स्तो[illegible]ी ऋषीणां मंत्रदर्शिनां सुमतिं सुष्टुतिं चकानः कामयमानः विद्वान् जानन् नाय वज्रः शर्[illegible]ीच भवन् हेइन्द्र ईदृशस्त्वं गिरः स्तोतॄन् स्तुतीर्वा अभ्यर्च सम्यक् स्तुतमिन्द्रस्य व[illegible] कु[illegible]। अपिच ते वयं स्याम भवेम ये सोमैः त्वांरणयन्त रमयन्ति उतापिच हेरथोवा [illegible] म[illegible] आ ऊढः ओढः रथेन ओढोरथोढः ओमाङोश्चेति पररूपं ईदृशेन्द्र भक्षैः [illegible] कर्मणां [illegible]डाशादिभिः सार्धं एना इमानि स्तोत्राणि तुभ्यं त्वदर्थं क्रियन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमाब्रह्मेन्द्रतुभ्यंशंसिदानृभ्योनृणांशूरशवः ।
तेभिर्भवसक्रतुर्येषुचाकन्नुतत्रायस्वगृणतउतस्तीन् ॥ ४ ॥

इमा । ब्रह्म । इन्द्र । तुभ्यम् । शंसि । दाः । नृऽभ्यः ।
नृणाम् । शूर । शवः । तेभिः । भव । सऽक्रतुः । येषु ।
चाकन् । उत । त्रायस्व । गृणतः । उत । स्तीन् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वदर्थं इमा इमानि पुरोवर्तीनि ब्रह्म ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि शंसि अशंसिषत शस्यंते शंसेश्छांदसे कर्मणिलुङि व्यत्ययेनैकवचनं हेशूर शौर्यवन्निन्द्र त्वं नृणां मनुष्याणां मध्ये नृभ्यः स्तुत्यादेर्नेतृभ्यः शवोबलं दाः देहि । अपिच तेभिः तैः सक्रतुः समानकर्मा समानप्रज्ञोवा भव येषु स्तोतृषु चाकन् हविरादि कामयसे कनीदीप्तिकान्तिगतिषु अस्माद्यङ्लुगन्तात् छान्दसे लङि सिपि रूपमेतत् ततः कर्मेवां पूर्ववत्सिपि मोनोधातोरिति नत्वं । उतापिच गृणतः स्तोतॄन् त्रायस्व पालय उतापिच स्तीन् स्त्यायतेरेतद्रूपं संघीभूय स्थितान् यजमानानपि त्रायस्व ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रुधीहवमिन्द्रशूरपृथ्यांउतस्तवसेवेन्यस्यार्कैः ।
आयस्तेयोनिंघृतवन्तमस्वांरूर्मिर्ननिम्नैर्द्रवयन्तवक्राः ॥ ५ ॥ ६ ॥

श्रुधि । हवम् । इन्द्र । शूर । पृथ्याः । उत । स्तवसे । वेन्यस्य ।
अर्कैः । आ । यः । ते । योनिम् । घृतऽवन्तम् । अस्वाः ।
ऊर्मिः । न । निम्नैः । द्रवयन्त । वक्राः ॥ ५ ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेशूरेन्द्र पृथ्याः पृथोर्ऋषेः मम हवमाह्वानं श्रुधि श्रृणु उतापिच वेःसीति निपातस्य मम अर्कैः मंत्रैः स्तवसे स्तूयसे । यकि प्राप्ते व्यत्येन शप् यः स्तोता घृतवन्तस्य भुवनस्य तव योनिं निवासभूमिं आस्वाः अभ्यस्वार्षीत् अभ्यष्टौत् । स्वृशब्दोपतापयोः मर्त्यस्य तिपि बहुलंछन्दसीति इडभावे हल्ङ्याद्लोपेच रात्सस्येति सलोपः यद्वा घृत्यतआज्य हे हविषोपेतं योनिं गृहनामैतत् यज्ञगृहं प्राप्य ते त्वां योभिष्टौति तस्य वेन्यस्यदस्मादेवाव पूर्वः अपिच वक्वा वक्वानः वचेरन्येभ्योपिदृश्यन्तइति वनिप् अंत्यविकारश्छान्दसः मनसृत्य वर्तते दित्वाद्वर्णलोपः । अन्येपि सर्वे स्तोतारः निम्नैः प्रवणैर्मार्गैः ऊर्मिर्न उदकसंघइव द्रवयन्त स्तुतिभिस्त्वामेवाभिद्रवन्ति अभिगच्छंति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सवितायंत्रैरिति पंचर्चमेकविंशं सूक्तं हिरण्यस्तूपपुत्रस्यार्चतआर्षं त्रैष्टुभं सवितृदेवत्यं । अनुक्रान्तंच—सवितार्चन्हैरण्यस्तूपः सावित्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सवितायन्त्रैःपृथिवीमरम्णादस्कम्भनेसविताद्यामदृंहत् ।
अश्वमिवाधुक्षद्धुनिमन्तरिक्षमतूर्तेबद्धंसवितासमुद्रम् ॥ १ ॥

सविता । यन्त्रैः । पृथिवीम् । अरम्णात् । अस्कम्भने । सविता ।
द्याम् । अदृंहत् । अश्वम्ऽइव । अधुक्षत् । धुनिम् । अन्तरिक्षम् ।
अतूर्ते । बद्धम् । सविता । समुद्रम् ॥ १ ॥

सविता सर्वस्य प्रसविता प्रेरकोमध्यमस्थानोदेवः सोयं यंत्रैः यमनसाधनैः वृष्टिप्रदानादिभिरुपायैः वायवीयैः पाशैर्वा पृथिवीं प्रथितां भूमिं अरम्णात् अरमयत् सुखेनावस्थापयति तथा सएव सविता अस्कंभने पतनप्रतिबंधकमालंबनं स्कंभनंतद्रहितस्थले द्यां द्युलोकमपि अदृंहत् दृढीकृतवान् यथा अधोन पतति तथा आत्मीयैरेवोपायैः अवस्थापितवानित्यर्थः । अश्वमिव धुनिं कंपयितव्यं कंपयितारंवा अन्तरिक्षं अन्तराक्षांतं मध्यमस्थानगतं अतूर्ते केनाप्यहिंसिते अत्वरमाणेवा नभसि वायवीयैः पाशैर्बद्धं समुद्रं मेघमयमेव सविता धुक्ष-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त् अस्मासु स्तोध यद्वान्तरिक्षमिति सप्तम्यर्थे प्रथमा अतूर्तेन्तरिक्षे बद्धं समुदितारं धुनिं कंपनाय वज्रः शब्दमिव अधुक्षत् सविताक्लेशयति । धुक्षधिक्ष संदीपनक्लेशनजीवनेषु यथा शिक्षइन्द्रस्य वज्रः कुशायति एवं वर्षणाय मेघं क्लेशयतीत्यर्थः । अत्र निरुक्तम्—सविता यंत्रैः पृथिवा यामायन्नशर्षे मरणेन्तरिक्षे सविता द्यामदृंहदश्वमिवाधुक्षद्धुनिमन्तरिक्षे मेघं बद्धमतूर्ते बद्धमतूर्व कूलयं कर्मणां इतिवा सविता समुदितारमिति[1] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्रा॑स॒मु॒द्रः स्क॑भि॒तो व्यौन॒दपां॒ न॑पात्स॑वि॒ता तस्य॑ वेद ।
अतो॒ भूरत॒ आ॒ उत्थि॑तं॒ रजोऽतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑प्रथेताम् ॥ २ ॥

यत्र॑ । स॒मु॒द्रः । स्क॒भि॒तः । वि । औन॑त् । अपाम् । न॒पा॒त् ।
स॒वि॒ता । तस्य॑ । वे॒द॒ । अत॑ः । भूः । अत॑ः । आ॒ः । उत्थि॑तम् ।
रज॑ः । अत॑ः । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । अ॒प्र॒थे॒ता॒म् ॥ २ ॥

यत्र यस्मिन्नंतरिक्षे समुद्रः समुन्दनशीलोमेघः स्कभितः स्तंभितोवायुपाशैर्बद्धः सन् व्यौनत् विशेषेण भूमिमुनत्ति उदकैः क्लेदयति उन्दीक्लेदने अस्माच्छान्दसे लङि रूपमेतत् हेअपांनपात् मध्यमस्थानवैद्युताग्ने तवसंबंधी सविता प्रेरकोदेवः तस्य तत्स्थानं वेद वेत्ति जानाति । अतोस्मादेव सवितुः भूः भूमिरासीत् अतएव उत्थितं ऊर्ध्वमेवस्थितं रजोन्तरिक्षं आः आसीत् अजायत अस्तेर्लुङि बहुलं छन्दसीति इडभावः हल्ङ्याब्भ्यइति लोपः अतः अस्मादेव सवितुः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रथेतां विस्तीर्णे अप्यभूताम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प॒श्चेदम॒न्यद॑भव॒द्यज॑त्र॒मम॑र्त्यस्य॒ भुव॑नस्य भू॒ना ।
सु॒प॒र्णो अ॒ङ्ग स॑वि॒तुर्ग॒रुत्मा॒न्पूर्वो॑ जा॒तः स उ॑ अ॒स्यानु॒ धर्म॑ ॥ ३ ॥

प॒श्चा । इ॒दम् । अ॒न्यत् । अ॒भ॒व॒त् । यज॑त्रम् । अम॑र्त्यस्य ।
भुव॑नस्य । भू॒ना । सु॒ऽप॒र्णः । अ॒ङ्ग । स॒वि॒तुः । ग॒रुत्मा॑न् ।
पूर्व॑ः । जा॒तः । सः । ऊँ इति॑ । अ॒स्य । अनु॑ । धर्म॑ ॥ ३ ॥

---

1 नि० १०. ३२ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अन्यत् सवितृव्यतिरिक्तं इदं देवतान्तरं पश्चा पश्चात् पश्चपश्चाचछन्दसीति निपात्यते सवितृप्रेरणानंतरमेव यजत्रं यष्टव्यमभवत् । केन साधनेन अमर्त्यस्य मरणरहितस्य भुवनस्य लोकस्य स्वर्गाख्यस्य संबंधिना भूना भूतेन स्वर्गे उत्पन्नेन सोमेनेत्यर्थः यद्वा य मर्त्यस्य भुवनस्य संबंधि इदं देवतान्तरं भूना भूम्ना बहुत्वेन युक्तं यष्टव्यमभवत् कुतइत्यत आह हे ग स्तोतः सुपर्णः शोभनपतनः गरुत्मान् सोमस्यापहर्ता तार्क्ष्यः सवितुः प्रेरकादस्माद्देवात् पूर्वः प्रथमभावी सन् जातः अतोहेतुभूतः सुपर्णोगरुत्मान् अस्य सवितुः धर्मधारणमनुसृत्य वर्तते सवितृप्रेरणाधीनत्वात्सर्वगतीनां सोमाहरणमपि तदधीनमिति सवितृप्रेरणानंतरमेव सर्वे सोमयागाः प्रवर्तंतइत्यर्थः । उइति पूरकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

गावंइव॒ग्राम॒ंयूयुंधिरि॒वाश्वा॑न्वा॒श्रेवं॒वत्सं॒सुम॒ना॒दुहा॑ना ।
पति॑रिवजा॒या॒म॒भिनो॒न्ये॑तुध॒र्ता॒दि॒वः॒स॑वि॒ता॒वि॒श्ववा॑रः ॥ ४ ॥

गाव॑ःऽइव । ग्राम॑म् । यूयु॑धिःऽइव । अश्वा॑न् । वा॒श्राऽइ॑व ।
व॒त्सम् । सु॒ऽमना॑ः । दुहा॑ना । पति॑ःऽइव । जा॒याम् । अ॒भि ।
न॒ः । नि । ए॒तु॒ । ध॒र्ता । दि॒वः । स॒वि॒ता । वि॒श्वऽवा॑रः ॥ ४ ॥

गावइव यथा अरण्ये संचरन्तोगावः ग्रामं शीघ्रमभिगच्छंति युयुधिरिव यथाच युद्धार्थी अश्वानभिगच्छति । युधसंप्रहारे आदृगमहनइत्यत्रोत्सर्गश्छन्दसीति वचनात्किन् प्रत्ययः छान्दसं सांहितिकमभ्यासदीर्घत्वं सुमनाः शोभनमनस्का दुहाना दोग्ध्री बहुपयस्का वाश्रेव हंभारवात्मकं शब्दं कुर्वती गौर्यथा आत्मीयं वत्सं अभिगच्छति पतिरिव यथा भर्ता जायां स्वभार्यां शीघ्रमभिगच्छति एवमेव सविता नोस्मानभ्येतु नितरामभिगच्छतु । कीदृशः दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारयितावस्थापयिता वा अतएव विश्ववारः सर्वैर्वरणीयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

हिर॑ण्यस्तूपः॒सवि॒त॒र्यथा॑त्वाङ्गि॒र॒सोजु॒हे॒वाजे॑अ॒स्मिन् ।
ए॒वात्वा॒र्च॒न्नव॑से॒वन्द॑मा॒नः॒सोम॑स्ये॒वां॒शुं॒प्रति॑जागरा॒हम् ॥ ५ ॥७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हिरंण्यऽस्तूपः । स॒वि॒तः॒ । यथा॑ । त्वा॒ । आ॒ङ्गि॒र॒सः । जु॒ह्वे ।
वाजे॑ । अ॒स्मिन् । ए॒व । त्वा॒ । अर्च॑न् । अव॑से । वन्द॑मानः ।
सोम॑स्यऽइव । अं॒शुम् । प्रति॑ । जा॒ग॒र॒ । अ॒हम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेसवितः प्रेरक त्वा त्वां आंगिरसः अंगिरसः पुत्रः हिरण्यस्तूपोमम पिता अस्मिन् वाजे अन्ने निमित्तभूते सति यथा जुह्वे आहूतवान् एवैवमर्चन्नेतत्संज्ञोहं त्वा त्वां अवसे अवनाय रक्षणार्थं वन्दमानः स्तुवन् आह्वयामीति शेषः आहूयच सोमस्येवांशुं यथा सोमलतां प्रति यजमानाः जाग्रति यागपर्यंतं रक्षणे प्रबुद्धावर्तन्ते तथा अहं त्वत्परिचर्यां प्रति जागर जागर्मि । जागर्तेर्लोटि उत्तमैकवचनेरूपं । अत्र निरुक्तं—हिरण्यस्तूपोहिरण्यमयस्तूपोहिरण्मयस्तूपोस्येतिवा स्तूपःस्त्यायतेःसंघातः सवितर्यथा त्वांगिरसोजुह्वे वाजेन्नेस्मिन्नेवं त्वार्चन्नवनाय वन्दमानः सोमस्येवांशुं प्रति जागर्म्यहमिति[1] ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्धइति पंचर्चं द्वाविंशं सूक्तं वसिष्ठपुत्रस्य मृळीकस्यार्षं आग्नेयं चतुर्थी पञ्चम्यौ उपरिष्टाज्ज्योतिषी त्रिष्टुद्वादशकाष्टकवत्यौ अक्षरव्यूहेन चतुर्थी जगतीवा शिष्टाबृहत्यः । तथाचानुक्रान्तं—समिद्धोमृळीकोवासिष्ठआग्नेयं बार्हतमंत्ये उपरिष्टाज्ज्योतिषी जगत्युपान्त्यावेति । गतो विनियोगः । [illegible] ॥ [illegible] ॥ अग्निर्देवता ॥ [illegible] सैषा प्रथमा— [illegible] ॥

समि॑द्धश्चि॒त्समि॑ध्यसे दे॒वेभ्यो॑ हव्यवाहन ।
आ॒दि॒त्यै रु॒द्रैर्वसु॑भिर्न॒ आ ग॑हि मृळी॒काय॑ न॒ आ ग॑हि ॥ १ ॥
[illegible]

सम्ऽइ॑द्धः । चि॒त् । सम् । इ॒ध्य॒से॒ । दे॒वेभ्य॑ः । ह॒व्य॒ऽवा॒ह॒न॒ ।
आ॒दि॒त्यैः । रु॒द्रैः । वसु॑ऽभिः । न॒ः । आ । ग॒हि॒ । मृ॒ळी॒काय॑ ।
न॒ः । आ । ग॒हि॒ ॥ १ ॥

---

१ नि० १०. ३३ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेहव्यवाहन हविषां वोढरग्ने समिद्धः चित् संदीप्तोपि देवेभ्योयागार्थं समिध्यसेपुनरपि ऋत्विग्भिः संदीप्यसे सत्वं आदित्यैः आदित्यादिभिः त्रिभिर्गणैः सार्धं नोस्मानागहि आगच्छ तथानोस्माकं मृळीकाय सुखाय तदर्थमप्यागहि । यद्वा मृळीकाय एतत्संज्ञाय नोमह्यं ऋषये श्रेयांसि कर्तुं आगच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंयज्ञमिदंवचोंजुजुषाणउपागंहि ।
मर्तासस्त्वासमिधानहवामहेमृळीकायंहवामहे ॥ २ ॥

इमम् । यज्ञम् । इदम् । वचः । जुजुषाणः । उपऽआगंहि । मर्तासः ।
त्वा । सम्ऽइधान । हवामहे । मृळीकायं । हवामहे ॥ २ ॥

हेअग्ने इममस्माभिः क्रियमाणं पुरोवर्तिनं यज्ञं इदं वचः स्तोत्रं च जुजुषाणः सेवमानः उपागहि उपागच्छ । हेसमिधान समिध्यमान मर्तासोमर्तामनुष्याः त्वा त्वां हवामहे आह्वयामहे मृळीकाय सुखाय एतत्संज्ञायवाऋषये त्वामेवाह्वयामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वामुंजातवेदसंविश्ववारंगृणेधिया ।
अग्नेदेवाँआवंहनःप्रियव्रंतान्मृळीकायंप्रियव्रंतान् ॥ ३ ॥

त्वाम् । ऊँ इति । जातऽवेदसम् । विश्वऽवारम् । गृणे ।
धिया । अग्ने । देवान् । आ । वह । नः । प्रियऽव्रंतान् ।
मृळीकायं । प्रियऽव्रंतान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने विश्ववारं विश्वैः सर्वैः वरणीयं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातप्रज्ञं जातधनंवा त्वामु त्वामेव धिया स्तुत्या गृणे स्तौमि गृशब्दे क्रैयादिकः प्वादित्वाद्ध्रस्वः प्रियव्रतान् प्रियाणि व्रतानि कर्माणि येषां तादृशान् देवान् नोस्मदर्थमावह आनय अस्मद्यज्ञं प्रापय मृळीकाय सुखार्थं एतत्संज्ञायवा मह्यं प्रियव्रतांस्तानेवावह ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी–

अ॒ग्निर्दे॒वो दे॒वाना॑मभव॒त्पु॒रोहि॑तो॒ऽग्निं म॑नु॒ष्या॒३॑ ऋष॑य॒: समी॑धिरे ।
अ॒ग्निं म॒हो धन॑साताव॒हं हु॑वे मृ॒ळी॒कं धन॑सातये ॥ ४ ॥

अ॒ग्निः । दे॒वः । दे॒वाना॑म् । अ॒भ॒व॒त् । पु॒रःऽहि॑तः । अ॒ग्निम् ।
म॒नु॒ष्याः॑ । ऋष॑यः । सम् । ई॒धि॒रे॒ । अ॒ग्निम् । म॒हः ।
धन॑ऽसातौ । अ॒हम् । हु॒वे॒ । मृ॒ळी॒कम् । धन॑ऽसातये ॥ ४ ॥

देवोदानादिगुणयुक्तोग्निः देवानामन्येषां पुरोहितः पुरस्ताद्धृतोभवत् यद्वा पुरोहितवद्धितकार्यंभवत् यतएवमतःकारणात् तमेवाग्निं ऋषयः अतींद्रियार्थदर्शिनः मनुष्याः मानवा यजमानाः समीधिरे संदीपयन्ति । अपिच तमग्निं महोमहतः धनसातौ धनस्य संभजनेनिमित्तभूते अहं हुवे आह्वये विशेषणसापेक्षस्यापि धनशब्दस्य छान्दसः समासः यद्वा महतोयागस्य कर्तारमग्निं इत्यर्थः धनस्य सातये धनलाभार्थं मृळीकं सुखं एतत्संज्ञं वा मां सोग्निः करोत्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

अ॒ग्निरत्रिं॑ भ॒रद्वा॑जं॒ गवि॑ष्ठिरं॒ प्राव॑न्न॒: कण्वं॑ त्र॒सद॑स्युमाह॒वे ।
अ॒ग्निं वसि॑ष्ठो हवते पु॒रोहि॑तो मृ॒ळी॒काय॑ पु॒रोहि॑तः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अ॒ग्निः । अत्रि॑म् । भ॒रत्ऽवा॑जम् । गवि॑ष्ठिरम् । प्र । आ॒व॒त् ।
न॒ः । कण्व॑म् । त्र॒सद॑स्युम् । आ॒ऽह॒वे । अ॒ग्निम् । वसि॑ष्ठः ।
ह॒व॒ते॒ । पु॒रःऽहि॑तः । मृ॒ळी॒काय॑ । पु॒रःऽहि॑तः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अत्रिं भरद्वाजं गविष्ठिरं कण्वं त्रसदस्युं च नोस्मानाहवे संग्रामे अयमग्निः प्रावत् प्ररक्षतु । पुरोहितः पुरोहितवद्धितकारी मम पिता वसिष्ठऋषिः अग्निं हवते स्तुतिभिराह्वयति सचाहूतोमृळीकाय सुखार्थं एतत्संज्ञाय वा मह्यं पुरोहितः पुरोधा देवानां पुरःस्थापयिता भवतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्रद्धयेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आनुष्टुभं श्रद्धादेवत्यं कामगोत्रजा श्रद्धानाम ऋषिका। तथाचानुक्रम्यते—श्रद्धया श्रद्धाकामायनी श्राद्धमानुष्टुभं त्विति। लैंगिकोविनियोगः।
श्रद्धेति पं० ऋर्चस्य सूक्तस्य कामगोत्रजा श्रद्धानाम ऋषिका॥ श्रद्धादेवता॥ अनुष्टुप्छं० तत्र प्रथमा—

श्रद्धया॒ग्निः समि॑ध्यते श्र॒द्धया॑ हूयते ह॒विः।
श्र॒द्धां भग॑स्य मू॒र्धनि॒ वच॒सा वे॑दयामसि॥ १॥ श्रद्धायाः २॥

श्र॒द्धया॑। अ॒ग्निः। सम्। इ॒ध्य॒ते॒। श्र॒द्धया॑। हू॒य॒ते॒। ह॒विः।
श्र॒द्धाम्। भग॑स्य। मू॒र्धनि॑। वच॑सा। आ। वे॒द॒या॒म॒सि॒॥ १॥

पुरुषगतोभिलाषविशेषः श्रद्धा तया श्रद्धयाग्निर्गार्हपत्यादिः समिध्यते संदीप्यते यदाहि पुरुषे श्रद्धा अग्निगोचरआदरातिशयोजायते तदैव पुरुषोग्नीन् प्रज्वालयति नान्यदा। श्रद्धयैव हविः पुरोडाशादिहविश्च हूयते आहवनीये प्रक्षिप्यते। यद्वा अस्य सूक्तस्य द्रष्ट्र्या श्रद्धाख्यया अग्निः समिध्यते श्रद्धां उक्तलक्षणायाः श्रद्धायाः अभिमानिदेवतां भगस्य भजनीयस्य धनस्य मूर्धनि प्रधानभूते स्थानेवस्थितां वचसा वचनेन स्तोत्रेण आवेदयामसि अभितः प्रख्यापयामः इदन्तोमसिः॥ १॥

अथ द्वितीया—

प्रि॒यं श्र॑द्धे॒ दद॑तः प्रि॒यं श्र॑द्धे॒ दिदा॑सतः।
प्रि॒यं भो॒जेषु॒ यज्व॑स्वि॒दं म॑ उदि॒तं कृ॑धि॥ २॥

प्रि॒यम्। श्र॒द्धे॒। दद॑तः। प्रि॒यम्। श्र॒द्धे॒। दिदा॑सतः। प्रि॒यम्।
भो॒जेषु॑। यज्व॑ऽसु। इ॒दम्। मे॒। उ॒दि॒तम्। कृ॒धि॒॥ २॥

हेश्रद्धे ददतः चरुपुरोडाशादीनि प्रयच्छतः यजमानस्य प्रियं अभीष्टफलं कुरु दिदासतः दातुमिच्छतश्च हेश्रद्धे प्रियं कुरु मे मम संबंधिषु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वसु कृतयज्ञेषु जनेषुच इदमुदितमुक्तं प्रियं कृधि कुरु॥ २॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

यथा॑ दे॒वा असु॑रेषु श्र॒द्धामु॒ग्रेषु॑ चक्रि॒रे ।
ए॒वं भो॒जेषु॒ यज्व॑स्व॒स्माकं॑मुदि॒तं कृ॑धि ॥ ३ ॥

यथा॑ । दे॒वाः । असु॑रेषु । श्र॒द्धाम् । उ॒ग्रेषु॑ । च॒क्रि॒रे । ए॒वम् ।
भो॒जेषु॑ । यज्व॑ऽसु । अ॒स्माक॑म् । उ॒दि॒तम् । कृ॒धि॒ ॥ ३ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरेषु उद्गूर्णबलेषु यथा श्रद्धां चक्रिरे अवश्यमिमेहन्तव्याइति आदरातिशयं कृतवन्तः । एवं श्रद्धावत्सु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वसु यष्टृसु अस्माकं अस्मत्संबन्धिषु तेषु उदितं तैरुक्तं प्रार्थितं फलजातं कृधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

श्र॒द्धां दे॒वा यज॑माना वा॒युगो॑पा॒ उपा॑सते ।
श्र॒द्धां हृ॑द॒य्य१॒॑याकू॑त्या श्र॒द्धया॑ विन्दते॒ वसु॑ ॥ ४ ॥

श्र॒द्धाम् । दे॒वाः । यज॑मानाः । वा॒यु॒ऽगो॑पाः । उप॑ । आ॒स॒ते॒ ।
श्र॒द्धाम् । हृ॒द॒य्य॑या । आऽकू॑त्या । श्र॒द्धया॑ । वि॒न्द॒ते॒ । वसु॑ ॥ ४ ॥

देवायजमानामनुष्याश्च वायुगोपाः वायुर्गोपा रक्षिता येषां ते तादृशाः सन्तः श्रद्धां देवीमुपासते प्रार्थयन्ते हृदय्यया हृदये भवा हृदय्या तथाविधया आकूत्या संकल्परूपया क्रियया श्रद्धामेव परिचरंति सर्वे जनाः । कुतइत्यतआह–यतः कारणात् श्रद्धया हेतुभूतया वसु धनं विन्दते लभते श्रद्धावान् जनः ततइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

श्र॒द्धां प्रा॒तर्ह॑वामहे श्र॒द्धां म॒ध्यंदि॑नं॒ परि॑ ।
श्र॒द्धां सूर्य॑स्य नि॒म्रुचि॒ श्रद्धे॒ श्रद्धा॑पये॒ह नः॑ ॥ ५ ॥ १ ॥

श्र॒द्धाम् । प्रा॒तः । ह॒वा॒म॒हे॒ । श्र॒द्धाम् । म॒ध्यन्दि॑नम् । परि॑ । श्र॒द्धाम् ।
सूर्य॑स्य । नि॒ऽम्रुचि॑ । श्रद्धे॑ । श्रत् । धा॒प॒य॒ । इ॒ह । न॒ः ॥ ५ ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्रद्धां देवीं प्रातः पूर्वाह्णे हवामहे तथा मध्यंदिनंपरि लक्षणे परेः कर्म प्रवचनीयत्वं मध्यन्दिनं परिलक्ष्य मध्यन्दिनइत्यर्थः मध्याह्नेपि तां श्रद्धां आह्वयामहे सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य निम्रुचि अस्तमयवेलायां सायं समयेपि तामेव श्रद्धामाह्वयामहे ईदृग्रूपे हेश्रद्धे नोस्मानिह लोके कर्मणिवा श्रद्धापय श्रद्धावतः कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

॥ इति दशमे मंडले एकादशोनुवाकः ॥११॥

द्वादशेनुवाके चत्वारिंशत्सूक्तानि तत्र शासइत्थेति पंचर्चं प्रथमं सूक्तं शासनाम्नआर्षं आनुष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रान्तंच—शासःशासोभारद्वाजइति । युद्धाय सन्नद्धं राजानं अनेनेक्षेत । तथाच सूत्रितं—अथैनमन्वीक्षेतामतिरथशाससौपर्णैरिति ।

तत्र प्रथमा—

शासइत्थामहाँअस्यमित्रखादोअद्भुतः ।
नयस्यंहन्यतेसखानजीयंतेकदाचन ॥ १ ॥

शासः । इत्था । महान् । असि । अमित्रऽखादः । अद्भुतः ।
न । यस्य । हन्यते । सखा । न । जीयते । कदा । चन ॥ १ ॥

शासः तत्संज्ञोहं इत्थमनेन वक्ष्यमाणप्रकारेण इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । हेइन्द्र त्वं महान् असि सर्वेभ्योधिकोभवसि । अमित्रखादः अमित्राणां शत्रूणां खादिता विनाशयिता अतएवाद्भुतः आश्चर्यभूतश्च भवसीति यस्येन्द्रस्य सखा मित्रभूतः पुरुषः कदाचन कदाचिदपि नहन्यते नहिंस्यते नजीयते नच शत्रुभिः पराजितोभवति सत्वं महांअसीत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वस्तिदाविशस्पतिर्वृत्रहाविमृधोवशी ।
वृषेन्द्रःपुरएतुनःसोमपाअभयङ्करः ॥ २ ॥

स्वस्तिऽदाः । विशः । पतिः । वृत्रऽहा । विऽमृधः । वशी । वृषा ।
इन्द्रः । पुरः । एतु । नः । सोमऽपाः । अभयम्ऽकरः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्वस्तिदाः स्वस्तेरविनाशस्य दाता विशस्पतिः सर्वस्याः प्रजायाः पालयिता वृत्रहा वृत्राणां शत्रूणां हन्ता विमृधः संग्रामकारी वशी वशीकर्ता वृषा वर्षिताकामानां सोमपाः सोमस्य पाता एवं विधइन्द्रः अभयंकरः अभयस्य भयराहित्यस्य कर्तासन् नोस्माकं पुरएतु पुरतोगच्छतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विरक्षोविमृधोजहिविवृत्रस्यहनूरुज ।
विमन्युमिन्द्रवृत्रहन्नमित्रस्याभिदासतः ॥ ३ ॥

वि । रक्षः । वि । मृधः । जहि । वि । वृत्रस्य । हनू इति । रुज ।
वि । मन्युम् । इन्द्र । वृत्रऽहन् । अमित्रस्य । अभिऽदासतः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र रक्षोराक्षसजातं विजहि विनाशय मृधः संग्रामकारिणः शत्रूंश्च विजहि वृत्रस्यावरकस्यासुरस्य हनू कपोलप्रान्तौ विरुज विशेषेण भग्नौ कुरु हेवृत्रहन्निन्द्र अभिदासतः अस्मानुपक्षयतोमित्रस्य शत्रोर्मन्युं क्रोधमपि विनाशय ॥ ३ ॥

विनइन्द्रेति वैमृधस्य हविषोनुवाक्या । सूत्रितंच—विनइन्द्रमृधोजहि मृगोनभीमः कुचरागिरिष्ठाइति ।

सैषा चतुर्थी—

विनइन्द्रमृधोजहिनीचायच्छपृतन्यतः ।
योअस्माँअभिदासत्यधरंगमयातमः ॥ ४ ॥

वि । नः । इन्द्र । मृधः । जहि । नीचा । यच्छ । पृतन्यतः ।
यः । अस्मान् । अभिऽदासति । अधरम् । गमय । तमः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं मृधः संग्रामकारिणः शत्रून् विजहि विनाशय तथा पृतन्यतः पृतनाः सेनाः आत्मनइच्छतः युयुत्समानानपि नीचायच्छ नीचीनं अवाङ्मुखं यच्छ गमय यः शत्रुः अस्मानभिदासति अभितउपक्षपयति तं अधरं निकृष्टं तमोंधकारं मरणलक्षणं गमय प्रापय ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

अपेंन्द्रद्विषतोमनोपजिज्यांसतोवधम् ।
विमन्योःशर्मयच्छवरींयोयवयावधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

अपं । इन्द्र । द्विषतः । मनः । अपं । जिज्यांसतः । वधम् । वि ।
मन्योः । शर्म । यच्छ । वरीयः । यवय । वधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

हे इन्द्र द्विषतोद्वेष्टुः शत्रोर्मनः अपजहि जिज्यासतः अस्माकं वयोहानिमिच्छतश्च वधं हननसाधनमायुधं चापं जहि मन्योः शत्रुसंबन्धिनः क्रोधाच्चास्मान् रक्ष वरीयः उरुतरं शर्म सुखं विशेषेण यच्छ देहि वधं शत्रुकृतं हननंच यवय अस्मत्तः पृथक्कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

ईंखयन्तीरिति पंचर्चं द्वितीयं सूक्तं गायत्रमैन्द्रं देवानां स्वसृभूताइन्द्रमातरोनामकऋषिकाः । तथाचानुक्रान्तं–ईंखयन्तीर्देवजामयइन्द्रमातरोगायत्रमिति । द्वितीये पर्याये प्रशास्तुः शस्त्रे इदं सूक्तं । सूत्रितंच–ईंखयन्तीरहंदांपातासुतमिति । महाव्रतेपि प्रातःसवनिके ब्रह्मशस्त्रे एतत् सूक्तं । ईंखय० तीरिति ५० २ ऋषिका ऋषयः ॥ २० ३ आतरो नामऋषिकाः ॥ २० ओ देवता ॥ गायत्री छं० ॥

तत्र प्रथमा–

ईङ्खयंन्तीरपस्युवइन्द्रंजातमुपांसते । भेजानासंःसुवीर्यम् ॥ १ ॥

ईङ्खयंन्तीः । अपस्युवंः । इन्द्रम् । जातम् । उपं । आसते ।
भेजानासंः । सुऽवीर्यम् ॥ १ ॥

ईंखयन्तीर्गच्छन्त्यः स्तुत्यादिभिरिन्द्रं प्राप्नुवंत्यः अपस्युवः अपः कर्मात्मनः इच्छन्त्यः इन्द्रमातरः अस्य सूक्तस्य द्रष्ट्र्यः जातं प्रादुर्भूतमिन्द्रं उपासते परिचरंति सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनंच भेजानासः तस्मादिन्द्रात्संभक्तवत्योभवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

त्वमिंन्द्रबलादधिसहंसोजातओजंसः । त्वंवृंषन्वृषेदंसि ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वम् । इ॒न्द्र॒ । बला॑त् । अधि॑ । सह॑सः । जा॒तः । ओज॑सः ।
त्वम् । वृ॒ष॒न् । वृषा॑ । इत् । अ॒सि॒ ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं सहसः परेषामभिभावुकात् बलात् अधिजातोसि अधिः पञ्चम्यर्थानुवादकः वृत्रादिवधहेतुभूताद्बलात् हेतोस्त्वं प्रख्यातोभवसीत्यर्थः । अपिच ओजसः ओजोनामबलहेतुहृदयगतं धैर्यं तस्मादपि त्वं जातोसि हेवृषन् वर्षितस्त्वं वृषेव् असि कामानां वर्षितैव भवसि ॥२॥

अथ तृतीया—

त्वमि॑न्द्रासिवृत्र॒हाव्य१॒न्तरि॑क्षमतिरः । उद्द्याम॑स्तभ्ना॒ओज॑सा ॥३॥

त्वम् । इ॒न्द्र॒ । अ॒सि॒ । वृ॒त्र॒ऽहा । वि । अ॒न्तरि॑क्षम् । अ॒ति॒रः॒ ।
उत् । द्याम् । अ॒स्त॒भ्ना॒ः । ओज॑सा ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्रहासि शत्रूणां हन्ता भवसि अन्तरिक्षं मध्यमस्थानंच व्यतिरः आवारकापनोदनेन प्रावर्धयः द्यां द्युलोकंच ओजसा बलेन उदस्तभ्नाः ऊर्ध्वमस्तंभीः यथा अधोनपतति तथा उपर्यवस्थापितवानित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वमि॑न्द्रस॒जोष॑सम॒र्कंबि॑भर्षिबा॒ह्वोः । वज्रं॒शिशा॑न॒ओज॑सा ॥ ४ ॥

त्वम् । इ॒न्द्र॒ । स॒ऽजोष॑सम् । अ॒र्कम् । बि॒भ॒र्षि॒ । बा॒ह्वोः ।
वज्र॑म् । शिशा॑नः । ओज॑सा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं सजोषसं सह प्रीयमाणं अर्कं स्तुत्यं वज्रं आत्मीयमायुधं ओजसा बलेन शिशानः निश्यन् तीक्ष्णीकुर्वन् बाह्वोर्हस्तयोर्बिभर्षि धारयसि शत्रूणां वधार्थं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वमि॑न्द्राभि॒भूर॑सि॒विश्वा॑जा॒तान्योज॑सा । सविश्वा॒भुव॒आभ॑वः ॥५॥११॥

त्वम् । इ॒न्द्र॒ । अ॒भि॒ऽभूः । अ॒सि॒ । विश्वा॑ । जा॒तानि॑ । ओज॑सा ।
सः । विश्वाः॑ । भुव॑ः । आ । अ॒भ॒वः॒ ॥ ५ ॥ ११ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेइन्द्र त्वं विश्वा सर्वाणि जातानि जनिमंति भूतानि ओजसा बलेन अभिभूः अभिभविता भवसि तथा सताद्दशस्त्वं विश्वाभुवः सर्वाभूमीः माप्तव्यानि सर्वाण्यपि स्थानानि आभवः अभितः मामोः भूमाप्तौ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

सोमइति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं आनुष्टुभं विवस्वतोदुहिता यमी ऋषिः म्रियमाणानां यजमानादीनां वर्तनमत्रप्रतिपाद्यते अतस्तद्देवताकमिदं । तथाचानुक्रान्तं—सोमोयमीभाववृत्तमानुष्टुभंत्विति । मेतोपस्थानएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सोमएकेभ्यउरूणसावसुतृपाउदुंबलाविति ।
सोमइति०पंचर्च्चस्यसूक्तस्य॥यमीऋषिका॥भाववृत्तोदेवता॥ अनुष्टुप्०छंदः॥

तत्र प्रथमा—

सोम॒एके॑भ्यः॒पव॑तेघृ॒तमेक॒उपा॑सते ।
येभ्यो॒मधु॑प्र॒धाव॑तिता॑श्चिदे॒वापि॑गच्छतात् ॥ १ ॥ भाववृत्तोदे०

सोम॑ः । एके॑भ्यः । प॒व॒ते॒ । घृ॒तम् । एके॑ । उप॑ । आ॒स॒ते॒ । येभ्य॑ः ।
मधु॑ । प्र॒ऽधाव॑ति । तान् । चि॒त् । ए॒व । अपि॑ । ग॒च्छ॒ता॒त् ॥ १ ॥

एकेभ्यः केभ्यश्चित् पितृभ्यः सोमः पवते उपभोगायकुल्यारूपेण प्रवहति एषां गोत्रजाः सामानि ब्रह्मयज्ञसमये धीयते । श्रूयते हि—यत्सामानि सोमएभ्यः पवतइति । एके अन्ये पितरः घृतं आज्यं उपासते उपगच्छन्ति उपभुंजतइत्यर्थः । एषां पुत्रादयोयजूंषि ब्रह्मयज्ञकाले अधीयते । श्रुतिश्च भवति—यद्यजूंषिघृतस्यकुल्याइति । येभ्यः पितृभ्यः तादर्थ्ये चतुर्थी उपभोगार्थं मधुक्षौद्रं मधावति प्रवाहरूपेण शीघ्रं गच्छति यआथर्वणान मंत्रान् ब्रह्मयज्ञार्थमधीयते तेषां पितॄन् मधुकुल्या प्रवहति । तथाचाम्नायते—यदाथर्वणांगिरसोमधोः कुल्याइति । तांश्चिदेव तान् पूर्वोक्तान् सर्वानेव हेप्रेत त्वं प्रति अपि गच्छतात् अपिगच्छ माप्नुहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तप॑सा॒येअ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒येस्व॑र्य॒युः ।
तपो॒येच॑क्रि॒रेमह॒स्तांश्चि॑दे॒वापि॑गच्छतात् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तप॑सा । ये । अ॒ना॒धृ॒ष्याः । तप॑सा । ये । स्वः॑ । य॒युः । तपः॑ ।
ये । च॒क्रि॒रे । महः॑ । तान् । चि॒त् । ए॒व । अपि॑ । ग॒च्छ॒ता॒त् ॥ २ ॥

येजनाः तपसा कृच्छ्रचान्द्रायणादिना युक्ताः सन्तः अनाधृष्याः पापैरप्रधृष्याभवन्ति । येच तपसा यागादिरूपेण साधनेन स्वर्ययुः स्वर्गं यान्ति प्राप्नुवन्ति येच महः महत्तपः अन्यैः दुष्करं राजसूयाश्वमेधादिकं हिरण्यगर्भाद्युपासनंवा चक्रिरे कुर्वन्ति एतेषु प्रवर्तन्ते तेषु लोकेषु तांश्चित् तानेव तपस्विनः हेप्रेत अपिगच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

येयु॒ध्यन्ते॑प्र॒धने॑षु॒शूरा॑सो॒येत॑नू॒त्यजः॑ ।
येवा॑स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्तांश्चि॑दे॒वापि॑गच्छतात् ॥ ३ ॥

ये । यु॒ध्यन्ते । प्र॒ऽधने॑षु । शूरा॑सः । ये । त॒नू॒ऽत्यजः॑ । ये ।
वा॒ । स॒हस्र॑ऽदक्षिणाः । तान् । चि॒त् । ए॒व । अपि॑ । ग॒च्छ॒ता॒त् ॥ ३ ॥

प्रधनेषु प्रकीर्णान्यस्मिन् धनानि भवन्तीति प्रधनाः संग्रामाः तेषु शूरासः शौर्यवन्तोये युध्यन्ते शत्रून् संप्रहरन्ति येच तनूत्यजः शरीराणां तत्र त्यक्तारोभवन्ति येवा येच सहस्रदक्षिणाः सहस्रदक्षिणान् क्रतून् अनुष्ठितवन्तः तान् सर्वानेव त्वमपिगच्छ येषूत्तमेषु लोकेषु ते निवसन्ति तं लोकं प्राप्नुहीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येचि॒त्पूर्व॑ऋ॒त॒सापं॑ऋ॒तावा॑नऋ॒ता॒वृधः॑ ।
पि॒तॄन्तप॑स्वतोयम॒तांश्चि॑दे॒वापि॑गच्छतात् ॥ ४ ॥

ये । चि॒त् । पूर्वे॑ । ऋ॒त॒ऽसापः॑ । ऋ॒तऽवा॑नः । ऋ॒त॒ऽवृधः॑ । पि॒तॄन् ।
तप॑स्वतः । य॒म॒ । तान् । चि॒त् । ए॒व । अपि॑ । ग॒च्छ॒ता॒त् ॥ ४ ॥

येचित् येच पूर्वे पूर्वपुरुषाः ऋतसापः ऋतं सत्यं यज्ञंवा स्पृशन्तः अतएव ऋतावानः ऋतेन युक्ताः ऋतवृधः ऋतस्य वर्धकाश्च भवन्ति तपस्वतः तपसा युक्तान् तानेव पितॄन् हेयम नियत त्वं अपि गच्छ ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी—

सहस्रंणीथाःकवयोयेगोपायन्तिसूर्यम् ।
ऋषीन्तपस्वतोयमतपोजाँअपिगच्छतात् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सहस्रंऽनीथाः । कवयः । ये । गोपायन्ति । सूर्यम् । ऋषीन् ।
तपस्वतः । यम । तपःऽजान् । अपि । गच्छतात् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सहस्रनीथाः सहस्रनयनाः कवयः क्रान्तदर्शिनः ये सूर्यममुमादित्यं गोपायन्ति रक्षन्ति तपस्वतः तपसा युक्तान् तपोजान् तपसः सकाशादेवोत्पन्नान् तान् ऋषीन् हेयम नियत त्वमपि गच्छ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अरायीतिपंचर्चं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजपुत्रस्य शिरिंबिठस्यार्षं आनुष्टुभं जपहोमादिभिरिदं सूक्तं अश्रीनाशकरं तत्राद्योपान्त्ययोः तादृशोर्थएव देवता द्वितीयातृतीये ब्राह्मणस्पत्ये पंचमो वैश्वदेवी । अनुक्रम्यतेहि—अरायिशिरिंबिठोभारद्वाजोऽलक्ष्मीघ्नं द्वितीयातृतीये ब्राह्मणस्पत्येन्त्यावैश्वदेवीति । गतोविनियोगः । तत्र प्रथमा—

अरायिकाणेविकंटेगिरिंगच्छसदान्वे ।
शिरिंबिठस्यसत्वंभिस्तेभिष्ट्वाचातयामसि ॥ १ ॥

अरायि । काणे । विऽकंटे । गिरिम् । गच्छ । सदान्वे ।
शिरिम्बिठस्य । सत्वंऽभिः । तेभिः । त्वा । चातयामसि ॥ १ ॥

हेअरायि अदायिनि दानविरोधिनि हेकाणे कुत्सितशब्दकारिणि कुत्सितदर्शने वा हेविकटे विकृतगमने विकृतांगि वा हेसदान्वे सदानोनुवे सर्वदा आक्रोशकारिणि दुर्भिक्षाधिदेवते गिरिं पर्वतं निर्जनदेशं गच्छ अस्मान् माबाधिष्ठाः शिरिंबिठस्य बिठमन्तरिक्षं शीर्यते बिठे अन्तरिक्षे इति शिरिंबिठोमेघः तस्य सत्वभिः अन्तर्वर्तमानैरुदकैस्तेभिः तैः त्वा त्वां चा

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तयामसि चातयामः विनाशयामः यद्वा शिरिंबिठस्य एतत्संज्ञकस्य भरद्वाजपुत्रस्य तेभिः तैरनुष्ठितैः सत्वभिः कर्मभिः हेअलक्ष्मि त्वां विनाशयामः इतस्त्वमेव शीघ्रंगिरिं गच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया–

चत्तोइतश्चत्तामुतःसर्वाभ्रूणान्यारुषी । अराय्यंब्रह्मणस्पतेतीक्ष्णशृङ्गोदृषन्निहि ॥ २ ॥

चत्तो इति । इतः । चत्ता । अमुतः । सर्वा । भ्रूणानि । आरुषी । अराय्यम् । ब्रह्मणः । पते । तीक्ष्णऽशृङ्ग । उत्ऽऋषन् । इहि ॥ २ ॥

सा अलक्ष्मीः इतोस्मात् लोकात् चत्तोचत्तैव अस्माभिर्नाशितैव अमुतोमुष्मादपि लोकात् चत्ता हिंसिता भवतु या अलक्ष्मीः सर्वा सर्वाणि भ्रूणानि गर्भजातानि सर्वासामोषधीनामंकुराणि यादुर्भिक्षाधिदेवता आरुषी आहंत्री भवति अराय्यं दानविरोधिनीं तां हेब्रह्मणस्पते मंत्रपालयितः देव हेतीक्ष्णशृंग तीक्ष्णतेजस्क उदृषन् अस्मात्स्थानात् उद्गमयन् इहि गच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अदोयद्दारुप्लवतेसिन्धोःपारेअपूरुषम् । तदारभस्वदुर्हणोतेनगच्छपरस्तरम् ॥ ३ ॥

अदः । यत् । दारु । प्लवते । सिन्धोः । पारे । अपुरुषम् । तत् । आ । रभस्व । दुर्हनो इति दुःऽहनो । तेन । गच्छ । परःऽतरम् ॥ ३ ॥

अदोविप्रकृष्टदेशे वर्तमानं अपूरुषं निर्मात्रा पुरुषेण रहितं यद्दारु दारुमयं पुरुषोत्तमाख्यं देवताशरीरं सिंधोः पारे समुद्रतीरे प्लवते जलस्योपरिवर्तते तद्दारु हे दुर्हणोदुःखेन हननीय केनापि हन्तुमशक्य हेस्तोतः आरभस्व आलंबस्व उपास्वेत्यर्थः तेन दारुमयेन देवेन उपास्यमानेन परस्तरं अतिशयेन तरणीयं उत्कृष्टं वैष्णवं लोकं गच्छ । अपरआह–हे दुर्हणो दुःखेन हननीये दुष्टहनुयुक्तेवा हे अलक्ष्मि सिंधोः पारे समुद्रतीरप्रान्ते अपूरुषं पुरुषैर्जनैर्वियुक्तं अदः अस्मत्तोदूरेदेशेवर्तमानं यद्दारु दारुमयी नौःप्लवते तद्दारुआरभस्व परिगृहाण

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गृहीत्वाच तेनदारुणा परस्तरं अतिशयेन तरणीयं ब्रह्मणस्पतिना प्रेरितासती द्वीपान्तरं गच्छ ॥ ३ ॥

षष्ठेहनि तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्रे यद्धप्राचीरित्येषा । सूत्रितंच—कपृन्नरोयद्धप्राचीरजगन्तेतिचैतेइति ।

अथ चतुर्थी—

यद्ध॒ प्राची॒रज॑ग॒न्तोरो॑मण्डूरधा॒णिकीः ।
ह॒ताइन्द्र॑स्य॒शत्र॑वः॒सर्वे॑बुद्बु॒दया॑शवः ॥ ४ ॥

यत् । ह॒ । प्राचीः । अज॑गन्त । उरः॑ । म॒ण्डू॒र॒ऽधा॒णि॒कीः॒ ।
ह॒ताः । इन्द्र॑स्य । शत्र॑वः । सर्वे॑ । बु॒द्बु॒दऽया॑शवः ॥ ४ ॥

हेमंडूरधाणिकीः मंडूरवत् कुत्सितशब्दकारिण्यः मंदनस्य धनस्य धारयित्र्योवा अलक्ष्म्यः उरः उर्वी हिंसार्थः अस्मात्क्विपि राल्लोपइति वलोपः ततोजसि रूपमेतत् हिंसित्र्यो-यूयं प्राचीः प्रकर्षेण अंचन्त्यः प्रकृष्टगमनाः सत्यः यद्ध यदा खलु अजगन्त अगच्छत गमेर्लङि मध्यमबहुवचने छान्दसः शपः श्लुः तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तनबादेशः अतएव ङित्वाभावात् अनुनासिकलोपोनभवति तदानीमेव सर्वे इन्द्रस्य शत्रवः बुद्बुदयाशवः यान्ति गच्छंतीति याः अश्नुवत इत्याशवः याश्चते आशवश्च याशवः बुद्बुदवत् यातारोव्यापनशीलाश्च सन्तः हतानष्टाआसन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

परी॒मेगाम॑नेषत॒पर्य॒ग्निम॑हृषत ।
दे॒वेष्व॑क्रत॒श्रव॒ःकइ॒माँआद॑धर्षति ॥ ५ ॥ १३ ॥

परि॑ । इ॒मे । गाम् । अ॒ने॒ष॒त॒ । परि॑ । अ॒ग्निम् । अ॒हृ॒ष॒त॒ । दे॒वेषु॑ ।
अ॒क्र॒त॒ । श्रवः॑ । कः । इ॒मान् । आ । द॒ध॒र्ष॒ति॒ ॥ ५ ॥ १३ ॥

इमे विश्वेदेवाः गां जात्यभिप्रायमेकवचनं पणिभिरपहृताः सर्वादेवगवीः पर्यनेषत पर्यनयत यष्टृनंगिरसः परिप्रापयन् ततोग्निं च पर्यहृषत परितोव्यहरन् यागार्थं तत्र तत्र गार्हपत्या-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दिरूपेण स्थापितवन्तइत्यर्थः एवं कृत्वा देवेषु यष्टव्येष्विन्द्रादिषु श्रवोन्नं अकृत अकृषत कः शत्रुः असुरादिरिमान् विश्वान् देवान् आदधर्षति अभिभवितुं शक्नोति नकश्चिदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अग्निंहिन्वंतुनइति पंचर्चं पंचमं सूक्तं अग्निपुत्रस्यकेतुनाम्नआर्षं गायत्रमाग्नेयं । तथाचानुक्रान्तं—अग्निंकेतुराग्नेय आग्नेयं गायत्रमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्गायत्रे छन्दसीदं शस्यं । सूत्रितंच—अग्निंहिन्वंतुनः मान्नयेवाचमितिसूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

अ॒ग्निंहि॑न्वन्तु॒नो॒धिय॒ःसप्ति॑मा॒शुमि॑वा॒जिषु॑ । तेन॑जेष्म॒धनं॑धनम्॒॥ १ ॥

अ॒ग्निम् । हि॒न्व॒न्तु॒ । न॒ः । धियः॑ । सप्ति॑म् । आ॒शुम्ऽइ॑व ।
आ॒जिषु॑ । तेन॑ । जे॒ष्म॒ । धन॑म्ऽधनम् ॥ १ ॥

नोस्माकं धियः कर्माणि स्तुतयोवा अग्निं हिन्वन्तु प्रेरयन्तु यागार्थं उद्योजयन्तु प्रवर्धयन्तुवा हिगतौ वृद्धौच । तत्र दृष्टान्तः—आजिषु संग्रामेषु आशुमिव यथाआशुं शीघ्रगामिनं सप्तिं सर्पणशीलं अश्वं योद्धारः प्रेरयन्ति तद्वत् तेनाग्निना धनंधनं सर्वं धनं जेष्म वयं जयेम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यया॒गाआ॒करा॑महे॒सेन॑याग्ने॒तवो॒त्या । तांनो॑हिन्व॒म॒घत्त॑ये ॥ २ ॥

यया॑ । गाः । आ॒ऽकरा॑महे । सेन॑या । अ॒ग्ने॒ । तव॑ । ऊ॒त्या ।
ताम् । न॒ः । हि॒न्व॒ । म॒घत्त॑ये ॥ २ ॥

हेअग्ने सेनयाइनेन सहवर्तमानया सेनारूपया वा यया तवोत्या रक्षया गाआकरामहे आभिमुख्येन कुर्महे लभामहइत्यर्थः । तांऊतिं नोस्मान् हिन्व गमय किमर्थं मघत्तये धनस्य दानार्थं अस्माकं धनलाभायेत्यर्थः ॥ २ ॥

आभिप्लविकेषूक्थ्येषु प्रशास्तुः शस्त्रे आग्नेस्थूरमिति तृचोवैकल्पिकोनुरूपः । सूत्रितंच-आतेवत्सोमनोयमदाग्नेस्थूरंरयिंभरेति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्राद्या सूक्ते तृतीया—

आग्नेस्थूरंरयिंभरपृथुंगोमंन्तमश्विनंम् । अङ्धिखंवर्तयापणिम् ॥ ३ ॥

आ । अग्ने । स्थूरम् । रयिम् । भर । पृथुम् । गोऽमंन्तम् ।
अश्विनंम् । अङ्धि । खम् । वर्तय । पणिम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने स्थूरं स्थूलं वृद्धं पृथु विस्तीर्णं गोमन्तं गोभिर्युक्तं अश्विनं अश्वैश्चोपेतं रयिं धनं आभर अस्मभ्यमाहर प्रयच्छ । खं अन्तरिक्षं अङ्धि वृष्ट्युदकैः सिंच यद्वा आत्मीयैस्तेजोभिः व्यंजय प्रकाशय पणिं वणिजमदातारं असुरं वा वर्तय इतोनिर्गमय यद्वा दाने प्रवर्तय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्नेनक्षंत्रमजरमासूर्यंरोहयोदिवि । दधज्योतिर्जनेभ्यः ॥ ४ ॥

अग्ने । नक्षंत्रम् । अजरंम् । आ । सूर्यंम् । रोहयः । दिवि ।
दधत् । ज्योतिः । जनेभ्यः ॥ ४ ॥

हेअग्ने नक्षत्रं नक्षति सततं गच्छतीति नक्षत्रः नक्षिगतौ अमिनक्षीत्यादिना त्रन्प्रत्ययः सततं गन्तारं अजरं जरारहितं सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यं दिवि अन्तरिक्षे आरोहयः उपर्यवस्थितवानसि यद्वा नक्षत्रं कृत्तिकादिकं सूर्यंच दिव्यारोहयः किंकुर्वन् जनेभ्यः सर्वेभ्यः प्राणिभ्योव्यवहारार्थं ज्योतिः प्रकाशं दधत् विदधत् कुर्वन् यथा सर्वेषां प्रकाशो भवति तथोन्नते देशे सूर्यमगमयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्नेकेतुर्विशामसिप्रेष्ठःश्रेष्ठंउपस्थसत् । बोधास्तोत्रेवयोदधत् ॥ ५ ॥ १४ ॥

अग्ने । केतुः । विशाम् । असि । प्रेष्ठः । श्रेष्ठः । उपस्थऽसत् ।
बोधं । स्तोत्रे । वयः । दधत् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेअग्ने विशां प्रजानां यजमानानां केतुः केतयितासि ज्ञापयिताभवसि अतएव प्रेष्ठः प्रियतमः श्रेष्ठः प्रशस्यतमश्च भवसि सत्वं उपस्थसत् उपस्थाने यज्ञगृहे निषीदन् बोध अ-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्मदीयं स्तोत्रं अवगच्छ किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तुवते जनाय वयोन्नं दधत् विदधत् कुर्वन् प्रयच्छन् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इमानुकमिति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं आप्त्यपुत्रस्य भुवनस्यार्षं भुवनपुत्रस्य साधनसंज्ञस्य वा वैश्वदेवं सर्वाद्विपदास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमानुभुवनआप्त्यः साधनोवाभौवनोवैश्वदेवं द्वैपदं त्रैष्टुभमिति । दशरात्रस्य द्वितीये छंदोमे वैश्वदेवशस्त्रे वैश्वदेवान्निविद्धानात्पूर्वमिदं शंसनीयं । सूत्रितंच—आयाहिवनसेमानुकं बभ्रुरेकइति द्विपदासूक्तानीति । षष्ठेहनि तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनउक्थशस्त्रे आद्यस्तृचः स्तोत्रियः ततोद्वे अनुरूपार्थे । सूत्रितंच—ब्राह्मणाच्छंसिनइमानुकं भुवनासीषधामेतिपंचेति । इमानुकमिति५० ऋषिर्भुवन आप्त्यः भुवनपुत्रः साधनोवा ऋषिः ॥ विश्वेदेवा देवता ॥ द्विपदा त्रिष्टुप् छन्दः ॥

तत्र प्रथमा—

इमानुकंभुवनासीषधामेन्द्रश्चविश्वेचदेवाः ॥ १ ॥ विश्वेदेवा देवताः

इमा । नु । कम् । भुवना । सीसधाम । इन्द्रः । च ।
विश्वे । च । देवाः ॥ १ ॥

इमा इमानि प्रदृश्यमानानि भुवना भुवनानि नु क्षिप्रं सीषधाम साधयामः वशीकुर्मः कमितिपूरकः । यद्वा इमानि सर्वाणि भूतजातानि अस्मभ्यं कं सुखं सीषधाम साधयन्तु पुरुषव्यत्ययः । इन्द्रश्च विश्वे सर्वे अन्ये देवाश्च स्तुत्या प्रीताइममर्थं साधयन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यज्ञंचनस्तन्वंचप्रजांचादित्यैरिन्द्रःसहचीकृपाति ॥ २ ॥

यज्ञम् । च । नः । तन्वम् । च । प्रऽजाम् । च । आदित्यैः ।
इन्द्रः । सह । चीकृपाति ॥ २ ॥

नोस्माकं यज्ञं ज्योतिष्टोमादिकं यागं तन्वं शरीरं च प्रजां पुत्रादिकांच आदित्यैरदितिपुत्रैरन्यैर्देवैः सह वर्तमानइन्द्रः चीकृपाति कल्पयतु यज्ञादिकं स्वव्यापारसमर्थं करोतु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्ववितातनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैः । इन्द्रः । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । अस्माकम् ।
भूतु । अविता । तनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैरदितिपुत्रैः मित्रादिभिः मरुद्भिश्च सगणः सहितइन्द्रः अस्माकं तनूनां शरीराणां तनयानां वा अविताभूतु रक्षिताभवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

हत्वायंदेवाअसुरान्यदायन्देवादेवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

हत्वायं । देवाः । असुरान् । यत् । आयन् । देवाः । देवऽत्वम् ।
अभिऽरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरान् क्षेप्तॄन् वृत्रादीन् हत्वाय हत्वा विनाश्य यद्यदा आयन् आगच्छन् स्वकीयं स्थानं प्राप्नुवन् तदानीं तेदेवाः देवत्वं आत्मीयं अमृतत्वं अभिरक्षमाणाः अभितः सर्वतो रक्षन्तोभूवन् बाधकाभावात् सर्वत्र प्रख्यापितवन्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

प्रत्यञ्चमर्कमनयञ्छचीभिरादित्स्वधामिषिरांपर्यपश्यन् ॥५॥१५॥

प्रत्यञ्चम् । अर्कम् । अनयन् । शचीभिः । आत् । इत् । स्वधाम् ।
इषिराम् । परि । अपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

शचीभिः कर्मभिः परिचरणात्मकैः सार्धं अर्कं अर्चनसाधनं स्तोत्रं प्रत्यंचं इन्द्रादीन् प्रत्यंचत् अनयन् स्तोतारः प्रापयन् यदैवं आदित् अनंतरमेव इषिरांगमनशीलां स्वधां वृष्टयुदकं पर्यपश्यन् सर्वेजनाः परितः पश्यन्ति यद्वा इषिरां एषणीयां स्वधां अन्ननामैतत् हविर्लक्षणमन्नं सर्वेदेवाः परिपश्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सूर्यमिति पञ्चर्चं सप्तमं सूक्तं सूर्यपुत्रस्य चक्षुःसंज्ञस्यार्षं सूर्यदेवत्यं गायत्रं। तथाचानुक्रान्तं—सूर्योनश्चक्षुः सौर्यः सौर्यंगायत्रमिति। आश्विनशस्त्रे सूर्योदयादुत्तरकालीने सौर्यकांडे इदं सूक्तं। सूत्रितंच—सूर्योनोदिवउदुत्यंजातवेदसमिति नवेति। दर्शपूर्णमासयोः स्रुगादापनात्पूर्वभाविनि जपे सूर्योनइत्येषा। सूत्रितंच—सूर्योनोदिवस्पातुनमोमहद्भ्योनमोअर्भकेभ्यइति।

स्ज्योनइतिपंचर्चस्यास्य सूक्तस्य चक्षुऋषिः सूर्योदेवता॥गायत्रीछन्दः॥

तत्र प्रथमा—

सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात्। अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः॥ १॥

सूर्यः। नः। दिवः। पातु। वातः। अन्तरिक्षात्। स्ज्यो ये२०॥
अग्निः। नः। पार्थिवेभ्यः॥ १॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरकः शोभनीयोवा देवः दिवः द्युलोकात् द्युलोकवर्तिनोजनान्नोस्मान् पातु रक्षतु वातो वायुश्चान्तरिक्षात् मध्यमस्थानगतात् बाधकात् अस्मान् रक्षतु तथा पृथिवीस्थानोग्निश्च पार्थिवेभ्यः पृथिव्यां वर्तमानेभ्यः शत्रुभ्योनोस्मान्रक्षतु॥ १॥

अथ द्वितीया—

जोषा सवितर्यस्य ते हरः शतं सवाँ अर्हति।
पाहि नो दिद्युतः पतन्त्याः॥ २॥

जोषं। सवितः। यस्य। ते। हरः। शतम्। सवान्।
अर्हति। पाहि। नः। दिद्युतः। पतन्त्याः॥ २॥

हेसवितः सर्वस्य प्रेरकसूर्य जोष अस्मत्स्तुत्यादिकं सेवस्व यस्य ते तव हरः रसहरणशीलं तेजः शतंसवान् बहून् यज्ञान् प्रति अर्हति योग्यंभवति यद्वा प्रकाशनादिद्वारा पूजयति सत्वं नोस्मान् पतन्त्याः निपतन्त्याः शत्रुभिरस्मासु क्षिप्यमाणायाः दिद्युतः वज्रनामैतत् द्योतमानायाः शक्तेरायुधात्पाहिरक्ष॥ २॥

अथ तृतीया—

चक्षुर्नो देवः सविता चक्षुर्न उत पर्वतः। चक्षुर्धाता दधातु नः॥ ३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

चक्षुः । नः । देवः । सविता । चक्षुः । नः । उत । पर्वतः ।
चक्षुः । धाता । दधातु । नः ॥ ३ ॥

सविता प्रेरकोदेवः नोस्माकं चक्षुः प्रकाशकमिन्द्रियंइन्द्रियानुग्राहकं तेजोवा दधातु उतापिच पर्वतः इन्द्रसहचरः पर्वताख्योपि देवोनोस्माकं चक्षुर्दधातु धाता सर्वस्य विधाता आदित्यानामन्यतमश्च नोस्माकं चक्षुर्विदधातु ॥ ३॥

अथ चतुर्थी–

चक्षुर्नोधेहिचक्षुषेचक्षुर्विख्यैतनूभ्यः । संचेदंविचपश्येम ॥ ४ ॥

चक्षुः । नः । धेहि । चक्षुषे । चक्षुः । विऽख्यै । तनूभ्यः ।
सम् । च । इदम् । वि । च । पश्येम ॥ ४ ॥

नोस्माकं चक्षुषे रूपोपलब्धिकारणायेन्द्रियाय चक्षुःप्रकाशकंतदनुग्राहकं तेजः हेसूर्य धेहि विधेहि कुरु यद्वा नइतिव्यत्येन बहुवचनं चक्षुषे चक्षुःसंज्ञाय नोमह्यं चक्षुरिन्द्रियं वा तेजोवा हेसूर्य धेहि प्रयच्छ तनूभ्यः अस्माकं शरीरेभ्यः तनयेभ्योवा विख्यै विख्यानाय प्रकाशनाय चक्षुः त्वदीयं प्रकाशं विधेहि यतएवं तस्मात्कारणात् त्वदीयेन तेजसा वयंच इदं सर्वं जगत् संपश्येम सम्यक्द्रष्टारोभवेम विपश्येमच विविधंच सविशेषं द्रष्टारोभवेम ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सुसंदृशंत्वावयंप्रतिपश्येमसूर्य । विपश्येमनृचक्षसः ॥ ५ ॥ १६॥

सुऽसन्दृशम् । त्वा । वयम् । प्रति । पश्येम । सूर्य । वि ।
पश्येम । नृऽचक्षसः ॥ ५॥ १६ ॥

हेसूर्य सुसंदृशं सुष्ठुसंद्रष्टारं त्वा त्वां वयं प्रतिपश्येम प्रत्येकं द्रष्टारोभूयास्म तथा नृचक्षसः नृभिर्मनुष्यैरस्माभिर्द्रष्टव्यान् पदार्थान् विपश्येम विद्रष्टारोभवेम यद्वा नृचक्षसः नृणां शत्रुमनुष्याणां हिंसकाः सन्तोवयं विशिष्टज्ञानाभवेम ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उदसावितिं षळृचमष्टमं सूक्तं आनुष्टुभं पुलोमतनया शची स्वात्मानमनेनास्तौत् अतः सैव ऋषिः सैवदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उदसौषट्पौलोमीशच्यात्मानंतुष्टावानुष्टुभमितिं । विनियोगोलिंगादवगन्तव्यः । आपस्तंबस्तु सपत्नीनाशने सूर्योपस्थाने इदं सूक्तं विनियुक्तवान् । सूत्र्यतेहि—एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन सदादित्यमुपतिष्ठतइति । अत्रैतेनेति प्रकृतं सपत्नीबाधनं परामृश्यते ।

तत्र प्रथमा—

उदसौसूर्योअगादुदयंमामकोभगः ।
अहंतद्विद्वलापतिमभ्यसाक्षिविषासहिः ॥ १ ॥

उत् । असौ । सूर्यः । अगात् । उत् । अयम् । मामकः । भगः ।
अहम् । तत् । विद्वला । पतिम् । अभि । असाक्षि । विऽससहिः ॥ १ ॥

असौ द्युलोकस्थः सूर्यः उदगात् उदयं प्राप्तवान् मामकोमदीयोभगोभजनीयोयमिन्द्रश्च सूर्यात्मना उदगात् । यद्वा मामकोभगोमदीयमिदं सौभाग्यमुदगात् तदुद्यतं सूर्यस्य तेजः विद्वला ज्ञातवती यद्वा पतिं भर्तारं विद्वला लब्धवती अहं विषासहिः विशेषेण अभिभवित्री सती अभ्यसाक्षि अभ्यभूवं सपत्नीरिति शेषः सहतेरभिभवार्थस्य लुङ्चेतद्रूपं । यद्वा विषासहिः सपत्नीनामभिभवित्री सती पतिमभ्यसाक्षि भर्तारमपि अभ्यभूवं यथा मय्येव वशीकृतश्चिरं वर्तते तथा अकार्षमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहंकेतुरहंमूर्धाहमुग्राविवाचनी ।
ममेदनुक्रतुंपतिःसेहानायाउपाचरेत् ॥ २ ॥

अहम् । केतुः । अहम् । मूर्धा । अहम् । उग्रा । विऽवाचनी । मम ।
इत् । अनु । क्रतुम् । पतिः । सेहानायाः । उपऽआचरेत् ॥ २ ॥

अहं केतुः केतयित्री सर्वस्य ज्ञात्री भवामि अहं मूर्धा सर्वेष्ववयवेषु शिरइव प्रधानभूताच भवामि अहमुग्रा उद्गूर्णा सती विवाचनी विशेषेण पतिं वाचयित्री भवामि क्रोधावि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ष्टमपि पतिं मयि सर्वदा प्रियवचनयुक्तं करोमीत्यर्थः सेहानायाः सपत्नीनामभिभवित्र्याः ममेत् ममैव क्रतुं कर्म बुद्धिंवा अनुलक्ष्य पतिः पालयिता भर्ता उपाचरेत् उपागच्छेत् नान्यासां पत्नीनां ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ममंपुत्राःशंत्रुहणोथोंमेदुहिताविराट् ।
उताहमंस्मिसंजयापत्यौंमेश्लोकंउत्तमः ॥ ३ ॥

ममं । पुत्राः । शत्रुऽहनंः । अथो इतिं । मे । दुहिता ।
विऽराट् । उत । अहम् । अस्मि । सम्ऽजया । पत्यौं ।
मे । श्लोकंः । उत्ऽतमः ॥ ३ ॥

ममैव पुत्रास्तनयाः शत्रुहणः शत्रूणां सपत्नीनां हन्तारोभवन्ति अथो अपिच मे मदीया दुहिता पुत्री विराट् विशेषेण राजमाना भवति उतापिच अहं संजया सम्यक्जेत्री सपत्नीनां अस्मि ताअभिभवामि अतोहेतोः पत्यौ भर्तरींद्रेमे ममश्लोकः उपश्लोकनीयं यशः उत्तमः उद्गततमं अतिशयेनोत्कृष्टं विद्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनेन्द्रोंहविषांकृत्व्यभंवद्युम्न्युंत्तमः ।
इदंतदंक्रिदेवाअसपत्नाकिलांभुवम् ॥ ४ ॥

येनं । इन्द्रंः । हविषां । कृत्वी । अभंवत् । द्युम्नी । उत्ऽतमः ।
इदम् । तत् । अक्रि । देवाः । असपत्नाः । किलं । अभुवम् ॥ ४ ॥

येन हविषा इन्द्रोमम भर्ता कृत्वी कर्मणां कर्ता अभवत् भवति तथा द्युम्नी द्युम्नं द्योतमानं यशोन्नंवा तद्वानुत्तमः उत्कृष्टतमश्च येन हविषा भवति हेदेवाः स्तोतारऋत्विजः तदिदं हविः अक्रि अकारि जयार्थिभिर्भवद्भिः क्रियतां । यद्वा हेयष्टव्यादेवाः तदिदं हविः अक्रि अहमपि । करोतेर्लुङि मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् अतएव कारणादहं असपत्नाकिल शत्रुरहिता खलु अभुवं अभूवं छांदसोह्रस्वः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

असपत्नासंपत्नघ्नीजयंन्त्यभिभूवंरी ।
आवृंक्षमन्यासांवर्चोराधोअस्थेंयसामिव ॥ ५ ॥

असपत्ना । सपत्नऽघ्नी । जयंन्ती । अभिऽभूवंरी । आ । अवृक्षम् ।
अन्यासांम् । वर्चः । राधंः । अस्थेंयसाम्ऽइव ॥ ५ ॥

असपत्ना अशत्रुका भवामि कुतइत्यतआह–सपत्नघ्नी शत्रूणां हंत्री अतएव जयन्तीजयं प्राप्नुवती अभिभूवरि अभिभवित्री भवतेरन्येभ्योपि दृश्यन्ते इति क्वनिप् वनोरचेति ङीब्रेफौ ईदृशी अहं अन्यासां सपत्नीनां वर्चः तेजः राधोधनंच आवृक्षं आसमन्तात् अवृक्षं अवृश्चिषं अच्छिदं व्रश्चतेर्लुङि ऊदित्वादिडभावे संयोगादिलोपे छान्दसं संप्रसारणं । तत्र दृष्टान्तः–अस्थेयसामिव अस्थिरतराणां शत्रूणां यथा धनं अप्रयत्नेन वृश्च्यते तथेत्यर्थः । स्थिरशब्दादीयसुनि प्रियस्थिरेत्यादिना स्थादेशः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

समंजैषमिमाअहंसपत्नीरभिभूवंरी ।
यथाहमस्यवीरस्यंविराजांनिजनंस्यच ॥ ६ ॥ १७ ॥

सम् । अजैषम् । इमाः । अहम् । सऽपत्नीः । अभिऽभूवंरी । यथां ।
अहम् । अस्य । वीरस्यं । विऽराजांनि । जनंस्य । च ॥ ६ ॥ १७ ॥

अभिभूवरी अभिभवित्री अहं इमाः सपत्नीः समजैषं सम्यगभ्यभूवं यथायेन प्रकारेणाहं अस्य वीरस्येंद्रस्य तदीयपरिजनस्य च विराजानि विशेषेणराजमानाभवानि तथा समजैषमित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

तीव्रस्येति पंचर्चं नवमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य पूरणस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं–तीव्रस्य पंचपूरणोवैश्वामित्रइति । तीव्रसोमाख्यस्य एकाहेइदं निष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच–

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कस्य वीरस्तीव्रस्याभिवयसइति मध्यंदिनइति । महाव्रतेपि माध्यन्दिनसवने ब्रह्मशस्त्रेपि एतत् सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—तीव्रस्याभिवयसोअस्य पाहीति माध्मन्दिनइति ।

तत्र प्रथमा—

तीव्रस्याभिवंयसोअस्यपांहिसर्वरथाविहरींइहमुंञ्च ।
इन्द्रमात्वायजंमानासोअन्येनिरींरमन्तुभ्यंमिमेसुतासंः ॥ १ ॥

तीव्रस्यं । अभिऽवंयसः । अस्य । पाहि । सर्वऽरथा । वि ।
हरी इतिं । इह । मुञ्च । इन्द्रं । मा । त्वा । यजंमानासः ।
अन्ये । नि । रीरमन् । तुभ्यंम् । इमे । सुतासंः ॥ १ ॥

तीव्रस्य तीक्ष्णस्य क्षिप्रं मदकरस्य अभिवयसः वयइत्यन्ननाम अभिगतं चरुपुरोडाशाद्यन्नं यस्य तादृशस्यास्य सोमस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ईदृशं सोमं हेइन्द्र पाहि पिब । पिबतेश्छांदसः शपोलुक् तदर्थं सर्वरथा सरणशीलरथौ हरी अश्वौ इहास्मिन्यज्ञगृहे विमुंच रथाद्विसृज हेइन्द्र अस्मत्तोन्ये यजमानासो यजमानाः त्वा त्वां मानिरीरमन् नितरां मारमयन्तु वयमेव रमयामइत्यर्थः ततः तुभ्यं त्वदर्थमेव सुतासः सुताअभिषुताः इमे प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानाः सोमावर्तन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तुभ्यंसुतास्तुभ्यंमुसोत्वांसस्त्वांगिरःश्वात्र्याआह्वंयन्ति ।
इन्द्रेदमद्यसवंनंजुषाणोविश्वंस्यविद्वाँइहपांहिसोमंम् ॥ २ ॥

तुभ्यंम् । सुताः । तुभ्यंम् । ऊँ इतिं । सोत्वांसः । त्वाम् । गिरंः ।
श्वात्र्याः । आ । ह्वयन्ति । इन्द्रं । इदम् । अद्य । सवंनम् ।
जुषाणः । विश्वंस्य । विद्वान् । इह । पाहि । सोमंम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थमेव सुताअभिषुताः सर्वे सोमाः सोत्वासः इतः परमभिषोतव्याश्च तुभ्यमु त्वदर्थमेव सुनोतेः कृत्यार्थे तवैकेनिति त्वन्प्रत्ययः श्वात्र्याः शुआशु शीघ्रं अतन्त्यः प्रवर्तमानाः गिरः स्तुतिरूपावाचश्च त्वामेवाह्वयन्ति आक्रोशयन्ति हेइन्द्र अद्यास्मिन्काले इदं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सवनं प्रातःसवनादिकं जुषाणः सेवमानः विश्वस्य सर्वस्य विद्वान् ज्ञातात्वं इहास्मिन् यज्ञे सोमं पाहि पिब ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यउंशतामनंसासोमंमस्मैसर्वंहृदादेवकांमःसुनोति ।
नगाइन्द्रस्तस्यपरांददातिप्रशस्तमिच्चारुंमस्मैकृणोति ॥ ३ ॥

यः । उशता । मनंसा । सोमंम् । अस्मै । सर्वंऽहृदा । देवऽकांमः ।
सुनोति । न । गाः । इन्द्रंः । तस्यं । परां । ददाति ।
प्रऽशस्तम् । इत् । चारुंम् । अस्मै । कृणोति ॥ ३ ॥

यः उशता कामयमानेन सर्वहृदा सर्वमविकलं हृदयं यस्य यद्वा सर्वेषां ऋत्विजां हृदयेन सामर्थ्यात् मत्वर्थोलक्ष्यते हृदयवता मनसा अस्माइन्द्राय देवकामः देवं इन्द्रं कामयमानो यजमानः सोमं सुनोति अभिषुणोति इन्द्रः तस्य यजमानस्य गा न पराददाति परादानं विनाशः नविनाशयति अस्मै यजमानाय चारुं शोभनं अतएव प्रशस्तं इदित्यवधारणे प्रशंसनीयमेव धनं कृणोति करोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनुंस्पष्टोभवत्येषोअंस्ययोअंस्मैरेवान्नसुनोतिसोमंम् ।
निरंरत्नौमघवातंदंधातिब्रह्मद्विषोंहन्त्यनांनुदिष्टः ॥ ४ ॥

अनुंऽस्पष्टः । भवति । एषः । अस्य । यः । अस्मै । रेवान् । न ।
सुनोति । सोमंम् । निः । अरत्नौ । मघऽवां । तम् । दधाति ।
ब्रह्मऽद्विषंः । हन्ति । अनंनुऽदिष्टः ॥ ४ ॥

अस्य यजमानस्य एषइन्द्रः अनुस्पष्टः दृष्टिगोचरोभवति योरेवान् धन वान् अस्माइन्द्राय सोमं सुनोत्यभिषुणोति मघवाधनोपेतइन्द्रः तं यजमानं अरत्नौ हस्ते निर्दधाति भयान्निष्कृष्य धारयति रक्षिता सन् धृतवाच अननुदिष्टः तेनानुक्तः अप्रार्थितएवसन् ब्रह्मद्विषः ब्राह्मणद्वेष्टॄन् शत्रून् हन्ति हिनस्ति ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शुनासीरीये पर्वणि इन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं इत्यस्य अश्वायन्तइत्येषा याज्या इन्द्रोदेवाशुनइति वैकल्पिकस्यापि हविषइयमेव याज्या। सूत्रितंच—अश्वायन्तोगव्यन्तोवाजयन्तः शुनंहुवेम मघवानमिन्द्रमिति।

सैषा पंचमी—

अश्वायन्तोगव्यन्तोवाजयन्तोहवामहेत्वोपगन्तवाउ।
आभूषन्तस्तेसुमतौनवायांवयमिन्द्रत्वाशुनंहुवेम ॥ ५ ॥ १८ ॥

अश्वऽयन्तः। गव्यन्तः। वाजयन्तः। हवामहे। त्वा। उपऽगन्तवै।
ॐ इति। आऽभूषन्तः। ते। सुऽमतौ। नवायाम्। वयम्।
इन्द्र। त्वा। शुनम्। हुवेम ॥ ५ ॥ १८ ॥

अश्वायन्तः अश्वान् इच्छन्तः क्यचि अश्वाघस्यादित्यात्वं गव्यन्तोगाआत्मनइच्छन्तः वान्तोयिप्रत्यय इत्यवादेशः वाजयन्तः अग्नीन् वाजनेन शूर्पादिना प्रज्वलयन्तः वागतिगंधनयोः णिचि वोविधूनने इति जुगागमः अस्माच्छतरि अदुपदेशाल्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे शपश्च पित्वादनुदात्तत्वं ततोणिचएव स्वरः शिष्यते। अपरआह—वाजमन्नमात्मनइच्छन्तः इति तदानीं अवग्रहाभावस्वरौ छान्दसौ द्रष्टव्यौ। एवंभूतावयं हेइन्द्र त्वां उपगन्तवै उपगन्तुं प्राप्तुं हवामहे आह्वयामहे गमेस्तुमर्थेसेसेनिति तवैप्रत्ययः गतिसमासे तवैचांतश्च युगपत् इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं उत्तरपदस्यान्तोदात्तत्वं उइतिपूरकः हेइन्द्र ते तव नवायां अभिनवायां प्रशस्तायां सुमतौ शोभनबुद्धौ आभूषन्तआसमन्ताद्भवंतोवर्तमानाः यद्वा आसमन्तात् भूषयन्तोलंकुर्वंतः तवानुग्रहबुद्धौ वर्तमानावयं शुनं सुखकरं त्वां हुवेम आह्वयेम ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

मुंचामीति पंचर्चं दशमं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य यक्ष्मनाशनाख्यस्यार्षं अंत्यानुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः अनादेशेत्विन्द्रोवता तथाचानुक्रान्तं-मुंचामिप्राजापत्योयक्ष्मनाशनोराजयक्ष्मघ्नमंत्यानुष्टुबिति हृदयरोगप्रमुखस्य व्याधिजातस्योपशमनार्थं अनेन सूक्तेन होतव्यं। सूत्र्यतेहि—व्याधितस्यातुरस्यक्ष्मगृहीतस्य वा षळाहुतिश्चरुर्मुंचामित्वाहविषाजीवनायकमित्येतेनेति।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

मुञ्चामि॑त्वाह॒विषा॒जीव॑नाय॒कम॑ज्ञातय॒क्ष्मादु॒तरा॑जय॒क्ष्मात् ।
ग्राहि॑र्ज॒ग्राह॒यदि॑वै॒तदे॑नं॒तस्या॑इन्द्राग्नी॒प्रमु॑मुक्तमेनम् ॥ १ ॥

मु॒ञ्चामि॑ । त्वा॒ । ह॒विषा॑ । जीव॑नाय । कम् । अ॒ज्ञा॒त॒ऽय॒क्ष्मात् ।
उ॒त । रा॒ज॒ऽय॒क्ष्मात् । ग्राहि॑ः । ज॒ग्राह॑ । यदि॑ । वा॒ । ए॒तत् । ए॒न॒म् ।
तस्या॑ः । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । प्र । मु॒मु॒क्त॒म् । ए॒न॒म् ॥ १ ॥

हेयक्ष्माभिभूत हविषा अनेन चरुणा साधनेन होमेन त्वा त्वां अज्ञातयक्ष्मात् अयमेतत्संज्ञइति अप्रज्ञातः शरीरगतोरोगोऽज्ञातयक्ष्मः तादृशात् रोगात् मुंचामि विश्लेषयामि किमर्थं जीवनाय कं जीवनार्थं इहलोके चिरकालावस्थानायेत्यर्थः कमितिपूरकः उतापिच राजयक्ष्मात् यक्ष्माणां राजा यक्ष्मरोगोराजयक्ष्मः राजदंतादित्वादुपसर्जनस्य परनिपातः तस्मादपि त्वां मुंचामि यदिवा यदिच एतत् एतस्मिन् समये एनं व्याधितं पुरुषं ग्राहिः ग्रहणशीलाग्रहरूपा देवता जग्राह गृहीतवती तस्यादेवतायाः सकाशात् हेइंद्राग्नी एनं प्रमुमुक्तं प्रमोचयतं ॥१॥

अथ द्वितीया—

यदि॑क्षि॒तायु॒र्यदि॑वा॒परे॑तो॒यदि॑मृ॒त्योर॑न्ति॒कंनी॑तए॒व ।
तमाह॑रामि॒निर्ऋ॑तेरु॒पस्था॒दस्पा॑र्षमेनंश॒तशा॑रदाय ॥ २ ॥

यदि॑ । क्षि॒त॒ऽआ॑युः । यदि॑ । वा॒ । परा॑ऽइतः । यदि॑ । मृ॒त्योः । अ॒न्ति॒कम् ।
निऽइ॑तः । ए॒व । तम् । आ । ह॒रा॒मि॒ । निःऽऋ॑ते । उ॒प॒ऽस्था॑त् ।
अस्पा॑र्षम् । ए॒न॒म् । श॒त॒ऽशा॑रदाय ॥ २ ॥

यदि सरोगग्रस्तः क्षितायुः क्षीणायुर्भवति यदिवा परेतः अस्माल्लोकात् परागतोभवति यदिच मृत्योर्वैवस्वतस्य अंतिकं निकटं नीतः नितरां प्राप्तएव भवति एवंभूतमपि तं पुरुषं निर्ऋतेः पापदेवतायाः आयुषःक्षयकारिण्याः उपस्थादुपस्थानात् आहरामि आनाययामि आवर्तयामि आहृत्य चैनं शतशारदाय शतसंवत्सरजीवनार्थं अस्पार्षं प्रबलं करोमि स्पृप्रीतिबलनयोः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

सहस्राक्षेणंशतशांरदेनशतायुंषाहविषाहांर्षमेनम् ।
शतंयथेमंशरदोनयातीन्द्रोविश्वंस्यदुरितस्यंपारम् ॥ ३ ॥

सहस्रऽअक्षेणं । शतऽशांरदेन । शतऽआंयुषा । हविषां । आ ।
अहार्षम् । एनम् । शतम् । यथां । इमम् । शरदः । नयांति ।
इन्द्रः । विश्वंस्य । दुःऽइतस्यं । पारम् ॥ ३ ॥

सहस्राक्षेण सहस्रमिति बहुनाम सहस्रमक्षीणि चक्षूंषि यस्य हविषः फलत्वेन विद्यन्ते तत्सहस्राक्षं बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोरिति षच् समासान्तः शरदः संबंधी शारदः संवत्सरः शतं शारदायस्य तत्तथोक्तं बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । अतएव शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितं आयुर्जीवनं फलभूतं यस्य तादृशेन हविषा यद्वा सहस्राक्षइन्द्रः तेन शतशारदेन शरदां संवत्सराणां शतस्य दातृत्वेन संबंधिना कर्त्रा शतायुषा हविषा करणभूतेन एनं यक्ष्मगृहीतं आहार्षं रोगादनैषं यथा येन प्रकारेण इमं पुरुषं शतं शरदः संवत्सरान् अत्यन्तसंयोगे द्वितीया एतावन्तं कालं इन्द्रोविश्वस्य सर्वस्य दुरितस्य दुःखस्य पारं अवसानं दुःखराहित्यं नयाति नयेव् तथा अहार्षमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शतंजीवशरदोवर्धमानःशतंहेमन्ताञ्छतमुंवसन्तान् ।
शतमिन्द्राग्नीसंविताबृहस्पतिःशतायुंषाहविषेमंपुनर्दुः ॥ ४ ॥

शतम् । जीव । शरदः । वर्धमानः । शतम् । हेमन्तान् । शतम् ।
ऊँ इति । वसन्तान् । शतम् । इन्द्राग्नी इति । सविता । बृहस्पतिः ।
शतऽआंयुषा । हविषां । इमम् । पुनः । दुः ॥ ४ ॥

हेयक्ष्माद्विमुक्त वर्धमानः अहरहरभिवृद्धिं प्राप्नुवन् त्वं शतं शरदः शतसंख्याकान् शरदृतून् जीव प्राणान् धारय पूर्ववदत्यंतसंयोगे द्वितीया शतंहेमन्तान् हेमंतर्तूंश्च जीव शतं वसंतांश्च

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उशब्दः समुच्चये अपिच इंद्राग्नी इन्द्रश्चाग्निश्च सविता प्रेरकोदेवश्च बृहस्पतिः बृहतां देवानां पालयिता देवश्च शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितस्यायुषोहेतुभूतेन हविषा तर्प्यमाणाः सन्तः इमं जनं पुनर्दुः पुनरस्मभ्यं प्रादुः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आहार्षंत्वाविदंत्वापुनरागाःपुनर्नव ।
सर्वाङ्गसर्वंतेचक्षुःसर्वमायुश्चतेविदम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

आ । अहार्षम् । त्वा । अविदम् । त्वा । पुनः । आ । अगाः ।
पुनःऽनव । सर्वऽअङ्ग । सर्वम् । ते । चक्षुः । सर्वम् ।
आयुः । च । ते । अविदम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेव्याधिगृहीत त्वा त्वां आहार्षं मृत्योः सकाशादाहृतवानस्मि अतएव त्वा त्वां अविदं अलप्सि हेपुनर्नव पुनरभिनव पुनरागाः पुनरस्मत्समीपमागच्छ हेसर्वांग सर्वैरविकलैरंगैः उपेत ते तव सर्वं चक्षुः उपलक्षणमेतत् इन्द्रियवर्गं सकलं अविदं लब्धवानस्मि ते तवायुर्जीवनंचसर्वं संपूर्णमविदं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

ब्रह्मणाग्निरिति षळृचमेकादशं सूक्तं आनुष्टुभं ब्रह्मपुत्रोरक्षोहानामऋषिः अपप्रसवसमाधानरूपस्य गर्भरक्षणस्य प्रतिपाद्यत्वात्तद्देवताकमिदं । अनुक्रान्तंच—ब्रह्मणाषड्ब्राह्मोरक्षोहा गर्भसंस्रावे प्रायश्चित्तमानुष्टुभं हीति । विनियोगोलिंगादवगन्तव्यः ब्रह्मणाग्निरिति षळृचस्य सूक्तस्य ब्राह्मोरक्षोहानामऋषिः गर्भसंस्रावे प्रायश्चित्तं देवता । अनुष्टुप्छन्दः ॥ तत्र प्रथमा—

ब्रह्मणाग्निःसंविदानोरक्षोहाबाधतामितः ।
अमीवायस्तेगर्भंदुर्णामायोनिमाशये ॥ १ ॥

ब्रह्मणा । अग्निः । सम्ऽविदानः । रक्षःऽहा । बाधताम् । इतः ।
अमीवा । यः । ते । गर्भम् । दुःऽनामा । योनिम् । आऽशये ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ब्रह्मणा मंत्रेण सह संविदानः ऐकमत्यं प्राप्तोरक्षोहा रक्षसां हन्ता अग्निः इतः अस्माद् स्थानात् राक्षसादिकं बाधतां हिनस्तु योराक्षसः अमीवा रोगरूपः सन् ते तव गर्भमाशये आशेते लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः हन्तुं प्राप्नोति दुर्नामार्शआख्योरोगः तद्रूपः सन् यश्चते तव योनिं रेतसआधानं गर्भस्थानं आशेते तं बाधतामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्तेगर्भममीवादुर्णामायोनिमाशये ।
अग्निष्टंब्रह्मणासहनिष्क्रव्यादमनीनशत् ॥ २ ॥

यः । ते । गर्भम् । अमीवा । दुःऽनामा । योनिम् । आऽशये ।
अग्निः । तम् । ब्रह्मणा । सह । निः । क्रव्यऽअदम् । अनीनशत् ॥२॥

गतः पूर्वोर्धर्चः तं क्रव्यादं मांसाशिनं राक्षसादिकं ब्रह्मणा सहितोग्निः निःशेषेण अनीनशत् नाशयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्तेहन्तिपतयन्तंनिषत्स्नुंयःसरीसृपम् ।
जातंयस्तेजिघांसतितमितोनाशयामसि ॥ ३ ॥

यः । ते । हन्ति । पतयन्तम् । निऽसत्स्नुम् । यः । सरीसृपम् ।
जातम् । यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ३ ॥

हेयोषित् ते तव गर्भाशये पतयन्तं पतन्तं रेतोरूपेण गच्छन्तं तदनन्तरं तत्र निषत्स्नुं निषीदन्तंच गर्भं योराक्षसादिर्हंति हिनस्ति ततोमासत्रयादूर्ध्वं प्राप्तसर्वावयवं सरीसृपं सर्पणशीलंच गर्भं योहन्ति जातं दशसु मासेषूत्पन्नं ते तव शिशुं योराक्षसादिर्जिघांसति हन्तुमिच्छति तगर्भं मितः स्थानान्नाशयामसि नाशयामः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्तऊरूविहरत्यन्तरादम्पतीशये ।
योनिंयोअन्तरारेह्लितमितोनाशयामसि ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । ते॒ । ऊ॒रू इति॑ । वि॒ऽहर॑ति । अ॒न्त॒रा । दम्प॑ती॒ इति॒ दम्ऽप॑ती ।
शये॑ । योनि॑म् । यः । अ॒न्तः । आ॒ऽरेळ्हि॑ । तम् ।
इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ ४ ॥

हेयोषिव ते तव ऊरू पादमूलौ योराक्षसादिर्विहरति गर्भघाताय विश्लिष्टौ करोति दंपती अन्तरा जायापत्योर्मध्ये गर्भहननार्थं यश्च शये शेते यश्च योनिमन्तः प्रविश्य आरेळ्हि निषिक्तं रेतोजिह्वया आस्वादयति भक्षयतीत्यर्थः । लिहआस्वादने आदादिकः कपिलकादित्वाल्लत्वविकल्पः तं सर्वमितोनाशयामः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्त्वा॒ भ्राता॒ पति॑र्भू॒त्वा जा॒रो भू॒त्वा नि॒पद्य॑ते ।
प्र॒जां यस्ते॒ जिघां॑सति॒ तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ ५ ॥

यः । त्वा॒ । भ्राता॑ । पति॑ः । भू॒त्वा । जा॒रः । भू॒त्वा । नि॒ऽपद्य॑ते ।
प्र॒ऽजाम् । यः । ते॒ । जिघां॑सति । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ ५ ॥

हेयोषित् योराक्षसोभ्राता भ्रातृरूपोभूत्वा पतिः भर्तृरूपोवा भूत्वा त्वां निपद्यते अभिगच्छति अथवा जारः उपपतिरूपोवा भूत्वाभिगच्छति एवंभूतोयोराक्षसादिः ते तव प्रजां जिघांसति हन्तुमिच्छति । स्पष्टमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यस्त्वा॒ स्वप्ने॑न॒ तम॑सा मोहयि॒त्वा नि॒पद्य॑ते ।
प्र॒जां यस्ते॒ जिघां॑स॒ति॒ तमि॒तो ना॑शयामसि ॥ ६ ॥ २० ॥

यः । त्वा॒ । स्वप्ने॑न । तम॑सा । मो॒ह॒यि॒त्वा । नि॒ऽपद्य॑ते । प्र॒ऽजाम् ।
यः । ते॒ । जिघां॑सति । तम् । इ॒तः । ना॒श॒या॒म॒सि॒ ॥ ६ ॥ २० ॥

हेयोषित् योराक्षसादिः स्वप्नेन स्वप्नावस्थायां तमसा निद्रया त्वा त्वां मोहयित्वा मूढतामापय्य निपद्यते गर्भघाताय गच्छति अन्यद्गतम् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

अक्षीभ्यामिति षळृचं द्वादशं सूक्तं आनुष्टुभं कश्यपगोत्रोत्पन्नोविवृहानाम ऋषिः यक्ष्मनाशनप्रतिपाद्यत्वात्तद्देवताकं कृत्स्नं सूक्तं । अनुक्रान्तंच—अक्षीभ्यां विवृहाकाश्यपोयक्ष्मघ्नमिति । लैंगिकोविनियोगः । अक्षीभ्यामिति षळृचस्य सूक्तस्य ॥ कश्यपगोत्रोत्पन्नो विवृहानाम ऋषिः ॥ यक्ष्मघ्नं देवता ॥ अनुष्टुप् छन्दः ॥ ० ॥

तत्र प्रथमा—

अक्षीभ्यांतेनासिकाभ्यांकर्णाभ्यांछुबुंकादधि ।
यक्ष्मंशीर्षण्यंमस्तिष्कांज्जिह्वायाविवृंहामिते ॥ १ ॥ यक्ष्मघ्नायेदं न

अक्षीभ्यांम् । ते । नासिकाभ्याम् । कर्णाभ्याम् । छुबुंकात् ।
अधि । यक्ष्मम् । शीर्षण्यम् । मस्तिष्कात् । जिह्वायाः ।
वि । वृहामि । ते ॥ १ ॥

हेयक्ष्मगृहीत ते तव अक्षीभ्यां चक्षुर्भ्यां यक्ष्मरोगं विवृहामि उद्धरयामि विश्लेषयामीत्यर्थः ईचद्विवचनइति अक्षशब्दस्य ईकारान्तादेशः सचोदात्तः तथा नासिकाभ्यां घ्राणेन्द्रियाच्च कर्णाभ्यां श्रोत्राभ्यां च छुबुकात् चुबुकात् ओष्ठस्याधःप्रदेशाच्च अधिर्निरर्थकः अपिच शीर्षण्यं शिरसिभवोरोगः शीर्षण्यः भवेछन्दसीति यत् येचतद्धिते इति शिरसः शीर्षन्नादेशः येचाभावकर्मणोरिति प्रकृतिभावः ईदृशं यक्ष्मं रोगं ते तव मस्तिष्कात् शिरसोन्तरवस्थितोमांसविशेषोमस्तिष्कः तस्मात् जिह्वाया रसनायाश्च सकाशात् विवृहामि उद्धरयामि पृथक्करोमीत्यर्थः । वृहू उद्यमनइति धातुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ग्रीवाभ्यंस्तउष्णिहाभ्यःकीकंसाभ्योअनूक्यांत् ।
यक्ष्मंदोषण्यं१मंसाभ्यांबाहुभ्यांविवृंहामिते ॥ २ ॥

ग्रीवाभ्यः । ते । उष्णिहाभ्यः । कीकंसाभ्यः । अनूक्यांत् ।
यक्ष्मम् । दोषण्यम् । अंसाभ्याम् । बाहुभ्यांम् ।
वि । वृहामि । ते ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF
CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेऽयाधिगृहीत उष्णिहाभ्यः ऊर्ध्वाभिमुखं स्निग्धाभ्यः उत्स्नाताभ्योवा स्नायुभ्यः ग्रीवाभ्यः गलगताभ्योधमनीभ्यः ते तव यक्ष्मं विवृहामि तथा कीकसाभ्यः अस्थिभ्यः अनूक्यात् अस्थिसंधेश्च यक्ष्मं विवृहामि उच समवाये अनुउच्यते समवेयते इति अस्थ्नोः संधिरनूक्यः ऋहलोर्ण्यत् चजोः कुघिण्ण्यतोरिति कुत्वं तित्स्वरितः। अपिच दोष्णोर्भवं दोषण्यं पूर्ववद्यति पदन्नित्यादिना दोःशब्दस्य दोषन्नादेशः पूर्ववत्प्रकृतिभावः तमपि यक्ष्मं रोगं ते तव अंसाभ्यां बाहुभ्यांच विवृहामि हस्तयोरूर्ध्वभागावंसौ अधोभागौ बाहू ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒न्त्रेभ्य॑स्ते॒गुदा॑भ्यो॒व॒नि॒ष्ठोर्हृद॑या॒दधि॑ ।
यक्ष्मं॒मत॑स्नाभ्यां॒य॒क्नः॒प्ला॒शिभ्यो॒वि॒वृ॑हामि॒ते ॥ ३ ॥

आ॒न्त्रेभ्यः॑ । ते॒ । गुदा॑भ्यः । व॒नि॒ष्ठोः । हृद॑यात् । अधि॑ । यक्ष्म॑म् । मत॑स्नाभ्याम् । य॒क्नः । प्ला॒शिऽभ्यः॑ । वि । वृ॒हा॒मि॒ । ते॒ ॥ ३ ॥

हेयक्ष्माभिभूत ते तव आंत्रेभ्यः अत्रं पुरीतत् अन्नपानयोराधानभूतं तत्संधिभ्यः स्नायुभ्यः गुदाभ्यः याभिर्नाडीभिः अन्नरसः समानवायुना धातुषु नीयते ताभ्योनाडीभ्यश्च सकाशात् यक्ष्मं विवृहामि तथावनिष्ठोः स्थविरांत्रात् हृदयादधि हृत्पुंडरीकाच्च यक्ष्मं विवृहामि अपिच ते तव मतस्नाभ्यां मतस्नौ पार्श्वयोर्वर्तमानौ आम्रफलाकृती वृक्कौ ताभ्यां यक्नः हृदयसमीपे वर्तमानः कालमांसविशेषोयकृत् तस्माच्च पद्दन्नित्यादिना यकृच्छब्दस्य यकन्नादेशः प्लाशिभ्यः अन्येभ्योपि क्लोमप्लीहादिसंज्ञेभ्यश्च मांसेभ्यश्च यक्ष्मं रोगं विवृहामि उत्क्षिपामि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊ॒रुभ्यां॒ते॒अ॒ष्ठी॒वद्भ्यां॒पार्ष्णि॑भ्यां॒प्रप॑दाभ्याम् ।
यक्ष्मं॒श्रोणि॑भ्यां॒भास॑दा॒द्भंस॑सो॒वि॒वृ॑हामि॒ते ॥ ४ ॥

ऊ॒रुऽभ्याम् । ते॒ । अ॒ष्ठी॒वत्ऽभ्याम् । पार्ष्णि॑ऽभ्याम् । प्रऽप॑दाभ्याम् । यक्ष्म॑म् । श्रोणि॑ऽभ्याम् । भास॑दात् । भंस॑सः । वि । वृ॒हा॒मि॒ । ते॒ ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेरुग्ण ते तव ऊरुभ्यां अष्ठीवद्भ्यां जानुभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि तथा पार्ष्णिभ्यां पादस्यापरभागाभ्यां प्रपदाभ्यां पादाग्राभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि अपिच श्रोणिभ्यां जंघनाभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि तथा भासदात् भसत् कटिप्रदेशः सत्संबंधात् भंससः भासमानात् पायोः ते तव यक्ष्मं विवृहामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

मेहनाद्वनंकरणाल्लोमभ्यस्तेनखेभ्यः ।
यक्ष्मंसर्वस्मादात्मनस्तमिदंविवृहामिते ॥ ५ ॥

मेहनात् । वनम्ऽकरणात् । लोमऽभ्यः । ते । नखेभ्यः । यक्ष्मम् ।
सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् । वि । वृहामि । ते ॥ ५ ॥

वनंकरणात् वनमुदकं शरीरं तत्क्रियते विसृज्यते येन तद्वनंकरणं तस्मात् मेहनात् मेढ्रात् ते तव लोमभ्योनखेभ्यश्च यक्ष्मं विवृहामि किंबहुना इदं इदानीं तं यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनः कृत्स्नादेव ते तव शरीरात् विवृहामि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

अंगादंगाल्लोम्नोलोम्नोजातंपर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मंसर्वस्मादात्मनस्तमिदंविवृहामिते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अङ्गात्ऽअङ्गात् । लोम्नःऽलोम्नः । जातम् । पर्वणिऽपर्वणि ।
यक्ष्मम् । सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् ।
वि । वृहामि । ते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अंगादंगात् सर्वेभ्योङ्गेभ्यः लोम्नोलोम्नः सर्वेभ्योलोमभ्यश्च पर्वणिपर्वणि अवयवानां संधौ जातं उत्पन्नं यक्ष्मं विवृहामि । अन्यद्गतम् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अपेहीति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं आंगिरसस्य प्रचेतसआर्षं तृतीयात्रिष्टुप् पंचमी पंक्तिः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दुःस्वप्ननाशनं देवता । तथाचानुक्रान्तम्—अपेहि पंचप्रचेतादुःस्वप्नघ्नं पंक्त्यन्तं त्रिष्टुम्मध्य-मिति । लैंगिकोविनियोगः । तत्र प्रथमा—

अपेहिमनसस्पतेपंक्रामपरश्चर ।
परोनिर्ऋत्याआचंक्ष्वबहुधाजीवंतोमनंः ॥ १ ॥

अपं । इहि । मनसः । पते । अपं । क्राम । परः । चर । परः ।
निःऽऋत्यै । आ । चक्ष्व । बहुधा । जीवंतः । मनंः ॥ १ ॥

हेमनसस्पते स्वभावस्थस्य मनसः स्वामिन् दुःस्वप्नाधिदेव अपेहि अपगच्छ स्वप्ना-वस्थावतोमत्तोनिर्गच्छ निर्गत्यच अपक्रम देशान्तरं गन्तुं पादौ विक्षिप दूरदेशं गच्छेत्यर्थः अपक्रम्यच परः परस्तात् विप्रकृष्टेदेशे चर यथेच्छं वर्तस्व अपिच निर्ऋत्यै पापदेवतायै परः परस्तात् वर्तमानायै आचक्ष्व वयं नबाधनीयाइति प्रब्रूहि जीवतः मम मनः बहुधा बहुप्रकारं भवति भोक्तव्येषु बहुषु विषयेषु उत्सुकं सद्वर्तते अतः तद्विनाशकं दुःस्वप्नदर्शनं नश्यत्वि-त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भद्रंवैवरंवृणतेभद्रंयुंजन्तिदक्षिणम् ।
भद्रंवैवस्वतेचक्षुर्बहुत्राजीवंतोमनंः ॥ २ ॥

भद्रम् । वै । वरंम् । वृणते । भद्रम् । युञ्जन्ति । दक्षिणम् । भद्रम् ।
वैवस्वते । चक्षुः । बहुऽत्रा । जीवंतः । मनंः ॥ २ ॥

भद्रंवै शोभनमेव वरं वरणीयं दुःस्वप्नविनाशरूपं फलं वृणते सर्वेजनाः प्रार्थयन्ते द-क्षिणं प्रवृद्धं भद्रं शोभनं तत्फलं युंजंति प्राप्नुवन्तिच वैवस्वते विवस्वतः पुत्रे यमे विषये भद्रं शोभनमेव चक्षुः दर्शनं अहं प्रार्थये दुःस्वप्नाधिदेवोवैवस्वतोस्मान् माबाधतां भद्रमेव दर्शनं इ-हलोके अवस्थानलक्षणं करोत्वित्यर्थः । बहुत्रा बहुषुहि विषयेषु जीवतोममनोवर्तते ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

यदाशसांनिःशसांभिशसोंपारिमजाग्रंतोयत्स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यपंदुष्कृतान्यजुंष्टान्यारेअस्मद्दंधातु ॥ ३ ॥

यत् । आऽशसा । निःऽशसा । अभिऽशसा । उपऽआरिम ।
जाग्रंतः । यत् । स्वपन्तः । अग्निः । विश्वानि । अप ।
दुःऽकृतानि । अजुंष्टानि । आरे । अस्मत् । दधातु ॥ ३ ॥

यद्दुष्कृतं आशसा आशंसनेनाभिलाषेण जाग्रतोजागरणावस्थायां वर्तमानावयं उपारिम उपगतवन्तः स्म यच्च स्वपन्तः स्वप्नावस्थायां प्राप्ताः उपगतवन्तः स्म तथा निःशसा निःशंसनेन निर्गताभिलाषेण अभिशसाभिगताभिलाषेण च कारणेन अवस्थाद्वये यत् दुष्कृतं उपागच्छेम तानि विश्वानि सर्वाणि अजुष्टानि असेव्यानि अप्रियाणि वा दुष्कृतानि दुष्कर्माणि अग्निः अस्मदारे अस्मत्तोदूरदेशे अपदधातु अपकृष्य स्थापयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदिन्द्रब्रह्मणस्पतेभिद्रोहंचरामसि ।
प्रचेतानआङ्गिरसोद्विषतांपात्वंहसः ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्र । ब्रह्मणः । पते । अभिऽद्रोहम् । चरामसि । प्रऽचेताः ।
नः । आंगिरसः । द्विषताम् । पातु । अंहसः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र हेब्रह्मणस्पते युवयोर्विषये यदभिद्रोहं अभितोद्रोहं पापं दुःस्वप्नकारणं चरामसि आचरामः कुर्मः तस्मादभिद्रोहादस्मात्रक्षतमिति शेषः ।अपिच आंगिरसः अंगिरोभिः स्तोतृभिः सबांधवः प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानोवरुणश्च द्विषतां द्वेष्टॄणां अंहसः तत्कर्तृकात् अस्मद्विषयात् पापान्नोस्मान् पातु रक्षतु यद्वा विभक्तिव्यत्ययः आंगिरसं अंगिरोगोत्रं प्रचेतसमृषिं नः वचनव्यत्ययः मां द्विषतां अंहसः पातु प्रकृतत्वात् इन्द्रइति गम्यते ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी—

अजैष्माद्यासंनाम चाभूमानागसोवयम् ।
जाग्रत्स्वप्नः संकल्पः पापोयंद्विष्मस्तंसऋच्छतु योनोद्वेष्टितमृच्छतु ॥५॥२१

अजैष्म । अद्य । असंनाम । च । अभूम । अनागसः । वयम् ।
जाग्रत्ऽस्वप्नः । सम्ऽकल्पः । पापः । यम् । द्विष्मः । तम् । सः ।
ऋच्छतु । यः । नः । द्वेष्टि । तम् । ऋच्छतु ॥ ५ ॥ २२ ॥

अद्यास्मिन्काले अजैष्म जेतव्यानि सर्वाणि जितवंतोभूम दुःस्वप्नस्य नष्टत्वात् तदनन्तरं असनामच संभक्तव्यानिच समभजाम तथा वयं अनागसः अनपराधाश्चाभूम जाग्रत्स्वप्नावस्थयोः संबंधी पापः पापफलरूपः सः संकल्पोदुःस्वप्नाध्यवसायोयं शत्रुं वयं द्विष्मः तमृच्छतु प्राप्नोतु यश्च नोस्मान् द्वेष्टि तमृच्छतु प्राप्नोतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

देवाइति पंचर्चं चतुर्दशं सूक्तं निर्ऋतिपुत्रस्य कपोतस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । तथाचानुक्रान्तं—देवानैर्ऋतः कपोतः कपोतोपहतौ प्रायश्चित्तमिदं वैश्वदेवमिति । कपोतोयदि गृहं प्रविशेत्तदानेनसूक्तेन होतव्यं । सूत्र्यतेहि—कपोतश्चेदगारमुपहन्यादनुपतेद्वा देवाः कपोतइति प्रत्यृचं जुहुयात् जपेद्वेति । देवाइति पं० ५ वर्क्स्य... कपोतः ... विश्वेदेवाः

तत्र प्रथमा— देवताः ...

देवाः कपोतइषितोयदिच्छन्दूतोनिर्ऋत्याइदमाजगाम ।
तस्माअर्चामकृणवामनिष्कृतिंशन्नोअस्तुद्विपदेशंचतुष्पदे ॥१॥

देवाः । कपोतः । इषितः । यत् । इच्छन् । दूतः । निःऽऋत्याः ।
इदम् । आऽजगाम । तस्मै । अर्चाम । कृणवाम । निःऽकृतिम् ।
शम् । नः । अस्तु । द्विऽपदे । शम् । चतुःऽपदे ॥ १ ॥ विश्वेदेवाः

हेदेवाः इषितः प्राप्तः निर्ऋत्याः पापदेवतायाः दूतोनुचरः कपोतः यद्बाधनमिच्छन् अभिलषन् इदमस्मदीयं गृहं आजगाम प्राप्नोत् तस्मै बाधनाय तद्बाधननिवृत्त्यर्थं अर्चाम यु-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ष्मान् हविषा पूजयाम ततोनिष्कृतिं कपोतप्रवेशजन्यस्य दोषस्य परिहृतिं कृणवाम अनेन हविर्दानेन करवाम अतोनोस्माकं द्विपदे पुत्राय शं सुखं अस्तु चतुष्पदे गवाश्वप्रभृतयेच शं सुखमस्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शि॒वः क॒पोत॑ इषि॒तो नो॑ अस्त्वना॒गा दे॑वाः शकु॒नो गृ॒हेषु॑ ।
अ॒ग्निर्हि विप्रो॑ जु॒षतां॑ ह॒विर्न॒ः परि॑ हे॒तिः प॒क्षिणी॑ नो वृणक्तु ॥ २ ॥

शि॒वः । क॒पोत॑ः । इ॒षि॒तः । न॒ः । अ॒स्तु॒ । अ॒ना॒गाः । दे॒वा॒ः ।
श॒कु॒नः । गृ॒हेषु॑ । अ॒ग्निः । हि । विप्र॑ः । जु॒षता॑म् । ह॒विः ।
न॒ः । परि॑ । हे॒तिः । प॒क्षिणी॑ । न॒ः । वृ॒ण॒क्तु॒ ॥ २ ॥

हेदेवाः नोस्माकं गृहेषु इषितः कपोताख्यः शकुनः पक्षी शिवः सुखकरः अनागाः अपापहेतुश्चास्तु हियस्मात् विप्रोमेधावी अग्निः नोस्माकं हविः युष्मभ्यं परिकल्पितं जुषतां जुषते अतोयुष्मत् प्रसादात् पक्षिणी पक्षोपेताहेतिः हननहेतुः कपोतः नोस्मान्परिवृणक्तु अस्मान् परित्यजतु माबाधतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हे॒तिः प॒क्षिणी॒ न द॑भात्य॒स्माना॒ष्ट्र्यां प॒दं कृ॑णुते अग्नि॒धाने॑ ।
शं नो॒ गोभ्य॑श्च॒ पुरु॑षेभ्यश्चास्तु॒ मा नो॑ हिंसीदि॒ह दे॑वाः क॒पोत॑ः ॥ ३ ॥

हे॒तिः । प॒क्षिणी॑ । न । द॒भा॒ति॒ । अ॒स्मान् । आ॒ष्ट्र्याम् । प॒दम् ।
कृ॒णु॒ते॒ । अ॒ग्नि॒ऽधाने॑ । शम् । न॒ः । गोभ्य॑ः । च॒ । पुरु॑षेभ्यः । च॒ ।
अ॒स्तु॒ । मा । न॒ः । हि॒सी॒त् । इ॒ह । दे॒वा॒ः । क॒पोत॑ः ॥ ३ ॥

पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः अस्मान् नदभाति नहिनस्तु आष्ट्र्यां व्याप्तायां अरण्यान्यां अग्निधाने अग्निर्निधीयतेस्मिन्नित्यग्निसहिते प्रदेशे पदंस्थानं कृणुते करोति तत्रैव प्रदेशे निवसत्वित्यर्थः यद्वा अश्नन्त्यस्मिन्नित्याष्ट्री पचनशाला तस्यां अग्निधाने यत्र पचनाग्निर्निधीयते तस्मिन् प्रदेशे पदं पादनिधानं कृणुते करोति तद्धेतुकोबाधोनोस्माकं नभवत्वित्यर्थः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अपिच नोस्माकं गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्च शं सुखं शंसनीयानां दोषाणां शांतिर्वा अस्तु भवतु हे देवाः इहास्मिन् गृहे कपोतः नोस्मान् माहिंसीत् युष्मदनुग्रहान्माबाधतां ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

यदुलूकोवदतिमोघमेतद्यत्कपोतःपदमग्नौकृणोति ।
यस्यदूतःप्रहितएषएतत्तस्मैयमायनमोअस्तुमृत्यवे ॥ ४ ॥

यत् । उलूकः । वदति । मोघम् । एतत् । यत् । कपोतः । पदम् । अग्नौ । कृणोति । यस्य । दूतः । प्रऽहितः । एषः । एतत् । तस्मै । यमाय । नमः । अस्तु । मृत्यवे ॥ ४ ॥

उलूकः घूकसंज्ञः पक्षी यत् अशोभनं वदति ब्रवीति आत्मीयेन शब्देन सूचयति एतत् मोघं निष्फलं अस्तु कपोतश्च अग्नौ अग्निमति गृहमध्ये यत्पदं कृणोति करोति एतदपि मोघं निर्वीर्यं अस्तु प्रहितः प्रेषितः एषकपोतः यस्य स्वामिनोदूतोनुचरोभवति तस्मै नाममृत्यवे मारयित्रे यमाय एतन्नमः प्रणामोस्तु भवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

ऋचाकपोतंनुदतप्रणोदमिषंमदन्तःपरिगांनयध्वम् ।
संयोपयन्तोदुरितानिविश्वाहित्वानऊर्जंप्रपतात्पतिष्ठः ॥ ५ ॥ २३ ॥

ऋचा । कपोतम् । नुदत । प्रऽनोदम् । इषम् । मदन्तः । परि । गाम् । नयध्वम् । सम्ऽयोपयन्तः । दुःऽइतानि । विश्वा । हित्वा । नः । ऊर्जम् । प्र । पतात् । पतिष्ठः ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेदेवाः ऋचा मंत्रेण स्तूयमानाः संतोयूयं प्रणोदं प्रकर्षेण नोदनीयं बहिःकर्तव्यं कपोतं पक्षिणं नुदत अस्माद्गृहात्प्रेरयत निर्गमयत तथा मदन्तोस्माभिर्दत्तैर्हविर्भिमाद्यन्त इषमन्नं गांच परिणयध्वं परितोस्मभ्यं प्रापयत किंकुर्वन्तः विश्वा सर्वाणि दुरितानि कपोतोपहतिजन्यानि दोषजातानि संयोपयन्तः अदृश्यानि कुर्वन्तः अपिच पतिष्ठः अतिशयेन पतिता शीघ्रोत्पातकः कपोतः नोस्माकं ऊर्जमन्नं हित्वा परित्यज्य प्रपतात् प्रकर्षेण पततु पक्षाभ्यां उत्पततु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

ऋषभमिति पञ्चर्चं पञ्चदशं सूक्तं वैराजस्य शक्वरस्य वा ऋषभाख्यस्यार्षं पञ्चमीवि-ष्टका महापंक्तिः सपत्ननाशनरूपोर्थोदेवता । तथाचानुक्रान्तम्—ऋषभऋषभोवैराजः शाक्वरोवा सपत्नघ्नमानुष्टुभं महापंक्त्यन्तमिति । प्रयाणसमये निर्गमनार्थमेतज्जपेत् । सूत्रितंच—ऋषभंमास-मानानामित्यभिक्रामन्निति ।

सैषा प्रथमा—

ऋषभंमांसमानानांसपत्नांनांविषासहिम् ।
हन्तारंशत्रूंणांकृधिविराजंगोपतिंगवाम् ॥ १ ॥

ऋषभम् । मा । समानानाम् । सऽपत्नानाम् । विऽससहिम् ।
हन्तारम् । शत्रूंणाम् । कृधि । विऽराजम् । गोऽपंतिम् । गवाम् ॥ १ ॥

हे सपत्ननाशनाभिमानिन्निन्द्र मा मां समानानां सदृशानां अस्मत्कुलीनानां मध्ये ऋष-भं ऋषभवत्प्रशस्तं कृधि कुरु तथा सपत्नानां शत्रूणां विषासहिं विशेषेणाभिभवितारं कुरु ये-स्मत्कुलएव जाताः अस्माकमेवानिष्टमाचरन्ति ते सपत्नाः । अपिच शत्रूणामन्येषामपि शातयि-तॄणां वैरिणां हंतारं हिंसितारं कृधि कुरु तथा विराजं विशेषेण राजमानं गोपतिं गोस्वामिनं च मां कुरु नकेवलं एकस्याएव गोः पतिं अपितु सर्वासामित्याह गवामिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहमस्मिसपत्नहेन्द्रइवारिष्टोअक्षतः ।
अधःसपत्नांमेपदोरिमेसर्वेअभिष्ठिताः ॥ २ ॥

अहम् । अस्मि । सपत्नऽहा । इन्द्रःऽइव । अरिष्टः । अक्षतः ।
अधः । सऽपत्नाः । मे । पदोः । इमे । सर्वे । अभिऽस्थिताः ॥ २ ॥

अहं सपत्नहा सपत्नानांशत्रूणां हन्तास्मि भवामि इन्द्रइव इन्द्रोयथा केनाप्यहिंसितो भवति तथा अहमपि अरिष्टः आहिंसितः अक्षतः अव्रणश्च भवामि इमे दृश्यमानाः सर्वे सप त्नाः मे मम पदोः पादयोरधोधस्तादधिष्ठिताः आक्रान्ताभवन्तु ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

अत्रैववोपिनह्याम्युभेआर्त्नीइवज्यया ।
वाचस्पतेनिषेधेमान्यथामदधरंवदान् ॥ ३ ॥

अत्र । एव । वः । अपि । नह्यामि । उभे इति । आर्त्नी इवेत्यार्त्नीऽइव ।
ज्यया । वाचः । पते । नि । सेध । इमान् । यथा । मत् ।
अधरम् । वदान् ॥ ३ ॥

हेसपत्नाः यत्र देशे यूयं निवसथ अत्रैवास्मिन्नेव देशेवोयुष्मानपिनह्यामि अपिनद्धान् पाशैर्बद्धान् करोमि ज्यया मौर्व्या आर्त्नीइव यथा द्वेधनुषः कोटी दृढं बध्येते तथेत्यर्थः हेवाचस्पते वाचः शब्दस्य पालयितर्देव इमान् सपत्नान् निषेध प्रतिषेध यथा येन प्रकारेण मत् मत्तः अधरं निकृष्टतरं वदान् वदन्ति तथा निरुद्धवाचः कुर्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अभिभूरहमागमंविश्वकर्मेणधाम्ना ।
आवश्चित्तमावोव्रतमावोहंसमितिंददे ॥ ४ ॥

अभिऽभूः । अहम् । आ । अगमम् । विश्वऽकर्मेण । धाम्ना ।
आ । वः । चित्तम् । आ । वः । व्रतम् । आ । वः ।
अहम् । सम्ऽइतिम् । ददे ॥ ४ ॥

हेसपत्नाः अभिभूरभिभविताहं विश्वकर्मेण सर्वकर्मक्षमेण धाम्ना धारकेण तेजसा बलेन वा सार्धं आगमं आगतवानस्मि अतोवोयुष्माकं चित्तं मनः आददे गृह्णामि मनोगतं धैर्यं हरामीत्यर्थः वोयुष्माकं व्रतं कर्म चाहमाददे वोयुष्मदीयोयः समितिः संग्रामः तंचाहमाददे अपहरामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

योगक्षेमंवआदायाहंभूयासमुत्तमआवोमूर्धानमक्रमीम् ।
अधस्पदान्मउद्वदतमण्डूकाइवोदकान्मण्डूकाउदकादिव ॥ ५ ॥ २४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

योग॒ऽक्षे॒मम् । व॒ः । आ॒ऽदाय॑ । अ॒हम् । भू॒या॒स॒म् । उ॒त्ऽत॒मम् । आ । व॒ः । मू॒र्धान॑म् । अ॒क्र॒मी॒म् । अ॒धः॒ऽप॒दात् । मे॒ । उत् । व॒द॒त । म॒ण्डूकाः॑ऽइव । उ॒द॒कात् । म॒ण्डूकाः॑ । उ॒द॒कात्ऽइ॑व ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेसपत्नाः वोयुष्माकं योगक्षेमं अप्राप्तस्य धनस्य प्राप्तिर्योगः प्राप्तस्यरक्षणं क्षेमः तदुभयमादाय युष्मत्तोगृहीत्वा अहं उत्तमः श्रेष्ठोभूयासं ततोवोयुष्माकं मूर्धानं शिरः आक्रमीं आक्रमिषं पादेनाधितिष्ठामि क्रमेर्लुङि अमोमश् इटईटीति सिचोलोपः अनन्तरं मे मम अधस्पदात् पादस्याधस्तात् वर्तमानायूयं उद्वदत उच्चैराक्रोशत उदकात् वृष्टिजलात् अधःप्रदेशे वर्तमाना मंडूकाइव यथा ते भृशं आक्रोशन्ति तथा उद्वदतेत्यर्थः । मंडूकाउदकादिवेति पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

तुभ्येदमिति चतुर्ऋचं षोडशं सूक्तं विश्वामित्रजमदग्न्योरार्षं जागतमैन्द्रं सोमस्य राज्ञइत्येषा तृतीया वरुणविधात्रनुमतिधातृसोमबृहस्पतीति लिंगोक्तदेवताका । तथाचानुक्रान्तम्—तुभ्येदंचतुष्कं विश्वामित्रजमदग्नीजागतं तृतीयालिंगोक्तदेवतावेति । पक्षे इन्द्रएव देवता अन्येतु निपातभाजइति वाशब्दस्यार्थः । गतोविनियोगः । तुभ्येदमिति चतुर्ऋचस्य विश्वामित्रजमदग्नी ऋषी। तृतीयायाः वरुणविधात्रनुमतिधातृसोमबृहस्पतयो तत्र प्रथमा— देवता।। राज्ञो ना० इ० अन्ये देवता।। जगती छं०।।

तु॒भ्येदमि॑न्द्र॒परि॑षिच्यते॒मधु॒त्वंसु॒तस्य॑क॒लश॑स्यराजसि । त्वंर॒यिंपु॑रु॒वीरा॑मु॒नस्कृधि॒त्वंतपः॑परि॒तप्या॑जय॒स्व॑ः ॥ १ ॥ इ० ज्योति०

तुभ्य॑ । इ॒दम् । इ॒न्द्र॒ । परि॑ । सि॒च्य॒ते॒ । मधु॑ । त्वम् । सु॒तस्य॑ । क॒लश॑स्य । रा॒ज॒सि॒ । त्वम् । र॒यिम् । पु॒रु॒ऽवीरा॑म् । ऊँ इति॑ । न॒ः । कृ॒धि॒ । त्वम् । तप॑ः । प॒रि॒ऽतप्य॑ । अ॒ज॒य॒ः । स्व१॒रिति॒ स्व॑ः ॥ १ ॥

हेइन्द्र इदं मधु सोमलक्षणं तुभ्यं त्वदर्थं परिषिच्यते आहवनीये प्रक्षिप्यते त्वमेव सुतस्याभिषुतस्य कलशस्य द्रोणकलशावस्थितस्य सोमस्य राजसि ईशिषे राजतिरैश्वर्यकर्मा सत्वं नोस्माकं पुरुवीरां बहुपुत्रां रयिं धनं कृधि कुरु उशब्दः पूरकः यद्वा अवधारणे बहुपु-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्नोपेतमेव धनं कुरु नकेवलमित्यर्थः। तथा त्वं तपः शतसंख्याश्वमेधलक्षणं परितप्य अनुष्ठाय स्वः स्वर्गं अजयः जितवानसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वर्जितं महि मन्दानमन्धसो हवामहे परि शक्रं सुताँ उप ।
इमं नो यज्ञमिह बोध्या गहि स्पृधो जयन्तं मघवानमीमहे ॥ २ ॥

स्वःऽजितम् । महि । मन्दानम् । अन्धसः । हवामहे । परि ।
शक्रम् । सुतान् । उप । इमम् । नः । यज्ञम् । इह । बोधि । आ ।
गहि । स्पृधः । जयन्तम् । मघऽवानम् । ईमहे ॥ २ ॥

स्वर्जितं उक्तप्रकारेण स्वर्गस्य जेतारं महि महान्तं अंधसः अन्नस्य सोमस्य पानेन मन्दानं मोदमानं हृष्यन्तं शक्रं सर्वकार्येषु शक्तं इन्द्रं सुतान् उप अभिषुतान् सोमान् प्रति परिहवामहे परितआह्वयामहे हेइन्द्र इत्थमाहूयमानस्त्वं नोस्माकं इमं यज्ञं इहास्मिन्देशे बोधि बुध्यस्व बुध्वाच आगहि आगच्छ स्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः जयन्तं अभिभवन्तं मघवानं धनवन्तं त्वां ईमहे अपेक्षितानि धनानि याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमस्य राज्ञो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उ शर्मणि ।
तवाहमद्य मघवन्नुपस्तुतौ धातर्विधातः कलशाँ अभक्षयम् ॥ ३ ॥

सोमस्य । राज्ञः । वरुणस्य । धर्मणि । बृहस्पतेः । अनुऽमत्याः ।
ऊँ इति । शर्मणि । तव । अहम् । अद्य । मघऽवन् । उपऽस्तुतौ ।
धातः । विधातरिति विऽधातः । कलशान् । अभक्षयम् ॥ ३ ॥

राज्ञः राजमानस्य सोमस्य वरुणस्य तत्संबन्धिनि कर्मणि धारके यज्ञे वर्तमानः तथाबृहस्पतेरनुमत्याः संबन्धिनि शर्मणि शरणे यज्ञगृहे वर्तमानोहं हेमघवन्निन्द्र तवोपस्तुतौस्तोत्रे अद्येदानीं प्रवृत्तोस्मि हेधातः एतत्संज्ञक देव हेविधातः एतत्संज्ञकदेव युवाभ्यामनुज्ञातः कलशान् कलशस्थान्हुतशिष्टान् सोमान् अभक्षयं भक्षितवानस्मि ॥ ३ ॥

बनुमविनावनुमतिनातस्सोमवरुस्य । तिनाग २०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

प्रसूंतोभक्षमंकरंचरावपिस्तोमंचेमंप्रंथमःसूरिरुन्मृंजे ।
सुतेसातेनयद्यागमंवांप्रतिविश्वामित्रजमदग्नीदमें ॥ ४ ॥ २५ ॥

प्रऽसूंतः । भक्षम् । अकरम् । चरौ । अपि । स्तोमंम् । च । इमम् ।
प्रथमः । सूरिः । उत् । मृजे । सुते । सातेनं । यदि । आ । अगंमम् ।
वाम् । प्रति । विश्वामित्रजमदग्नी इति । दमें ॥ ४ ॥ २५ ॥

हेइन्द्र प्रसूतः त्वयाप्रेरितोहं चरौ चरणीये चरुणा वा युक्ते यज्ञे भक्षमपि भक्षणीयं चर्वादिहविश्च अकरं त्वदर्थंअकार्षं प्रथमोमुख्यः सूरिः स्तोताहमिमं स्तोमं स्तोत्रंच त्वदर्थमुन्मृजे उन्मार्ज्मि संस्करोमि उच्चारयामीत्यर्थः इदानीमिन्द्रः अन्तरात्मरूपः सन् सूक्तस्य द्रष्टारौ ऋषी संबोध्य ब्रूते हेविश्वामित्रजमदग्नी वां युवां प्रति दमे यज्ञगृहे सुते अभिषुते सोमे सति सातेन संभक्तव्येन धनेन सार्धं यदि यदा यस्मिन्काले अहमागमं आगच्छामि तदा युवां स्तोत्रं कुरुतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः॥२५ ॥

वातस्येति चतुर्ऋचं सप्तदशं सूक्तं वातगोत्रस्यानिलाख्यस्यार्षं त्रैष्टुभं वायुदेवताकं । तथा चानुक्रान्तम्—वातस्यानिलोवातायनोवायव्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वातंस्यनुमंहिमानंरथंस्यरुजन्नेतिस्तनयंन्नस्यघोषंः ।
दिविस्पृग्यांत्यरुणानिकृण्वन्नुतोएंतिपृथिव्यारेणुमस्यंन् ॥ १ ॥

वातंस्य । नु । महिमानंम् । रथंस्य । रुजन् । एति । स्तनयंन् ।
अस्य । घोषंः । दिविऽस्पृक् । याति । अरुणानि । कृण्वन् ।
उतो इति । एति । पृथिव्या । रेणुम् । अस्यंन् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वातस्य वायोः रथस्य रंहणशीलस्य महिमानं माहात्म्यं नु क्षिप्रं प्रब्रवीमि अस्य वायो र्घोषः शब्दः स्तनयन् गिरिगह्वरादिषु विविधं शब्दमुत्पादयन् रुजन् सर्वं स्थावरजंगमजातं भंजन् एति गच्छति सच वायुः दिविस्पृक् दिवमाकाशं स्पृशन् व्याप्नुवन् अरुणानि अरुणवर्णानि विकृतरूपाणि दिगन्तराणि कृण्वन्न् कुर्वन् याति प्राप्नोति । उतो अपिच पृथिव्याभूमेः रेणुं पांसुंअस्यन् गृहीत्वा सर्वत्र विक्षिपन् एति गच्छति अतएवारुणानि कृण्वन्नित्युक्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

सं॒प्रेर॑ते॒अनु॒वात॑स्य॒वि॒ष्ठाऐ॑नं॒गच्छन्ति॒सम॑नं॒नयोषाः॑ ।
ताभिः॑स॒युक्स॒रथं॑दे॒वई॑यते॒स्य॒विश्व॑स्य॒भुव॑नस्य॒राजा॑ ॥ २ ॥

सम् । प्र । ई॒र॒ते॒ । अनु॑ । वात॑स्य । वि॒ऽस्थाः॑ । आ । ए॒न॒म् ।
ग॒च्छ॒न्ति॒ । सम॑नम् । न । योषाः॑ । ताभिः॑ । स॒ऽयुक् । स॒ऽरथ॑म् ।
दे॒वः । ई॒य॒ते॒ । अ॒स्य । विश्व॑स्य । भुव॑नस्य । राजा॑ ॥ २ ॥

विष्ठाः विशेषेणावस्थिताः पर्वताद्याः वातस्य वायोः अनुगुणं संप्रेरते संप्रगच्छंति यदभिमुखोवायुर्वर्तते तदभिमुखाः प्रकंपंतइत्यर्थः समनंन संग्राममिवैनं वायुं योषा अश्वयोषितो वडवा आगच्छन्ति । ताभिर्वडवाभिः सयुक् स्वयमेव युज्यमानं सरथं समानमेकं रथमारुह्य देवोदीप्यमानो वायुः ईयते गच्छति । ईङ्गतौ अस्य विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य द्वितीयविकारभाजोभूतजातस्य राजा स्वामी भवति यद्वा समनं धृष्टं पुरुषं योषाः कामिन्यइव एवं वायुं तरुगुल्मादिरूपाः स्त्रियः अभिगच्छन्ति ताभिः सरथं सह रथं देवईयतेइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अ॒न्तरि॑क्षेप॒थिभि॒रीय॑मानो॒ननिवि॑शतेकत॒मच्च॒नाहः॑ ।
अ॒पांसखा॑प्रथ॒मजा॒ऋ॒ता॒वा॒क्व॑स्वि॒ज्जा॒तः॒कु॒त॒आब॑भूव ॥ ३ ॥

अ॒न्तरि॑क्षे । प॒थिऽभिः॑ । ईय॑मानः । न । नि । वि॒श॒ते॒ । क॒त॒मत् ।
च॒न । अह॒रिति॑ । अ॒पाम् । सखा॑ । प्र॒थ॒म॒ऽजाः । ऋ॒त॒ऽवा॑ । क्व॑ ।
स्वि॒त् । जा॒तः । कु॒तः॑ । आ । ब॒भू॒व॒ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अन्तरिक्षे नभसि विद्यमानैः पथिभिर्मार्गैः ईयमानोगच्छन्वायुः कतमच्चनाहः एकमपि दिनं ननिविशते नोपविशति किंतु सर्वदैवगच्छति नेर्विशइत्यात्मनेपदं । अपिच अपामुदकानां सखा वायुर्नैवृष्ट्याईशतइतिश्रुतेः । प्रथमजाः सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः पूर्वोत्पन्नएव ऋतावा सत्यवान् एवंभूतोवायुः क्वस्वित् कुत्रचित् देशे जातउत्पन्नः कुतः कस्माच्च देशात् निष्क्रम्य आबभूव इमं सर्वं जगद्व्यामोत् सर्वदा सर्वत्र वर्तमानत्वात् अस्योत्पत्तिर्व्याप्तिप्रकारश्च नकेनापि ज्ञातुं शक्यतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आत्मादेवानांभुवंनस्यगर्भोयथावशंचंरतिदेवएषः ।
घोषाइदंस्यशृण्विरेनरूपंतस्मैवातांयहविषांविधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

आत्मा । देवानांम् । भुवंनस्य । गर्भः । यथाऽवशम् । चरति ।
देवः । एषः । घोषाः । इत् । अस्य । शृण्विरे । न । रूपम् ।
तस्मैं । वातांय । हविषां । विधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

अयं वायुः देवानामिन्द्रादीनामपि आत्मा जीवरूपेण तेषु अवस्थानात् भुवनस्यापि भूतजातस्य गर्भः गर्भवत् प्राणरूपेण अन्तर्वर्तमानः एषईदृशोदेवः यथा वशं यथाकामं यथेच्छं चरति वर्तते अनिवारितगतिःसन् क्वचित् शीघ्रं गच्छति क्वचित् शनैर्गच्छति कुतश्चित् शरीरात् निष्क्रामति अन्यत्च शरीरं प्रविशतीत्येवं यथेच्छं वर्ततेइत्यर्थः । अस्य वायोरागच्छतः घोषाइत् शब्दाएव शृण्विरे श्रूयन्ते रूपं स्वरूपंतु नदृश्यते नीरूपत्वात् अदृग्विषयत्वेन शब्दैनैवानुमीयतइत्यर्थः । तस्मै वाताय वायवे हविषा चरुपुरोडाशादिलक्षणेन विधेम परिचरेम ॥ ४॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

मयोभूरिति चतुर्ऋचं अष्टादशं सूक्तं कक्षीवद्गोत्रस्य शबरस्यार्षं त्रैष्टुभं गोदेवत्यं । अनुक्रान्तंच—मयोभूःशबरःकाक्षीवतोगव्यमिति घासाय वनं प्रतिष्ठमानागाः आदितोद्वाभ्यां अभिमंत्रणीयाः । सूत्रितंच—गाः प्रतिष्ठमानाअनुमंत्रयेतमयोभूर्वातोअभिवातूस्राइति द्वाभ्यामिति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्राद्या–

मयोभूर्वातोअभिवातूस्राऊर्जस्वतीरोषधीरारिशन्ताम् ।
पीवस्वतीर्जीवधन्याःपिबन्त्ववसायपद्वतेरुद्रमृळ ॥ १ ॥

मयःऽभूः । वातः । अभि । वातु । उस्राः । ऊर्जस्वतीः । ओषधीः । आ । रिशन्ताम् । पीवस्वतीः । जीवऽधन्याः । पिबन्तु । अवसाय । पत्ऽवते । रुद्र । मृळ ॥ १ ॥ गो० ७२३१०॥

वातोवायुर्मयोभूः सुखस्य भावयिता सन् उस्रागा अभिवातु अभिगच्छतु ताश्च गावः ऊर्जस्वतीः रसवतीः ओषधीः बलवन्ति तृणानि आरिशन्तां अभितः स्वादयन्तु तथा पीवस्वतीः प्रवृद्धाः जीवधन्याः जीवानां प्राणयित्रीरपश्च पिबन्तु हेरुद्र ज्वरादिरोगस्य प्रेक्षणेन संहर्तः देव पद्वते पादयुक्ताय अवसाय अन्नाय गोरूपाय मृळ उपदयां कुरु माबाधस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

याःसरूपाविरूपाएकरूपायासामग्निरिष्ट्यानामानिवेद ।
याअङ्गिरसस्तपसेहचक्रुस्ताभ्यःपर्जन्यमहिशर्मयच्छ ॥ २ ॥

याः । सऽरूपाः । विऽरूपाः । एकऽरूपाः । यासाम् । अग्निः । इष्ट्या । नामानि । वेद । याः । अङ्गिरसः । तपसा । इह । चक्रुः । ताभ्यः । पर्जन्य । महि । शर्म । यच्छ ॥ २ ॥

यागावः सरूपाः समानरूपाः याश्च विरूपाः विभिन्नरूपाः याश्चैकरूपाः एकेनैव वर्णेनोपेताः यासांच गवां नामानि इडेरंतेदितइत्यादीनि इष्ट्या यागेन हेतुना अग्निर्वेद जानाति याश्च गाः अंगिरसः ऋषयः तपसा पशुप्राप्तिसाधनेन चित्रा यागादिलक्षणेन इहास्मिन् लोके चक्रुः कृतवन्तः ताभ्यः सर्वाभ्योगोभ्यः हेपर्जन्य महि महत् शर्म सुखं यच्छ प्रदेहि ॥ २ ॥

यादेवेष्विति द्वाभ्यां सायं गृहमागच्छंतीर्गाः अनुमंत्रयितव्याः । सूत्र्यतेहि–यादेवेषु तन्वमैरयन्तेतिच सूक्तशेषं आगावीयमेकइति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तयोराद्या सूक्ते तृतीया—

याद्देवेषुंतन्वं१मैरंयन्तयासांसोमोविश्वांरूपाणिवेदं ।
ताअस्मभ्यंपर्यसापिन्वंमानाःप्रजावंतीरिन्द्रगोष्ठेरिरीहि ॥ ३ ॥

याः । देवेषुं । तन्वंम् । ऐरंयन्त । यासांम् । सोमंः । विश्वां ।
रूपाणिं । वेदं । ताः । अस्मभ्यंम् । पर्यसा । पिन्वंमानाः ।
प्रजाऽवंतीः । इन्द्र । गोऽस्थे । रिरीहि ॥ ३ ॥

यागावः देवेषु यष्टव्येषु तन्वं आत्मीयं शरीरं ऐरयन्त हवीरूपेण प्रेरयन्ति यासांच गवां विश्वा सर्वाणि रूपाणि रूप्यमाणानि क्षीरादीनि श्रयणद्रव्याणि सोमोवेद जानाति अस्मभ्यं अस्मदर्थं पयसा क्षीरेण पिन्वमानाः वर्धमानाः अतएव प्रजावतीः प्रजाभिः वत्सैरुपेतास्तागाः हेइन्द्र गोष्ठेस्मदीये रिरीहि गमय रीगतिरेषणयोः छान्दसोविकरणस्य श्लुः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रजापंतिर्मह्यंमेतारराणोविश्वैर्देवैःपितृभिःसंविदानः ।
शिवाःसतीरुपंनोगोष्ठमाकस्तासांवयंप्रजयासंसंदेम ॥ ४ ॥ २७॥

प्रजाऽपंतिः । मह्यंम् । एताः । ररांणः । विश्वैः । देवैः । पितृऽभिः ।
सम्ऽविदानः । शिवाः । सतीः । उपं । नः । गोऽस्थम् । आ ।
अकरित्यंकः । तासांम् । वयम् । प्रऽजयां । सम् । सदेम ॥४ ॥ २७ ॥

प्रजापतिर्विधाता मह्यं स्तोत्रे एतागाः रराणः प्रयच्छन् रातेर्व्यत्ययेन शानच् छान्दसः शपः श्लुः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं विश्वैः सर्वैर्देवैः पितृभिश्च संविदानः ऐकमत्यं गतः सन् शिवाः सतीः कल्याणीर्भवन्तीर्गाः नोस्माकं गोष्ठं व्रजं उप गोष्ठसमीपे अकः करोतु । तासां गवां प्रजया संतानेन वयं संसदेम संगच्छेमहि । सदेराशिषिलिङि लिङ्याशिष्यङ् ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विभ्राळिति चतुर्ऋचं एकोनविंशं सूक्तं सूर्यपुत्रस्य विभ्राट्संज्ञकस्यार्षं सूर्यदेवत्यं आदौ तिस्रोजगत्यः द्व्यष्टकद्विद्वादशकवती आस्तारपंक्तिश्चतुर्थी । तथाचानुक्रान्तं—विभ्राड्विभ्राट्सौर्यः सौर्यं जागतमास्तारपंक्त्यन्तमिति । विषुवति निष्केवल्ये आद्यस्तृचः स्तोत्रियः । सूत्रितंच—विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमधु नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुरूपाविति । वाजपेये अतिरिक्तोक्थस्य विभ्राडित्येषा शस्त्रे याज्या । सूत्र्यतेहि—विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमध्विति याज्या तस्य गवां शतानामिति ।

सैषाद्या—

विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमध्वायुर्दधद्यज्ञपंतावविंह्रुतम् ।
वातंजूतोयोअंभिरक्षंतित्मनांप्रजाःपुंपोषपुरुधाविरांजति ॥ १ ॥

विऽभ्राट् । बृहत् । पिबतु । सोम्यम् । मधु । आयुः । दधत् ।
यज्ञऽपंतौ । अविंऽह्रुतम् । वातंऽजूतः । यः । अभिऽरक्षंति ।
त्मनां । प्रऽजाः । पुपोष । पुरुऽधा । वि । राजति ॥ १ ॥

विभ्राट् विभ्राजमानः विशेषेण दीप्यमानः सूर्यः बृहन्महत् परिवृढं सोम्यं सोममयं मधु पिबतु किंकुर्वन् यज्ञपतौ यजमाने अविह्रुतं अकुटिलं आयुः दधत् कुर्वन् यः सूर्यः वातजूतः वातेन महावायुना प्रेर्यमाणः सन् त्मना आत्मना स्वयमेव अभिरक्षति सर्वं जगत् अभिपश्यन् पालयति राशिचक्रस्य वायुप्रेर्यत्वात् सूर्यस्यापि तत्प्रेर्यत्वं । ससूर्यः प्रजाः पुपोष वृष्ट्यादिप्रदानेन पोषयति पुरुधा बहुधा विराजति विशेषेण दीप्यते च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विभ्राड्बृहत्सुभृंतंवाजसातंमंधर्मंदिवोधरुणेसत्यमार्पितम् ।
अमित्रहावृंत्रहादंस्युहंतंमंज्योतिर्जज्ञेअसुरहासंपत्नहा ॥ २ ॥

विऽभ्राट् । बृहत् । सुऽभृंतम् । वाजऽसातंमम् । धर्मन् । दिवः ।
धरुणे । सत्यम् । अर्पितम् । अमित्रऽहा । वृत्रऽहा । दस्युहन्ऽतंमम् ।
ज्योतिः । जज्ञे । असुरऽहा । सपत्नऽहा ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विभ्राट् विभ्राजमानं बृहत् प्रौढं सुभृतं सुपुष्टं वाजसातमं वाजस्यान्नस्य बलस्य वा दातृतमं धर्मन् धर्मणि वायुना धारयितव्ये दिवोद्युलोकस्य धरुणे धारके सूर्यमंडले अर्पितं निक्षिप्तं सत्यं अविनश्वरं अमित्रहा अमित्राणां अप्रियाणां हंतृ वृत्रहा वृत्राणामावृण्वतां हन्तृ दस्युहन्तमं दस्यूनामुपक्षपयितॄणां हन्तृतमं असुरहा असुराणां क्षेप्तॄणां घातकं सपत्नहा सपत्नानां सहजशत्रूणामपि घातकं ईदृग्भूतं ज्योतिः सौरं तेजः जज्ञे प्रादुर्भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इ॒दं श्रेष्ठं॒ ज्योति॑षां॒ ज्योति॑रुत्त॒मं वि॑श्व॒जिद्ध॑न॒जिदु॑च्यते बृ॒हत् ।
वि॒श्व॒भ्राड्भ्रा॒जो महि॒ सूर्यो॑ दृ॒श उ॒रु प॑प्रथे॒ सह॒ ओजो॒ अच्यु॑तम् ॥३॥

इ॒दम् । श्रेष्ठं॑म् । ज्योति॑षाम् । ज्योतिः॑ । उ॒त्ऽत॒मम् । वि॒श्व॒ऽजित् । ध॒न॒ऽजित् । उ॒च्य॒ते । बृ॒हत् । वि॒श्व॒ऽभ्राट् । भ्रा॒जः । महि॑ । सूर्यः॑ । दृ॒शे । उ॒रु । प॒प्र॒थे॒ । सहः॑ । ओजः॑ । अच्यु॑तम् ॥ ३ ॥

इदं सौरं तेजः श्रेष्ठं प्रशस्यतमं ज्योतिषां अन्येषां ग्रहनक्षत्रादीनां अपि ज्योतिः प्रकाशकं अतएवोत्तमं उत्कृष्टं विश्वजित् विश्वस्य सर्वस्य जेतृ धनजित् धनस्य च जेतृ बृहत् प्रभूतं उच्यते एवंगुणविशिष्टमिति सर्वैरभिधीयते । अपिच विश्वभ्राट् विश्वस्य प्रकाशयिता भ्राजः भ्राजमानः महि महान् सूर्यः दृशे दर्शनाय उरु विस्तीर्णं सहः तमसोभिभवितृ अच्युतं च्युतिरहितं अविनाशं ओजः तेजोरूपं बलं पप्रथे विस्तारयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वि॒भ्राज॒ञ्ज्योति॑षा॒ स्व१॒॑रग॑च्छो रोच॒नं दि॒वः ।
येने॒मा विश्वा॒ भुव॑ना॒न्याभृ॑ता वि॒श्वक॑र्मणा वि॒श्वदे॑व्यावता ॥४॥२८॥

वि॒ऽभ्राज॑न् । ज्योति॑षा । स्वः॑ । अग॑च्छः । रो॒च॒नम् । दि॒वः । येन॑ । इ॒मा । विश्वा॑ । भुव॑नानि । आऽभृ॑ता । वि॒श्वऽक॑र्मणा । वि॒श्वदे॑व्यऽवता ॥ ४ ॥ २८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे सूर्य ज्योतिषा तेजसा स्वः सर्वं जगत् विभ्राजन् विभ्राजयन् दिवः संबंधि रोचनं अगच्छः प्राप्तोः विश्वकर्मणा सर्वव्यापारहेतुना विश्वदेव्यावता विश्वेषां देवानां हितोयागादिर्विश्वदेव्यः तद्वता येन सौरेण तेजसा इमानि परिदृश्यमानानि विश्वा सर्वाणि भुवनान्युदकानि भौमानि आभृता घर्मकाले आभृतानि भवन्ति यद्वा सर्वाणि भूतजातानि आभृता आसमन्ताद्भृतानि पोषितानि भवन्ति तेन ज्योतिषेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

त्वंत्यमिति चतुर्ऋचं विंशं सूक्तं भृगुपुत्रस्येटस्यार्षं गायत्रं ऐन्द्रं । अनुक्रान्तंच—त्वंत्यमिटोभार्गवोगायत्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्राद्या—

त्वंत्यमिटतोरथमिन्द्रप्रावःसुतावतः । अश्रृणोःसोमिनोहवम् ॥१॥

त्वम् । त्यम् । इटतः । रथम् । इन्द्र । प्र । आवः । सुतऽवतः ।
अश्रृणोः । सोमिनः । हवम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र सुतावतः सुतेनाभिषुतेन सोमेन युक्तस्य इटतः इटस्य सुपांसुलुगिति ङसस्तस् एतत्संज्ञस्य ऋषेः त्यं तं प्रसिद्धं रथं प्रावः प्रारक्षः सोमिनः सोमयुक्तस्य मम हवमाह्वानं अश्रृणोः श्रृणु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंमखस्यदोधतःशिरोवत्वचोभरः । अगच्छःसोमिनोगृहम् ॥ २॥

त्वम् । मखस्य । दोधतः । शिरः । अव । त्वचः । भरः ।
अगच्छः । सोमिनः । गृहम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं मखस्य यज्ञस्य दोधतः कंपमानस्य देवेभ्यः पलायमानस्य शिरः प्रवर्ग्यरूपं त्वचः त्वगुपलक्षितात् शरीरात् अवभरः अवयुत्यपृथक्कृत्य हतवानसि देवेभ्योनिष्क्रांतस्य पुरुषाकारस्य धन्विनः यज्ञस्य शिरः इन्द्रोवम्रिरूपेण ज्याघातद्वारा पुरा चिच्छेद तदभिप्रायेणेदमुक्तं । श्रूयतेहि—तस्येन्द्रोवम्रिरूपेणधनुर्ज्यामच्छिनद्रुद्रस्यत्वेवधनुरार्त्निःशिरउत्पिपेष सप्रवर्ग्योभवदिति । सत्वं सोमिनः सोमवतोमम गृहं अगच्छः आगच्छ ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

त्वंत्यमिन्द्रमर्त्यमास्त्रबुध्नायवेन्यम् । मुहुंःश्रथ्नामनस्यवे ॥ ३ ॥

त्वम् । त्यम् । इन्द्र । मर्त्यम् । आस्त्रऽबुध्नाय । वेन्यम् ।
मुहुंः । श्रथ्नाः । मनस्यवे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं तं मर्त्यं मनुष्यं वेन्यं वेनस्य पुत्रं पृथुं आस्त्रबुध्नाय अस्त्रबुध्नोनाम कश्चित् तस्य पुत्रोयं मनस्यवे मननीयं स्तोत्रं इच्छते मुहुः शश्वत् श्रथ्नाः अहिंसीः वशमनय इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंत्यमिन्द्रसूर्यंपश्चासन्तंपुरस्कृंधि । देवानांचित्तिरोवशम् ॥४॥२९॥

त्वम् । त्यम् । इन्द्र । सूर्यम् । पश्चा । सन्तम् । पुरः । कृधि ।
देवानाम् । चित् । तिरः । वशम् ॥ ४ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं सूर्यं अस्तसमये पश्चा पश्चात् सन्तं भवन्तं पुरः परेद्युः उदयकाले पुरस्तात् कृधि करोषि । लकारव्यत्ययः । कीदृशं देवानां चित् देवानामपि तिरः तिरोहितं तैरपि क्वगतइति दुर्विज्ञातं वशं कान्तं ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

आयाहीति चतुर्ऋचमेकविंशं सूक्तं आंगिरसस्य संवर्तस्यार्षं उषोदेवताकं चतस्रोपि विंशतिकाद्विपदाविराजः । तथाचानुक्रान्तं—आयाहि संवर्तउषस्यं द्वैपदमिति । प्रथमे छन्दोमे वैश्वदेवसूक्तात्पूर्वं इदं सूक्तं । सूत्रितंच—आयाहिवनसेमानुकं बभ्रुरेकइति द्विपदासूक्तानीति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—आयाहिवनसासहेति नवसमाम्ना । तत्राद्या—

आयाहिवनंसासहगावंःसचन्तवर्तनिंयदूधंभिः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आ । याहि । वनसा । सह । गावः । सचन्त । वर्तनिम् ।
यत् । ऊधःऽभिः ॥ १ ॥

हेउषः वनसा वननीयेन तेजसा धनेन सार्धं आयाहि आगच्छ गावः उषसोवाहनभूताः वर्तनिं रथं सचन्त सेवन्ते अतः तेन रथेनायाहीत्यर्थः । यत् यागावः ऊधभिः उपलक्षिताः प्रभूताः पीनाइत्यर्थः तागावइति संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयाहिवस्व्याधियामंहिष्ठोजारयन्मखःसुदानुभिः ॥ २ ॥

आ । याहि । वस्व्या । धिया । मंहिष्ठः । जारयत्ऽमखः । सुदानुऽभिः॥२

हे उषः वस्व्या प्रशस्तया धिया अनुग्रहबुद्ध्या कर्मणा स्तुत्यावा सार्धमायाहि आगच्छ सचोषःकालः सुदानुभिः शोभनदानैः दातृभिः पुरुषैः मंहिष्ठोधनानां दातृतमः अतएव जारयन्मखः समापयद्यज्ञश्च भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पितुभृतोनतन्तुमित्सुदानवःप्रतिदध्मोयजामसि ॥ ३ ॥

पितुऽभृतः । न । तन्तुम् । इत् । सुऽदानवः । प्रति ।
दध्मः । यजामसि ॥ ३ ॥

पितुभृतोन अन्नस्य भर्तारइव सुदानवः शोभनदानावयं तन्तुमित् तन्तुं विस्तीर्णमेव प्रतिदध्मः उषसं प्रति उपायनरूपेण धारयामः तेनच यज्ञेन तामुषसं यजामसि ॥ ३ ॥

दशमेहनि प्रातरनुवाके उषस्ये क्रतौ उषोभद्रेभिरित्यस्याः स्थाने उषाअपस्वसुरित्येषा । सूत्रितंच—उषाअपस्वसुस्तमइति पच्छोद्विपदां त्रिरुषस्यइति ।

सैषा चतुर्थी—

उषाअपस्वसुस्तमःसंवर्तयतिवर्तनिंसुजाततां ॥ ४ ॥ ३० ॥

उषाः । अप । स्वसुः । तमः । सम् । वर्तयति । वर्तनिम् ।
सुऽजातता ॥ ४ ॥ ३० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0, In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इयं उषाः स्वसुः भगिन्याः रात्रेः संबंधि तमः अंधकारं अपसंवर्तयति आत्मीयेन तेजसापगमयति सुजातता सुजातत्वं आत्मनः सुप्रजातत्वंच वर्तनिरथं प्रापयति ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

आत्वेति षळृचं द्वाविंशं सूक्तं आंगिरसस्य ध्रुवस्यार्षं आनुष्टुभं अभिषिक्तस्य राज्ञः स्तुतिरूपोर्थोदेवता । तथाचानुक्रान्तं-आत्वाषड्ध्रुवोराज्ञःस्तुतिस्त्वानुष्टुभं त्विति । राज्ञोयुद्धाय सन्नहने अनेन सूक्तेनाभिमंत्रणं पुरोधसा कर्तव्यं । सूत्रितंच--आत्वाहार्षमन्तरेधीति पश्चाद्रथस्यावस्थायेति । तत्र प्रथमा-

आत्वाहार्षमन्तरेधिध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ।
विशस्त्वासर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ १ ॥

आ । त्वा । अहार्षम् । अन्तः । एधि । ध्रुवः । तिष्ठ । अविंऽचाचलिः ।
विशः । त्वा । सर्वाः । वाञ्छन्तु । मा । त्वत् । राष्ट्रम् ।
अधि । भ्रशत् ॥ १ ॥

हेराजन् त्वा त्वां आहार्षं अस्मद्राष्ट्रस्य स्वामित्वेनानैषं सत्वं अन्तः अस्मासु मध्ये एधि स्वामी भव ध्रुवः नित्यः सन् अविचाचलिः अतिशयेन चलनरहितएव सन् तिष्ठ राष्ट्रमधितिष्ठ सर्वाश्चविशः प्रजाः त्वां वांछंतु अयमेवास्माकं राजास्त्विति कामयन्तु । वाछिइच्छायां । त्वत् त्वत्तः सकाशात् राष्ट्रं राज्यं माधिभ्रशत् माभ्रश्यतु मावियुक्तं भवतु भ्रशुभ्रंशुअधःपतने ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

इहैवैधिमापच्योष्ठाःपर्वतइवाविचाचलिः ।
इन्द्रइवेहध्रुवस्तिष्ठेहराष्ट्रमुधारय ॥ २ ॥

इह । एव । एधि । मा । अप । च्योष्ठाः । पर्वतःऽइव ।
अविंऽचाचलिः । इन्द्रःऽइव । इह । ध्रुवः । तिष्ठ । इह । राष्ट्रम् ।
ऊँ इति । धारय ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेराजन् इहास्मिन् एव राज्ये एधि स्वामित्वेन सर्वदा वर्तमानोभव मापच्योष्ठाः अपच्युतोमाभूः मापगमः पर्वतइव यथा पर्वतोनैश्चल्येनावतिष्ठते एवं अविचाचलिः चलनरहितोभव इन्द्रइव यथा स्वर्गे इन्द्रः एवमिह लोके त्वं ध्रुवस्तिष्ठ स्थिरोभव राष्ट्रमु राष्ट्रंच इह लोके धारय स्वेस्वे कर्मण्यवस्थापय ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

इ॒मामिन्द्रो॑अदीधरद्ध्रु॒वंध्रु॒वेण॑ह॒विषा॑ ।
तस्मै॒सोमो॒अधि॑ब्रव॒त्तस्मा॑उ॒ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ ३ ॥

इ॒मम् । इन्द्रः॑ । अ॒दी॒ध॒र॒त् । ध्रु॒वम् । ध्रु॒वेण॑ । ह॒विषा॑ । तस्मै॑ ।
सोमः॑ । अधि॑ । ब्र॒व॒त् । तस्मै॑ । ऊँ॒ इति॑ । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ ३ ॥

इममभिषिक्तं ध्रुवेण स्थिरेण हविषा तर्प्यमाणइन्द्रः ध्रुवं स्थिरं अदीधरत् धारयतु सोमश्च तस्मै राज्ञे अधिब्रवत् अधिब्रवीतु मदीयोयमिति पक्षपातवचनं करोतु तस्माउ तस्माएव ब्रह्मणस्पतिः मंत्रस्य पालकोदेवश्चाधिब्रवीतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

ध्रु॒वाद्यौर्ध्रु॒वापृ॑थि॒वीध्रु॒वासः॒पर्व॑ता इ॒मे ।
ध्रु॒वंविश्व॑मि॒दंजग॑द्ध्रु॒वोराजा॑वि॒शाम॒यम् ॥ ४ ॥

ध्रु॒वा । द्यौः । ध्रु॒वा । पृ॒थि॒वी । ध्रु॒वासः॑ । पर्व॑ताः । इ॒मे । ध्रु॒वम् ।
विश्व॑म् । इ॒दम् । जग॑त् । ध्रु॒वः । राजा॑ । वि॒शाम् । अ॒यम् ॥ ४ ॥

द्यौः ध्रुवा स्थिरा भवति पृथिवीच ध्रुवा स्थिरा भवति इमे दृश्यमानाः पर्वतामहीधराश्च ध्रुवासः स्थिराः इदं विश्वं सर्वं जगत् ध्रुवं स्थिरं भवति एवमेवायं विशां प्रजानां राजा स्वामी सन् ध्रुवः स्थिरोभवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

ध्रु॒वंते॒राजा॒वरु॑णोध्रु॒वंदे॒वोबृह॒स्पतिः॑ ।
ध्रु॒वंत॒इन्द्र॑श्चा॒ग्निश्च॑रा॒ष्ट्रंधा॑रयतांध्रु॒वम् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ध्रुवम् । ते । राजा॑ । वरु॑णः । ध्रुवम् । दे॒वः । बृह॒स्पति॑ः । ध्रुवम् ।
ते॒ । इन्द्रः॑ । च॒ । अ॒ग्निः । च॒ । रा॒ष्ट्रम् । धा॒र॒य॒ता॒म् । ध्रुवम् ॥ ५ ॥

हेराजन् ते तव राष्ट्रं राजा राजमानोवरुणोध्रुवं स्थिरं धारयतु देवोदानादिगुणयुक्तोबृहस्पतिः ध्रुवं धारयतु इन्द्रश्चाग्निश्चोभावपि ते तव राष्ट्रं ध्रुवं स्थिरं धारयतां इंद्राग्न्योरुभयोरपेक्षया ध्रुवशब्दस्य द्विःप्रयोगः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ध्रु॒वंध्रु॒वेण॑ह॒विषा॒भिसोमं॑मृशामसि ।
अथो॑त॒इन्द्रः॑केव॑ली॒र्विशो॑बलि॒हृत॑स्करत् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवम् । ध्रु॒वेण॑ । ह॒विषा॑ । अ॒भि । सोम॑म् । मृ॒शा॒म॒सि॒ । अथो॒ इति॑ ।
ते॒ । इन्द्रः॑ । केव॑लीः । विशः॑ । ब॒लि॒ऽहृत॑ः । क॒र॒त् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवेण स्थिरेण हविषा पुरोडाशादिनायुक्तं ध्रुवं स्थिरं सोमं अभिमृशामसि अभिमृशामः देवतामभिलक्ष्य यागार्थं वयमृत्विजः संस्पृशामः अथो अथानन्तरमेव इन्द्रोविशः प्रजाः ते तवैव केवलीः असाधारणाः सतीः बलिहृतः करस्य प्रदात्रीः करत् करोतु ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अभीवर्तेनेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आंगिरसस्य अभीवर्ताख्यस्यार्षं आनुष्टुभं पूर्ववद्राजस्तुतिर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—अभीवर्तेनपंचाभीवर्तइति । पुरोहितइदं सूक्तं राजानं युद्धाय कृतसन्नाहं वाचयीत । सूत्र्यतेहि—अथैनं सारयमाणमुपारुह्याभीवर्तं वाचयतीति । तत्र प्रथमा—

अ॒भी॒व॒र्तेन॑ह॒विषा॒येनेन्द्रो॑अभिवावृ॒ते ।
तेना॒स्मान्ब्र॑ह्मणस्पते॒भिरा॒ष्ट्राय॑वर्तय ॥ १ ॥

अ॒भि॒ऽव॒र्तेन॑ । ह॒विषा॑ । येन॑ । इन्द्रः॑ । अ॒भि॒ऽव॒वृ॒ते । तेन॑ ।
अ॒स्मान् । ब्र॒ह्म॒णः॒ । प॒ते॒ । अ॒भि । रा॒ष्ट्राय॑ः । व॒र्त॒य॒ ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अभीवर्तेन अभिगच्छत्यनेनेत्यभीवर्तः करणे घञ् थाथादिस्वरेणोत्तरपदान्तोदात्तत्वं उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलमिति दीर्घः ईदृशेन येन हविषा साधनेनेन्द्रः अभिववृते सर्वमभिजगाम तेन हविषा इष्टवतोस्मान् हेब्रह्मणस्पतेराष्ट्राय राज्यं प्राप्तुं अभिवर्तय अभिगमय॥१॥

अथ द्वितीया—

अभिवृत्यंसपत्नांनभियानोअरातयः ।
अभिपृतन्यन्तंतिष्ठाभियोनइरस्यति ॥ २ ॥

अभिऽवृत्यं । सऽपत्नान् । अभि । याः । नः । अरातयः ।
अभि । पृतन्यन्तम् । तिष्ठ । अभि । यः । नः । इरस्यति ॥ २ ॥

हेराजन् सपत्नान् शत्रून् अभिवृत्य अभितोगमयित्वा नोस्माकं याअरातयः अदानशीलाः प्रजाः सन्ति ताअपि अभितिष्ठ अभिभव पृतन्यन्तं पृतनाःसेनाआत्मानमिच्छन्तं युयुत्सुंच अभितिष्ठ पृतनाशब्दात्क्यचि कव्यध्वरपृतनस्येत्यन्तलोपः यश्च नोस्मभ्यमिरस्यति ईर्ष्यति इरसूइर्ष्यायां कंड्वादिः तमप्यधितिष्ठ यद्वा प्रकृतोब्रह्मणस्पतिरेवात्रापि संबोध्यः॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अभित्वांदेवःसंविताभिसोमोअवीवृतत् ।
अभित्वाविश्वांभूतान्यंभीवर्तोयथासंसि ॥ ३ ॥

अभि । त्वा । देवः । सविता । अभि । सोमः । अवीवृतत् । अभि ।
त्वा । विश्वा । भूतानि । अभिऽवर्तः । यथा । असंसि ॥ ३ ॥

हेराजन् देवोदानादिगुणयुक्तः सविता त्वा त्वां अभ्यवीवृतत् अभिवर्तयतु अभिगमयतु राष्ट्रंसोमश्चाभिवर्तयतु विश्वा विश्वानि सर्वाण्यपि भूतानि पृथिव्यादीनि त्वां अभिवर्तयन्तु यथा येन प्रकारेण त्वं अभीवर्तोससि अभितः सर्वत्र वर्तमानोभवसि अस्तेश्छान्दसः शपोलुगभावः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

येनेन्द्रोहविषांकृत्व्यभंवद्युम्न्युंत्तमः ।
इदंतदंक्रिदेवाअसपत्नःकिलांभुवम् ॥ ४ ॥

येनं । इन्द्रः । हविषां । कृत्वी । अभंवत् । द्युम्नी । उत्ऽतमः । इदम् ।
तत् । अक्रि । देवाः । असपत्नः । किलं । अभुवम् ॥ ४ ॥

येन हविषा अस्माभिर्दत्तेन माद्यन्निन्द्रः कृत्वी वृत्रवधादेः कर्मणः कर्ता अभवत् द्युम्नी द्युम्नं द्योततेर्यशोवा अन्नंवा तद्वान् अतएव उत्तमः उत्कृष्टतमश्चाभवत् तदिदं हविः हेदेवा अक्रि अकारि यद्वा अहमकार्षं अतएवाहमसपत्नः किलाभुवं शत्रुरहितोऽप्यभवं खलु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

असपत्नःसंपत्नहाभिराष्ट्रोविषासहिः ।
यथाहमेषांभूतानांविराजांनिजनंस्यच ॥ ५ ॥ ३२ ॥

असपत्नः । सपत्नऽहा । अभिऽराष्ट्रः । विऽससहिः । यथां । अहम् ।
एषाम् । भूतानांम् । विऽराजांनि । जनंस्य । च ॥ ५ ॥ ३२ ॥

सपत्नहा सपत्नानां शत्रूणां हन्ता अतएवासपत्नः शत्रुरहितोहमभुवं अभिराष्ट्रः अभिगतराष्ट्रः प्राप्तराज्यः सन् विषासहिः शत्रूणां विशेषेणाभिभविताचाभुवं यथा येन प्रकारेणाहं एषां दृश्यमानानां सर्वेषां भूतानां प्राणिनां जनस्यच सेवकस्यामात्यादेश्च विराजानि यथा ईश्वरोभवानि तथा सपत्नहा विषासहिश्चाभूवमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवइति चतुर्ऋचं चतुर्विंशं सूक्तं गायत्रं अर्बुदस्य सर्पर्षेः पुत्रऊर्ध्वग्रावानाम ऋषिः सोमाभिषवार्थाग्रावाणोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—प्रवश्चतुष्कमूर्ध्वग्रावार्बुदिर्ग्राव्णोस्तौत् गायत्रमिति । ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—आवर्क्रंजसे प्रवोग्रावाणइति सूक्तयोरिति । यद्वा इदमेकमेव सूक्तं ग्रावस्तोत्रे । सूत्र्यतेहि—प्रवोग्रावाणइत्येकउक्तं सर्पणमिति । प्रवइति [illegible]

[illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा–

प्रवोग्रावाणःसविताद़ेवःसुवतुधर्मणा ।
धूर्षुयुंज्यध्वंसुनुत ॥ १ ॥ ग्रा॥३७

प्र । वः । ग्रावाणः । सविता । देवः । सुवतु ।
धर्मणा । धूःऽसु । युज्यध्वम् । सुनुत ॥ १ ॥

हेग्रावाणः सोमाभिषवार्थाः पाषाणाः वोयुष्मान् सवितापेरकोदेवः धर्मणआत्मीयेन धारणेन कर्मणा प्रसुवतु अभिषवार्थे प्रेरयतु षूप्रेरणेतौदादिकः यूयंच धूर्षु अभिषवस्थानेषु प्राच्यादिमहादिक्षु युज्यध्वं युक्ताभवत अनन्तरं सुनुत अभिषुणुत सोमं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

ग्रावाणोअपदुच्छुनामपसेधतदुर्मतिम् । उस्राःकर्तनभेषजम् ॥२॥

ग्रावाणः । अप । दुच्छुनाम् । अप । सेधत । दुःऽमतिम् ।
उस्राः । कर्तन । भेषजम् ॥ २ ॥

हेग्रावाणः दुच्छुनां दुःखकारिणीं शत्रुभूतां प्रजां अपसेधत अस्मत्तोपगमयत । विधुगत्यां तथा दुर्मतिं दुष्टाभिसंधिंच अपसेधत भेषजं सुखं अस्माकं यथा भवति तथा उस्रागाः कर्तन कुरुत करोतेश्छान्दसोविकरणस्य लुक् तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

ग्रावाणउपरेष्वामहीयन्तेसजोषसः । वृष्णेदधतोवृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

ग्रावाणः । उपरेषु । आ । महीयन्ते । सऽजोषसः ।
वृष्णे । दधतः । वृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

ग्रावाणोदिक्षुव्यवस्थिताः पाषाणाः सजोषसः सह प्रीयमाणाः संगताः सन्तोवा उपरेषु उपरोनामाभिषवाय चतुर्णां ग्राव्णां मध्ये स्थापितोविस्तृतः पाषाणः प्रदेशापेक्षं बहुवचनं उपरस्य प्रान्तेषु महीयन्ते प्रकाशन्ते आकारः पूरणः । किंकुर्वन्तः वृष्णे वर्षित्रे सोमाय वृष्ण्यं वीर्यं दधतः प्रयच्छन्तः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

ग्रावा॑णः सवि॒तानु॑वो॑दे॒वः सु॑वतु॒धर्म॑णा ।
यज॑मानाय सु॒न्व॒ते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

ग्रावा॑णः । स॒वि॒ता । नु । वः॒ । दे॒वः । सु॒व॒तु॒ । धर्म॑णा ।
यज॑मानाय । सु॒न्व॒ते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

देवोदानादिगुणयुक्तः सविता हेग्रावाणोवोयुष्मान् धर्मणा आत्मीयेन धारणेन नु क्षिप्रं सुवतु अभिषवे प्रेरयतु किमर्थं सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय यजमानार्थं तस्य यागनिष्पत्तये इत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

प्रसूनवइति चतुर्ऋचं पञ्चविंशं सूक्तं ऋभुपुत्रः सूनुर्नाम ऋषिः द्वितीया गायत्री शिष्टास्तिस्रोनुष्टुभः आद्याऋभुदेवत्या शिष्टाआग्नेय्यः । तथाचानुक्रान्तम्—प्रसूनवः सूनुरार्भवआग्नेयमानुष्टुभं द्वितीया गायत्र्याद्यार्भवीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्र सू॒नव॑ ऋ॒भूणां॑ बृ॒हन्न॑वन्त वृ॒जना॑ ।
क्षामा॒ये वि॒श्वधा॑य॒सोश्न॑न्धे॒नुं न मा॒तर॑म् ॥ १ ॥

प्र । सू॒नवः॑ । ऋ॒भूणा॑म् । बृ॒हत् । न॒व॒न्त॒ । वृ॒जना॑ । क्षाम॑ ।
ये । वि॒श्वऽधा॑यसः । अश्न॑न् । धे॒नुम् । न । मा॒तर॑म् ॥ १ ॥

सूनवः एतत्संज्ञा ऋभूणां ऋभुर्विभ्वावाजइति त्रयाणामपि प्रथमेन व्यपदेशः तेषां पुत्राः बृहत् प्रभूतं वृजना संग्रामनामैतत् वृजनं संग्रामं प्रनवन्त नवतिर्गतिकर्मा प्रगच्छंति प्रकर्षेणगच्छंति प्रकृष्टगमनेन जयोलक्ष्यते तत्र शत्रून् जयन्तीत्यर्थः । सूनुर्नाम ऋषिः आत्मानमेव परोक्षेण निरदिशत् एकस्मिन्नपि पूजार्थं बहुवचनं ये ऋभवः विश्वधायसः विश्वस्य धारकाः क्षाम भूमिं अश्नन् व्याप्नुवन् अशूव्याप्तौ व्यत्ययेन श्ना धेनुं न धेनुः प्रीणयित्री गौः तामिव तेषामृभूणामित्यन्वयः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यद्वा सूर्यरश्मयोप्यृभवउच्यन्ते ये उरुभासमानाः सूर्यरश्मयः विश्वधायसः विश्वं सर्वं रसं धयन्तः पिबन्तः यद्वा वृष्ट्यादिप्रदानेन सर्वस्य धारकाः एवं भूताः सन्तः क्षाम भूमिं अश्नन् अभुंजत तदीयं सर्वं रसं अपिबन् । तत्र दृष्टान्तः—मातरं जननीं धेनुं पयस्विनीं गां यथा वत्सः पिबति तथा ये ऋभवोश्नन्ति तेषामृभूणामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अग्निप्रणयने प्रदेवमिति तृचोनुवक्तव्यः । सूत्रितंच—प्रेषितोग्निप्रणयनीयाः प्रतिपद्यते प्रदेवंदेव्याधियेति तिस्रइति ।

तृचे आद्या सूक्ते द्वितीया—

प्रदे॒वंदे॒व्याधि॒याभर॑ताजा॒तवे॑दसम् । ह॒व्यानो॑वक्षदा॒नु॒षक् ॥ २ ॥

प्र । दे॒वम् । दे॒व्या । धि॒या । भर॑त । जा॒तऽवे॑दसम् ।
ह॒व्या । न॒ः । व॒क्ष॒त् । आ॒नु॒षक् ॥ २ ॥

हेऋत्विग्यजमानाः देवं दानादिगुणयुक्तं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातप्रज्ञं जातधनं वा इममग्निं प्रभरत प्रकर्षेण हरत यद्वा प्रांचं नयत केन साधनेनेति तदाह—देव्या दीप्तया धिया प्रज्ञया कर्मणावा यद्वा एषा सहयोगे तृतीया देव्याधिया युक्तं किंप्रयोजनमिति चेत् नोस्माकं हव्या हव्यानि हवींषि आनुषक् आनुपूर्व्यादनुक्रमेण वक्षत् अयमग्निः वहेत् देवान् प्रापयेत् वहेर्लेटि सिब्बहुलमिति सिप् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒यमु॒ष्यप्रदे॑व॒युर्होता॑य॒ज्ञाय॑नीयते ।
रथो॒नयोर॒भीवृ॑तो॒घृणी॑वाञ्चेतति॒त्मना॑ ॥ ३ ॥

अ॒यम् । ऊँ॒ इति॑ । स्यः । प्र । दे॒व॒ऽयुः । होता॑ । य॒ज्ञाय॑ । नी॒यते॑ ।
रथः॑ । न । योः । अ॒भिऽवृ॑तः । घृणि॑ऽवान् । चे॒त॒ति॒ । त्मना॑ ॥ ३ ॥

अयमु अयमेव स्यः सोग्निः योदेवयुः देवान्यष्टुमिच्छन् भवति देवशब्दात्क्यचि नछंदस्यपुत्रस्येतीत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः अयमेव होता देवानामाह्वाता अयमेव यज्ञाय यागार्थं प्रणीयते आहवनीयदेशं प्रकर्षेण नीयते अपिच रथोरंहणशीलः सूर्यः रथवान्वा छादसोमत्वर्थी-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यस्य लोपः सयथा घृणीवान् दीप्तिमान् तद्वद्दीप्तः योः मिश्रयिता हविषां देवैः संगमयिता यौतेरन्येभ्योपि दृश्यन्तइति विच् अभीवृतः ऋत्विग्यजमानैर्वेष्टितः वृणोतेः कर्मणि अन्येषामपीति पूर्वपदस्यदीर्घः गतिरनंतरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । एवंभूतोग्निः त्मना आत्मना स्वयमेव चेतति सम्यक्देवान्यष्टुं जानाति मंत्रेष्वाङ्ग्यादेरात्मनइति आकारलोपः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः ।
सहसश्चित्सहीयान्देवोजीवातवेकृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयम् । अग्निः । उरुष्यति । अमृतात्ऽइव । जन्मनः । सहसः ।
चित् । सहीयान् । देवः । जीवातवे । कृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयमग्निः अमृतादमरणात् देवाद्देवनिमित्तात् भयादिव जन्मनः जायमानान्मनुष्यनिमित्ताद्भयादपि उरुष्यति तस्माद्रक्षति।उरुष्यतीरक्षाकर्मेतियास्कः। भाववाचिनोमृतशब्दस्य नञाबहुव्रीहौ नञोजरमरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं भीत्रार्थानामित्यपादानसंज्ञा । अपिचायं देवः सहसश्चित् सहइति बलनाम तस्मादुत्तरस्य मत्वर्थीयस्य बहुलं छन्दसीति लुक् चिच्छब्दोप्यर्थे सहस्वतोबलवतोपि सहीयान् बलवत्तरः सहस्विशब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुगिति विनो लुक् टेरिति टेर्लोपः एवंभूतोदेवः जीवातवे जीवनहेतवे यागाय कृतः ब्रह्मणा सृष्टः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

पतंगमिति तृचं षड्विंशं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य पतंगस्यार्षं आद्या जगती ततस्त्रिष्टुभौ मायाभेदस्य प्रतिपाद्यत्वात् तद्देवत्यमिदं सूक्तं । अनुक्रान्तंच—पतंगं तृचं पतंगः प्राजापत्योमायाभेदं जगत्याद्येति । प्रवर्ग्येभिष्टवे आद्येऋचौ । सूत्रितंच—पतंगमक्तमसुरस्यमाययायोनःसनुत्यइति ।

पतंगमिति तिसृर्णां पतंगः प्राजापत्य ऋषिः मायाभेदो देवता ॥ आद्या जगती द्वे त्रिष्टुभौ

तत्र प्रथमा—

पतङ्गमक्तमसुरस्यमाययाहृदापश्यन्तिमनसाविपश्चितः ।
समुद्रेअन्तःकवयोविचक्षतेमरीचीनांपदमिच्छन्तिवेधसः ॥ १ ॥

८ आद्याते ...

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पतङ्गम् । अक्तम् । असुरस्य । मायया । हृदा । पश्यन्ति । मनसा । विपःऽचितः । समुद्रे । अन्तरिति । कवयः । वि । चक्षते । मरीचीनाम् । पदम् । इच्छन्ति । वेधसः ॥ १ ॥

असुरस्यासनकुशलस्य सर्वोपाधिविहीनस्य परब्रह्मणः संबंधिन्या मायया त्रिगुणात्मिकया अक्तं व्यक्तं अभिव्यक्तं यद्वा मायेति प्रज्ञानाम प्रज्ञया संबद्धं सर्वज्ञं पतंगं पतति गच्छतीति पतंगः सूर्यः तं विपश्चितः विद्वांसः हृदा हृत्स्थेन तात्स्थ्यात्ताच्छब्द्यं हृदि निरुद्धेन मनसा पश्यन्ति जानन्ति कवयः क्रान्तदर्शिनः ते समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्रश्मयइति समुद्रं सूर्यमंडलं तस्मिन्नन्तर्मध्ये विचक्षते विपश्यन्ति मंडलान्तर्वर्तिनं हिरणमयं पुरुषमपि जानन्तीत्यर्थः। ये एवं वेधसोविधातारः उक्तप्रकारेण सूर्योपासनस्य कर्तारः ते मरीचीनां रश्मीनां पदं स्थानं सूर्यमंडलं इच्छन्ति अभिलषन्ति तदुपासनया प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। यद्वा मायया अक्तं जीवरूपेणाभिव्यक्तमात्मानं विपश्चितोवेदान्ताभिज्ञाः हृत्स्थेन अन्तर्मुखेन मनसा पतंगं पतति व्याप्नोतीति पतंगः परमात्मा तं पश्यन्ति उपाधिपरित्यागेन जीवात्मनः परमात्मना तादात्म्यं साक्षात्कुर्वन्तीत्यर्थः। अपिच ते कवयः क्रान्तदर्शिनोवेदान्ताभिज्ञाः समुद्रे समुद्रवंत्यस्माद्भूतानीति समुद्रः परमात्मा तस्मिन्नधिष्ठानभूतेन्तर्मध्ये सर्वं दृश्यजातं अध्यस्तत्वेन विचक्षते विपश्यन्तीति अतोद्व्यतिरिक्तस्य सर्वस्य मिथ्यात्वात् वेधसः विधातारस्ते मरीचीनां वृत्तिज्ञानानां पदमधिष्ठानभूतं सच्चित्सुखात्मकं यत्परंब्रह्म तदेवेच्छन्ति तद्भावप्राप्तिमेव कामयन्ते ॥ १ ॥

वाग्देवत्ये पशौ पतंगोवाचमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या। सूत्रितंच—यद्वाग्वदंत्यविचेतनानि पतंगोवाचं मनसा बिभर्तीति ।

सैषा द्वितीया—

पतङ्गोवाचंमनसाबिभर्तितांगन्धर्वोवदद्गर्भेअन्तः ।
तांद्योतमानांस्वर्यंमनीषामृतस्यपदेकवयोनिपान्ति ॥ २ ॥

पतङ्गः । वाचम् । मनसा । बिभर्ति । ताम् । गन्धर्वः । अवदत् । गर्भे । अन्तरिति । ताम् । द्योतमानाम् । स्वर्यम् । मनीषाम् । ऋतस्य । पदे । कवयः । नि । पान्ति ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पतंगः सूर्यः वाचं त्रयीरूपां मनसा प्रज्ञया बिभर्ति धारयति । श्रूयतेहि-ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिविदेवईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः । सामवेदेनास्तमये महीयते वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्य इति । तामेव वाचं गर्भे शरीरस्य मध्ये वर्तमानो गंधर्वः गाः शब्दान् धारयतीति गंधर्वः प्राण-वायुः अन्तर्मध्ये अवदत् वदति प्रेरयति । मारुतस्तूरसि चरन्मंद्रं जनयति स्वरं इति स्मरणात् । द्योतमानां स्वर्यं स्वर्गमयित्रीं स्वर्गाय हितां वा मनीषां मनसईशित्रीं तां त्रयीरूपां वाचं ऋतस्य यज्ञस्य सत्यभूतस्य सूर्यस्य वा पदे स्थाने कवयोमेधाविनऋषयः निपान्ति अध्यापनेन नितरां रक्षंति यद्वा पतंगः सर्वोपाधिशून्यो व्याप्तः परमात्मा ससृष्ट्यादौ वाचं मनसा बिभर्ति कानि कानि स्रष्टव्यानीति पर्यालोचनेन मनसा सकलार्थप्रतिपादकं वेदं परामृष्टवानित्यर्थः । स्मर्यतेहि-वेदशब्देभ्यएवादौ निर्ममे समहेश्वरइति । गर्भे हिरणमये ब्रह्मांडे अन्तर्वर्तमानोगंधर्वोहिरण्यगर्भः तां वाचमवदत् प्रथममुच्चारितवान् द्योतमानत्वादिगुणविशिष्टां तां वाचं कवयः क्रान्तदर्शिनोदेवाः ऋतस्य सत्यस्य ब्रह्मणः पदे स्थाने निपान्ति निभृतं रक्षंति ॥२॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे अपश्यंगोपामित्येषा ! सूत्रितं—अपश्यंगोपामनिपद्यमानं स्रक्वेद्रप्सस्येति ।

सैषा तृतीया—

अपश्यंगोपामनिपद्यमानमाचपरांचपथिभिश्चरन्तम् ।
ससध्रीचीःसविषूचीर्वसानआवरीवर्तिभुवनेष्वन्तः ॥ ३ ॥ ३५ ॥

अपश्यम् । गोपाम् । अनिऽपद्यमानम् । आ । च । परां ।
च । पथिऽभिः । चरन्तम् । सः । सध्रीचीः । सः । विषूचीः ।
वसानः । आ । वरीवर्ति । भुवनेषु । अन्तरिति ॥ ३ ॥ ३५ ॥

अपश्यं अज्ञासिषं एषहि सर्वो व्याख्यातेयमस्यवामीयसूक्ते । गोपां गोपायितारमादित्यं भूतजातानि उदयास्तमयादिकर्मणा गोपायति । कीदृशं अनिपद्यमानं उच्चैर्गतवंतं नह्यसौ कदाचिन्नीचैः पद्यते पथिभिराकाशमार्गैः पूर्वाह्णे आचरन्तं अस्मानभिलक्ष्य गच्छन्तं सायंसमये पराचरंतं पराङ्मुखं गच्छन्तं प्रकारद्वयसमुच्चयार्थौ चशब्दौ । ससूर्यः सध्रीचीः सहांचंतीः विषूचीः विविधं पृथक्पृथक् अंचंतीः स्वस्वव्यापारायगच्छन्तीः प्राच्याद्याः महादिशः सध्रीच्यः विषूच्यः कोणदिशः वसानः स्वभासा आच्छादयन् प्रकाशयन् भुवनेषु लोकेष्वन्तर्मध्ये आ-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वरीवर्ति पुनःपुनः उद्यन्नस्तं गच्छन् आवर्तते यद्वा गोपां शरीरस्यगोपायितारं अनिपद्यमानं अविनाशिनं अविपन्नं आचपराच अभिमुखेनच पराङ्मुखेनच पथिभिः नाडीलक्षणैः मार्गैश्चरन्तं शरीरे वर्तमानं प्राणं अपश्यं अहमदर्शम् ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

त्यमूष्विति तृचं सप्तविंशं सूक्तं तार्क्ष्यपुत्रस्य अरिष्टनेमेरार्षं त्रैष्टुभं तार्क्ष्यदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—त्यमूष्वरिष्टनेमिस्तार्क्ष्यस्तार्क्ष्यमिति । अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहस्सु निष्केवल्यसूक्तानां पुरस्तादिदं सूक्तं शंसनीयं । सूत्रितंच—त्यमूषुवाजिनंदेवजूतमिति तार्क्ष्यमग्रेनिष्केवल्यसूक्तानामिति । विषुवतितु निष्केवल्यसूक्तानामंते एव तत्सूक्तं । सूत्र्यतेहि—त्यमूष्वितीहतार्क्ष्यमन्ततइति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा—

त्यमूषुवाजिनंदेवजूतंसहावानंतरुतारंरथानाम् ।
अरिष्टनेमिंपृतनाजमाशुंस्वस्तयेतार्क्ष्यमिहाहुवेम ॥ १ ॥

त्यम् । ऊँ इति । सु । वाजिनम् । देवऽजूतम् । सहऽवानम् । तरुतारम् । रथानाम् । अरिष्टऽनेमिम् । पृतनाजम् । आशुम् । स्वस्तये । तार्क्ष्यम् । इह । हुवेम ॥ १ ॥

त्यमु तं प्रसिद्धमेव तार्क्ष्यं तृक्षपुत्रं सुपर्णं तृक्षाद्यञ् गर्गादिः स्वस्तये क्षेमाय इहास्मिन्कर्मणि हुवेम भृशमाह्वयेमहि बहुलं छन्दसीति ह्वयतेः संप्रसारणं लिङ्याशिष्यङ् यद्वा प्रार्थनायां लिङि व्यत्ययेन शः कीदृशं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तंवा देवजूतं देवैः सोमाहरणाय प्रेरितं जुइति गत्यर्थः सौत्रोधातुः अस्मात्कर्मणिनिष्ठा तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । यद्वा देवैः प्रीयमाणं तर्प्यमाणं । तदाहयास्कः—जूतिर्गतिः प्रीतिर्वा देवजूतं देवगतं देवप्रीतं वेति । सहावानं सहस्वन्तं बलवन्तं अभिभवनवन्तं वा अतएव रथानां अन्यदीयानां तरुतारं संग्रामेजेतारं यद्वा रंहणशीलाइमे लोकारथाः तान् सोमाहरणसमये शीघ्रं तरीतारं।

---

१ नि० १०. २८ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्रूयतेहि—एषहीमान् लोकान् सद्यस्तरतीति[1] ।तरतेस्तृचि ग्रसितस्कभितेत्यादौ उडागमोनिपात्यते । अरिष्टनेमिं अहिंसितरथं यद्वा नेमिर्नमनशीलमायुधं अहिंसितायुधं अथवा उपचाराज्जनके जन्यशब्दः अरिष्टनेमेर्मम जनकं पृतनाजं पृतनानां शत्रुसेनानां प्राजितारं प्रगमयितारं जेतारंवा अजगतिक्षेपणयोः अस्मात्क्विप् वलादावार्धधातुके विकल्पइष्यते इतिवचनात् वीभावाभावः जयतेर्वाडप्रत्ययः आशुं शीघ्रगामिनं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्र॑स्येव रा॒तिमा॒जोहु॑वानाः स्व॒स्तये॒ नाव॑मि॒वा रु॑हेम ।
उर्वी॒ न पृथ्वी॒ बहु॑ले॒ गभी॑रे॒ मा वा॒मेतौ॒ मा परे॑तौ रिषाम ॥ २ ॥

इन्द्र॑स्यऽइव । रा॒तिम् । आ॒ऽजोहु॑वानाः । स्व॒स्तये॑ । नाव॑म्ऽइव ।
आ । रु॒हे॒म॒ । उर्वी॒ इति॑ । न । पृथ्वी॒ इति॑ । बहु॑ले॒ इति॑ । गभी॑रे॒
इति॑ । मा । वा॒म् । आऽई॑तौ । मा । परा॑ऽइतौ । रि॒षा॒म॒ ॥ २ ॥

इन्द्रस्येव तार्क्ष्यस्य रातिंदानं आजोहुवानाः पुनःपुनः आह्वयन्तोवयं स्वस्तये अविनाशाय नावमिव नौर्यथा दुरवगाहं समुद्रं तारयति तथा दुःखस्य तारयित्रीं तां आरुहेम आरूढा भूयास्म रुहेराशीर्लिङि लिङ्याशिष्यङ् हेउर्वी उर्व्यौ विस्तीर्णे हेपृथ्वी पृथिवी प्रथिते प्रख्याते हेबहुले अनंते गभीरे गांभीर्योपेते ईदृश्यौ हेद्यावापृथिव्यौ नशब्दः संप्रत्यर्थे संप्रति वांयुवयोः संबंधि एतौ तार्क्ष्यस्यागमे परेतौ परागमनेच वयंमारिषाम हिंसितामाभूम । आङ्पराभ्यामुत्तरस्येणोभावेक्तिन् तादौचनितीति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒द्यश्चि॒द्यः शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः सूर्य॑इव॒ ज्योति॑षा॒पस्त॒तान॑ ।
स॒ह॒स्र॒साः श॑त॒सा अ॑स्य॒ रंहि॒र्न स्मा॑ वरन्ते युव॒तिं न शर्या॑म् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

स॒द्यः । चि॒त् । यः । शव॑सा । पञ्च॑ । कृ॒ष्टीः । सूर्यः॑ऽइव ।
ज्योति॑षा । अ॒पः । त॒तान॑ । स॒ह॒स्र॒ऽसाः । श॒त॒ऽसाः । अ॒स्य॒ ।
रंहिः॑ । न । स्म॒ । व॒र॒न्ते॒ । यु॒व॒तिम् । न । शर्या॑म् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

1 ऐ० ब्रा० ४. २०.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

यश्चित् योपि तार्क्ष्यः सद्यः शीघ्रं शवसा आत्मीयेन बलेन अपउदकानि अमृतलक्षणानि ततान विस्तारितवान् सूर्यइव यथा सूर्यः सर्वस्य प्रेरकआदित्यः ज्योतिषा आत्मीयेन तेजसा वर्षर्तावपोविस्तारयति तद्वत् कृष्टयोमनुष्याः पंचकृष्टीः पंचविधान् कृष्टीन् मनुष्यान् प्रति निषादपंचमांश्चत्वारोवर्णानित्यर्थः। अस्य तार्क्ष्यस्य रंहिर्गतिः सहस्रसाः सहस्रसंख्यस्य धनस्य दात्री संभक्रीवा भवति तथा शतसाः शतस्य च दात्री संभक्री वा भवति। सनतेः सनोतेर्वा जनसनखनेति विट् विड्वनोरनुनासिकस्येति आत्वं नस्म नखलु ईदृशीं तार्क्ष्यस्य ते गतिं वरंते केच न वारयंति। तत्र दृष्टान्तः—शर्या शरकांडमयीं इषुं धनुषोमुक्तां युवतिंन लक्ष्येण मिश्रीभवन्तीमिव सा यथा दुर्निवारा तथैषा कैश्चिदपि वारयितुमशक्येत्यर्थः। अत्र निरुक्तं—सद्योपियः शवसा बलेन तनोत्यपः सूर्यइव ज्योतिषा पंचमनुष्यजातानि सहस्रसानिनी शतसानिन्यस्य सा गतिर्नस्मैनां वारयन्ति प्रयुवतीमिव शरमयीमिषुमिति[1] ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

उत्तिष्ठतेति तृचमष्टाविंशं सूक्तं ऐंद्रं आद्या अनुष्टुप् शिष्टेत्रिष्टुभौ उशीनरपुत्रः शिबिर्नामराजा प्रथमायाः ऋषिः काशीनामधिपतिः प्रतर्दनोनाम द्वितीयायाः रोहिदश्वपुत्रोवसुमनानाम तृतीयायाः। तथाचानुक्रान्तं—उत्तिष्ठतैकर्चाः शिबिरौशीनरः काशिराजः प्रतर्दनोरौहिदश्वोवसुमनाआद्यानुष्टुबिति। दधिघर्म्ये आद्या वक्तव्या। सूत्रितंच—होतर्वदस्वेत्युक्तउत्तिष्ठतावपश्यतेत्याहेति। उत्तिष्ठतेति तिसृणां प्रथमायाः उशीनरपुत्रः शिबिर्नाम राजा ऋषिः। द्वितीयायाः काशीनामधिपतिः प्रतर्दनो नाम ऋषिः॥ सैषा प्रथमा— तृतीयायाः रोहिदश्वपुत्रः वसुमना नाम ऋषिः। इन्द्रो देवता। आद्यायाः अनुष्टुप् छन्दः। शिष्टानां त्रिष्टुप् छन्दः

उत्तिष्ठतावपश्यतेन्द्रस्यभागमृत्वियम्।
यदिश्रातोजुहोतनयद्यश्रातोममत्तन ॥ १ ॥ २: आये १°

उत्। तिष्ठत। अव। पश्यत। इन्द्रस्य। भागम्। ऋत्वियम्।
यदि। श्रातः। जुहोतन। यदि। अश्रातः। ममत्तन ॥ १ ॥

---

१ नि० १०. २९।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेऋत्विजः उत्तिष्ठत आसमंतादूर्ध्वमुत्तिष्ठत नोपविशत ऊर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः उत्थाय ऋत्वियं ऋतौ वसंतादिकाले भवं इंद्रस्य भागं भजनीयं दधिघर्मं पच्यमानं अवपश्यत निरीक्षध्वं ऋतुशब्दात्भवार्थे छन्दसि घस् सितिचेति पदसंज्ञायां भसंज्ञायाबाधात् ओर्गुणाभावः भजेः कर्मणि घञंतोभागशब्दः कर्षात्वतइत्यन्तोदात्तत्वं यदि सभागः श्रातः पक्वः तर्हि जुहोतनइन्द्रार्थं अग्नौ जुहुत तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तनबादेशः भीह्रीइत्यादिना पिति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यदि अश्रातः अपक्वः तर्हि ममत्तन माद्यत यद्वा स्तुतिभिर्मादयत अत्र तेनैव सूत्रेण तनबादेशः ॥ १ ॥

तस्यैव दधिघर्मस्य श्रातं हविरित्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—श्रातं हविरित्युक्तः श्रातं हविरित्यन्वाहेति ।

सैषा द्वितीया—

श्रातंहविरोष्विंन्द्रप्रयांहिजगामसूरोअध्वंनोविमंध्यम् ।
परिंत्वासतेनिधिभिःसखांयःकुलपानव्राजपंतिंचरंन्तम् ॥ २ ॥

श्रातम् । हविः । ओ इतिं । सु । इन्द्र । प्र । याहि । जगामं ।
सूरंः । अध्वंनः । विऽमंध्यम् । परिं । त्वा । आसते । निधिऽभिंः ।
सखांयः । कुलऽपाः । न । व्राजऽपंतिम् । चरंन्तम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र हविर्दधिघर्माख्यं तदीयं श्रातं पक्वं श्रीञ्पाके इत्यस्मात् निष्ठायां अपस्पृधेथामित्यादौ श्राभावोनिपात्यते ओ आउ सुसुष्ठु प्रयाहि प्रकर्षेण शीघ्रं आगच्छ सूरः सूर्यः अध्वनः गन्तव्यस्य मार्गस्य विमध्यं विकलमध्यं ईषदूनं मध्यभागं जगाम गतवान् तव यागार्थं मध्याह्नोजातइत्यर्थः सखायः समानख्यानाऋत्विजश्च निधिभिः निहितैः अभिन्यासादितैः सोमैः सार्धं त्वा त्वां पर्यासते पर्युपासते । तत्र दृष्टान्तः—कुलपान कुलस्य वंशस्य रक्षकाः पुत्रा यथा व्राजपतिं व्राजागन्तव्यागृहाः तेषां पतिं चरंतं गच्छन्तं उपासते तथेत्यर्थः । व्रजगतौ अस्मात्कर्मणि घञ् अजिव्रज्योश्चेति कुत्वनिषेधः कर्षात्वतइत्यन्तोदात्तत्वे पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तस्यैव दधिघर्मस्य श्रातंमन्यइत्येषा याज्या । सूत्र्यतेहि—श्रातंमन्यऊधनि श्रातमग्नाविति यजतीति ।

सैषा तृतीया—

श्रातंमन्यऊधनिश्रातमग्नौसुश्रातंमन्येतदृतंनवीयः ।
माध्यंन्दिनस्यसवनस्यदध्नःपिबेन्द्रवज्रिन्पुरुकृज्जुषाणः ॥३॥३७॥

श्रातम् । मन्ये । ऊधनि । श्रातम् । अग्नौ । सुऽश्रातम् । मन्ये ।
तत् । ऋतम् । नवीयः । माध्यंन्दिनस्य । सवनस्य । दध्नः ।
पिब । इन्द्र । वज्रिन् । पुरुऽकृत् । जुषाणः ॥ ३ ॥ ३७ ॥

ऊधनि गोरूधसि एतत् दधिघर्माख्यं हविः पयोरूपेण श्रातं पक्कं इतिमन्ये जाने पुनश्च दुग्धं पयोग्नावपि श्रातं पक्कं इदानीं दध्यवस्थमप्यग्नौ पचयते अतः सुश्रातं सुपक्कं इति मन्ये जाने अतएतद्धविः ऋतं सत्यभूतं नवीयः नवतरं प्रत्यग्रतरं भवति हेवज्रिन् वज्रवन् हे-पुरुकृत् बहुकर्मकृत् इन्द्र जुषाणः प्रीयमाणस्त्वं माध्यंदिनस्य माध्यंदिने भवस्य सवनस्य सोमस्य संबंधिनोदध्नः कर्मणि षष्ठी दधिघर्माख्यं हविः पिब ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तत्रिंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

प्रससाहिषइति तृचं एकोनत्रिंशं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य जयस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—प्रससाहिषेजयऐन्द्रइति । गतः सूक्तविनियोगः । दर्शे इन्द्रस्य हविषः प्रससाहिषइत्येषा याज्या । सूत्रितंच—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् महांइन्द्रोयओजसेति । एकादशिनऐन्द्रपशौ पुरोडाशस्येयमेव याज्या ।सूत्रितंच—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतरिति। देवसुवां हविषि इन्द्रस्येयमेवानुवाक्या । सूत्रितंच—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणामहानिति ।

सैषा प्रथमा—

प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रूञ्ज्येष्ठस्तेशुष्मइहरातिरस्तु ।
इन्द्राभरदक्षिणेनावसूनिपतिःसिन्धूनामसिरेवतीनाम् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्र । ससहिषे । पुरुऽहूत । शत्रून् । ज्येष्ठः । ते । शुष्मः ।
इह । रातिः । अस्तु । इन्द्र । आ । भर । दक्षिणेन । वसूनि ।
पतिः । सिन्धूनाम् । असि । रेवतीनाम् ॥ १ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र शत्रून् वैरिणः प्रससाहिषे प्रकर्षेणाभिभवसि ते तव शुष्मः शोषकं बलं ज्येष्ठः प्रशस्यतमं वृद्धतमं वा भवति इहास्मिन् कर्मणि रातिः तव दानं अस्तु अस्मभ्यं भवतु तदर्थं हेइन्द्र दक्षिणेन हस्तेन वसूनि धनानि आभराहर आनय त्वं रेवतीनां रयिमतीनां बहुधनानां सिंधूनां स्यन्दनशीलानां नदीनां पतिरसि स्वामीभवसि रयिशब्दान्मतुपि रयेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणं छन्दसीरः इति मतुपोवत्वं रैशव्दाच्चेति तस्योदात्तत्वम् ॥ १ ॥

वैमृधस्य हविषः मृगोनेत्येषा याज्या । सूत्रितंच—विनइन्द्रमृधोजहि मृगोनभीमः कुचरोगिरिष्ठाइति ।

सैषा द्वितीया—

मृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाःपरावतआजगन्थापरस्याः ।
सृकंसंशायपविमिन्द्रतिग्मंविशत्रून्ताढिविमृधोनुदस्व ॥ २ ॥

मृगः । न । भीमः । कुचरः । गिरिऽस्थाः । पराऽवतः । आ ।
जगन्थ । परस्याः । सृकम् । सम्ऽशाय । पविम् । इन्द्र ।
तिग्मम् । वि । शत्रून् । ताढि । वि । मृधः । नुदस्व ॥ २ ॥

कुचरः कुत्सितचरणः गिरिष्ठाः पर्वतनिवासी मृगोन सिंहइव हेइन्द्र त्वं भीमः भयंकरोसि सत्वं परस्याः परावतः अतिशयेन दूराद् द्युलोकाद् आजगंथ आगच्छ। गमेश्छान्दसे लिटि क्रादिनियमप्राप्तस्येटः उपदेशेत्वतइति प्रतिषेधः । आगत्यच सृकं सरणशीलं तिग्मं तिक्ष्णं पविं वज्रं संशाय सम्यक् तीक्ष्णीकृत्य शत्रून् अस्मदीयान् वैरिणः हेइन्द्र तेन वज्रेण विताढि विशेषेण ताडय विनाशयेत्यर्थः । तडआघाते अस्माल्लोटि ण्यन्ताद्रूपमेतत् । तथा मृधः संग्रामोद्युक्तान् युयुत्सून् अन्यानपि विनुदस्व विशेषेण तिरस्कुरु ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

इन्द्रं॑क्ष॒त्रम॒भिवा॒ममोजोजा॑यथावृषभचर्षणी॒नाम् ।
अपा॑नुदो॒जनं॑ममित्र॒यन्तं॑मु॒रुंदे॒वेभ्यो॑अकृणोरुलो॒कम् ॥ ३ ॥३८॥

इन्द्रं॑ । क्ष॒त्रम् । अ॒भि । वा॒मम् । ओजः॑ । अजा॑यथाः । वृ॒ष॒भ॒ । च॒र्ष॒णी॒नाम् । अप॑ । अ॒नु॒दः॒ । जनं॑म् । अ॒मि॒त्र॒ऽयन्तं॑म् । उ॒रुम् । दे॒वेभ्यः॑ । अ॒कृ॒णो॒त् । ऊँ इति॑ । लो॒कम् ॥ ३ ॥ ३८ ॥

हेइन्द्र क्षत्रं क्षतात्त्रायकं वामं वननीयं ओजोबलमभिलक्ष्य अजायथाः उत्पन्नोसि हेवृषभ कामानां वर्षितः चर्षणीनां मनुष्याणां अस्माकं नामन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वं अमित्रयन्तं अमित्रः शत्रुः सइवाचरंतं जनं अपानुदः अपागमयः देवेभ्यश्च उरुं विस्तीर्णं लोकं स्वर्गाख्यं अकृणोः अकार्षीः उशब्दः समुच्चये ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टत्रिंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

प्रथइति तृचं त्रिंशं सूक्तं वैश्वदेवं त्रैष्टुभं वासिष्ठः प्रथसंज्ञऋषिः प्रथमायाः । भारद्वाजः सप्रथाख्यऋषिः द्वितीयायाः । सूर्यपुत्रोघर्मऋषिः तृतीयायाः । तथाचानुक्रान्तं—प्रथश्चैकर्चाः प्रथोवासिष्ठः सप्रथोभारद्वाजोघर्मः सौर्योवैश्वदेवमिति । प्रवर्ग्येभिष्टएवतत्सूक्तं । सूत्रितंच—गणानांत्वाप्रथश्चयस्येति । [illegible] तृतीयायाः तत्र प्रथमा— [illegible]

प्रथ॑श्च॒यस्य॑स॒प्रथ॑श्च॒नामानु॑ष्टुभस्यह॒विषो॑ह॒विर्यत् ।
धा॒तुर्द्युता॑नात्सवि॒तुश्च॒विष्णो॑रथन्त॒रमाज॑भारा॒वसि॑ष्ठः ॥ १ ॥

प्रथः॑ । च॒ । यस्य॑ । स॒ऽप्रथः॑ । च॒ । नाम॑ । आनु॑ऽस्तुभस्य । ह॒विषः॑ । ह॒विः । यत् । धा॒तुः । द्युता॑नात् । स॒वि॒तुः । च॒ । विष्णोः॑ । र॒थ॒म्ऽत॒रम् । आ । ज॒भा॒र॒ । वसि॑ष्ठः ॥ १ ॥

[illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यस्य वसिष्ठस्य प्रथोनाम पुत्रः यस्य भरद्वाजस्य सप्रथोनामपुत्रः तयोर्मध्ये वसिष्ठः आनुष्टुभस्य अनुष्टुप् छंदसा युक्तस्य हविषोघर्माख्यस्य यद्धविः हविष्ट्वापादकं रथंतरं रथरंहःसाधनं साम तद्रथंतरं धातुर्धातृसंज्ञाद्देवात् द्युतानात् द्योतमानात् सवितुश्च विष्णोश्च आजभाराजहाराहृतवान् । हृग्रहोर्भइति भत्वं रथशब्दोपपदात्तरतेः संज्ञायां भृतॄवृजीति खच् अरुर्द्विषदजन्तस्येति मुमागमः ॥१॥

अथ द्वितीया—

अविन्दन्तेअतिहितंयदासीद्यज्ञस्यधामंपरमंगुहायत् ।
धातुर्द्युतानात्सवितुश्चविष्णोर्भरद्वाजोबृहदाचक्रेअग्नेः ॥ २ ॥

अविन्दन् । ते । अतिऽहितम् । यत् । आसीत् । यज्ञस्य । धाम । परमम् । गुहा । यत् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च । विष्णोः । भरत्ऽवाजः । बृहत् । आ । चक्रे । अग्नेः ॥ २ ॥

ते धात्रादयः तत् अविंदन् अलभन्त यद्बृहत्सामाख्यं घर्मस्य हविषः संस्कारकं अतिहितं तिरोहितमासीत् यच्च बृहत्सामयज्ञस्य ज्योतिष्टोमादेः परममुत्कृष्टं धाम धारकं शरीरभूतं वा गुहा गुहायामस्मदादिविषये निहितमासीत् । तत्ते धात्रादयः अलभंत तेभ्योग्नेश्च सकाशात् बृहत्साम भरद्वाजऋषिः आचक्रे आभिमुख्येन कृतवान् आहृतवानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेविन्दन्मनसादीध्यानायजुष्कन्नंप्रथमंदेवयानम् ।
धातुर्द्युतानात्सवितुश्चविष्णोरासूर्यादभरन्घर्ममेते ॥ ३ ॥ ३९ ॥

ते । अविन्दन् । मनसा । दीध्यानाः । यजुः । स्कन्नम् । प्रथमम् । देवऽयानम् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च । विष्णोः । आ । सूर्यात् । अभरन् । घर्मम् । एते ॥ ३ ॥ ३९ ॥

ते धात्रादयः दीध्यानादीप्यमानाः सन्तः मनसा बुद्ध्या अविन्दन् अलभन्त किंतत् यजुः यागसाधनं स्कन्नं स्कंदनीयमासेचनीयं प्रवृंजनसाधनं प्रथमं मुख्यं देवयानं देवानां

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्राप्तिसाधनं घर्मं एवं धात्रादिभिः प्रथममुपलब्धं तं घर्मं धातुः द्योतमानात्सवितुः विष्णोः सूर्याच्च एते ऋत्विजः आभरन् आहरन् आनीतवन्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

बृहस्पतिरिति तृचं एकत्रिंशं सूक्तं बृहस्पतिदेवत्यंत्रैष्टुभं बृहस्पतिपुत्रस्तपुर्मूर्धानामऋषिः। तथाचानुक्रान्तं—बृहस्पतिस्तपुर्मूर्धाबार्हस्पत्यमिति । गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतिर्नयतुदुर्गहातिरःपुनर्नेषदघशंसायमन्म ।
क्षिपदशस्तिमपदुर्मतिंहन्नथाकरद्यजमानायशंयोः ॥ १ ॥

बृहस्पतिः । नयतु । दुःऽगहा । तिरः । पुनः । नेषत् । अघऽशंसाय । मन्म । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुःऽमतिम् । हन् । अथ । करत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ १ ॥

बृहस्पतिः बृहतां देवानां पतिः पालयिता तद्बृहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुट् तलोपश्चेति सुडागमः तलोपश्च उभेवनस्पत्यादिषु इति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्प्रकृतिस्वरत्वं । दुर्गहा दुर्गमनानांहन्ता सदेवः तिरोनयतु तिरस्कर्तव्यानि पापानि अपसारयतु अघशंसाय अस्माकमनर्थमाशंसमानाय पुरुषाय मन्म मन्यतेर्दीप्तिकर्मणोमन्मदीप्तमायुधं पुनः नेषत् नयतु नयतेर्लेटच्डागमः सिब्बहुलमिति सिप् । अपिच अशस्तिं अयशस्विनं शत्रुं क्षिपतु अस्मत्तः प्रेरयतु दुर्मतिं दुर्बुद्धिंच अपहन् अपहंतुअथानंतरं शंरोगाणांशमनंयोः भयानां यावनंच करत् ॥ १॥

अथ द्वितीया—

नराशंसोनोवतुप्रयाजेशन्नोअस्त्वनुयाजोहवेषु ।
क्षिपदशस्तिमपदुर्मतिंहन्नथाकरद्यजमानायशंयोः ॥ २ ॥

नराशंसः । नः । अवतु । प्रऽयाजे । शम् । नः । अस्तु । अनुऽयाजः । हवेषु । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुःऽमतिम् । हन् । अथ । करत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पंचसु प्रयाजेषु द्वितीयः प्रयाजोनराशंसदेवताकः तस्मिन्प्रयाजे देवताभूतोनराशंसः नरैः शंसनीयोग्निः नोस्मानवतु रक्षतु हवेषु आह्वानेषु सत्सु अनुयाजः त्रयोनुयाजाः द्वितीयोनुयाजोनराशंसः तस्यानुयाजस्यदेवताभूतोनराशंसोग्निश्च नोस्माकं शंसुखकरोस्तु बृहस्पतिश्च अशस्तिं क्षिपत् इत्यादि पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तपुंर्मूर्धातंपतुरक्षसोयेब्रंह्मद्विषःशरंवेहन्तवाउं ।
क्षिपदशंस्तिमपंदुर्मतिंहन्नथांकरद्यजंमानायशंयोः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुंःऽमूर्धा । तपतु । रक्षसंः । ये । ब्रह्मऽद्विषंः । शरंवे । हन्तवै ।
ॐ इतिं । क्षिपत् । अशंस्तिम् । अपं । दुःऽमतिम् । हन् ।
अथं । करत् । यजंमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुर्मूर्धा तापकशिरस्कोबृहस्पतिः रक्षसोये ब्रह्मद्विषोब्राह्मणद्वेष्टारोराक्षसाः तान् राक्षसान् तपतु तापयतु दहत्वित्यर्थः । किमर्थं शरवे शरुं हिंसकं रक्षसामधिपतिं हन्तवै हन्तुं अनुचरान्पूर्वं नाशयतु पश्चादेनमपि नाशयत्वित्यर्थः । शृहिंसायामित्यस्मात् शृस्वृस्निहीत्यादिना उप्रत्ययः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी हन्तेस्तुमर्थे सेसेनिति तवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदिति आद्यन्तयोर्युगपदुदात्तत्वं उशब्दः पूरकः॥३॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अपश्यमिति तृचं द्वात्रिंशं सूक्तं त्रैष्टुभं प्रजापतिपुत्रः प्रजावान् नामऋषिः ऋचः क्रमेण यजमानपत्नीहोतॄणामाशिषः प्रतिपादिकाः अतस्तद्देवताकाः। तथाचानुक्रान्तं—अपश्यं प्रजावान् प्राजापत्योन्वृचं यजमानपत्नीहोत्राशिषइति । प्रवर्ग्येभिष्टवएतत्सूक्तं । सूत्र्यतेहि—अपश्यंत्वेत्येतस्याद्ययायजमानमीक्षते द्वितीयया पत्नीं तृतीययात्मानमिति । तत्र प्रथमा—

अपंश्यन्त्वामनंसाचेकितानंतपंसोजातंतपंसोविभूतम् ।
इहप्रजामिहरयिंररांणःप्रजांयस्वप्रजयांपुत्रकाम ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

अपश्यम् । त्वा । मनसा । चेकितानम् । तपसः । जातम् ।
तपसः । विऽभूतम् । इह । प्रऽजाम् । इह । रयिम् । रराणः ।
प्र । जायस्व । प्रऽजया । पुत्रऽकाम ॥ १ ॥

हेयजमान त्वा त्वां मनसा बुद्ध्या अपश्यं अदर्शं कीदृशं चेकितानं कर्माणि भृशं जानन्तं तपसः दीक्षारूपाद्व्रताज्जातं पुनरुत्पन्नं यद्वा जन्मान्तरानुष्ठितात्सुकृतादुत्पन्नं तपसः अनुष्ठीयमानाद्यज्ञाद्धेतोः विभूतं व्याप्तं सर्वत्र प्रख्यातं हेपुत्रकाम पुत्रान् कामयमान सत्वं इहास्मिंल्लोके प्रजां पुत्रपौत्रादिरूपां रराणः रमयन् रयिं धनं इहास्मिंल्लोके रमयन् प्रजया प्रजननेन प्रजायस्व पुत्रादिरूपेणोत्पद्यस्व प्रजाउत्पादयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

अपश्यन्त्वामनसादीध्यानांस्वायांतनूऋत्व्येनाधमानाम् ।
उपमामुच्चायुवतिर्बभूयाःप्रजायस्वप्रजयापुत्रकामे ॥ २ ॥

अपश्यम् । त्वा । मनसा । दीध्यानाम् । स्वायाम् । तनू इति ।
ऋत्व्ये । नाधमानाम् । उप । माम् । उच्चा । युवतिः ।
बभूयाः । प्र । जायस्व । प्रऽजया । पुत्रऽकामे ॥ २ ॥

हेपत्नि दीध्यानां दीप्यमानां स्वायां आत्मीयायां तनू तन्वां शरीरे ऋत्व्ये ऋतुकाले भवं गर्भधारणरूपं कर्म ऋत्वियं तस्मिन्निमित्तभूते नाधमानां भर्तुरुपगमनं याचमानां त्वा त्वां मनसा अपश्यं अद्राक्षं हेपुत्रकामे पुत्रान् कामयमाने मामुप मत्समीपं प्राप्य सा त्वं उच्चा उच्चैः भृशं युवतिः तरुणी बभूयाः भूयाः छन्दस्युभयथेति आशीर्लिङः सार्वधातुकत्वात् शप् तस्य छान्दसः श्लुः अलिट्यपि व्यत्ययेन भवतेरइत्यभ्यासस्यात्वं युवतिर्भूत्वाच प्रजया प्रजननेन प्रजायस्व पुत्रान् प्रसूष्व जनीप्रादुर्भावे श्यनि ज्ञाजनोर्जेति जादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अहंगर्भमदधामोषधीष्वहंविश्वेषुभुवनेष्वन्तः ।
अहंप्रजाअजनयंपृथिव्यामहंजनिभ्योअपरीषुपुत्रान् ॥ ३ ॥ ४१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अहम् । गर्भम् । अदधाम् । ओषधीषु । अहम् । विश्वेषु ।
भुवनेषु । अन्तरिति । अहम् । प्रऽजाः । अजनयम् । पृथिव्याम् ।
अहम् । जनिऽभ्यः । अपरीषु । पुत्रान् ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अहं होता ओषधीषु शाल्यादिषु फलार्थं गर्भमदधां धारयामि विश्वेषु सर्वेषु अन्येष्वपि भुवनेषु भूतजातेष्वन्तर्मध्ये अहमेव गर्भं धारयामि तथा पृथिव्यां भूम्यां प्रजाः सर्वान्मनुष्यान् अहमजनयं जनयामि जनिभ्यः जायाभ्यः अपरीषु अन्यास्वपि स्त्रीषु पुत्रानहमजनयं जनयामि मत्साध्येन यागेन सर्वस्योत्पत्तेः अहं सर्वजनहेतुर्भवामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४१ ॥

विष्णुरिति तृचं त्रयस्त्रिंशं सूक्तं आनुष्टुभं गर्भाणां त्वष्टानाम ऋषिः प्रजापतिपुत्रोविष्णुर्वा लिंगोक्ताविष्णुत्वष्टृप्रजापतिसिनीवालीसरस्वत्यश्विनइति देवताः । तथाचानुक्रान्तं—विष्णुस्त्वष्टा गर्भकर्ता विष्णुर्वा प्राजापत्योगर्भार्थाशीर्लिंगोक्तदैवतमानुष्टुभमिति । लैंगिकोविनियोगः ।

विष्णुरिति त्र्यृचस्य ... ॥ ... नाम ऋषिः ॥
आद्यायाः ... तत्र प्रथमा— ... देवताः ॥ द्वितीयायाः
सिनीवाली ... अश्विनौ देवता ॥ तृतीयायाः अश्विनौ देवता

विष्णुर्योनिंकल्पयतुत्वष्टारूपाणिपिंशतु । अनुष्टुप्छन्दः ॥
आसिञ्चतुप्रजापतिर्धातागर्भंदधातुते ॥ १ ॥
विष्णुत्वष्टृप्रजापतिधातारः

विष्णुः । योनिम् । कल्पयतु । त्वष्टा । रूपाणि । पिंशतु । आ ।
सिञ्चतु । प्रजाऽपतिः । धाता । गर्भम् । दधातु । ते ॥ १ ॥

विष्णुः व्यापकोदेवः योनिं गर्भाधानस्थानं कल्पयतु करोतु त्वष्टातनुकर्ता एतत्संज्ञकोदेवश्च रूपाणि निरूपकाणि स्त्रीत्वपुंस्त्वाभिव्यंजकानि चिह्नानि पिंशतु अवयवीकरोतु पिशअवयवे मुचादित्वान्नुम् एवं प्रकृप्तायां योन्यां प्रजापतिः रेतआसिंचतु निषिंचतु विसृजत्वित्यर्थः धाता धारकोदेवः हेजाये ते तव गर्भं गर्भरूपेण परिणतं तद्रेतः दधातु तत्रैव धारयतु गर्भपातापप्रसवामाभूवन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥ २ ॥

गर्भम् । धेहि । सिनीवालि । गर्भम् । धेहि । सरस्वति । गर्भम् ।
ते । अश्विनौ । देवौ । आ । धत्ताम् । पुष्करऽस्रजा ॥ २ ॥

हेसिनीवालि एतत्संज्ञे देवि गर्भं धेहि निषिक्तं गर्भं धारय हेसरस्वति त्वं च निषिक्तं गर्भं धारय हे जाये पुष्करस्रजा पुष्करमालिनौ स्वर्णकमलाभरणावश्विनौदेवौ ते तव गर्भं आधत्तां प्रक्षिपतां कुरुतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हिरण्ययी अरणी यं निर्मन्थतो अश्विना ।
तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिरण्ययी इति । अरणी इति । यम् । निःऽमन्थतः । अश्विना ।
तम् । ते । गर्भम् । हवामहे । दशमे । मासि । सूतवे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिरण्ययी हिरणमय्यौ अरणी यं गर्भमुद्दिश्य अश्विनावश्विनौ देवौ निर्मंथतः निर्मथितवन्तौ हे जाये ते तुभ्यं त्वदर्थं तं गर्भं हवामहे आह्वयामहे दशमे मासि सूतवे प्रसोतुं पद्दन्नित्यादिना मासशब्दस्य मासूभावः सूतेस्तुमर्थेसेसेनिति तवेन्प्रत्ययः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्विचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४२ ॥

महीति तृचं चतुस्त्रिंशं सूक्तं वरुणपुत्रस्य सत्यधृतेरार्षं गायत्रमादित्यदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—महिसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यं स्वस्त्ययनं गायत्रं वाइति । धनलिप्सया प्रवसन्तं शिष्यं आचार्योनेन सूक्तेनाभिमंत्रयते । सूत्र्यतेहि—महित्रीणामित्यनुमंत्र्यैवमतिसृष्टस्य नकुतश्चिद्भयं भवतीतिविज्ञायतइति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

महि॒त्रीणा॒मवो॑स्तु द्यु॒क्षं मि॒त्रस्या॑र्य॒म्णः । दु॒रा॒धर्षं॒ वरु॑णस्य ॥ १ ॥

महि॑ । त्री॒णाम् । अवः॑ । अ॒स्तु॒ । द्यु॒क्षम् । मि॒त्रस्य॑ ।
अ॒र्य॒म्णः । दुः॒ऽआ॒धर्षम् । वरु॑णस्य ॥ १ ॥ आदितोत्ता ८६ ३ ५०

त्रीणां त्रयाणां मित्रस्यार्यम्णोवरुणस्यच द्युक्षं दीप्तं अतएव दुराधर्षं अन्यैर्धर्षितुं बाधितुमशक्यं महि महदवोरक्षणमस्माकमस्तु त्रीणामित्यपि छंदसि दृश्यतइति वचनात् त्रयादेशाभावः नामन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

न॒हि तेषा॑म॒मा च॒न नाध्व॑सु वा॒रणे॑षु । ईशे॑ रि॒पुर॒घशं॑सः ॥ २ ॥

न॒हि । तेषा॑म् । अ॒मा । च॒न । न । अध्व॑ऽसु । वा॒रणे॑षु ।
ईशे॑ । रि॒पुः । अ॒घऽशं॑सः ॥ २ ॥

अमेति गृहनाम अमाचन गृहेष्वपि तेषां वरुणमित्रार्यम्णां तदनुगृहीतानां स्तोतॄणांवा अघशंसः अघमनर्थं आशंसमानोरिपुः शत्रुः नहीशे नखलु हिंसितुमीष्टे लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः अनुदात्तेत्वात् लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः शिष्यते । तथा अध्वसु मार्गेषु वारणेषु यत्र पुरुषानिवार्यंते तेषुच स्थानेषु शत्रुर्निवारयितुं नेष्टे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्मै॑ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः॒ प्र जी॒वसे॒ मर्त्या॑य । ज्योति॒र्यच्छ॒न्त्यज॑स्रम् ॥ ३ ॥ ४३ ॥

यस्मै॑ । पु॒त्रासः॑ । अदि॑तेः । प्र । जी॒वसे॑ । मर्त्या॑य ।
ज्योतिः॑ । यच्छ॑न्ति । अज॑स्रम् ॥ ३ ॥ ४३ ॥

अदितेरदीनायाः देवमातुः पुत्रासः पुत्रामित्रादयः यस्मै मर्त्याय मनुष्याय स्तोत्रे अजस्रं अविच्छिन्नं ज्योतिः तेजः जीवसे जीवितुं प्रयच्छंति तस्य शत्रुः नेश्वरइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिचत्वारिंशोवर्गः ॥४३॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वातइति तृचं पंचत्रिंशं सूक्तं वातगोत्रस्योलस्यार्षं गायत्रं वायुदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—वातोवातायनउलोवायव्यमिति । गतोविनियोगः । वात इति तृचं स्कं सूक्तं॥ वातणो वोल ऋषिः॥ वायुर्देवता॥ गायत्री छंदः॥

तत्र प्रथमा—

वातआवांतुभेषजंशंभुमंयोभुनोंहृदे । प्रणआयूंषितारिषत् ॥१॥

वातः । आ । वातु । भेषजम् । शम्ऽभु । मयःऽभु ।
नः । हृदे । प्र । नः । आयूंषि । तारिषत् ॥ १ ॥ वायव्यं ३०

वातोवायुः नोस्माकं हृदे हृदयाय भेषजमौषधं उदकं वा आवातु आगमयतु ईदृग्भूतं शंभु रोगशमनस्य भावयितृ मयोभु सुखस्यच भावयितृ अपिच नोस्माकमायूंषि प्रतारिषत् प्रवर्धयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उतवातपितासिनउतभ्रातोतनःसखा । सनोंजीवातवेकृधि ॥ २॥

उत । वात । पिता । असि । नः । उत । भ्राता । उत ।
नः । सखा । सः । नः । जीवातवे । कृधि ॥ २ ॥

उतापिच हे वात त्वं नोस्माकं पितासि उत्पादकोभवसि उतापिच भ्राता भवसि उतापिच नोस्माकं सखा समानख्यानोमित्रभूतश्च भवसि सत्वं नोस्मान् जीवातवे जीवनहेतवे यागाय कृधि कुरु । करोतेश्छान्दसोविकरणस्य लुक् श्रुश्रृणुपृकृवृभ्यइति हेर्धिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यददोवांततेगृहेऽमृतंस्यनिधिर्हितः । ततोंनोदेहिजीवसे॥३॥४४॥

यत् । अदः । वात । ते । गृहे । अमृतस्य । निऽधिः ।
हितः । ततः । नः । देहि । जीवसे ॥ ३ ॥ ४४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेवात वायो ते तव गृहे स्थाने यददः योसौ अमृतस्यामरणस्य निधिः निक्षेपः हितः स्थापितोवर्तते ततः तस्मान्निधेराहृत्य अमृतत्वं जीवसे नोस्माकं जीवनाय देहि प्रयच्छ ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुश्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४४ ॥

प्राग्नयइति पंचर्चं षट्त्रिंशं सूक्तं अग्नेः पुत्रस्य वत्सस्यार्षं गायत्रमाग्नेयं तथाचानुक्रान्तं—प्राग्नये पंचाग्नेयोवत्सआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्गायत्रे छन्दसीदमादिके द्वेसूक्ते । सूत्र्यतेहि—प्राग्नयेवाचमिति सूक्ते इमां मेअग्ने समिधमिति । दशरात्रस्य नवमेहनि आग्निमारुते इदं जातवेदसं निविद्धानं । सूत्रितंच—मरुतोयस्यहि प्राग्नयेवाचमित्याग्निमारुतमिति । ॥ प्राग्नय इति पञ्चर्चस्य सूक्तस्य । आग्नेयो वत्स ऋषिः । अग्निर्देवता ॥ गायत्री तत्र प्रथमा— छन्दः

प्राग्नये॒वाच॒मीर॑यवृष॒भाय॑क्षिती॒नाम् । सनः॑पर्ष॒दति॒द्विषः॑ ॥ १ ॥

प्र । अ॒ग्नये॑ । वाच॑म् । ई॒र॒य॒ । वृ॒ष॒भाय॑ । क्षि॒ती॒नाम् ।

सः । न॒: । प॒र्ष॒त् । अति॑ । द्विषः॑ ॥ १ ॥ अ. ८ व. ४५ ॥

हेस्तोतरग्नये स्तुतिरूपां वाचं मेरय उच्चारय कथंभूताय क्षितीनां मनुष्याणां यजमानानां वृषभाय कामानां वर्षित्रे किंप्रयोजनमिति चेत् सोग्निर्नोस्मान् द्विषोद्वेष्टॄन् अतिपर्षत् अतिपारयेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यः॒पर॑स्याः॒परा॒वत॑स्ति॒रोधन्वा॑ति॒रोच॑ते । सनः॑पर्ष॒दति॒द्विषः॑ ॥ २ ॥

यः । पर॑स्याः । प॒रा॒ऽवतः॑ । ति॒रः । धन्व॑ । अ॒ति॒ऽरोच॑ते ।

सः । न॒: । प॒र्ष॒त् । अति॑ । द्विषः॑ ॥ २ ॥

योग्निः परस्याः परावतः अतिशयिताद्दूरदेशात् तिरः प्राप्तनामैतत् प्राप्तसंबंधं धन्व मरुभूमिं जलवर्जितं देशं अतिरोचते अतिक्रम्य प्रज्वलति यद्वा धन्वान्तरिक्षं तिरः तिर्यक् अतिरोचते भृशं प्रकाशयते । गतमन्यत् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

योरक्षांसिनिजूर्वत्यग्निस्तिग्मेन शोचिषा । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ ३॥

यः । रक्षांसि । निऽजूर्वति । वृषा । शुक्रेण । शोचिषा ।
सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ३ ॥

वृषा वर्षिता योग्निः शुक्रेण निर्मलेन शुभ्रवर्णेन वा शोचिषा तेजसा रक्षांसि यज्ञस्य द्वेष्टॄणि निजूर्वति निहिनस्ति जूर्वी हिंसार्थः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योविश्वाभिविपश्यतिभुवनासंचपश्यति । सनःपर्षदतिद्विषः॥४॥

यः । विश्वा । अभि । विऽपश्यति । भुवना । सम् । च ।
पश्यति । सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ४ ॥

योग्निः सूर्यरूपेण विश्वा विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि अभिमुखं विपश्यति विशेषेण तेजसा प्रेक्षते प्रकाशयतीत्यर्थः भुवना भुवनानि भूतजातानि संपश्यतिच सम्यक्जानातिच। अन्यत् सिद्धम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योअस्यपारेरजसःशुक्रोअग्निरजायत । सनःपर्षदतिद्विषः ॥५॥४५॥

यः । अस्य । पारे । रजसः । शुक्रः । अग्निः । अजायत ।
सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ५ ॥ ४५ ॥

अस्य रजसोलोकस्य अन्तरिक्षस्य पारे उपरि देशे शुक्रः शुभ्रवर्णोयोग्निः वैद्युतात्मना सूर्यात्मनावा अजायत प्रादुर्भवति सनोस्मान् द्विषः द्वेष्टॄन् अतिपर्षत् अतिपारयतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रनूनमिति तृचं सप्तत्रिंशं सूक्तं अग्निपुत्रस्य श्येनस्यार्षं गायत्रं जातवेदोगुणकोग्निर्देवता । तथाचानुक्रान्तं–प्रनूनं तृचमाग्नेयं श्येनोजातवेदस्यमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः । तत्र प्रथमा–

प्रनूनंजा॒तवे॑दस॒मश्वं॑हिनोतवा॒जिन॑म् । इ॒दंनो॑ब॒र्हिरा॒सदे॑ ॥ १ ॥

प्र । नू॒नम् । जा॒तऽवे॑दसम् । अश्वं॑म् । हि॒नो॒त॒ । वा॒जिन॑म् ।
इ॒दम् । न॒ः । ब॒र्हिः । आ॒ऽसदे॑ ॥ १ ॥

जातवेदसं जातानां वेदितारं जातधनादिकंवा अश्वं कर्मभिर्व्याप्तुवन्तं वाजिनं अन्नवन्तं हेऋत्विग्यजमानाः नूनमवश्यं प्रहिनोत प्रवर्धयत । यद्वा अश्वमिव स्तुतिभिः प्रेरयत । हिगतौ वृद्धौच अस्माल्लोटि तशब्दस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तबादेशः । किमर्थं नोस्माकं इदं बर्हिरास्तीर्णं आसदे आसत्तुं प्राप्तुं बर्हिरासदत्वित्यर्थः सदेः कृत्यार्थे तवैकेनिति केन्प्रत्ययः ॥१॥

अथ द्वितीया–

अ॒स्यप्रजा॒तवे॑दसो॒विप्र॑वीरस्यमी॒ळ्हुषः॑ । म॒हीमि॑यर्मिसुष्टु॒तिम् ॥ २ ॥

अ॒स्य । प्र । जा॒तऽवे॑दसः । विप्र॑ऽवीरस्य । मी॒ळ्हुषः॑ ।
म॒हीम् । इ॒य॒र्मि॒ । सु॒ऽस्तु॒तिम् ॥ २ ॥

जातवेदसो जातानां वेदितुः विप्रवीरस्य विप्रामेधाविनो यजमानावीराः पुत्रायस्य तादृशस्य मीळ्हुषः सेक्तुरस्याग्नेः महीं महतीं सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं प्रेयर्मि प्रेरयामि ऋगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

यारुचो॑जा॒तवे॑दसोदेव॒त्राह॑व्य॒वाह॑नीः । ताभि॑र्नो॒य॒ज्ञमि॑न्वतु ॥ ३ ॥ ४६ ॥

याः । रुच॑ः । जा॒तऽवे॑दसः । दे॒व॒ऽत्रा । ह॒व्य॒ऽवाह॑नीः ।
ताभि॑ः । न॒ः । य॒ज्ञम् । इ॒न्व॒तु॒ ॥ ३ ॥ ४६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जातवेदसोऽग्नेः यारुचोरोचमानाः कालीकरालीप्रभृतयः सप्तजिह्वाः देवत्रा देवान् प्रति देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्य इत्यादिना द्वितीयार्थे त्राप्रत्ययः हव्यवाहनीः हव्यानां हविषां वोढ्र्यः प्रापयित्र्योभवंति वाछन्दसीति जसि पूर्वसवर्णदीर्घः ताभिर्जिह्वाभिर्नोऽस्माकं यज्ञं यागसाधनं हविः इन्वतु देवान् प्रापयतु इविव्याप्तौ इदित्वान्नुम् ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्चत्वारिंशोवर्गः ॥४६॥

आयंगौरिति तृचमष्टात्रिंशं सूक्तं गायत्रं सार्पराज्ञीनामऋषिका सैव देवता सूर्योवेति। तथाचानुक्रान्तं—आयंगौःसार्पराज्ञ्यात्मदैवतं सौर्यं वेति । अविवाक्येहनि मानसग्रहे एतत्सूक्तं शंसनीयं । सूत्रितंच—आयंगौःपृश्निरक्रमीदित्युपांशुतिस्रः पराचीः शस्त्वेति । आय‍ंगौ निति तृचस्य ॥ सार्पराज्ञी नाम ऋषिका ॥ सूर्यो देवता ॥ गायत्री छन्दः ॥

तत्र प्रथमा—

आयंगौःपृश्निरक्रमीदसदन्मातरंपुरः । पितरंचप्रयन्त्स्वः ॥ १ ॥

आ । अयम् । गौः । पृश्निः । अक्रमीत् । असदत् । मातरम् । पुरः । पितरम् । च । प्रऽयन् । स्वरिति स्वः ॥ १ ॥ सूर्योदेवता

गौर्गमनशीलः पृश्निः प्राप्तवर्णः प्राप्ततेजाः अयं सूर्यः आक्रमीत् आक्रांतवान् उदयाचलं प्राप्तवानित्यर्थः । आक्रम्यच पुरः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि मातरं सर्वस्य भूतजातस्य निर्मात्रीं पृथिवीमसदत् आसीदति प्राप्नोति सदेश्छान्दसोलुङ् लृदित्वाच्चेरङादेशः ततः पितरं पालकं द्युलोकं चशब्दादन्तरिक्षंच प्रयन् प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छन् स्वः सुअरणः शोभमानोभवति यद्वा पितरं स्वर्गलोकं प्रयन्नवर्तते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अन्तश्चरतिरोचनास्यप्राणादपानती । व्यख्यन्महिषोदिवम् ॥ २ ॥

अन्तरिति । चरति । रोचना । अस्य । प्राणात् । अपऽअनती । वि । अख्यत् । महिषः । दिवम् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्य सूर्यस्य रोचनारोचमानादीप्तिः अन्तः शरीरमध्ये मुख्यप्राणात्मना चरति वर्तते किंकुर्वती प्राणादपानती मुख्यप्राणस्य प्राणाद्याः पंचवृत्तयः तत्र प्राणनं नाडीभिरूर्ध्वं वायोर्निर्गमनं तथा विधात् प्राणात् प्राणनादनन्तरं अपानती अपाननं नाडीभिरवाङ्मुखं वायोर्नयनं तत्कुर्वती अपपूर्वादनितेः लटः शतृ अदादित्वाच्छपोलुक् उगितश्चेति ङीप् शतुरनुमइति नद्याउदात्तत्वं यद्वा अन्तर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये अस्य सूर्यस्य रोचना रोचमाना दीप्तिश्चरति गच्छति । रुचदीप्तौ अनुदात्तेतश्चहलादेरिति युच् । किंकुर्वती प्राणात् प्राणनात् उदयानंतरं अपानती सायंसमयेस्तंगच्छंती ईदृश्या दीप्त्या युक्तः अतएव महिषोमहान्सूर्यः दिवमन्तरिक्षं उदयास्तमययोर्मध्ये व्यख्यत् विचष्टे प्रकाशयति महेरविमह्योष्टिषजित्यौणादिकष्टिषच् प्रत्ययः चक्षिङःख्याञ् छान्दसेलुङि अस्यतिवक्तीत्यादिना च्लेरङादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रिं॒शद्धाम॒ वि रा॑जति॒ वाक्प॑त॒ङ्गाय॑ धीयते । प्रति॒ वस्तो॒रह॒ द्युभिः॑ ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिं॒शत् । धाम॑ । वि । रा॒ज॒ति॒ । वाक् । प॒त॒ङ्गाय॑ । धी॒य॒ते॒ ।
प्रति॑ । वस्तोः॑ । अह॑ । द्युऽभिः॑ ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिंशत् धाम धामानि स्थानानि वचनव्यत्ययः वस्तोः वासरस्याहोरात्रस्यावयवीभूतानि अहःशब्दोवधारणे द्युभिः सूर्यस्य दीप्तिभिरेव विराजति विराजन्ते विशेषेणदीप्यन्ते । व्यत्ययेन एकवचनं मुहूर्तान्यत्र धामान्युच्यन्ते पंचदशरात्रेः पंचदशाह्नः । पतंगाय पतति गच्छतीति पतंगःसूर्यः तस्मै श्रुतिरूपा वाक् प्रतिधीयते प्रतिमुखं स्तोतृभिः क्रियते । यद्वा वस्तोरहनि त्रिंशद्धामानि घटिकाभिप्रायमेतत् त्रिंशद्घटिकाः अत्यन्तसंयोगेद्वितीया एतावन्तंकालं द्युभिः दीप्तिभिः असौ सूर्योविराजति विशेषेणदीप्यते तस्मिंश्च समये वाक् त्रयीरूपा तस्मै सूर्यरूपाय पतंगाय प्रतिधीयते प्रतिमुखंधार्यते स्तूयते सूर्यः सर्वतइत्यर्थः । श्रूयतेहि—ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देवईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्येअह्नइत्यादि । यदात्विदंसूक्तं सार्पराज्या आत्मस्तुतिः तदा सूर्यात्मना स्तूयतइत्यवगन्तव्यं ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऋतमिति तृचमेकोनचत्वारिंशंसूक्तं मधुच्छन्दसःपुत्रस्याघमर्षणस्यार्षमानुष्टुभं रात्र्यादीनां भावानां सृष्ट्यादिप्रतिपादकत्वात्ताद्दृग्रूपएवार्थोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—ऋतं माधुच्छन्दसोघमर्षणोभाववृत्तमानुष्टुभंत्विति । लिंगात्विनियोगोवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

ऋतंचंसत्यंचाभींद्धात्तपसोध्यंजायत ।
ततोरात्र्यंजायततततःसमुद्रोअंर्णवः ॥ १ ॥

ऋतंचंसत्यंचाभींद्धात्तपसोध्यंजायत ।
ततोरात्र्यंजायततततःसमुद्रोअंर्णवः ॥ १ ॥

ऋतमितिसत्यनाम ऋतं मानसं यथार्थसंकल्पनं सत्यं वाचिकं यथार्थभाषणं चकाराच्चान्यदपि शास्त्रीयं धर्मजातं समुच्चीयते । तत्सर्वमभीद्धात् अभितप्तात् ब्रह्मणा पुरासृष्ट्यर्थं कृतात् तपसोधि अधिउपर्यर्थे उपर्यंजायत उदपद्यत तपस्तप्त्वा इदंसर्वमसृजतेति श्रुतेः । तपश्चात्रस्रष्टव्यपर्यालोचनलक्षणं यस्यज्ञानमयंतपइतिश्रुत्यंतरात् । अभिपूर्वादिंधेःकर्मणिनिष्ठा श्वीदितोनिष्ठायामितीट्प्रतिषेधः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं स्वरितोवानुदात्तेपदादावित्येकादेशः स्वर्यते यद्वा अभीद्धात् अभितः प्रकाशमानात् परमात्मनोमायाधिष्ठानरूपादुपादानभूतात् ऋतं सत्यं चाजायत जनिकर्तुः प्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञा ततस्तस्मादेवेश्वरात् रात्री उपलक्षणमेतत् अह्नोपि अहश्चरात्रिश्चाजायत रात्रेश्चाजसाविति ङीप् ततः तस्मादेवेश्वरादर्णवः अर्णसोदकेनयुक्तः समुद्रश्चाजायत समुद्रशब्दोन्तरिक्षोदध्योःसाधारणइति अभिमतार्थस्य प्रकाशनाय अर्णवशब्देन विशेष्यते अर्णसः सलोपश्चेति मत्वर्थीयोवप्रत्ययः सलोपश्च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समुद्रादंर्णवादधिसंवत्सरोअंजायत ।
अहोरात्राणिविदधद्विश्वंस्यमिषतोवशी ॥ २ ॥

समुद्रादंर्णवादधिसंवत्सरोअंजायत ।
अहोरात्राणिविदधद्विश्वंस्यमिषतोवशी ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri. Funding MDI

अर्णवात् समुद्रात् सृष्टात् अधि ऊर्ध्वं संवत्सरः संवत्सरोपलक्षितः सर्वःकालः अजायत। श्रूयते हि—सर्वेनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरुषादधि कला मुहूर्ताःकाष्ठाश्चेति। सचेश्वरः अहोरात्राणि एतदुपलक्षितानि सर्वाणि भूतजातानि विदधत् कुर्वन् सृजन्। अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ततः समासेकृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं मिषतो निमिषादियुक्तस्य विश्वस्य सर्वस्य प्राणिजातस्य वशी स्वामी भूत्वा वर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सूर्याचन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयत्।
दिवंचपृथिवींचान्तरिक्षमथोस्वः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयत्।
दिवंचपृथिवींचान्तरिक्षमथोस्वः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ कालस्य ध्वजभूतौ दिवंच पृथिवीं चान्तरिक्षंच इत्थं त्रिभुवनं स्वः स्वः-शब्दः सुखवाची दिवोविशेषणं सुखरूपां दिवं तदेतत्सर्वं धाता विधाता यथापूर्वं पूर्वस्मिन्काले अकल्पयत् सृष्टवान् तथैवागामिन्यपिकल्पे कल्पयिष्यतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४८ ॥

संसमिति चतुर्ऋचं चत्वारिंशंसूक्तं संवननस्यार्षं समानोमन्त्रइति तृतीयात्रिष्टुप् शिष्टास्तिस्रोनुष्टुभः प्रथमायाअग्निर्देवता शिष्टानां संज्ञानं। अनुक्रम्यतेच—संसंचतुष्कं संवननः संज्ञानमाद्याग्नेयी तृतीयात्रिष्टुप् तृतीयात्रिष्टुबिति। आनुष्टुभंत्विति। पूर्वमुक्तत्वात् अवशिष्टानामनुष्टुप्त्वं। सूक्तविनियोगोलैंगिकः। तत्र प्रथमा—

संसमिद्युवसेवृषन्नग्नेविश्वान्यर्यआ।
इळस्पदेसमिध्यसेसनोवसून्याभर ॥ १ ॥

सम्ऽसम्। इत्। युवसे। वृषन्। अग्ने। विश्वानि। अर्यः। आ। इळः। पदे। सम्। इध्यसे। सः। नः। वसूनि। आ। भर ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेवृषन् कामानां वर्षितरग्ने अर्यईश्वरस्त्वं अर्यःस्वामिवैश्ययोरिति यत्प्रत्ययान्तोनिपातितः अर्यः स्वाम्याख्यायामित्यन्तोदात्तत्वं सत्वं विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि संसं प्रसमुपोदःपादपूरणइति समोद्विर्वचनं इच्छब्दोवधारणे आसमन्तात् संयुवसे मिश्रयसि । देवेषुमध्ये त्वमेवसर्वाणि भूतजातानि वैश्वानरात्मना व्याप्नोषि नान्यइत्यर्थः । किंच इळः इडायाः पृथिव्याः पदे स्थाने उत्तरवेदिलक्षणे एतद्वाइळायास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिरितिब्राह्मणं । स त्वं समिध्यसे ऋत्विग्भिः संदीप्यसे स तादृशस्त्वं नोस्माकं वसूनि धनानि आभराहर ॥ १॥

अथ द्वितीया—

संगच्छध्वंसंवदध्वंसंवोमनांसिजानताम् ।
देवाभागंयथापूर्वेसंजानानाउपासते ॥ २ ॥

सम् । गच्छध्वम् । सम् । वदध्वम् । सम् । वः । मनांसि । जानताम् ।
देवाः । भागम् । यथा । पूर्वे । सम्ऽजानानाः । उपऽआसते ॥ २ ॥

हेस्तोतारोयूयं संगच्छध्वं संगताः संभूताः भवत समोगम्यृच्छीत्यादिनागमेरात्मनेपदं तथा संवदध्वं सहवदत परस्परं विरोधंपरित्यज्य एकविधमेववाक्यंब्रूतेतियावत् व्यक्तवाचांसमुच्चारणेइति वदेरात्मनेपदं वोयुष्माकं मनांसि संजानतां समानमेकरूपमेवार्थं अवगच्छन्तु संप्रतिभ्यामनाध्यानइति जानातेरात्मनेपदं यथा पूर्वे पुरातनाः देवाः संजानानाः ऐकमत्यंप्राप्ताः हविर्भागं उपासते यथास्वं स्वीकुर्वंति तथा यूयमपि वैमत्यंपरित्यज्य धनं स्वीकुरुतेतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानोमन्त्रःसमितिःसमानीसमानंमनःसहचित्तमेषाम् ।
समानंमन्त्रमभिमंत्रयेवःसमानेनवोहविषाजुहोमि ॥ ३ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १. २८ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri and Sarayu Trust

समानः । मन्त्रः । सम्ऽइंतिः । समानी । समानम् । मनः ।
सह । चित्तम् । एषाम् । समानम् । मन्त्रम् । अभि । मन्त्रये ।
वः । समानेन । वः । हविषा । जुहोमि ॥ ३ ॥

पूर्वोर्धर्चः परोक्षकृतः उत्तरःप्रत्यक्षकृतः एषां एकस्मिन्कर्मणि सहप्रवृत्तानां ऋत्विजां स्तोतॄणांवा मंत्रः स्तुतिः शस्त्राद्यात्मिका गुप्तभाषणंवा समानएकविधोस्तु तथा समितिः प्रीतिरपि समानी एकरूपास्तु केवलमामकेत्यादिना समानशब्दाद्ङीप् उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङीपउदात्तत्वं तथा मनः मननसाधनमन्तःकरणं चैषांसमानमेकविधमप्यस्तु चित्तं विचारजं ज्ञानं तथा सह सहितं परस्परस्यैकार्थेनैकीभूतमस्तु अहं चवोयुष्माकंसमानमेकविधं मंत्रं अभिमंत्रये ऐकविध्याय संस्करोमि तथा वोयुष्माकं स्वभूतेन सहमानेन साधारणेन हविषा चरुपुरोडाशादिनाहं जुहोमि तृतीयाचहोश्छन्दसीति कर्मणिकारकेतृतीया वषट्कारेण हविः प्रक्षेपयामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समानीवआकूतिःसमानाहृदयानिवः ।
समानमस्तुवोमनोयथावःसुसहासति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

समानी । वः । आऽकूतिः । समाना । हृदयानि । वः । समानम् ।
अस्तु । वः । मनः । यथा । वः । सुऽसह । असति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः वोयुष्माकं आकूतिःसंकल्पोध्यवसायः समाना एकविधोस्तु तथा वोयुष्माकं हृदयानि समानानि एकविधानि संतु तथा वोयुष्माकं मनः अन्तःकरणं प्रत्येकापेक्षयैकवचनं तदपि समानमस्तु तथा वोयुष्माकं सुसह शोभनसाहित्यं असति भवति तथा समानमस्त्वित्यन्वयः अस्तेर्लेटि बहुलंछन्दसीति शपोलुगभावः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनपंचाशोवर्गः ॥ ४९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वादशोनुवाकः ॥ १२ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येऽष्टमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ॥

॥ अष्टमाष्टकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तेयमृक्संहिता ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

~~विष्णुपुराण~~

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri